

MC
159.209

HUNOK ÉS KÍNAIÁK

A hunok története a Kr. sz. előtti
évszázadokban – kínai források alapján

J. J. M. DE GROOT
művét közléteszi:

BAKAY KORNÉL

НУНОК ÉS KÍNYA K – DE GROOT FOKRÁSGYŰJTEME

HUNOK ÉS KÍNIAIAK

A hunok története a Kr. sz. előtti évszázadokban – kínai források alapján

J. J. M. DE GROOT

művét közléteszi:

BAKAY KORNÉL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

J. J. M. De GROOT

HUNOK ÉS KÍNAIAK

A hunok története
a Kr. sz. előtti évszázadokban – kínai források alapján

Közzéteszi és az előszót írta

BAKAY KORNÉL

Országos Széchényi Könyvtár

Kínai nyelvi szakértő

CSORNAI KATALIN

Szaklektor és az utószót írta

BÁRDI LÁSZLÓ

Respenna
Budapest, 2006

A mű eredeti címe

Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens.

Übersetzt und erläutert von J. J. M. De Groot, unterstützt von der Kgl. Preussischen Akademie der Wissenschaften.

Berlin und Leipzig 1921. Vereinigung Wissenschaftlicher Verleger. Walter de Gruyter & Co.

A borítón a Xianbei /hien-pej/ sírkamra festménye: A „chilechuan-i /Cs'e-lő-cs'uan/ vadászat”,
előtérben az aluchaideng-i /A-lu-cs'ai-teng/ arany korona (Hangjin Banner) a Kr. sz. utáni III. századból

© Bakay Kornél

Minden jog fenntartva,

beleértve részletek közlésének jogát is az írott és elektronikus sajtóban,

valamint bármilyen eljárással készült másolatot.

MC 159.209

2006

ISBN 963 0605 26 0

Kiadja a RESPENNA Bt.

Felelős kiadó: a Társaság vezetője

Típoграфия: Drobek Ödön

Nyomdai előkészítés, kivitelezésszervezés: Scriptor Kft.

Nyomtatás: Kinizsi Nyomda, Debrecen

Felelős vezető: Bördös János igazgató

Tartalom

ELŐSZÓ	7
BEVEZETÉS	15
I. FEJEZET	
A LEGRÉGEBBI TUDÓSÍTÁSOK	21
II. FEJEZET	
A HUNOK A QIN /K'IN/ VIRÁGKORÁBAN. A NAGY FAL	59
III. FEJEZET	
TOUMAN / TOUBAN	79
IV. FEJEZET	
BATOR [MAODUN] A NAGY BIRODALOM MEGALAPÍTÁSA ÉS BERENDEZKEDÉSE	87
1. Erkölcsök és szokások	89
2. Nagy hódítások északon és délen	102
3. Háború Gao /Kao/ császárral	104
4. Gao /Kao/ császárnő uralma idején	112
5. Rouzhi /Zsou-cse =Jüe-csi/, Turkisztán, Wusun /Wu-szun/ és Huo-kjat [Hujie, Hu-kie] meghódítása.	116
V. FEJEZET	
KIÖR-JUK [JIYU, KI-JÜ]	123
1. Zhonghang Yue /Csung-hang Jüe/ eunuch uszításai	125
2. Háború és béke	127
VI. FEJEZET	
KJUÖN-ZSJEN [JUNCHEN, KÜN-CS'EN], Kr. sz. előtt 160–126	135
1. Wen és Jing /King/ uralkodása idején	137
2. Mayi /Ma-ji/ csapdája	142
3. Wei Qing /Wei K'ing/ előretörése Long /Lung/ ellen Kr. sz. előtt 128-ban	148
4. Wei Qing /Wei K'ing/ hadjárata nyugat felé Kr. sz. előtt 127-ben	152
VII. FEJEZET	
JER-DHIÖR-JE [YIDIXIA, JI-TI-HIA], Kr. sz. előtt 126–114	157
1. Wei Qing /Wei K'ing/ második hadjárata nyugat felé Kr. sz. előtt 124-ben	159
2. Wei Qing /Wei K'ing/ második előnyomulása észak felé Kr. sz. előtt 123-ban	163
3. Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ hadjárata a Nyugat királya ellen Kr. sz. előtt 121-ben	167
4. Li Guang /Li Kuang/ és Zhang Qian /Csang K'ien/ hadjárata a keleti király ellen Kr. sz. előtt 121-ben.	177
5. Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] király családjának sorsa	179
6. Előretörés a sivatag északi része felé Kr. sz. előtti 119-ben	181
VIII. FEJEZET	
O-GYUOR [WUWEI], Kr. sz. előtt 114–105	193
IX. FEJEZET	
O-SÜÖR-LO [WUSHILU, WU-SI-LU], Kr. sz. előtt 105–102	201
X. FEJEZET	
HJU-LJÖR-GVO [XULIHU, HÜ-LI-HU], Kr. sz. előtt 102–101	207

XI. FEJEZET

CJA-TIEG-GHU [QIEDIHOU, K'IE-TI-HOU], Kr. sz. előtt 101–96	211
1. Su Wu /Szu Wu/ követsége	214
2. Li Guangli /Li Kuang-li/ és Li Ling hadjáratai Kr. sz. előtti 99-ben.	218
3. Hadjárat Urga-ba, Kr. sz. előtt 97-ben.	227

XII. FEJEZET

GHUO-LUK-KUO [HULUGU, HU-LU-KU], Kr. sz. előtt 96–85	233
Li Guangli /Li Kuang-li/ és Shang Qiucheng /Sang K'iu-cs'eng/ hadjárta Kr. sz. előtt 90-ben.	235

XIII. FEJEZET

HUO-GJAN-TIEG [HUYANDI, HU-JEN-TI], Kr. sz. előtt 85–68	247
1. Hunia nyugat felé szorítása	250
2. Háború Wusun-nal Kr. sz. előtt 71-ben.	252
3. A katasztrófa	259

XIV. FEJEZET

HJO-LYO-GYUAN-GJO [XULÜGUANJU, HÜ-LÜ-KUAN-KÜ], Kr. sz. előtt 68–60	261
--	-----

XV. FEJEZET

OK-JEN-GJU-TIEG [OUYANJUDI, OU-JEN-KÜ-TI], Kr. sz. előtt 60–58	267
--	-----

XVI. FEJEZET

HO-HAN-ZJA [HUHANYE, HU-HAN-JE] ÉS TJED-TJEG [ZHIZHI, CSI-CSI], Kr. sz. előtt 58–40	275
1. A Hun Birodalom összeomlása	277
2. Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] meghódol.	282
3. Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] nyugati hun birodalmat alapít.	288
4. Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] ismét meglátogatja a régi rezidenciáját	289

XVII. FEJEZET

TJED-TJEG [ZHIZHI, CSI-CSI] BUKÁSA, Kr. sz. előtt 36.	293
---	-----

XVIII. FEJEZET

HO-HAN-ZJA [HUHANYE, HU-HAN-JE] A HAN-DINASZTIA URALMA ALATT, Kr. sz. előtt 36–31	309
---	-----

XIX. FEJEZET

BJOK-TYU-LUAR [FUZHULEI, FU-CSU-LEI] ÉS KJO-NGO [JUYA, KÜ-JA], Kr. sz. előtt 31–8	317
---	-----

XX. FEJEZET

O-TYU-LJOG [WUZHULIU, WU-CSU-LIU], Kr. sz. előtti 8-tól Kr. sz. utáni 13-ig	323
1. Wang Mang trónra lépéséig, Kr. sz. utáni 9-ig	325
2. Wang Mang trónra lépése után	337

XXI. FEJEZET

O-LVAR ZSAK-TIEG [WULEI RUODI, WU-LEI ZSO-TI], Kr. sz. utáni 13–18	351
--	-----

XXII. FEJEZET

HUO-TUO-NYZSI-SI-DHAU-KAU [HEDUERSHIDAOGAO, HO-TU-ER-SI-TAO-KAO], Kr. sz. után 18–?	359
---	-----

UTÓSZÓ.	365
KÉPEK JEGYZÉKE.	371
TULAJDONNEVEK, MÉLTÓSÁGNEVEK ÉS EGYÉB NEVEK JEGYZÉKE	373
RÉSUMÉ	381

Nem gyakori a történettudomány körében az, hogy egy szakmunkát a megjelenése után 85 esztendővel fedezzenek fel s az még ritkább, hogy ennyi idő után érdemesnek találják arra, hogy idegen nyelvről magyarra ültessék át. Márpedig most ez történt J. J. M. De Groot könyvével, aki hosszú esztendőket áldozott arra, hogy összegyűjtse a Krisztus születése előtti évszázadokban élt ázsiai hunokra (xiongnu /hiung-nu/) vonatkozó kínai forrásokat.

Jan Jakob Maria De Groot neve alig szerepel a lexikonokban, a magyar nyelvűekben egyáltalán nem. Úgy tűnik, a feledés homálya burkolja be nevét és életművét.¹ 1945 előtt ugyan még hivatkoztak rá,² általában az ő német szövegeit idézték s idézik,³ de többnyire értékelés nélkül.⁴ Szász Béla alapműként használta a könyveit,⁵ magam is e kötet újrakiadási munkálatai közben figyeltem fel reá 1993-ban.⁶ Különösen megragadott rendkívüli alaposága, pontossága és hitelessége.

Az elmúlt évtizedekben a neve alig szerepelt a szakmunkákban, inkább csak tudománytörténeti szempontból említik meg olykor.⁷ Ez nehezen magyarázható, hiszen 2000-ig a magyar történettudománynak egyáltalán nem állt rendelkezésére teljesnek mondható, magyarra átültetett kínai forrásanyag. Igaz, a hivatalos álláspont szerint „a magyarokról és elődeikről nincs közvetlen kínai forrásunk a honfoglalást megelőző időkből (s a kutatások jelenlegi állása szerint: egészen a mongol korig).”⁸ Megjelent ugyan egy-két kínai irodalmi mű magyar fordítása, mint a Dalok Könyve, A kínai irodalom rövid története, A kínai elégia születése, Az Út és Erény könyve⁹ vagy a Kínai filozófia,¹⁰ ám valóságos írott történeti forrást egészében magyarra nem fordított le senki, nyilvánvalóan abból kiindulva, hogy a magyarságnak semmi köze sincsen a hunokhoz.

¹ Olykor idézik más műveit, mint például a *The Religious System of China. Its Ancient Forms, Evolution, History and Present Aspect, Manners, Customs and Social Institutions Connected Therewith* címűt. Brill, Leiden 1892–1910. In: *Mitoszok és vallások Kínában. Sinológiai Műhely 1.* Szerkesztette: Hamar Imre. Budapest, Balassi Kiadó, 2000, 77. – Xi'an. Kaiserliche Macht im Jenseits. Bonn, 2006, 363.

² Ligeti Lajos, *Az ázsiai hunok*. In: Attila és hunjai. Szerkesztette: Németh Gyula. Budapest, 1940., reprint 1986, 33 skk.

³ Például: U. Köhalmi Katalin, *A steppék nomádja lóháton, fegyverben*. Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 12. Szerkeszti: Ligeti Lajos. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972, 78., 210.

⁴ Czeglédy Károly, *Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig*. Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 8. Szerkeszti: Ligeti Lajos. Budapest, Akadémiai Kiadó 1969, 119. De Groot-ról azt írja, nem volt nyelvész s együttműködött Marqarttal, „kettőjük együttműködése számos értékes történeti-földrajzi eredményt hozott, igen lényeges kérdésekben azonban Marqart álláspontja ma már revízióra szorul.”

⁵ Szász Béla –/Bakay Kornél/, *A hunok története*. Attila nagykirály. Budapest, Szabad Tér Kiadó 1994, 660.

⁶ Bakay Kornél, *A hunokról – magyar szemmel*. In: *A hunok története*. Attila nagykirály. Budapest, 1994, VII–XL., 606.

⁷ L. Gumiljov 2002, 10 és 16. De Groot munkáját monumentális műnek nevezi ugyan, de még a nevét is rosszul írja le: S. S. M. de Groot-ként!

⁸ Bevezetés a magyar őstörténet kutatásainak forrásaiba. Szerkesztették: Hajdú Péter–Kristó Gyula–Róna-Tas András. József Attila Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. I/2 Budapest, Tankönyvkiadó, 1976, 283.

⁹ Tőkei Ferenc, *A kínai elégia születése*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1986. – *Az Út és Erény könyve*. In: *Kínai filozófia. Ókor. II. Filozófiai Írók Tára Új folyam XXIII.* Fordította, bevezette és jegyz.: Tőkei Ferenc. Budapest, 1964. Új kiadás: Budapest, Balassi Kiadó, 1991 (Lao-ce).

¹⁰ *Dalok Könyve*. Si King. Fordította, az Utószót és a magyarázó jegyzeteket írta: Tőkei Ferenc. Budapest, Európa, 1959. – Tőkei Ferenc–Miklós Pál, *A kínai irodalom rövid története*. Budapest, Gondolat, 1960. – Tőkei Ferenc, *Konfuciusz beszélgetései és mondásai*. Kínai filozófia. Ókor. Szöveggyűjtemény I. Válogatta, fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Tőkei Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986

1997-ben Du Yaxiong és Horváth Izabella tette meg az első lépést, amikor Sima Qian /Sze-ma K'ien/, Shiji /Si-ki/ (Történeti feljegyzések) c. művének 110. kötetét lefordította magyarra.¹¹ Ez a Kr. sz. előtti II. és I. században élt „nagy csillagász és udvari történétíró” (145–86) 130 fejezetből álló nagy műve a mitikus ősidőktől kezdve tárgyalja Kína történetét Kr. sz. előtti 90 tájáig, ám a „barbárokról” korántsem csak a 110. fejezet szól.

A Shiji-t /Si-ki/ ugyan már jó száz évvel ezelőtt teljes egészében lefordították francia nyelvre,¹² orosz nyelvre pedig több, mint másfélszáz esztendője, (bár csak 1950-ben jelent meg először nyomtatásban),¹³ a magyar történeti kutatás alig vett tudomást ezen művekről. Még manapság is szívesebben idéznek angol nyelvű fordításokat,¹⁴ jóllehet igen gazdag orosz,¹⁵ japán és természetesen kínai forrásmunkák állanak rendelkezésre.¹⁶

De Groot nagyszabású műve természetesen nem csak a Shiji /Si-ki/ anyagát tartalmazza, hanem egyéb történeti művek vonatkozó részleteit is, így mindenek előtt a Ban Gu/Pan Ku/ (Kr. sz. után 32–92) által összeállított Qian Hanshu /K'ien Han-su/ (Korai Han-su),¹⁷ a Fan Ye /Fan Je/ által írt Hou Hanshu /Hou Han-su/ (Kései Han-su) és a Beishi /Pei-si/ anyagait.¹⁸

A kínai forrásszövegek fordításai pontosak és gazdagon kommentáltak, felölelik az ázsiai hunok birodalmának virágkorát és hanyatlását.

Maga az ókori szerző valóban a kínai történetírás megalapítója, a kínaiak Anonymusa, akinek atyja, Sima Tan /Sze-ma T'an/ maga is jeles történétíró volt. Sima Qian /Sze-ma K'ien/ Kr. sz. előtt 108-ban a császári udvar hivatalos történésze lett, ám később – a császár bírálata miatt – kegyvesztetté vált, sőt el kellett szenvednie a legsúlyosabb megaláztatást, ami egy férfit érhet: kasztrálták a börtönben.

A kínai forrásokban szereplő események, személyek, leírások és jellemzések önmagukban is izgalmasak, érdekesek és tanulságosak, ám valódi jelentőségüket számunkra az adja meg, hogy a világ népei közül csak az ujjur,¹⁹ a mongol,²⁰ a kazak²¹ és a magyar²² vallja őseinek a hunokat.²³ Nyilvánvaló, hogy először arra a kérdésre kell választ adnunk: a rendelkezésünkre álló történeti, régészeti, embertani, genetikai és egyéb (például zenetörténeti) adatok alapján megalapozott-e ez a hagyomány, megalapozott-e ez a feltételezés? Egyáltalán hiteles-e az ázsiai hunok (xiongnu /hiung-nu/) azonosítása az európai hunokkal?

Országos Széchényi Könyvtár

¹¹ A hunok legkorábbi története. Írta: Sima Qian. A Shi Ji 110. kötete. Kínaiból magyarra fordította Du Yaxiong és Horváth Izabella. Peking – Budapest, Magyar Ház, 2000.

¹² E. Chavannes, Les Mémoires historiques de Se-ma Ts'ien. I–. Paris 1895–1905. Reprintben 1969-ben jelent meg, majd kiegészült egy VI. kötetel: a kommentárokkal és az indexszel.

¹³ N. Ja. Bicsurin (Jakinf) 1950–1953., illetve 1998–1999. – A. A. Stukin – N. T. Fedorenko 1957. – R. V. Vjatkin – V. Sz. Taszkin I-II. 1972, 1975. – V. Sz. Taszkin 1973 és 1984.

¹⁴ Burton Watson, Sima Qian. Records of the Grand Historian of China. Translated from the Shih-chi of Ssu-ma Chien. I-II. New York-London 1961. – uő Sima Qian. Han Dynasty II. New York 1993. – Memoir on the Hsiung-nu by Ssu-ma Ch'ien and Pan Ku. Trans., ed. and annotated by E. Tinios. Leeds, School of History, University of Leeds. é.n.

¹⁵ Bicsurin 1997. – Az orosz forrásmű nagy nehézsége a nevek orosz kiejtés szerinti átírása!

¹⁶ Lin Gan (ed.) Hun történelmi adatok válogatott forrásai I–II. /kínai nyelven/. Beijing 1988. – Áttekintést ad: Ecsedy Ildikó, Nomádok és kereskedők Kína határain. Körösi Csoma Kiskönyvtár 16. Szerkeszti: Tőkei Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 124 skk.

¹⁷ Qian Hanshu. Peking, 1962.

¹⁸ Bevezetés I/2, 292–301. – N. Ja. Bicsurin 1997, 78–156.

¹⁹ K. Maszimi 2000.

²⁰ Obrusánszky Borbála, A mongol népek története. Magyar Tankönyv. Budapest, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 2005.

²¹ Sz. J. Aszfendijárova–P. A. Kunte (szerk.) 1997.

²² Bakay Kornél, A hunokról – magyar szemmel. In: Szász Béla – Bakay Kornél/, A hunok története. Attila nagykirály. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1994, VII–XL. – uő Őstörténetünk régészeti forrásai I. Miskolc, 1997, 135 skk.

²³ Bárdi László, Az ősi Selyemút világa. Napút Könyvek. Budapest, Masszi Kiadó, 2003, 100. – uő Őseink nyomában a Távol-Keleten. Pannónia Könyvek, Pécs, 1993.

Ma már bebizonyított tény, hogy a Kr. sz. előtti IV–III. évezredtől Közép- és Belső-Ázsia népességének jelentős része az európai nagyrasszhoz tartozott,²⁴ e térség benépesülése tehát nem úgy zajlott le, ahogyan sokáig elképzelték. Otto J. Maenchen-Helfen például, nem kis mértékben antropológiai érvek segítségével vonta kétségbe az ázsiai és az európai hunok azonosságát.²⁵ Mások elismerik ugyan a xiongnu /hiung-nu/ és a hun népnevek azonosságát, az etnikai egységet azonban nem,²⁶ s vannak olyanok is, akik egyszerűen megkerülik a kérdést.²⁷ A jelenleg uralkodó hivatalos álláspont szerint a magyarságnak legfeljebb hamis hun-tudata lehetett.²⁸ Nagyon jellemző egyik akadémikusunk megfogalmazása: „/Szűcs Jenő szerint/ a hun-magyar azonosság valójában fikció, amelyet Kézai terjesztett el, s végeredményben ebből a tételből vezethető le a magyar nacionalizmus. Mindannyian tudjuk, hogy a magyarok hun-szittyai származása napjainkig élő, a nemzeti érzékenységre kiható elmélet, amiben a nagyközönség és a tudomány álláspontja élesen szemben áll egymással.”²⁹

Kutatásaink alapján mi előnyben részesítjük azt a tudományosan megalapozott hipotézist, amely szerint az ázsiai hunok elődei voltak az európai hunoknak, de sem nyelvi, sem genetikailag nem lehetnek egészen azonosak velük. Valahol, talán az Ural-hegység déli oldalánál és a Volga alsó folyásvidékén csatlakozott a nyugat felé vonuló ázsiai eredetű hunokhoz egy jelentős – többek között szkíta-származata népnévvel illetett – ősgor (hun-gar, szabir) népesség, amely idővel (a Kr. sz. utáni II–IV. század közötti időben) összeolvadt az ázsiai hunokkal s ezáltal egy új etnikum jött létre,³⁰ amely népességnek már őseink is részesei lehettek.

A déli eredetű, európai nagyrasszhoz tartozó népesség a Kr. sz. előtti VIII–VI., illetve a IV. és II. évezred között népesítette be a Kárpát-medencét, Kelet-Európát, Dél-Szibériát, Közép-Ázsiát, a mai ÉNy-Kínát és Belső-Ázsiá nagyobb részét.³¹ Az ázsiai térségben régészeti, az afanaszjevói, az andronovói és a glazkovói kultúrákról van szó,³² amelyek a szkíta-szaka-hu-di/ti – dingling/ting-ling – xiongnu/hiung-nu népek kialakulásában játszottak meghatározó szerepet. Az írott (elsősorban kínai) forrásokban szereplő rong/zung – xianbei/hien-pei – ruan-ruan/zsuan-zsuan-avar elnevezésű népek embertanilag részben a mongoloid nagyrasszhoz tartoztak. Sem a szkíta-szaka-származata, sem a hu-hunnak nevezett népcsoportok által beszélt nyelvekről nincs pontos ismeretünk, azt azonban semmiképpen sem tekint-

²⁴ The Tarim Mummies. Ancient China and the Mystery of the Earliest Peoples from the West. Edited J. P. Mallory, Victor H. Meir. London, 2000. – Ch. P. Thornton–T. G. Schurr, Genes, Language and Culture: an Example from the Tarim Basin. Oxford Journal of Archaeology 23 (2004) 83–106. – Bárdi László, Az ősi Selyemút világa. Budapest, 2003, 138. – Bakay Kornél, Östörténetünk régészeti forrásai III. Budapest, 2005, 299–306.

²⁵ O. J. Maenchen-Helfen, Die Welt der Hunnen. Eine Analyse ihrer historischen Dimension. Wien-Köln-Graz, Böhlau, 1978, 248–253.

²⁶ Harmatta János, Előszó az 1986. évi kiadáshoz. In: Attila és hunjai. Szerkesztette: Németh Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó. Reprint. 1986, IX–XXXV.

²⁷ E. A. Thompson, A hunok. A világ népei. Budapest, Szukits Kiadó, 1999. – vö. Bakay Kornél, A hunokról – magyar szemmel. In: Szász Béla – /Bakay Kornél/, A hunok története. Attila nagykirály. Budapest, 1994, XII.

²⁸ Különösen feltűnő az a legújabbban terjedő nihilista álláspont, amely szerint jóserével semmi bizonyosat nem tudhatunk a múltbeli etnikai viszonyokról, hiszen az írott források megbízhatatlanok, a tárgyi források pedig etnikumhoz nem köthetők. A hagyományok, a mítoszok, sőt maga a nyelv is e tekintetben értéktelenek, hiszen számos nép „minden későbbi sajnálkozás nélkül hagyta el az eredeti nyelvét”! Az természetesen igaz, hogy egyetlen nép eredete sem fejthető meg teljes bizonyossággal, de azért kár összeolvasni tengernyi irodalmat, hogy magától értetődő közhelyeket soroljunk fel a tudományosság leple alatt. Ezek a szerzők érdemtelene az idézésre is, s ezt, bár nehezünkre esik, mostantól annál könnyebben megtehetjük, mert a hivatalosan elismert karrieristák évtizedek óta alkalmazzák az elhallgatás módszerét, azaz a más nézeteket vallókról egyszerűen nem vesznek tudomást. Az agyonhallgatás, a kirekesztés legdurvább formája, vagyis nagyon súlyos és megbocsájtathatlan bűn a szakmában!

²⁹ Kubinyi András, Az 1505. évi rákosi országgyűlés és a szittyai ideológia. Századok 140 (2006) 371.

³⁰ L. Gumiljov 2002, 7. és 324–325.

³¹ R. M. Muncsjajev 2005, 13–24.

³² Bakay Kornél, Östörténetünk régészeti forrásai III. Egyetemi tankönyv. Budapest, 2005. – K. M. Linduff 2005, 25–35.

hetjük bizonyítottnak, hogy kizárólag valamiféle iráni vagy türk nyelvet használtak volna, hiszen semmi-féle hiteles nyelvelmélünk nincs a Kr. sz. utáni VIII. századig.³³

Abból a vitathatatlan tényből kiindulva, hogy a magyar és a türk nyelvek csoportja ma is létezik, feltétlen számolnunk kell egy olyan ősnyelv meglétével, amelyet 8–10000 évvel ezelőtt már beszéltek bizonyos ösugor (őshun-gar) és őstörök népcsoportok. Mind a magyar nyelvben meglévő török és mongol, mind a török és a mongol nyelvekben fellelhető magyar un. jövevényszavak valójában a csatlakozott és beolvadt népek nyelvi hagyatékaik lehetnek.

De legalább ennyire fontos a zenei ősnyelv is, hiszen a zene is van olyan időtálló, mint a nyelv, amely a magyar népzene és népdal-kincs prekonceptió nélküli, legkorszerűbb vizsgálata alapján nemcsak a Kárpát-medencei magyarság központi szerepét mutatja, hanem a Volga-vidéki és a kínai népzene dallamtípusai is a legteljesebben csak a magyar népzeneben vannak meg.³⁴ Eurázsia zenei műveltségeit a Kárpát-medence kapcsolja össze egy egészé, vagyis volt egy közös zenei ősnyelv, amelynek alaptípusai a legteljesebben a magyar népzeneben vannak meg. A magyarság őseinek tehát fontos közvetítő szerepük kellett legyen a Volga-vidéki és a kínai kultúra zenei kapcsolatainak a kialakulásában, azaz őseink bizonyos csoportjainak huzamos ideig kellett Kína szomszédságában élniük!³⁵

Egyelőre nyitott kérdés, hogy a különböző népcsoportok között mikor történhetett meg a szétválás s az is, hogy az őshun-gar nyelv mikor és hol vált magyarrá?

A kínai források szerint az északi barbároknak nevezett népek négyezer évvel ezelőtt még együtt éltek a kínaiakkal, és csak a Kr. sz. előtti X. századtól kezdődött meg az ádáz háború e népek között, amikor is a Góbi sivatag déli peremén feltűntek a xiongnuk /hiung-nu/, az ázsiai hunok, akik lényegében a kínaiakkal való keveredés révén váltak az „első őshun etnikai szubsztrátummá”,³⁶ majd amikor az erőteljes éghajlati változások miatt (2000 és 500 között lehűlt a levegő és szárazabb lett az időjárás) észak

³³ A kínai forrásokban szereplő hun szavak és nevek számát egyesek 600-ra teszik.

³⁴ Juhász Zoltán, *Népzene és matematika. A magyar népzene rendszerének és eurázsiai kapcsolatainak vizsgálata mesterséges intelligenciákkal és más matematikai módszerekkel.* Kézirat, amelyet a Szerző jóvoltából tanulmányozhattam. Segítségét ezúton is köszönöm.

³⁵ Vö. Csajághy György, *A magyar népzene bölcsője: Kelet.* Budapest, Alexandra, 1998. – Du Yaxiong, *Comparative Research of Chinese Folk Songs and Hungarian Folk Songs.* Buenos Aires 1984. – uő *A pentaton skálák csoportosítása.* A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. Budapest, 1994.

³⁶ L. Gumiljov 2002, 21.

felé vonulva átvágtak a sivatagi pusztaságon, a Hanhaj-tengeren, akkortól beszélhetünk csak hunokról. Az élet-halál harc oka a legelők biztosítása és az élelembiztosítás volt, hiszen a „barbárok” hosszú időn át a kenyeret Kinából kapták vagy vették, később azonban a rideg állattartás mellett intenzívvé vált a földművelés a hunok településein is.

A hunok első (legendás) említése Kr. sz. előtti 1764-ből ismert. Ám 1800 tájától egészen a Kr. sz. előtti 304-ig, de inkább 214-ig a kínaiak érdemben alig jegyezték fel valamit a hunokról, így máig sem tisztázott, hogy mely népelnevezés takarhat hunnak nevezett etnikumot?³⁷ Ez a bizonytalanság tükröződik a forrásszövegeinkben is, hiszen például a hegyi rong-ok/zsung-ok nem sztyeppei, hanem hegyilakó népesség volt s a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 97. fejezete szerint nyugat felől csak szomszédosak voltak a hunokkal, de nem azonosak velük. A barbárokat általánosságban hu-knak nevezték. Régebben is, ma is több tudós (például a legendás francia J. de Guigne /Deguigne/ és Cordier) vallotta és vallja, hogy az ázsiai hunok már Kr. sz. előtti 1200 tájától létrehozták a maguk társadalmát.

A rong-ok/zsung-ok talán azonosak a di-kkel (ti-kkel), akiket más források szereznek neveznek s akik euróidok voltak, szőke és vörhenyes hajjal, fehér bőrrel, magas termettel és sasorral. Jóllehet az eurázsiai fémművesség, amint ez kiderült a legújabb és legkorszerűbb vizsgálatokból, sokkal inkább igazodott a fém-lelőhelyekhez és a kereskedelmi hálózatokhoz, valamint a vándorló mesterekhez, mint a régészeti kultúrához,³⁸ aligha hagyható figyelmen kívül, hogy mind az andronóviák, mind a dingling-eknek /ting-ling/ nevezettek (afanaszjevóiak) euróidok voltak, „rőt szakállú óriásoknak” nevezik őket a források, s az ő leszármazottaikat (tagári kultúra és a déli eredetű karaszuki műveltség) nevezték később szkítának-szakának-xiongnu-nak /hiung-nu/, akikben már a mongoloid vonások is megjelentek, de a domináns jelleg a fehér bőr, a magas termet, az erőteljes sasorr maradt. Amikor a kései Zhao /Csao/ császárság uralkodója, Sihmin /Si-min/ császár Kr. sz. utáni 350-ben elrendelte, hogy öljék meg a birodalmában élő hunokat, a „nagy orruakat” gyilkolták le, köztük sok kínait is.³⁹ A források a hunok deli termetét és szép arcát emelik ki.

A hunok országa a Kr. sz. előtti III. században jött létre, amikor Mongólia, Dél-Szibéria, a Minuszinszki medence, Tuva, az Altaj, a Szaján, a Tianshan /T'ien-san/, a Hangaj és a Hentij hegység övezete, a mai Északnyugat-Kína és a Sárga folyó (Huanghe /Huang-ho/) nagy kanyarulata, az Ordosz⁴⁰ is egy főhatalom alá került. A legfontosabb eddig ismert hun települések és temetők (megközelítően felszáz lelőhelyről van szó) az Orhon, a Szelenga, az Onon, a Kerülen folyó mellékén és az Ordoszbán találhatók (Ivolga, Duren, Bajanbulag, Tongwancheng /T'ung-wan-cs'eng/).

Maga az ázsiai hun nép több száz év alatt alakult ki több népcsoportból. Szomszédaiak részben a rokonaik, részben más etnikumok voltak: a rong-ok /zsung/, a tibetiek, a vuszunok, a rouzhi /zsou-cse/ jüecsik, a dingling-ek /ting-ling-ek/, a bomák, az újgurok, etc.

A támadó hun-féle népek első említése a kínai forrásokban, a Dalok Könyvében a Kr. sz. előtti 822-ből ismert, amikor a kínai költők „égitérő gögöskéknek”, a

Az első császár: Qin Shi Huangdi /K'in Si Huang-ti/

³⁷ Vö. Ecsedy Ildikó, Nomádok és kereskedők Kína határain. Körösi Csoma Kiskönyvtár 16. Szerkeszti: Tőkei Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 7–35.

³⁸ Vö. Muncsájev 2005 – M. Alinei, Ősi kapocs. A magyar-etruszk nyelvrokonság. Budapest, Allprint Kiadó, 2005.

³⁹ W. M. McGovern, The Early Empires of Central Asia: A Study of the Scythians and the Huns and the Part They Played in World History. Chapell Hill, 1939, 350.

⁴⁰ Értetetlen, hogy Erdy Miklós és Bárdi László miért használja az Ordos kiejtést, tehát s-sel!

Kínai ábrázolások a hunokról a XIV. és XVIII. századból

prózáírók pedig „gonosz rabszolgáknak” nevezték őket. Amikor Mode /Mo-tő/, Maodun /Mao-tun/, Bator Kr. sz. előtti 209 után megeremtetette a harminc ifjesítő nép birodalmi egységét, létrehozva a Hun Birodalom központját is, talán a Hangáj-hegységnél, az Orhon folyó mentén vagy esetleg a Kerülen folyó medencéjében, indult meg az évszázados küzdelem a kínaiak és a hunok között, különösen erősen Qin Shi Huangdi /K'in Si Huang-ti/ és Wudi /Wu-ti/ császárok korában. A hunok sokáig legyőzhetetlenek voltak, kiváló lovaik, egyszerű haditechikájuk, ragyogó harcmódoruk, korszerű támadó és nehéz védő fegyverzetük miatt.

Az ázsiai hunok egységes és erős birodalma közel kétszáz esztendeig állt fenn, hiszen Kr. sz. előtti 57/50/48 táján a hun állam két részre szakadt: az északi és a déli országra. A déli hunok lassan beolvadtak a kínai lakosságba, bár Kr. sz. utáni 215-ig húsz királyuk (danhu /tan-hu/ vagy shanyu /san-jü/⁴¹) uralkodásáról tudunk, az északiak azonban még egy ideig megőrizték a függetlenségüket, majd sorozatos, súlyos vereségeik után (a Kr. sz. utáni I–II. században) Közép-Ázsiából nyugat felé vonultak, és több néppel egyesülve kialakult az európai hunnak nevezett népesség a Kr. sz. utáni III–IV. században, noha a Volga és a Don folyók vidékén az írott források már a Kr. sz. utáni 158-ban megemlítik a hunokat. Véleményünk szerint a szármataknak nevezett népesség, amelynek nagyon korai és szoros kapcsolatai voltak a hunokkal, az ősmagyarok egyik fontos összetevője volt.⁴² Az azonban kétségtelen, hogy 158 után 350 tájáig semmit sem tudunk a történetükről.

Az ázsiai hunok Mongólia térségében maradt csoportjai minden bizonnyal ősei voltak a mongoloknak és a türköknek, amint az európai hunok (és szármataik) bizonyos etnikai csoportjai genetikai, nyelvi és tradicionális rokonságban voltak a magyarok őseivel.

A szkíta-szaka-szármata-xiongnu-hun /hiung-nu/ népességet és kultúrát mi egységben látjuk és kezeljük, de korántsem feltételezünk azonosságot és egyformaságot.

A kínai források adatait, leírásait, jellemzéseit természetesen más tudományterületek anyagaival is egyeztetni kell, mindenek előtt a régészet, az embertan, a nyelvészet, a genetika legújabb eredményeivel, ennek a kötetnek azonban nem feladata e hatalmas munka elvégzése, noha a régészet vonatkozásában megtettük az első lépéseket.⁴³

⁴¹ A tan azonos a san szóval s égit jelent, ezért a tan-hu vagy sanjü jelentése: az Ég Fia. Mi az ősebb tan-hu kifejezést hagytuk meg! Vö. K. Maszimi 1998, 22., 142.

⁴² Bakay Kornél, *Őstörténetünk régészeti forrásai* III. Budapest, 2005, 307–320.

⁴³ Erdy Miklós, *Ancient Hungarian Funerary Customs Observed in Northern Barbarian* (8th c. B. C.) and Xiongnu Cemeteries. *International Journal of Central Asian Studies* 2 (1997) 135–208. – uő *A hun lovastemetkezések., magyar vonatkozásokkal*. Budapest, 2001. – Bakay Kornél, *Őstörténetünk régészeti forrásai* III. Budapest, 2005, 177–320.

A magyarul közzétett kínai forrásokban szereplő kínai neveket a nemzetközi tudományos életben használt un. pinyin átírásban közöljük,⁴⁴ a hun neveknél azonban megkíséreltük a régi kiejtés szerint is leírni a szavakat, mindenütt jelezve azonban a helyes magyar kiejtési formát is. Minden esetben figyelembe kell azonban venni a kínai nyelv sajátosságait és a kínai átírás következtében előforduló erős torzulásokat, mind a földrajzi, mind a személy- és méltóságnevek esetében. A magyar nyelvben megszokott neveknél azonban megtartottuk a hagyományos alakokat.

Időrendi útmutatóként az alábbi kínai dinasztia és császár-lista szolgál:⁴⁵

Xia /Hszia-dinasztia	Kr. sz. előtt	2100–1600
Shang/Sang-dinasztia	Kr. sz. előtt	1600–1100
Zhou/Csou-dinasztia	Kr. sz. előtt	1100– 256
Nyugati Zhou/Csou	Kr. sz. előtt	1100– 771
Keleti Zhou/Csou	Kr. sz. előtt	770– 256
Tavaszi és Ősz krónika kora	Kr. sz. előtt	770– 481
Hadakozó Államok kora	Kr. sz. előtt	481– 221
Qin/Csin dinasztia	Kr. sz. előtt	221– 206
Qin Shi Huangdi/Csin Si Huang-ti	Kr. sz. előtt	221– 210
Er Shi Huangdi/Er Si Huang-ti	Kr. sz. előtt	210– 207
Han-dinasztia	Kr. sz. előtt	206– Kr. sz. után 220
Nyugati Han-dinasztia	Kr. sz. előtt	206– Kr. sz. után 9
Wang Mang interregnuma		Kr. sz. után 9– 23
Keleti Han-dinasztia		Kr. sz. után 25–220

A Nyugati Han-dinasztia 11 császáranak az uralkodási ideje a következő: Gaozu/Kao-cu Kr. sz. előtt 206–194, Huidi/Hui-ti 194–187, Wendi/Wen-ti 179–156, Jingdi/King-ti 156–140, Wudi/Wu-ti 140–87, Zhaodi/Csao-ti 87–73, Xuandi/Hüan-ti 73–48, Yuandi/Jüan-ti 48–32, Chengdi/Cs'eng-ti 32–6, Aidi/Ai-ti 6–Kr. sz. után 1, Pingdi/P'ing-ti 1–6.

Az első említés után a xiongnu népelnevezést hun-nak írjuk, a xiongnuk országát pedig Hunia-nak nevezzük, hangsúlyozva azonban, hogy ezek nem a kínai írásjegyek fordításai!

A kínai forrás-szövegek értelmezését kisebb betűtípussal, szélesebb margót hagyva, beljebb szedve közöljük.

Reméljük, könnyítést jelent a kötet végén található névjegyzék (index) is amely azonban csak az első előfordulást jelöli jegyzetszámmal.

A kínai forrásokban Nyugati Földnek (Nyugati Területek vagy Nyugati Térség⁴⁶) nevezett terület, amely a Kuku-nór-tól a Tien-sanig, illetve a Tarbagatájig, valamint nyugat felé a Lop-nór, a Kargacskultóig és a Tárím-medencéig terjedt, anyagai ebben a kötetben nem szerepelnek, de szeretnénk De Groot erre vonatkozó munkáját⁴⁷ is közreadni, hiszen ide esik Dunhuang/Tun-Huang, Hami, Turfán, Urumqi/Ürümcsi, Kucha/Kucsza, Akszu, Bezeklik, Kasgár, Khotán, és Karasár, valamint fontosnak tartjuk Liu Mau Tsai-nak a türkökről szóló alapvető könyvét⁴⁸ is magyar nyelven közkinccsé tenni.

Végezetül szeretnénk köszönetet mondani segítőinknek: a lektori munkát felvállaló Bárdi Lászlónak, az eredeti szöveg magyarításában nyújtott áldozatkész munkájáért Bakay Jolánnak.

Mind a szakemberek, mind az östörténet iránt érdeklődők leljék örömeiket a források e gazdag tárházában, hiszen számos új adattal és sok tanulsággal ismerkedhetnek meg, ha vállalták a nem könnyű szövegek elmélyült végig olvasását.

Bakay Kornél

⁴⁴ Bárdi László, *Az ősi Selyemút világa*. Budapest, Masszi, 2003, 34–35. – Bárdi László a lektori véleményében is ugyanezt az álláspontot hangoztatta.

⁴⁵ Xi'an. Kaiserliche Macht im Jenseits. Grabfunde und Tempelschätze aus Chinas alter Hauptstadt. Bonn, 2006, 360.

⁴⁶ Bárdi László, *Az ősi Selyemút világa*. Budapest, Masszi, 2003, 61., 85., 90.

⁴⁷ J. J. M. De Groot, *Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens. Die Westlande Chinas in der vorchristlichen Zeit*. II. Berlin-Leipzig 1926.

⁴⁸ Liu Mau Tsai, *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'ukü)*. Göttinger Asiatische Forschungen 10 (1958).

Irodalom

- Aszfendijárova–Kunte 1997: С. Д. Асфендиярова – П. А. Кунте (ред.), Прошлое Казахстана в источниках и материалах. Сборник I. Алматы, 1997.
- Bicsurin 1950, 1953: Н. Я. Бичурин (Иакинф), Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии в древние времена. Москва-Ленинград, 1950, 1953.
- Bicsurin 1988/99: Н. Я. Бичурин (Иакинф), Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии в древние времена. I–III. Алматы, 1998–1999.
- Bicsurin 1997: Н. Я. Бичурин (Иакинф), Средняя Азия и Восточный Туркестан. Учебное пособие. (Составитель Н. А. Акбаев) Алматы, 1997.
- Boksanyina 1980: А. А. Бокшанина (ред.). Материалы по экономической истории Китая в раннее средневековье. Москва. 1980.
- Gumil'ov 2002: Лев Гумилев, История народа хунну. Книга I. Историческая библиотека. Москва, 2002.
- Linduff 2005: К. Л. Линдафф, Как далеко на Восток распространялась евразийская металлургическая традиция? Российская Археология 4 (2005) 25–35.
- Maszimi 1998, 2000, 2002: Касым Масими, Племенное объединение „Уйгур”. История Уйгурской державы. I–III. Алматы, 1998, 2000, 2002.
- Muncsájev 2005: Р. М. Мунчаев, Месопотамия, Кавказ и Циркумпонтийская металлургическая провинция. Российская Археология 4 (2005) 13–24.
- Stukin–Fedorenko 1957: А. А. Стукин и Н. Т. Федоренко (Издание подготовили), „Ши йзин”. Москва, 1957.
- Taszkin 1968/1973: В. С. Таскин, Материалы по истории сюнну. I–II. Москва, 1968, 1973.
- Taszkin 1984: В. С. Таскин, Материалы по истории древних кочевых народов группы дунху. Москва, 1984.
- Tyihvinskij–Perelomov 1970: С. Л. Тихвинский – Л. С. Переломов (ред.), Китай и соседи в древности и средневековье. Москва, 1970.
- Vjatkin–Taszkin 1972, 1975: Р. В. Вяткин – В. С. Таскин, Сыма Цянь. Исторические записки („Ши цзи”). Перевод и комментарии. I – II. Москва, 1972, 1975.

Országos Széchényi Könyvtár

Bevezetés

Ennek a két részből álló könyvnek az a célja, hogy a tudomány számára a legrégebbi kínai írott forrásokat szó szerinti és szövegű fordításban teljesen és hiánytalanul hozzáférhetővé tegye azokról a népekről, amelyek Krisztus születése előtti korokban a jelenlegi Kínától északra és nyugatra éltek.*

Ezek a források a világ legrégebbi írásos emlékei közé tartoznak. Az Északkelet-Ázsiára és a Közép-Ázsiára vonatkozó történetírásnak ezekből kell kiindulnia s ezekhez kell szisztematikusan kapcsolódnia a világ e részére vonatkozó újabb kínai források fordításainak és feldolgozásainak. Szükséges tehát, hogy a nyugati történettudomány teljes terjedelmében rendelkezze ezekkel az ősi forrásokkal, annál is inkább, mert – ismereteink szerint – más írott források nincsenek ennek a kornak a népeiről és országairól.

A kínai forrásokban a Kr. sz. utáni III. századig az idegen népekre és birodalmakra vonatkozóan a főhelyek egyikét az a nép foglalja el, amelyet általában *xiongnu*, *hsziung-nu*, *hiung-nu* vagy *hung-no* névvel illetnek s amely valószínűleg a **hunor**, hungnóh, hunóh átírása. Ez volt a legerősebb hatalom a jelenlegi Mongóliában, és már a Kr. sz. előtti II. században kiterjesztette uralmát messze nyugat felé, a mai kínai Turkesztán, Dzsungária és Ázsia egyéb területeire.

Mind ez ideig nyugaton az volt az uralkodó felfogás, hogy ez a nép azonos a Római Birodalmat megdöntő hatalmas népvándorlásban fő szerepet játszó misztikus hunokkal és a kínai források semmi olyat nem tudnak, ami kétséget támaszthatna ennek helyessége iránt.

Amikor a kínai irodalom megszűnt hétecsétes titok lenni, a tudósok megkísérelték eloszlatni a *xiongnu*-k /*hiung-nu*/ eredetét borító sűrű sötétséget. Gaubil, Deguignes, D'Herbelot, Visdelou és mások a *xiongnu*-ról /*hiung-nu*/ és Ázsia sok más népéről ebből a korból és más korokból, sok adatot tettek

A Qin /K'in/-dinasztia korabeli Nagy Fal részlete Belső-Mongóliában a Mazong-hegyen /Ma-cung/

* Egyelőre bizonytalan, hogy a könyv második részét mikor tudjuk közzétenni. [Die Westlande Chinas in der vorchristlichen Zeit. II. Berlin-Lipzig, 1926.]

közzé, megteremtve ezzel az ősi Ázsiára vonatkozó történelmi ismereteink alapját. Ámde műveik régóta használhatatlan régiségekké válva örök álmukat alusszák a könyvtárakban s a rájuk rakódott port csak ritkán fűjják le. Ennek szükségszerűen így kellett történnie. Az általuk használt források ugyanis nem ősforrások voltak, hanem, szinte kivétel nélkül, sokkal később élt kínai tudósok átdolgozásai, akik az alapanyagot rémségesen megcsonkították s még annyi fáradságot sem vettek maguknak, hogy legalább megnevezzék a forrásaikat.

Ezekből a másodkézből származó művekből a francia tudósok nem fordítást, sőt még csak nem is kivonatokat készítettek, hanem csak egyes részek hozzátételleges tartalmát foglalták össze, de még ebbe is számos hiba és tévedés csúszott be a kínai írásnyelv ismeretének akkori mélypontján, arról nem is szólva, hogy mindazt, ami nem volt világos, nem volt könnyen érthető, egyszerűen mellőzték. Amióta a keleti nyelvek kutatása fellendült, követelménnyé vált, hogy az eredeti szövegekben előforduló nem kínai szavakat és tulajdonneveket a legnagyobb gondossággal és hiánytalanul feltüntessük. Ennek a követelménynek azonban az említett francia szerzők művei nem feleltek meg.

A tudomány számára tehát égetően szükséges szövegű, megbízható és teljes fordításokat készíteni a vonatkozó történelmi forrásokról. A sinológianak ez át nem hárítható kötelessége.

A xiongnu-kra /hiung-nu/ vonatkozó írott források terjedelmesek ugyan, mégis alig említik azokat.

Külön könyvet avagy fejezetet¹ szentel e témának Sima Tan /Sze-ma T'an/² és fia Sima Qian /Sze-ma K'ien/³ műve, a Shiji /Si-ki/⁴, azaz Történeli feljegyzések, nevezetesen a 110.-et, amely a Xiongnu Liezhuan /Hiung-nu Lie-csuan/⁵, vagyis a Xiongnu-k /Hiung-nu/ rendszerbe foglalt leírása alcímet viseli. Ez a mű a Kr. sz. előtti 97-ig tárgyalja az eseményeket. Ez a munka a xiongnu-k /hiung-nu/ leírása⁶ címmel majdnem betű szerint megismétlődik Qian Hanshu /K'ien Han-su/⁷ Korai Han-dinasztia könyvei 94. fejezetében, amelynek szerzőjeként a Kr. sz. utáni I. században élt Ban Gu-t /Pan Ku/⁸ tartják számon. Kisebb terjedelmű folytatása Kr. sz. utáni 25-ig tart. A Chunqiu-ban /Cs'un-k'iu/, azaz a Tavasz és ősz krónikáiban⁹ a xiongnu-król /hiung-nu/ szóló beszámolók egészen a Kr. sz. előtti 541-ig nyúlnak vissza s ezek, állítólag, magának Konfuciusznak tulajdonított Lu fejedelemség krónikájából¹⁰ valók (Lu, a jelenlegi Santung tartományban). De sokkal részletesebb és nagyobb számú adat található e szent könyv nagy kiegészítésében: a Zuozhuan-ban /Co-csuan/¹¹.

A Shiji /Si-ki/ két Sima /Sze-ma/ szerzője (apa és fia) a teljes 123. fejezetet, azaz a Dawan /Ta-wan/ rendszerbe foglalt leírását¹², a nyugati világnak szenteli. Ez a mű a régi Ázsia egyik legfontosabb történelmi dokumentuma s a Han-dinasztia-beli Wu császár¹³ legrégebbi nyugati kapcsolatainak alakulását taglalja, de elmondja a mai Turkesztán meghódítását is. Számos, szisztematikusan elrendezett földrajzi és történelmi megjegyzést tartalmaz Turkesztánról, Dzsungáriáról és néhány, még nyugatabbra fekvő birodalomról a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ könyvének 96. fejezete, a Beszámoló a Nyugati Földről¹⁴. Végül a Hou Hanshu-ban /Hou Han-su/, a Késői Han-dinasztia könyveiben¹⁵ van egy fejezet, a 117. fejezet, amelynek címe: Beszámoló a nyugati qiang-okról /k'iang/¹⁶. Ez a Nyugat-Tibeten túli világ legrégebbi dokumentuma, azon népek monográfiája, akik már hosszú idők óta a Nanshan-tól /Nan-san/¹⁷, azaz

¹ 卷 juan, küan, csüan am: tekercs

² 司馬談 Sima Tan, Sze-ma T'an

³ 司馬遷 Sima Qian, Sze-ma K'ien

⁴ 史記 Siji, Si-ki, Si-csi

⁵ 匈奴列傳 Xiongnu Liezhuan, Hiung-nu Lie-csuan, Hsiung-nu Lie-csuan

⁶ 匈奴傳 Xiongnuzhuan, Hiung-nu Csuan, Hsiung-nu Csuan

⁷ 前漢書 Qian Hanshu, K'ien Han-su,

⁸ 班固 Ban Gu, Pan Ku,

⁹ 春秋 Chunqiu, Cs'un-k'iu

¹⁰ 魯 Lu, Lu

¹¹ 左傳 Zuozhuan, Co-csuan

¹² 大宛列傳 Dawan Liezhuan, Ta-wan Lie-csuan

¹³ 武 Wu, Wu,

¹⁴ 西域傳 Xiyuzhuan, Hi-jü Csuan, Hsi-jü Csuan

¹⁵ 後漢書 Hou Hanshu, Hou Han-su

¹⁶ 西羌傳 Xiqiangzhuan, Hi-k'iang Csuan, Hsi-csiang Csuan

¹⁷ 南山 Nanshan, Nan-san

a Déli hegységtől délre és a Huanghe /Huangho/ folyamvidékénél lévő Kuku-nór-tól keletre messze elnyúló, hegyvidékes területet lakták.

A Shiji /Si-ki/ és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ túlnyomó részét kitevő ún. Rendszerbe foglalt leírások¹⁸ számos államférfiről, hadvezérről és mindenféle nagyságokról bőséges forrásanyagot szolgáltatnak. Ezen nagy történeti műveket az ún. Eredeti feljegyzések, a Benji-k /Pen-ki/¹⁹ teszi teljessé. A több fejezetet kitevő időrendi összeállítások a különböző császárok uralkodása alatti eseményeket sorolják fel s ezek igen értékesek az időmeghatározások szempontjából is.

Brosset a *Nouveau Journal Asiatique* hasábjain már 1828-ban közzétette a Shiji /Si-ki/ 123. fejezetének francia fordítását, amely valójában az 1832-ben elhunyt Abel Rémusat egyik tanítványának gyakorló munkája volt, Rémusat irányítása mellett. A francia szöveg azonban nem hibátlan, tehát egyáltalán nem felesleges egy új fordítás elkészítése. Sőt, ellenkezőleg, nagyon is szükséges és kívánatos.

Ezután csaknem fél évszázad telt el addig, amíg Alexander Wylie a *Journal of the Anthropological Institute for Great-Britain and Ireland* III. és V. kötetében (1874/75-ben) kiadta a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94., majd a X. és a XI. kötetben (1880/81-ben) a 96. fejezetet. Wylie mindkét munkája a közepes szint alatt maradt s így semmiképpen sem felelnek meg ezek a fordítások a tudomány ésszerű igényeinek. Csak a nagyon könnyen érthető szövegrészleteket adta vissza helyesen, a nehezebbek fordítása többnyire hamis, gyakran elképesztően rossz. Ilyen módon a történetkutatók kezébe nem megbízható anyagok kerültek, a nyelvtudománynak pedig azért nem használtak semmit sem, mert a szövegben előforduló kinaival leírt idegen szavakat rendszertelenül, ész és értelem nélkül írták át valamilyen modern nyelvjárásba, de úgy, hogy a kínai írásjegyeket nem nyomtatták melléjük. Ezek a fordítások még a sinológusnak sem biztosítanak alapot a további munkához.

Sokkal sikeresebb a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94. fejezetének fordítása, amelyet Parker adott ki *The Turko-Scythian Tribes* címen a *China Review* XX. és XXI. kötetében (1892/95-ben). Ez a fordítás azonban gyakran nagyon bizonytalan és határozatlan, tele van homályossággal s így ordító ellentétben áll a mindig világos és szép stílusban megírt eredeti kinaival. Mindez a jelen sorok íróját egy új fordítás közzétételére sarkallta.

Végül A. Wylie a Hou Hanshu /Hou Han-su/ 117. fejezetét közölte a *Revue de l'Extrême Orient* I. kötetében (1882-ben). Azonban ez a fordítás sem kevesebb hibával készült, mint a többi munkája, vagyis nélkülözhetetlenül vált ebben az esetben is egy új fordítás elkészítése.

Az írott történeti források feldolgozása csak akkor hozhat maximális eredményt, ha az ugyanarra a tárgykörre vonatkozó valamennyi forrást egymás mellett feldolgozzák s így azok egymást kölcsönösen megvilágítják és értelmezik. Jelen munka szerzője szigorúan ezt az alapelvet követi, amelyet Brosset, Wylie és Parker egyáltalán nem vett figyelembe.

Mi minden fellelhető forrást, hacsak nem azonos a szövegük, szó szerinti hű fordításban szisztematiku-

Konfúciusz (Kr. sz. előtt cca. 551–479)

¹⁸ 列傳 liezhuan, lie-csuan

¹⁹ 本紀 benji, pen-ki, pen-csi

san egymás mellé tettünk s reméljük, hogy semmi lényeges sem került el a figyelmünket. Remélhető tehát, hogy a sinológianak többé nem lesz szüksége ezen források ismételt lefordítására, és a történészeknek és az ókor kutatóinak nem kell többé használhatatlan fordításokkal vagy ún. fordításokkal kínlódnuk.

A fordítás alapja a Shiji /Si-ki/ és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ esetében a Jinling /Kin-ling/ Kiadó 20 (a hivatalos Nankingi Tartományi Nyomda) 1878. évi kiadványa, valamint az 1739-es Qian-long /K'ien-lung/ palotakiadvány.

Mivel a xiongnu-król /hiung-nu/ szóló beszámolók sokkal messzebbre nyúlnak vissza időben az ókorba, mint a nyugati országokról szóló részek, e mű első részében ezeket adjuk közre. A forrásközlés második része a Nyugat tartományairól ad számot, de olyan szorosan összefüggenek egymással, hogy valójában a két rész egyetlen művet alkot. A szerző bízik abban, hogy a későbbi évszázadok idegen népeiről szóló kínai források már elkészült fordításai és feldolgozásai is megjelenhetnek nyomtatásban, ha Európa kulturális és tudományos összeomlásának jelenlegi korszaka egyáltalán lehetőséget nyújt majd erre, és ha a szerzőnek erre lesz még ideje és kellő ereje. De azért álljanak készenlétben, legyenek készek a németországi fiatalabb sinológusok a most elindított munka módszeres folytatására.

Mind a nyelvészeti, mind a történeti kutatás számára igen fontos tudni, hogyan ejtették ki a lejegyzésük időpontjában a régi történeti forrásokban szereplő nem kínai tulajdonneveket. A kínai irodalom ehhez sajnos nem ad eszközt a kezünkbe, mégpedig azért nem, mert az írásjegyek kiejtésének írott rögzítésére szolgáló módszereket Kínában csak sok évszázaddal később találták fel. Az írásjegyek fonetikus elemei erre vonatkozóan igen kevés felvilágosítással szolgálnak, mivel ezek számára majdnem mindig külön, önálló jelek vannak, amelyek régi kiejtése nem határozható meg pontosan. Nagyon kétséges egyébként az is, hogy a kínai szavak régi alakjának a meghatározására mennyiben alkalmazhatók a nyelvtudomány által felfedezett és megállapított hangváltozási szabályok és törvényszerűségek. A kínai nyelvekben ugyanis minden szó egyszótagú s mindegyik esetében 4-8 akcentus valamelyike érvényesül. Ez a hangsúly az, amelyik megadja a szó jelentését. S e nélkül a szilárd és megváltoztathatatlan hangsúly nélkül egy szótag sem szó. Ennek a sajátos szófelépítésnek a következtében a kínai nyelv igen gazdag fogalmakban és jelentésekben, és mégis csupán bizonyos korlátozott számú szótagra van szüksége, amely alig haladja meg az öt-hatszázat. Tehát nem a szótag, hanem a hangzás az, ami a fogalmat képezi. S bizonyára ennek a körülménynek tulajdonítható, hogy a szótagok feltűnő módon ki vannak téve nyelvjárási árnyalatoknak. Könnyedén átfolynak egymásba az *e* és *ei*, az *i*, *u*, *ü* és *ie*, az *o*, *uo* és *ao*, az *u* és *uo*, az *m* és *b*, a *hsz* és *s*, a *g*, *h*, *k* és *k* *explozív*a, etc, anélkül, hogy ez a nyelv érthetőségét észrevehetően csökkentené. Ugyanis a helyes hangsúlyok, amelyek a szavakat alkotják, érintetlenek maradnak. Az ilyen csekély számú és könnyen megváltoztatható szótagból álló nyelvek nem nagyon alkalmasak arra, hogy olyan filológiai módszereket alkalmazzanak rájuk, amelyeket egészen másként képzett nyelvekre dolgoztak ki. A fentebb megállapított hangtörvények szerinti vizsgálatok tehát eleve kudarcra vannak ítélve. És ha egyes nyelvészek, egészen a legújabb időkig, erről mégis könyveket tudnak írni, ez talán csak azt bizonyítja, hogy ezeknek a szorgalmas embereknek sejtelmük sem volt arról, hogy szalmát csépelnek s azt mutatja, hogy a kínai köznyelvben nem voltak jártasak, sőt nem volt betekintésük e nyelvek természetébe sem.

Valójában csak egyetlen reális kiindulási pont adódik a kínai írásjegyek régi hangalakjainak megállapítására: ez pedig a modern kiejtésük. Az ugyanis kétségtelen, hogy a köznyelveknek az azonos jelentésű szavait tették meg a kiejtés alapjának. A köznyelvek élő nyelvek és így a természetes hangváltozásoknak ki voltak téve, az írásjegyek kiejtése azonban halott nyelvet alkotott, tehát nem változott. Az írásjegyek, akárcsak az ókor könyvei, amelyek ezen írásjegyekből állnak, szentek, tehát az utókor nem változtathatta meg sem a formájukat, sem a hangzásukat. Az iskolamesterek a nemzedékek számára nemcsak továbbadói voltak ezen írásjegyeknek, hanem őrzői is. Minden iskolában lehet hallani, hogy a gyermekek az iskolamester szigorú felügyelete mellett hangosan mondvá vésik az emlékezetükbe a kiejtést, ezáltal merevedett meg folyamatosan a kiejtés. Kína különböző részein természetesen nem ugyanúgy ejtik ki az írásjegyeket, ez azonban bizonyára nem az idők folyamán bekövetkezett változásokat jelzi, hanem inkább abból adódik, hogy a kiejtésük már eredetileg is különböző volt.

²⁰ 金陵書局 Jinling Shuju, Kin-ling Su-kü, Csin-ling Su-csü

Mindeddig kevés figyelmet kapott az a jelenség, hogy a írásjegyeket egyáltalán nem mindig úgy ejtik ki, mint a köznyelv megfelelő szavait. Carstairs Douglas a *Dictionary of the Vernacular or Spoken Language of Amoy c.* művében csak annyi jelentőséget tulajdonít ennek, amennyit megérdemel. A reading sounds of the characteres és a colloquial forms közötti különbséget ő szigorúan szem előtt tartotta, a reading or literary style, valamint a literary or polite words or phrases, not used in the colloquial között világos különbséget tett, s azzal hogy ezt feltüntette mesterművében, a legszigorúbb tudományosság legmagasabb fokát érte el. Mivel a köznyelvben nem az összes írásjegy hangjai játszanak szerepet, csak egy korlátozott számú írásjegy hangjait adta meg, de maguk a jegyek sincsenek mellékelve. Gustaaf Schlegel a *Nederlandsch-Chineesch Woordenboek c.* munkájában (Leiden 1882–1890) többnyire csak az írásjegyek irodalmi kiejtését adta meg, ámde ezen mű megbízhatósága, éppen úgy miként a vékonysága, kívánnivalókat hagy maga után.

Az írásjegyek helyesen használt kiejtését valószínűleg csak a kínai irodalmárok szájából lehet megismerni és talán kisebb kézikönyvecskékből lehet összegyűjteni. Ha az ember a Fujian /Fu-kien/ tartomány tudósainál érdeklődik az írott nyelv eredete felől, először is adósak maradnak a válasszal, vagy a Ming-dinasztia korában divatos déli mandarinnyelvre (jing /king/²¹) utalnak, amely akkor Kína hivatalos nyelve volt éppen úgy, miként manapság a pekingi mandarinnyelv.

Könnyen belátható, hogy kínai kultúrára nehezedő romboló és módszeresen végrehajtott idegen befolyás hatása alatt, ennek az évezredekken keresztül gondosan ápolt íráskiejtésnek el kell tűnnie, mert az iskolában a tanító már nem olyan gondosan adja tovább, hagyományozza át a diákokra, mint régen. Elég ehhez talán egy vagy két nemzedék. Ez a tudat arra ösztönzi a szerzőt, hogy megmentse a birtokában lévő íráskiejtést és a történet- és nyelvkutatásunk segítségével nyomtatásban is rögzítse.

A kínai írásjegyek átírásánál általában a következőkre kell mindig figyelemmel lenni:²²

A kínai szövegek szó szerinti, szövegghű fordításai nagyobb betűkkel szedettek, a szerző hozzáfűzései dőlt betűkkel és beljebb vannak szedve.

A szerző általában eltekintett attól, hogy megemlítsé vagy tárgyalja azt a keveset, ami itt-ott a hun néppel kapcsolatban az itt tárgyalt forrásokban szerepel. Emiatt abba a gyanúba keveredik, hogy nem

²¹ 京 jing, king, csing

²² Az itt szereplő pár soros fonetikai taglalást e magyar nyelvű kiadványban mellőznünk kellett, egyrészt azért, mert a szerző a német publikum számára, a német nyelv fonetikájához igazítva írja le ill. rekonstruálja a kínai írásjegyek hangzását, másrészt ezáltal – a munkája során tanúsított példaértékű alaposágnak köszönhetően – jelentősen megnövelte a kínai írásjegyek latin betűs átírásának amúgy is bonyolult rendszerét. A magyar nyelvű érdeklődők számára a következő rendszert állítottuk fel: a főszövegben a nemzetközi, ún. pinyin átírást alkalmazzuk, s mellette (amennyiben a magyar kiejtés merőben eltér tőle) haránt zárójelek között /.../ a magyar tudományos átírást – a kínai nevek esetében. Ha azonban nem-kínai, tehát nagy valószínűséggel hun (azaz xiongnu avagy hiung-nu) szavak kínai nyelvű átírását kellett rekonstruálni, akkor a főszövegben az archaikus ejtést tüntettük fel – hiszen a mai ejtés nem azt a hangzást adja vissza, ahogyan ezeket a hun neveket akkoriban ejtették – mellette pedig szögletes zárójelben [...] első helyen a név nemzetközi avagy pinyin átírását, második helyen pedig a magyar tudományos átírását. A lábjegyzetekben a kínai írásjegyek mellett első helyen a pinyin átírást, második helyen a magyar tudományos átírást alkalmazzuk, s némely esetben harmadik helyen a magyar népszerű átírást is feltüntettük, amennyiben ez utóbbi könnyebb olvasatot biztosíthat a kínai nyelvben járatlan érdeklődők számára. Ott, ahol a tudományos és a népszerű átírás nem tér el lényegesen egymástól, mellőztük a népszerű átírást. A kínai nyelvet nem ismerők tehát a lábjegyzetekben a második ill. a harmadik helyen álló olvasatot figyeljék. Továbbá, a hun (azaz xiongnu avagy hiung-nu) nevek esetében a lábjegyzetben utolsó helyen, zárójelben (...) feltüntettük az archaikus ejtést szintén. Az archaikus fonetikát B. Karlgren lexikonja alapján adtuk meg: *Grammata Serica – Script and Phonetics in Chinese and Sino-Japanese*, Stockholm, 1940; az egyszerűség kedvéért a magyar nyelv szerint fonetikusán, a számos mellékjel elhagyásával, hiszen enélkül is épp eléggé bonyolult az írásjegyek archaikus olvasata. Valószínűleg ezzel többek számára csorbát ejtettünk a tudományosság szigorú szabályain, az ő számukra azonban ez könnyen kiköszörülhet azzal, hogy felütik a fent említett lexikont, melyben az írásjegyek fonetikája minden mellékjellel együtt, szabályszerűen megtalálható. A szerző német átírása helyett tehát ezeket alkalmazzuk. Még egy megjegyzés: a hun főkirály nevének nem az itt leírtak szerint jártunk el, pusztán azért, mert a köztudatban túlságosan meggyökeresedett már a három különböző mai ejtése: hanyu /cs'an-jü/, shanyu /san-jü/ és danhu /tan-hu/. A szerző nyomdokain haladva mi a danhu-t /tan-hu/ alkalmazzuk, a mai ejtést pinyin átírásban tüntetve fel a főszövegben, mellette ferde zárójelben /.../ első helyen a magyar tudományos átírásban, majd második helyen az archaikus fonetikát, tehát: danhu /tan-hu, tan-giuo/.

ismeri a tárgyára vonatkozó irodalmat, de könnyebben viseli el ezt a gyanúsítást, mintsem lelkiismeret-furdalást érezzen amiatt, hogy az ún. német alaposság kedvéért éltetője és terjesztője legyen valamikor kinyilvánított képtelen és indokolatlan véleményeknek.

Az időnként megemlített nagy kínai térkép²³ A nagy Qing-dinasztia /K'ing/ egész birodalma területének földrajzi térképe, amelyet a kormányzás érdekében adtak ki s amely 1863-ban 32 kötetecskére szétdarabolva jelent meg.

Berlin-Lichterfelde, 1917. háborús esztendő szénagyűjtési havában

De Groot

Kiejtési mutató

Pinyin	magyaros kiejtés	Pinyin	magyaros kiejtés
b-	p-	-ang	-ang
p-	ph-	-eng	-eng
m-	m-	-i (z, c, s, zh, ch, sh, r után)	-ő
f-	f-	-i/yi (máshol)	-i
d-	t-	-ia/ya	-iá/já
t-	th-	-ie/ye	-ie/je
n-	n-	-iao/yao	-iao/jao
l-	l-	-iu/you	-iu/jou
z-	c-	-ian/yan	-ien/jen
c-	ch-	-in/yin	-in
s-	sz-	-ing/ying	-ing
j-	ty-	-iang/yang	-iang/jang
q-	tyh-	-u (kivéve j, q, x, y után) /wu	-ú/vú
x-	sz-/s-	-ua/wa	-uá/vá
zh-	cs-	-uo/wo	-uo/vó
ch-	cs-h-	-uai/wai	-uáj/váj
sh-	s-	-ui/wei	-ui/vej
r-	zs-	-uan/wan	-uán/ván
g-	k-	-un/wen	-u(en)/ven
k-	kh-	-uang/wang	-uang/vang
h-	h-	-ong/weng	-ung/veng
-a	-á	-u (j, q, x után),	
-o	-ó	-ü/ü	-ü
-e	-ő	-ue (j, q, x után),	
-ai	-áj	-üe/yue	-üe/jüe
-ei	-éj	-uan (j, q, x után) /yuan	-üen/jüen
-ao	-ao	-un (j, q, x után) /yun	-ün/jün
-ou	-ou	-iong/yong	-jung/jung
-an	-an	-r/er	-r/ör
-en	-en		

²³ 大清壹統輿圖 Daqing Yitong Yutu, Ta-k'ing Ji-t'ung Jü-t'u

A LEGRÉGEBBI TUDÓSÍTÁSOK

唯甲午八月丙寅
帝盥清廟止禮盥

吉蠲明神神覽
是德俾帝萬年
永綏受命

吉蠲明神神覽
是德俾帝萬年
永綏受命

Zhou Ling /Csou Ling/ király áldozati bronztáljának, ún. „kui”-nak vésett felirata, Kr. sz. e. 567-ből; tőle jobbra: ugyanaz az áldozati szöveg mai írásjegyekkel.

◀ AZ ELŐLSŐ OLDALON: bronzlemez vésett felirata cca. Kr. sz. e. XX. századból, a kínai írásnak eddigi ismereteink szerinti legrégebb példánya. A primitív írásjegyek formára lényegesen eltértek későbbi származékaiktól, szerkezetük azonban e kezdeti idők óta nem változott

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete a következőképpen kezdődik:

A xiongnu-k /hiung-nu/¹.

*(a 24. oldalon még egyszer ezen név alatt szerepeltetjük, a továbbiakban azonban: **hunok**)*

Ősatyjuk a Xia /Hia/² fejedelmi ház leszármazottja volt és Chun/Shun/Zhun-hui-nak Chun/Shun/Zhun-wei³-nek (Cs'un/Sun/Csun-hui, Cs'un/Sun/Csun-wei) hívták.

*A Xia /Hia/, mint ismeretes, egy kínai dinasztia, amely – állítólag – a Kr. sz. előtti XXIII–XIX. században uralkodott. A⁴ írásjegyek kiejtését nem lehet biztonsággal meghatározni. Az⁵ jel, valamint annak fonetikai része⁶ ma hiung-nak vagy hsiung-nak hangzik, de a birodalom számos részében hong-nak vagy hung-nak is. A⁷ és a⁸ írásjegyek, amelyek a fonetikát jelölő részt alkotják no-nak, nuo-nak vagy nu-nak ejtendők ki. Mivel a 24. oldalon leírva is találkozzunk e népnévvel, ahol a szót hjuön-juk-nak [hunyu, hun-jü] adják vissza, hajlunk arra a feltevésre, hogy a hun népet hungnor-nak vagy **hunor**-nak, hungnoh-nak vagy hunoh-nak hívhatták s így a kínaiak, akiknek a nyelvében sem r, sem kemény h nincs, érthető módon a nor-t (nur-t) vagy a noh-ot olyan jellel adták vissza, amely no-nak (nu-nak) hangzott, az or-t (ur-t) vagy oh-ot (uh-ot) pedig egy olyannal, amelyet ok-nak (uk-nak) ejtettek ki.*

Észak-Kínában és Pekingben is az olyan szavak kiejtését, amelyek máshol kemény h-val kezdődnek, sokszor hsz-szel teszik keménnyé, (például⁹). Ha ez a sajátosság már a Kr. sz. előtti időben is megvolt, akkor ez magyarázat lehet a hun nép ősatjja nevére is: a Chun/Shun-hui /Cs'un/Sun-hui/ lehet a hun-ur átírása is. Az (h)ui a számukra kiejthetetlen ur visszaadása lehetett.

Mindaz, amit ma Kínában tudnak vagy tudni vélnek erről a Chunhui-ról /Cs'un-hui/ vagy Shunhui-ról /Sun-hui/, azon a hagyományon alapul, amelyet a Kr. sz. utáni VIII. században élt Sima Zhen /Sze-ma Csen/¹⁰ örökölt meg a Shiji /Si-ki/ homályosságainak kiderítése c.

¹ 匈奴 xiongnu, hiung-nu, hsiung-nu (régí ejtés: hjung-no)

² 夏 Xia, Hia, Hszia

³ 淳維 Chun/Shun-wei/hui, Cs'un/Sun-wei/hui, Csun/Sun-vej/huj (régí ejtések: Gyvön/Zsjuön/Tyüön/Csjen – gyvö/jü)

⁴ 匈奴 xiongnu, hiung-nu, hsiung-nu (régí ejtés: hjung-no)

⁵ 匈 xiong, hiung, hsiung

⁶ 匈 xiong, hiung, hsiung

⁷ 奴 nu, nu, nu (régí ejtése: no / nuo)

⁸ 怒, 孥, 弩 nu, nu, nu

⁹ 夏 xia, hia, hszia, 許 xu, hū, hszü, 咸 xian, hien, hszien, 向 xiang, hiang, hsziang, 希 xi, hi, hszü

¹⁰ 司馬貞 Sima Zhen, Sze-ma Csen

munkájában (*Siji Suojin* /Si-ki Szo-jin/¹¹). Amint ő maga mondja, ezeket ő a Guadipu-ból /Kua-ti P'u/¹², Az egész világra kiterjedő lajstromból, egy bizonyos Yao Yen /Jao Jen/¹³ régen elveszett munkájából merítette, akiről azonban semmi közelebbi nem ismert.

A ránk maradt forrás szövege így szól:

A Xia-dinasztia /Hia/ uralkodójának, Jie-nek /Kie/¹⁴ nem volt tao-ja¹⁵, ezért Tang /T'ang/¹⁶ száműzte őt Mingtiao-ba /Ming-t'iao/¹⁷. A rákövetkező harmadik esztendőben azonban meghalt. Fia, Hjuön-juk [Xunyu, Hün-jü]¹⁸ feleségül vette Jie /Kie/ mellékfeleségeit, majd elmenekült és az északi tartományokban telepedett le és barom csordáival ide-oda vándorolt.

Si-ma Zhen /Sze-ma Csen/ hozzáfűzi ehhez:

A Középső Birodalomban xiongnu-knak /hiung-nu/ (a továbbiakban: **hunok**) nevezik őket. Így talán bizonyára helyes az a vélemény, hogy a Xia /Hia/ leszármazottai.

Jie /Kie/ volt a Xia-dinasztia /Hia/ utolsó fejedelme, akit Tang /T'ang/, a Shang /Sang/¹⁹ dinasztia első fejedelme megfosztott trónjától, mert az Ég, a vétkei miatt, megtagadta tőle a támogatását. A tao, amely nem volt meg neki, a világmindenség körforgásának útja²⁰, valamint az ember útja²¹, az emberi erények és kiválóságok ösvénye, a világmindenség tulajdonságainak utánzása és annak örök körforgásában való eligazodás.

Azt már fentebb írtuk, hogy a hjuön-juk [hunyu, hun-jü] valószínűleg a hunor nevet adja vissza. A legenda szerint tehát a nép őse, apja halála után feleségül vette annak asszonyait. Látni fogjuk, hogy ez a kínaiak szemében förtelmes eljárás, míg a hun királyi házában szilárd és jó szokás volt.

Már Tang /T'ang/²² és Yu /Jü/²³ előtt léteztek a hegyi rong-ok /zsung/²⁴, a hljam-jun-ok [xianyun, hszien-jün]²⁵ és a hjuön-juk-ok [hunyu, hun-jü]²⁶, akik az északi man-ok²⁷ alatt laktak és nyájaikkal, csordáikkal ide-oda vándoroltak.*

¹¹ 史記索隱 *Shiji Suoyin*, Si-ki Szo-jin, Si-csi Szo-jin

¹² 括地譜 *Guadipu*, Kua-ti P'u

¹³ 樂彥 *Yao Yan*, Jao Jen

¹⁴ 桀 *Jie*, Kie, Csie

¹⁵ 道 *dao*, tao

¹⁶ 湯 *Tang*, T'ang

¹⁷ 鳴條 *Mingtiao*, Ming-t'iao

¹⁸ 獯粥 *Xunyu*, Hün-jü, Hszün-jü (rég. ejtés: hjuön-juk)

¹⁹ 商 *Shang*, Sang

²⁰ 天道 *tian di dao*, t'ien ti tao

²¹ 大道 *ren dao*, zsen tao

²² 唐 *Tang*, T'ang

²³ 虞 *Yu*, Jü

²⁴ 戎 *rong*, zsung

²⁵ 獫狁 *xianyun*, hien-jün, hszien-jün (rég. ejtés: hljam-jun, ld. még: Jieben Kangxi Zidian, Shangwu Yinshuguan Chuban, Hebei Sanheshi 2001, 247. o.)

²⁶ 菹粥 *hunyu*, hun-jü, (rég. ejtés: hjuön-juk)

²⁷ 蠻 *man*, man

* Du Yaxiong és Horváth Izabella fordítása itt hiányos és téves. V.ö.: A hunok legkorábbi története, A Shi Ji 110. kötete, írta: Sima Qian, fordította: Du Yaxiong és Horváth Izabella. Magyar Ház 2000, 17. o. (a továbbiakban: HLTör). Itt megjegyzendő, hogy a HLTör-ben zavarólag hat, hogy a bal oldalon lévő kínai szöveg – amelyben egyébként későbbi kommentátorok betoldásai is szerepelnek Sima Qian /Sze-ma K'ien/ eredeti feljegyzései mellett – nem tükörszerűen áll a jobb oldali fordítással, a műben mindinkább előrehaladván már oldalakkal is elcsúszik a kettő egymástól.

A XXIV. és a XXIII. dinasztia mesés császárainak Yao-nak /Jao/²⁸ és Shun-nak /Sun/²⁹ volt a neve Tang /T'ang/ és Yu /Jü/. Az a tudósítás, hogy már előbb is voltak hjuön-juk-ok [hunyu, hun-jü], nyilvánvalóan a Shiji /Si-ki/ első fejezetén alapszik, amelyben az áll, hogy a legendás Huang császár³⁰ északon elűzte a hjuön-juk-okat [hunyu, hun-jü]³¹.

A hjuön-juk [hunyu, hun-jü] névvel itt egy második fajta írásmódban találkozunk, amely valószínűsíti, hogy a harmadik írásmód-beli hljam-jun [xianyun, hien-jün], amely ebben a szövegrészben szerepel, szintén a hun-ur (hunor) alapformát adja vissza. A régi kínaiak számára valóban kézenfekvő lehetett, hogy a kimondhatatlan ur-t vagy or-t un-nal avagy on-nal helyettesítsék s mivel jelentős mértékben a zenei hangsúlyon múlik a szavak alakulása, a szótagok ebből a szempontból másodrendűek, nemigen kellett törődniük a hljam, a hjun és a hun közötti különbséggel. Arról nem is szólva, hogy a³² akkoriban valószínűleg hunnak hangzott.

A rong /zung/³³ és a man³⁴ jelet itt nyilvánvalóan általában az északi népek jelzésére alkalmazták. A klasszikus írásokban, következésképpen sok későbbi műben is általában ugyanez a helyzet. A rong /zung/ többnyire az északi és a nyugati idegen népekre utal, a man pedig a délnyugatiakra és a délre. És ez a magyarázata annak, hogy a Qian Han-shu /K'ien Han-su/ 94. fejezetének szerzője miért tekintette a szöveg ezen helyét hibának és miért helyettesítette a határvidék jelével³⁵.

Állatállományuk nagyrészt lovakból, marhákból és juhokból állt. Ritkábban előforduló háziállataik voltak: a thoktho [tuotuo, t'o-t'o] azaz teve³⁶, a szamár, az öszvér, a kiud-djeg [kuaiti, k'uaj-t'i]³⁷, a dhog-kjok [taotu, t'ao-t'u]³⁸ és a dhar-ghieg [tanxi, t'an-hi]³⁹.

Az utóbbi hat írásjegy összetételeiből látható, hogy itt három ló vagy szamár-szerű állatról van szó. Ezeket közelebbről lehetetlen meghatározni, mivel itt csődöt mondanak a kommentárok és a szótárak. A Suowen Jiezi /Suo-wen Kie-ce/⁴⁰, tehát Az írásjegyek megmagyarázása az irodalom értelmezéséhez c. munka tulajdonképpen egy szótár, amely Kr. sz. utáni 100 körül keletkezett. Ebben az áll, hogy a kiud-djeg [kuaiti, k'uaj-t'i] olyan öszvér, amelynek az apja ló, amíg viszont a dhar-ghieg [tanxi, t'an-hi] vadlovat jelent. Nagy valószínűséggel állítható, hogy e három megnevezés nem kínai eredetű.

Vizet és legelőt keresve vándorolnak ide-oda. Nincsenek fallal körülvett városaik vagy állandó lakhelyeik. Noha földet nem művelnek, mégis mindegyikük birtokolja a föld egy részét.

²⁸ 堯 Yao, Jao

²⁹ 舜 Shun, Sun

³⁰ 黃 Huang, Huang

³¹ 葷粥 hunyu, hun-jü, (rég. ejtés: hjuön-juk)

³² 獫狁 xian, hien, hszién, (rég. ejtés: hljam)

³³ 戎 rong, zsung

³⁴ 蠻 man, man

³⁵ 邊 bian, pien

³⁶ 橐駝 tuotuo, t'o-t'o, (rég. ejtés: thok-tho – az összetétel első tagja, melynek jelentése: zsák / tok, s amely a teve púpjára vonatkozhat, teljesen megegyezik a magyar 'tok' szóval)

³⁷ 騊駼 kuaiti, k'uai-t'i, (rég. ejtés: kiud-djeg)

³⁸ 騊駼 taotu, t'ao-t'u, (rég. ejtés: dhog-kjok)

³⁹ 騊駼 tanxi, t'an-hi, tan-hsi (rég. ejtés: dhar-ghieg {<tarka?>}) Az első írásjegy jelentése: kékesfekete ló fehér foltokkal. B. Karlgren, Grammata Serica, Script and Phonetics in Chinese and Sino-Japanese. Stockholm, 1940, reprinted from: The Bulletin of Museum of Far Eastern Antiquities No. 12, Stockholm, 1940 – a továbbiakban: Karlgren – 147. d' írásjegy

⁴⁰ 說文解字 Shuowen Jiezi, Suo-wen Kie-ce, Suo-ven Csie-ce

Írásuk nincs. A megállapodásokat szóban kötik.

A gyermekek ürün vagy juhon tudnak lovagolni, íjat feszítenek és madarat, menyétet és patkányt lőnek. Amikor azonban nagyobbak lesznek rókát és nyulat lőnek, amelyek táplálékkul szolgálnak számukra.

A harcosok ereje az íjlesztésben való jártasságukban rejlik. Valamennyien vértés lovasok. Ami az erkölceiket és a szokásaikat illeti: békeidőben az állataikat terelik, madarat és négylábú állatokat lőnek, így tartják el magukat, így tartják fenn az életüket. Amint azonban veszély fenyeget, a férfiak harcot gyakorolnak. Rohamokat intézve betöréseket végeznek és támadnak, ez a természetükben van. Messzehordó fegyverük az íj és a nyíl, közelharc fegyverük a kard és a lándzsa. Ahol fölényben vannak, előre törnek, ha hátrányba szorulnak, akkor visszavonulnak. A menekülés-szerű visszavonulástól sem riadnak vissza s egészen addig hátrálnak, amíg előnyös helyzetet tudnak elfoglalni.

Az előírt életszabályokról, a li-ről⁴¹ és az élet kötelességeiről, a yi-ről /ji/⁴² semmit sem tudnak. Mind a fejedelmek és a hercegek, mind az alattvalók a háziállatok húsát fogyasztják és az állatok bőréből készítenek ruhát maguknak, de e fölé még szőrmebundát⁴³ is öltenek magukra. A fiatal férfiak zsíros, jó ételeket esznek, az öregek azonban csak a maradékot kapják. Vagyis a fiatalokat és az erőseket többre becsülik, míg az öregeket és a gyengéket lebecsülik.

Ha az apa meghal, a fiai feleségül veszik az anyjukat, akit az apa a saját anyja után vett nőül.

Kínai fogalmak szerint egy férfinak minden egyes felesége anyja a férfi valamennyi gyermekének.

Ha viszont fiútestvér hal meg, akkor a fivérei kapják meg annak asszonyait, akiket feleségül vesznek.

A köznép személyneveket (ming⁴⁴) visel s ezeket tiszteletből (mint Kínában) nem hallgatják el, nemzetségnevük (xing /hing/⁴⁵) és második nevük (zi /ce/⁴⁶) azonban nincs.*

A Qian Han-su /K'ien Han-su/ 94. fejezetében az a közlés szerepel, hogy a hunoknak nincsenek nemzetségneveik. Ezt a közlést itt elhagyták, nyilván azért, mert a szöveg a továbbiakban említi a hun fejedelmek nemzetségnevét. Kínában egy férfi második nevet akkor vesz fel, amikor megnősül.

Xia /Hia/ tao-ja veszendőbe ment s Liu⁴⁷ herceg vette át a tisztségét s lett a „köles intézője”⁴⁸, (azaz a földművelésé). Liu a nyugati rong-oknak /zsung/ műveltséget adott s kormánya székhelyévé tette Bin-t /Pin/⁴⁹

⁴¹ 禮 li, li

⁴² 義 yi, ji

⁴³ 旃裘 zhouqiu, csou-k'iu

⁴⁴ 名 ming, ming

⁴⁵ 姓 xing, hing, hszing

⁴⁶ 字 zi, ce

⁴⁷ 劉 Liu, Liu

⁴⁸ 稷官 ji guan, ki kuan, csi kuan

⁴⁹ 豳 Bin, Pin

* A HLTör 17-18. oldalán téves értelmezések, különösen a névadással kapcsolatban

Itt rövidített formában találkozunk azzal a résszel, amelyet a Shiji /Si-ki/ 4. fejezete közölt a kínai Zhou /Csou/⁵⁰ birodalomról:

Buchu /Pu-cs'u/⁵¹ kormányzásának utolsó évében a Xia-ház /Hia/ uralma romlásnak indult, mert eltávolította a „köles intézőjét” s már nem törődött a földműveléssel. Buchu /Pu-cs'u/ elvesztette ezt a hivatalt s a rong-okhoz /zsung/ és a di-khez /ti/⁵² kellett menekülnie. Amikor meghalt, a fia, Ju /Kü/⁵³ ült a trónjára. S amikor ő is meghalt, az ő fia, Liu herceg vette át a kormányzást. Ő tehát a rong-ok /zsung/ és a di-k /ti/ között lakott. Ott tovább ápolta, amit ősatyja, Houji /Hou-ki/⁵⁴, a „Köles herceg” megalapított és szorgalmasan támogatta a földek szántását és vetését, miközben a talajfajták adottságaihoz igazodott. Minden területre rátette a kezét, amely hasznos és használható növényzetet adott, a Qi-től /K'i/⁵⁵, a Ju-tól /Kü/⁵⁶ a Wei-ig⁵⁷, sőt még azon is túl. Ezáltal a nomádok birtokhoz jutottak és a letelepült lakosság vagyont gyűjtött. A nép a szerencséjére alapozva, amelyben ily módon részesült, a szívében hordozta őt, miként a törzsek százai. Sokan mások is bevándoroltak és a védelme alá helyezték magukat. Ettől az időtől kelteződik Zhou /Csou/ tao-jának virágzása és ezért őrizték meg a költők énekeikben és a zenében az általa teremtetett áldások emlékezetét.

Ebben az időben vetül történelmi fénycsóva egy olyan fejedelem korára, amikor a fejedelem a területén lakó nomád és félnomád rong /zsung/ és di /ti/ embereket sikerrel vette rá a földművelésre. Székhelyéről Bin-ről /Pin/ általában azt feltételezik, hogy az a jelenlegi Bin /Pin/ város⁵⁸ lehetett, amely a Jing /King/ folyónál⁵⁹ fekszik. A Jing /King/ folyó a Wei-be⁶⁰ ömlik. A másik nagy folyó, a Jing-től /King/ keletre, amely ugyancsak a Wei-be ömlik, mind a mai napig a Ju /Kü/ nevet viseli. Azt a folyót pedig, amely Yao /Jao/ körzettől⁶¹ nem messze a Ju-be /Kü/ ömlik, ma is Qi-nek /K'i/ hívják. Amint látni fogjuk, a forrásszövegek évszázadok múltán is említik az ott letelepedett rong-okat /zsung/ és di-ket /ti/. Azokból a költeményekből, amelyekben az utódok hálatelt szívvel megénekelték Liu herceget, néhány a Sijing-ben /Si-king/⁶², a Dalok Könyvében ránkmaradt. Itt találkozunk a rong /zsung/ jellel⁶³, együtt a di /ti/ jelével⁶⁴, az északi és a nyugati idegen népek általános megnevezéseként. Mindkét írásjegy valószínűleg a legrégebbiek közé tartozik, amelyek a kínai nyelvben léteznek. A nyugati rong-okat /zsung/⁶⁵ megemlíti már a Shujing /Su-king/⁶⁶ egyik könyve, a Yugong /Jü-kung/⁶⁷, amelyről feltételezik, hogy a Xia-dinasztia /Hia/ megalapí-

⁵⁰ 周 Zhou, Csou

⁵¹ 不 Buchu, Pu-cs'u

⁵² 狄 di, ti

⁵³ 鞠 Ju, Kü, Csü

⁵⁴ 后稷 Houji, Hou-ki, Hou-csi

⁵⁵ 漆 Qi, K'i

⁵⁶ 沮 Ju, Kü, Csü

⁵⁷ 渭 Wei, Wei

⁵⁸ 邠 Bin, Pin

⁵⁹ 涇 Jing, King, Csing

⁶⁰ 渭 Wei, Wei

⁶¹ 姚 Yao, Jao

⁶² 詩經 Shijing, Si-king, Si-csing – magyar kiadása: Si King – Dalok Könyve. Budapest, Európa Könyvkiadó 1974.

⁶³ 戎 rong, zsung

⁶⁴ 狄 di, ti

⁶⁵ 西戎 xirong, hi-zsung, hszi-zsung

⁶⁶ 書經 Shujing, Su-king, Su-csing

⁶⁷ 禹貢 Yugong, Jü-kung

tőjének Yu-nek /Jü/⁶⁸ az idejéből származik, aki állítólag a Kr. sz. előtti XXIII. században élt. Ugyanitt találjuk a két folyó: a Qi /K'i/ és a Ju /Kü/ említését is. Az északi di /ti/⁶⁹ említésével találkozunk a Shujing /Su-king/ gyűjtemény Zhonghuizhi Hua /Csung-hui-cse Hua/ c. könyvében⁷⁰, amely Tang /T'ang/ idejébe, tehát a Kr. sz. előtti XVIII. századba vezet vissza bennünket. Azt, hogy a⁷¹ jelnek csak fonetikai jelentőséget kell tulajdonítanunk, az a tény bizonyítja, hogy a régi írásokban gyakran előfordul helyette az azonos hangzású⁷² jel. Talán már a ti avagy a **türk** névvel van dolgunk? A barbárok által lakott fejedelemségből, amelynek a gazdasági felemelkedésén oly nagy szorgalommal dolgozott Liu herceg, kialakult a Zhou-birodalom /Csou/, amely politikailag főszerepet játszott Kína klasszikus korszakában. Amint látni fogjuk, ennél az eseménynél is a barbárok léptek előtérbe. A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete erről egészen röviden szól csak.

Több, mint 300 évvel később a rong-ok /zsung/ és a di-k /ti/ megtámadták Dan-fu /Tan-fu/ nagykirályt⁷³, aki a Qi /K'i/⁷⁴ hegyekbe menekült. Bin /Pin/ lakossága teljes egészében követte őt oda és ott építettek fővárost. Így alapította meg Zhou-t /Csou/.

A Shiji /Si-ki/ 4. fejezete, amelyet már idéztünk, amint várható is, részletesebben beszámol erről a történelmileg fontos eseményről, amely állítólag a Kr. sz. előtti XVII. században játszódott le.

Amikor Shu Zulei /Su Cu-lei/⁷⁵ fejedelem meghalt, fia Dan-fu /Tan-fu/ hajdani herceg kezdett kormányozni. Ő is folytatta Hou-ji /Hou-ki/ és Liu művét. Ő is olyan sok áldást halmozott fel és oly nagyon ápolta a kötelességek betartását, hogy a birodalom lakói a tenyerükön hordozták. A hjuön-juk-ok [xunyu, hün-jü]⁷⁶, a rong-ok /zsung/ és a di-k /ti/, a vagyon utáni kapzsi vágyból megtámadták őt. Még azután is újból megtámadták, hogy valamennyit adott nekik, azért hogy országát és népét megszerezzék. Ekkor azonban kitört népének haragja és háborút követeltek. A hajdani herceg azonban így beszélt: „Olyan népem van, amely azért emelt fejedelmet trónra, hogy az a hasznára legyen. A rong-ok /zsung/ és a di-k /ti/ azért indítanak támadást, hogy országomat népével együtt a birtokukba vegyék. De mi a különbség, ha a nép hozzám tartozik vagy őhozzájuk? A nép miattam akarja vállalni a harcot, de mivel én atyaként uralkodom felettük, ezt nem tudom a szívemre venni.” Összegyűjtötte tehát a legközelebbi rokonait s elhagyta velük Bin-t /Pin/. Átment a Qi-n /K'i/ és a Ju-n /Kü/, valamint a Liang hegyeken⁷⁷, s csak a Qi /K'i/⁷⁸ hegyeknél állt meg. Erre Bin /Pin/ egész lakossága, sőt az egész birodalom az utolsó emberig felment oda, a Qi /K'i/ hegyekbe, az öregeket támogatva, a gyengéket kézen fogva, s ott is az ő oltalma alá helyezték magukat. Amikor a szomszédos birodalmak értesültek a hajdani herceg emberszerető magatartásáról, ők is nagy számban menekültek hozzá. Ő annyiban megszüntette a rong-ok /zsung/ és

⁶⁸ 禹 Yu, Jü

⁶⁹ 北狄 beidi, pei-ti

⁷⁰ 仲虺之誥 Zhonghuizhi Hua, Csung-hui-cse Hua, a. m. : A második(nak született) Hui szavai

⁷¹ 狄 di, ti

⁷² 翟 di, ti

⁷³ 釐父 Danfu, Tan-fu

⁷⁴ 岐 Qi, K'i

⁷⁵ 叔祖類 Shu Zulei, Su Cu-lei

⁷⁶ 薰育 Xunyu, Hün-jü, Hszün-jü (régij ejtés: hjuön-juk)

⁷⁷ 梁 Liang, Liang

⁷⁸ 岐 Qi, K'i,

a di-k /ti/ szokásait, hogy házakat és erődöket épített, sőt fővárost is létesített, amelyet székhelyévé tett.

A Qi /K'i/ hegység bizonyára azonos a térképen mai járási központként szereplő Qishan-nal /K'i-san/⁷⁹, ami annyit jelent, mint Qi /K'i/ hegység. A Liang hegység valószínűleg északra esik tőle, a Jing /King/ folyó mellett terülhetett el. Megjegyzendő, hogy a szöveg itt a hunor nevet harmadízben olyan írásmódban hozza, amely hjuön-juk-nak [xunyu, hün-jü] hangzik. Ezzel kapcsolatban megemlítendő, hogy Menciusz klasszikus műveiben (Liang Hui király könyve II. 3. és 15.) azt olvassuk, hogy Danfu /Tan-fu/ nagykirály vagy királyi ős, hajlandó volt a hjuön-juk-oknak [xunyu, hün-jü]⁸⁰ szolgálni, ezeknek a di-knek /ti/ mindenféle adókat küldött, ennek ellenére elviselhetetlen nyomásuk miatt mégis kénytelen volt kivándorolni.

A hun-or szó négy különböző írásmódja is rendelkezésünkre áll s bizonyára semmi kétség sem fér ahhoz, hogy mindezeknek csupán fonetikai értéket kell tulajdonítani. Ezért céltalan kísérlet az írásjegy jelentéséből megmagyarázni a nevet. Franke professzor (Beiträge aus chinesischen Quellen zur Kenntnis der Türkvolker und Skythen Zentralasiens. Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften, 1904.) a⁸¹ jelet „bűzlő kásának”, a⁸² jelet „hosszúorrú kutyának” olvassa, jöllehet a⁸³ jel nem bűzlőt, hanem illatozót jelent. Ha a hjung-no [xiongnu, hiung-nu] jelét⁸⁴ hjung rabszolgáinak fordítja, hljam-jun [xianyun, hien-jün] jelét⁸⁵ pedig hosszúorrú kutyának olvassa, mindez már csak tréfa lehet!

Szembevetendő, hogy a hun-or név kínai átírása elé többször is kiteszik a⁸⁶ fogalomjelet, amely a quan /k'üan/⁸⁷, a kutya jel rövidített alakja. A Shijing-ben /Si-king/ szereplő, a hunok ellen vezetett hadjáratokat megéneklő négy költeményben is (amelyekre még visszatérünk) ennek a népnek a nevét hjam-jun-nak [xianyun, hien-jün]⁸⁸ írták. Ebben azonban csak a hljam-jun [xianyun, hien-jün]⁸⁹ más írásmódját kell látnunk. Az írás jelenlegi formája a Han-kor folyamán kristályosodott ki, s a Han-kor előtt nem, vagy csak elvétve fordult elő, hogy az írásjegyeket fogalomjellel is ellátták, így tehát valószínűsíthető, hogy a szóban forgó nevek elé a kutya fogalomjelet⁹⁰ is csak a Han-korban tették hozzá. Nagyon is kérdéses, hogy ezzel nem a lekicsinylés és a megvetés érzését akarták-e kifejezni? A már említett man törzsnevekkel is gyakran ugyanígy jártak el. Közrejátszhattak ebben az emberi nemzetségek állatoktól való származtatására vonatkozó elképzelések, amely témát egy másik művemben⁹¹ már tárgyaltam, így most nem térek ki rá. Meg kell azonban itt jegyezni, hogy a quan /k'üan/⁹², mint önálló írásjegy a Han-kori művekben igen gyakran előfordul az északi barbárok megjelölésénél, de ugyanott, csaknem ugyanolyan gyakran helyettesítik a tökéletesen azonos hangzású, itt azonban teljesen jelentés nélküli⁹³ jellel, tehát csak

⁷⁹ 岐山 Qishan, K'i-san

⁸⁰ 獯鬻 Xunyu, Hün-jü, Hszün-jü (rég. ejtés: Hjuön-juk)

⁸¹ 薰粥 Xunyu, Hün-jü, Hszün-jü (rég. ejtés: Hjuön-juk)

⁸² 薰鬻 Xunyu, Hün-jü, Hszün-jü (rég. ejtés: Hjuön-juk)

⁸³ 薰 xun, hün, hszün (rég. ejtés: hjuön)

⁸⁴ 匈奴 xiongnu, hiung-nu, hszüung-nu (rég. ejtés: hjung-no)

⁸⁵ 獯鬻 xianyun, hien-jün, hszien-jün (rég. ejtés: hljam-jun)

⁸⁶ 犬 quan, k'üan

⁸⁷ 犬 quan, k'üan

⁸⁸ 獯鬻 xianyun, hien-jün, hszien-jün (rég. ejtés: hjam-jun)

⁸⁹ 獯鬻 xianyun, hien-jün, hszien-jün (rég. ejtés: hljam-jun)

⁹⁰ 犬 quan, k'üan

⁹¹ J. J. M. De Groot, The Religious System of China.

⁹² 犬 quan, k'üan

⁹³ 吠 quan, k'üan

fonetikai jelentőséget tulajdoníthatunk neki. Ez a jel tehát a hljam [xian, hien]⁹⁴ és a hjam [xian, hien]⁹⁵ jelhez hasonló hangzású, és el kell tekintenünk a kutya fogalomtól! Ebben az esetben azonban kézenfekvő az a következtetés, hogy a régi kínaiak csupán a kiejtése, nem pedig a jelentése miatt kapcsoltak a hun-or névhez bizonyos jeleket azért, hogy visszaadják a hangzásukat. Később pedig ez az eljárás kiterjedt a déli barbár népek neveire is. Felvethető még az a kérdés is, hogy az ókori Kínában a kutya fogalmát nem az ugatás hangjával fejezték-e ki s azáltal a⁹⁶ jelet hun-nak ejtették ki? A⁹⁷ és⁹⁸ megnevezéssel már a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetének most következő szövegében is találkozunk.

Ezután több mint 100 év telt el s nyugat kormányzója, (xibo /hi-po/⁹⁹) Zhou Chang /Csou Cs'ang/¹⁰⁰ legyőzte a quanyi-ket /k'üan-ji/¹⁰¹.

Ez a fejedelem a Kínában mindenkor híres Wen király¹⁰², Wu király¹⁰³ apja, akinek fia a Shang-dinasztia /Sang/ utolsó uralkodóját, Zhou-t /Csou/¹⁰⁴ megfosztotta a trónjától s azután a fejedelemségek legfőbb uraként önmagát állította a helyébe. Ez a jelentés a Shiji /Si-ki/ 4. fejezetében is megvan, ott azonban quanrong /k'üan-zsung/¹⁰⁵ szerepel quanyi /k'üan-ji/ helyett.

A rong /zsung/ és a yi /ji/ tehát, minden bizonnyal, azonos jelentésű szó volt s valójában ugyanúgy, miként a man és a di /ti/, az idegen népek általános megnevezésére szolgáltak. Mind a négy megnevezés ősrégi, mivel már a Shujing /Su-king/ régi könyveiben is előfordulnak.

Több mint 10 évvel később Wu¹⁰⁶ király is legyőzte az imént említett Zhou-t /Csou/ és megalapította fővárost, Luo-t /Lo/¹⁰⁷. Ő Feng-ben¹⁰⁸ és Hao-ban¹⁰⁹ tartózkodott s a rong-okat /zsung/ és yi-ket /ji/ a Jing-től /King/ és a Luo-tól /Lo/¹¹⁰ északra nyomta vissza. Ezek a (népek) azután meghatározott időben adót fizettek neki. Őket huang-fu-nak¹¹¹ hívták.

⁹⁴ 獫 xian, hien, hsien (régi ejtés: hljam)

⁹⁵ 獵 xian, hien, hsien (régi ejtés: hjam)

⁹⁶ 犬 quan, k'üan

⁹⁷ 犬 quan, k'üan

⁹⁸ 吠 quan, k'üan

⁹⁹ 西伯 xibo, hi-po, hszi-po, am. : nyugat kormányzója – Du és Horváth „nyugati grófját”-t ír (HLTör 19. old.). A gróf, márkai és hasonló elnevezés teljességgel irreleváns a kínai viszonyokra. Itt megjegyzendő még, hogy Bárdi László is használja a márkai terminust (vö. Bárdi László, Az ősi Selyemút világa. Napút könyvek IV. Budapest, Masszi Kiadó. 2003, 61-62. o.) Ezen terminusoknak a Zhou- és a Han-kor idejére való alkalmazása megtévesztőleg hat. A rangok használatával kapcsolatosan ld. Henri Maspero, Az ókori Kína. Ford. Csongor Barnabás. Budapest, Gondolat Kiadó. 1978, 93. o. 57. jegyzet.

¹⁰⁰ 昌 Chang, Cs'ang

¹⁰¹ 吠夷 quanyi, k'üan-ji

¹⁰² 文 Wen, Wen

¹⁰³ 武 Wu, Wu

¹⁰⁴ 紂 Zhou, Csou

¹⁰⁵ 犬戎 quanrong, k'üan-zsung

¹⁰⁶ 武 Wu, Wu

¹⁰⁷ 雒 Luo, Lo

¹⁰⁸ 酆 Feng, Feng

¹⁰⁹ 郛 Hao, Hao

¹¹⁰ 洛 Luo, Lo

¹¹¹ 荒服 huangfu, huang-fu, (régi ejtés: huang-bjuk) Két dolgot jelent: egyrészt mindazon behódolt törzseket, akik adófizetéssel tartoztak a Zhou /Csou/ udvarnak, másrészt magát az adót, amit ezen törzsek fizettek. – Du és Horváth „behódolt puszták”-nak fordítja (HLTör 21. old.)

Megjegyzés a 94. és a 95. írásjeggyel és hun-or névhez kapcsolt fogalom- és fonetikai jelekkel kapcsolatban. A Shuowen Jiezi-ben /Suo-wen Kie-ce/ a 10. fejezetben található az ezen (t. i. a kutya) fogalomjele alá tartozó írásjegyek. aholis a¹¹² előfordul, a¹¹³ és a¹¹⁴ azonban nem.

Luo /Lo/ város a jelenlegi Luoyang-nak /Lo-jang/¹¹⁵ felel meg, vagyis Henan /Ho-nan/¹¹⁶ tartományi főváros egy részével azonos. Feng város valószínűleg a jelenlegi Hu¹¹⁷ járással egy, és a Xi'an-tól /Hi-an/¹¹⁸ délnyugatra Shenxi /Sen-hi/ tartományi fővárossal lehet azonos. Xi'an-tól /Hi-an/ nem messze lehetett Hao is. A Luo /Lo/ bizonyára a Shenxi-ben /Sen-hi/ lévő folyó neve, amely folyót ma is így hívják s ez a nagy kanyarulattól északra ömlik a Huanghe-be /Huang-ho/.

A hung-no, hong-jok vagy hun-juk természetesen ugyanaz a hun-jok (hunor) név, amely népeveknek már négy írásmódjával megismertedtünk. A hun-juk ugyanazt jelenti, vagyis „a sivatagok alávetettjei”, de ez csak azt bizonyítja, hogy a kínaiak akkoriban az átírásokhoz igen találó írásjegyeket tudtak kitalálni.

A Zhou-dinasztia /Csou/ tao-ja több, mint 200 év múlva hanyatlani kezdett. Mu király¹¹⁹ (1001–947) ekkor a quanrong-ok /k'üan-zsung/¹²⁰ ellen büntető hadjáratot indított, melynek során négy fehér farkast* és négy fehér szarvast zsákmányolt, amelyekkel hazatért. Ennek következtében a huang-fu-k** nem jöttek a Zhou /Csou/ udvarba az adókkal, mire Zhou /Csou/ törvénybe iktatta a fu¹²¹ büntetést (azaz a kasztrálást).

Úgy tűnik, hogy ezt a passzust a Shiji /Si-ki/ 4. fejezetéből vették át. A fu avagy lü¹²² büntetések képezik ugyanis a Shujing /Su-king/ egy könyvét, melynek címe: ¹²³. (Legges és Couvreur fordította le.)

Most következik Qian Hanshu /K'ien Han-su/ szövegében az alábbi néhány sor, amely azonban a Shiji-ben /Si-ki/ hiányzik.

Mu király unokája, Yi /Ji/¹²⁴ király (934–910) korában a háza hanyatlásnak indult. Ekkor a rong-ok /zsung/ és di-k /ti/ szövetségzek a Középső Birodalom megtámadására és elfoglalására. Emiatt a Középső Birodalomnak minden fajta nyomorúságot el kellett viselnie s a költők a fájdalom hangján így énekeltek: „ezen hjam-jun-ok [xianyun, hien-jün]¹²⁵ miatt nincs már ház és nincsen lakás. Miért is nem találtak ezen nagy veszedelem, ezen hjam-jun-ok [xianyun, hien-jün] ellen megfelelő intézkedéseket!” S amikor Yi /Ji/ király dédunokája, Xuan /Hüan/¹²⁶ király (827–782) hadsereget állított fel és a

¹¹² 獫 xian, hien, hsien (rég. ejtés: hljam)

¹¹³ 狁 yun, jün, (rég. ejtés: jun)

¹¹⁴ 獯 xun, hün, hszün (rég. ejtés: hjun)

¹¹⁵ 雒陽 Luoyang, Lo-jang

¹¹⁶ 河南 Henan, Ho-nan

¹¹⁷ 鄆 Hu, Hu

¹¹⁸ 西安 Xi'an, Hi-an, Hszi-an

¹¹⁹ 穆 Mu, Mu – Du és Horváth Mu helyett Ji Man-t ír (HLTör 21. old.)

¹²⁰ 犬戎 quanrong, k'üan-zsung

¹²¹ 甫 Fu, Fu – Du és Horváth fordítása a kasztrálást nem említi (HLTör 21. old.)

¹²² 呂 Lü, Lü

¹²³ 呂刑 Lüxing, Lü-hing, Lü-hszing (a. m. : kasztrálás{sal való} büntetés)

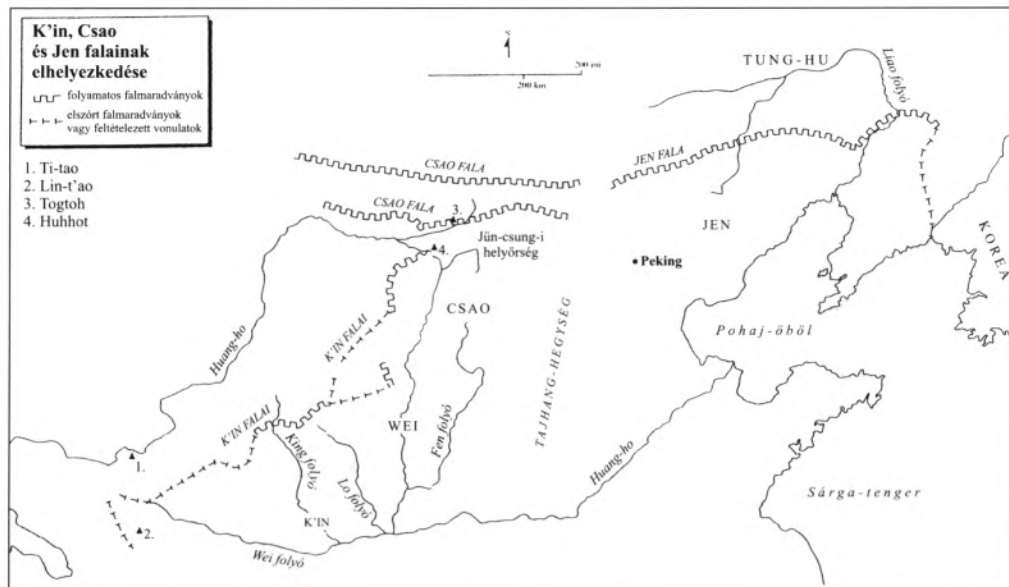
¹²⁴ 懿 Yi, Ji

¹²⁵ 玁狁 xianyun, hien-jün, hsien-jün (rég. ejtés: hjam-jun)

¹²⁶ 宣 Xuan, Hüan, Hszüan

* A fehér farkas égi kutyaként szerepel a burját néphitben.

** Az adófizetésre kötelezett behódolt törzsek (ld: 111. sz. lábjegyzet).

hadvezérét megbízta, hogy büntesse meg őket, akkor a költő ilyen szavakkal dicsőítette a sikert: „a hjam-jun-okat [xianyun, hien-jün] szétverve előrenyomult Taiyuan-ig /T'ai-jüan/¹²⁷. A harci kocsik száma, amelyekkel felvonult, teljes volt s így északnak ezen vidékeit¹²⁸ elzárta (befalazta).” Attól fogva a világ négy tájáról jöttek a yi-k /ji/ látogatóba azért, hogy (a birodalomnak) alávéssék magukat. Ezt a korszakot a Középső Birodalom fellendüléseként dicsőítették.

Az idézett költői kifejezések hosszabb dalok töredékei, amelyek a Shijing-ben /Si-king/ találhatók. Kérdés azonban, hogy ezek a költemények valóban Yi /Ji/ és Xuan /Hüan/ fejedelmek korára vonatkoznak-e? Taiyuan /T'ai-jüan/ valószínűleg nagyjából Shanxi /San-hi/ jelenlegi fővárosának felelhet meg, amely ezt a nevet viseli. Vajon a költő itt (befalazta) a Nagy Falat említi?

Innentől mindkét történelmi munka a következőképpen folytatódik:

Mu király után több, mint kétszáz év telt el, amikor Zhou /Csou/ királya, You /Ju/¹²⁹ (781–771) és Shen /Sen/¹³⁰ fejedelme között szakadás történt, mégpedig a kedvenc feleség, Baosi /Pao-sze/¹³¹ miatt. Shen /Sen/ fejedelem dühödten megtámadta a quan /k'üan/ barbárokkal Zhou /Csou/ királyát, You-t /Ju/ és a Li-hegységnél¹³² (Xi'an-tól /Hi-an/ keletre) megölte őt. Ezt követően meghódították a Zhou-hoz /Csou/ tartozó Jiaohuo-t /Kiao-huo/¹³³, letelepedtek a Jing /King/ és a Wei között s onnan intéztek betöréseket és erőszakos cselekményeket követtek el a Középső Birodalom ellen. Most Qin /K'in/¹³⁴

¹²⁷ 太原 Taiyuan, T'ai-jüan

¹²⁸ 朔方 Shuofang, Suo-fang (a. m. : északi vidék)

¹²⁹ 幽 You, Ju

¹³⁰ 申 Shen, Sen – A HLTör 21. oldalán Shen fejedelme helyett szereplő Shen márk helytelen.

¹³¹ 褒姒 Baosi, Pao-sze

¹³² 驪 Li, Li

¹³³ 焦穫 Jiaohuo, Kiao-huo, Csiao-huo

¹³⁴ 秦 Qin, K'in

fejedelmé, Xiang /Hiang/¹³⁵ volt az, aki megmentette Zhou-t /Csou/. Zhou /Csou/ királya, Ping /P'ing/¹³⁶ mégis elhagyta Feng-et és Hao-t s kelet felé, Luo /Lo/ városába vonult, miközben Qin /K'in/ fejedelmé, Xiang /Hiang/ előre nyomult egészen Qi-ig /K'i/ és legyőzte a rong-okat /zsung/. Ettől kezdve őt a legnagyobb fejedelmek¹³⁷ közé sorolták.

Akkoriban tehát a legnagyobb jelentőségű politikai események zajlottak le Kínában az északi barbárok közvetlen befolyása következtében. You /Ju/ király szakítása birodalmának fejedelmével, Shen-nel /Sen/, felesége apjával, azért következett be, mert a király rangban léfokozta ezt a feleségét és a fiát, aki trónörökös volt, majd a méltóságukat átruházta Baosi-re /Pao-sze/ és az ő fiára. A Shiji /Si-ki/ 4. fejezete arról tudósít a továbbiakban, hogy a fejedelem erre fel hadba vonult a nyugati yi-kkel /ji/ és a quanrong-okkal /k'üan-zsung/ és megölték a királyt, akit a hadserege cserben hagyott. Baosi-t /Pao-sze/ és a királyi ház kincseit (a regáliákat?) magukkal vitték és a megszegyénített trónörökös trónra emelték. Ő azután azért, hogy a barbárok területén kívül legyen, Luo-ban /Lo/ telepedett le. Ezek az események 771-ben történtek.

Megjegyezzük, hogy a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ itt ezt a luhuo-t¹³⁸ írja, amely ugyanaz, mint ez a luhuo¹³⁹ azaz „fogoly”; a 133. sz. jegyzetnél jelzett Jiaohuo-ról /Kiao-huo/ egyébként egyáltalán semmit nem közöl.

A Shiji /Si-ki/ 5. fejezete, amely kizárólag a Qin /K'in/ birodalom történetével foglalkozik – ez a jelenlegi Gansu /Kan-szu/ tartományra terjedt ki – arról tudósít, hogy a királynak nyújtott segítségért Xiang-ot /Hiang/ egészen a Qi-ig /K'i/ nyúló területtel jutalmazták. Ez a Qin-dinasztiát /K'in/ nagy lépéssel vitte előre a császári birodalomra növekedés útján, amelynek során Kína első ízben a Kr. sz. előtti III. században egyesült egyetlen jogar alatt, úgy amiként ma is van.

Zhou /Csou/ megmentésében részt vett egy tőle keletre fekvő állam, amely a Wei¹⁴⁰ nevet viselte. Amint látni fogjuk, Wei a későbbi századokban is fő szerepet játszott a di-k /ti/ elleni háborúkban. Ezeket a krónikákat tartalmazza a Shiji /Si-ki/ 37. fejezete, ahol ezt olvassuk:

Wu¹⁴¹ fejedelem uralkodásának 42. évében (771) a quanrong-ok /k'üan-zsung/ megölték Zhou /Csou/ királyát You-t /Ju/, s ekkor Wu fejedelem harcba vitte haderejét Zhou /Csou/ megsegítésére. A rong-ok /zsung/ elleni harcban olyan sikeres volt, hogy Zhou /Csou/ új királya, Ping /P'ing/¹⁴² első rangbéli fejedelmi címet (gung /kung/¹⁴³) adományozott neki.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezetében ezt olvassuk:

Ezen események után 65 évvel a hegyi rong-ok /zsung/ átkeltek Yan /Jen/¹⁴⁴ fejedelemségen és Qi /K'i/¹⁴⁵ fejedelemség ellen vonultak. Qi /K'i/ fejedelmé, Li¹⁴⁶ (730-697) csatát vívott velük Qi /K'i/ sáncainál.

¹³⁵ 襄 Xiang, Hiang, Hsziang – Du és Horváth a „Xiang” név mellé a „duke”, azaz az angol „herceg” szót írja! (HLTör 21. old.)

¹³⁶ 平 Ping, P'ing

¹³⁷ 諸侯 zhu hou, csu hou

¹³⁸ 鹵獲 luhuo, lu-huo

¹³⁹ 虜獲 luhuo, lu-hou

¹⁴⁰ 衛 Wei, Wei

¹⁴¹ 武 Wu, Wu

¹⁴² 平 Ping, P'ing

¹⁴³ 公 gong, kung

¹⁴⁴ 燕 Yan, Jen

¹⁴⁵ 齊 Qi, K'i

¹⁴⁶ 釐 Li, Li

Yan /Jen/ fejedelemség akkoriban magában foglalta a mai Pe-csi-li* tartomány egész északi részét, a hegyi rong-ok /zsung/¹⁴⁷ pedig a mai Mongólia délkeleti részét lakták. A 706. évi betörésüket a Shiji /Si-ki/ 32. és 42. fejezete tárgyalja azzal a megjegyzéssel, hogy a Zheng /Cseng/¹⁴⁸ fejedelemség, amely akkoriban a mai Henan /Ho-nan/ tartomány keleti részére terjedt ki és magában foglalta a mai Kaifenget /K'ai-feng/¹⁴⁹ is, Hu¹⁵⁰ trónörököst küldte segítségül egy hadsereggel. A barbárok most is eléggé messzire előrenyomultak dél felé, mert az akkori Qi /K'i/ megfelelt a mai Shandong /San-tung/ tartomány északnyugati részének.

Negyvennégy évvel később a hegyi rong-ok /zsung/ megtámadták Yan-t /Jen/. Szorongatásáról ez a birodalom értesítette Qi-t /K'i/. Qi /K'i/ fejedelme Huan¹⁵¹ (685–642) erre előre nyomult észak felé és legyőzte a hegyi rong-okat /zsung/, akik ezután elmenekültek.

Ez a beszámoló megtalálható a Shiji /Si-ki/ 34. fejeztében is, amely a Yan /Jen/ birodalom krónikáját tartalmazza, mégpedig Zhuang /Csuang/¹⁵² fejedelem 27. événél, amely időpont a Kr. sz. előtti 664. évnek felel meg. Ez az esemény nyilvánvalóan szorosan összefügg azokkal az eseményekkel, amelyeket Chunqiu /Cs'un-k'iu/ a következő szavakkal említi:

Zhuang /Csuang/ fejedelem 32. évében (662-ben) a di-k /ti/ a tél folyamán megtámadták Xing-et /Hing/¹⁵³ és Min¹⁵⁴ fejedelem első évének tavaszán (661) segítséget nyújtott Qi /K'i/ népe a Xing /Hing/ fejedelemségnek.

Elfogadott, hogy Xing /Hing/ az egykori Pe-csi-li-ben fekvő Shunde /Sun-tő/¹⁵⁵ körzet Xing-tai /Hing-t'ai/¹⁵⁶ járásának felel meg. Következésképpen a di-k /ti/ akkoriban a jelenlegi Pekingtől 3 foknyira délre nyomulhattak előre. A rákövetkező évben még sokkal délebbre hatoltak, mert a Chunqiu-ban /Cs'un-k'iu/ azt olvassuk, hogy Min uralkodása második évének 12. hónapjában (660) a di-k /ti/ betörték Wei-be.¹⁵⁷ Az erre vonatkozó rész a Zuo-zhuan-ban /Co-csuan/ így szól:

Wei fejedelme Yi /Ji/¹⁵⁸ nagyon szerette a darvakat valószínűleg azért, mert ezek a madarak a szerencse és a hosszú élet jelképei voltak, ezért is ajándékozhatták őket

s néhánynak közülük még hivatalos járműve is volt nála. Amikor a di-k /ti/ ellen csatába kellett menniük a birodalma embereinek, akik között a vérteteket szétosztották, azok azt mondták: „küldjék csak (a csatába) a darvakat, azoknak hivatalos méltóságuk van, miért fegyverezzük fel magunkat mi is?” ... A Yong /Jung/ tónál¹⁵⁹ vívott csatát a di-kkel /ti/, de Wei hadereje vereséget szenvedett s emiatt Wei pusztításnak volt kitéve. Wei fejedelme azonban nem akarta cserben hagyni zászlóit, aminek aztán az lett a következménye,

¹⁴⁷ 山戎 shanrong, san-zsung

¹⁴⁸ 鄭 Zheng, Cseng

¹⁴⁹ 開封 Kaifeng, K'ai-feng

¹⁵⁰ 忽 Hu, Hu

¹⁵¹ 桓 Huan, Huan

¹⁵² 莊 Zhuang, Csuang

¹⁵³ 邢 Xing, Hing, Hszing

¹⁵⁴ 閔 Min, Min

¹⁵⁵ 順德 Shunde, Sun-tő

¹⁵⁶ 邢臺 Xingtai, Hing-t'ai, Hszing-taj

¹⁵⁷ 衛 Wei, Wei

¹⁵⁸ 懿 Yi, Ji

¹⁵⁹ 潁 Yong, Jung

* Lektorai megjegyzés: Ez a tartomány azóta megszűnt, beleolvasztották a környező tartományokba.

hogy a veresége még nagyobb lett. A di-k /ti/ elfogták Hualong Hua /Hua-lung Hua/¹⁶⁰ és Ligong /Li-kung/¹⁶¹ asztrológusokat is, akik Wei fejedelmének üldözése közben azt mondták: „Mi vagyunk a főasztrológusok, akik az áldozatok bemutatását végezzük s ha nem mi érünk elsőként a birodalmi fővárosba, akkor ti nem fogjátok azt kézre keríteni.”

Valószínűleg, mint birodalmi jósök kijelentették, hogy a védők számára az előjelek kedvezőtlenek.

Ezért aztán előre engedték őket és amikor a városba értek, így szóltak a védőkhöz: „Ne várjátok be az ellenséget!” A védők tehát a lakossággal együtt éjszaka elvonultak és a di-k /ti/ bevonultak Wei-be. Aztán folytatták az üldözést és a folyónál ismét megverték az ellenséget. ... Ezen vereségek után Song /Szung/¹⁶² fejedelme He /Ho/¹⁶³ felfelé vonult a folyó mentén és a megvert sereget átvitte a Huanghe-n /Huang-ho/. Wei lakosságának megmaradt része 730 férfiból és asszonyból állt, Gong /Kung/¹⁶⁴ és Teng /T'eng/¹⁶⁵ lakosaival együtt pedig ötezren voltak. Akkor Dai /Tai/¹⁶⁶ fejedelmét ültették Wei trónjára. Ő Cao-ban /C'ao/¹⁶⁷ telepedett le. Qi /K'i/ fejedelme a legidősebb fiát, Wu Kui-t /Wu K'ui/¹⁶⁸ 300 szekérrel és 3000 pécélós harcossal küldte Cao /C'ao/ ellen, hogy elfoglalja azt.

Gong /Kung/ a jelenlegi Weihui-nak¹⁶⁹ Teng /T'eng/ pedig az azonos nevű járásnak felel meg Yan /Jen/¹⁷⁰ körzetében. Zhao /Csao/ akkoriban fejedelemség volt Shandong /Santung/ délkeleti csücskében. Tehát ezeknek a körzeteknek és tartományoknak mai is ugyanaz a nevük. Song /Szung/ egy fejedelemség volt a Henan /Ho-nan/ tartomány északkeleti részén. 660-ban, tehát ugyanabban az évben, a nyugatabbra lakó fejedelmek is kénytelenek voltak fegyvereiket a barbárok ellen fordítani, amint erről a Zuozhuan-ban /Co-csuan/ olvashatunk:

A második évben tavasszal Guo /Kuo/¹⁷¹ fejedelme vereséget mért a quanrong-okra /k'üan-zsung/ a Wei-nél és a Rui-nál /Zsui/¹⁷².

Guo /Kuo/ fejedelemség dél felé a Huanghe /Huang-ho/ mellett, annak hajlata és a Zhou /Csou/ birodalom között helyezkedett el. A Wei Rui /Wei Zsui/¹⁷³ kifejezéssel kétszer találkozunk a Yugong-ban /Jü-kung/, a Rui /Zsui/ tehát valószínűleg a Wei mellékfolyója volt vagy a Wei-től nem messze eső folyó. A Zhou-dinasztia /Csou/ államberendezkedéséről szóló ősi könyv, a Zhouli /Csou-li/¹⁷⁴ vagy másképpen Zhouguan /Csou-kuan/¹⁷⁵ 33. fejezetében az áll, hogy

¹⁶⁰ 華龍滑 Hualong Hua, Hua-lung Hua

¹⁶¹ 禮孔 Ligong, Li-kung

¹⁶² 宋 Song, Szung

¹⁶³ 鶴 He, Ho

¹⁶⁴ 共 Gong, Kung

¹⁶⁵ 滕 Teng, T'eng

¹⁶⁶ 戴 Dai, Tai

¹⁶⁷ 曹 Cao, C'ao

¹⁶⁸ 無虧 Wu Kui, Wu K'ui

¹⁶⁹ 衛輝 Weihui, Wei-hui

¹⁷⁰ 兗 Yan, Jen

¹⁷¹ 虢 Guo, Kuo

¹⁷² 納 Rui, Zsui,

¹⁷³ 渭 汭 Weirui, Wei-zsui

¹⁷⁴ 周禮 Zhouli, Csou-li

¹⁷⁵ 周官 Zhouguan, Csou-kuan

Yong /Jung/¹⁷⁶ tartomány két folyója a Jing /King/ és a Rui /Zsui/.

Zheng Kangcheng /Cseng K'ang-cs'eng/¹⁷⁷ a klasszikus írásművek, 127 és 200 között élt nagy kommentátora szerint a Rui /Zsui/ Bin-földön /Pin/ keresendő, ám mások más véleményen vannak. Jelenleg az a folyó, amely Jing /King/¹⁷⁸ tartományi főváros közelében ömlik a Jing-be /King/, a Rui /Zsui/ nevet viseli.

A barbárok a kiméletlenül végigpusztított országokat nem tudták tartósan birtokolni, mert a fejedelmi házak haladéktalanul hozzákezdtek ahhoz, hogy kiverjék őket. A Chunqiu /Cs'un-k'iu/ azt írja:

Xi /Hi/¹⁷⁹ fejedelem uralkodásának első évében (659) tavasszal összevontak egy-egy hadsereget Qi-ből /K'i/ Song-ból /Szung/ és Zhao-ból /Csao/ s felmentették Xing-et /Hing/. Azután a hatodik hónapban, nyáron Xing /Hing/ fővárosát Yiyi-be /Ji-ji/¹⁸⁰ helyezték át, Xing-et /Hing/ pedig a három hadsereg fallal vette körül.

Itt a Zuozhuan /Co-csuan/ még elmondja:

Amikor a fejedelmek Xing /Hing/ segítségére siettek, a lakosság a városból kifutott a csapatok elé. Ezek elűzték a di-keket /ti/, összegyűjtötték a szerszámokat és a házi eszközöket s a lakosságot úgy vezették el Yiyi-be /Ji-ji/, hogy semmit nem vettek el a maguk számára. Ezután a fejedelmek körülsáncolták a várost, hogy megóvják a további szorongatástól.

A Shiji /Si-ki/ 32. fejezete ezeket az eseményeket röviden a következő szavakkal mondja el:

A Qi-beli /K'i/ Huan kormányzásának 28. évében (658) Wei fejedelme Wen¹⁸¹ elpanaszolta Qi-nek /K'i/ a di-keket /ti/ által okozott bajokat és inségeket. Erre Qi /K'i/ harcra szólította fel a többi fejedelmet, körülsáncolta Chuqiu-t /Cs'u-k'iu/¹⁸² és trónra ültette Wei fejedelmét.

Végül a Shiji /Si-ki/ 37. fejezete tudósít a legrészletesebben:

Yi /Ji/ fejedelem (uralkodásának) 9. évében (660) a di-keket /ti/ megtámadták Wei fejedelemséget. Wei fejedelme, Yi /Ji/ mozgósítani akarta a haderejét, ám ezek részben felázadtak ellene s a főminiszterei így szóltak hozzá: „Te, aki annyira kedveled a darvakat, küldd most a darvakat harcolni a di-keket /ti/ ellen” Emiatt tudtak a di-keket /ti/ bevonulni és megölték Yi /Ji/ fejedelmet... Végül is a nép és a miniszterek semmisítették meg Hui¹⁸³ fejedelem (Yi /Ji/ apja) leszármazottait, majd Shen-t /Sen/¹⁸⁴, Qianmou /K'ien-mou/¹⁸⁵ egyik öccsét, Wan¹⁸⁶ fiát tették fejedelemmé, akit halála utántól fogva Zhaobo-nak /Csao-po/¹⁸⁷ neveznek. Ő volt Dai /Tai/¹⁸⁸ fejedelem. Shen /Sen/, azaz Dai /Tai/ fejedelem azonban kormányzása első évében (660) meghalt. A Wei-ben uralkodó nagy zűrzavar miatt a fejedelmeket most Qi /K'i/ fejedelme, Huan vezette a di-keket /ti/ ellen. Meg-

¹⁷⁶ 雍 Yong, Jung

¹⁷⁷ 鄭康成 Zheng Kangcheng, Cseng K'ang-cs'eng

¹⁷⁸ 涇 Jing, King, Csing

¹⁷⁹ 僖 Xi, Hi, Hszi

¹⁸⁰ 夷儀 Yiyi, Ji-ji

¹⁸¹ 文 Wen, Wen

¹⁸² 楚邱 Chuqiu, Cs'u-k'iu

¹⁸³ 惠 Hui, Hui

¹⁸⁴ 申 Shen, Sen

¹⁸⁵ 黔牟 Qianmou, K'ien-mou

¹⁸⁶ 頑 Wan, Wan

¹⁸⁷ 昭伯 Zhaobo, Csao-po

¹⁸⁸ 戴 Dai, Tai

építették Wei számára Chuqiu /Cs'u-k'iu/ városát, ahol azután Dai /Tai/ öccsét, Hui-t¹⁸⁹ tették meg Wei fejedelmének. Ő volt Wen fejedelem. Az uralkodó a zűrzavar miatt Qi-be /K'i/ menekült s az ottaniak vitték vissza őt saját birodalmába.

A fentiekben az északi barbárok déli betöréseinek és előre nyomulásának olyan hosszú soráról kapunk beszámolókat, hogy nehéz volna rendezetlen katonai hordák elszórt hadjárataira gondolni. Inkább az a feltételezésünk, hogy tervszerű hódító hadjáratokról volt itt szó, amelyeket csak egy hatalmas birodalom tudott indítani. Ám éppen ennek a titokzatos erőnek a háttéréről, amelyre vonatkozóan oly szívesen elégténné ki a kíváncsiságunkat, a forrásokból nem tudunk meg semmit. Kelet-Ázsia történelme és kultúrája valószínűleg másként alakult volna, ha Qi /K'i/ fejedelme Huan a többi fejedelem élén megálljt nem parancsolt volna a barbárok hódító vágyainak. Talán már akkor elérte volna Kínát az a sors, amelyben a későbbi évszázadokban volt része a topák, a kitajok, a dzsürcsik, a mongolok és a mandzsuk részéről. Bár a di-knek /ti/, a hadjárataik következtében, a kereszténység előtti korban nem voltak maradandó hódításaik nagyobb kínai területeket illetően, mégis számos helyen megletelepültek, sőt még fejedelemségeket is létrehoztak. Hamarosan minderről többet tudunk meg.

Huan fejedelem győzelmes fellépése, úgy látszik, csak rövid időre ijesztette el a di-ket /ti/ a további betörésektől, mivel előrenyomulásukat már 652-ben megismételték. Ezúttal Jin /Kin/¹⁹⁰, egy nagy fejedelemség szolgált ürügyül, amely a jelenlegi Shanxi /San-hi/ tartományban fekszik és a főváros Pe-csi-li egy részét is magában foglalta. (E fejedelemség) történetének szentelték a Shiji /Si-ki/ egész 39. fejezetét, ahol azt olvassuk, hogy Xian /Hien/¹⁹¹ fejedelem 655-ben és 654-ben megtámadta összeesküvéssel vádolt fiait a rezidenciájukban, akik közül az egyik, Zhonger /Csung-er/¹⁹², aki di /ti/ anyától született, az édesanyja hazájába menekült. Ezután így szól a szöveg:

A 25. évben (652) Jin /Kin/ hadat viselt a di-kkel /ti/. A di-k /ti/ ugyanis amiatt, amit Zhonger /Csung-er/ ellen elkövettek, Niesang-nál /Nie-szang/¹⁹³ megtámadták Jint /Kin/, aminek következtében Jin /Kin/ hadereje szétszóródott és elvonultak.

A Zuozhuan /Co-csuan/ a Xi /Hi/ fejedelem 8. évében történt eseményekről így számol be:

A Jin-béli /Kin/ Like /Li-k'o/¹⁹⁴ hadat vezetett és legyőzte a di-ket /ti/ Caisang-nál /Cai-szang/¹⁹⁵. Akkor Liang Youmi /Liang Ju-mi/¹⁹⁶ azt mondta neki: „A di-k /ti/ valóban nagyon szemtelenek, üldözzük őket tehát, hogy teljesen szétverjük őket.” Like /Li-k'o/ azonban azt válaszolta: „Csak ijesszünk rájuk, mást ne tegyünk, mert akkor a di-k /ti/ egész ereje ránk tör.” Ekkor így szólt Guoye /Kuo-je/¹⁹⁷: „Akkor azonban a di-k /ti/ egy esztendő múlva újra itt lesznek, mert megmutattuk, hogy gyengék vagyunk.” A di-k /ti/ már a következő nyáron megtámadták Jin-t /Kin/ s ugyanezen hónapban visszatérésükkor bosszút álltak a Caisang-nál /Cai-szang/ elszenvedett vereségért.

Ezután a Chunqiu /Cs'un-k'iu/ így folytatódik:

Lu fejedelme Xi /Hi/ 10. évében (650) tavasszal a di-k /ti/ elpusztították Wen-t¹⁹⁸

¹⁸⁹ 煨 Hui, Hui

¹⁹⁰ 晉 Jin, Kin, Csin

¹⁹¹ 獻 Xian, Hien, Hszen

¹⁹² 重耳 Zhonger, Csung-er

¹⁹³ 齧桑 Niesang, Nie-szang

¹⁹⁴ 里克 Like, Li-k'o

¹⁹⁵ 采桑 Caisang, C'ai-szang

¹⁹⁶ 梁由靡 Liang Youmi, Liang Ju-mi

¹⁹⁷ 虢射 Guoye, Kuo-je

¹⁹⁸ 溫 Wen, Wen

s ennek az államnak a fejedelme Wei-be menekült. A nyáron Qi /K'i/ fejedelme és Xu /Hü/¹⁹⁹ fejedelem legyőzte az északi rong-okat /zsung/.

Ez a Wen, amely úgy látszik a Su /Szu/²⁰⁰ nevet is viselte, a Huanghe /Huang-ho/ északi partján terült el a Zhou /Csou/ Birodalommal szemben, ott ahol ez a név Huaiqing /Huai-k'ing/²⁰¹ körzet egyik járásának nevéként napjainkig megmaradt. Xu /Hü/ egy kis fejedelemség volt, amely megfelelt a mostani hasonló nevű körzetnek Henan /Ho-nan/ tartományban. A Zuozhuan /Co-csuan/ ezután még hozzáfűzi:

Su /Szu/²⁰² fejedelme hűtlen volt, fellázadt Zhou /Csou/ királya ellen és a di-khez /ti/ közeledett. De ezeknél nem tudott semmit sem elérni, sőt amikor ezek a di-k /ti/ még meg is támadták, a király nem sietett a segítségére. Így azután Su-t /Szu/ elpusztították és az ura Wei-be menekült.

A di-k /ti/ tehát ismét a Huanghe-nél /Huang-ho/ álltak, nem messze a Zhou /Csou/ Birodalomtól, ott, ahol az akkori Kína minden államának legfőbb ura, az Ég Fia trónolt. A di-k /ti/ támadásai hamarosan el is érték a szent országot, amiként a Shiji /Si-ki/ 4. fejezete mindezt a következő szavakkal ecseteli.

Kormányzásának 25. évében (652) meghalt Zhou /Csou/ királya Hui²⁰³, és fia Zheng /Cseng/²⁰⁴ követte a trónon Xiang /Hiang/²⁰⁵ király néven, akinek az édesanyja már jóval azelőtt meghalt, Hui királyné²⁰⁶ tehát a második anyja volt, ő is fiút hozott világra, a később született Dai-t /Tai/²⁰⁷ ki ezután Hui király kedvence lett. Xiang /Hiang/ király félt tőle. Uralkodásának harmadik évében (649) a később született Dai /Tai/ a rong-okkal /zsung/ és a di-kkel /ti/ fogott össze, hogy megtámadják Xiang-ot /Hiang/. Amikor Xiang /Hiang/ ezért meg akarta büntetni, Qi-be /K'i/ menekült. Huan, ennek a Qi /K'i/ államnak a fejedelme elküldte tehát Guan Zhong-ot /Kuan Csung/²⁰⁸ hogy a rong-okat /zsung/ megbékéltesse Zhou-val /Csou/ és (elküldte) Xipeng-et /Hi-p'eng/²⁰⁹ is, hogy figyelmeztesse a rong-okat /zsung/ a Jin /Kin/ iránti békére.

Nyilvánvaló tehát, hogy feszültség uralkodott (közöttük), amelyre a Zuozhuan /Co-csuan/ is utal:

Xi /Hi/ 12. évében (648) tavasszal a fejedelmek kiépítették Chuqiu /Cs'u-k'iu/ sáncait Wei-ben, mert tartottak a di-k /ti/ támadásától.

Valószínűleg a fejedelmek fegyveres felvonulásának is köszönhető volt, hogy a di-k /ti/ elálltak a Zhou /Csou/ elleni előrenyomuló támadástól és a Qi-ben /K'i/ tartózkodó Dai /Tai/ törekedett a fivérével való kibékülésre. A Shiji /Si-ki/ 32. fejezete erről ezt mondja:

Zhou /Csou/ királyának Xiang-nak /Hiang/ az öccse, Dai /Tai/, a 39. évben (647) Qi-be /K'i/ menekült. És Qi /K'i/ elküldte Zhongsun-t /Csung-szun/²¹⁰, hogy kérjen

¹⁹⁹ 許 Xu, Hü, Hszü

²⁰⁰ 蘇 Su, Szu

²⁰¹ 懷慶 Huaiqing, Huai-k'ing

²⁰² 蘇 Su, Szu

²⁰³ 惠 Hui, Hui

²⁰⁴ 鄭 Zheng, Cseng

²⁰⁵ 襄 Xiang, Hiang, Hsziang

²⁰⁶ 惠 Hui, Hui

²⁰⁷ 帶 Dai, Tai

²⁰⁸ 管仲 Guan Zhong, Kuan Csung

²⁰⁹ 隰朋 Xipeng, Hi-p'eng, Hszi-peng

²¹⁰ 仲孫 Zhongsun, Csung-szun

kegyelmet a királytól Dai /Tai/ számára. De a király még mindig haragudott és hallani sem akart a kegyelemről.

A Zuozhuan-ban /Co-csuan/ pedig ezt olvassuk:

A 13. év (647) tavaszán Qi /K'i/ fejedelme elküldte Zhongsun Qiu-t /Csung-szun K'iu/²¹¹ hogy tárgyaljon Zhou-val /Csou/, és a királlyal beszéljen Zidai-ról /Ce-tai/²¹² (Tai). Ő teljesítette a feladatát, de ezután már nem voltak tárgyalásai a királlyal. Amikor visszatért és átadta Zhou /Csou/ válasz-üzenetét, így szólt: „A másik ügyet nem tudtam elintézni, mivel a király haragja nem csillapodott. Vajon elmúlik-e a haragja akár tíz év múlva is? Tíz év is beletelik, de a király nem fogja őt visszahívni.”

A Chunqiu-ból /Cs'un-k'iu/ megtudjuk továbbá, hogy ugyanannak a 647. évnek a tavaszán a di-k /ti/ betörték Wei-be s a Zuozhuan /Co-csuan/ hozzáfűzi:

A rong-ok /zsung/ részéről fenyegető veszélyek miatt a fejedelmek csapatokkal rak-ták tele Zhou-t /Csou/, amelyeket Zhongsun Qiu /Csung-szun K'iu/ vezetett oda.

A rákövetkező évben (646) azonban a di-k /ti/ jóval keletebbre nyomultak, amint ez a Csun-qiu /Cs'un-k'iu/ egy rövid mondatából kiderül.

A 14. évben, ősszel a di-k /ti/ betörték Zheng-be /Cseng/.

Az előző évben tehát nyilvánvalóan megvetették a lábukat Wei-ben. Ennek az új előrenyomulásnak a lefolyásáról azonban nem találunk beszámolót. De kézenfekvő az a feltételezés, hogy ez adott okot a fejedelmeknek a nagy szövetségi esküre, amelyről a Chunqiu /Cs'un-k'iu/ a következő szavakkal számol be:

A 15. év (645) harmadik hónapjában Lu fejedelme²¹³ összegyűlt Qi /K'i/²¹⁴, Song /Szung/²¹⁵, Chen /Cs'en/²¹⁶, Wei²¹⁷, Zheng /Cseng/²¹⁸, Xu /Hü/²¹⁹ és Cao /C'ao/²²⁰ fejedelmeivel és esküvel erősített szövetséget kötöttek Muqiu-ban /Mu-k'iu/²²¹. A had-erejüket Kuang-ban /K'uang/²²² állomásoztatták.

Ez a Kuang /K'uang/ állítólag a mai Daming-nek /Ta-ming/²²³ felel meg, az egykori Pe-csili déli részében. Ezzel elvágták a di-k /ti/ északkeleti útját Zhou /Csou/ felé s így a támadásaik célját már csak a jelenlegi Shanxi /San-hi/ tartományon keresztül tudták elérni. A Zuozhuan /Co-csuan/ szerint

A 16. év (644) őszén betörték Jin-be /Kin/²²⁴, meghódították Huchu-t /Hu-cs'u/²²⁵ és Shouduo-t /Sou-to/²²⁶, végig vonultak a Fen²²⁷ mentén és előre nyomultak Kundu-ig

²¹¹ 仲孫湫 Zhongsun Qiu, Csung-szun K'iu

²¹² 子帶 Zidai, Ce-tai

²¹³ 魯 Lu, Lu

²¹⁴ 齊 Qi, K'i

²¹⁵ 宋 Sung, Szung

²¹⁶ 陳 Chen, Cs'en

²¹⁷ 衛 Wei, Wei

²¹⁸ 鄭 Zheng, Cseng

²¹⁹ 許 Xü, Hü, Hszü

²²⁰ 曹 Cao, C'ao

²²¹ 牡丘 Muqiu, Mu-k'iu

²²² 匡 Kuang, K'uang

²²³ 大名 Daming, Ta-ming

²²⁴ 晉 Jin, Kin, Csin

²²⁵ 狐廚 Huchu, Hu-cs'u

²²⁶ 受鐸 Shouduo, Sou-to

²²⁷ 汾 Fen, Fen

/K'un-tu/²²⁸. Ezzel kihasználta azt a vereséget, amelyet a Qin-béli /K'in/²²⁹ Jin /Kin/ szenvedett el. Zhou /Csou/ királya tudatta Qi-vel /K'i/, hogy a rong-ok /zung/ miatt szorult helyzetbe került, erre Qi /K'i/ mozgósította a különböző fejedelmek csapatait, amelyek azután megszállták Zhou-t /Csou/.

Ezzel ismét elhárult a veszedelem Zhou-ról /Csou/. A következő évben azonban változás állott be a fejedelmek egyetértésében, amely (viszálykodást) a barbárok nyomában ki tudtak használni. A Chunqiu /Cs'un-k'iu/ 642-ben arról tudósít, hogy Song /Szung/, Cao /C'ao/, Wei és Zhu /Csu/²³⁰ fejedelmei legyőzték Qit /K'i/ és hogy Song /Szung/ az ötödik hónapban győzelmet aratott ezen állam felett. Ezt követően azonban a di-k /ti/ ezen állam támogatására előre nyomultak s télen Xing-gel /Hing/²³¹ szövetségben támadást indítottak Wei ellen. A Zuozhuan /Co-csuan/ ezt így mondja el:

Télen a di-k /ti/ és Xing /Hing/ legyőzték Wei fejedelemséget és körülvették Tubu-t /T'u-pu/²³². Wei fejedelme ekkor a nagybátyja (apja egyik bátyja) fiának vagy egyik öccsének akarta átadni a trónt és egy szokásos audiencián e szavakkal szólott hozzájuk: „Ha képesek vagytok legyőzni az ellenséget, én, Hui²³³ kérem azt, hogy engedelmeskedhessem nektek.” De a jelenlévők mindegyike tiltakozott s így a haderejével ő vonult Zilou /Ce-lou/²³⁴ ellen, mire a di /ti/ haderő visszavonult.

A Zuozhuan /Co-csuan/ a 641. évből jelenti, hogy ősszel Wei háborút viselt Xing /Hing/ ellen, hogy bosszút álljon azért a segítségért, amelyet a di-knek /ti/ nyújtott Tubu-nál /T'u-pu/. Ősszel (640) Qi /K'i/ és Di /Ti/ esküvel megerősített szövetséget kötöttek Xing /Hing/ ellen, mert ez utóbbinak a politikája fenyegette a Wei-t. Erre Wei megtámadta Xing-et /Hing/.

A Chunqiu /Cs'un-k'iu/ szerint 639. tavaszán a di-k /ti/ betörték Wei-be.

Xiang /Hiang/ király uralkodásának 12. évében (640) a később született Dai /Tai/ vagy Zidai /Ce-tai/ visszatért Zhou-ba /Csou/.

A Shiji /Si-ki/ fejezete és a Zuozhuan /Co-csuan/ a következőket jelenti erről Xi /Hi/ fejedeleme 22. évében (638):

Fuchen /Fu-cs'en/²³⁵ így szólt a királyhoz: „Kérlek, hívd ide a nagy Későbbszületett (Dai-t /Tai-t/). A »Házasság dicsérete« azt mondja: Ha a fivérek sem működnek együtt, lehet-e bosszankodni azon, hogy a fejedelmek között nem uralkodik egyetértés?” A királynak tetszett ez a tanács és Dai /Tai/, az előző király fia, hívatván a király által, ismét visszatért Qi-ből /K'i/ a birodalmi fővárosba.

A király bizonyára azt várta, hogy a di-k /ti/ támadásai a birodalom ellen abbamaradnak, mihelyst az elűzött ismét az ő oldalán áll, azonban hamarosan tapasztalnia kellett, hogy elszámította magát. Hua²³⁶, egy kis fejedelemség, az ő birodalmától északnyugatra feküdt, amelynek neve Weihui /Wei-hui/²³⁷ körzet egyik járásaként a mai napig fennmaradt. Ez

²²⁸ 昆都 Kundu, K'un-tu

²²⁹ 秦 Qin, K'in

²³⁰ 邾 Zhu, Csu

²³¹ 邢 Xing, Hing, Hszing

²³² 菟圃 Tubu, T'u-pu

²³³ 煨 Hui, Hui

²³⁴ 訾婁 Zilou, Ce-lou

²³⁵ 富辰 Fuchen, Fu-cs'en

²³⁶ 滑 Hua, Hua

²³⁷ 衛輝 Weihui, Wei-hui

ellen az állam ellen küldött hadsereget Zheng /Cseng/ fejedelme²³⁸ Wen²³⁹, Zhou /Csou/ keleti szomszédja. Zhou /Csou/ királya pedig két követ útján megüzente neki, hogy álljon el ettől az előrenyomulástól. De, amint a Zuozhuan /Co-csuan/ Xi /Hi/ uralkodásának 24. esztendejénél (636) elmondja, Wen a követeket elfogatta s ezáltal a legdurvábban megsértette a minden fejedelemre kötelező alattvalói kötelezettséget az Ég Fiával szemben.

Zhou /Csou/ királya dühös lett s hozzálátott, hogy Zheng-et /Cseng/ megbüntesse a di-k /ti/ segítségével. Fuchen /Fu-cs'en/ lebeszélte erről... de a király nem akart hallgatni rá és elküldte Tuishu-t /T'ui-su/²⁴⁰ és Taozi-t /T'ao-ce/²⁴¹, hogy a di /ti/ hadsereget a csatamezőre vezessék. A di-k /ti/ háborút indítottak Zheng /Cseng/ ellen és bevették Li-t²⁴². A király azért, hogy a di /ti/ fejedelmet ezért megjutalmazza, elhatározta, hogy annak a leányát Zhou /Csou/ királynéjává emeli (azaz főfeleségül veszi). Fuchen /Fu-cs'en/ erről is lebeszélte, ... de a király most sem akart hallgatni rá. Előzőleg Gan /Kan/²⁴³ (azaz Dai /Tai/) fejedelme Zhao /Csao/²⁴⁴ volt Hui királyné kegyence. Őt akarta a trónra ültetni, de (Hui királyné) meghalt mielőtt ezt a célt elérte volna. Akkor Zhao /Csao/ fejedelem Qi-be /K'i/ menekült, de a király visszahozatta. Most szerelmi viszonyt folytatott Wei-jel²⁴⁵, a di /ti/ királynéval (azaz Zhou /Csou/ királyának főfeleségével) s ezért a király megfosztotta a rangjától (mint Zhou /Csou/ királyának főfelesége). Akkor Tuishu /T'ui-su/ és Taozi /T'ao-ce/ így szóltak egymáshoz: „Minket a di-khez /ti/ küldtek, akik majd rajtunk boszszulják meg ezt a dolgot.” Ezért aztán a nagy Későbbbszületett (Dai /Tai/) emelték trónra és a di /ti/ haderővel megtámadták a királyt. A miniszterek és a hivatalnokok meg akarták védeni a királyt, ő azonban így beszélt: „Mit mondana akkor rólam elhunyt atyám királynéja? Az a legjobb, ha most a fejedelmek döntenek.” Elhagyta a fővárost, de amikor elérte Gangan-t /Kan-kan/, házának tagjai visszahozták őt. Összel Tuishu /T'ui-su/ és Taozi /T'ao-ce/ behódolt a nagy Későbbbszületettnek, mint királynak. Di /Ti/ csapatokkal megtámadták Zhou-t /Csou/ és súlyos vereséget mértek rá. Elfogták Jifu-t /Ki-fu/²⁴⁶, Zhou /Csou/ legfőbb fejedelmét, Yuan /Jüan/²⁴⁷ és Mao²⁴⁸ harmadrangú fejedelmeivel valamint Fuchen-nel /Fu-cs'en/ együtt. A király elhagyta a birodalmát és Zheng-be /Cseng/²⁴⁹ ment, ahol Fan-ban²⁵⁰ telepedett le. A nagy Későbbbszületett, Wei királynéval együtt Wen-be tette át a lakóhelyét. A 25. évben (635) nyáron, a negyedik hónapban ding-si /ting-sze/ napján Xiang /Hiang/ király ismét bevonult a királyi városba. Wen-ben elfogták a Későbbbszületettet és Xi /Hi/²⁵¹ városában elszenvedte a halálbüntetést.

²³⁸ 鄭 Zheng, Cseng

²³⁹ 文 Wen, Wen

²⁴⁰ 頹叔 Tuishu, T'ui-su

²⁴¹ 桃子 Taozi, T'ao-ce

²⁴² 櫟 Li, Li

²⁴³ 甘 Gan, Kan

²⁴⁴ 昭 Zhao, Csao

²⁴⁵ 隗 Wei, Wei

²⁴⁶ 忌父 Jifu, Ki-fu, Csi-fu

²⁴⁷ 原 Yuan, Jüan

²⁴⁸ 毛 Mao, Mao

²⁴⁹ 鄭 Zheng, Cseng

²⁵⁰ 汜 Fan, Fan

²⁵¹ 隰 Xi, Hi, Hszi

A Shiji /Si-ki/ negyedik fejezetéből megtudjuk, hogy Jin /Kin/ fejedelme Wen²⁵² volt az, aki Xiang-ot /Hiang/ ismét trónra ültette és Dai-t /Tai/ kivégeztette.

Miután átnéztük az eddigiekben a di-kről /ti/ szóló krónikás adatokat, forduljunk ismét a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetéhez s azt találjuk, hogy az ezen korból származó közlésekhez egyetlen szó magyarázat sem szükségeltetik. A szöveg szó szerint a következőképpen hangzik:

Több mint húsz évvel később a rong-ok /zsung/ és a di-k /ti/ egészen Luo /Lo/ városáig nyomultak előre és megtámadták Zhou-házi /Csou/ Xiang /Hiang/ királyt. Ő Zheng /Cseng/ fejedelemség Fan városába menekült. Előzőleg Zhou /Csou/ királya Xiang /Hiang/, mivel Zheng /Cseng/ ellen hadat akart viselni, feleségül vette és így királynévá emelte a rong-ok /zsung/ és a di-k /ti/ fejedelmének egyik lányát, majd azután szövetkezve a rong-ok /zsung/ és di-k /ti/ egyik hadseregével, legyőzte Zheng-et /Cseng/. Ezután azonban lefokozta a di /ti/ királynét, aki emiatt elkeseredett. Xiang /Hiang/ király mostohaanyjának, Hui királynénak volt egy Zidai /Ce-tai/ nevű fia, akit az anyja trónra kívánt ültetni. A di /ti/ királyné és Zidai /Ce-tai/ titokban megegyezett abban, hogy a rong-ok /zsung/ és a di-k /ti/ számára megnyitják a kapukat, mire ezek valamiféle ürüggyel bevonultak, vereséget mértek a királyra és elűzték őt, majd Zidai-t /Ce-tai/ emelték az Ég fiává.

Erre a rong-ok /zsung/ és a di-k /ti/ részben Lu-ban²⁵³ és Hun-ban²⁵⁴ telepedetek le, Kelet felé egészen Wei-ig²⁵⁵. Betöréseket és kalandozásokat hajtottak végre s kegyetlenül pusztították a Középső Birodalmat. A Középső Birodalom nagyon szenvedett ettől, ezért a költők így énekeltek: „A rong-okkal /zsung/ és di-kkel /ti/ szembeszálltak. Szétverték és eltiporták a hljam-jun-okat [xianyun, hien-jün]²⁵⁶, majd előrenyomultak Taiyuan-ig /T'ai-jüan/. Teljes volt a kocsik száma, amelyekkel kivonultak. Északnak azon vidékeit fallal vették körül.”

A kezdő soraikkal e helyütt említett versek közül az első a Shijing-ben /Si-king/ található, a többi – mely szintén e klasszikus műből származik – már említettük a 32. oldalon. Ugyancsak a 32. oldalon az szerepel, hogy a mostani Xi'an-tól /Hi-an/ keletre, tehát a Wei folyótól délre feküdt a Li-hegység²⁵⁷. Ettől keletre ered a Luo /Lo/²⁵⁸ folyó, amely végig folyik a mai Henan /Ho-nan/ város mellett, ez tehát megfelel a „Luo /Lo/ menti városnak”²⁵⁹, Zhou /Csou/ akkori fővárosának. Ennek a folyónak a nevét a régi írásokban gyakran írják (így):²⁶⁰ s óvakodnunk kell, nehogy összetévezzük a Shenxi-ben /Sen-hi/ lévő Luo /Lo/ folyóval. Mielőtt a Luo /Lo/ a Huanghe-be /Huang-ho/ ömlik Henan /Ho-nan/ előtt, felveszi a Yi-t /Ji/²⁶¹, amely délnyugat felől jön. A két folyó között a vízvázasztó a Luhun hegység²⁶², amelynek a neve, amint az idézett szövegrész is mutatja, Zhou /Csou/ régi idejéből származik.

²⁵² 文 Wen, Wen

²⁵³ 陸 Lu, Lu

²⁵⁴ 渾 Hun, Hun

²⁵⁵ 衛 Wei, Wei

²⁵⁶ 獫狁 xianyun, hien-jün, hsien-jün (rég. ejtés: hljam-jun)

²⁵⁷ 隴 Li, Li

²⁵⁸ 雒 Luo, Lo

²⁵⁹ 雒邑 Luoyi, Lo-ji, (melyből „yi” avagy „ji” a. m. : város)

²⁶⁰ 洛 Luo, Lo

²⁶¹ 伊 Yi, Ji

²⁶² 陸渾 Luhun, Lu-hun

zik. Elfogadott, hogy a Luhun /Lu-hun/ két névnek az összetétele, tehát itt is utolér bennünket a **hun** név, amely megfelel a hun nép számunkra ismertté vált másik megnevezésének. A barbárok ilyen messze délre való előnyomulásáról a Zuozhuan /Co-csuan/ is tudósít bennünket Xi /Hi/ fejedelem 22. évéből (638).

Korábban, mielőtt Ping /P'ing/ király keletre tette át a székhelyét, Xinyou /Hin-ju/²⁶³ elment a Yi /Ji/ folyamvidékére és ott megpillantott valakit, akinek nem volt felkötve a haja s aki a szabadban áldozatot mutatott be. „Mielőtt száz év eltelik – mondta ez az ember – ez a föld a rong-oké /zsung/ lesz és el fognak tűnni gyökerestül az előírásszerű életszabályok.” És ezen az őszön (638) Qin /K'in/ és Jin /Kin/ birodalmak a Lu és Hun vidéki rong-okat /zsung/ áttették a Yi /Ji/ folyamvidékére.

A Hou Hanshu /Hou Han-su/, a Kései Han-dinasztia könyveinek 117. fejezete szerint ezek a bevándorlók, állítólag, Gua-ból /Kua/²⁶⁴ jöttek, amely a mai Dunhuang-nak /Tun-huang/²⁶⁵ felel meg, Gansu /Kan-szu/ északnyugati peremén.

Kína klasszikus irodalmában azonban létezik egy írott forrás, amelyből kiderül, hogy az északi barbárok települései a Huanghe-n /Huang-ho/ túl sokkal régebbiek a Kr. sz. előtti VII. századnál. A Shijing /Si-king/ utolsó előtti könyve, amelynek címe:²⁶⁶ tartalmaz egy Lu állam által kiadott hadparancsot a Huai folyó²⁶⁷ menti yi-k /ji/ és a Xü-ben /Hü/²⁶⁸ élő rong-ok /zsung/ ellen s ez azt jelzi nekünk, hogy ez a hadjárat a X. században vagy még sokkal korábban zajlott le. A Huai folyó Henan-tól /Ho-nan/ és Ahui-tól délre lévő nagy folyam, Xü /Hü/ pedig manapság is egy körzet Jiangsu-ban /Kiang-szu/, amely a Huai-tól északra terül el. Azt a feltevést, hogy az említett hadjáratra a Kr. sz. előtti X. században került sor, alátámasztja a Zhushu Jinien /Csu-su Ki-nien/²⁶⁹, azaz „A bambuszra írott évkönyvek”, amely Kr. sz. után 279-ben egy herceg sírjából került elő, nagy mennyiségű teleirt bambusz-táblával. Ebben a következő közlés található:

Zhou /Csou/ királya, Mu 13. esztendejében a rong-ok /zsung/ Xü-ből /Hü/ megtámadták Luo /Lo/ városát²⁷⁰... A 14. évben a király Chu /Cs'u/²⁷¹ fejedelmét hadba vezette a Xu-béli /Hü/ zsung-ok ellen és legyőzte őket.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete a továbbiakban a következőket beszéli el:

Amikor Zhou-házi /Csou/ Xiang /Hiang/ király négy évet a birodalmán kívül töltött, követet küldött Jin-be /Kin/, hogy a fejedelmet értesítse szorongatott helyzetéről (635). Jin /Kin/ fejedelme Wen²⁷², aki nemrégiben lépett a trónra és magas hatalmi állásra törekedett,²⁷³ hadsereget állított fel, legyőzte és elűzte a rong-okat /zsung/ és a di-ket /ti/, megölte Zidai-t /Ce-tai/, visszahozta Zhou-házi /Csou/ Xiang /Hiang/ királyt, aki ismét Luo /Lo/ városában telepedett le. Akkoriban Qin /K'in/ és Jin /Kin/ voltak a leg-hatalmasabb államok. Jin /Kin/ fejedelme, Wen elfogta a rong-okat /zsung/ és a di-ket

²⁶³ 辛有 Xinyou, Hin-ju, Hszin-ju

²⁶⁴ 瓜 Gua, Kua

²⁶⁵ 燉煌 Dunhuang, Tun-huang

²⁶⁶ 費誓 Feishi, Fei-si, (a. m. : Messzehangzó eskü)

²⁶⁷ 淮 Huai, Huai

²⁶⁸ 徐 Xu, Hü, Hszü

²⁶⁹ 竹書紀年 Zhushu Jinien, Csu-su Ki-nien, Csu-su Csi-nien

²⁷⁰ 洛 Luo, Lo

²⁷¹ 楚 Chu, Cs'u

²⁷² 文 Wen, Wen

²⁷³ (欲修霸業 -- yu xiu ba ye)

/ti/, és letelepítette őket a Huanghe-n /Huang-ho/ innen, a Hun²⁷⁴ és Luo /Lo/ között. „Vörös di-knek /ti/”²⁷⁵ és „fehér di-knek /ti/”²⁷⁶ nevezték őket.

Ez az utolsó mondat a kínai földnek a barbárokkal történt benépesítésére utal és közelebbi vizsgálatot érdemel. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94. fejezetében ez a szövegrész így hangzik:

Jin /Kin/ fejedelme, Wen összefogdosta a rong-okat /zsung/ és a di-ket /ti/, és letelepítette őket a nyugati Huanghe /Huang-ho/ mentén, a Huan²⁷⁷ és Luo /Lo/ között.

A Shenxi-beli /Sen-hi/ Luo-t /Lo/ ismerjük (ld.: 31. old.). Kézénfekvő, hogy a Hun²⁷⁸ és a Huan²⁷⁹ ugyanazon folyónévnek kétféle írásmódja. A Kangxi Zidian /K'ang-hi Ce-tien/²⁸⁰ szerint – amely mértékadó nagy írásjegy-könyv a Kangxi /K'ang-hi/ korszakból, s amelynek elkészítését Sheng Zu /Seng Cu/ császár 1710-ben egy állami bizottságra bízta – az előbbi írásjegy gun-nak vagy hun-nak hangzik²⁸¹. A másik pedig huan-nak²⁸² vagy guan-nak²⁸³. Valószínű tehát, hogy itt is a hun szóval van dolgunk.

Kr. sz. utáni 9-ben a Han-dinasztia trónjára Wang Mang²⁸⁴ került, aki új dinasztíát alapított, amelyet Xin-nek /Hin/²⁸⁵ Megújulásnak nevezett el. Ezért úgy vélte, hogy számos földrajzi nevet is meg kell újítania. Ez lett a sorsa Huanyin-nek /Huan-jin/²⁸⁶, egy, a Huan mentén fekvő járásnak is, amelyet Hong-jin-nek²⁸⁷ kereszteltek át. Ez a Hong is a hunor szó hong-hok alakjaként cseng a fülünkben. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/, amely erről a névváltozásról tudósít bennünket, hozzáfűzi, hogy a folyó neve Gun²⁸⁸ írásmódban is előfordul, és ezen felül ez a jel még egy körzetet is jelent. Ezt valóban megemlíti a Tang /T'ang/ és a Song /Szung/ korban, amikor a jelenlegi Yulin-től /Jü-lin/²⁸⁹ északnyugatra lévő területet hívták így.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezetében Xihe-t /Hi-ho/²⁹⁰ a Huanghe-től /Huang-ho/ nyugatra eső terület 36 körzete között említik, ahol a Huanyin /Huan-jin/, azaz a „Huan déli része” néven kívül szerepel Huanyang /Huan-jang/²⁹¹, vagyis a „Huan északi része”

²⁷⁴ 圖 Hun, Hun,
²⁷⁵ 赤狄 chidi, cs'e-ti

²⁷⁶ 白狄 baidi, pai-ti

²⁷⁷ 圉 Huan, Huan

²⁷⁸ 圖 Hun, Hun

²⁷⁹ 圉 Huan, Huan

²⁸⁰ 康熙字典 Kangxi Zidian, K'ang-hi Ce-tien, Kang-hsi Ce-tien (Az általunk használt kiadása: Jieben Kangxi Zidian. Beijing, Shangwu Yinshuguan Chuban. Hebei Sanheshi 2001. – a továbbiakban: Kangxi 2001.)

²⁸¹ (語巾切, 魚近切, 音銀) Ezen kiejtési útmutató alapján a fonetika nem „hun”, hanem: yin /jin/, bár nem elképzelhetetlen, hogy valamiféle archaikus ejtése hun lehetett.

²⁸² (戶關切, 胡關切, 于權切)

²⁸³ (玉權切)

²⁸⁴ 王莽 Wang Mang, Wang Mang

²⁸⁵ 新 Xin, Hin, Hszin

²⁸⁶ 圉陰 Huanyin, Huan-jin

²⁸⁷ 方陰 Fangyin, Fang-jin – (Hong-jin?) Az itt hong-nak jelzett írásjegy fonetikája köztudottan fang. A Karlgrén-féle fonetikák: *pāwang / pāwang / fang, valamint *b'wāng / b'wāng / p'ang – Karlgrén, 740. írásjegy.

²⁸⁸ 銀 Yin, Jin – Gun fonetikával ez az írásjegy nem rendelkezik. Közkeletű olvasata yin /jin/, bár elképzelhető, hogy valamiféle archaikus ejtése gun lehetett. B. Karlgrén szerinti archaikus és klasszikus fonetikái: *ng'āen / ngāen / yin – Karlgrén, 416. k. írásjegy

²⁸⁹ 榆林 Yulin, Jü-lin,

²⁹⁰ 西河 Xihe, Hi-ho, Hszü-ho

²⁹¹ 圉陽 Huanyang, Huan-jang,

megnevezés is. A kínai geográfusok szerint ez az előbbi a jelenlegi Shenmu /Sen-mu/²⁹² járástól keletre feküdt, a másik pedig attól délre. Mindezek után nem marad fenn kétség az iránt, hogy a Hun folyó: azaz az Wulan²⁹³, amely az Ordosz északi részében ered, a Shenmu-tól /Sen-mu/ északnyugatra töri át a falat és délkelet felé haladva ömlik bele a Huanghe-be /Huang-ho/. Az eredeti (rég) neve, minden bizonnyal, azt jelentette, hogy a „Hunok folyója”.

A szövegek nem árulják el, hogy miért nevezték a bevándorolt rong-okat /zung/ és a di-ket /ti/ Jin-ben /Kin/ vöröseknek és fehéreknek, de azért alighanem ki lehet találni. Kinában ősidők óta azonosították az öt világtájat az öt fő szín egyikével, mégpedig a keletet késsel, a nyugatot fehérrel, a délt vörössel, az északot feketével és középsőt sárgával. A fehér di-k /ti/ valóban Jin-től /Kin/ nyugatra laktak, amely a mai Sanxi /San-hi/ tartományra és az egykori Pe-csi-li nyugati részére terjed ki. A vörös di-k /ti/ pedig a birodalom déli részében éltek és – amint láttuk – még délebbre is Henan-ban /Ho-nan/ és Jiangsu-ban /Kiang-szu/.

A Guadizhi /Kua-ti-cse/ szerint a fehér di-k /ti/ Yan /Jen/²⁹⁴, Sui /Szu/²⁹⁵ és Gun²⁹⁶ körzeteit lakták, amelyek a mai Shenxi /Sen-hi/ tartomány északi részének feleltek meg, és ott mind a mai napig megtartották neveiket, mint Yan'an /Jen-an/²⁹⁷, Yanchuan /Jen-cs'uan/²⁹⁸, Yanchang /Jen-cs'ang/²⁹⁹ és Suide /Szu-tö/³⁰⁰.

Ebben a munkánkban a Guadizhi-t /Kua-ti-cse/³⁰¹, tehát a „Földet átfogó helyleírásokat”, mint Kína történeti földrajzában értékes vezetőnk, igen gyakran fogjuk segítségül hívni.

Tai /T'ai/³⁰², a Tang-dinasztia Tai Zong /T'ai Cung/ nevű³⁰³ császáranak negyedik fia, Kr. sz. utáni 636-ban Wei³⁰⁴ királya lett. Nagynevű atyjának különleges védelmében, minthogy maga is derék tudós volt, sok tudós férfit gyűjtött maga köré. Akkor Su Xu /Szu Hü/³⁰⁵, a hadügyek igazgatója azt tanácsolta a császárnak, hogy készíttessen „helyleírásokat, amelyek az egész Földre kiterjednek”. Ez meg is valósult egy, a király vezetése alatti tudósokból álló bizottság négy éves munkájának eredményeképpen s ez az 550 darab pian /p'ien/³⁰⁶ azaz könyv, császári parancsra, a palota archívumában lett elhelyezve.

Ennyit mond el nekünk a Jiu Tangshu /Kiu T'ang-su/³⁰⁷ „A Tang-dinasztia régi könyvei” c. mű 76. fejezetének 7. lapján és a Xin Tangshu /Hin T'ang-su/³⁰⁸ „A Tang-dinasztia új

²⁹² 神木 Shenmu, Sen-mu,

²⁹³ 烏蘭 Wulan, Wu-lan, (A folyónév második írásjegye a Sima Qian /Sze-ma K'ien/ által is megemlített három legnagyobb hun nemzetség közül az egyiket, a Lan-t takarja. Ulan egyébként mongolul azt jelenti: vörös. A kínai írók a neveket gyakran lerövidítik, tehát előfordulhatott az is, hogy az U-lan két írásjegyből lehagyták az elsőt, s így lett belőle Lan, a hun nagy nemzetség neve. De hangozhatott Hu-lan-nak is, s ez esetben az első írásjegy a „hun” nevet fedi. Archaikus ejtése: Uo-glan.)

²⁹⁴ 延 Yan, Jen

²⁹⁵ 梭 Sui, Szu

²⁹⁶ 銀 Yin, Jin, (GUN?)

²⁹⁷ 延安 Yan'an, Jen-an

²⁹⁸ 延川 Yanchuan, Jen-cs'uan

²⁹⁹ 延長 Yanchang, Jen-cs'ang

³⁰⁰ 綏德 Suide, Szu-tö

³⁰¹ 括地志 Guadizhi, Kua-ti-cse

³⁰² 秦 Tai, T'ai

³⁰³ 太宗 Tai Zong, T'ai Cung

³⁰⁴ 魏 Wei, Wei

³⁰⁵ 蘇勗 Su Xu, Szu Hü, Szu Hszü

³⁰⁶ 篇 pian, p'ien

³⁰⁷ 舊唐書 Jiu Tangshu, Kiu T'ang-su, Csiu Tang-su

³⁰⁸ 新唐書 Xin Tangshu, Hin T'ang-su, Hszin Tang-su

könyvei” c. mű 8. fejezetének 6. lapján. Ez a hatalmas kézirat azonban, sajnos, tönkrement s így osztozott mindegyik hatalmas földrajzkönyv sorsában, amelyet a Tang-kor létrehozott. A Shiji-hez /Si-ki/ készült kommentárban azonban a kivonatok megmaradtak, amelyet Zhang Shoujie /Csang Sou-kie/.³⁰⁹ Shiji Zhengyi /Si-ki Cseng-ji/³¹⁰, azaz „A Shiji /Si-ki/ helyesbítése” cím alatt 30 fejezetben készített el és 737-ben tettek közzé. Továbbá a Taiping Yulan-ban /T'ai-p'ing Jü-lan/³¹¹, azaz „A Taiping /T'ai-p'ing/ korszak császári ismeret-tára”-ban (Kr. sz. utáni 976–984).

Ez utóbbi egy nagy enciklopédikus mű, amely a Song-dinasztia /Szung/ császárnak, Tai Zong-nak /T'ai Cung/³¹² a védnöksége alatt készült el.

Végül kivonatok maradtak fenn a Taiping Huanyu Ji-ben /T'ai-p'ing Huan-jü Ki/³¹³, azaz „A Taiping /T'ai-p'ing/ korszak világtörténete” c. munkában, amelyet 300 fejezetben Yao Shi /Jao Si/³¹⁴ készített el s amelyből 29 fejezetet az idegen népeknek szentelt.

Sun Xingyan /Szun Hing-jen/³¹⁵ állami hivatalnok ezen kivonatok egybeolvasásával összeállított egy nyolc fejezetből álló művet, az új Guadizhi-t /Kua-ti-cse/, amelyhez 1797-ben írt előszót.

Amikor Qin /K'in/ fejedelme, Mu³¹⁶ (659–620) megtalálta Youyu-t /Ju-jü/³¹⁷, a nyugati rong-ok /zsung/ nyolc országa behódolt Qin-nek /K'in/.

A Shiji /Si-ki/ 5. fejezetéből megtudjuk, hogy Youyu /Ju-jü/ egy Qin-ből /K'in/ származó kínai volt, aki a rong-ok /zsung/ között élt s akit azok 626-ban követként küldtek el Mu fejedelemhez.

A kínai (követ) utakat és módokat ajánlott a császárnak, amelyek révén az, a 37. évben (623) megtámadta a rong-ok /zsung/ királyait s 12 országgal növelte meg a területét. Sok ezer li földet elfoglalt és a nyugati rong-okat /zsung/ így hatalma alá hajtotta.

Aligha kétkelhetünk abban, hogy ez a legeslegrégibb olyan dokumentum, amely Turkesztánra vonatkozik s amely egyáltalán létezik. Sajnos, nagyon szűkszavú. Bizonyára nagyon érdekes arról hallani, hogy Turkesztánban már ebben a korai időben is számos birodalom volt, amint később a Han-korban is, amint ezt a második részben bemutatjuk.

Tehát a Long /Lung/-hegységtől³¹⁸ nyugatra voltak a Mianzhu-beli /Mien-csu/³¹⁹ hunrong-ok /hun-zsung/³²⁰, a Huan-beli³²¹ és Di-beli /Ti/³²² rong-ok /zsung/.

A Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ itt a hunrong /hun-zsung/ helyett quanrong /k'üan-zsung/³²³ áll, ami igazolja azt a korábban kinyilvánított feltevésünket, hogy ezt a jelet:³²⁴ egykoron hun-nak ejtették. A szöveg most megint egy másfajta írást alkalmaz a hun-ra s ezáltal bizonyossá válik, hogy amikor Menciusz a „Liang királya Hui” c. műben azt mondja,

³⁰⁹ 張守節 Zhang Shoujie, Csang Sou-kie

³¹⁰ 史記正義 Shiji Zhengyi, Si-ki Cseng-ji, Si-csi Cseng-ji

³¹¹ 太平御覽 Taiping Yulan, T'ai-p'ing Jü-lan

³¹² 太宗 Tai Zong, T'ai Cung

³¹³ 太平寰宇記 Taiping Huanyu Ji, T'ai-p'ing Huan-jü Ki

³¹⁴ 樂史 Yao Shi, Jao Si

³¹⁵ 孫星衍 Sun Xingyan, Szun Hing-jen, Szun Hszing-jen

³¹⁶ 穆 Mu, Mu

³¹⁷ 由余 Youyu, Ju-jü

³¹⁸ 隴 Long, Lung

³¹⁹ 縣諸 Mianzhu, Mien-csu

³²⁰ 緄 gun, kun

³²¹ 獯 Huan, Huan

³²² 狄 Di, Ti

³²³ 犬戎 quanrong, k'üan-zsung

³²⁴ 犬 quan, k'üan

hogy Wen király a hunyi-knak /hun-ji/³²⁵ szolgált, ugyanezekre a hunokra gondolt. Mind ezt a jelet:³²⁶ mind ezt a jelet:³²⁷ a Kangxi /K'ang-hi/ glosszárium szerint hun-nak ejtik ki³²⁸. Mianzhu /Mien-csu/, Huan és Di /Ti/ tulajdonképpen ugyanaz, mint a Mianzhudao /Mien-csu-tao/³²⁹ a Huandao /Huan-tao/³³⁰ és Didao /Ti-tao/³³¹, melyeket a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezete említi, mégpedig az első kettőt mint Tianshui /T'ien-sui/³³² prefektúra járásait, az utóbbit pedig mint Longxi /Lung-hi/³³³ prefektúra járását a Long /Lung/ hegység nyugati oldalán. Ezek a prefektúrák nagyjából megfelelnek a mostani Gongchang /Kung-cs'ang/³³⁴ és Didao /Ti-tao/ körzeteknek. Mianzhudao /Mien-csu-tao/ volt a mai Qin /K'in/ körzet³³⁵. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ szerint az elpusztult Huangdao /Huang-tao/ erődtímeny 37 li távolságra volt Xiangwu /Hiang-wu/³³⁶ járási székvárostól délnyugatra, ez pedig a jelenlegi Longxi-nak /Lung-hi/ felel meg. Itt természetesen felmerül a kérdés, hogy a huan írásjegy³³⁷ egykor nem hun-nak hangzott-e?

A Qi /K'i/ és a Liang hegységtől, valamint a Jing /King/ és Qi /K'i/ folyóktól északra laktak a Yiqu-beli /Ji-k'ü/³³⁸, a Dali-beli /Ta-li/³³⁹, a Wuzhi /Wu-cse/ (Wushi /Wu-si/?) bel³⁴⁰ és a Quyan-beli /K'ü-jen/³⁴¹ rong-ok /zsung/.

Ezek a hegy- és folyónevek már ismerősek nekünk. Yiqudao /Ji-k'ü-tao/³⁴² és Quyan /K'ü-jen/ a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezetében Beidi /Pei-ti/³⁴³ azaz „Északi vidék” prefektúra járásaként szerepeltek s ezek a jelenlegi Gansu /Kan-szu/ tartomány északkeleti részében fekvő Qingyang /K'ing-jang/³⁴⁴ körzetnek felelnek meg. Quyan /K'ü-jen/ – amint általában feltételezik – kiterjedt a mai Ling és Ling³⁴⁵ körzetig. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ a Yiqu-béli /Ji-k'ü/ rong-ok /zsung/ birodalmát a Ling és Qing /K'ing/ körzetekre teszi.

A Bambusz évkönyvek alábbi híradását talán utalásnak tekinthetjük arra nézve, hogy ezek a területek már igen korán barbárok birtokában voltak.

Zhou /Csou/ hadserege Wuyi /Wu-ji/ király³⁴⁶ 30. évében (1169?) legyőzte Yiqu-t /Ji-k'ü/, a fejedelmet foglyul ejtette és magával hurcolta az országába.

Dali /Ta-li/ nevet viseli még ma is az a járás, amelynek közigazgatási székhelye a Luo /Lo/ mentén fekvő Tongzhou /T'ung-csou/ város³⁴⁷. S végül, ami Wuzhi-t /Wu-cse/ illeti, a Qian

³²⁵ 昆夷 hunyi, hun-ji, (régí ejtés: kuön-ji/ kuön-djör)

³²⁶ 緄 gun, kun

³²⁷ 昆 hun, hun

³²⁸ (胡昆切, 音魂; 戶衰切, 音混)

³²⁹ 緄諸道 Mianzhudao. Mien-csu-tao

³³⁰ 獫狁 Huandao, Huan-tao

³³¹ 狄道 Didao, Ti-tao

³³² 天水 Tianshui, T'ien-sui

³³³ 隴西 Longxi, Lung-hi, Lung-hszi

³³⁴ 鞏昌 Gongchang, Kung-cs'ang

³³⁵ 秦 Qin, K'in

³³⁶ 襄武 Xiangwu, Hiang-wu, Hsziang-wu

³³⁷ 獫狁 huan, huan

³³⁸ 義渠 Yiqu, Ji-k'ü

³³⁹ 大荔 Dali, Ta-li

³⁴⁰ 烏氏 Wuzhi/Wushi, Wu-cse/Wu-si

³⁴¹ 胸(胸)衍 qu(xu)yan, k'ü(hü)-jen

³⁴² 義渠道 Yiqudao, Ji-k'ü-tao

³⁴³ 北地 Beidi, Pei-ti

³⁴⁴ 慶陽 Qingyang, K'ing-jang

³⁴⁵ 靈 Ling, Ling

³⁴⁶ 武乙 Wuyi, Wu-ji

³⁴⁷ 同州 Tongzhou, T'ung-csou

Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezete említi ugyanezt Anding /An-ting/³⁴⁸ prefektúra egyik járásaként, amely ma megfelel a Gansu-ban /Kan-szu/ fekvő Pingliang /P'ing-liang/³⁴⁹ és Guyuan /Ku-jüan/³⁵⁰ körzeteknek. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ (III. fejezet 1. lap) szerint Wuzhi /Wu-cse/ város romjai Anding /An-ting/ járási székvárostól keletre 30 km-re feküdtek. S ez a város valószínűleg megfelel annak a városnak, amelyet ma is így hívnak.

Jin-től /Kin/ északra voltak a Linhu /Lim-hu/³⁵¹ és a Loufan-beli³⁵² rong-ok /zung/, Yan-tól /Jen/ északra pedig a Donghu /Tung-hu/³⁵³, azaz a keleti Hu-beli hegyi rong-ok /zung/.

A Shiji Jijie /Si-ki Ki-kie/³⁵⁴ (A Shiji /Si-ki/ összegyűjtött magyarázatai) szerint, amelyet Pei Yin /P'ei Jin/³⁵⁵ írt a Kr. sz. utáni V. században, Linhu /Lim-hu/ ugyanaz volt, mint Danlin /Tam-lin/³⁵⁶. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ (III. fejezet 13. lap) szerint Danlin /Tam-lin/ viszont Shuo /Suo/³⁵⁷ körzet volt s a Han-korban ennek a körzetnek volt Mayi /Ma-ji/³⁵⁸ a városa. Ez a Mayi /Ma-ji/, állítólag, a mostani körzeti fővárostól, Shuo-tól /Suo/ néhány óra járásnyira keletre feküdt, tehát feltehetően ott, ahol ma is egy ugyanilyen nevű falu található. Loufan-t, ugyanúgy mint Mayi-t /Ma-ji/, megemlíti a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezete, mint Yanmen /Jen-men/³⁵⁹ prefektúra egyik járását, amely Észak Sanxi-ban /San-hi/ nagyrészt a két fal közötti terület nyugati részére terjedt ki, de magában foglalt néhány délebbi vidéket is. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ (III. fejezet 16. lap) azt mondja, hogy a Loufan vidéki barbárok földje a Lan³⁶⁰ körzet lett volna. A jelenlegi Taiyuan /T'ai-jüan/ körzet északnyugati részének egyik járása a Lan nevet viseli. Ez a szövegrész tartalmazza a donghu /tung-hu/ nevet is, amely jelölhet földet, de jelölhet népet is. A kínaiak a donghu-t /tung-hu/ szó szerinti értelmezésben „keleti hu” jelentésben szokták használni, de a hu szó jelentésére közelebbi magyarázatot nem adnak. A hu írásjegy³⁶¹ a klasszikus forrásokban és más régi írásokban igen gyakran előfordul, de sohasem egy meghatározott ország vagy nép jelentésben! Nyilvánvalónak látszik, hogy egy idegen szó átírása, sőt a legvalószínűbb, hogy a **hunor** első szótagja ez. Hasonló ehhez a rong /zung/ és a yi /ji/, amelyeket általában az északi és a nyugati népek általános megnevezésére használtak. Közismert, hogy a donghu-ból /tung-hu/ keletkezett a mai tunguz.

Ezen népek mindegyike a folyó völgyekben szétszóródva, néhány főnök vezetése alatt, magában él. Sokszor száz vagy még több rong /zung/ él egy-egy ilyen csoportban, de még soha senki sem tudta ezeket a csoportokat egységbe kovácsolni.

³⁴⁸ 安定 Anding, An-ting

³⁴⁹ 平涼 Pingliang, P'ing-liang

³⁵⁰ 固原 Guyuan, Ku-jüan

³⁵¹ 林胡 Linhu, Lin-hu, (régij ejtés: Lim-huo/gho)

³⁵² 樓煩 Loufan, Lou-fan

³⁵³ 東胡 Donghu, Tung-hu

³⁵⁴ 史記集解 Shiji Jijie, Si-ki Ki-kie, Si-csi Csi-csie

³⁵⁵ 裴駰 Pei Yin, P'ei Jin

³⁵⁶ 儋林 Danlin, Tan-lin, (régij ejtése: Tam-lim)

³⁵⁷ 朔 Shuo, Suo

³⁵⁸ 馬邑 Mayi, Ma-ji

³⁵⁹ 鴈門 Yanmen, Jen-men

³⁶⁰ 葭 Lan, Lan

³⁶¹ 胡 hu, hu, (régij ejtése: ghó, ɦuo) – A kínaiak általában nincs szóvégi „r”, az átírt idegen szó valószínűleg „r”-re végződött, megkapjuk tehát a gor/kör szavakat. Az ősi települések kör alakúak voltak. Elképzelhető, hogy ide vezethető vissza igen sok nyelvben a „város” szó, gorad, grad. A törökben a falu: köj. Az írásjegy első felében egyébként felfedezni véljük a földhalmot a kereszttel, ami erősen utal a település, város jelentésre.

Most a Shiji /Si-ki/ egy elég jelentős időszakot átugrik és csak az 569. évnél folytatja a beszámolót. Ezért azt hihetnénk, hogy több mint hatvan esztendőn keresztül a barbárok a fejedelemségekkel szemben nyugodtan és csendesen éltek, a Zuozhuan /Co-csuan/ azonban éppen az ellenkezőjére tanít minket az alábbi beszámolók révén.

Xi /Hi/ fejedelem 30. évében (630) tavasszal Jin /Kin/ betört Zheng-be /Cseng/³⁶², azért, hogy meglássa, vajon meg lehetne-e hódítani? Ám a di-k /ti/ akkor semmissé tették a Jin /Kin/ és a Zheng /Cseng/ közötti bonyodalmakat és a nyáron betörték Qi-be /K'i/. A 31. évben (629) Jin /Kin/ Qingyuan-ben /K'ing-jüan/³⁶³ összeszedte a haderejét, öt hadsereget hozott létre azért, hogy a di-ket /ti/ megállítsa. Zhao Cui /Csao C'ui/³⁶⁴ volt a vezetőjük. Télen a di-k /ti/ megostromolták Wei³⁶⁵ fővárosát s Wei fejedelmi háza Diqu-ba /Ti-k'iu/³⁶⁶ vonult vissza. A 32. év nyarán (628) zavarok uralkodtak a di-knél /ti/ s így, amikor Wei betörést hajtott végre ellenük, békét kértek. Ősszel Wei a di-kkel /ti/ esküvel erősített szövetséget kötött.

Furcsa módon a Shiji /Si-ki/ 39. és 37. fejezetében egyetlen szót sem szólnak Jin /Kin/ és Wei ezen hadjáratairól. Még a fejedelmi család Diqu-ba /Ti-k'iu/ meneküléséről is hallgatnak, amely város, állítólag, az egykori Pe-csi-li délkeleti sarkában fekvő Kai /K'ai/ körzetnek³⁶⁷ felel meg. Ebből azt a következtetést lehetne levonni, hogy a fejedelemségek a barbárokkal vívott ezen harcokból nem éppen dicsőségesen kerültek ki. A Zuozhuan /Co-csuan/ azonban mégis a di-k /ti/ érzékeny vereségéről számol be.

A 33. év nyarán (627) a di-k /ti/ bevonultak Qi-be /K'i/, mégpedig azért, mert Jin /Kin/ fejedelme meghalt... A di-k /ti/ megtámadták Jin-t /Kin/ s már egészen Ji-ig /Ki/³⁶⁸ nyomultak előre, amikor a nyolcadik hónapban, wuzi /wu-ce/ napján, Jin /Kin/ fejedelme itt megverte őket s elfogta a fehér di-k /ti/ egyik fejedelmét, Qique-t /K'i-k'üe/³⁶⁹.

Ji /Ki/, állítólag, a mostani Taigu-nak /T'ai-ku/³⁷⁰ felel meg, tehát Taiyuan-tól /T'ai-jüan/, Shanxi /San-hi/ fővárosától délre eső járás. Eszerint tehát a di-k /ti/ akkor a Jin /Kin/ birodalom szívében állottak. A Shiji /Si-ki/ 39. fejezete mégis elhallgatja ezt a csatát. Innentől kilenc évig hallgat valamennyi forrás. Ezt követően azonban élénk hadi cselekményekkel teli esztendőkről beszélnek. A Chunqiu /Cs'un-k'iu/ ezt mondja:

Wen³⁷¹ fejedelem 9. évének nyarán (618) a di-k /ti/ betörték Qi-be /K'i/, a 10. év telén pedig Song-ba /Szung/.

A Zuozhuan /Co-csuan/ a 616. háborús évet a következő szavakkal jellemzi:

A 11. év őszén Souman /Szou-ban/³⁷² betört Qi-be /K'i/ és megtámadtak minket is (Lu). Lu fejedelme megtanácskozta a kérdést a teknősbékával,

³⁶² 鄭 Zheng, Cseng

³⁶³ 清原 Qingyuan, K'ing-jüan

³⁶⁴ 趙衰 Zhao Cui, Csao C'ui

³⁶⁵ 衛 Wei, Wei

³⁶⁶ 帝丘 Diqu, Ti-k'iu

³⁶⁷ 開 Kai, K'ai

³⁶⁸ 箕 Ji, Ki, Csi

³⁶⁹ 卻缺 Qique, K'i-k'üe

³⁷⁰ 太谷 Taigu, T'ai-ku

³⁷¹ 文 Wen, Wen

³⁷² 鄭瞞 Souman, Szou-man (régie ejtése: Sjog/Szug-muan {Karlgrén szerint}) A szerző szerinti régi ejtése esetleg Szorban. A szerző azt írja, ez a név már abban az időben is régi volt. Figyelmet érdemelhet az a hasonlóság, ami e Szou-ban/ Szorban név valamint a nagyszentmiklósi kincs Boila-csészéjén többek által Zoapan-nak olvasott felirat között fennáll.

nyilván a teknőc páncéljára irt jóslatokról van szó!,
 hogy vajon Shusundechen-t /Su-szun-tö-cs'en/ ellenük küldje-e, hogy visszaverje őket? A válasz úgy hangzott, hogy ez a lépés szerencsés eredményt fog hozni. A 10. hónapban, télen, jia-wu /kia-wu/ napján Xien-nél /Hien/³⁷³ megverte a di-ket /ti/. Akkor Qiaoru-t /K'iao-zsu/³⁷⁴, a di-k /ti/ vezérét³⁷⁵ elfogták és Fufuzongsheng /Fu-fucung-seng/ lándzsájával addig verte a gégejét, amíg meghalt. A fejét eltemették a Ziju /Ce-kü/ kapunál.

Nem lehet megállapítani, hogy a Souman /Szou-ban/ név esetleg nem Szorban-nak hangzott-e amely a di/ti/ népet vagy annak egy részét jelentette. Ez (az elnevezés) már akkor régi volt, mivel a Shiji /Si-ki/ 34. fejezetében ezt olvassuk:

A Song-beli /Szung/ Wu fejedelem³⁷⁶ kormányzása alatt (765–748) Souman /Szou-ban/ megtámadta Song-ot /Szung/. Ekkor a hadsereg élére huang-fu miniszter állt, hogy legyőzze őket. Changqiu-nál /Cs'ang-k'iu/³⁷⁷ vereséget mért a di-kre /ti/ és vezérüket, Yuansi-t /Jüan-sze/³⁷⁸ elfogták.

A Zuozhuan /Co-csuan/ (a vezért) Qiaoru-t /K'iao-zsu/ a³⁷⁹ írásjegyekkel nevezi meg, azaz olyannak, aki a di-ket /ti/ vezeti. Ez a jegy azonban „hosszú tike” is jelent. Ezzel magyarázható, hogy a kínai történetírók óriás termetű barbárokról regéltek. De először olvassuk el a Chunqiu-ban /Cs'un-k'iu/ a következőket:

A 13. év telén (614) a di-k /ti/ betörték Wei-be.

A források ezután hat évig ismét hallgatnak, majd a Shiji /Si-ki/ 32. fejezete jelenti az alábbiakat.

A Qi-beli /K'i/ Hui³⁸⁰ fejedelem 2. évében (602) a di-k /ti/ vezére előre nyomult annak birodalmáig, Wangzi chengfu /Wang-ce cs'eng-fu/ azonban legyőzte és megölte őt, s az északi kapunál elásta.

A Shiji /Si-ki/ 33. fejezetében ezt az alábbi egészíti ki:

Amikor Jin /Kin/ megsemmisítette Lu-t³⁸¹, (594) elfogta Fenru-t /Fen-zsu/³⁸², Qiaoru /K'iao-zsu/³⁸³ egyik öccsét. A Qi-beli /K'i/ Hui 2. évében (607), amikor Souman /Szou-ban/ háborút folytatott Qi /K'i/ ellen, a Qi-beli /K'i/ Wangzi chengfu /Wang-ce cs'eng-fu/ elfogta Yingru-t /Jing-zsu/³⁸⁴, Fenru /Fen-zsu/ öccsét és az északi kapunál elásta annak a fejét. Amikor azután Wei³⁸⁵ népe a legfiatalabb testvért, Jianru-t /Kan-zsu/³⁸⁶ elfogta, Souman /Szou-ban/ menekülésre fogta a dolgot.

Két ízben esik szó emberek vagy fejek épületek alatti eltemetéséről. Valószínűleg a nép-

³⁷³ 鹹 Xian, Hien, Hszien

³⁷⁴ 僑如 Qiaoru, K'iao-zsu

³⁷⁵ 長狄 zhang di, csang ti

³⁷⁶ 武 Wu, Wu

³⁷⁷ 長丘 Changqiu, Cs'ang-k'iu

³⁷⁸ 緣斯 Yuansi, Jüan-sze

³⁷⁹ 長狄 zhang di, csang ti

³⁸⁰ 惠 Hui, Hui

³⁸¹ 路 Lu, Lu

³⁸² 焚如 Fenru, Fen-zsu

³⁸³ 喬如 Qiaoru, K'iao-zsu

³⁸⁴ 榮如 Yingru, Jing-zsu

³⁸⁵ 衛 Wei, Wei

³⁸⁶ 簡如 Jianru, Kien-zsu, Csien-zsu (régiesítése: Kan-zsu / Kan-nyzsuo)

rajzból jól ismert szokásról van szó: az épületeket védőszellemekkel látták el. Ezután a Zuozhuan /Co-csuan/ a következőkről számol be:

Xuan /Hüan/ fejedelem³⁸⁷ harmadik évében (606) Chu /Cs'u/³⁸⁸ fejedelme indított háborút a luhun-i rong-ok /zung/ ellen s egészen a Luo /Lo/ folyóig nyomult előre, megmutatva haderejét Zhou /Csou/ határán. Ding /Ting/ király³⁸⁹ elküldte Wangsun Man-t /Ong-szun Man/ ajándékokkal Chu /Cs'u/ fejedelméhez.

Zhou /Csou/ nagy kiterjedésű állam volt, amely Luhun-tól délre terült el a mai Hubei /Hu-pej/ és Hunan területén. A fejedelem ezzel a hadjárattal nyilvánvalóan az Ég Fiának nyújtott segítséget a barbárok ellen. A Chunqiu-ban /Cs'un-k'iu/ időrendben a következő jelentés szerepel.

Ugyanezen év őszén a vörös di-k /ti/ bevonultak Qi-be /K'i/. A negyedik évben (605) nyáron a vörös di-k /ti/ betörték Qi-be /K'i/.

A Zuozhuan-ban /Co-csuan/ azután az alábbi közlés jön:

A hatodik évben (606) a vörös di-k /ti/ támadást indítottak Jin /Kin/ ellen, megostromolták Huai-t³⁹⁰ és Xingqiu-t /Hing-k'iu/³⁹¹. Amikor Jin /Kin/ fejedelme megtámadni készült őket, Zhonghang Huanzi /Csung-hang Huan-ce/³⁹² azt mondta neki: „Csak arról gondoskodjunk, hogy háborúikkal saját népüknek sok szenvedést okozzanak, így aztán majd betelik igazságtalanságuk mértéke s akkor majd eljön az alkalom, hogy megsemmisítsük őket.” A 7. évben (602) a vörös di-k /ti/ betörték Qi-be /K'i/ és Xiangyin-ből /Hiang-jin/³⁹³ elvitték a gabonát.

Most megvalósult az, amit Huanzi /Huan-ce/ megjövendölt: a di-k /ti/ megelégtették a fejedelemségek elleni folytonos hadviselést és megtagadták vörös testvéreik további támogatását. Így azután Jin /Kin/ le tudta győzni és ártalmatlanná tudta tenni őket. A Chunqiu-ban /Cs'un-k'iu/ erről ezt olvassuk:

Xuan /Hüan/ fejedelem 11. évének őszén (598) Jin /Kin/ fejedelme összegyűjtötte a di-ket /ti/ Cuanhan-ban /C'uan-han/³⁹⁴.

A Zuozhuan /Co-csuan/ erről ezt mondja:

A Jin-beli /Kin/ Xi Chengzi /Hi Cs'eng-ce/³⁹⁵ azt javasolta a di-knek /ti/, hogy veszenek véget a hadakozásnak. Mivel a di-k /ti/ már annyit szenvedtek a hadi szolgálatok miatt, amelyeket eddig a vörös di-knek /ti/ kellett teljesíteniük, alávetették magukat Jin-nek /Kin/. A Cuanhan-ban /C'uan-han/ ősszel tartott összezejövetel, a di-k /ti/ ezen meghódolására vonatkozik.

Erről a jelentős eseményről a Shiji /Si-ki/ 39. fejezete feltűnő módon egy szót sem szól. A vörös di-k /ti/ magukra maradtak s talán kétségbeesésükben történt, hogy hamarosan a Chu /Cs'u/ birodalommal együtt vetették rá magukat az ellenségre, akik az ő pusztulásukat határozták el. A Zuozhuan /Co-csuan/ erről ezt mondja:

A 13. év őszén (596) a vörös di-k /ti/ támadást indítottak Jin /Kin/ ellen s előre-

³⁸⁷ 宣 Xuan, Hüan, Hszüan

³⁸⁸ 楚 Chu, Cs'u

³⁸⁹ 定 Ding, Ting

³⁹⁰ 懷 Huai, Huai

³⁹¹ 邢丘 Xingqiu, Hing-k'iu, Hszing-csiu

³⁹² 中行桓子 Zhonghang Huanzi, Csung-hang Huan-ce

³⁹³ 向陰 Xiangyin, Hiang-jin, Hsziang-jin

³⁹⁴ 欒黶 Cuanhan, C'uan-han

³⁹⁵ 卻成子 Xi Chengzi, Hi Cs'eng-ce, Hszü Cseng-ce

nyomultak a Qing-ig /K'ing/³⁹⁶. Erre Xianhu /Hien-hu/³⁹⁷ biztatta őket. De télen Jin /Kin/ megbosszulta magát mindazért a vereségért, amelyet (Chu /Cs'u/) Bi-nél /Pi/³⁹⁸ mért rájuk, mind pedig a Cheng-ig /Cs'eng/ történt előnyomulásért. Xianhu /Hien-hu/ megbűnhődött, őt magát megölték, nemzetségét pedig teljesen kiirtották. Egy bölcs azt mondta: „Ha egy embert baj ér, akkor ezt büntetésként saját maga okozta.” Vajon ezeket a szavakat Xianhu-ra /Hien-hu/ vonatkozóan mondták?

A Shiji /Si-ki/ 39. fejezete ezeket a közléseket némiképpen kiegészíti. Ott azt olvassuk, hogy az elmúlt évben Bi-nél /Pi/ – amely nagyjából a jelenlegi Zheng /Cseng/³⁹⁹ körzetnek felel meg, Kaifeng-től /K'ai-feng/ nyugatra – súlyos vereséget szenvedett Chu /Cs'u/ ellenében és visszavetették őket a Huanghe-n /Huang-ho/ túlra.

A 4. évben (596) Xianhu /Hien-hu/, attól félve, hogy rá, mint azon haditerv szerzőjére, amelynek révén a Huanghe-nél /Huang-ho/ megverték Jin /Kin/ hadseregét, kivégzés vár, elmenekült a di-khez /ti/. Azután kitervelt egy támadást Jin /Kin/ ellen a di-kkel /ti/ együtt, Jin /Kin/ azonban megtudta és büntetésként a nemzetségét kiirtották.

Most maguk a vörös di-k /ti/ kerültek sorra. A Chunqiu /Cs'un-k'iu/ ezt mondja:

Xuan /Hüan/ fejedelem 15. évében (594) a hatodik hónap guimao /kui-mao/ napján,* Jin /Kin/ hadserege megsemmisítette a vörös di-k /ti/ Lu⁴⁰⁰ törzsét s hazatérésre kényszerítette Lu fejedelmét, Yinger-t /Jing-er/⁴⁰¹.

E beszámolót a Zuozhuan /Co-csuan/ a következő szavakkal egészíti ki:

Yinger-nek /Jing-er/, Lu fejedelmének a felesége a Jin-beli /Kin/ Jing /King/ fejedelem⁴⁰² (599–581) idősebb nővére volt. Amikor Fengshu /Feng-su/⁴⁰³ kormányozta Lu-t, megölte az asszonyt és megsebesítette Lu fejedelmének a szemeit. Jin /Kin/ fejedelme ezért megtámadni készült őt, de a nagyvezérek egyhangúan azt mondták: „Ne tedd! Fengshu-nak /Feng-su/ három rendkívüli képessége van, jobb tehát, ha várunk, amíg elérkezik az utóda.” Bozong /Po-cung/⁴⁰⁴ azonban így beszélt: „Feltételnül meg kell őt támadnunk. Ez a di /ti/ ötszörösen bűnös és vajon ellensúlyozhatja-e ezt akárhány kiváló képessége? Először is, nem mutat be áldozatokat (így az istenek és a szellemek nem fogják őt segíteni). Másodszor, az itálnak adta magát. Harmadszor, sorsára hagyta Zhongzhang-ot /Csung-csang/⁴⁰⁵ és elfoglalta a Li törzs⁴⁰⁶ területét. Negyedszer, kegyetlenül

³⁹⁶ 清 Qing, K'ing

³⁹⁷ 先穀 Xianhu, Hien-hu, Hsien-hu

³⁹⁸ 邲 Bi, Pi

³⁹⁹ 鄭 Zheng, Cseng

⁴⁰⁰ 潞 Lu, Lu

⁴⁰¹ 嬰兒 Yinger, Jing-er

⁴⁰² 景 Jing, King, Csing

⁴⁰³ 鄆舒 Fengshu, Feng-su

⁴⁰⁴ 伯宗 Bozong, Po-cung

⁴⁰⁵ 仲章 Zhongzhang, Csung-csang

⁴⁰⁶ 黎 Li, Li

* Az ősi Kínában a 30 napos hónapok 10 napos dekádokra voltak felosztva, melynek napjai, a 10 „égi törzs” neve: jia /kia/, yi /ji/, bing /ping/, ding /ting/, wu, ji /ki/, geng /keng/, xin /hin/, ren /zsen/, gui /kui/. Ezekhez kapcsolták még folyamatosan egymás utáni sorrendben a 12 „földi ágat”: zi /ce/, chou /cs'ou/, yin, mao, chen /cs'en/, si /sze/, wu, wei, shen, you, xu /hü/, hai, s e párosítás 60 nap elteltével ismételte önmagát, tehát pl. ha a jia-ze /kia-ce/ napot vesszük elsőnek, akkor ez a párosítás ismétetlen a 61. napon következik el. Egyébként az éveket is ugyanígy, e hatvanas ciklus elnevezései alapján tartották számon. (Bárdi László)

bánt a hercegnőnkkel. Ötödször, megsértette saját fejedelmének szemevilágát. Bűneit csak tetézi, hogy rendkívüli képességeire hivatkozik, de ezeket nem olyan módon használja, hogy azokból erény és áldás fakadna. De talán az utóda tisztelni fogja az erényt és teljesíti majd a kötelességét, következésképpen szolgálni fog az isteneknek és az emberiségnek s minden vonatkozásban megerősíti azt a hatalmat, amelynek a gyakorlása megadatott neki. Ezek a tények. Várjunk talán? Ha nem támadjuk meg ezt a gonosztevőt, hanem azt mondjuk: várakozunk, amíg eljön az utóda, adódik-e majd később jó ürügy a megtámadására? Ok nélkül pedig mégsem támadhatjuk meg. Aki tehetségére és népe nagy számára hagyatkozik, az már a bukás útjára lépett! A Shang-dinasztiából /Sang/ való Zhou /Csou/ erre az útra lépett és megsemmisült. Ha az Ég megfordítja az idő futását, akkor katasztrófák következnek be, ha Föld a születés szabályos lefolyását megváltoztatja, szerencsétlenség történik, ha egy nép elfordul az erénytől, akkor zűrzavar és lázadás tör ki. Akkor az igazság írásjegye⁴⁰⁷ a balszerencse írásjegyévé⁴⁰⁸ változik. S ez most tökéletesen ráillik a di-k /ti/ esetére.”

Jin /Kin/ fejedelme követte a tanácsot és a hatodik hónap guimao /kui-mao/ (május 20.) napján a Jin-beli /Kin/ Xun Linfu /Hün Lin-fu/⁴⁰⁹ Quliang-nál /K'ü-liang/⁴¹⁰ megverte a vörös di-ket /ti/. Xinhai /hin-hai/ napján (május 28.) pedig megsemmisítette Lu-t. Fengshu /Feng-su/ elmenekült Wei-be, de onnan Jin-be /Kin/ küldték, ahol megfosztották az életétől. A hetedik hónap renwu /zsen-wu/ napján (június 28.) Jin /Kin/ fejedelme a hadseregével Ji-ben /Ki/⁴¹¹ manőverezett, hogy ott is meghódítsa a di-k /ti/ területét. Li fejedelmét visszahelyezte, majd visszavonult.

Azután a 16. év tavaszán (593) Jin /Kin/ egyik hadserege Shihui /Si-hui/⁴¹² hadvezérlete alatt megsemmisítette a vörös di-k /ti/ Kap-djeg [Jiashi, Kia-si]⁴¹³, Ljog-hjuo [Liuxu, Liu-hü]⁴¹⁴ és Dhok-gyön [Duochen, To-cs'en] törzseit⁴¹⁵. A harmadik hónapban pedig a di /ti/ hadifoglyokat felajánlotta a fejedelmének. Jin /Kin/ fejedelme Zhou /Csou/ királyához egy kérést intézett, mire (a király) térdvédőket és egy sapkát ajándékozott neki. Shihui-t /Si-hui/ pedig Zhou /Csou/ központi hadseregének a vezetésével bízta meg és nagymesterré⁴¹⁶ tette. Most mindenki, aki a Jin /Kin/ birodalomban még ellenállt, Qin-be /K'in/ menekült.

Erről a fontos eseményről a Shiji /Si-ki/ 39. fejezete csak ezt az egy mondatot közli:

A 7. évben (593) Suihui /Szui-hui/⁴¹⁷ Jin /Kin/ megbízásából megsemmisítette a vörös di-ket /ti/.

Úgy látszik, hogy ennek a népnek a bukásáról nincsenek más írott források. Mivel a források nagyon világosan tanúsítják, hogy a vörös di-k /ti/ hol Jin-nel /Kin/, hol Yan-nel /Jen/,

⁴⁰⁷ 正 zheng, cseng

⁴⁰⁸ 乏 fa, fa

⁴⁰⁹ 荀林父 Xun Linfu, Hün Lin-fu, Hszün Lin-fu

⁴¹⁰ 曲梁 Quliang, K'ü-liang

⁴¹¹ 稷 Ji, Ki, Csi

⁴¹² 士會 Shihui, Si-hui

⁴¹³ 甲氏 Jiashi, Kia-si, Csia-si (régí ejtés: Kap-djeg)

⁴¹⁴ 留吁 Liuxu, Liu-hü, Liu-hszü (régí ejtés: Ljog-hjuo)

⁴¹⁵ 鐸辰 Duochen, To-cs'en, (régí ejtés: Dhok-gyön)

⁴¹⁶ 大傅 dafu, ta-fu

⁴¹⁷ 隨會 Suihui, Szui-hui

Qi-vel /K'i/, Xing-gel /Hing/, Wei-jel, Zheng-gel /Cseng/, Song-gal /Szung/, hol Zhou-val /Csou/ mérték össze fegyvereiket, fel kell tételeznünk, hogy egy hadművelleti bázissal rendelkeztek, amelyik határos volt a felsorolt birodalmakkal. Ha kikeressük a térképen ezeknek a fejedelemségeknek az elhelyezkedését, akkor kiderül, hogy ez a bázis csakis az a hegyvidék lehetett, amelyik a mai Shanxi /San-hi/ és az egykori Pe-csi-li tartomány között terül el és egészen a Huanghe-ig /Huang-ho/ terjed s déli részei a Taihang /T'ai-hang/⁴¹⁸ nevet viselik. Tehát idők folyamán a di-k /ti/ itt vetették meg a lábukat s ebben segítette őket az a körülmény, hogy ezek a hegyek lakatlanok vagy alig lakottak voltak, így tehát itt könnyen lehetett szálláshelyet létrehozniuk. Az, hogy kapcsolatban maradtak-e az északi anyaországgal s hadi utánpótlást kaptak-e onnan a vég nélküli csatározásaikhoz, nem derül ki. De nagyon valószínű, hogy mégiscsak ez volt a helyzet, egyébként nem lettek volna képesek olyan erőt kifejteni a fejedelemségek ellen, hogy Zhou-ban /Csou/, az összes fejedelem legfőbb uraként uralkodó Ég Fiának rémévé válhattak.

Ezen hídfőállásnál, amely a Henan-vidéki /Ho-nan/ hunok településeigiért, mind a mai napig megmaradt a⁴¹⁹ vagy⁴²⁰ írásjegyű Lu név, amelyet a Chunqiu /Cs'un-k'iu/ és a Zuozhuan /Co-csuan/ a vörös di-k /ti/ egyik törzseként nevez meg. A Qian Hanshu /K'ien Han-szu/ 28/a fejezete Lu-t Shangdang /Sang-tang/⁴²¹ prefektúra egyik járásaként említi, amely a mai Délkelet Shanxi-ban /San-hi/ fekvő Lu'an /Lu-an/⁴²² körzetének felel meg, ahol Lucheng /Lu-cs'eng/⁴²³ járási székhelyváros is fekszik. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ (III. fejezet 11. lap) kifejezetten azt mondja, hogy a vörös di-k /ti/ eredeti földje a Lu körzet volt. Az a kérdés természetesen nyitva marad, hogy ez a föld és az ottani folyó a hun törzsnek köszönheti-e a nevét vagy fordítva.

A Licheng /Li-cs'eng/⁴²⁴ névben, amely ma egy járás neve Lu'an /Lu-an/ körzetben, a Li törzs neve is megmaradt, amelyről a forrásszövegek megismertettek bennünket. Valószínűleg északnyugat felé, a Lu'an-ban /Lu-an/ fekvő Tunliu /T'un-liu/⁴²⁵ nevű járás nevében is a Ljog-hjuo [Liuxu, Liu-hü]⁴²⁶ törzs nevét ismerhetjük fel.

Ami pedig Ji /Ki/⁴²⁷ földjét illeti, ahová Jin /Kin/ fejedelme a di-k /ti/ megsemmisítésére vezette a hadseregét, az – amint általában feltételezik – valószínűleg a jelenlegi Jishan /Ki-san/⁴²⁸ járásnak felel meg, amely a Fen⁴²⁹ alsó folyásvidékénél fekszik, a folyó torkolata és Jiang /Kiang/⁴³⁰ járási székhelyváros között, a Huanghe /Huang-ho/ keleti partján. Nem messze onnan a Huanghe /Huang-ho/ túlsó partján volt a fehér di-k /ti/ földje.

⁴¹⁸ 太行 Taihang, T'ai-hang

⁴¹⁹ 潞 Lu, Lu (Ha eltekintünk a szó jelentésétől és csak a fonetikára figyelünk – márpedig az idegen nevek kínaira való átírásánál ezt könnyedén megtehetjük – akkor ez a Lu hangzás nem mást, mint sárkányt jelent, ami egyébként {még jóval a buddhizmus megjelenése előtti} tibeti vallás {valószínűleg valamely népcsoporttól átvett} egyik alakja, mint a jó lu és a haragvó lu; ábrázolásuk is fennmaradt: hosszú, kígyózó alsó test, deréktól fölfelé női {!} alak. Nem utolsó sorban pedig a kínai nyelvben a sárkány: lung. {Ők is a barbároktól vehették át a sárkány lung elnevezését.} Régi ejtései: glog, luo.)

⁴²⁰ 路 Lu, Lu, (ld. fent)

⁴²¹ 上黨 Shangdang, Sang-tang

⁴²² 潞安 Lu'an, Lu-an

⁴²³ 潞城 Lucheng, Lu-cs'eng

⁴²⁴ 黎城 Licheng, Li-cs'eng

⁴²⁵ 屯留 Tunliu, T'un-liu

⁴²⁶ 留吁 ld. : 414. sz. lábjegyzet

⁴²⁷ 稷 Ji, Ki, Csi

⁴²⁸ 稷山 Jishan, Ki-san, Csi-san

⁴²⁹ 汾 Fen, Fen

⁴³⁰ 絳 Jiang, Kiang, Csiang

Az, hogy Jin /Kin/ fejedelme a vörös di-k /ti/ legyőzése után egy hónappal már birodalmának ezen oldala ellen fordította a fegyvereit, alighanem azt jelzi, hogy ezen barbárok érintkezése a fehér di /ti/ testvéreikkel nem volt megoldva, vagyis hogy egymást kölcsönösen támogassák a megsemmisítőikkel szemben.

A forrásokból csak azt tudjuk meg, hogy a fehér hunok néhány évvel korábban Jin /Kin/ fejedelmével, mint katonai szövetségesükkel vonultak együtt. A Zuo zhuan /Co-csuan/ ugyanis azt mondja:

Xuan /Hüan/ fejedelem nyolcadik évében (601) tavasszal a fehér di-k /ti/ békét kötöttek Jin-nel /Kin/ és a nyáron szövetségre léptek Jin-nel /Kin/ a Qin /K'in/ elleni hadjáratához.

Innentől kezdve eltűnnek a vörös di-k /ti/ Kína régi történelmének színpadáról. A Chunqiu /Cs'un-k'iu/ és a Zuo zhuan /Co-csuan/ csak egyszer említi még a nevüket, mégpedig a teljes kiirtásukra indított hadjárat kapcsán.

Li-beli Cheng /Cs'eng/⁴³¹ fejedelem kormányzásának harmadik évében (588.) a Jin-beli /Kin/ Xike /Hi-k'o/⁴³² és a Wei-beli Sun Liangfu /Szun Liang-fu/⁴³³ megtámadta a qiangjiuru-kat /k'iang-kiu-zsu/⁴³⁴. Mindez a még megmaradt vörös di-k /ti/ kiirtása végett történt. A qiangjiuru-kat /k'iang-kiu-zsu/ szétszórták, így a főnökök elvesztették népüket.

Időközben még két barbár népesség lépett fel, mégpedig a mao⁴³⁵, akik állítólag a Zhou /Csou/ Birodalomtól északra laktak, a jelenlegi Jie /Kie/⁴³⁶ körzetben, és a xuwu /hü-wu/⁴³⁷, valószínűleg ők is ugyanazon a vidéken vagy ahhoz közel (éltek). A Zuo zhuan /Co-csuan/ ugyanis ezt írja:

Cheng /Cs'eng/ fejedelem első évének tavaszán (590.) a Xia-beli /Hia/⁴³⁸ Zhanjia /Csan-kia/⁴³⁹, Jin /Kin/ fejedelmének a megbízásából kibékítette a rong-okat /zung/ Zhou /Csou/ királyával. Liu⁴⁴⁰, Kang /K'ang/⁴⁴¹ fejedelme ki akarta használni ezt a helyzetet (mert {a rong-ok /zung/} lefegyverezték magukat) s megtámadta őket. Shufu /Su-fu/ azonban így beszélt: „Aki egy esküvel megerősített szövetséget megszeg, hogy hitszegő módon ezáltal növelje a birodalmát, arra biztosan vereség vár. Egy esküvel megerősített szövetséget megszegni: szerencsétlenséget hoz. Álnok módon növelni a saját birodalmat: igazságtalanság. Ilyet sem az istenek, sem az emberek sohasem támogatnak. Nos, ki fog téged győzelemre segíteni?”

A fejedelem azonban nem hallgatott rá s felvonult a maorong-ok /mao-zsung/ ellen. A harmadik hónap guiwei /kui-wei/ napján a csatában vereséget szenvedett a xuwu /hü-wu/ törzs ellenében.

A Chunqiu /Cs'un-k'iu/ szerint:

⁴³¹ 成 Cheng, Cs'eng

⁴³² 郤克 Xike, Hi-k'o, Hszi-ko

⁴³³ 孫良夫 Sun Liangfu, Szun Liang-fu

⁴³⁴ 牆咎如 Qiangjiuru, K'iang-kiu-zsu, Csiang-csiu-zsu

⁴³⁵ 茅 mao, mao

⁴³⁶ 解 Jie, Kie, Csie

⁴³⁷ 徐吾 xuwu, hü-wu, hszü-vu

⁴³⁸ 瑕 Xia, Hia, Hszia

⁴³⁹ 詹嘉 Zhanjia, Csan-kia, Csan-csia

⁴⁴⁰ 劉 Liu, Liu

⁴⁴¹ 康 Kang, K'ang

Cheng /Cs'eng/ kilencedik évében (582) Qin /K'in/ és a fehér di-k /ti/ hadat viseltek Jin /Kin/ ellen és a 12. évben (579) ősszel vereséget mértek Jin-re /Kin/ Jiaogang-nál /Kiao-kang/ ⁴⁴².

A csata oka, amint ezt a Zuozhuan /Co-csuan/ közli, a di-k /ti/ betörése volt Jin-be /Kin/. Jiaogang /Kiao-kang/ fekvését nem tárgyalja.

Mint már korábban megjegyeztük, a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetében a hunokra vonatkozó események vázolásában több, mint ötven év hiányzik s az 569. évnél zárul. De olvassuk tovább.

Ezután több, mint száz év telt el addig az ideig, amíg a Jin-beli /Kin/ Dao /Tao/ ⁴⁴³ fejedelem (572–557.) elküldte Wei Jiang-ot /Wei Kiang/ ⁴⁴⁴, hogy a rong-okkal /zsung/ és a di-kkel /ti/ békét kössön. Ezt követően a rong-ok /zsung/ és a di-k /ti/ megjelentek Jin-ben /Kin/ az udvari audiencián.

Vagyis ettől kezdve elismerték ennek a birodalomnak a fennhatóságát. Ezek a sorok röviden olyan eseményekről tájékoztatnak bennünket, amelyeket a Zuozhuan /Co-csuan/ részletebben taglal Xiang /Hiang/ ⁴⁴⁵ fejedelem negyedik évéről (569). Jiafu /Kia-fu/ ⁴⁴⁶, Buzong /Pu-cung/ (Wuzhong /Wu-csung/?) ⁴⁴⁷ fejedelme, aki állítólag egy rong /zsung/ törzsbeli volt, követeket küldött Jin-be /Kin/, hogy Wei Jiang /Wei Kiang/ közvetítésével békét kérjen. Jin /Kin/ fejedelmének azonban az volt a véleménye, hogy jobb volna a rong-okat /zsung/ és a di-ket /ti/ legyőzni, de mégis engedte, hogy Wei Jiang /Wei Kiang/ meggyőzze őt, hogy ti. egy hadjárat az ő hatalmi helyzetét veszélyeztetné a többi birodalommal szemben, míg ellenben a rong-okhoz /zsung/ fűződő békés viszony erősítené azt. Elküldte tehát Wei Jiang-ot /Wei Kiang/ a barbárokhoz, aki szövetséget kötött velük. Láthatóan, ez eléggé tartósnak bizonyult, mert a Shiji /Si-ki/ 39. fejezetében ezt olvassuk:

Amidőn Dao /Tao/ fejedelem végül is meggyőződött Wei Jiang /Wei Kiang/ derék mivoltáról, megbízta őt birodalma kormányzásával s elküldte a rong-okhoz /zsung/, hogy teremtsen békét velük. E nép most a maga részéről a szoros és általános csatlakozás mellett döntött. Dao /Tao/ fejedelem a 11. évben ezt mondta: „Amióta Wei Jiang /Wei Kiang/ a szolgálatomban áll, kilencszer hívta össze a fejedelmeket és békét teremtett a di-kkel /ti/. Mindez Wei műve volt. Megjutalmazom ezért őt egy zenés előadással.”

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete ismét egy nagy úrt hagyott számunkra s azt a feladatot rója ránk, hogy ezt az úrt a Chunqiu /Cs'un-k'iu/ és a Zuozhuan /Co-csuan/ segítségével töltsük ki. A vörös di-ket /ti/ megverték, elűzték és megsemmisítették, a fehér di-k /ti/ pedig alávetették magukat Jin-nek /Kin/. Akkoriban Jin /Kin/ volt valamennyi fejedelemség közül a leghatalmasabb. A barbárok számára tehát a nyugalom és a béke időszakának kellett következni s ez a forrásokban tükröződik is. Békés érzületről tanúskodik, a Chunqiu /Cs'un-k'iu/ szerint, az a látogatás is, amelyet a fehér di-k /ti/ tettek Lu államban, Xiang /Hiang/ fejedelem kormányzásának 18. évében (555). Ez volt az első látogatásuk, amint ezt a Zuozhuan /Co-csuan/ nyomatékosan megjegyzi. Ezután a Chunqiu /Cs'un-k'iu/ az 541. évnél arról ad hírt, hogy a béke megszakadt és ismét a fegyverek jutottak szóhoz.

⁴⁴² 交剛 Jiaogang, Kiao-kang, Csiao-kang

⁴⁴³ 悼 Dao, Tao

⁴⁴⁴ 魏絳 Wei Jiang, Wei Kiang, Vej Csiang

⁴⁴⁵ 襄 Xiang, Hiang, Hsziang

⁴⁴⁶ 嘉父 Jiafu, Kia-fu, Csia-fu

⁴⁴⁷ 無終 Wuzhong, Wu-csung

A Lu-beli Zhao /Csao/ fejedelem⁴⁴⁸ első évében a Jin-beli /Kin/ Xun Wu /Hün Wu/⁴⁴⁹ hadsereget vezetett és vereséget mért a di-kre /ti/ Dalu-nál /Ta-lu/⁴⁵⁰.

Dalu /Ta-lu/ valószínűleg a mai Taiyuan-nek /T'ai-jüan/ felel meg a Shanxi /San-hi/ tartomány fővárosa környékén.

A Zuo zhuan /Co-csuan/ híradásai itt különleges érdeklődésre tarthatnak számot, mivel bepillantást engednek a korabeli hadművészetbe.

A Jin-beli /Kin/ Zhonghang Muzi /Csung-hang Mu-ce/⁴⁵¹ megverte a buzong /pu-cung/ (wuzhong /wu-csung/?)-okat és az összes többi di-ket /ti/ Taiyuan-nél /T'ai-jüan/, mégpedig azért, mert a csatában a legnagyobb hangsúlyt a gyalogságra helyezte. Amikor a csatának meg kellett kezdődnie, Wei Shu /Wei Su/⁴⁵² így szólt: „Az ellenségnek csak gyalogsága van, de nekünk vannak harci szekereink. A találkozás egy szorosban lesz. Minden szekér helyére tíz ember álljon s akkor biztosak lehetünk a győzelemben, akkor ebben a szorosban megverjük az ellenséget. Kérem tehát, hogy minden harcos, magamat is beleértve, gyalog harcoljon.” A szekereket tehát szétszedték s a csapatokat sorokban állították fel. Ezáltal minden öt szekérre három egység jutott. Xun Wu /Hün Wu/ egyik kedvencét, aki nem akart minden teketória nélkül gyalogossá válni, lefejezték és a fejét figyelmeztetésül körülhordozták. Ilyen módon öt csatasort képeztek ki és ezeket egymástól bizonyos távolságra állították fel. Egy megkettőzöttet elől és egy ötszörös sort hátul. A jobb „sarok” egyetlen sorból állt, a bal háromból. A szárnyak elől védelmi vonalat képeztek. Ez a felállás volt hívatra az ellenséget rohamra csábítani. A di-k /ti/ kinevették őket és mielőtt még teljesen kialakult volna a saját csatarendjük, rohamra indultak és súlyos vereséget szenvedtek.

A di-k /ti/ véleménye szerint tehát ez a stratégia nevetséges volt, vagy a gyengeség bizonyítéka az, hogy egy csatában a szárnyakat előőrsként vetették be s erős szárnyfedezet nélkül bocsátkoztak harcba, jöllehet szűk volt a hely a szárnyak kialakításához. Ebben a helyzetben nyilván elkerülte a di-k /ti/ figyelmét, hogy azoknak a soroknak, amelyeket az ellenség a hadsereg két „sarkán” állított fel, a szárnyak szerepét szánták.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezetében a következő beszámoló így hangzik:

Több mint száz évvel később a Zhao-beli /Csao/⁴⁵³ Xiangzi /Hiang-ce/⁴⁵⁴ átkelt a Ku-csju [Gouzhú, Kou-csu]⁴⁵⁵ hegységen és meghódította Dai-t /Tai/⁴⁵⁶. Ilyen módon érintkezésbe került Hu-val és Bik-kel⁴⁵⁷. Amikor azután Han-nal⁴⁵⁸ és Wei-

⁴⁴⁸ 昭 Zhao, Csao

⁴⁴⁹ 荀吳 Xun Wu, Hün Wu, Hszün Vu

⁴⁵⁰ 大鹵 Dalu, Ta-lu

⁴⁵¹ 中行穆子 Zhonghang Muzi, Csung-hang Mu-ce

⁴⁵² 魏舒 Wei Shu, Wei Su

⁴⁵³ 趙 Zhao, Csao

⁴⁵⁴ 襄子 Xiangzi, Hiang-ce, Hsziang-ce – Du és Horváth Xiangzi őrgórról beszél! HLTör 25. old.

⁴⁵⁵ 句注 Gouzhú, Kou-csu, (régí ejtés: Ku-csju)

⁴⁵⁶ 代 Dai, Tai

⁴⁵⁷ 貉 mo / he (ho) / ma, – jelen írásjegynek e három fonetikáját sikerült fellelnünk Ld: R. H. Mathews, Chinese-English Dictionary. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press. é. n. Revised edition from: A Chinese-English Dictionary Compiled for the China Inland Mission by R. H. Mathews. Shanghai, China Inland Mission and Presbyterian Mission Press. 1931 – a továbbiakban: Mathews – 2127. sz. írásjegy vmint Karlgren 766/h, továbbá Kangxi 2001, 420. o. Nem tudni, hogy a „bi” vagy „bik” ejtést a szerző honnan származtatja.

⁴⁵⁸ 韓 Han, Han

jel⁴⁵⁹ szövetségben megsemmisítette Xun Zhibo-t /Hün Cse-po/⁴⁶⁰, Jin /Kin/ területét birtokba vették és közösen felosztották. Ettől kezdve Zhao /Csao/ fejedelemségé lett Dai /Tai/ és a Ku-csju-tól [Gouzhü, Kou-csu] északra eső földek, míg Wei a Huanghe-től /Huang-ho/ nyugatra eső (Hexi /Ho-hi/) Shang /Sang/⁴⁶¹ prefektúrát kapta meg s ezzel birtokába került a rong-ok /zsung/ által lakott határvidék.

Xiangzi /Hiang-ce/ a Fen folyó völgyében fekvő Zhao /Csao/ állam fejedelme volt, ahol még mindig megvan Zhaocheng /Csao-cs'eng/⁴⁶² a „Zhao /Csao/ városa” elnevezésű járás. Ennek a fejedelemségnek az évkönyvei képezik a Shiji /Si-ki/ 43. fejezetét. Ebben megemlítik, hogy Xiangzi /Hiang-ce/, uralkodásának első évében (457.) északra vonult, meghódította Dai /Tai/ birodalmát, amely magában foglalta a mostani Datong /Ta-tung/⁴⁶³ és Xuanhua /Hüan-hua/ vidékét⁴⁶⁴. Megölte annak fejedelmét és a fejedelem nővérét.

Ku-csju [Gouzhü, Kou-csu] hegység a mai térképeken Shuo /Suo/⁴⁶⁵ körzeti székvárostól délkeletre van feltüntetve. A neve azonban egészen idegen szónak látszik.

Megtudtuk tehát, hogy Xiangzi /Hiang-ce/ Shanxi-nak /San-hi/ azon főútvonalán keresztül közelítette meg a keleti hu-kat (tunguzokat) és a bik-eket (mo-kat), mely a Fen⁴⁶⁶ folyó völgyén haladt végig. A bik (mo) nevét⁴⁶⁷ írásjeggyel is írják s nevük a Han-dinasztia történeti évkönyveiben tűnik fel majd újra. Észak-Koreában, a tenger mellékén laktak. A későbbiekben hui (huo) és bik (mo)⁴⁶⁸ néven szerepelnek.

Xiangzi /Hiang-ce/ jelentős cselekedete volt az addig oly hatalmas Jin /Kin/ első felosztása, amelyet Han és Wei állammal együtt vitt végbe, miután a hatalom ottani legmagasabb képviselőjét, Xun Zhibo-t /Hün Cse-po/ 453-ban megölte. Wei ekkor a fehér di-k /ti/ földjeit kapta meg, később azonban a Huanghe /Huang-ho/ mindkét partjára kiterjeszkedett, délen egészen a folyam könyökéig. Azt korábban láttuk, hogy a folyam nyugati oldalának legnagyobb része a hunok területe volt.

Országos Széchényi Könyvtár

⁴⁵⁹ 魏 Wei, Wei – Du és Horváth Han és Wei helyett Han Kangzi és Wei Huanzi örgrófokat ír. HLTör 27. old.

⁴⁶⁰ 荀智伯 Xun Zhibo, Hün Cse-po, Hszün Cse-po

⁴⁶¹ 上 Shang, Sang

⁴⁶² 趙城 Zhaocheng, Csao-cs'eng

⁴⁶³ 大同 Datong, Ta-t'ung

⁴⁶⁴ 宣化 Xuanhua, Hüan-hua, Hszüan-hua

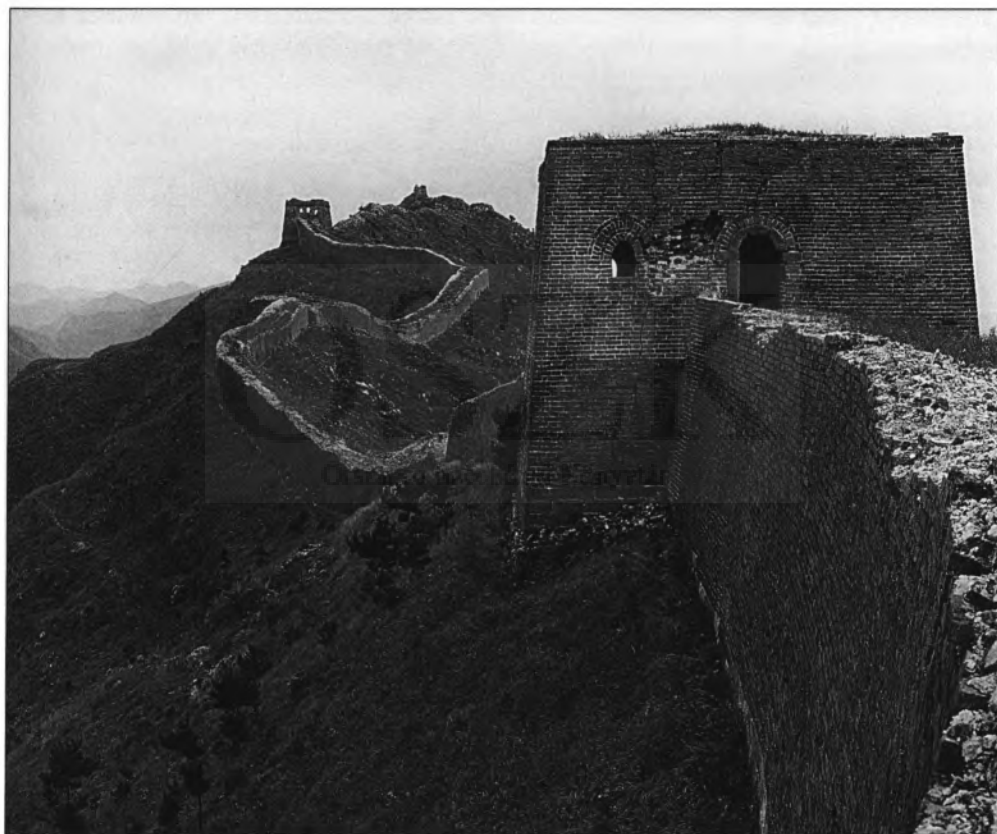
⁴⁶⁵ 朔 Shuo, Suo

⁴⁶⁶ 汾 Fen, Fen

⁴⁶⁷ 貊 Id. : a 457. sz. lábjegyzetet

⁴⁶⁸ 貉 huo / hui, huo/huj 貊 mo / he (ho) / ma (bik?)

A HUNOK A QIN /K'IN/ VIRÁGKORÁBAN. A NAGY FAL

Tégla mellvéd Simatai-ban /Szema-t'ai/

◀ AZ ELŐLSŐ OLDALON: a Yan-hegységben épült Nagy Fal (Qian'an-ban /K'ien-an/), az 1976. évi földrengés nyomaival

A hatalmas Jin /Kin/ birodalom bukása, amely birodalom helyére három kisebb fejedelemség lépett, megfelelő helyet igényel Kína súlyos eseményekkel terhes korszakának történetében. Ezáltal ugyanis a nyugati szomszéd állam: Qin /K'in/, amely eddig megközelítően egyenlő erejű volt Jin-nel /Kin/, túlerőre tett szert. A fejedelmek lassanként kiterjesztették területeik határait, míg végül Qin /K'in/ az összes államot bekebelezte és abban az egységben tömörítette, amely még ma is Kínai Birodalomként áll fenn. Ennek a hatalomnak a kialakulását mutatják be a források, amennyiben az események érintették az északi barbárok sorsát. Qin /K'in/ már jóval Jin /Kin/ felosztása előtt jelentős hadjáratokat vezetett kelet felé azért, hogy kiterjessze hatalmát a barbárok területére.

A Shiji /Si-ki/ 5. fejezetében, Qin /K'in/ évkönyveiben ezt olvassuk:

Ligong /Li-kung/⁴⁶⁹ fejedelem az uralkodásának 16. esztendejében (461) 20 000 harcossal elfoglalta Dali-t /Ta-li/ és bevette az ottani király városát. A 33. évben (444) legyőzte Yiqu-t /Ji-k'ü/ és fogságba ejtette a királyukat. Zao /Cao/⁴⁷⁰ fejedelem 13. évében (430) a yiqu-k /ji-k'ü/ előrenyomultak délen a Wei folyóig.

Itt azonban egy egész évszázad múlik el úgy, hogy a Qin /K'in/ évkönyvek csak annyit közölnek velünk a barbárokról, hogy Xiao /Hiao/ fejedelem⁴⁷¹ kormányzásának első évében (361) nyugaton a rong-ok /zsung/ királyának, Huan-nak leüttette a fejét. Ugyanott az olvasható, hogy

ugyanabban az évben Wei⁴⁷² hosszú falat építtetett, amely Zheng-ből /Cseng/⁴⁷³ kiindulva a Luo /Lo/ mentén észak felé húzódott s ezzel biztosította magának Shang /Sang/ prefektúráját.

A Luo /Lo/ és a Wei torkolatvidékén Zheng /Cseng/ 806. óta vazallus állam volt, amely 773. óta kelet felé tolódott el, ám neve fennmaradt a régi helyen. Ez a szövegrész azt mutatja, hogy a Nagy Fal, amelyről hamarosan többet tudunk meg, az ókori Kínában nemcsak az északi barbárok ellen épült fel.

Huiwen⁴⁷⁴ kormányzásának 7. évében (331) a fejedelem fia, Ang⁴⁷⁵ csatát vívott Wei-jel és a seregük vezérét Long Jia-t /Lung Kia/⁴⁷⁶ elfog-

⁴⁶⁹ 厲 共 Ligong, Li-kung

⁴⁷⁰ 躁 Zao, Cao

⁴⁷¹ 孝 Xiao, Hiao, Hsziao

⁴⁷² 魏 Wei, Wei

⁴⁷³ 鄭 Zheng, Cseng

⁴⁷⁴ 惠 交 Huiwen, Hui-wen

⁴⁷⁵ 卬 Ang, Ang

⁴⁷⁶ 龍 賈 Long Jia, Lung Kia, Lung Csia

ta, majd 8000 ember fejét leüttette. A nyolcadik évben Wei a Huanghe-től /Huang-ho/ nyugatra területeket engedett át. A 10. évben (328) Shang /Sang/ prefektúrából 15 járást engedett át. A 11. évben Yiqu /Ji-k'ü/ egy járás lett, Yiqu /Ji-k'ü/ fejedelme pedig Qin /K'in/ alattvalója lett.

A hatalmas Qin-nek /K'in/ ez és egyéb győzelmes fegyvertényei arra a belátásra birták Kelet fejedelmeit, hogy csakis a barbárokkal való egység és a velük való szövetség képes feltartóztatni a nyugatról fenyegető veszedelmet. Am közös fellépésük siralmasan végződött.

Han⁴⁷⁷ fejedelem hetedik évében (318) Zhao /Csao/⁴⁷⁸, Wei⁴⁷⁹, Yan /Jen/⁴⁸⁰ és Qi /K'i/⁴⁸¹ hadba vitték a hunokat s együttesen megtámadták Qin-t /K'in/. * Qin /K'in/ azonban egy Ji /Ki/⁴⁸² nevű, shuchang /su-cs'ang/⁴⁸³ méltóságot viselő személyt küldött ellenük. Ő Xiuyu-nél /Hiu-jü/⁴⁸⁴ csatát vívott velük és vezérüket, Shenchang /Sen-cs'a/⁴⁸⁵ elfogta. Majd vereséget mért a Zhao-beli /Csao/ fejedelem fiára, Ke-re /K'o/⁴⁸⁶ is. Hasonlóképpen legyőzte Huan-t⁴⁸⁷, Han koronahercegét. 82 000 ember fejét üttette le. Qin /K'in/ tizedik évében meghódította (315) Yiqu /Ji-k'ü/ 25 erődítményét.

Mindezeket az eseményeket a Shiji /Si-ki/ 110. fejezete csak a következő mondatokban foglalja össze:

Ezután a Yiqu-beli /Ji-k'ü/ rong-ok /zung/ önvédelemből erődítményeket építettek, Qin /K'in/ azonban lassan felemésztette őket, mint valami hernyó, míg Huiwen király 25 erődítményt elfoglalt. (Hui király) úgy megverte Wei-t, hogy a Huanghe /Huang-ho/ nyugati oldalát, Shang /Sang/ prefektúrával együtt teljesen át kellett engedniük Qin-nek /K'in/.

Zhao /Csao/ király⁴⁸⁸ idejében (306–250) a Yiqu-beli /Ji-k'ü/ rong-ok /zung/ királya az özvegy királynéval, Xuan-nel /Hüan/⁴⁸⁹ fajtalankodott, aki két fiút szült neki. /Hui király/ a Yiqu-i /Ji-k'ü/ rong-ok /zung/ királyát Ganquan-be /Kan-k'üan/⁴⁹⁰ csalta és ott elvette az életét. Majd felállítottak egy hadsereget, amely megtámadta és megsemmisítette Yiqu-t /Ji-k'ü/. Ettől kezdve Qin /K'in/ birtokában volt Longxi /Lung-hi/, Beidi /Pei-ti/ és Shang /Sang/ prefektúrák⁴⁹¹. Majd „hosszú falat”⁴⁹² építtetett a hu-k ellen.

⁴⁷⁷ 韓 Han, Han

⁴⁷⁸ 趙 Zhao, Csao

⁴⁷⁹ 魏 Wei, Wei

⁴⁸⁰ 燕 Yan, Jen

⁴⁸¹ 齊 Qi, K'i

⁴⁸² 疾 Ji, Ki, Csi

⁴⁸³ 庶長 shuchang, su-cs'ang

⁴⁸⁴ 修魚 Xiuyu, Hiu-jü, Hszü-jü

⁴⁸⁵ 申差 Shenchang, Sen-cs'a

⁴⁸⁶ 渴 Ke, K'o

⁴⁸⁷ 奂 Huan, Huan

⁴⁸⁸ 昭 Zhao, Csao

⁴⁸⁹ 宣 Xuan, Hüan, Hszüan

⁴⁹⁰ 甘泉 Ganquan, Kan-k'üan

⁴⁹¹ 郡 jun, kün, csün

⁴⁹² 長城 chang cheng, cs'ang cs'eng – Szó szerint: hosszú fal. Ez a kifejezés jelenti ma is a tulajdonképpeni kínai Nagy Falat. Az itt említett (és a későbbiekben említésre kerülő) „hosszú fal” a mai Nagy Falnak természetesen csak egy-egy szakasza. (B. L.)

* [Lin Gan szerint a hadjáratban a hunok nem vettek részt. V. ö.: Xiongnu Shiliao Huibian, szerk.: Lin Gan, Zhonghua Shuju Chuban. 1988, (a továbbiakban: XnShLiao) I. kötet, 149. old. 1/1. jegyzet.]

A Zhao-beli /Csao/⁴⁹³ Wuling⁴⁹⁴ király (325–298) megváltoztatta a szokásokat, a hu-k ruházatát viselte, lovagolt és íjazott és gyakorolta magát ezekben, majd északra vonult, megverte Linhu-t /Lim-hu/ és Loufan-t és egy „hosszú falat” épített. Dai-tól /Tai/ kiindulva, végig a Yinshan /Jin-san/⁴⁹⁵ mentén, lefelé egészen Gaoque-ig /Kao-k'üe/⁴⁹⁶ kialakított egy határerődítményt⁴⁹⁷. Ő hozta létre Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/)⁴⁹⁸, Yanmen /Jen-men/ és Dai /Tai/ prefektúrákat.

Ez a forrás tehát azt mondja, hogy ez a harcias fejedelem, derekas fegyverkezés után elragadta a hunoktól a két fal közötti területet Észak-Shanxi-tól /San-hi/ tovább nyugat felé, a Huanghe-n /Huang-ho/ túl is. Ott három prefektúrát alapított és megépítette az északi falat, amely valójában Dai-tól /Tai/, Datong /Ta-t'ung/ földjétől fut végig a Yinshan /Jin-san/ mentén, majd délnek fordul. Azt a falszakaszt, amely a Huanghe-től /Huang-ho/ távolabb, az Ordoszon keresztül Gaoque-ig /Kao-k'üe/ húzódik, minden bizonnyal Qin /K'in/ építette s ezt említette a korábbi szöveg. A Gaoque /Kao-k'üe/ név „magas toronypárt” jelent.

A Shiji Zhengyi /Si-ki Cseng-ji/ ezt mondja:

A Shuofang-i /Suo-fang/⁴⁹⁹ Linrong /Lin-zsung/⁵⁰⁰ járás északi részén van egy hegylánc, amely még magasabban fekszik, mint a Hosszú Fal. E hegység közepén, egy bevágásban, két hegycsúcs emelkedik egymás mellett, amelyet az ottani lakosság Gaoque-nek /Kao-k'üe/ nevez.

A Han-kori Shuofang /Suo-fang/ prefektúra megfelel a mostani Ningxia /Ning-hia/⁵⁰¹ körzetnek, az akkori Linrong /Lin-zsung/ fekvése viszont nem határozható meg. Írott forrásaink később többször is kimutatják, hogy Gaoque /Kao-k'üe/ a Mongóliába vezető út mentén feküdt. Kézenfekvőnek látszik, hogy ez csak az lehet, amelyet a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezete említ a Shuofang-beli /Suo-fang/ Wuhun⁵⁰² járással kapcsolatban e szavakkal:

Van ott egy út, amely Jilu /Ki-lu/⁵⁰³ határerődből északnyugat felé vezet.

Wuhun-t nem tudjuk helyhez kötni. Az 1901-es kiadású francia törzskari térképen és az atlasz-táblák 23. és 24. térképlapján Ningxia-tól /Ning-hia/ nyugatra és északnyugatra két vagy három, Alasan-on keresztül vezető út is be van jelölve, amelyek Van-Jen-fou-nál vagy Vang-je-fu-nál futnak össze. Gaoque /Kao-k'üe/ nagyjából itt keresendő.

A Shiji /Si-ki/ korábban a sai /sai/⁵⁰⁴ írásjeggyel jelölte a „hosszú falat” s én ezt az írásjegyet határerődnek fordítottam. Erre az a megfontolás vezetett, hogy ennek a jelnek általános jelentése „zár, sorompó”, jóllehet sokszor ez a jel szerepel a szövegekben ott (is), ahol minden bizonnyal a Nagy Falra gondolnak. Tehát nem helyes ezt a cheng /cs'eng/⁵⁰⁵ szino-

⁴⁹³ 趙 Zhao, Csao

⁴⁹⁴ 武靈 Wuling, Wu-ling

⁴⁹⁵ 陰山 Yinshan, Jin-san

⁴⁹⁶ 高闕 Gaoque, Kao-k'üe

⁴⁹⁷ 塞 sai, szai

⁴⁹⁸ 雲中 Yunzhong, Jün-csung, (archaikus ejtése esetleg hangozhatott „Hun-csung”-nak ld. : Karlgren 460. b.)

⁴⁹⁹ 朔方 Shuofang, Suo-fang

⁵⁰⁰ 臨戎 Linrong, Lin-zsung

⁵⁰¹ 寧夏 Ningxia, Ning-hia, Ning-hszia

⁵⁰² 烏丸 Wuhun, Wu-hun, (régí ejtés: Ju-huön)

⁵⁰³ 雞鹿 Jilu, Ki-lu, Csi-lu

⁵⁰⁴ 塞 sai, szai

⁵⁰⁵ 城 cheng, cs'eng

nímájának tekinteni, amely valóban sáncot, falat jelent. E két jel egyike sem teszi lehetővé számunkra, hogy biztos elképzelést alkossunk a Nagy Fal eredeti szerkezetéről.

Amint a szöveg elmondja, Wuling átvette a hunok szokásait és öltözetét még mielőtt hozzákezdett volna hódító terveinek megvalósításához. Ezzel nyilvánvalóan a hunokat akarta megnyerni s így akarta megkönnyíteni számukra, hogy az ő uralmának vessék alá magukat. A hunok egyes részei ezután valóban az ő oldalán harcoltak, amint ez kiderül a Shiji /Si-ki/ 43. fejezetéből, a Zhao /Csao/ krónikából. Ott azt olvassuk, hogy kormányzásának huszadik évében (306) meghódította a Zhongshan /Csung-san/⁵⁰⁶ birodalom egy részét, amely az egykori Pe-csi-li-ben fekvő Ding /Ting/⁵⁰⁷ és Zhengding /Cseng-ting/⁵⁰⁸ körzeteknek felel meg.

Azután nyugat felé vonult és elfoglalta a hu-k Yuzhong-i /Jü-csung/⁵⁰⁹ területét s ehhez lovakat Linhu /Lim-hu/ király szállított neki.

A Shiji Zhengyi /Si-ki Cseng-ji/ szerint Yuzhong /Jü-csung/ a Huanghe /Huang-ho/ északi folyásának északkeleti oldalán, Sheng-ben /Seng/ feküdt. Itt azonban az a kérdés, hogy nem inkább a mai Lanzhou /Lan-csou/ egy részének vidékére kell-e gondolnunk?

Zhao Gu /Csao Ku/⁵¹⁰, Dai /Tai/ kormányzója a hu-k élére állt s bevitte őket a király hadseregébe.

A rákövetkező években a király személyes főparancsnoksága alatt egy bal, egy jobb és egy központi hadsereg támadta meg ismét Zhongshan-t /Csung-san/.

Ennek során Zhao Xi /Csao Hi/⁵¹¹ parancsnokolt mind a hu, mind a dai /tai/ harcosok felett. A 26. évben (300) északnyugat felé nyomult előre Yan-be /Jen/⁵¹² és Dai-ba /Tai/, majd nyugat felé Hunzhong-ba /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) és Jiuyuan-be /Kiu-jüan/.

A rákövetkező évben a fiát ültette trónra

s hu-nak öltözve, seregvezérei élén északnyugat felé vonult és birtokba vette a hu-k ottani területeit azzal a szándékkal, hogy Hunzhong-ból /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) és Jiuyuan-ból /Kiu-jüan/ kiindulva közvetlenül délnek nyomul előre és ráveti magát Qin-re /K'in/.

Követnek adva ki magát, meglátogatta Qin /K'in/ fejedelmét azzal a szándékkal, hogy saját szemével lássa annak az országot s megtudja, milyen személyiség a fejedelem. Amikorra (Qin /K'in/ fejedelme) végül megsejtette mi a tényállás, addigra a „követ” már eltűnt.

A második évben (297) a „fejedelem apja”⁵¹³ beutazta újonnan szerzett területét, majd Dai-ból /Tai/ elvonult nyugat felé. Volt egy találkozója Loufan királyával a Huanghe-től /Huang-ho/ nyugatra fekvő országában s kapott tőle egy hadsereget. A harmadik évben megsemmisítette Zhongshan-t /Csung-san/ s királyát Fushi-be /Fu-si/ vitte. Így mostmár neki engedelmeskedtek Lingshou-tól /Ling-sou/⁵¹⁴ kezdve (Zhengding-ben /Cseng-ting/) Észak országai, és nyitva állottak előtte a Dai-ba /Tai/ vezető utak. Ekkor

⁵⁰⁶ 中山 Zhongshan, Csung-san

⁵⁰⁷ 定 Ding, Ting

⁵⁰⁸ 正定 Zhengding, Cseng-ting

⁵⁰⁹ 榆中 Yuzhong, Jü-csung

⁵¹⁰ 趙固 Zhao Gu, Csao Ku

⁵¹¹ 趙希 Zhao Xi, Csao Hi, Csao Hszi

⁵¹² 燕 Yan, Jen

⁵¹³ 主父 zhu fu, csu fu

⁵¹⁴ 靈壽 Lingshou, Ling-sou

hazament, jutalmakat osztogatott és nagy amnesztiát rendelt el. Öt napon keresztül ünnepi lakomákat rendezett és legidősebb fiát, Zhang-ot /Csang/⁵¹⁵ felruházta Dai /Tai/ és Anyang /An-jang/⁵¹⁶ fejedelme címmel.

Kövessük tovább a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetét és rátalálunk arra a tudósításra, amely szerint északon az egykori Pe-csi-li tartományban is épült egy Nagy Fal(-szakasz).

Később Yan-ben /Jen/⁵¹⁷ volt egy derék hadvezér, akit Qin Kai-nak /K'in K'ai/⁵¹⁸ hívtak. Amikor még a hu-knál tartózkodott, mint tús, ezek teljes bizalommal viseltettek iránta. Amikor hazatért, megtámadta a keleti hu-kat (donghu /tung-hu/), megverte és megfutamította őket. A keleti hu-k ekkor több ezer li távolságra húzódtak vissza. Qin Kai /K'in K'ai/ egyik unokája volt Qin Wuyang /K'in Wu-jang/⁵¹⁹, aki Jing Ke-vel /King K'o/⁵²⁰ együtt le akarta szúrni Qin /K'in/ királyát.* Yan /Jen/ is épített most egy hosszú falat, mégpedig Zaoyang-tól /Cao-jang/⁵²¹ Xiangping-ig /Hiang-p'ing/⁵²² és a hu-k elhárítására megalapította ott Shanggu /Sang-ku/⁵²³, Yuyang /Jü-jang/⁵²⁴, Youbeiping /Ju-pei-p'ing/⁵²⁵, Liaoxi /Liao-hi/⁵²⁶ és Liaodong /Liao-tung/⁵²⁷ prefektúrákat. Ebben az időben az egymással háborúzó birodalmak koronát és övet viselő fejedelmeinek a száma hét volt, de Xiongnu-val /Hiung-nu/ (a továbbiakban: **Hunia**) csak három volt határos (Yan /Jen/, Zhao /Csao/ és Qin /K'in/).

Qin Kai-ról /K'in K'ai/ nem találunk semmi közelebbi adatot. A tunguzokat szétmorzsoló hadjáratainak az idejét csak annak az közlésnek az alapján lehet megközelítően meghatározni, hogy ő volt Qin Wuyang /K'in Wu-jang/ nagyapja. Qin /K'in/ király Kr. sz. előtti 227-ben semmisítette meg Han és Zhao /Csao/ birodalmát és küldte hadseregét Yan /Jen/ földjére. Ennek az államnak a koronahercege Jing Ke-t /King K'o/ azzal bízta meg, hogy a Hatalmasnak ajánlja fel Yan /Jen/ területének térképeit s közben döfön tőrt a szívébe! Qin Wuyang /K'in Wu-jang/ segítőtársként kísérte el. A merénylet azonban nem sikerült. Jing Ke-t /King K'o/ közben agyonverték s Yan /Jen/ királya, Xi /Hi/⁵²⁸ Liaodong-ba /Liao-tung/ menekült. Ott, öt évvel később elfogták s ezzel országa köddé vált. A rákövetkező évben Qin /K'in/ királya felvette az Ég Fia címet s attól kezdve, mint Shi Huangdi /Si Huang-ti/⁵²⁹, azaz „Első Császár” uralkodott.

Ez a leírás Jing Ke-ről /King K'o/ megtalálható a Shiji /Si-ki/ 86. fejezetében.

Akkoriban tehát a Nagy Fal keleti szakasza Zaoyang /Cao-jang/ és Xiangping /Hiang-p'ing/ között húzódott. A Shiji Zhengyi /Si-ki Cseng-ji/ arról tanúskodik, hogy Zaoyang /Cao-jang/

⁵¹⁵ 章 Zhang, Csang

⁵¹⁶ 安陽 Anyang, An-jang

⁵¹⁷ 燕 Yan, Jen

⁵¹⁸ 秦開 Qin Kai, K'in K'ai

⁵¹⁹ 秦無陽 Qin Wuyang, K'in Wu-jang

⁵²⁰ 荆軻 Jing Ke, King K'o, Csing Ko

⁵²¹ 造陽 Zaoyang, Cao-jang,

⁵²² 襄平 Xiangping, Hiang-p'ing, Hsziang-ping

⁵²³ 上谷 Shanggu, Sang-ku

⁵²⁴ 漁陽 Yuyang, Jü-jang

⁵²⁵ 右北平 Youbeiping, Ju-pei-p'ing

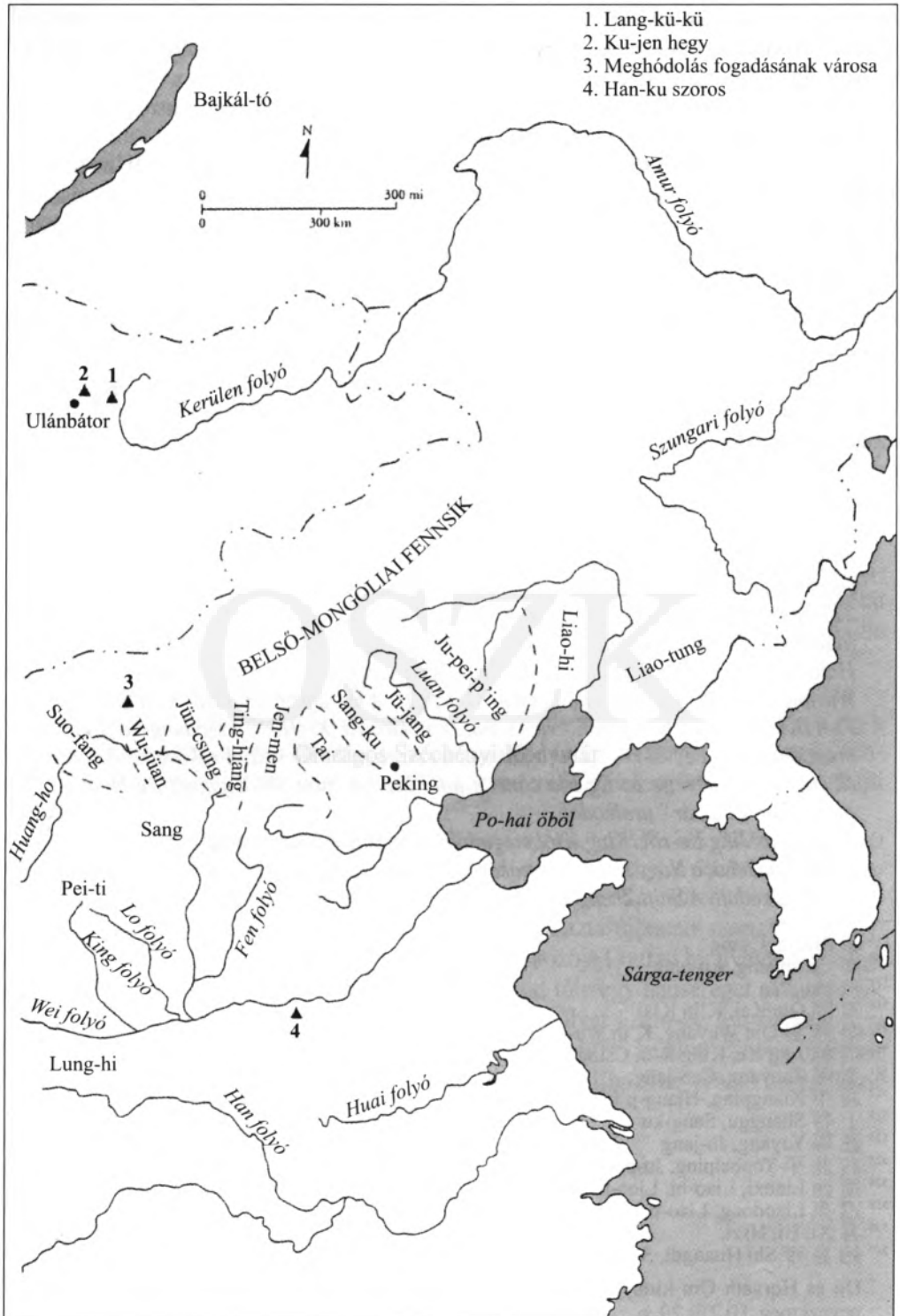
⁵²⁶ 遼西 Liaoxi, Liao-hi, Liao-hszi

⁵²⁷ 遼東 Liaodong, Liao-tung

⁵²⁸ 喜 Xi, Hi, Hszi

⁵²⁹ 始皇帝 Shi Huangdi, Si Huang-ti

* Du és Horváth Qin királyát, akiből később lesz császár, itt „Qin Shi Huangdi császár”-ként nevezi meg. HLTör 29. o.

megfelelt a Tang-dinasztia Gui /Kui/⁵³⁰ körzetének s ez, amint ismeretes, magában foglalta a mai Yanqing /Jen-k'ing/⁵³¹ körzetet, amely a Guyong /Ku-jung/ hágótól északra fekszik. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezete szerint Xiangping /Hiang-p'ing/ Liaodong /Liao-tung/ prefektúra egy járása volt. Az öt prefektúra, abban a sorrendben, ahogyan a forrás említi őket, nyugatról kelet felé húzódik. Shanggu /Sang-ku/ megfelelt Yanqing-nek /Jen-k'ing/ s magában foglalja a Guyong /Ku-jung/ hágót is a Changping /Cs'ang-p'ing/⁵³² járással. Yuyang /Jü-jang/ a mai Ji /Ki/⁵³³ körzetből és a Miyun /Mi-jün/⁵³⁴ járásból állt. Youbeiping /Ju-pei-p'ing/ ettől keletre feküdt. Liaoxi /Liao-hi/ és Liaodong /Liao-tung/, vagyis Liao nyugati és keleti része ennek a folyónak a helyzetéből adódik.

Később, a Zhao-beli /Csao/ Li Mu⁵³⁵ tábornok időszakában a hunok már nem voltak olyan merészek, hogy átlépjék Zhao /Csao/ határait.

Li Mu Észak-Shanxi /San-hi/ kormányzója volt a Zhao-beli /Csao/ Xiaocheng /Hiao-cs'eng/⁵³⁶ király idejében (265–244). A Shiji /Si-ki/ 81. fejezetében lévő életrajza róla és teljesítményéről tájékoztat bennünket. Ennek az első részéről készült fordítást, amely a hűközhöz fűződő kapcsolatait tárgyalja, most előre vesszük, mert fényugarat bocsát e vidék múltjának homályára.

Zhao /Csao/ északi határvidékein Li Mu kiváló hadvezér volt. Állandó székhelyét Dai-ban /Tai/ és Yanmen-ben /Jen-men/ ültette fel, hogy ott védelmi intézkedéseket hozzon Hunia ellen. Ahol csak kedvező alkalom adódott, a határvidékeken intézőket helyezett hivatalba, hogy a szántóföldek után járó adókat mindenütt beszedjék és a hadsereg kiadásainak fedezésére sátor-táboraikban befizessék. A harcosok táplálására naponta leöletett néhány szarvasmarhát. Lovaglásban és nyilazásban gyakorlatoztatta őket és gondosan kezelve jó állapotban tartotta a jelző tüzeket. Sok szabadságos levelet állított ki, vagyis nagylelkűen kedvükben járt a harcosoknak. A velük való megegyezés így hangzott: „Ha a hunok betörnek, nyomban vonuljatok védelmi állásokba, ám aki foglyot merészel ejteni, lefejeztetik!”

Így történt, hogy a tűzjelző-rendszer a hunok minden betörésekor kifogástalanul működött és mindenki azonnal védelmi állásba vonult vissza anélkül, hogy harcba bocsátkozott volna. Sok év telt így el, emberveszteség nélkül és a hunok Li Mu-t gyávának tartották. Zhao /Csao/ határvidékein még saját hadi népe is úgy vélte, hogy vezére túlságosan habozó, de Zhao /Csao/ királya is bírálta őt. Li Mu azonban mindent változatlanul hagyott. Ezen azután a király úgy felháborodott, hogy visszahívta őt és a parancsnoki posztjára mást helyezett.

Ekkoriban a hunok több, mint egy éven át gyakran indítottak háborút, az ellencsapások azonban igen szerény sikereket és nagy veszteségeket hoztak, úgyhogy a határvidékeken már nem lehetett szántani és aratni. Li Mu-t tehát ismét felkérték, hogy vállalja el az irányítást, ő azonban bezárta házának kapuját és nem ment ki, sőt határozottan állította, hogy beteg. Zhao /Csao/ királya azonban rábírta, hogy keljen fel és vegye át

⁵³⁰ 嫪 嫪 Gui, Kui

⁵³¹ 延慶 Yanqing, Jen-k'ing

⁵³² 昌平 Changping, Cs'ang-p'ing

⁵³³ 蓟 Ji, Ki, Csi

⁵³⁴ 密雲 Miyun, Mi-jün

⁵³⁵ 李牧 Li Mu, Li Mu

⁵³⁶ 孝成 Xiaocheng, Hiao-cs'eng, Hsziao-cseng

a hadsereg parancsnokságát. „Ha a királynak valóban szüksége van rám – mondotta – akkor a megbízatást csakis azzal a feltétellel vállalhatom el, ha úgy járhatok el, mint régebben.” A király ezt megengedte neki. Amint Li Mu ismét a helyszínen volt, megint a régi parancs szerint jártak el, aminek következtében a hunok több éven keresztül nem tudtak elérni semmit sem. Ámde folyton gyávának nevezték őt.

A határvidéken állomásozó csapatoknak mindennap kifizették a zsoldot anélkül, hogy hadi cselekményre került volna sor. /A katonák/ azt kívánták tehát, hogy legalább egyszer visszacsaphassanak. Li Mu kiválasztott tehát 1300 szekeret, 13 000 lovas és 50 000 embert, akik képesek voltak fejenként 500 arany értékű holmit zsákmányolni a harcban s ehhez még adott 100 000 íjászt. Miközben ezt a sereget alaposan gyakorlatoztatták, kihajtották a csordákat a szabadba, így a síkságok megteltek a népből való emberekkel. Ez azt a látszatot keltette a kisebb számban bevonuló hunokban, mintha az északi vidékeken náluk erősebb hatalom nem volna. Néhány ezer ember segítségével összerelték a népet és a marhákat s amikor a fejedelmük, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/⁵³⁷ meghallotta ezt, nagy sereggel betört. Li Mu azonban számos harcászati meglepetést állított fel: kialakított egy bal és egy jobb szárnyat, majd támadott és súlyos vereséget mért a hunok-ra. Több, mint 100 000 lovasukat ölték meg, megsemmisítették Tam-lam-ot [Danlan, Tan-lan]⁵³⁸, megverték Donghu-t /Tung-hu/ és leigázták Lim-hu-t [Linhu, Lin-hu]⁵³⁹. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elmenekült. Innentől tíz évig a hunoknak nem volt bátorságuk Zhao /Csao/ határfalait megközelíteni.*

Tam-lam ugyanaz a név, mint amelyet a 48. oldalon Tam-lim-nek említettünk s ezt valószínűleg nem lehet kérdésessé tenni, mivel a⁵⁴⁰ írásjegyet lam-nak ejthették ki, mert még ma is ez a helyzet az⁵⁴¹ írásjegyekkel, amelyekben ez fonetikus részként fordul elő. Akkor azonban annak a névnek is, amellyel már korábban találkoztunk, Lam-hu-nak [Lanhu, Lan-hu]⁵⁴² kellett hangzania.

Ez a szöveg ellentmond Pei Yin /P'ei Jin/ véleményének, miszerint a Tam-lam és a Lam-hu azonos lenne. Úgy látszik, hogy itt két, egymástól nem messzire fekvő vidékről van szó.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezetében itt a következő beszámoló így hangzik:

Később, amikor Qin /K'in/ a hat birodalmat megsemmisítette, Shi Huang /Si Huang/ császár megparancsolta Meng Tian-nek /Meng T'ien/⁵⁴³, hogy 100 000 emberrel nyo-

⁵³⁷ 單于 chanyu / shanyu / danhu, cs'an-jü / san-jü / tan-hu, Megjegyzés: a legfőbb méltóság, az uralkodói cím ejtését illetően ez a három variáció létezik. Mai napig nem eldöntött, hogy melyik a helyes. Hallgatolagos közmegegyezés sincsen, sokan shanyu-nek, némelyek chanyu-nek és – kevesebbek ugyan, de – némelyek danhu-nak ítélik a fonetikát (pl. Pulleyblank vagy éppen maga a szerző, De Groot). Mivel e kiadvány De Groot munkájának fordítása, így mi megmaradtunk a danhu ejtésnél (s így hozzáteesszük azt is, hogy a danhu /tan-hu/ régi ejtése Karlgren alapján: tân-gjwo, melyet a könnyebb átláthatóság kedvéért a szövegben tan-gjuo-nak íruunk.) Fogarasi János egyébként így ír: „Tanjou: Isten fiai, így neveztetnek a hun fejedelmek.” (Fogarasi János, Székely népköltészeti gyűjtemény. In: Nyelvtudományi Közlemények 1864, 3. 367. o.)

⁵³⁸ 澹 澹 Danlan, Tan-lan (a szerző szerinti régi ejtése: Tam-lam)

⁵³⁹ 林胡 Linhu, Lin-hu (a szerző szerinti régi ejtése: Lim-hu)

⁵⁴⁰ 林 lin, lin / lim

⁵⁴¹ 淋 lin, lin / lim, 憐 lin, lin / lim, 婪 lan, lan / lam

⁵⁴² 林胡 Linhu, Lin-hu, (Lim-hu)

⁵⁴³ 蒙恬 Meng Tian, Meng T'ien

* V. ö.: XnShLiao 149-150. o.

muljon előre észak felé és verje meg a hu-kat. Ő meghódította a Huanghe-től /Huang-ho/ északra eső egész országot (Ordosz). A folyam mentén határerődítményeket⁵⁴⁴ létesítettek és a Hunaghe-nél /Huang-ho/ 44 fokvárat, azaz fallal körülvett körzeti székvárost⁵⁴⁵ építettek, majd a száműzöttekből katonai kolóniákat létesítettek, hogy a földet benépesítsék. Építettek egy közvetlen utat is Jiuyuan-tól /Kiu-jüan/⁵⁴⁶ Hunyang /Hun-jang/ (Yunyang /Jün-jang/-)ig⁵⁴⁷, amely hegyfalak és szakadékok mentén haladt és folyamvölgyeket vágott át. Mindenütt, ahol az utakat ki lehetett javítani, ez megtörtént. Lintao-tól /Lin-t'ao/⁵⁴⁸ Liaodong-ig /Liao-tung/ a határerődítmények hossza több, mint 10 000 li volt. De átkeltek a Huanghe-n /Huang-ho/ is és megszállták a Yangshan-t /Jang-san/, a Déli Hegységet⁵⁴⁹ és Észak Ka [Jia, Kia]⁵⁵⁰ középső részét.*

Ennek a szövegrésznek a megértéséhez elengedhetetlenül szükséges a Shi Huang /Si Huang/ kormányzat évkönyveit tartalmazó Shiji /Si-ki/ 6. fejezet megismerése, amely erről a tárgyról az alábbiakat tárja elénk.

Shi Huang /Si Huang/ a 32. évben (215) beutazta az északi határvidékeket, majd Shang /Sang/ prefektúrán keresztül bevonult a fővárosba, Xianyang-ba /Hien-jang/⁵⁵¹. Lu mester⁵⁵² egyik küldöttje Yan-ből /Jen/⁵⁵³ a tengeren keresztül utazott és a szellemekre és az istenekre vonatkozó dolgokkal tért haza. Egy könyvet kínált fel a császárnak „rovás-rajzokkal”⁵⁵⁴, amelyek azt jelentették: „Qin /K'in/ vége a hu (lesz).” Erre Shi Huang /Si Huang/ kiadta a parancsot hadvezérének Meng Tian-nek /Meng T'ien/, hogy 300 000 emberrel vonuljon hadba. Ő megverte a hu-kat és elfoglalta a Huanghe-től /Huang-ho/ délre fekvő országot (Ordoszt).

A 33. évben (214) északnyugaton visszavetették a hunokat. A Huanghe /Huang-ho/ mentén, Yuzhong-tól /Jü-csung/⁵⁵⁵ kezdve és tovább kelet felé, illetve ahhoz csatla-

⁵⁴⁴ 塞 sai, szai

⁵⁴⁵ 縣城 xiancheng, hien-cs'eng, hszen-cseng

⁵⁴⁶ 九原 Jiuyuan, Kiu-jüan, Csiu-jüan

⁵⁴⁷ 雲陽 Yunyang, Jün-jang, (régies kiejtése *esetleg* hangozhatott „Hun-jang”-nak, ld. : Karlgren 460. b.)

⁵⁴⁸ 臨洮 Lintao, Lin-t'ao

⁵⁴⁹ 陽山 Yangshan, Jang-san

⁵⁵⁰ 北假 Beijia, Pei-kia, Pej-csia (melyből a 北 kínai szó, am: észak; a 假 jia/kia/csia régi ejtése: ka, mely idegen szavakra használatos kínai fonetikai átírás – eredetileg a végén egy „r” hangzó állhatott, a szó tehát: „kar”; a mongol nyelvben „gar”, a törökben „kol” annyit tesz: kar(!), oldal, szárny; a – kínai-hun – szóösszetétel jelentése tehát: északi kar, északi szárny, északi rész.)

⁵⁵¹ 咸陽 Xianyang, Hien-jang, Hszen-jang

⁵⁵² 盧 Lu, Lu

⁵⁵³ 燕 Yan, Jen

⁵⁵⁴ 錄圖書 lu tushu, lu t'u-su, Megjegyzés: a szóösszetétel utolsó két tagja {圖書} valószínűleg eredetileg is kínai szó, jelentése: 1. személyes pecsét, 2. rajzos könyv. Az első tag: 錄 fonetikája lu, ez idegen szó lehet, mely eredetileg „ru” volt, mivel a kinaiban általában nincsen „r” hangzó; ru vagy ró majdhogynem azonos hangzás, itt tehát a mi „ró”, „rovás” szavunkat véljük felfedezni, {s ezzel együtt a „runa” szó eredetét is}. A hunoknak vélhetően már ebben az időben saját szavuk volt az írásra. Ha a kínaiaktól vették volna át e szót, miért ne maradt volna meg a szóeleji „l” a mi „ró” szavunkban? Köztudott, hogy az „r” átírására a kínai „l”-t alkalmaz, tehát inkább ők vehették át a hunoktól. V. ö. : XnShLiao 152. o. 9.

⁵⁵⁵ 榆中 Yuzhong, Jü-csung

* A HLTör-ben (31. old.) erősen eltérő, hibás a szöveg.

kozóan a Yinshan-nál /Jin-san/⁵⁵⁶ építettek egy 34 fallal körülvett körzeti székvárost. A Huanghe /Huang-ho/ felső folyása mentén határerődöket⁵⁵⁷ létesítettek. A császár megparancsolta továbbá Meng Tian-nek /Meng T'ien/, hogy keljen át a Huanghe-n /Huang-ho/ és foglalja el Gaoque-t /Kao-k'üe/, a Tao /T'ao/⁵⁵⁸ hegységet és Észak Ka [Beijia, Pei-kia] középső részét. Ott építettek erődítményeket és őrállomásokat a rong-ok /zung/ ellen. Ezt követően száműzött fegyencek népesítették be ezt a tájat. Így alapítottak ott első ízben járásokat.

A 34. évben (213) a császár száműzte az igazságtalan ítéletet hozó bírakat s arra ítélte őket, hogy a hosszú falon⁵⁵⁹ dolgozzanak, de elküldte őket a déli Yue /Jüe/⁵⁶⁰ országaiba is.

A 35. évben (212) utat létesítettek, amely Jiuyuan-tól /Kiu-jüan/ Hunyang-ig /Hun-jang/ (Yunyang /Jün-jang/) húzódott. E célból hegyeket vágtak át és a folyó völgyekben gátakat emeltek⁵⁶¹ azért, hogy egyenes irányban lehessen haladni.

Egy semmitmondó, csupán öt írásjegyből⁵⁶² álló jóslat tehát elég volt a hatalmas Shi Huang /Si Huang/-nak ahhoz, hogy legnagyobb hadvezérét egy akkoriban oly hatalmas hadsereggel a hunok ellen küldje, óriási határerődítményeket és városokat létesítsen, majd tömegével száműzze oda a telepeseket, hogy nagy hadiutat építsen a főváros és a hunok földje között. Figyelemre méltó példa ez arra, hogy milyen kicsi okok csinálhatnak világtörténelmet! Ezt a példát még figyelemreméltóbbá teszi az a körülmény, hogy a jóslatot félreértelmezték, mivel az nem a hu-kra, hanem a császár fiára: Huhai-ra /Hu-hai/⁵⁶³ vonatkozott, akinek uralma alatt a dinasztia tönkrement. Az ilyen súlyos tartalmú és súlyos következményekkel járó rovás-rajzokat -⁵⁶⁴ avagy⁵⁶⁵ - többnyire fu-nak⁵⁶⁶ nevezik és csak a beavatottak számára érthetőek. Azon tehetséges személyek különleges lelki erejének (ling⁵⁶⁷) és bölcsességének köszönhetőek, akiknek az agyából ezek kipattantak. Feltalálója állítólag Laozi /Lao-ce/, a taoizmus ősatya, mivel a Shenxian Zhuan /Sen-hien Csuán/⁵⁶⁸, azaz „Beszámoló az égi halhatatlanokról” első fejezete arról tudósít, hogy a legendás Ku /K'u/ császár⁵⁶⁹ idejében, tehát a Kr. sz. előtti XXIV. században Laozi /Lao-ce/ a Rovások Bölcséként⁵⁷⁰ élte inkarnációját. E mágikus írás azóta is, minden időkből, egészen e mostani óráig folyamatosan töltötte és tölti be szent és áldáshozó küldetését. Erről közelebbit lásd: The Religious System of China. VI. kötet, 1024 skk.

⁵⁵⁶ 陰山 Yinshan, Jin-san

⁵⁵⁷ 塞 sai, szai

⁵⁵⁸ 陶山 Taoshan, T'ao-san

⁵⁵⁹ 長城 chang cheng, cs'ang cs'eng

⁵⁶⁰ 越 Yue, Jüe

⁵⁶¹ 塹山堙谷 qian shan yin gu

⁵⁶² 亡秦者胡也 Wang Qin zhe, hu ye.

⁵⁶³ 胡亥 Huhai, Hu-hai

⁵⁶⁴ 錄圖 lu tu, lu t'u

⁵⁶⁵ 錄圖 lu tu, lu t'u

⁵⁶⁶ 符 fu, fu, a. m. : bűbáj – a fu, mint furfang, fedi a bűbáj értelmet de méginkább benne rejlik a fűr, ró, farag szó is! Lásd: Czuczor Gergely – Fogarasi János, A magyar nyelv szótára. Pest, 1862, repr. : Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc – Nyíregyháza, 2000 (a továbbiakban: Cz-F) IV. k. 962. o.

⁵⁶⁷ 靈 ling, ling

⁵⁶⁸ 神仙傳 Shenxian Zhuan, Sen-hien Csuán, Sen-hszien Csuán

⁵⁶⁹ 嚳 Ku, K'u

⁵⁷⁰ 錄圖子 Lutuzi, Lu-t'u-ci

A hosszú fallal kapcsolatosan már korábban megtudtuk, hogy egy része a Qin /K'in/ időben (306 és 250 között) épült, miután a yiqu-k /ji-k'ü/ kiirtásával uralma alá került Longxi /Lung-hi/, Beidi /Pei-ti/ és Shang /Sang/ prefektúrák, tehát Shenxi /Sen-hi/ és Gansu /Kanszu/ északkeleti része. Ezért ez a szakasz kellett legyen az, amelyik átvágta a Huanghe /Huang-ho/ nagy kanyarulatát. Ha a mostani szövegkivonatokban olyan határerődítményekről olvasunk, amelyeket a Huanghe /Huang-ho/ felső folyása mentén Meng Tian /Meng T'ien/ katonai igazgatása idején építettek, akkor csakis arra a falra gondolhatunk, amely a jelenlegi Ningxia /Ning-hia/ és Lanzhou Lan-csou⁵⁷¹ körzetek között fekszik. Ez az egyetlen, dokumentumokban is megemlített olyan szakasz, amelyet Shi Huang /Si Huang/ épített, tehát helytelen az az általánosan elterjedt felfogás, miszerint az egész falat ő hozta létre. A szöveg szerint Lintao /Lin-t'ao/ volt a fal kiinduló pontja. Egy ilyen nevű körzet, amely „Tao /T'ao/ folyó mellett” jelentésű, a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/n. fejezetében említésre kerül, mint Longxi /Lung-hi/ prefektúra egy része, amely a mai Min⁵⁷² körzetnek felel meg. Egy ottani folyó még mindig a Tao /T'ao/⁵⁷³ nevet viseli, ugyanúgy, mint a folyó forrását magában foglaló járás is.

A Guadizhi-ben /Kua-ti-cse/ ezt olvashatjuk:

A Qin-kori /K'in/ Longxi /Lung-hi/ prefektúra Lintao /Lin-t'ao/ járása volt a Min körzet jelenlegi fővárosa. A Qin-beli /K'in/ hosszú fal kiinduló pontja kezdetben Min körzettől nyugatra 12 li távolságra volt.

Ugyanott a Taszurgaj és a Min hatalmas hegyvidéke önmagában megállított minden behatoló hordát. Az pedig legalábbis valószínű, hogy a határerődítmény onnantól kezdve a Huanghe-ig /Huang-ho/ a Tao /T'ao/ folyam irányát követte, még akkor is, ha a térképen semmi nyoma sincs a falmaradványoknak. Itt talán valóságos fal soha sem állott.

A szövegek azt is hírül adják, hogy a Qin /K'in/ által meghódított területeken számos, fallal körülvett körzeti várost alapítottak, mégpedig Yuzhong-tól /Jü-csung/⁵⁷⁴ kelet felé s ugyanott északkeleten, végig a Huanghe /Huang-ho/ mentén egészen a Yinshan-ig /Jin-san/⁵⁷⁵, azaz az Északi hegységig, amely minden korban ezt a nevet viselte.

Yuzhong /Jü-csung/ a Han-korban, amint a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezete elmondja, Jincheng /Kin-cs'eng/⁵⁷⁶ prefektúra egyik járása volt, amely megfelel a mai Lanzhou /Lan-csou/⁵⁷⁷ körzetnek s amelynek neve Jin /Kin/⁵⁷⁸ járás nevében máig tovább él. A Huanghe-n /Huang-ho/ túl is kikényszerítettek területnövekedéseket, nevezetesen a Gaoque /Kao-k'üe/, azaz a kettős toronypár mellett, továbbá a Yang /Jang/ vagy Tao /T'ao/ hegységnél és Észak Ka [Beijia, Pei-kia] középső részén.

A Tao /T'ao/⁵⁷⁹ név a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezetében is megtalálható Taolin /T'ao-lin/⁵⁸⁰ járásban, amely Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) prefektúrában fekszik. Sőt, még Antao /An-t'ao/⁵⁸¹ járásban is, Dingxiang /Ting-hiang/⁵⁸² prefektú-

⁵⁷¹ 蘭州 Lanzhou, Lan-csou

⁵⁷² 岷 Min, Min

⁵⁷³ 洮 Tao, T'ao

⁵⁷⁴ 榆中 Yuzhong, Jü-csung

⁵⁷⁵ 陰山 Yinshan, Jin-san

⁵⁷⁶ 金城 Jincheng, Kin-cs'eng, Csin-cseng

⁵⁷⁷ 蘭州 Lanzhou, Lan-csou

⁵⁷⁸ 金 Jin, Kin, Csin

⁵⁷⁹ 陶 Tao, T'ao

⁵⁸⁰ 陶林 Taolin, T'ao-lin

⁵⁸¹ 安陶 Antao, An-t'ao

⁵⁸² 定襄 Dingxiang, Ting-hiang, Ting-hsziang

rában. Ez a Taolin /T'ao-lin/ járás fedi a jelenlegi Zuohun /Co-hun/ (Zuoyun /Co-jün/)⁵⁸³ járást Shuoping /Suo-p'ing/ körzetben. Antao /An-t'ao/ járást nem lehet pontosan meghatározni másként, mint azzal a ténnyel, hogy Dingxiang /Ting-hiang/ prefektúra felelt meg annak a földnek, amelyen Huhhot fekszik.

Ha tekintetbe vesszük, hogy Taolin /T'ao-lin/ „Tao /T'ao/ erdejét”, Antao /An-t'ao/ pedig „Tao /T'ao/ megnyugvását” jelenti, akkor világossá válik, hogy akkoriban Tao /T'ao/ egy vidék neve volt, következésképpen Tao /T'ao/ hegység ezen a vidéken vagy ennek közelében, tehát a Yinshan-tól /Jin-san/ délre kellett legyen. És így egyszeriben megértjük, miért viselte a szóban forgó hegység is a Yangshan /Jang-san/, azaz a Déli hegység nevet. Kétségtelenül az Északi hegység ellenpárjaként adták neki.

A Qing-dinasztia /K'ing/ hivatalos földrajza a Yitongzhi /Ji-t'ung cse/⁵⁸⁴, azaz Írások a birodalom egész területéről, elmondja, hogy a Yangshan /Jang-san/ 40 li távolságra van délkelet felé a Yinshan-tól /Jin-san/, mongol neve pedig Hongge'er /Hung-kor/⁵⁸⁵-nak hangzott.

Ami végül Észak Ka [Beijia, Pei-kia] helyzetét illeti, arról a Guadizhi-ben /Kua-ti-cse/ (III. fejezet 4. lap) azt olvassuk, hogy

Észak Ka [Beijia, Pei-kia] volt a neve annak a földnek, amely a Huanghe-től /Huang-ho/ északra feküdt és most Guncheng /Kun-cs'eng/ (Yincheng /Jin-cs'eng/)⁵⁸⁶ Gun /Kun/ (Yin /Jin/) városa járáshoz tartozik, a Sheng /Seng/⁵⁸⁷ körzetben.

Korábban megismertedtünk a Gun (Yin) névvel, mint a Hun és Huan (Ulan) folyók nevével s mint a Han-korban itt lévő járás nevével is. Az Észak Ka név megléte feltételezi, hogy akkoriban volt egy Déli Ka is s valóban ma is van egy Ka [Jia, Kia]⁵⁸⁸ körzet délebbre a Huanghe /Huang-ho/ mentén.

Ebből tehát arra következtethetünk, hogy Észak Ka a Huanghe /Huang-ho/ túlsó oldalán feküdt, Huhhot földjén. Bizonytalan, de azért valószínű, hogy kiterjedt a Huanghe /Huang-ho/ mentén nyugatabbra is.

Természetesen nem kerülhetjük meg, hogy ne fordítsuk figyelmünket arra a nagy útra, amely azért létesült, hogy összekösse Jiuyuan-t /Kiu-jüan/ Hunyang-gal /Hun-jang/ (Yunyang /Jün-jang/). Vagy ha már létezett, akkor alaposan megjavították.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/a. fejezete szerint Hunyang /Hun-jang/ (Yunyang /Jün-jang/) a Han-korban Zuopingyi /Co-p'ing-ji/⁵⁸⁹ prefektúra egyik járása volt, amely a Wei folyótól északra, az akkori birodalmi főváros, Changan /Cs'ang-an/⁵⁹⁰ mellett terült el. Elismert, hogy ez a járás megfelel annak a térségnek, amelyet most Shunhua-nak /Sun-hua/ (Chunhua /Cs'un-hua/)⁵⁹¹ hívnak.

Ami viszont Jiuyuan-t /Kiu-jüan/ illeti, ez a járás a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. feje-

⁵⁸³ 左雲 Zuoyun, Co-jün, (a hun-jün fonetikát illetően ld.: 547. sz. lábjegyzet)

⁵⁸⁴ 一統志 Yitongzhi, Ji-t'ung cse

⁵⁸⁵ 洪戈爾 Hongge'er, Hung-ko-r. E nem kínai nyelvű, kínai írásjegyekkel átírt hegységnevek a „Hungar”-ral való hasonlatosságát nem lehet nem észrevenni. (Mint tudjuk, a kínai átírás, a szótagok limitáltsága miatt, eleve torzít.)

⁵⁸⁶ 銀城 Yincheng, Jin-cs'eng, (a 銀 {jin} régi ejtése esetleg hangozhatott „hun”-nak, lásd: Karlgren, 416. k.)

⁵⁸⁷ 勝 Sheng, Seng

⁵⁸⁸ 葭 Jia, Kia, Csia (régi ejtését illetően lásd.: 550. sz. lábjegyzet)

⁵⁸⁹ 左馮翊 Zuopingyi, Co-p'ing-ji

⁵⁹⁰ 長安 Changan, Cs'ang-an

⁵⁹¹ 淳化 Chun/Shunhua, Cs'un/Sun-hua, (a 淳 írásjegy azonos a 3. sz. lábjegyzetben szereplő írásjeggyel, aholis a hunok ősatyjának nevéként említetik)

zete szerint Wuyuan /Wu-jüan/⁵⁹² prefektúra alsó részének felel meg, amely a Qin-korban /K'in/ Jiuyuan /Kiu-jüan/ nevű prefektúra volt.

A Guadizhi /Kua-ti-cse/ ezen kívül még azt mondja

Liang /Lien-ku/⁵⁹³ járás a Sheng /Seng/⁵⁹⁴ körzetben eredetileg a Qin-beli /K'in/ Jiuyuan /Kiu-jüan/ prefektúra volt, amelynek nevét a Han-dinasztia császára, Wu, Wuyuan-re /Wu-jüan/ változtatta. A Han-korabeli Wuyuan /Wu-jüan/ prefektúra Hemu /Ho-mu/⁵⁹⁵ járásának régi városa Észak Ka-ban [Beijia, Pei-kia] fekszik.

Ezzel végleg meghatároztuk, hogy Jiuyuan /Kiu-jüan/ is, éppen úgy, miként Észak Ka [Beijia, Pei-kia] is, azzal a földdel azonos, amely magában foglalta a Huanghe /Huang-ho/ legészakkeletibb kanyarulatát.

Ott, ahol meg lehet állapítani a Shi Huang-féle /Si Huang/ hadiút kezdő és végpontját, ott a térkép nemcsak azt mutatja, hogy ez az út dél felé Xianyang-ba /Hien-jang/⁵⁹⁶, a császári fő- és székvárosba vezetett, amely a mostani Xi'an-tól /Hi-an/ nem messze, a Wei folyótól északra feküdt, hanem azt is, hogy észak felé, minden bizonnyal megfelelt annak az útnak, amely Yao /Jao/ körzeti fővároson, majd Tongguan /T'ung-kuan/, Yijun /Ji-kün/, Zhongbu /Csung-pu/, Luochuan /Lo-cs'uan/, Yichuan /Ji-cs'uan/, Yanchang /Jen-cs'ang/, Yanchuan /Jen-cs'uan/, valamint Chengjian /Cs'eng-kien/ járási székvárosokon keresztül vezetett Suide /Szui-től/ körzeti fővárosba, majd pedig Mizhi /Mi-cse/ és Jia /Kia/ (Ka) városokon keresztül haladt. Zemenchang-nál /Cö-men-cs'ang/⁵⁹⁷ állépte a Huanghe-t /Huang-ho/ és Pianguan /P'ien-kuan/ járási várostól északkeletre szétágazott, nem messze attól a helytől, ahol Shanxi /San-hi/ északi és déli falai összeérnek, hogy azután tovább haladjon mind Shuoping-be /Suo-p'ing/, mind Köke-hoto-ba (Huhhot). Így teljesen keresztül szelte Shang /Sang/ prefektúrát, a fehér di-k /ti/ egykori földjét, amelyről tudjuk, hogy egészen a Jing /King/ folyóig terjedt. De fennáll az a lehetőség is, hogy az út nyugatabbra húzódott és Qingyang /K'ing-jang/⁵⁹⁸ körzeten ment keresztül, mivel a Guadizhi /Kua-ti-cse/ (III. fejezet 5. lap) azt mondja

Qin /K'in/ régi útja 45 li távolságra nyugatra húzódik Huachi /Hua-cs'e/⁵⁹⁹ városától, a Qing /K'ing/⁶⁰⁰ körzetben, a Ziwu /Ce-wu/⁶⁰¹ (észak-déli) hegységben. Jiuyuan-tól /Kiu-jüan/ Hunyang /Hun-jang/ (Yunyang /Jün-jang/) felé haladt és 1800 li hosszúságú volt.

Szemmel látható, hogy ez esetben a jelenlegi Yulin /Jü-lin/ és Fugu /Fu-ku/ körzeteken haladt keresztül a fal mentén és Baode /Pao-tö/ körzeti székvárost egyesítette a másik úttal.

Ezekre a történeti adatokra való tekintettel nehéz lenne nem arra gondolni, hogy a Hunyang /Hun-jang/ (Yunyang /Jün-jang/)⁶⁰² név, amelyet a Qin /K'in/ korszakban ruháztak rá a barbárok területeinek déli határvidékére, nem a „hunok északi partvidéke” jelentéssel bír. Amint ismeretes a yang /jang/ írásjegy⁶⁰³ a világmindenség melegítő és fénylő befolyásait jelenti s így egy folyó északi partját is, mert a partoldalak ki vannak téve a nap fényének és melegének.

⁵⁹² 五原 Wuyuan, Wu-jüan

⁵⁹³ 連谷 Liangu, Lien-ku

⁵⁹⁴ 勝 Sheng, Seng

⁵⁹⁵ 河目 Hemu, Ho-mu

⁵⁹⁶ 咸陽 Xianyang, Hien-jang, Hsien-jang

⁵⁹⁷ 宅門場 Zemenchang, Cö-men-cs'ang

⁵⁹⁸ 慶陽 Qingyang, K'ing-jang

⁵⁹⁹ 華池 Huachi, Hua-cs'e

⁶⁰⁰ 慶 Qing, K'ing

⁶⁰¹ 子午 Ziwu, Ce-wu

⁶⁰² 雲陽 Yunyang, Jün-jang, (lásd.: 547. sz. lábjegyzet)

⁶⁰³ 陽 yang, jang

A hadiút északi végénél lévő földnek hasonló nevet adtak, mégpedig a Hunzhong-ot /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) ⁶⁰⁴ vagyis a hunok közepe vagy a hunok centruma (központi területe).

A Guadizhi /Kua-ti-cse/ III. fejezet 4. lap ezt mondja:

Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) régi erődítménye 40 li távolságra feküdt a Yulin /Jü-lin/ ⁶⁰⁵ járástól északkeletre, Sheng /Seng/ ⁶⁰⁶ körzetben, a Qin-beli /K'in/ Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) prefektúrában.

Mivel Yulin /Jü-lin/ Shenxi-ben /Sen-hi/, a Nagy Fal mellett jelenleg is egy körzet, a fenti sorokból az következik, hogy ezt a Huanghe /Huang-ho/ északkeleti kanyarulatánál fekvő földet Hunzhong-nak /Hun-csung/ (Yunzhong-nak /Jün-csung/) nevezték el. Ez volt a helyzet már a III. század fordulóján is.

Ennek a messze fekvő területnek a meghódítása és megszállása Meng Tian /Meng T'ien/ által a császár különleges megbízása alapján történt, valamint egy hadiút építése, amely ezeket a vidékeket a birodalom szívével kötötte össze. Ez két olyan dolog, amely arra feltetelezésre sarkall bennünket, hogy pontosan itt volt a birodalom védelmének a súlypontja a hunokkal szemben. Itt voltak a barbárok veszélyes betöréseinek kapui, a mögötte lévő magas és vizekben gazdag hegyekben – melyeknek láncai a sivatagig húzódtak – laktak a harcias hun törzsek, akik hosszú évszázadokon keresztül tartották sakkban a hordáikkal a fejedelemségeket és teleszórták (azokat) településeikkel. Erről a titokzatos és misztikus országról és lakosairól eddig szinte semmit sem mondtak az írott források. Az ott uralkodó fejedelmi házról sem ejtettek egyetlen szót sem. Csak Li Mu életrajzában esett szó egy danhu-ról /tan-hu, tan-gjuo/, aki betörést hajtott végre. Ez a forrás azonban a Han-korban íródott, amikor a hunok országában valóban létezett ez a legmagasabb fejedelmi cím, a szerző tehát könnyedén megtehetette, hogy egy danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ saját kora előtt a világtörténelem színpadára állítson.

Bár Meng Tian-t /Meng T'ien/ éppoly kevéssé illeti meg a „Nagy Fal alapítója” melléknév, mint Shi Huang-ot /Si Huang-ot/, neve mégis, örök időkre összekapcsolódik azzal. A Shiji /Si-ki/ 88. fejezetében lévő életrajzából megtudjuk, hogy nagyapja, Meng Ao ⁶⁰⁷, Shi Huang /Si Huang/ apjának idejében, 249 és 246 között, hadvezérként vezető szerepet játszott a Han, a Zhao /Csao/ és Wei elleni hódító háborúkban. Valamint azt is, hogy apja, Meng Wu ⁶⁰⁸ 221-ben megsemmisítette Chu /Cs'u/ ⁶⁰⁹ birodalmát és ő maga két év múlva leigázta Qi-t /K'i/. Mindezek után az életrajz még az alábbiakat meséli el.

Amikor Qin /K'in/ az ég alatti egész világot hatalma alatt egyesítette, Meng Tian /Meng T'ien/ saját parancsnoksága alatt, 300 000 harcos élén elvonult észak felé. A rongokat /zsung/ és a di-ket /ti/ maga előtt úzva, meghódította a Hunaghe-től /Huang-ho/ délre fekvő földet (Ordoszt). Épített egy hosszú falat ⁶¹⁰ és a talaj adottságaihoz, valamint a szakadékokhoz igazodva megerősített határt ⁶¹¹ hozott létre, amely Lintao-tól /Lin-t'ao/ kiindulva egészen Liaodong-ig /Liao-tung/ terjedt, vagyis több, mint 10 000 li hosszúságú volt. Ezután átlépte a Huanghe-t /Huang-ho/ és megszállta a Yang /Jang/

⁶⁰⁴ 雲中 Yunzhong, Jün-csung, (a jün/hun fonetikát illetően lásd.: 547. sz. jegyzet)

⁶⁰⁵ 榆林 Yulin, Jü-lin

⁶⁰⁶ 勝 Sheng, Seng

⁶⁰⁷ 蒙驚 Meng Ao, Meng Ao

⁶⁰⁸ 蒙武 Meng Wu, Meng Wu

⁶⁰⁹ 楚 Chu, Cs'u

⁶¹⁰ 長城 chang cheng, cs'ang, cs'eng

⁶¹¹ 塞 sai, szai

hegységet. Csapatái kígyóként haladtak tovább észak felé és több, mint tíz évig hagyta csapatait odakint erőszakoskodni, amíg ő maga Shang /Sang/ prefektúrában tartózkodott. Ezen időszakban a hunok remegtek és reszkettek Meng Tian /Meng T'ien/ erejétől... Shi Huang /Si Huang/ be akarta utazni az egész birodalmat s amikor útja Jiuyuan-be /Kiu-jüan/ s onnan egyenesen Ganquan-be /Kan-k'üan/⁶¹² (Hunyang / Yunyang) vezetett, megparancsolta Meng Tian-nek /Meng T'ien/, hogy Jiuyuan-tól /Kiu-jüan/ Ganquan-ig /Kan-k'üan/ építsen utat. Ő 1800 li hosszúságban hegyeket vágott át, gátakat létesített a folyók völgyeiben.

Amikor Shi Huang /Si Huang/ 209-ben meghalt és fia, Huhai lépett a trónra, Meng Tian-t /Meng T'ien/ börtönbe vetették és megparancsolták neki, hogy ölje meg magát. Akkor Meng az Eget hívta tanúul, hogy semmilyen bűn nem terheli és ártatlanul kell meghalnia. A császári hírnök azonban így szólt:

„Te igenis valóban halált érdemelsz. A fal, amely Lintao-tól /Lin-t'ao/ indul és Liaodong-ig /Liao-tung/ halad, 10 000 li hosszúságban szeli át a földet s az lehetetlenség, hogy e két végpont között ne volna átvágva a Föld egyetlen pulzusa sem. Ez a te bűnöd!”

Erre ő mérget nyelt és így saját magát ölte meg.

Azokról a veszélyekről, amelyek Kínában a Föld útőereinek megsértése és megölése következtében fenyegetik az emberiséget, többek között a The Religious System of China. III. kötetében lehet olvasni. A szöveg itt világos bizonyítékul szolgál arra nézve, hogy a kínai geomancia, az un. fengshui /feng-sui/⁶¹³ nagyon régi tudomány.

Mostmár rendelkezünk a Nagy Fal keletkezésére vonatkozó írott forrásadatok összességével. Igaz ugyan, hogy szűkszavúak és nem túlságosan nagyszámúak ezek, s az ember ennek az építménynek az óriási méretei alapján éppen az ellenkezőjét várna. Ezért kétséges azt hinni, hogy a régi történetírók valami különlegességnek és szokatlan dolognak tartották a falat. Valójában már addig is több hosszú védelmi fal épült a fejedelemségekben, amelyek állandó harcban és háborúban állottak egymással. Néhányról a dokumentumok is megemlékeznek.

Wei birodalmának a faláról már korábban említés történt. Itt még hozzá kell fűzni ehhez azt, hogy a „Bambusz évkönyvek” a következő jegyzetet tartalmazzák erről.

Xian /Hien/ király⁶¹⁴ 10. évében (359) Long Jia /Lung Kia/ volt a sereg parancsnoka és ő (vagy valaki?) hosszú falat építtetett a nyugati határon.

Egy másik hosszú falról a Shiji /Si-ki/ 69. fejezetében történik említés. Ott egy csomó jegyzet szerepel Su Dai-ról /Szu Tai/⁶¹⁵, aki 320-ban Qi /K'i/ királyának a szolgálatában állt. Ezt olvassuk:

Yan /Jen/ király így beszélt: „Megtudtam, hogy Qi /K'i/, a tiszta Ji /Ki/ folyó⁶¹⁶ és az iszapos Huanghe /Huang-ho/ birtoklása által védve érezheti magát s hosszú falát⁶¹⁷, a nagy védművet, megfelelő határerődítménynek⁶¹⁸ tekintheti. Így van ez valóban?” Su Dai /Szu Tai/ így felelt: „Ha az évszakok, amelyeket az Ég terem, nem működnek

⁶¹² 甘泉 Ganquan, Kan-k'üan

⁶¹³ 風水 fengshui, feng-sui

⁶¹⁴ 顯 Xian, Hien, Hszien

⁶¹⁵ 蘇代 Su Dai, Szu Tai

⁶¹⁶ 濟 Ji, Ki, Csi

⁶¹⁷ 長城 chang cheng, cs'ang cs'eng

⁶¹⁸ 塞 sai, szai

együtt velünk, akkor vajon egy tiszta Ji /Ki/ és egy iszapos Huanghe /Huang-ho/ védelmet nyújt-e nekünk? Egy hosszú fal vagy nagy védművek nyújthatnak-e kielégítő határvédelmet ott, ahol a nép erői kimerültek?”

A Shiji Zhengyi /Si-ki Cseng-ji/ szerint ennek a falnak a nyugati vége Ji /Ki/⁶¹⁹ (Jinan /Kinan/) körzet és a Pingyin /P'ing-jin/⁶²⁰ járás határán volt, több mint ezer li hosszú volt, a Taishan /T'ai-san/⁶²¹ mentén futott végig és a tengernél végződött, Langya /Lang-ja/⁶²² teraszánál.

A terasz fekvéséről a Guadizhi /Kua-ti-cse/ 5. fejezetében ezt olvassuk:

A Langya /Lang-ja/ hegység Mi⁶²³ körzetében van, Zhucheng /Csu-cs'eng/⁶²⁴ járási várostól 140 li távolságra délnyugatra. Ezen a hegyen létesített Shi Huang /Si Huang/ egy lépcsőzetes teraszt, amelyet Langya /Lang-ja/ teraszának neveztek. Magányosan emelkedett ki a hegyből s Qin /K'in/ királyának e helyen oly mértékben nyerte el a tetszését, hogy három hónapig ott tartózkodott és egy kösztélét állíttatott fel itt a hegyen, Qin /K'in/ bő áldású erejének dicsőítésére.

A kövön lévő feliratot megőrizte számunkra a Shiji /Si-ki/. Chavannes a történelmi munkájának II. kötetében (145. oldal) lefordította franciára. Térkép segítségével ma is biztonságosan meg lehet állapítani, hogy ez a terasz a kis előhegyen vagy a kis előhegynél volt, amely Rizhao-tól /Zsi-csao/⁶²⁵ és a Jiaozhou /Kiao-csou/ öböl bejáratától majdnem egyenlő távolságra emelkedik a tenger fölé. A nagy kínai térkép itt jelöli. A fal kiinduló pontja Pingyin /P'ing-jin/, amely ma is egy járás a Huanghe-től /Huang-ho/ délre.

Ezt a falat Qi /K'i/, a „Bambusz évkönyvek” szerint Kr. sz. előtti 351-ben építtette, ott ugyanis ez olvasható:

Xian /Hien/ király⁶²⁶ 18. évében Qi /K'i/ sáncot⁶²⁷ emelt s ezt egy hosszú fallá építtette ki.

A Hou Hanshu /Hou Han-su/ 31. fejezete ezt az alábbi szavakkal említi meg:

Jibei /Ki-pei/⁶²⁸ (Ji /Ki/ északi része) földjén Pingyin /P'ing-jin/ városa Lu-ban⁶²⁹ fekszik. Itt van egy tengerig nyúló hosszú fal

(Erre nézve lásd: Tscheppe, Der ferne Osten. I. kötet 261 skk.)

A Zhao /Csao/⁶³⁰ évkönyveiben, amelyek a Shiji /Si-ki/ 43. fejezetét alkotják, egy harmadik hosszú falról is említés történik.

A Zhao-beli Cheng /Csao Cs'eng/⁶³¹ fejedelem kormányzásának 6. évében (369) hosszú falat épített Zhongshan-ban /Csung-san/⁶³². A hetedik évben betört Qi-be /K'i/ és előrenyomult ennek a birodalomnak a hosszú faláig.

⁶¹⁹ 濟 Ji, Ki, Csi

⁶²⁰ 平陰 Pingyin, P'ing-jin

⁶²¹ 泰山 Taishan, T'ai-san

⁶²² 琅邪 Langya, Lang-ja

⁶²³ 密 Mi, Mi

⁶²⁴ 諸城 Zhucheng, Csu-cs'eng

⁶²⁵ 日照 Rizhao, Zsi-csao

⁶²⁶ 顯 Xian, Hien, Hszien

⁶²⁷ 防 fang, fang

⁶²⁸ 濟北 Jibei, Ki-pei, Csi-pej

⁶²⁹ 盧 Lu, Lu

⁶³⁰ 趙 Zhao, Csao

⁶³¹ 成 Cheng, Cs'eng

⁶³² 中山 Zhongshan, Csung-san

Zhongshan /Csung-san/ megfelelt a Pe-csi-li-ben fekvő Ding /Ting/⁶³³ körzetnek. Ugyan-ezek az évkönyvek azt mondják, hogy Zhao /Csao/ éppen ebben az időben állandó háborúban állt a szomszédaival.

A Zhou /Csou/ birodalom is, ahol a különböző fejedelemségek legfőbb ura trónolt, ugyancsak rendelkezett egy hosszú fallal. A Shiji /Si-ki/ 69. fejezete arról tudósít, hogy Su Qin /Szu K'in/⁶³⁴, a korábban említett Su Dai /Szu Tai/ fivére, így szólt a Wei-beli Xiang /Hiang/⁶³⁵ királyhoz:

A nagykirály területe nyugaton határos a hosszú fallal.

A Hou Hanshu /Hou Han-su/ 29. fejezet 5. lapon szintén azt olvassuk, hogy

Guan-ban /Kuan/⁶³⁶ van a hosszú fal, amely Yangwu-n /Jang-wu/⁶³⁷ keresztül Mi-ig⁶³⁸ húzódik.

Guan /Kuan/, Yangwu /Jang-wu/ és Mi a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/a. fejezete szerint Henan /Ho-nan/⁶³⁹ prefektúra járásait alkották. A két utóbbi ugyanazon névvel ma is megvan, mint Huaiqing /Huai-k'ing/⁶⁴⁰ és Kaifeng /K'ai-feng/ járásai. Guan /Kuan/ pedig, állítólag, azonos a ma Huaiqing /Huai-k'ing/ körzet Yuanwu /Jüan-wu/⁶⁴¹ járásával. Zhou-nak /csou/ ezen fala tehát a Huanghe-től /Huang-ho/ mind északra, mind pedig délre kellett, hogy húzódjon.

Ezzel azonban még nem merítettük ki a régi Kínában meglévő hosszú falak listáját, itt azonban felesleges minden erre vonatkozó szöveget hozni. Csak még egy falról tegyünk itt említést, mert ez az összes többinél délebbre feküdt. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ 7. fejezetében ez olvasható:

A régi hosszú fal a Deng /Teng/⁶⁴² körzetben fekvő Neixiang /Nei-hiang/⁶⁴³ járástól 75 li távolságra fekszik keletre. Délen eléri Rang /Zsang/⁶⁴⁴ körzetét, északon pedig a Yiwang /Ji-wang/ hegységhez⁶⁴⁵ kapcsolódik. Földből készült részei nincsenek, egymásra rakott kövek képezik a szilárdságát.

A Chu-beli Xiang /Cs'u Hiang/ király⁶⁴⁶ (298–262) meghódította délt és harcolt a Középső Birodalommal. Ekkor épített egy rakás falat⁶⁴⁷ (erődítményt?) északon azért, hogy elég erős legyen Xia-val /Hia/ (Kína) szemben. Ezt a falat Fangcheng-nek /Fang-cs'eng/⁶⁴⁸ nevezték.

Neiyang /Nei-jang/ manapság is egy járás a henan-i /Ho-nan/ Nanyang /Nan-jang/⁶⁴⁹ körzetben. Deng /Teng/ körzet ettől délre fekszik. Rang-nak /Zsang/ is Henan /Ho-nan/ tartomány délnyugati sarkában kellett feküdnie.

⁶³³ 定 Ding, Ting

⁶³⁴ 蘇秦 Su Qin, Szu K'in

⁶³⁵ 襄 Xiang, Hiang, Hsziang

⁶³⁶ 卷 Guan, Kuan

⁶³⁷ 陽武 Yangwu, Jang-wu

⁶³⁸ 密 Mi, Mi

⁶³⁹ 河南 Henan, Ho-nan

⁶⁴⁰ 懷慶 Huaiqing, Huai-k'ing

⁶⁴¹ 原武 Yuanwu, Jüan-wu

⁶⁴² 鄧 Deng, Teng

⁶⁴³ 內鄉 Neixiang, Nei-hiang, Nej-hsziang

⁶⁴⁴ 穰 Rang, Zsang

⁶⁴⁵ 冀望 Yiwang, Ji-wang

⁶⁴⁶ 襄 Xiang, Hiang, Hsziang

⁶⁴⁷ 城 cheng, cs'eng

⁶⁴⁸ 方城 Fangcheng, Fang-cs'eng

⁶⁴⁹ 南陽 Nanyang, Nan-jang

TOUMAN / TOUBAN

*Bronz leopárdok egy hercegi sírból
Mancheng /Man-cs'eng/ városából,
Hebei /Ho-pej/ tartomány,
Kr. sz. előtt II. század*

◀ AZ ELŐLSŐ OLDALON: a noin-ulai
(Nojon Ul) 24. kurgán feltárása

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete a következőkről tudósít:

Ebben az időben a donghu-k /tung-hu/ hatalmasak voltak és a rouzhi /zsou-cse/ (yuezhi /jüe-csi/) ⁶⁵⁰ teljes erejében volt.

Itt találkozunk először egy olyan nép nevével, amelyre Közép-Ázsiában fontos szerep várt. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ (8. fejezet, 3. lap) szerint a Liang⁶⁵¹, Gan /Kan/⁶⁵², Su /Szu/⁶⁵³, Yan /Jen/⁶⁵⁴ és Sha /Sa/⁶⁵⁵ körzeteket lakták, tehát a jelenlegi Gansu /Kan-szu/ tartomány északnyugati részét képező, ugyanazon neveket viselő Liangzhou /Liang-csou/, Ganzhou /Kan-csou/, Suzhou /Szu-csou/, Shazhou /Sa-csou/ körzeteket valamint egy olyan országot, mely alatt Juyan /Kü-jen/⁶⁵⁶, a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezetében is szerepelő Zhangyi /Csang-ji/ prefektúra⁶⁵⁷ egyik járása értendő. Ez utóbbi Ganzhou-nak /Kan-csou/ felel meg, amely észak felé egészen Mongólia szívéig terjedt.

*A nép nevének eredeti formájára a kínai írásmód alapján nem lehet biztonsággal következtetni. Eddig ezt a két írásjegyet: ⁶⁵⁸ a nyugati átírásban többnyire az észak-kínai kiejtés szerint yuezhi-nek /jüe-csi/ adták vissza. De nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy az a szótag, amelyet ez az írásjegy: ⁶⁵⁹ ad vissza, biztosan t-re végződött, amelyet a hakka nyelv megőrzött s ahol ez a jel niet-nek hangzik. Ez a t hang állhatott a kínai szájnak szokatlan r hang helyett s így a szóban forgó népet hívhatták zsuarsi-nek, zsorsi-nek vagy zsürsi-nek is. * De a második írásjegy⁶⁶⁰ is nehézséget okoz. Ez általában si-nek vagy dzsi-nek hangzik, de van egy írásjegy⁶⁶¹, amelyet te-nek vagy ti-nek ejtenek ki s ez a másikhoz annyira hasonlít, hogy nem lehet kizárni az összetévesztés lehetőségét sem. Itt azzal a ténnyel is számolni kell, hogy mind a⁶⁶², mind a⁶⁶³, valamint azok a jegyek, amelyek fonetikai jelölésként*

⁶⁵⁰ 月氏 rou/yue-zhi/shi, zsou/jüe-csi/si, (a régi ejtéseket illetően lásd: Karlgren, 1033. 306. és 867.)

⁶⁵¹ 涼 Liang, Liang

⁶⁵² 甘 Gan, Kan

⁶⁵³ 肅 Su, Szu

⁶⁵⁴ 延 Yan, Jen

⁶⁵⁵ 沙 Sha, Sa

⁶⁵⁶ 居延 Juyan, Kü-jen, Csü-jen

⁶⁵⁷ 張掖 Zhangyi, Csang-ji

⁶⁵⁸ 月氏 ld. : 650. sz. lábjegyzet

⁶⁵⁹ 月 rou/yue, zsou/jüe, (a régi ejtést illetően lásd: Karlgren, 1033. és 306.)

⁶⁶⁰ 氏 zhi/shi, csi/si, (a régi ejtést illetően lásd: Karlgren, 867.)

⁶⁶¹ 氏 di, ti, (a régi ejtést lásd: Karlgren, 590.)

⁶⁶² 氏 lásd: fent

⁶⁶³ 氏 lásd: fent

* Ebben a formában figyelmet érdemel a dzsürcsi névvel való hasonlósága

állnak, hangozhatnak csi, ti, (te) dzsü, csü-nek is. Ennek megfelelően a későbbi forrásokban a név második jegyét bizonyára így⁶⁶⁴ írták, amelyet dzsi-nek ejtenek ki. A Shiji Zhengyi /Siki Cseng-ji/ egyszerűen azt állítja, hogy a második jegyet⁶⁶⁵-nek kell olvasni! Végső soron fennáll még az ezzel az írásjeggyel⁶⁶⁶ való összetévesztés lehetősége is.

A kérdéses név különböző értelmezési kísérleteit összefoglalta és behatóan bírálta Franke (Beträge 21. skk.) és prof. F. W. Müller a Királyi Porosz Tudományos Akadémia üléséről készített beszámolójában (1918, 566. skk.)

Hunia danhu-ját /tan-hu, tan-gjuo/⁶⁶⁷ Touman-nak/Touban-nak⁶⁶⁸ hívták.

A Touban esetleg lehet a dorban átírása is. A d hang pótlására, amely a kínaiiban hiányzik, a legközelebbi hehezetes t felelhetne meg. S mivel a kínaiiban az r hiányzik, az or-t o-nak kellett ejteni. A név tehát dorban-nak is hangozhatott, mert a szóvégi r-t, természetesen n-nel is lehetett helyettesíteni. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ titulusról a források később tájékoztatnak bennünket.

Touban nem volt erősebb Qin-nél /K'in/⁶⁶⁹ és északra vonult. Amikor azután több, mint tíz év elmúltával Meng Tian /Meng T'ien/ meghalt, a fejedelmek fellázadtak Qin /K'in/ ellen. Így a Középső Birodalmat zűrzavar sújtotta s azok az emberek, akiket Qin /K'in/ a telepésekkel benépesített határvidékekre küldött, ismét elvonultak. Ennek következtében a hunok szabad kezet kaptak s alkalmanként ismét átkeltek a Huanghe-n /Huang-ho/ és dél felé előrenyomultak egészen addig, amíg a Középső Birodalom régi határerődítményeibe nem ütköztek.

Ezek a sorok teljesen érthetőek, ha visszaemlékszünk arra, hogy Meng Tian /Meng T'ien/ a hunokat Ordoszból és Huhhot földjéről visszavetette. Ezeknek az egészen a Nagy Falig nyúló területeknek a visszafoglalása, ezeket és a még délebbre fekvő vidékeket nagy csataterrré változtatta, ahol a Hun és a Han-dinasztia évtizedeken keresztül mérte össze a fegyveres erejét.

Az nem derül ki a forrásokból, hogy Touban-nak volt-e állandó székhelye. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ említ ugyan egy Touban/Touman nevű erődítményt (falat)⁶⁷⁰, amely talán azért viselte ezt a nevet, mert Touban/Touman alapította vagy lakta. Ugyanitt, a 3. fejezetben ezt olvassuk:

Ha a Wuyuan /Wu-jüan/⁶⁷¹ prefektúrában lévő Guyang /Ku-jang/ járás⁶⁷² északi részén elhagyjuk a „Kőkapu sáncot”⁶⁷³ akkor a Guanglu /Kuang-lu/⁶⁷⁴ erődhöz (falhoz) érünk. Ettől északnyugatra elérkezik az ember Zhijiu /Cse-kiu/⁶⁷⁵ járásba s ha még tovább megy északnyugat felé, Touban erődbe. Ismét északnyugat felé fordulva találkozik Lao erősség folyójával⁶⁷⁶, majd újból északnyugat felé haladva, a Xiulu /Hiu-lu/

⁶⁶⁴ 支 zhi, csi

⁶⁶⁵ 支 lásd: fent

⁶⁶⁶ 代 dai, tai

⁶⁶⁷ 單于 lásd: 537. sz. lábjegyzet

⁶⁶⁸ 頭曼 Touman, T'ou-man, (az „m” és a „b” hangváltók, tehát Tou-man vagy Tou-ban egyaránt helytálló. Nem utolsó sorban érdemel figyelmet a bán szavunk esetleges rokonsága. Régi ejtés: Dhu-muan.)

⁶⁶⁹ 秦 Qin, K'in

⁶⁷⁰ 頭曼城 Toumancheng, T'ou-man/ban-cs'eng

⁶⁷¹ 五原 Wuyuan, Wu-jüan

⁶⁷² 橐陽 Guyang, Ku-jang

⁶⁷³ 石門 Shimenzhang, Si-men-csang

⁶⁷⁴ 光祿城 Guanglucheng, Kuang-lu-cs'eng

⁶⁷⁵ 支就 Zhijiu, Cse-kiu, Cse-csiu

⁶⁷⁶ 牢城河 Laochenghe, Lao-cs'eng-ho

erődhez⁶⁷⁷ ér. Ezek azok az erődítmények, sánc-védművek és őrtorony-sorok, amelyeket Luqu-ig /Lu-k'ü/⁶⁷⁸ építettek ki.

A forrásszövegből a továbbiakban megtudjuk, hogy a 102. évben történt ez. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezete egyik jegyzetében az erődöket ebben a sorrendben említi meg, de ott a „Lao erősség folyója” helyett, a „Hu folyó erődje”⁶⁷⁹ szerepel. Ugyaninnen tudjuk meg azt is, hogy Guyang /Ku-jang/⁶⁸⁰ már a Han-korban Wuyuan /Wu-jüan/ prefektúra egyik járása volt. A Guyang /Ku-jang/ név azonban régebbi, mert a Shiji /Si-ki/ 44. fejezetében az áll, hogy ugyanaz a Wei-beli fejedelem⁶⁸¹, aki birodalma nyugati részén hosszú falat építtetett, uralkodásának 19. évében (352)

hosszú falat emelt, amely Guyang-ot /Ku-jang/⁶⁸² egy határerőddelel⁶⁸³ elzárta.

Ez a tudósítás minden bizonnyal azt akarja közölni, hogy Guyang /Ku-jang/ a fal közelében feküdt, mégpedig olyan helyen, ahol különleges védelmi intézkedésekre volt szükség a hun hordák betörései ellen. Ez a hely aligha lehetett más, mint az a nagy út, amely a mai napig Shuoping-en /Suo-p'ing/ és Huhhoton át Mongóliába vezet. Ebből következik az is, hogy a Guyang /Ku-jang/ névnek fenti három írásmódja közül, valószínűleg ez⁶⁸⁴ a helyes, mivel ez jelenti azt, hogy „megerősített dél”. Ha figyelembe vesszük továbbá, hogy a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28. földrajzi fejezete szerint Guyang /Ku-jang/ járás nem Yanmen /Jen-men/, Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) vagy Dingxiang /Ting-hiang/ prefektúrákban feküdt, amelyek a jelenlegi Shuoping /Suo-p'ing/, Datong /Ta-tung/ és Huhhot-nak felelnek meg, akkor egyszerűen kénytelen vagyunk Guyang-ot /Ku-jang/ a Faltól északra, Horinkar-nál⁶⁸⁵ lokalizálni.

Amint korábban olvastuk, innen húzódott északnyugat felé szabályosan azon erődök sora, amelyek közül a harmadik a Touban/Touman nevet viselte. A távolságokra vonatkozó adatok, sajnos, itt hiányoznak. Bizonyára a nagy út mellett feküdtek, amely Urga és az Orchon felé vezetett. Ezek az erődök azonban aligha a sivatagban keresendők. Talán ott voltak, ahol manapság Togtoh,⁶⁸⁶ Guihua /Kui-hua/⁶⁸⁷ vagy Huhhot és Suiyuan /Szui-jüan/⁶⁸⁸ fekszik, azaz a „Fekete folyó”⁶⁸⁹ vízben gazdag forrásvidékén és a Sárga folyó⁶⁹⁰ vízű területén, amelyek a Turken⁶⁹¹ folyóba torkollanak, az pedig a Huanghe-be /Huang-ho/ ömlik. Ez a terület minden bizonnyal az akkori Hun (Birodalom) központi területéhez tartozott és feltételezhetjük, hogy ez a terület a Yinshan /Jin-san/ északi lejtőiiig kiterjedt, ahol egy karavánút vezetett egyrészt Orchon-ba és Urga-ba, másrészt a Juyong /Kü-jung/ hágó⁶⁹² felé, amely az egykori Yan /Jen/ birodalom irányában a hun betörések nagy kapuja volt.

⁶⁷⁷ 宿虜城 Xiulucheng, Hiu-lu-cs'eng, Hszü-lu-cseng

⁶⁷⁸ 盧胸 Luqu, Lu-k'ü

⁶⁷⁹ 遼河城 Huhecheng, Hu-ho-cs'eng

⁶⁸⁰ 柸陽 Guyang, Ku-jang

⁶⁸¹ 魏 Wei, Wei

⁶⁸² 柸陽 Guyang, Ku-jang

⁶⁸³ 塞 sai, szai

⁶⁸⁴ 固陽 Guyang, Ku-jang

⁶⁸⁵ 和林格爾 Helinger, Ho-lin-ko-r, (ez azonban mongol Horingar átírása, a kínai – az 'er' szótagot/szót kivéve – nem használ „r” hangzót, helyette „l” áll.)

⁶⁸⁶ 托克托 (a mongol Togtoh átírása)

⁶⁸⁷ 歸化 Guihua, Kui-hua

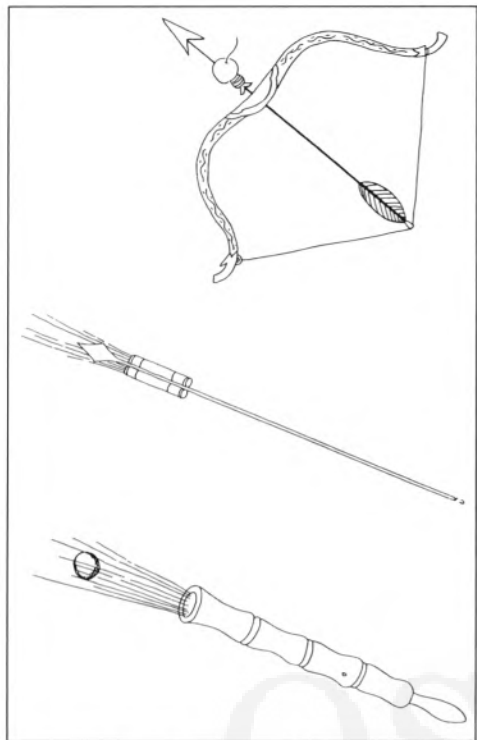
⁶⁸⁸ 綏遠 Suiyuan, Szui-jüan

⁶⁸⁹ 黑水 Heishui, Hei-sui, (a Hei régi ejtése: Hök)

⁶⁹⁰ 黃水 Huangshui, Huang-sui

⁶⁹¹ 圖爾根 mongol átírás

⁶⁹² 居庸 Juyong, Kü-jung, Csü-jung

Gyújtó és füttyülő (jelző) nyilak

nyíl repült, annak a fejét haladéktalanul leüttették. Most Maodun /Mao-tun/ (Bator) egyik legpompásabb paripájára lőtte ki a füttyülő nyilát s kíséretének azon tagjait, akik nem mertek vele együtt rálőni, nyomban lefejeztette. Nem sokkal később egy ilyen nyíllal ő maga lőtte le a szeretett feleségét s a kíséretének egyes tagjai ez alkalommal is mozdulatlan mereven álltak, nem volt bátorságuk rálőni. Maodun /Mao-tun/ (Bator) őket is lefejeztette. Amikor röviddel ezután egy vadászaton Maodun /Mao-tun/ (Bator) füttyülő nyíllal meglőtte a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ díszparipáját, kíséretének tagjai kivétel nélkül együtt lőttek vele. Mostmár tudta, teljesen rájuk hagyatkozhat. Ezután apjával, Touban danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ ment vadászni és apjára lőtt egy füttyülő nyilat. Egész kísérete ugyanabba az irányba lőtt és így megölték a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/. Ezt követően megölte második anyját (mostoháját), az öccsét (féltestvérét), valamint mindazokat a minisztereket, akik megtagadták neki az engedelmisséget s magát tette meg danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/.

A Shiji Yinyi /Si-ki Jin-ji/⁶⁹³ szerint (A Shiji-ben /Si-ki/ szereplő tudósítások magyarázatai, amelyet a 425-ben elhunyt Xu Guang /Hü Kuang/⁶⁹⁶ készített) ez az esemény állítólag a Qin-dinasztia /K'in/ második császára uralkodása első évében, azaz Kr. sz. előtt 209-ben történt.

Ebben a szövegrészben találkoztunk egy idegen szóval, amely később néha még elő fog for-

A danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a legidősebb fiát (a trónörököszt) Maodun-nak/Modu-nak /Mao-tun/Mo-tu/ (Batornak)⁶⁹³ hívták. Később volt egy különösen szeretett felesége⁶⁹⁴, aki fiút szült neki s ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ Maodun-t /Mao-tun/ (Bator) le akarta váltani és helyébe a fiatalabb fiát akarta tenni. Ezért Maodun-t /Mao-tun/ (Bator) elküldte túsznak a rouzhi-khöz /zsou-cse/ (yuezhi /jüe-csi/). Amikor ott volt kezesként, Touban hirtelen megtámadta a rouzhi-ke /zsou-cse =jüe-csi/. Ezért ezek meg akarták ölni Maodun-t/Modu-t /Mao-tun v. Mo-tu/ (Bator), ő azonban elkötött egy jó lovat s azzal visszamenekült a hazájába. Touban most ismerte fel kiválóságát és rábízta 10 000 lovas vezetését.

Most Maodun /Mao-tun/ (Bator) füttyülő nyilakat készített és lovas íjászáinak a gyakorlatozásuk közben azt a parancsot adta, hogy mindnyájan egységesen arra a tárgyra lőjenek, amelyre ő egy ilyen nyilat kilő. Aki nem ezt teszi, annak a fejét veszi. Ha tehát vadászat közben valaki nem oda lőtt, ahová a füttyülő

⁶⁹³ 冒頓 Maodun/Modu, Mao-tun/Mo-tu, (lásd: lentebb)

⁶⁹⁴ 閼氏 yanzhi, jen-csi, (lásd: lentebb)

⁶⁹⁵ 史記音義 Shiji Yinyi, Si-ki jin-ji, Si-csi jin-ji

⁶⁹⁶ 徐廣 Xu Guang, Hü Kuang, Hszü Kuang

dulni „fejedelmi feleség” jelentésben: ⁶⁹⁷. E jelek közül az első at, ot, hot, u vagy jen-nek hangzik, a másik ⁶⁹⁸ pedig megfelelhet azon különböző kiejtéseknek, amelyeket korábban már megadtunk.

A Shiji Suoyin /Si-ki Szuo-jin/ szerzője azt állítja, hogy ezen szó kiejtése a ⁶⁹⁹-vel azonos, azaz het-ti vagy hat-te és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ kommentátora, Yan Shigu /Jen Si-ku/⁷⁰⁰, aki 579–645 között élt, azt mondja, hogy az első jegy jen-nek ⁷⁰¹, a második pedig ⁷⁰² dzsi-nek hangzik. At-dzsi vagy at-si talán az evcsi-nek felelne meg, amely szó Vámbéry Ármin szerint újgur szó és feleséget jelent. (Vö. Prof. Kurakichi Shiratori, *Über die Sprache des Hiung-nu-Stammes und der Tung-hu-Stämme*. 5. skk.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

⁶⁹⁷ 關氏 yanzhi, jen-csi, ma közmegegyezés szerint így ejtik, azonban létezik másik fonetikája is: esi {lásd: Kangxi 2001, 472. o.} – az esi fonetikával kapcsolatosan az eskü vagy esküvő szavunkról a következőket lehet elmondani: ES, elavult főnév. A ma divatos eskü értelmében. „És esével erősejti vala.” *Et cum juramento affirmabat*. „És hazug est ne szeressetek.” *Et juramentum mendax ne diligatis*. „Az eseket, melyeket beszélettél a népeknek” *Juramenta, tribubus quae locutus es*. Bécsi cod. Csalóközben itt-ott ma is hallani: *Sok esre-hitre*, = esküvésre, bizonyításra. Ezen egyszerű es-ből származott a mai eskü. Rokonnak látszik hozzá a régi halotti beszédben erős bizonyítást jelentő isa. „Isa por és homu vogymuk.” A sinai nyelven sí szintén am. *es v. eskü*. Cz-F III. k. 400. o. Továbbá: ES-İK: (3.) jut, akad, kerül. Miuta ehő a férfiő estem: kerültem, mentem férjhez (Soprony m. Kisfalud, Nagy-Mihály Nyr. XXI. 432) – Magyar Tájszótár. Szerk.: Szinnyi József. Budapest. Repr.: Nap Kiadó. 2003, 507. old. Fentieket figyelembe véve nem elképzelhetetlen, hogy a 關氏, amely nem han kínai szó, hanem –amint az a forrásszövegekből is világosan kiderül – nyilvánvalóan xiongnu, azaz hun szó átírása kínai írásjegyekkel, a magyar es-kü, es-kü-vő szóval kapcsolatba hozható. Vö. 215. oldal, *-gal jelzett lábjegyzet.

⁶⁹⁸ 氏 lásd: 660. sz. lábjegyzet

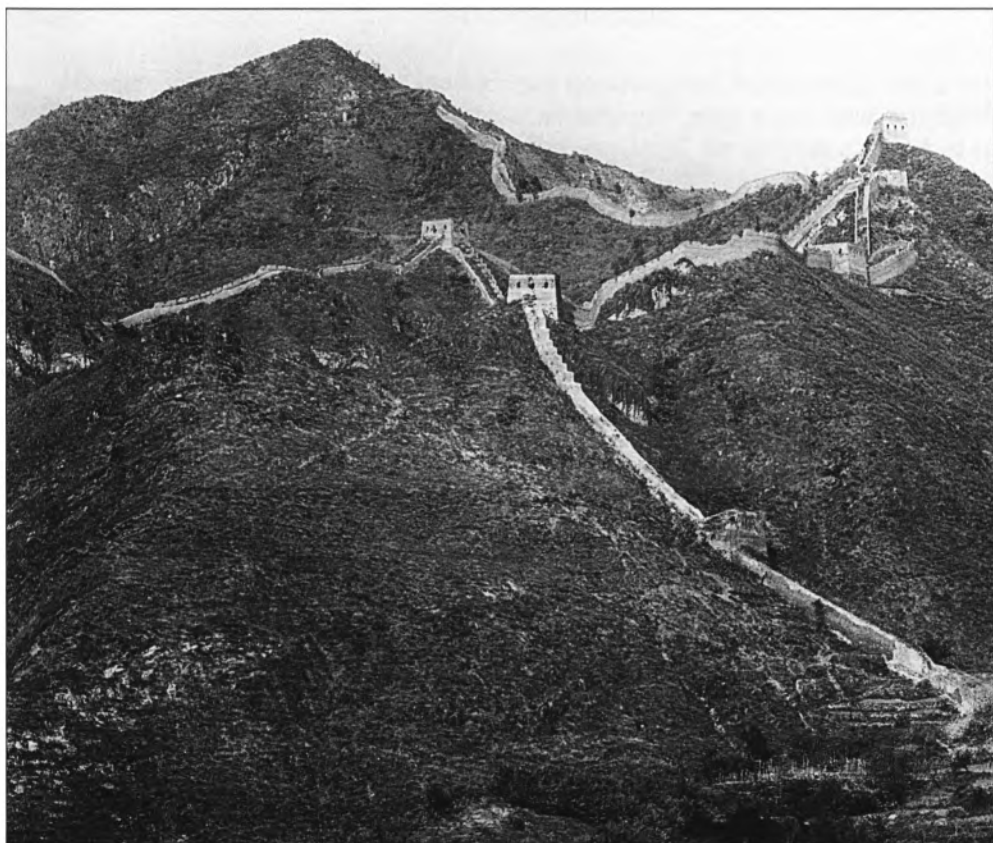
⁶⁹⁹ 曷氏 hedi, ho-ti, (a régi ejtést illetően lásd: Karlgren, 313. d.)

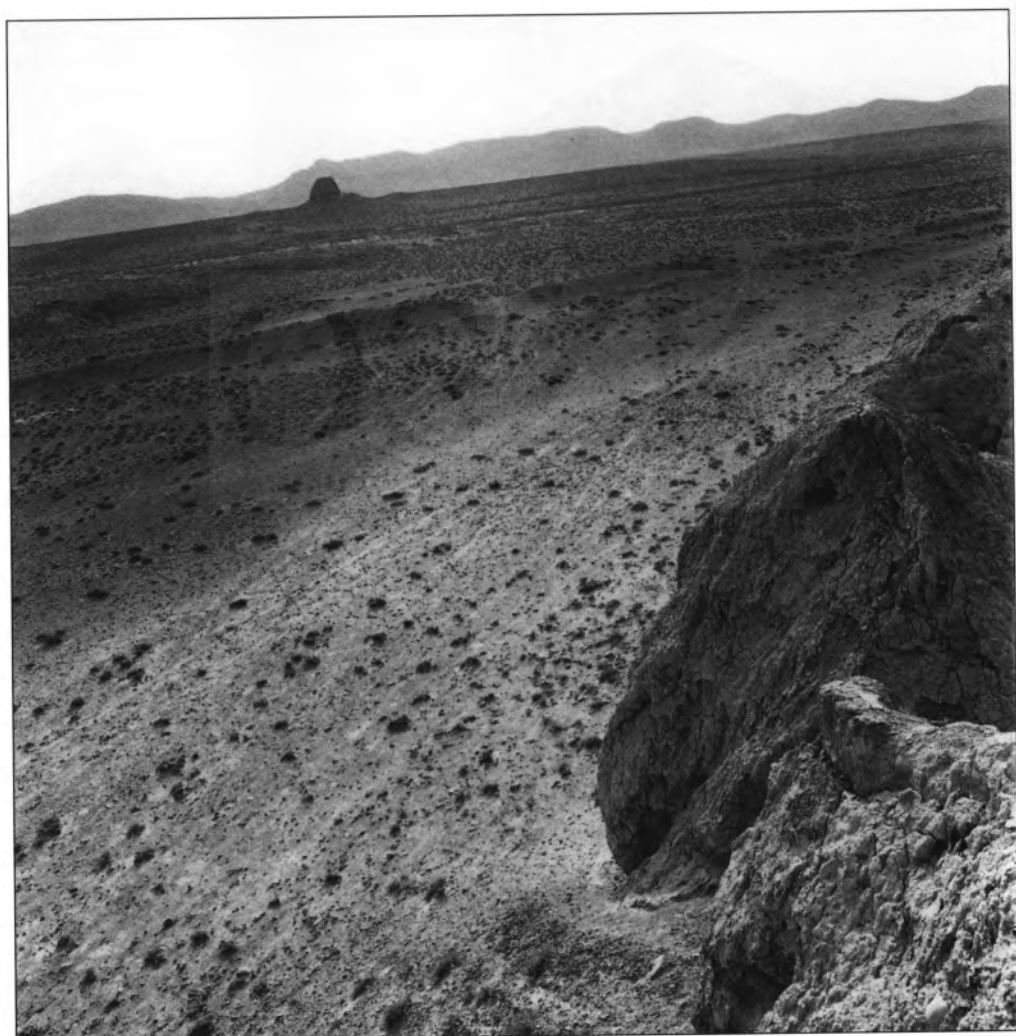
⁷⁰⁰ 顏師古 Yan Shigu, Jen Si-ku

⁷⁰¹ 於連反 (fonetika leírás)

⁷⁰² 支 (fonetika leírás)

**BATOR [MAODUN, MAO-TUN]
A NAGY BIRODALOM MEGALAPÍTÁSA
ÉS BERENDEZKEDÉSE**

Az északi Ordosz, Lingwu /Ling-wu/ melletti falmaradvány

◀ AZ ELŐLSŐ OLDALON: A Yan /Jen/ hegységtől a Bohai /Po-hai/ tó vidékéig a XIV. és XVI. században épült Nagy Fal részlete

1. ERKÖLCSÖK ÉS SZOKÁSOK

Maodun /Mao-tun/ (Bator)⁷⁰³, hun uralkodó volt nemzetségének legnagyobbja. Ami a nevét illeti, a Shiji Suoyin /Si-ki Szo-jin/ szerint ez az írásjegy⁷⁰⁴ vagy a szokásnak megfelelően mo vagy bo, vagy a⁷⁰⁵ jel szerint bok-nak, mok-nak ejtendő. Ha azonban a névnek az első szótagja k-ra vagy h-ra végződne, akkor a kínaiak bizonyára átírták volna sok írásjegyük segítségével, amely bok-nak vagy mok-nak hangzana. Kézenfekvő tehát az a gondolat, hogy ez a szótag mor-nak (bor-nak) hangzott, s mivel a kínaiak az r-hangot nem tudják kiejteni, mo-nak ejtették és ennek megfelelően adták vissza írásban.

Ennek a jegynek⁷⁰⁶ a szokásos kiejtése: tun. Mivel Song Qi /Szung K'i/⁷⁰⁷ (998–1061?) azt állítja, hogy a szóban forgó írásjegy ezen írásjegy⁷⁰⁸ fonetikája szerint, tehát tok-nak vagy tuk-nak ejtendő, egy olyan alapformára kell gondolnunk, amely a kínai száj számára akár tun-nak, akár tuk-nak volt ejthető s akkor ez csak tur lehetett. Valószínű tehát, hogy az alap-, az ősforma Mortur vagy Bortur lehetett.

Amikor Bator [Maodun, Mao-tun] vette át a kormányzást, a donghu-k /tung-hu/ hatalmuk csúcsán állottak. Amikor ezek megtudták, hogy Bator [Maodun, Mao-tun] megölte az apját és önmagát ültette a trónra, követet küldtek hozzá azzal az üzenettel, hogy azt a lovat akarják, amely Touban-é volt s ezer li-t tudott megtenni.

Bator [Maodun, Mao-tun] tanácskozott a miniszterivel, akik kijelentették, hogy egy ilyen ló túlságosan értékes a hunok számára, tehát nem lehet odaadni. Bator [Maodun,

⁷⁰³ 冒頓 Maodun/Modu, Mao-tun/Mo-tu Megjegyzés: mindazok alapján, amit a szerző az alábbiakban e névvel kapcsolatosan leír, minden kétséget kizárólag megállapítható, hogy az a mongol „bator” avagy „bagatur” rangot jelöli, melynek jelentése egyébként: bátor – pontosan, amiképpen a magyarban. A szerző magyar nyelven nem tudott, tehát erre a megoldásra nem is gondolhatott. Továbbá e névre vonatkozólag Wu Shuping a következőt írja: „mongol név, jelentése: bátor”. – Wu Shuping (szerk.), Quanfan Quanzhu Shiji. Tianjin Gujie Chubanshe. 1999, III. köt. 2856. old. (A továbbiakban: QQShiji.) Továbbá, a nagyszentmiklósi kincs Boila-csészéjén többek által Boutaulnak vagy Butaulnak olvasott név eredeti hangzása nagy valószínűség szerint: bátor. A szóvégi „l” hangzó erős gyanút kelt aziránt, hogy a csésze kínai nyelvterületen keresztül jutott el a felvétel helyszínére, a kínai ugyanis az „r” átírására olyan szót alkalmaz, melyben e hangzó helyett „l” van, hiszen nem rendelkezik átíráshoz megfelelő „r” hangzóval.

⁷⁰⁴ 冒 mao, mao, (bao)

⁷⁰⁵ 墨 mo /mok, mo /mok, (bo /bok)

⁷⁰⁶ 頓 dun, tun

⁷⁰⁷ 宋 祁 Song Qi, Szung K'i

⁷⁰⁸ 毒 du, tu

Mao-tun] azonban így beszélt: „Micsoda! Többre becsüljek egy lovat, mint egy szomszéd államot?” S oda ajándékozta az ezer mérföldes lovat.

A donghu-k /tung-hu/ meg voltak győződve, hogy Bator [Maodun, Mao-tun] fél tőlük s újabb követet küldtek hozzá, azzal az üzenettel, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ esi-feleségét (esküdt feleség) [yanzhi, jen-csi] is kívánják. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megint tanácskozott a környezetével. Mindannyian a dühtől elvörösödve azt kiabálták: „A donghu-knak /tung-hu/ nincsen tao-ja, hogy még az esi-felséget [yanzhi, jen-csi] is követelik. Azt javasoljuk, hogy támadjuk meg őket.” Bator [Maodun, Mao-tun] azonban így beszélt: „Óh, többre becsüljek egy asszonyt, mint egy szomszéd birodalmat?” S előhozta hűséges feleségét és odaadta a donghu-knak /tung-hu/.

Ily módon azonban a donghu-k /tung-hu/ királyának még jobban megerősödött a követelődzése. Nyugat felé vonult és betört egy elhanyagolt földterületre, amely közte és Hunia között feküdt. Ez a föld lakatlan volt és több, mint ezer li nagyságú. Mind a két nép a határvidéken lakott és ott outuo-t /ou-t'o/⁷⁰⁹ birtokolt.

Az ao vagy o bizonyára a türk ordu (többes szában: ordut) szót adja vissza. Mivel a kínai nem ismeri az r és a d hangot, ezért az ordut szót csak olyan írásjegyekkel lehetett visszacsi, amelyek o-nak vagy ot-nak hangzottak. A későbbi évszázadokban az ordu általában a tábornak vagy a mongol fejedelmek (kánok) rezidenciájának a megjelöléseként fordul elő, de ez a szó kétségtelenül még a fejedelem által közvetlenül igazgatott központi területet is jelentette, a kínai vazallus államokkal ellentétben. (Shiratori azonban egészen más nézeteket vall erről a szóról!)

A hunok orduját tehát, amely Sanxi-től /San-hi/ északra terült el, a donghu-k /tung-hu/ ordujától egy több, mint ezer li, azaz 300 km széles lakatlan föld választotta el. A donghu-k /tung-hu/ központi területe tehát Chengde /Cs'eng-tö/⁷¹⁰ körzetben, Shengjing /Seng-king/ tartományban kellett legyen.*

A donghu-k /tung-hu/ most ismét követet küldtek, aki így szólt Batorhoz [Maodun, Mao-tun]: „Az az elhagyott, az ordun kívüli föld, amely a te és az én birodalmam között van, a hunok számára értéktelen, ezért ezt én akarom!”

Amikor Bator [Maodun, Mao-tun] erről a minisztereivel tanácskozott, néhányan úgy vélekedtek, hogy ezt az elhagyott területet át is lehet engedni, meg nem is, ez mindegy. Bator [Maodun, Mao-tun] azonban ekkor dühbe gurult: „A földet, a birodalom alapját engedjük át?” – kiáltotta s mindazoknak, akik ezt tanácsolták s leüttette a fejét.

Ekkor Bator [Maodun, Mao-tun] nyeregbe pattant, s mindazokat, akik a birodalmában otthon maradnának, lefejezéssel fenyegetett meg, majd kelet felé vonult és meg-

⁷⁰⁹ 歐脫 outuo, ou-t'o, (régí ejtések: u-thuot vagy u-twat). Ez a kínaira átírt hun szó – amennyiben a régí ejtések közül az első vesszük figyelembe – hasonlatos az orda, horda, hordó, ordo, gorda, gorad szavakhoz, {vö. város egyéb nyelveken, melyek származtatásáról érdemes volna elgondolkodni} s az egészek az alapja lehet a gor avagy kör, kor{ong}. Hozzáteesszük azonban, hogy ebben az értelemben méginkább a 胡 [régí ejtés: gho] írásjegy fedheti a „város” fogalmát és fonetikáját, vö. 361. sz. lábjegyzet. Ami Ordosz nevében a szóvégi sz-t illeti, a mongol nyelvben pl. az „sz” a többes szám jele. Amennyiben a második fonetikát nézzük, tudjuk, az idegen szavak átírásakor a kínai az „r” pótlására – mivel megfelelő átíráshoz ilyen hangzója nincs – olyan szavakat/szótagokat alkalmaz, amelyekben az „r” végződés helyett „t” vagy „n” áll. Ha megfigyeljük az archaikus fonetikát, az megdöbbentő hasonlóságot mutat az „udvar” szóval. Hasznos volna az udvar szavunk eredetét újra megvizsgálni.

⁷¹⁰ 承德 Chengde, Cs'eng-tö

* Lektorí megjegyzés: ilyen nevű tartomány Kínában nincsen.

támadta a donghu-kat /tung-hu/. Ezek királya azonban olyan megvetést érzett Bator [Maodun, Mao-tun] iránt, hogy nem is gondolt a védelemre. Így azután Bator [Maodun, Mao-tun] hadseregével felvonult, támadott és megsemmisítő vereséget mért a donghu-k /tung-hu/ királyára. Népét fogságba vetette, elzsákmányolta állatait és javait. Majd birodalmába visszatérve nyugat felé vonult és megtámadta a rouzhi-ket /zsou-cse (=jüe-csi)/ és megfutamtította őket. Felvonult dél felé is és leigázta Loufan-t, valamint a a Huanghe-től /Huang-ho/ délre lakó Baiyang /Pai-jang/⁷¹¹ királyát. Betört Yan-be /Jen/⁷¹² és Dai-ba /Tai/⁷¹³. Ezzel ismét visszahódította Hunia mindazon területét, amelyet Qin /K'in/ Meng Tian /Meng T'ien/ által foglalt el. A Huanghe-től /Huang-ho/ délre fekvő Chaona-ig /Cs'ao-na/⁷¹⁴ és Fushi-ig /Fu-si/⁷¹⁵ meghódította a vidéket a Han-dinasztia zárókapuival és határerődítményeivel egyetemben. Ezután ismét betört Yan-be /Jen/ és Dai-ba /Tai/.

Ebből az következik, hogy Touban akkoriban csak a Huanghe /Huang-ho/ kanyarulatában fekvő Ordoszt s attól keletre csak Shanxi /San-hi/ és Pe-csi-li északi faláig terjedő területet foglalta vissza. Loufan Taiyuan /T'ai-jüan/ körzet északi részében feküdt s a két ízben említett Dai /Tai/, bizonyára tévedés.

A Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ olvasható szöveg az első említést nem tartalmazza.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezete Chaona-t /Cs'ao-na/ Anding /An-ting/⁷¹⁶ prefektúra járásai között sorolja fel, Fushi-t /Fu-si/ pedig Shang /Sang/ prefektúra járásai között. Chaona /Cs'ao-na/ állítólag a mostani Pingliang-tól /P'ing-liang/⁷¹⁷ északnyugatra feküdt, tehát a nagy út mentén, amely Xianyang-tól /Hien-jang/ a rouzhi-k /zsou-cse (=jüe-csi)/ egykori országába és Turkesztánba vezetett. Fushi /Fu-si/ a mai Suide-től /Szui-tő/⁷¹⁸ délre feküdt, tehát a Huhhotba vezető nagy út mellett, amelyet korábban már tárgyaltunk.

Eközben Han hadserege már fegyverben állt Xiang Yu /Hiang Jü/⁷¹⁹ haderejével szemben. A Középső Birodalom kimerült a fegyverkezésben, ezért tudott Bator [Maodun, Mao-tun] megerősödni. Több mint 300 000 íjász harcosa volt.

Xiang Yu /Hiang Jü/ 209-ben fellázadt Qin /K'in/ második császára ellen. Meghódította és elpusztította a fővárost, Xianyang-ot /Hien-jang/ és megszüntette ott az életet. Ezért történetileg őt tekinthetjük a Qin-dinasztia /K'in/ megsemmisítőjének. Felvette Nyugat-Chu /Cs'u/ királya⁷²⁰ címet. Xiang Yu-nek /Hiang Jü/ azon Liu Bang /Liu Pang/⁷²¹ elleni harcából, akit éppen ő nevezett ki „Han királyá⁷²²”-vá, ez utóbbi került ki győztesen. Így 202-ben Liu Bang /Liu Pang/ elfoglalta a császári trónt és megalapította a Han-dinasztiát. Ezután Gao /Kao/⁷²³ vagy Gao Zu /Kao Cu/⁷²⁴ néven találkozunk majd vele, amely nevet a halála után kapta s ezért így szerepel a történelemben.

⁷¹¹ 白羊 Baiyang, Pai-jang

⁷¹² 燕 Yan, Jen

⁷¹³ 代 Dai, Tai

⁷¹⁴ 朝那 Chaona, Cs'ao-na

⁷¹⁵ 膚施 Fushi, Fu-si

⁷¹⁶ 安定 Anding, An-ting

⁷¹⁷ 平涼 Pingliang, P'ing-liang

⁷¹⁸ 綏德 Suide, Szui-tő

⁷¹⁹ 項羽 Xiang Yu, Hiang Jü, Hsziang Jü

⁷²⁰ 西楚王 Xichu wang, Hi-cs'u wang, Hszi-csu wang

⁷²¹ 劉邦 Liu Bang, Liu Pang

⁷²² 漢王 Hanwang, Han-wang

⁷²³ 高 Gao, Kao

⁷²⁴ 高祖 Gao Zu, Kao Cu

Chunhui-tól /Cs'un-hui/ Touban-ig több, mint ezer év telt el, miközben a birodalom hol nagyobb, hol kisebb volt, de általában széttágolt és elaprózódott. Ebből az időszakból dinasztikus tudósításokat nem lehet találni s nem lehet időrendet felállítani.

Annál inkább írhattak dinasztikus tudósításokat a hunokról és tisztviselőikről, miután Bator [Maodun, Mao-tun] hatalma és nagysága csúcsára jutott és teljesen alávetette az északi barbárokat. Délen viszont a Középső Birodalommal ellenséges viszonyban állt.

Most már áttekintést ad a történetíró számunkra a hunok államberendezkedéséről. Nem mondja ugyan azt, hogy ennek létrehozója Bator [Maodun, Mao-tun] volt, de ezt érzékelteti. Ebben az államberendezkedésében nem jelentéktelen mértékben felfedezhető a kínaiak utánzására való törekvés.

A Shiji-ben /Si-ki/ teljesen hiányoznak azok a sorok, amelyeket a Qian Hanshu /K'ien Hansu/ 94. fejeztében olvashatunk:

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/⁷²⁵ nemzetségneve⁷²⁶ Bljuan-tieg [Luandi, Luan-ti]⁷²⁷. A birodalom Tengli gutu danhu-nak /t'eng-li ku-t'u tan-hu/⁷²⁸ nevezte őt. A hunok az Ég (Tengli /T'eng-li/) Fiának (gutú /ku-t'u/) nevezik. A danhu /tan-hu/, tan-gjuo/ széleset és nagyot jelent és mivel ő az Eget jeleníti meg, ezért danhu /tan-hu/ (széles és nagy).

Igy tehát a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ is az Ég Fia címet viselte, amelyet Zhou /Csou/ nagykirályai viseltek s amelyet Qin /K'in/ és Han uralkodói is felvettek. Az igen valószínű, hogy a hunok Ázsiának ezt a legfőbb fejedelmi címét a déli vetélytársuktól kölcsönözték. A Tengli /T'eng-li/ nyilvánvalóan a későbbi a türk népek dingri-je vagy tengri-je. Itt nyomban felmerül a kérdés, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ cím, amelynek viselője e szövegrész szerint az Eget képviseli, a tengri átirása-e avagy ennek a szónak csak egy rokon alakja? Valójában a⁷²⁹ jel általában u-nak vagy i-nek hangzik, de – amint a Kangxi /K'ang-hi/ glosszáríum tanítja – hu-nak vagy hi-nek⁷³⁰ ejtendő, ha a jelentése egy sóhaj vagy egy kilégzés. Egy ilyen hi hang a kínaiak számára, akiknek a nyelvében nincs r hang, egészen természetes írásmód volna a ghi számára, amelyhez szájuk minden bizonnyal a gri szótagot torzította. Ezzel látszólag ellenkezik a kínai tudományos álláspont. A Kangxi /K'ang-hi/ glosszáríum szerint ugyanis a szóban forgó méltóságnévben szereplő⁷³¹ jel, állítólag nem dan/tan-nak, hanem sen-nek vagy sien-nek⁷³² hangzott. Ez a vélemény valószínűleg egy régebbi író által kinyilvánított és kritikátlanul átvett nézetre nyúlik vissza, amint ezt a XXI. fejezetben olvasni fogjuk. Wang Mang császár Kr. sz. utáni 15-ben a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ címet sen-hu-ra vagy san-hu-ra⁷³³ változtatta, amiben ennek a jelnek⁷³⁴ a kiejtése vezérelhetette. Ez a vélekedés azonban igen keveset számít, mivel az írott források arról számolnak be, hogy Wang Mang öt évvel korábban ugyanezt a címet fu-hu⁷³⁵-ra változtatta.

⁷²⁵ 單于 chanyu/shanyu/danhu, cs'an-jü/san-jü/tan-hu (régí ejtés: tan-gjuo; vö. 1430. sz. lábjegyzet)

⁷²⁶ 姓 xing, hing, hsing

⁷²⁷ 攀鞮 Luandi, Luan-ti (régí ejtés: Bljuan-tieg)

⁷²⁸ 撐犁孤塗單于 Tengli gutu chanyu/shanyu/danhu, t'eng-li ku-t'u cs'an-jü/san-jü/tan-hu, (A gudu/ku-tu régí ejtése: kuo-dhuo, a tan-hu régí ejtése: tan-gjuo, az itt szereplő teng-nek az írásjegyet a Karlgren lexikon nem tartalmazza. A gudu/ku-tu ill. kuo-dhuo szóval kapcsolatban megjegyzendő, hogy az két mongol szóra is igen hasonlatos: 1/ kuda, ami annyit tesz: após, aki a házasság révén egyesült két családnak a feje. 2/ kutug, ami azt jelenti: szentséges, megszentelt, szent.)

⁷²⁹ 于 hu / yu, hu / jü

⁷³⁰ 休居切 {ezen kiejtési útmutató szerinti ejtése: xu / xi, hü / hi, hszü / hszí}

⁷³¹ 單 dan / shan / chan, tan / san / cs'an

⁷³² 市連切, 時連切, 音蟬 (kiejtési útmutató)

⁷³³ 善于 shanhu / shanyu, san-hu / san-jü

⁷³⁴ 單 lásd: 731.

⁷³⁵ 服于 fuhu / fuyu, fu-hu / fu-jü (az archaikus ejtést illetően lásd: Karlgren, 934. d.)

A Kangxi /Kang-hi/ glosszárium révén azonban ezen kívül megtudjuk azt is, hogy ezt az írásjegyet⁷³⁶ dzsan-nak vagy dzsen-nek⁷³⁷ és csan-nak vagy csen-nek⁷³⁸ is ejtik. Ez azt sejteti, hogy a hun fejedelmi cím kínai átírásának kiejtése a dengri egyik változata alapján – lévén a kínai száj a d-t és az r-et nem tudja kiejteni – dzsen-hi-nek hangzott, és ehhez igazodva írták le. Így tehát ismét ugyanazzal a tengri szóval találtuk szemben magunkat, amely a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ kiejtett jellel könnyen átírható volt.

Azonban bármennyire is megalapozottnak tűnnek ezek a feltevések, mégis ellentmond nekik a következő megfontolás: ha a teng-li és a tan-hi egy és ugyanazon alapszó, azaz dingri, tengri vagy dengri, akkor furcsa, hogy a fentebbi szövegrészben két írásmódban is előfordul, még-hozzá egy és ugyanazon kifejezésben. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ tehát valami mást kell jelent-sen, mint a tengri. Itt a türk tanrü jut eszünkbe, amely Radloff, *Wörterbuch der Türk-Dialekte* III. 810. szerint istenséget jelent és kínaiul kiválóan átírható tan-hü-nek vagy tan-hu-nak vagy tan-hi-nek. Valójában nagyon is természetesnek tűnik, hogy a hun fejedelmet, akárcsak Kína császárait, aki az Ég Fia címet viselte, ugyancsak istenségnek tekintsenek. Kínában a császárság ősi isten-mivoltára vonatkozóan utalok az *Universismus c. munkám* 3. fejezetére.

A Shiji-ben /Si-ki/ a szöveg így folytatódik:

Felállított bal és jobb bölcs királyokat⁷³⁹, bal és jobb kuk-li (yuli /jü-li /gjuk-lua) királyokat⁷⁴⁰, bal és jobb da jiang-ot /ta kiang/ (fővezéreket)⁷⁴¹ bal és jobb da duwei-eket /ta tu-wei/ (legfelső főparancsnokokat)⁷⁴², bal és jobb ta tang-gho-kat [danghu, tang-hu]⁷⁴³, bal és jobb kut-tuo-ghu-kat [guduhou, ku-tu-hou]⁷⁴⁴.

A hunoknál a xian /hien/ (bölcs) dhuo-ghi-t [tuqi, t'u-k'i]⁷⁴⁵ jelent s így állandóan a

⁷³⁶ 單 lásd: 731. sz. lábjegyzet

⁷³⁷ 之善切, 音戰 (kiejtési útmutató)

⁷³⁸ 齒善切, 音闌 (kiejtési útmutató)

⁷³⁹ 賢王 xian wang, hien wang. Itt megjegyzendő, hogy Obrusánszky Borbála szerint a wang {király} valamint a wan {tízezer} és a mongol ong {király} szó közös töröl fakadnak. Megjegyzendő továbbá, hogy Fogarasi János a magyar „bán” szót ezzel a „wang” szóval hozza kapcsolatba – lásd: Fogarasi János, Székely népköltészeti gyűjtemény. In: Nyelvtudományi Közlemények 3, 1864, 361-389. old. Továbbá, az „m” és a „b” egy közös „w” előzményre megy vissza. Lásd: Czeglédi Katalin cikke in: Magyar őstörténeti füzetek 2, Miskolci Bölcsész Egyesület. 2005, 42-43. o.

⁷⁴⁰ 谷蠡王 guli wang, ku-li wang. Másik változat szerint azonban: yuli wang, jü-li wang. Itt megjegyzendő, hogy e méltóságnév első tagja nemcsak 'gu'-nak 'ku'-nak ejthető, hanem létezik egy másik fonetikája is, a 'yu' avagy 'jü', s nagy figyelmet érdemel, hogy ebbéli ejtésében: 'jüli' avagy 'juli' a mi gyula méltóságnévünk bukkan elő, s a 谷 régi ejtése Karlgren szerint: gjuk {Karlgren, 1202. a.} a 蠡 régi ejtése: lua {Karlgren, 1241. o.} együtt tehát: **gjuk-lua!**

⁷⁴¹ 大將 da jiang, ta kiang, ta csiang

⁷⁴² 大都尉 da duwei, ta tu-wei

⁷⁴³ 大當戶 da danghu, ta tang-hu (a tang-hu régi ejtése: tang-gho)

⁷⁴⁴ 骨都侯 guduhou, ku-tu-hou (régij ejtés: kut-tuo-ghu) A HLTör-ben (37. o.) hibásak a méltóságnevek, a legkirívóbb pl. a márk.

⁷⁴⁵ 屠耆 tuqi, t'u-k'i. Shiratorinak az alábbiakban olvasható véleménye igen valósnak tűnik, miszerint e cím tu-szi-nak hangzott s jelentésében megfelelt a türk tűz szónak, annál is inkább, mert – igaz, nem archaikus ejtéssel, de – tü-szi-nek is ejthető, s ha belegondolunk, e hangzás már kísértetiesen hasonlít a tűz szóra, melyet Shiratori a türk egyenes, azonos, igazságos szóval azonosít. Megjegyzendő, hogy e szó: tűz, a magyarban is jelentéssel bír. Továbbá, a mongolban a tűszimel méltóságnév, s jelentése pedig: méltóságos, dicsőséges, igaz, igazságos. Az írásjegyek régi, archaikus ejtése viszont: dhuo-ghí, mely viszont valóban a türk doghrival tűnik azonosnak. E méltóságnévre vonatkozóan lásd még: 353. oldal *-gal jelzett lábjegyzetét.

„legelőkelőbb fiú”, azaz a trónörökös⁷⁴⁶ lesz a baloldali dhuo-ghi [tuqi, t'u-k'i] király. A bal és jobb oldali bölcs királyoktól lefelé a tang-gho-ig [danghu, tang-hu], a magasabb rangúaknak több mint tízezer lovasuk volt az alacsonyabb rangúaknak csak néhány ezer.

24 (ilyen?) nagyság volt, akiknek hivataluk gyakorlása során kijárt a „tízezer lovas” cím⁷⁴⁷. A nagyok⁷⁴⁸ az összes örökletes méltóságot viselték.

A birodalom legfőbb méltóságainak, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ fiainak a címe itt tehát nem fonetikusán van visszadva, hanem a wang írásjeggyel⁷⁴⁹, amely a Han-kor óta mindig a császár fiait jelölte. Helyes lehet tehát az a feltevés, hogy a dhuo-ghi [tuqi, t'u-k'i] a türk doghri-t adja vissza. Ennek a szónak a xian-nel /hien/⁷⁵⁰ való fordításánál meg kell jegyezni, hogy ez az írásjegy a legrégebbi időktől kezdve az erény és a bölcsesség második legmagasabb fokát fejezi ki s közvetlenül a sheng /seng/⁷⁵¹ (a szentség) után következik, amelyet az élő emberek közül csakis az Ég kormányzó Fia birtokolhat. Shiratori úgy véli, hogy ez a cím tu-szi-nak hangzott s megfelelt a török tűz szónak, amely egyeneset, igazat, azonost, jogost jelent.

A kuk-li (yuli /jü-li /gjuk-lua) jelentését a szöveg nem adja meg. A Shiji Jijie /Si-ki Ki-kie/ és Yan Shigu /Jen Si-ku/, valamint a Kangxi /K'ang-hi/ glosszárium megmagyarázza, hogy ebben az egyedi esetben ez a jel⁷⁵² luk-nak ejtendő. Ezek a tekintélyes szerzők nem hoznak fel semmiféle indokot állításuk igazolására s ezért valószínű, hogy a doghri (xian /hien/) szót, amelyet a kínai ember szája természetesen luk-li-vé torzított, önkényesen azonossá tettek a kuk-li-val. A szöveg ellenben mégis félreérthetetlenül két különböző jelentésű szóként jelöli meg a kuk-li-t és a dhuo-ghi-t.

A da jiang /ta kiang/ (fő hadvezér) cím sajnos csak kínai formában szerepel, hasonlóképpen a da duwei /ta tu-wei/ (hadsereg-főparancsnok) is. A Qin- /K'in/ és a Han-korban a wei⁷⁵³ a különböző fajta katonai parancsnokok címe volt. Így például a városokban és a megyékben shouwei /sou-wei/⁷⁵⁴, azaz megszálló parancsnokok; a birodalmi fővárosban zhongwei /csung-wei/⁷⁵⁵, azaz a központi haderő parancsnokai; a weiwei⁷⁵⁶, azaz a gárda parancsnokai; junwei /kүн-wei/⁷⁵⁷ és xianwei /hien-wei/⁷⁵⁸, azaz a prefektúrák és a járások parancsnokai; a daiwei /tai-wei/⁷⁵⁹, azaz a főparancsnok; a hujun duwei /hu-kүн tu-wei/⁷⁶⁰, azaz a védősereg főparancsnokai, akiket da sima-nak /ta sze-ma/⁷⁶¹, azaz a hadügyek legfőbb igazgatójának is nevezték.

A tang-gho [danghu, tang-hu] és a kut-tuo-ghu [guduhou, ku-tu-hou] címek, amelyek nyil-

⁷⁴⁶ 太子 taizi, t'ai-ce

⁷⁴⁷ 萬騎 wan qi, wan k'i

⁷⁴⁸ 大臣 da chen, ta cs'en

⁷⁴⁹ 王 wang, wang (Megjegyzés: a szerzővel ellentétben, meglehet, hogy mégiscsak fonetikusán van visszaadva, annak ellenére, hogy a wang szó a kínaiban „király” jelentéssel bír, vö. 739. sz. lábjegyzet)

⁷⁵⁰ 賢 xian, hien, hsien

⁷⁵¹ 聖 sheng, seng

⁷⁵² 谷 gu / yu, ku /jü, a Kangxi 2001 (417. o.) szerint még: 盧谷音鹿, tehát: lu. Lásd még: 740. sz. jegyzet)

⁷⁵³ 尉 wei, wei

⁷⁵⁴ 守尉 shouwei, sou-wei

⁷⁵⁵ 中尉 zhongwei, csung-wei

⁷⁵⁶ 衛尉 weiwei, wei-wei

⁷⁵⁷ 郡尉 junwei, күн-wei, csүн-vej

⁷⁵⁸ 縣尉 xianwei, hien-wei, hsien-vej

⁷⁵⁹ 太尉 daiwei, tai-wei

⁷⁶⁰ 護軍都尉 hujun duwei, hu-kүн tu-wei, hu-csүн tu-vej

⁷⁶¹ 大司馬 da sima, ta sze-ma

vánvalóan nem kínai rangok, magyarázat nélkül maradtak. A Shiji Jijie /Si-ki Ki-kie/ szerint a kut-tuo-k [gudu, ku-tu] „egy másik nemzetség nagyjai”⁷⁶² voltak, tehát nem a danhu [tan-hu, tan-gjuo] nemzetségének a tagjai. Úgy tűnik tehát, hogy a kut-tuo-ghu [guduhou, ku-tu-hou] nemzetségnév vagy törzsnév.* Így aztán meglehet, hogy a tang-gho [danghu, tang-hu] is nemzetségnév vagy törzsnév.**

A miniszterek bal és jobb oldali megkülönböztetése is a kínai gondolkodás világában gyökerezik. Az, hogy a koronaherceg, azaz a bölcs király baloldali volt, azt mutatja, hogy éppen úgy, mint Kínában, a legelőkelőbb oldal a trón baloldala volt. A régi korok uralkodóinak a példája nyomán a kínai császár a trónusán ülve dél felé fordult, vagyis kelet, a napkelte iránya, amely a nyugattal szemben elsőbbséget élvezett, tőle balra esett.

Amint a későbbiekből kiderül, a Hun Birodalom baloldali, azaz keleti és jobboldali, azaz nyugati országnagyok által kormányzott fejedelemségekből állt, ezért egyáltalán nem valószínű, hogy ezen országnagyok bal és jobboldali megkülönböztetése a birodalom területének ilyesfajta felosztására vonatkozott.

A Hou Hanshu /Hou Han-su/ 119. fejezete a Kr. sz. utáni két évszázad hunjaira vonatkozóan ugyancsak tartalmazza a birodalom méltóságainak a jegyzékét. Érdemes ennek is figyelmet szentelni, jóllehet az itt említett méltóságok közül néhány csak egy kissé későbbi időben jött létre.

Nagyjaik közül a baloldali bölcs királyok a legelőkelőbbek. Azután következnek a baloldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királyok, majd a jobboldali bölcs királyok és a jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királyok. Őket „négy saroknak”⁷⁶³ nevezik. Rangban utánuk következnek a bal és jobboldali zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királyok⁷⁶⁴, majd a bal és jobboldali ön-gju-ti (öngüt) [wenyudi, we-jü-ti] királyok⁷⁶⁵, ezután a bal és jobboldali csam-dzjang [zhanjiang, csan-kiang] királyok⁷⁶⁶. Ők alkotják a „hat sarkot”. Ők valamennyien a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ fiai és öccsei. A rangjuk szerint tehát, esetleg, danhu-kká /tan-hu, tan-gjuo/ is válhatnak.

Más nemzetségek⁷⁶⁷ nagyjai a bal és jobboldali kut-tuo-ghu-k [guduhou, ku-tu-hou]. A rangsorban őket követik a bal és jobboldali szjör-gyok [shizhu, si-csu] kut-tuo-ghu-k [guduhou, ku-tu-hou].⁷⁶⁸ Ezen kívül vannak még zsjöt-gyok cjo-gjo [rizhu qieju, zsi-csu

⁷⁶² 異姓大臣 yi xing da chen, ji hing ta cs'en, ji hszing ta csen. Megjegyzés a kut-tuo-ghu-val kapcsolatban: a ghu kánt vagy fejedelmet jelent, s az érdekes számunkra itt a kut-tuo. A 728. jegyzetben írtuk, hogy a kuda szó apóst jelent mongolul. A 781. jegyzetben megemlítjük, hogy Wu Shuping a Shiji /Si-ki/ jegyzetében azt írja, hogy a kut-tuo-ghu-k a birodalom ügyeinek irányításában a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ mellett szolgáltak, e méltóságot a Huo-gjan [Hujan], a Lan és a Szju-puk [Xubu] nemzetség tagjai töltötték be. Nem távozhattak el a danhu mellől. Majd a 97. oldalon azt olvassuk, ők azok, akik mindig csak a danhu-val házasodtak. Mindebből az következik, hogy a kut-tuo lehetett az a kuda, azaz „koma”, kinek törzséből a danhu házasodott, ezért voltak ők „egy másik nemzetség nagyjai”.

⁷⁶³ 角 jiao, kiao, csiao

⁷⁶⁴ 日逐王 rizhu wang, zsi-csu wang, (régi ejtés: zsjöt-gyok)

⁷⁶⁵ 溫禺鞮王 wen/unyudi wang, wen/un-jü-ti wang, (régi ejtés: ön-gju-ti – ez nem más, mint az az öngüt törzs átírása)

⁷⁶⁶ 斬將 zhanjiang, csan-kiang, (régi ejtés: Csam-dzjang)

⁷⁶⁷ 姓 xing, hing, hszing

⁷⁶⁸ 尸逐骨都侯 shizhu guduhou, si-csu ku-tu-hou, (régi ejtés: szjör-gyok kut-tuo-ghu)

* A 762. jegyzet alapján azt mondjuk, a kut-tuo-hou egyszerűen azt jelenthette: a kuda, azaz az após nemzetsége, a „koma” nemzetség.

** Gondolhatunk esetleg a tangutokra is.

k'ie-kü]⁷⁶⁹, tang-gho [danghu, tang-hu] és más egyéb hivatali címek is. Minden rangot és méltóságot a saját hatalma és ereje, valamint a népesség lélekszáma határoz meg.

Az itt említett címek ezentúl gyakran előfordulnak a forrásokban anélkül, hogy közelebbről megvilágítanák azokat a méltóságokat, amelyekre vonatkoznak. A Gjuk-lua [Yüli, Jü-li] a Zsjöt-gyok [Rizhu, Zsi-csu], a Szjör-gyok [Shizhu, Si-csu], az Uön-gju-ti [Öngüti] [Wenyudi, Wen-jü-ti] és a Csam-dzjang [Zhanjiang, Csan-kiang] olyan országok nevei is, amelyeket, mint vazallus államokat, királyok⁷⁷⁰ kormányoznak. A szjör-gyok [shizhu, si-csu] és a zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] ugyanazon szó lehet, mivel ez a jel⁷⁷¹ ezen jel⁷⁷² elírásának látszik vagy fordítva.

Ami ezt a címet⁷⁷³ illeti, ez valószínűleg nem a jelenlegi qieju /k'ie-kü/ kiejtésű volt, hanem zuju-nek /cu-kü/ vagy ziju-nek /ce-kü/ (régí ejtéssel: dzjo-gjo) hangzott, mégpedig a következő okból. Kr. sz. utáni 397-től 439-ig a jelenlegi Gansu /Kan-szu/ tartomány északnyugati részén egy fejedelemség volt, amelyet történelmileg Beiliang-nak /Pei-liang/⁷⁷⁴ (északi Liang) hívtak s amelynek fejedelmei a Zuju /Cu-kü/ (régí ejtéssel: Dzjo-gjo)⁷⁷⁵ nemzetségnévet viselték. A Qinshu /K'in-su/⁷⁷⁶ (A Qin /K'in/ dinasztia történelemkönyvei) 129. fejezetének tanúsága szerint azért lett ez a nevük, mert a hunok baloldali zuju-i /cu-kü/ (dzjo-gjo-i)⁷⁷⁷ voltak. Mivel ez az írásjegy⁷⁷⁸ zu-nak /cu/ vagy ju-nek /kü/ ejtendő, mint a legtöbb olyan jel, amelyben szerepel ez a fonetikai elem.⁷⁷⁹ (például⁷⁸⁰), nagyon valószínű, hogy ennek magának is egykor ez volt a kiejtése.

Nos, a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetében most ez a mondat következik:

A Huo-gjan [Huyan, Hu-jen]⁷⁸¹, a Lan⁷⁸², majd később a Szju-puk [Xubu, Hü-pu]⁷⁸³ volt az a három nemzetség⁷⁸⁴, amely a nemességet⁷⁸⁵ alkotta.

A Hou Hanshu /Hou Han-su/ 119. fejezete itt is részletesebb.

⁷⁶⁹ 日逐且渠 rizhu qie/ju-ju, zsi-csu k'ie/kü-kü, zsi-csu csie/cső-csü (régí ejtés: zsjöt-gyok cjo-gjo)

⁷⁷⁰ 王 wang, wang, (lásd: 739. sz. lábjegyzet)

⁷⁷¹ 尸 shi, sì, (régí ejtés: szjör)

⁷⁷² 日 ri, zsi, (régí ejtés: zsjöt)

⁷⁷³ 且渠 qie/ju-ju, k'ie/kü-kü, csie/cső-csü (régí ejtés: cjo-gjo)

⁷⁷⁴ 北凉 Beiliang, Pei-liang

⁷⁷⁵ 沮渠 juju, kü-kü, csü-csü (régí ejtés: dzjo-gjo)

⁷⁷⁶ 晉書 Jinshu, Kin-su, Csin-su

⁷⁷⁷ 沮渠 lásd: 775. sz. lábjegyzet

⁷⁷⁸ 沮 ju, kü, csü (régí ejtés: dzjo)

⁷⁷⁹ 且 qie /ju, k'ie /kü, csie /csü (régí ejtés: cjo)

⁷⁸⁰ 但祖租 valamennyi: zu, cu, (régí ejtéssel: dzjo)

⁷⁸¹ 呼衍 Huyan, Hu-jen (régí ejtés: Huo-gjan). Megjegyzés: érdemes volna nyelvészeinknek

összevetni ezt az archaikus formát a Horka/Horkan névvel. Német Gyula írja, hogy a horka vagy ha(o)rka a gyula és a kende utáni harmadik méltóságnak számított a honfoglaló magyaroknál és bizonyos, hogy méltóságnévként és személynévként is szerepelt. Mint méltóság, fő feladata az állam összetartása volt. A horka szó törökben mutatkozó jelentése a 'vádol, megvádol'. Lásd: Németh Gyula, A honfoglaló magyarság kialakulása. Akadémiai Kiadó. 1991, 2. kiadás. Ha a horka szó a törökben azt jelenti: 'vádol', akkor ezzel feltűnően összecseng a 'horkan, ráhorkan vkire'. Továbbá, Wu Shuping a Shiji kritikai szövegkiadása 110. fejezet, Xiongnu Liezhuan /A hunok leírása/ azon főszövegéhez, hogy „a bal- és jobbfelőli kut-tou-ghu-k [guduhou] a birodalom ügyeinek irányításában segédkeznek” a következő jegyzetet írja: „a birodalom ügyeinek irányításában danhu /shanyu, chanyu, tan-hu/ mellett szolgáltak, e méltóságot a Huo-gjan [Huyan], a Lan és a Szju-puk [Xubu] nemzetség tagjai töltötték be. Nem távozhattak el a danhu /shanyu, chanyu, tan-hu/ mellől.” QQShiji, III. kötet, 2858.

⁷⁸² 蘭 Lan, Lan, (régí ejtés: Glan /Lan)

⁷⁸³ 須卜 Xubu, Hü-pu, Hszü-pu (régí ejtés: Szju-puk)

⁷⁸⁴ 姓 xing, hing, hszing

⁷⁸⁵ 貴種 guizhong, kui-csung

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nemzetsége Hjo-ljan-dhiege [Xulianti, Hü-lien-t'i]⁷⁸⁶. A birodalom központi részében más nemzetségek a Huo-gjan [Huyan, Hu-jen]⁷⁸⁷, Szju-puk [Xubu, Hü-pu]⁷⁸⁸, Kjug-(g)lyöm [Qiulin, K'iu-lin]⁷⁸⁹, és a Lan⁷⁹⁰, mind a négy neves nemzetségből⁷⁹¹ való, akik mindig csak a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ házasodtak. A Huo-gjan [Huyan, Hu-jen] nemzetség a baloldalhoz, a Lan és a Szju-puk [Xubu, Hü-pu] a jobboldalhoz tartozik.

Ezekben a sorokban van egy utalás, mely szerint a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nemzetsége s így valószínűleg az egész népe exogám volt. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ szerint a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nemzetségét Bljuan-tieg-nek [Luandi, Luan-ti]⁷⁹² is hívták s ugyanitt említik meg a Hjo-ljan-dhiege [Xulianti, Hü-lien-t'i] nevet is. Ezek az írásmódok a Randee vagy Hirendee alapformákra vezethetők vissza. Az a feltételezés kézenfekvőnek látszik, hogy a Huo-gjan [Huyan, Hu-jen] nemzetségnév ugyanaz, mint a hasonlóan hangzó⁷⁹³ írásjegy. Tehát, mint korábban láttuk, a jelenlegi Gansu /Kan-szu/ tartomány mostani Ling körzetében laktak. Ezt a tényt az is megerősíti, hogy a Tang-korban ugyanezt a nevet a⁷⁹⁴ átírásban hivatalosan egy nagy körzetre⁷⁹⁵ alkalmazták, amelyet egy tuo-tuok [du-du, tu-tu]⁷⁹⁶, azaz főkormányzó igazgatott, akinek a székhelye a jelenlegi Ningxia-beli /Ning-hia/ Shuofang /Suo-fang/ határán volt. Lásd ugyanerre a Jiu Tangshu /Kiu T'ang-su/⁷⁹⁷ (A Tang-dinasztia régi könyvei) 38. fejezetét és a Tangshu /T'ang-su/⁷⁹⁸ (A Tang-dinasztia {új} könyvei) 43/b. fejezetét.

Ennek a kormányzónak a területe mélyen benyúlt Mongóliába s így magában foglalta a Huanghe /Huang-ho/ nagy kanyarulatától északra fekvő földet is. Akkoriban ott, ettől a folyótól nem messzire feküdt: „az alávetettség elfogadásának középső városa”⁷⁹⁹, ahonnan út vezetett, a kevesebb mint egy napi járásra eső Huo-dian [Huyan, Hu-jen] völgyén⁸⁰⁰ keresztül, Orchon felé, ahol az újgur fejedelmek fő szálláshelye⁸⁰¹ volt.

A Tangshu /T'ang-su/ 43/b. fejezetében ugyanis ezt olvashatjuk:

„Az alávetettség elfogadása középső városától” 80 li távolságra, egyenesen észak, majd egy kicsit kelet felé fekszik a Huo-dian [Huyan, Hu-jen] völgye. Ennek déli bejáratánál van Huo-dian [Huyan, Hu-jen] mellvédje⁸⁰², és a „Hazautazás Tang-ba”⁸⁰³ mellvédjének északi bejáratánál van a kocsit. Itt mennek keresztül az Ujguriába⁸⁰⁴ utazó követségek.

⁷⁸⁶ 虛連題 Xulianti, Hü-lien-t'i Hszü-lien-ti (rég. ejtés: Hjo-ljan-dhiege)

⁷⁸⁷ 呼衍 Huyan, Hu-jen, (rég. ejtés: Huo-gjan, lásd: 781. sz. lábjegyzet)

⁷⁸⁸ 須卜 Xubu, Hü-pu, Hszü-pu (rég. ejtés: Szju-puk)

⁷⁸⁹ 丘林 Qiulin/lim, K'iu-lin/lim, (rég. ejtés: Kjug-(g)lyöm)

⁷⁹⁰ 蘭 Lan, Lan

⁷⁹¹ 族 zu, cu

⁷⁹² 攀鞞 Luan/Lüandi, Luan/Lüan-ti, (rég. ejtés: bljuan-tieg)

⁷⁹³ 胸(胸)衍 Qu(Xu)yan, K'ü(Hü)-jen, (rég. ejtés: Hju-gjan)

⁷⁹⁴ 呼延 Huyan, Hu-jen, (rég. ejtés: Huo-dian)

⁷⁹⁵ 府 fu, fu

⁷⁹⁶ 都督 dudu, tu-tu, (ez valószínűleg a tudun méltóságnév átírása. Rég. ejtés: tuo-tuok.)

⁷⁹⁷ 舊唐書 Jiu Tangshu, Kiu T'ang-su, Csiu Tang-su

⁷⁹⁸ 唐書 Tangshu, T'ang-su

⁷⁹⁹ 中受降城 Zhongshouxiang-cheng, Csung-sou-hiang-cs'eng, Csung-sou-hsziang-cseng

⁸⁰⁰ 呼延谷 Huyan gu, Hu-jen ku, (ennek a Huyan-nek a régi ejtése: Huo-dian; gu/ku a. m.: völgy)

⁸⁰¹ 衙帳 yazhang, ja-csang

⁸⁰² 欄 lan, lan

⁸⁰³ 歸唐 Gui Tang, Kui T'ang

⁸⁰⁴ 回鶻 Huigu, Hui-ku, (Ujgur)

Ez a völgy a nevét, valószínűleg, az itt székelő, egyik legelőkelőbb hun nemzetség nevééről kapta.

*Ez a Huo-dian [Huyan, Hu-jen] vagy Hju-gjan [Xuyan, Hü-jen] vajon nem a **hun** szónak egy formája-e? Korábban kellett hangsúlyozni annak a valószínűségét, hogy ezek a jelek⁸⁰⁵ és⁸⁰⁶, amelyek ma ugyan quan-nek /k'üan/ és xian-nek /hien/ hangzanak, egykor hljam-nak vagy hjam-nak hangzottak. Később megismerkedtünk egy folyónévvel, amelyet hun-nak hívtak, azonban így írtak le⁸⁰⁷, amelyben a fonetikai rész⁸⁰⁸ még ma is jen-nek vagy jan-nak hangzik. Vajon hasonló módon a Hju-gjan-ban [Xuyan, Hü-jen] a második szótagot nem un-nak s így az egész szót nem Hu-un-nak vagy Hju-un-nak ejtették-e?*

Kövessük ismét a Shiji-t /Si-ki/.

A bal felőli vidékek királyai és hadvezérei keleten egészen a Shanggu-ig /Sang-ku/ (Yanqing /Jen-k'ing/, stb. ld: 67. old.), sőt még tovább laktak, ahol a területük keleten Hui-jal (Huo) és Bik-kel (Mo) (ld: 57. old.), valamint Gyog-szjan-nal /Zhaoxian, Csao-hien/⁸⁰⁹ volt határos. A jobboldali területek királyai és hadvezérei nyugaton laktak a Sang prefektúrában, sőt még nyugatabbra Rouzhi-ig /Zsou-cse/ =Jüe-csi), Di-ig /Ti/⁸¹⁰, Qiang-ig /K'iang/⁸¹¹ (a Kuku-nórtól keletre). A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvara⁸¹² Dai-ban /Tai/ és Hunzhong-ban /Hun-csung/ (Yunzhong, /Jün-csung/) volt.

Mivel az egykori hunoknak nem voltak tulajdonképpeni városaik és erődítményeik, az udvar valószínűleg sátor vagy kocsi-tábor lehetett, amely a két fal között s attól nyugatra terült el, ott ahol Dai /Tai/ és Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) feküdt, s hol ide, hol oda helyeződött át. Az a korábban már szerepelt feltételezés, hogy a Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) „a hunok központi területe” jelentéssel bírt, itt most szilárd alapot kapott.

A két fal által közrefogott terület vizei, majdnem mind, egy folyóba ömlenek, amelynek neve Hunhe /Hun-ho/⁸¹³ s amelynek az alsó folyását Sanggan-nak /Szang-kan/⁸¹⁴ hívják.

Követve F. Hirth-et (Utószó Tonjukuk feliratához. 29. oldal) kizárólag az írásjegyek jelentése alapján „Zavaros folyónak” fordítsuk vajon ezt a Hunhe-t /Hun-ho/, avagy fordítsuk Hun-folyónak?

Immáron nehezen kerülhetjük el annak feltételezését, hogy ez a föld, tehát Dai /Tai/ és Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) földje volt az, amely évszázadokon keresztül bocsájtotta ki fiait a Daxing /Ta-hing/ hegységnek és az attól délre elterülő földnek a benépesítésére. Minden bizonnyal itt laktak azok a di-k /ti/, akikről a korábbi szövegekben oly sok szó esett, s akik belefáradván a vörös di-k /ti/ oldalán folytatott állandó háborúzásba, a VI. század elején alávetették magukat Qin /K'in/ fejedelmének s ezáltal szabaddá tették számára az utat a vörös di-k /ti/ kiirtásához és elűzéséhez.

Amikor azután Qin /K'in/ elbukott és Zhao /Csao/ foglalta el a helyét, ennek a birodalomnak a fejedelme 457-ben megtámadta és elfoglalta Dai /Tai/ földjét.

⁸⁰⁵ 犬 quan, k'üan, 獫狁 xian, hien, hsien (rég. ejtés: hljam)

⁸⁰⁶ 獫狁 xian, hien, hsien (rég. ejtés: hjam)

⁸⁰⁷ 圍

⁸⁰⁸ 言 yan, jen

⁸⁰⁹ 朝鮮 Zhaoxian, Csao-hien, (rég. ejtés: Gyog-szjan)

⁸¹⁰ 氏 Di, Ti

⁸¹¹ 羌 Qiang, K'iang

⁸¹² 庭 ting, t'ing

⁸¹³ 渾河 Hunhe, Hun-ho

⁸¹⁴ 桑乾 Sanggan, Szang-kan

Végül azt olvastuk, hogy Wuling, Zhao /Csao/ királya még jobban visszanyomta a hunokat s felépítette az északi falat, majd létrehozta Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/), Yanmen /Jen-men/ és Dai /Tai/ prefektúrákat.

Ezek a beszámolók feljogosítanak bennünket annak feltételezésére, hogy már régen, még mielőtt Shi Huang /Si Huang/ a Zhao /Csao/ birodalmat sajátjába bekebelezte, sőt talán már azóta, amióta megjelentek a kínai forrásokban az első beszámolók a hunokról, Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/), Yanmen /Jen-men/ és Dai /Tai/ képezte ennek a népnek a központi területeit.

De térjünk vissza Shiji /Si-ki/ 110. fejezetéhez.

Mindegyiknek van egy neki kiutalt területe, amelyen ide-oda vonulnak, vizet és legelőt keresve. A bal és a jobboldali bölcs királyok, a bal és jobb gjuk-lua [yuli, jü-li] királyok kormányozzák a legnagyobb birodalmakat.

A bal és a jobb oldali kut-tuo-ghu-k [guduhou, ku-tu-hou], segítik az igazgatást⁸¹⁵.

A 24 nagyság⁸¹⁶ saját maga nevezi ki a maga számára az ezres, a százas és a tízes csapatok élére a főnököket,⁸¹⁷ valamint az alkirályokat⁸¹⁸, a kormányzókat⁸¹⁹,

itt áll még ez a jel:⁸²⁰ amely jelentés nélkülinek látszik és a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ hiányzik. Talán e jel:⁸²¹ elírása, amely hadsereg-vezetőt jelent.

főparancsnokokat⁸²², tang-gho-t [danghu, tang-hu], dzjo-gjo-t [qieju, k'ie-kü] és ami hozzá tartozik.

Minden évben az első hold(tölte)kor egy kis gyűlést tartanak a nagyok a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvarának áldozati helyén⁸²³, az ötödik holdtöltekor pedig egy nagy tanácskozást a Long /Lung/ sáncnál⁸²⁴. Akkor itt áldozatot mutatnak be az Ősöknek, az Égnek, a Földnek, a Szellemeknek és az Isteneknek.

A liong, lung vagy long név a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ azonos szöveghelyén ilyen írással⁸²⁵ szerepel, míg a szövegben másutt ilyenekkel:⁸²⁶ Ebből nyilvánvaló, hogy idegen névről van szó.

A Hou Hanshu /Hou Han-su/ 119. fejezete ezt mondja:

A hun szokásoknak megfelelően évente három long-áldozatot /lung/⁸²⁷ mutatnak be, és rendszeresen az év első, ötödik és kilencedik hónapjának „wu” napján⁸²⁸ az Égnek és az Isteneknek.

⁸¹⁵ 輔政 fuzheng, fu-cseng

⁸¹⁶ 長 zhang, csang

⁸¹⁷ 長 ld.: fenn

⁸¹⁸ 裨小 王 pixiao wang, p'i-hiao wang, pi-hsziao wang

⁸¹⁹ 相 xiang, hiang, hsziang

⁸²⁰ 封 feng, feng, (a. m.: pecséttel lezár, birtokba / hivatalba helyez, földhalom, földhalmot rak)

⁸²¹ 將 jiang, kiang, csiang

⁸²² 都尉 duwei, tu-wei

⁸²³ 祠 ci, c'e – a. m.: (ige) ősöknek áldozni; (fn) maga a szentély, ahol az ősöknek áldoznak. Du és Horváth a 庭祠 kifejezésből az előbbi – mely udvart jelent – a „shanyu sátrá”-nak fordítja, majd így folytatja: „és áldozatokat mutatnak be”. HLTör, 39. o.

⁸²⁴ 龍城 Longcheng, Lung-cs'eng

⁸²⁵ 龍 Long, Lung, (régí ejtések: ljung, mlung, mong)

⁸²⁶ 龍 Long, Lung, (régí ejtés: ljung)

⁸²⁷ 龍祠 longci, lung-c'e

⁸²⁸ 戊 wu, wu

A long/lung-áldozatot sárkány-áldozatnak is olvashatjuk, így tehát – amint a Shiji Suoyin /Si-ki Szo-jin/ közli – Cui Hao /C'ui Hao/⁸²⁹, egy V. századi államférfi azt írta, hogy a nyugat hu-jai általánosan sárkányisteneket tisztelnek s ezért Sárkányfálnak (Sárkány-sáncnak) nevezik azt a helyet, ahol a nagy összejöveteleiket tartották.

Az ilyesfajta értelmetlen gondolatszálánkokra természetesen egy szót sem szabad vesztegetni. E könyv 11. fejezetéből megtudjuk majd, hogy a Long/Lung-sánc az Onggin⁸³⁰ folyó völgyében, tehát Mongólia szívében feküdt. Kérdéses, hogy Long/Lung-fal helyett esetleg Long/Lung-városnak kell-e olvasni, mivel ez az írásjegy⁸³¹ sáncot, falat és várost is jelent. Könnyen elgondolható, hogy a fejedelmeknek és a nagyságoknak ezek az összejövetelei arra szolgáltak, hogy az északi Eg Fiának, valamint a birodalom isteneinek hódoljanak, megtárgyalják a birodalmi ügyeket, terveket kovácsoljanak és előkészítsék az ellenséges népekkel szembeni vállalkozásaikat.

A Shiji /Si-ki/ így folytatódik:

Összel, amikor a lovak kövérek egy nagy tanácskozást tartanak Dailin/lim-ban /Tai-lim/⁸³², azért hogy megállapítsák a lakosság és az állatállomány nagyságát.

Ha helyes az a kínai részről hangoztatott feltételezés, hogy ez a Dailin/lim /Tai-lim/ azonos a korábban szereplő Tam-lim-mel, akkor ez bizonyára megfelel a mai Mayi /Ma-ji/ vidékének, azaz a korábban említett Tam-lam-nak. A kétféle írásmód: a Tai-lam és a Tam-lam valószínűleg a Tarlam alapformára vezethető vissza.

Ennek az őszi összejövetelnek a célja kézenfekvő. Észak-Ázsiában természetszerűleg a hadviselés ideje a tél volt, mert ilyenkor a hordák az ellenségeik gabonacsűrjeit telve találták, a lovaik pedig erősek, kitaratók és kiváló teljesítményre voltak képesek a nyári pihenés után.

A Shiji /Si-ki/ így folytatódik:

Ami a törvényeket illeti, kivégzik azt, aki valaki ellen kardot ránt. Annak a családnak a javait, amelyet rablásban találnak vétkesnek, elkobozzák. A kisebb bűncselekményeket a (bűnös) csontjainak kocsikerékkel való szétzúzásával büntetik,

Yan Shigu /Jen Si-ku/ szerint ez a jel:⁸³³ ezt jelenti. Más vélemény szerint ez az írásjegy az arc bevagdósását vagy korbácsolást jelent.

a súlyosabbakat azonban halállal. A szabadságvesztés legfeljebb tíz napig tart, így azután az egész birodalomban csak néhány fogoly van.

Reggelenként a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elhagyja a hadi tábort, hogy a felkelő Nap előtt tisztelettel meghajoljon. Az Újhold születésekor (nyugaton) a Hold felé hajlik meg. Ha a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ leül, a bal keze felől van az előkelőbb oldal, az arca pedig észak felé néz. Valamennyi nap közül számára azok a legfontosabbak, amelyeket wu-nak⁸³⁴ vagy ji-nek /ki/⁸³⁵ mondanak.

Azon tíz írásjegy közül, amelyek a következő sorrendben, örökös ismétlődésben szerepel-

⁸²⁹ 崔浩 Cui Hao, C'ui Hao

⁸³⁰ 翁金 Weng/Ongjin, Weng/Ong-kin. Megjegyzés: ez itt mongol folyó nevének kínai átírása; e folyó mongol neve: Onggin.

⁸³¹ 城 cheng, cs'eng

⁸³² 蹄林 Dailin/lim, Tai-lin/lim, (régi ejtésre vonatkozó variáció igen számos, lásd: Karlgren, 315-315. e. és 655. a.) Du és Horváth e két írásjegyet nem tulajdonnévként kezeli és így fordítják: „szertartásosan körülnyargalnak egy erdőt” HLTör, 39. o.

⁸³³ 𠂔 ya /zha, ja / csa

⁸³⁴ 戊 wu, wu (a dekád 5. napja – B. L.)

⁸³⁵ 己 ji, ki, csi (a dekád 6. napja – B. L.)

nek:⁸³⁶ *s amelyek a napok, a hónapok és az évek megnevezésére szolgálnak, valamint az égtájak jelölésére is használatosak, a⁸³⁷ és a⁸³⁸ az (a kettő), amely a közepet fogja egybe (vö. *The Religious System of China*. I. 966.), ezek tehát a Világmindenség középpontjának felelnek meg, ahol a császár trónja áll, valamint az Idő középpontjának is, amely a világ-mindenség mozgását ábrázolja s ezért a legfontosabb a császár és kormányzata számára.*

Ami a temetést illeti, a halott koporsót kap és sírboltba⁸³⁹ helyezik. Aranyat, ezüstöt, ruhaneműt helyeznek melléje. Sírhoz ültetett fa és gyászruha azonban nincsen náluk. Az elhunythoz közelálló alattvalók és a kedvenc feleségek közül sokszor több tíz *a Shiji /Si-ki/ itt a tíz jele⁸⁴⁰ helyett az ezer jelét⁸⁴¹ hozza, ez utóbbi nyilvánvalóan nyomdahiiba!*

vagy több száz követi őt a halálba.

a III. századi Zhang Hua /Csang Hua/⁸⁴², a Shiji Jijie /Si-ki Ki-kie/ szerint, arról tudósít, hogy a hunok egyik sírhalmát állítólag dhu-luo-nak [doulo, tou-lo]⁸⁴³ hívták. Talán a mongol Dara?

Ha valamibe bele akarnak kezdeni, akkor megfigyelik a csillagok állását és a Holdat. Teleholdkor vagy növekvő holdkor támadnak vagy csatáznak, fogyó holdkor a haderőt visszavonják.

Aki a csatában fejeket üt le vagy foglyokat ejt, a danhu-tól /tan-hu, tan-gjuo/ egy serleg bort kap, ezen felül az általa foglyul ejtettet is neki ajándékozzák. Ha valaki embereket zsákmányol, ezek az ő rabszolgái vagy rabnői lesznek. Ezért van az, hogy a csatában mindenki élő emberek megszerzésére törekszik.

Nagyon jártasak az ellenség bekerítését célzó félrevezető csapatok (bevetésében). Amint ellenséget vesznek észre, igyekeznek elfogni őket s együtt úgy rontanak rájuk, mint egy varjúcsapat. De ha veszélyben vannak vagy vereséget szenvednek, szétrebbenek, szerteszét repülnek, mint viharban a tetőcserepek, szétoszlanak, mint a felhők az égen. Aki a csatából egy halottat elvisz, annak odaadják az elhunyt vagyonát.

⁸³⁶ 甲 jia, kia, csia 乙 yi, ji 丙 bing, ping 丁 ding, ting 戊 wu, wu 己 ji, ki, csi 庚 geng, keng 辛 xin, hin, hszin 壬 ren, zsen 癸 gui, kui

⁸³⁷ 戊 wu, wu

⁸³⁸ 己 ji, ki, csi

⁸³⁹ 槨 guo, kuo. Előfordulhat, hogy ez a kuo a kur-gán átírásának kuo-ja, s mint ilyen, eredetileg nem kínai szó. A kínaiában nincs átírásához megfelelő „r”. Felfedezni véljük benne a kur/gur, kör/gör szót is. Régi ejtése: kuok; lásd: Karlgren, 774. e. – Du és Horváth kettős koporsót ír (HLTör, 41. o.). A szó egyébként két dolgot jelent: 1/ külső koporsó, 2/ kikövezett sírbolt.

⁸⁴⁰ 十 shí, shí

⁸⁴¹ 千 qian, k'ien

⁸⁴² 張華 Zhang Hua, Csang Hua

⁸⁴³ 逗 答 doulo/le, tou-lo/lö. Régi ejtés: dhu-glog / dhu-luo. Megjegyzés: érdemes volna összevetni a „tor” szavunkkal, tekintettel a következőkre: Czuczor és Fogarasi a „tor” szó első jelentésére azt írja: „elvont gyök, ... s ezekben általában a rakás vagy halmaz fogalma rejlik. ...” ; a 2. jelentésnél pedig: „... halotti tor. ...” Czuczor Gergely – Fogarasi János, *A magyar nyelv szótára*. Arcanum 2003, {CD-kiadvány}. Tehát mind a halom – s ide kapcsolódik a tūr ige is, de a torony szavunknak is köze lehet hozzá –, mind a halotti tor, amely jelen dhu-luo szavunknál érdekes lehet. Az idegen szavak átírásakor a kínaiában az átírásához hiányzó „r” helyett, szótagkezdecsnél „l”-t alkalmaznak. Hogy a tor és a torony szavunk eredete itt keresendő-e, döntsék el nyelvészeink. Továbbá érdekesség, hogy ez a hun szó eléggé nagy hasonlatosságot mutat az arab tello szóval, melynek jelentése: domb.

2. NAGY HÓDÍTÁSOK ÉSZAKON ÉS DÉLEN

Ezután észak felé fordult és meghódította Huön-ju [Hunyu, Hun-jü]⁸⁴⁴, Kjut-dzsja [Qushe, K'ü-ső]⁸⁴⁵, Tieng-lieng [Dingling, Ting-ling]⁸⁴⁶, Kek-hun [Gekun, Ko-k'un]⁸⁴⁷ és Szjen-liör [Xinli, Hin-li]⁸⁴⁸ birodalmakat. Mostmár a hunok minden előkelője és nagysága meghódolt neki és mint a legkiválóbbat tisztelték Batort [Maodun, Mao-tun], a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/.

Első ízben merül fel itt az ókor homályából öt népnév, de sajnos anélkül, hogy a forrászöveg bármiféle közlést vagy magyarázatot fűzne hozzá. Mégis elegendő fogódzót kapunk néhány feltételezés felállításához.

Huön-ju [Hunyu, Hun-jü] tehát a Hun Birodalom északi részében feküdt, ott ahol az Onggin folyó völgye van, amely a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hatalmában volt s amelyet a Long/Lung-sánc (fal) uralt, egy hosszú természetes pusztai hidat képezve. Kénytelenek vagyunk ezt az Orchon folyásvidékén keresni, amelyet ugyanis csak egy vízálasztó különít el az Onggintól. De akkor nyomban felmerül a kérdés, hogy a Huön-ju [Hunyu, Hun-jü] névben vajon nem az Orchon szó rejtőzködik? Minden bizonnyal igen.

Előre kell bocsájtani azt a tényt, hogy a kinaiban az u és az o teljesen rokon magánhangzó, amelyek kölcsönösen helyettesíthetik egymást a különböző nyelvekben és nyelvjárásokban. Semmilyen nyelvi szabály nem tiltja tehát annak a feltételezését, hogy ezek az írásjegyek⁸⁴⁹, amelyeket manapság hun-jü-nek vagy hun-u-nak ejtenek, egykor hun-o-nak hangzott, vagy akár on-ho-nak is, annál is inkább, mivel ezek az írásjegyek⁸⁵⁰ és mások, amelyek szintén tartalmazzák ezt a fonetikai elemet⁸⁵¹, még mindig un-nak vagy jün-nek ejtendők.

Nos azt találjuk, hogy a forrászövegben valóban az Orchon folyó nevével van dolgunk ezen írásjegyekben⁸⁵² (An-ghu vagy On-ghu [An-hou]). Ezen kívül egy X. századi szövegben Uo-kuo [Wu-ku]⁸⁵³ és Uo-er-ko [Wu-er-ku]⁸⁵⁴ alakban is előfordul. Erre a XII. fejezetben bővebben kitérünk.

Magától értetődik, hogy a kinaiban az on az or természetes visszaadása. Annak megemlítése pedig már szinte felesleges, hogy a kemény h-t, amely a kinaiban nincs meg, természetes módon h-val adják vissza, hiszen a kemény vagy torokhangú h csupán egy erősebben ejtett h. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ szövegében az itt szereplő nevet ezzel az írásjeggyel⁸⁵⁵ adja meg. Manapság ez is hun-u-nak hangzik, csakhogy a második jel a⁸⁵⁶ fonetikai jelet tartalmazza, amelyet általában kua-nak ejtenek, de amint a Kangxi /K'ang-hi/ lexikon tanítja, ko-nak⁸⁵⁷ is ejtendő. Tehát nagyon is lehetséges, ha nem éppen valószínű, hogy ez az írás-

⁸⁴⁴ 渾 庾 Hunyu, Hun-jü (régij ejtés: Huön-ju)

⁸⁴⁵ 屈 射 Qushe, K'ü-ső, (régij ejtés: Kjut-dzsja)

⁸⁴⁶ 丁 靈 Dingling, Ting-ling, (régij ejtés: Tieng-lieng)

⁸⁴⁷ 隔 (隔) 昆 Gekun, Ko-k'un, (régij ejtés: Kek-kuön, a szerző szerint a Kangxi szótár útmutatása az irányadó, s ez esetben: Kek-hun)

⁸⁴⁸ 薪 犁 Xinli, Hin-li, Hszin-li (régij ejtés: Szjen-liör)

⁸⁴⁹ 渾 庾 Hunyu, Hun-jü, (Huön-ju)

⁸⁵⁰ 暈 憚 運 mindhárom: yun, jün

⁸⁵¹ 軍 jun, kün, csün

⁸⁵² 安 侯 Anhou, An-hou, (régij ejtés: An-ghu)

⁸⁵³ 烏 孤 Wu/Ugu, Wu/U-ku, (régij ejtés: Uo-kuo)

⁸⁵⁴ 烏 爾 古 Wu/Uergu, Wu/U-er-ku, (régij ejtés: Uo-er-ko)

⁸⁵⁵ 渾 紇 Hunyu, Hun-jü, (régij ejtés: Huön-ju)

⁸⁵⁶ 瓜 gua, kua, (régij ejtés: kuo, kua)

⁸⁵⁷ 古 禾 切 音 戈 (gu + he = ge) ge, ko

jegy⁸⁵⁸ valaha ko-nak vagy kö-nek hangzott, aminthogy ezen írásjegyekkel⁸⁵⁹ még ma is ez a helyzet. Egy régi hu ejtés is valószínű, mivel a⁸⁶⁰ írásjegyek kiejtése a mai napig ez. Magától értetődik tehát, hogy az illető országnév a régi időkben nem végződött n-re.

Miután Bator [Maodun, Mao-tun] az Orcho vagy Orchon birodalmat a hatalma alá hajtotta, nyugatra vonult, mivel a Kjut-dzsja [Qushe, K'ü-sö] birodalom, amelyet ezután meghódított, bizonyára Kju-i-ci [Guizi, Kui-ce]⁸⁶¹ volt, amely a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 96. fejezetének közlése szerint Észak-Turkesztán főbirodalmaként lép színre és a jelenlegi Kucsának felel meg.

A tieng-lieng [dingling, ting-ling] név a szövegben később előfordul még a hasonló hangzású⁸⁶² átírásban is. A Weilüe⁸⁶³, „Wei feljegyzései” 30. fejezetében, amely a Kr. sz. utáni III. századból származik s amely a Weizhi /Wei-cse/⁸⁶⁴, azaz „Wei évkönyvei” 30. fejezetéhez van csatolva, ez pedig a Sanguozhi /Szan-kuo-cse/⁸⁶⁵, azaz A három királyság évkönyvei egy részét képezi, (lefordította és feldolgozta Chavannes a Toung-pao-ban. 2. serie, VI. kötet 519.) a tieng-lieng-ekről [dingling, ting-ling] a következő megjegyzést tartalmazza:

Tieng-lieng [Dingling, Ting-ling]⁸⁶⁶ birodalom Kang-kio-tól [Kangju, K'ang-kü]⁸⁶⁷ északra fekszik. Hadereje 60 000 fő. A lakosság itt az állataival vándorol. Nyest-prémeket, valamint fehér és kék hunzi /hun-ce/⁸⁶⁸ szőrméket állítanak elő.

Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] Szamarkand és Taskent térségére terjedt ki. A tieng-lieng-ekről [dingling, ting-ling] adatok találhatók F. Hirth professzornak a Keleti Szemle 1901. évfolyamában megjelent Hunnenforschungen c. cikkében.

A Kek-hun [Gekun, Ko-k'un], mivel a kínai nyelvben nincsen igazi r, sem pedig szóvégi sz, ez kétségtelenül a Kirgusz vagy Kirgisz visszája. A kínai nyelv azonban ezeket a neveket ejthette Kin-kun-nak is s a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/b fejezetében van is egy így hangzó írásjegy.⁸⁶⁹

Ugyanilyen természetes módon keletkeztek a Kiet-kuöt [Jiegu, Kie-ku]⁸⁷⁰, Kjö-t-kuöt [Gegu, Ko-ku]⁸⁷¹ vagy Kjö-t-gjö-t-szie [Gegusi, Ko-ku-sze]⁸⁷² írásmódok, amelyek a Tang-korban voltak használatosak, amint a „Tang dinasztia új könyvei” 217/b. fejezetének mindjárt az első lapján, az e népről szóló részletes jelentésben szerepel.

⁸⁵⁸ 窠 mai ejtés: yu, jü

⁸⁵⁹ 孤 觚 菰 mindhárom: gu, ku, (régi ejtés: kuo, kua)

⁸⁶⁰ 孤 狐 mindkettő: hu, hu, (régi ejtés: kwo, kuo, ill. huo)

⁸⁶¹ 龜 茲 Guizi, Kui-ce, (régi ejtés: Kju-i-ci)

⁸⁶² 丁 令 dingling, ting-ling, (régi ejtés: tieng-lieng)

⁸⁶³ 魏 畧 Weilüe, Wei-lüe

⁸⁶⁴ 魏 志 Weizhi, Wei-cse

⁸⁶⁵ 三 國 志 Sanguozhi, Szan-kuo-cse

⁸⁶⁶ 丁 令 Dingling, Ting-ling, (régi ejtés: Tieng-lieng)

⁸⁶⁷ 康 居 Kangju, K'ang-kü, Khang-csü (régi ejtés: Kang-kio)

⁸⁶⁸ 昆 子 kunzi, k'un-ce, (az első írásjegy ejtése a szerző szerint, a Kangxi szótár alapján: hun) Megjegyzés a kek hun név és a kék hun(ce) kapcsolatáról (a „ce” itt csak azt jelzi, hogy névszóval – jelen esetben a hun-féle szőrméssel – van dolgunk): a kek-hun név (焉 昆) kísértetiesen arra mutat, ahogyan fonetikailag hangzik: kék hun. Az itt említett forrás pedig kék (színű) hun-ce-t (azaz hun-féle szőrmét) említ. Vajon a szörme volt kék vagy a hunok ama népcsoportjára vonatkozik-e a kék? Az utóbbi tűnik valószínűbbnek.

⁸⁶⁹ 堅 昆 Jiankun, Kien-k'un, Csien-kun, (régi ejtés: Kien-kuön). A szerző szerint a második írásjegy esetében a Kangxi szótár útmutatása az irányadó, mely alapján annak ejtése: hun

⁸⁷⁰ 結 骨 Jiegu, Kie-ku, Csie-ku (régi ejtés: Kiet-kuöt)

⁸⁷¹ 紇 骨 Gegu, Ko-ku, (régi ejtés: Kjö-t-kuöt)

⁸⁷² 紇 乞 斯 Gegusi, Ko-ku-sze, (régi: Kjö-t-gjö-t-szie)

Mint igen megszokott írásmód szerepel ugyanott a Hat-kat-szie [Jiegasi, Kie-ka-sze]⁸⁷³ is. A Weilüe ezt mondja:

A Kien-hun [Jiankun, Kien-k'un] birodalom Kang-kio-tól [Kangju, K'ang-kü] északnyugatra fekszik.

A tieng-lieng-ektől [dingling, ting-ling] nyugatabbra kell tehát keresni, akiknek a földje, amint láttuk, ugyanezen mű szerint, Kang-kio-tól [Kangju, K'ang-kü] északra feküdt. Következésképpen a kirgik már akkor a jelenlegi kirgizek földjén laktak.

A források azonban nem jelzik, hogy Bator [Maodun, Mao-tun] itt meddig terjesztette ki a területét Európa felé.

A Szen-liör [Xinli, Hin-li]⁸⁷⁴ Birodalomról nem tudunk semmit, kivéve ezt a nevét és a Lung-szen-liör [Longxinli, Lung-hin-li] átírást⁸⁷⁵, amely a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ szerepel helyette.

3. HÁBORÚ GAO /KAO/ CSÁSZÁRRAL*

A Shiji /Si-ki/ így folytatódik:

A Han-ház ebben az időben, éppen nem régen biztosított nyugalmat a Középső Birodalomnak és Han királyát Xin-t /Hin/⁸⁷⁶ Dai-ba /Tai/ helyezte át, ahol Mayi-ban /Ma-ji/⁸⁷⁷ volt a székhelye.

A hunok nagy erővel rohanták meg és vették ostrom alá Mayi-t /Ma-ji/ s Han királya Xin /Hin/, alávette magát nekik. Miután így a kezükbe kaparintották, a haderejüket dél felé fordították és átkeltek a Ku-csju [Gouzhú, Kou-csu] hegyen, meghódították Taiyuan-t /T'ai-jüan/, majd előnyomultak egészen Jinyang-ig /Kin-jang/⁸⁷⁸. Most Gao /Kao/ császár maga vette át a hadserege parancsnokságát és támadásra készült. De olyan erős téli hideg lett, hóesésekkel, hogy minden tíz katonája közül kettőnek vagy háromnak lefagytak és leestek az ujjai.

Bator [Maodun, Mao-tun] erre úgy tett, mint akit megverték és színlelt menekülésre fogta a dolgot s ezzel csapdába csalta a han sereget.

A szövegben ez a jel van:⁸⁷⁹ a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ viszont itt ez a jel áll.⁸⁸⁰ ezen írásjegyeket nyilván a yang-gal⁸⁸¹ kell helyettesíteni.

Mert amíg ezek Bator [Maodun, Mao-tun] üldözésébe fogtak, hogy őt megtámadják, addig Bator [Maodun, Mao-tun] a legjobb csapatait elrejtette és (az ellenségnek) csak gyenge egységeket mutatott s ezzel elérte, hogy a Han-dinasztia egész haderejével, amely többnyire gyalogosokból állt és 320 000 főt számlált, egyre inkább észak felé vonulva, üldözte őt.

⁸⁷³ 𪛗𪛚斯 Jiegasi, Kie-ka-sze, Csie-ka-sze (régí ejtés: Hat-kat-szie – e fonetika a Hákászia nevet tűnik visszaadni.)

⁸⁷⁴ 薪犁 Xinli, Hin-li, Hszin-li (régí ejtés: Szejn-liör)

⁸⁷⁵ 龍新犁 Longxinli, Lung-hin-li, Lung-hszin-li (régí ejtés: Lung-szejn-liör)

⁸⁷⁶ 信 Xin, Hin, Hszin

⁸⁷⁷ 韓 Han, Han

⁸⁷⁸ 晉陽 Jinyang, Kin-jang, Csin-jang

⁸⁷⁹ 詳 Xiang, Hiang, Hsziang

⁸⁸⁰ 陽 Yang, Jang

⁸⁸¹ 佯 Yang, Jang

* Eredeti, 'civil' neve: Liu Bang – B. L.

Gao /Kao/ császár volt az első, aki elérte Pingcheng-et /P'ing-cs'eng/⁸⁸². Még mielőtt az ő gyalogosai teljes egészében a helyszínre érkeztek volna, Bator [Maodun, Mao-tun] a 400 000 főből álló legjobb lovas csapatait ráküldte a császárra. Baideng-en /Pai-teng/⁸⁸³ hét napig ostromolta őt, mégpedig úgy, hogy a han katonák, akik részben az ostromgyűrűn kívül, részben azon belül voltak, sem egymást segíteni, sem egymást élelemmel ellátni nem tudták.

Hunia lovashada a nyugati oldalon az összes fehér, a keleti oldalon az összes kék (szürke), északon az összes fekete, délen pedig az összes vörös (barna) lovát harcba vetette.

Ilyen módon akarta a Hun Birodalom – kínai mintára a világmindenséghez igazítva – hadi vállalkozása sikerét elősegíteni. Az említett négy szín Kínában, az ősi filozófia szerint, az égtájakkal volt kapcsolatban.

Gao /Kao/ császár ekkor követeket küldött, hogy keressenek megoldást, és vigyenek a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ feleségének egy csomó ajándékot. A feleség ekkor így szólt Batorhoz [Maodun, Mao-tun]: „a két uralkodó ne szorítsa kölcsönösen sarokba egymást. Ha most a tiéd is lenne a Han-dinasztia (ezen) területe, egyáltalán nem lenne erőd ahhoz, hogy megszállj, mert a han uralkodónak is van isteni hatalma. Danhu /tan-hu, tan-gjuo/, jól gondold meg, mit teszel!” Bator [Maodun, Mao-tun] ekkor találkoztott beszélt meg Wang Huang-gal⁸⁸⁴ és Zhao Li-vel /Csao Li/⁸⁸⁵, Han királyának, Xin-nek /Hin/ hadvezéreivel, de ezeknek a férfiaknak a csapatai még mindig nem jelentek meg a helyszínen. Ezért arra gyanakodott, hogy a Han-házzal együtt terveznek valamit ellene. Így azután elfogadta felesége tanácsát s az ostromzárat az egyik sarkánál feloldotta. Gao /Kao/ császár ekkor minden harcosát, tele tegezssel, a rés felé irányította s ezek a szabad-dá tett sarkon át kitörték. A végeredmény az lett, hogy sikerült a fősereghez csatlakozniuk. Ekkor Bator [Maodun, Mao-tun] visszavonta haderejét és visszavonulást fúvatott. A Han Birodalom is visszavonta seregét és nem folytatta tovább a hadakozást.

Mayi-hoz /Ma-ji/ hasonlóan, amelynek helyzetét a 48. oldalon meghatároztuk, Pingcheng-et /P'ing-cs'eng/ is Yanmen /Jen-men/ prefektúra egyik járásaként említi a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezete. Állítólag a mai Datong /Ta-tung/ irányában helyezkedett el. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/a fejezete szerint Jinyang /Kin-jang/ a jelenlegi Taiyuan /T'ai-jüan/ prefektúra egyik járása volt, amely megfelel a mai ilyen nevű körzetnek. Ugyanitt, e prefektúra 21 járásának felsorolásában legelöl szerepel, ami azt jelenti, hogy egyúttal a prefektúra fővárosa is volt.

Baideng-ről /Pai-teng/ csak annyit közölnek, hogy Pingcheng-től /P'ing-cs'eng/ nem messze feküdt. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ III. fejezete ezt mondja:

Shuo /Suo/⁸⁸⁶ körzet Dingxiang /Ting-hiang/⁸⁸⁷ járása először a Han-dinasztia Pingcheng-i /P'ing-cs'eng/ járása volt. Ettől a járástól 30 li távolságra északkeletre fekszik a Baideng /Pai-teng/ hegy s ezen van egy fennsík, amelyet Baideng /Pai-teng/ fennsíknek neveznek.

⁸⁸² 平城 Pingcheng, P'ing-cs'eng (v. ö. : XnShLiao I. 158. old, 30.)

⁸⁸³ 白登 Baideng, Pai-teng (első szótag ejthető még: Be, Po, Pö) Vö. XnShLiao I. 158-159. old, 30.

⁸⁸⁴ 王黃 Wang Huang, Wang Huang

⁸⁸⁵ 趙利 Zhao Li, Csao Li

⁸⁸⁶ 朔 Shuo, Suo

⁸⁸⁷ 定襄 Dingxiang, Ting-hiang, Ting-hsziang

Fu Qian /Fu-K'ien/⁸⁸⁸ azt mondja, hogy Baideng /Pai-teng/ egy Pingcheng-től /P'ing-cs'eng/ 7 li távolságra fekvő fennsík neve.

Ennek a háborúnak a részletesebb leírását, amely háború az oly nagy fáradozással létrehozott Han-dinasztiának majdnem idő előtti bukását okozhatta volna, Han királyának, Xinek /Hin/ az életrajza tartalmazza, amely a Shiji /Si-ki/ 93. fejezetében található és megisméli a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 33. fejezete. Itt azt olvassuk, hogy Xin /Hin/ az egykori Han⁸⁸⁹ fejedelmi ház sarja volt, amely ház annak idején részt vett Jin /Kin/ fejedelemség szétadarabolásában. Xiang Yu-höz /Hiang Jü/ hasonlóan ő is kiemelkedő szerepet játszott azon zűrzavarok és háborúk korában, amelyek a Qin /K'in/ birodalom bukását okozták és Liu Bang /Liu Pang/ kivívta magának a császári méltóságot. A Han-dinasztia hatodik évében (201-ben) Taiyuan /T'ai-yüan/ prefektúra és az északabbra fekvő területek egyesítésével királyságot hoztak létre, melynek kormányzásával és a hunok elleni védelemmel – hadvezéri képességeinek elismeréseként – őt bízták meg.

Jinyang /Kin-jang/ volt a fővárosa, de kérelmet nyújtott be a Trónhoz az alábbi tartalommal:

„Birodalmam biztonságát a határvidékek képezik s a hunok néha egészen Jinyang-ig /Kin-jang/ előrenyomulnak, amely nagyon messze esik a faltól, kérem tehát, hogy birodalmam kormányzását Mayi-ból /Ma-ji/ végezhessem.” A császár megengedte ezt neki és Xin /Hin/ bevonult Mayi-ba /Ma-ji/.

Nagy haderőkkel ott ostromolta meg őt ősszel a hun Bator [Maodun, Mao-tun]. Xin /Hin/ többször is követeket küldött Hu-földre, hogy fegyverszünetet kérjen tőlük, amíg Han felmentő sereget küld neki. A többszöri követküldés azonban bizalmatlanságot támasztott vele szemben, mert kétarcú érzelmekre utalt. A Han-udvar tehát követet küldött hozzá, hogy az kihallgassa és megrója őt. Mivel Xin /Hin/ úgy vélte, hogy halálbüntetés vár rá, szövetséget kötött a hunokkal, hogy együtt támadják meg a Han Birodalmat. Fellázadt tehát, Mayi-t /Ma-ji/ a hu-k kezére adta és megtámadta Taiyuan-t /T'ai-jüan/.

A hetedik évben (200-ban) télen a Felsőleges Úr személyesen vonult hadba. Tongdi-nál /T'ung-ti/⁸⁹⁰ vereséget mért Xin /Hin/ hadseregére s (Xin /Hin/) hadvezérének, Wang Xi-nek /Wang Hi/⁸⁹¹ leűtötte a fejét, mire Xin /Hin/ Huniába menekült.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezete szerint Tongdi /T'ung-ti/ Shangdang /Sangtang/ prefektúra egyik járása volt s a mai Qin /K'in/⁸⁹² körzetnek felel meg, Taiyuan /T'ai-jüan/ városától délre 100–140 km-re.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 33. fejezete tartalmazza azt a levelet, amelyet a császár az ostromlott és árulással gyanúsított királynak küldött.⁸⁹³

Ha csupán a halált keresed, nem hajtasz végre hőstettet, ha csak az életedet mented meg, akkor állami rangok nélkül kell tengeted az életedet. Az ellenség megtámadja

⁸⁸⁸ 服虔 Fu Qien, Fu K'ien

⁸⁸⁹ 韓 Han, Han

⁸⁹⁰ 銅鞮 Tongdi, T'ung-ti

⁸⁹¹ 王喜 Wang Xi, Wang Hi, Wang Hszi

⁸⁹² 沁 Qin, K'in

⁸⁹³ 專死不勇，專生不任。寇攻馬邑，君王力不足以堅守乎。安危存亡之地，此二者朕所以責於君王。 A levél a következőképpen is fordítható: „A puszta halálnak nincs köze a vitészséghez, a puszta életnek nincs köze a méltósághoz. Mayi városára rablóereg tör, s elégséges erővel a rendületlen oltalmat uraságod nem bírja? A földön, hol béke és háborgás, létezés és veszteség uralkodik, mindkettő az, mit uraságodon számon kérek.”

Mayi-t /Ma-ji/ és a te erőd, király, nem elégséges a megvédéséhez? Azért a módért, ahogyan ezen a veszélyeztetett területen a nyugalmat óvtad s ahogyan a területet mentetted, ezért a két dologért sújt téged, ó király, a büntetésem.

Most olvassuk továbbá Shiji /Si-ki/ 93. fejezetét

Hadvezéreivel, Manqiu Chen-nel /Man-k'iu Cs'en/⁸⁹⁴ és Wang Huang-gal egyetértésben, akik Baitu-ból /Pai-t'u/⁸⁹⁵ (Shang prefektúrából) származtak, Xin /Hin/ most a Zhao /Csao/ fejedelmi család egyik leszármazottját, Zhao Li-t /Csao Li/ tette meg királynak. Ez Xin /Hin/ megvert és szétszórt katonáit ismét összegyűjtötte és Xin-nel /Hin/ és Batorral [Maodun, Mao-tun] hadjáratot indított a Han Birodalom ellen.

A hunok a jobb és a bal bölcs királlyal, valamint több, mint 10000 lovassal, szövetségben Wang Huang-gal és másokkal, megszállták Guangwu-t /Kuang-wu/⁸⁹⁶ és az attól délre fekvő területet Jinyang-ig /Kin-jang/.

Eközben a han haderővel csatára került sor s a han sereg súlyos vereséget mért rájuk, Lishi-ig /Li-si/⁸⁹⁷ üldözték, s ott ismételtén megverték őket.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/a. fejezete szerint Guangwu /Kuang-wu/ Taiyuan /T'ai-jüan/ prefektúra egyik járása volt. A Shiji Zhengyi /Si-ki Cseng-ji/ szerint a régi járási székhely Yanmen /Jen-men/ járás határán feküdt, tehát Guangwu /Kuang-wu/ Dai /Tai/ körzettől nyugatra terült el.

Lishi /Li-si/, a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezete szerint, Xihe /Hi-ho/ prefektúra egyik járása volt, amely Taiyuan-tól /T'ai-jüan/ és Fenzhou-tól /Fen-csou/ nyugatra a mai Yongning /Jung-ning/⁸⁹⁸ körzettel esik egybe.

Loufan északnyugati részén a hunok ismét összegyűjtöttek egy hadsereget, de a han sereg harci kocsijai és lovasai itt is széjjelverték őket. Az újból és újból megvert hunok észak felé menekültek, a han had viszont ki akarta használni a győzelmeit és észak felé a sarkukban volt.

Akkor az a hír járta, hogy Bator [Maodun, Mao-tun] Dai-ban /Tai/ és Shanggu-ban /Sang-ku/ megállt. Gao /Kao/ császár, aki Jinyang-ban /Kin-jang/ volt, ekkor követet küldött hozzá, kérve, hogy látogassa meg és a búcsúzásakor tudassa vele, hogy felajánl egy csatát a Felséges Úrnak.⁸⁹⁹

Ekkor Pingcheng-be /P'ing-cs'eng/ vonult, ám amikor Baideng-ig /Pai-teng/ előre nyomult, a hun lovasság bekerítette őt.

A Felséges Úr ekkor követeket küldött, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ feleségének szánt sok ajándékkal. Az így szólt Batorhoz [Maodun, Mao-tun]: „Ha most meghódítod a Han Birodalom (ezen) területét, nem leszel képes azt megszállni. Két uralkodó ne döntse szerencsétlenségbe egymást!”

A hu lovasok a hetedik napon lassan elvonultak. Mivel nagy köd volt, a han követek ide-oda tudtak közlekedni anélkül, hogy a hunok észrevették volna.

⁸⁹⁴ 曼丘臣 Man/Wanqiu Chen, Man/Wan-k'iu Cs'en

⁸⁹⁵ 白土 Baitu, Pai-t'u, (az első szótag ejthető még: Be, Po, Pö)

⁸⁹⁶ 廣武 Guangwu, Kuang-wu

⁸⁹⁷ 離石 Lishi, Li-si

⁸⁹⁸ 永寧 Yongning, Jung-ning

⁸⁹⁹ A szóban forgó rész így szól a Shiji /Si-ki/ 93. fejezetében: 使人視冒頓還報曰可擊 azaz: „követet küldött Batorhoz [Maodun, Mao-tun], (s a követ) visszatérven jelentette: a helyzet megérett a támadásra (szó sz. : lehet támadni).”

Chen Ping /Cs'en P'ing/⁹⁰⁰ a központi védősereg parancsnoka⁹⁰¹ így szólt a császárhoz: „A hu-k teljesen felfegyverkezve állanak,* ezért kérem, adjuk ki a parancsot számszerűsajzainknak, hogy kétszer annyi nyílvevsszövel legyenek ellátva, ha kifelé, az ellenségre céloznak.” Ilyen módon az ostromgyűrűt lassan áttörték s bevonultak Pingcheng-be /P'ing-cs'eng/. Amikor azután a han segédcapatok is megérkeztek, a hu lovasság zárata feloldódott s elvonultak. De han sereg is leeresztette a fegyverét és hazavonult.

Noha ezek a szövegrészek világosan és egyértelműen ecsetelik az események lefolyását, homályban hagyják azonban azt, hogy miután a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a maga hadművészetével oly pompásan csapdába csalta a hatalmas ellenfelét, miért engedte sértetlenül elvonulni?

Vajon a Hun Birodalom hatalmas kiterjesztője, aki Koreától Kirgiziáig uralkodott, az Ég Fia, maga is Isten, hagyta volna magát megfélemlíteni egy megvesztegetett feleség által, aki figyelmeztette vetélytársa isteni erejére?

Vajon nem inkább egy mesével van itt dolgunk, amelyet a tudósok és államférfiak talál-tak ki a dicsőséges Han-dinasztia megalapítója hatalmának és nagyságának jellemzésére, akit maga az Ég keze szabadított meg csodálatos módon Észak félelmetes hatalmasságának kezei közül?

A császár megmenekülésének valódi okát a kínaiak nem ismerik s így mi sem fogjuk ezt sohasem megtudni. Ha ő a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kezébe került volna, aki előtt ezzel megnyílt volna az út Dél meghódítása felé, vajon nem maradt volna-e el Kelet-Ázsiának az a kulturális fejlődése, amely az ősi klasszikus talajon a Han-dinasztia uralma alatt, a későbbi valamennyi századra kihatóan, felépült? Vagy legalábbis nem vett volna-e egészen más irányt? Talán akkor később nem zúdult volna a hun áradat Európára. A Baideng /Pai-teng/ fennsíknak tehát szerepe van Európa történetében is.

Amint láttuk, okosabb és üdvösebb tanácsot kapott a császár szorult helyzetében Chen Ping /Cs'en P'ing/ hadvezérétől.

A Shiji /Si-ki/ 56. fejezetében található életrajza a következő sorokat tartalmazza.

A rákövetkező évben a császár Dai-ban /Tai/ a központi védősereg parancsnokaival elkísértette magát Han lázadó királya, Xin /Hin/ elleni hadjáratba. Amikor végül elérte Pingcheng-et /P'ing-cs'eng/, a hunok hét napon át ostromolták, s nem jutott el hozzájuk semmi élelem. Gao /Kao/ császár azonban megfogadta Chen Ping /Cs'en P'ing/ nagyszerű tanácsát s követet küldött a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ feleségéhez s ezáltal sikerült áttörnie a bekerítést. A császár megszabadulása után ezt a tanácsot eltitkolták és a világ így nem tudott meg róla soha semmit.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 40. fejezetében Chen Ping /Cs'en P'ing/ életrajzában ugyanilyen tudósításokat találunk. Most már csak a Gaodi Benji-ben /Kao-ti Pen-ki/ (a. m. :Kao császárról szóló eredeti feljegyzések) lévő néhány jegyzetet kell itt értelmeznünk ezen epizódra vonatkozóan.

A Shiji /Si-ki/ 8. fejezetében ezek így hangzanak:

⁹⁰⁰ 陳平 Chen Ping, Cs'en P'ing

⁹⁰¹ 護軍中尉 hujun zhongwei, hu-kün csung-wei, hu-csün csung-vej

* Lin Gan a Hanshu Yinyi-t /Han-su Jin-ji/ idézván azt írja, a teljes fegyverzet csak íj 弓 és lándzsa 矛 volt; más véleményeket is idéz, ezek szerint kard 刀, lándzsa 矛, dárda 戈, kéthegyű „ji”-lándzsa 戟, de nem viseltek pajzsot vagy vértet. XnShLiao I. 160–161. old. 33/11.

A hatodik esztendőben (201) Han királyát, Xin-t /Hin/ áthelyezte Taiyuan-be /T'ai-jüan/. A hetedik esztendőben (200) a hunok megtámadták Han királyát, Xin-t /Hin/ Mayi-ben /Ma-ji/, de ő összeesküdött velük és fellázította Taiyuan-t /T'ai-jüan/. A Baitu-béli /Pai-t'u/ Manqiu Chen /Man-k'iu Cs'en/ és Wang Huang, Zhao /Csao/ egyik korábbi hadvezéré, Zhao Li-t /Csao Li/ tették királlyá s általa vitték végbe lázadásuk felháborító cselekményét. Gao Zu /Kao Cu/ személyesen vonult hadba ellenük. Olyan hideg volt, hogy minden tíz katona közül kettő-háromnak lefagyva lehullott az ujjja. Pingcheng-ig /P'ing-cs'eng/ nyomult előre ám ott hét napon át bekerítették a hunok, de aztán abbahagyták a háborúzást és elvonultak. Ekkor a császár megbízta Fan Kuai-t /Fan K'uai/⁹⁰² Dai /Tai/ területén a rend helyreállításával s ott a bátyját, Liu Zhong-ot /Liu Csung/⁹⁰³ tette meg királlyá. A 8. esztendőben Liu Zhong /Liu Csung/, Dai /Tai/ királya elhagyta országát és önkényesen visszatért Luoyang-ba /Lojang/. Erre leváltották és Heyang /Ho-jang/⁹⁰⁴ fejedelmévé⁹⁰⁵ tették.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ I/b. fejezetének benji-je /pen-ki/ (a. m.: eredeti feljegyzések) ennél többet mond.

A hatodik esztendő (201) első hónapjában, renzi /zszen-ce/⁹⁰⁶ napján (március 27-én) Taiyuan /T'ai-jüan/ prefektúra 21 járásából létrehozta a Han⁹⁰⁷ királyságot, s oda helyezte Xin-t /Hin/, Han királyának. Ő Jinyang-ot /Kin-jang/ tette meg fővárosának. A kilencedik hónapban, ősszel Xin-t /Hin/, Han királyát Mayi-ban /Ma-ji/ a hunok bekerítették s ő megadta magát nekik. A következő télen (a 7. esztendőben) a 10. hónapban a Felséges Úr személyesen vívott csatát Tongdi-ban /T'ung-ti/ Han királyával és lefejeztette a hadvezéré, amire azután Xin /Hin/ a hunokhoz menekült s legfőbb hadvezéreivel, Manqiu Chen-nel /Man-k'iu Cs'en/ és Wang Huang-gal egyetértésben, az egykori Zhao-ház /Csao/ egyik leszármazottját, névszerint Zhao Li-t /Csao Li/ tette meg királynak. Ez utóbbi összeszedte Xin /Hin/ szétszóródott katonáit s a hunokkal szövetségben előrenyomultak a Han Birodalom ellen.

A Felséges Úr Jinyang-ból /Kin-jang/ kiindulva egész sor csatát vívott velük s győzelmeit kihasználva észak felé egészen Loufan-ig nyomta őket vissza. Ott nagy hideg volt, tíz harcosa közül kettőnek vagy háromnak lefagyott s leesett az ujjja, majd amikor elérte Pingcheng-et /P'ing-cs'eng/, a hunok hét napon át ostromgyűrűbe fogták. Chen Ping /Cs'en P'ing/ titokban maradt fortélyra révén azonban sikerült ebből a helyzetből kimenekülnie. Azután Fan Kuai-t /Fan K'uai/ hátrahagyta Dai /Tai/ területén, hogy állítsa helyre a rendet. A 12. hónapban a császár hazavonult.

A hunok még ebben a hónapban Dai /Tai/ ellen támadtak s ezért Xi /Hi/⁹⁰⁸, Dai /Tai/ királya, országát cserbenhagyva, önkényesen visszatért Luoyang-ba /Lojang/. De ezt megbocsájtották neki és Heyang /Ho-jang/ fejedelmévé tették.

⁹⁰² 樊噲 Fan Kuai, Fan K'uai

⁹⁰³ 劉仲 Liu Zhong, Liu Csung

⁹⁰⁴ 合陽 Heyang, Ho-jang

⁹⁰⁵ 侯 hou, hou

⁹⁰⁶ 壬 renzi, zsen-ce

⁹⁰⁷ 韓 Han, Han

⁹⁰⁸ 喜 Xi, Hi, Hszi

Xinmao /hin-mao/⁹⁰⁹ napján (200. február 11.) Ruyi-t /Zsu-ji/⁹¹⁰, a császár fiát tették meg Dai /Tai/ királyává.

A harcok színhelye továbbra is Dai /Tai/ maradt, ahol a két hatalmasság kölcsönösen elvitatta egymástól az uralmat. Végül megemlítendő még, hogy a császár megostromlását az égi jelek megjövendölték.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 26. fejezetében ugyanis ezt olvassuk:

A 7. évben hétszeres holdudvar vette körül az Oriont/Shen-t /Sen/⁹¹¹ és a Hyadokat/Bi-t /Pi/⁹¹². Ennek a jelentése: „A Bi /Pi/ és a Plejadok/Mao/⁹¹³ között fekszik az Égi Út, azaz a Tejút⁹¹⁴. Ennek az útnak az északi része a Hu⁹¹⁵, a déli része pedig a Középső Birodalom. Mao nem más mint Hunia, Shen pedig Zhao /Csao/⁹¹⁶, Bi /Pi/ pedig a határvidék hadereje.”*

Ebben az évben Gao /Kao/ császár személyesen állt a hadereje élére azért, hogy megtámadja a Hunt.

Pingcheng-nél /P'ing-cs'eng/ Bator [Maodun, Mao-tun] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ostromgyűrűbe fogta, de a hetedik napon megszabadult.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete így folytatódik:

Liu Jing-et /Liu King/⁹¹⁷ elküldték a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/, aki békét és testvéri szövetséget kötött vele. De Xin /Hin/, Han egykori királya, aki hadvezér lett a hunoknál, valamint Zhao Li /Csao Li/ és Wang Huang gyakran megszegték ezt a szerződést és betöréseket, kalandozásokat hajtottak végre Dai /Tai/ és Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) földjén.

Nem sokkal ezután (197-ben) fellázadt Chen Xi /Cs'en Hi/⁹¹⁸, s csatlakozván a Han-beli Xin-hez /Hin/ meghódította Dai-t /Tai/. A Han-ház császára ekkor Fan Kuai-t /Fan K'uai/ küldte harcba ellene, aki újból visszavette tőlük Dai /Tai/, Yanmen /Jenmen/ és Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) prefektúrák járásait. Ámbár az Északi Falon túl nem nyomult.

Ezeket az eseményeket minden további adat nélkül említi a Fan Kuai /Fan K'uai/ életrajza a Shiji /Si-ki/ 95. fejezetében és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 41. fejezetében, valamint (mindkét említett műben) a benji-k /pen-ki/ (a. m. : eredeti feljegyzések).

Ebben az időben Hunia észrevette, hogy a Han Birodalomból átpártolt sereg vezérei hadnépükkel együtt újfent átfutottak (a Han Birodalomba) azért, hogy ott meghódoljanak. Ez arra ösztönözte Batort [Maodun, Mao-tun], hogy szüntelenül betöréseket és portyákat hajtsa végre hol itt, hol ott Dai /Tai/ földjén. Ez annyira bosszantotta a Han-dinasztiát, hogy Gao /Kao/ császár ismét odaküldte Liu Jing-et /Liu King/, aki magával hozta a csá-

⁹⁰⁹ 辛卯 xinmao, hin-mao, hszin-mao

⁹¹⁰ 如意 Ruyi, Zsu-ji

⁹¹¹ 參 Shen, Sen

⁹¹² 畢 Bi, Pi

⁹¹³ 昴 Mao, Mao

⁹¹⁴ 天街 Tian Jie, T'ien Kie, Tien Csie

⁹¹⁵ 胡 Hu, Hu

⁹¹⁶ 趙 Zhao, Csao

⁹¹⁷ 劉敬 Liu Jing, Liu King, Liu Csing

⁹¹⁸ 陳豨 Chen Xi, Cs'en Hi, Csen Hszi

* Vö. XnShLiao I. 164. old. 39.

szári család egyik hercegnőjét, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ felesége legyen. De felajánlottak még a hun udvarnak minden évben selyemárut, bort, rizst és élelmiszert, mindegyik árufajtából bizonyos mennyiséget. Ezzel testvéri szövetséget kötöttek a béke és a barátság megalapozására, így Bator [Maodun, Mao-tun] egy kicsit nyugodtabban viselkedett.

A két hatalmi fél értelmes elhatározása tehát az volt: letenni a fegyvereket, amelyek nem hoztak döntést és inkább baráti érzületű szomszédokként élni egymás mellett, úgyszólván az egyenlőség alapján.

Ezáltal ugyan veszélybe került az a tanítás, miszerint a kínai császár az egész föld ura, de az elkerülhetetlenbe még az Ég Fiának is bele kellett törődnie. Az a férfiú, aki Gao /Kao/ császárt a békesség útjára térítette, Liu Jing /Liu King/ miniszter volt. Tulajdonképpen Lou Jing-nek /Lou King/⁹¹⁹ hívták, de a császár ösztönzésére felvette a császári család nemzetségnévét s ezáltal élvezhette azt a nagy megtiszteltetést, hogy befogadták a császár nemzetségébe.

Életrajza megtalálható a Shiji /Si-ki/ 99. fejezetében és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 43. fejezetében.

Itt azt olvassuk, hogy a császár, amikor elhatározta a 201. évi hadjáratot, tíz követet küldött a hunokhoz, ám ez az alattomos nép csak gyenge harcosokat, legyengült lovakat és erősen lesóványodott állatokat engedett nekik látni, így azután hazatérésük után a (tervezett) hadjáratot különösen kecsesítő kilátásúnak állították be (a követek). Akkor Liu Jing-et /Liu King/ küldték el. Ő átlátott a barbárok ravaszságán és ellenezte a hadjáratot. De a császár időközben már átkelt a Ku-csju [Gouzhu, Kou-csu] hegységen s a jó tanácsra dühbe gurult és megkötöztette Liu Jing-et /Liu King/. Ezután történt a sereg bekerítése, majd szerencsés megmenekülése. Most a tíz követ lefejezésére került sor, Liu Jing /Liu King/ pedig visszakapta a szabadságát és a fejedelmi méltóságot.

Most Bator [Maodun, Mao-tun] 300 000 harcosának portyázásai gyötörték a határvidéket, Liu Jing /King/ azonban ez ellen is tudott jó tanáccsal szolgálni. Úgy vélte, hogy a hunokat haderővel sohasem lehet legyőzni, egy olyan danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ pedig, aki saját apját megölette és csak durva erőszakkal kormányoz, azt ember-szeretetre és a kötelességtudatra való figyelmeztetéssel nem lehet megtéríteni. Nem így, hanem ravaszsággal kell felülkerekedni, méghozzá oly módon, amelynek révén fiai és unokái szolgasága is biztosítva lesz. A császár tehát küldje el neki a legidősebb leányát, ezen felül pedig minden évben küldjön neki gazdag ajándékokat. Ha így a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a császár veje lesz, akkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ trónörökösei a császár unokái lesznek, ezek pedig majd nem merik áthágni az alávetettség természetes törvényeit (feltétlen szülőtisztelet és az idősebbek/feljebbvalók feltétel nélküli tisztelete).

Ez a lépés azért is különösen ajánlatos, mert a császár a leánya helyett valamelyik távoli vérrokonát küldheti el neki anélkül, hogy az ezt a csalást felfedezné.

*A császár úgy döntött, hogy elfogadja ezt a tanácsot és a legidősebb leányát odaajándékozta a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/. Ez azonban Lü⁹²⁰ császárné egyetlen leánya volt, aki annyira ellenállt, hogy a gyaniúlan danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ meg kellett elégednie egy népből való leánnyal. Liu Jing /Liu King/ volt az, aki a leányt hozzá vezette és létrehozta a békeszerződést.**

Később Lu Wan⁹²¹, Yan /Jen/ királya hűtlen lett és több ezer hívével alávetette magát a hunoknak. Shanggu /Sang-ku/ és az ettől keletre fekvő vidék számára nagy csapás volt az ide-oda vándorlásuk.

⁹¹⁹ 婁敬 Lou Jing, Lou King, Lou Csing

⁹²⁰ 呂 Lü, Lü, (személyneve: Zhi, Cse – B. L.)

⁹²¹ 盧綰 Lu Wan, Lu Wan

* Vö. XnShLiao I. 164-165. old. 42.

E rövid beszámoló kiegészítését megtaláljuk Lu Wan életrajzában, a Shiji /Si-ki/ 93. fejezetében, amelyet elsősorban a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 34. fejezetében másoltak le. Lu Wan ugyanabból a faluból származott, mint a császár, sőt ugyanazon a napon is született, mint ő. Az ő apja és a császár apja kebelbarátok voltak. Hadvezérként különösen kitüntette magát azokban a háborúkban, amelyekre a különböző fejedelemségek meghódításához volt szükség. 202-ben elkísérte a császárt a Yan /Jen/ elleni háborúba is, és valamennyi miniszter kérésére Yan /Jen/ királya lett.

Miután Chen Xi /Cs'en Hi/ elfoglalta Dai /Tai/ földjét, s ott önmagát kiáltotta ki királynak és a császár megtámadta őt, a Jenből való Lu Wan fogta le (Chen Xi /Cs'en Hi/) karját és küldte el Zhang Sheng-et /Csang Seng/⁹²² Huniába, hogy ott hírül adja a Chen Xi-re /Cs'en Hi/ mért vereséget. Zhang Sheng /Csang Seng/ ott találkozott Chen Xi /Cs'en Hi/ követével, a számunkra már ismert Wang Huang-gal, akinek az volt a megbízatása, hogy segédcsapatokat kérjen a császár ellen. Ott volt egy bizonyos Yan Wang /Jen Wang/⁹²³ is, a korábban trónjától megfosztott és bebörtönzött Yan /Jen/ király fia. E két férfiú minden lehetőt elkövetett annak érdekében, hogy meggyőzze Zhang Sheng-et /Csang Seng/ arról, hogy urának a legnagyobb előnyöket szolgáltathatná a hunokkal való szövetség.

Chen Xi-t /Cs'en Hi/ azonban megverték és lefejezték, a császár pedig, akinek jó oka volt a bizalmatlanságra régi barátja (Lu Wan) iránt, magához rendelte őt felelősségre vonás céljából. Ő azonban beteget jelentett. Ekkor két magas rangú államférfit bíztak meg tetteinek kivizsgálásával.

Lu Wan a minisztereivel és hű embereivel együtt a hatókörükön kívül tartotta magát, mert azt beszélték, hogy Lü császárné – aki a császár betegsége miatt magához ragadta a legfőbb hatalmat – megbízhatatlanság miatt megölet minden királyt, aki nem tagja a császári ház nemzetségének.

Ekkor kiderült, hogy Zhang Sheng /Csang Seng/, Lu Wan követeként a hunoknál tartózkodik s így a császár gyanúja Lu Wan-nal szemben megerősödött s szilárdan hitt hűtlenségében. Fan Kuai /Fan K'uai/ győztes seregét 195-ben Yan-be /Jen/ vonultatták. Lu Wan több ezer rokonával és nehézlovasával kitért a Fal felé azzal a szándékkal, hogy a császár felépülése után közvetlenül tőle kér kegyelmet.

A negyedik hónap jiachen /kia-cs'en/⁹²⁴ napján (195. május 29-én) azonban a császár megtért ősei honába (elhunyt).

Lu Wan az övéivel most már a hunokhoz ment át, ahol azután egy esztendő múlva meghalt.

4. GAO /KAO/ CSÁSZÁRNŐ* URALMA IDEJÉN

Gao /Kao/ császárt a 17. életévében lévő fia követte a trónon, aki a történelemben Xiao Hui /Hiao Hui/⁹²⁵ néven ismert. A kormányrudat azonban az anyja, a császári nemzetségből származó Lü⁹²⁶ császárné tartotta a kezében. Erre feljogosította őt az a klasszikus és szent

⁹²² 張勝 Zhang Sheng, Csang Seng

⁹²³ 衍亡 Yan Wang, Jen Wang

⁹²⁴ 甲辰 jiachen, kia-cs'en, csia-csen

⁹²⁵ 孝惠 Xiao Hui, Hiao Hui, Hsziao Huj (eredeti, 'civil' neve: Liu Ying – B. L.)

⁹²⁶ 呂 Lü, Lü

* Más néven: Lü Zhi /Lü Cse/ – B. L.

elv, hogy a gyermek az apa vagy a megözvegyült anya tulajdona, és hogy a birodalom, sőt az egész Föld az Ég Fiának személyes tulajdona.

Xiao Hui /Hiao Hui/ hét év múlva meghalt (188). Ekkor a császári özvegy Gao /Kao/ császárnak egy mellékfeleségétől született fiacskáját emelte a trónra és továbbra is ő uralkodott, azon a jogalapon, hogy a mellékfeleség gyermeke, mindenével, amije csak van, a főfeleség tulajdona.

Magától értetődő, hogy a császári hatalom akkor is az ő kezében maradt, amikor a 184. év ötödik hónapjának bingchen /ping-cs'en/⁹²⁷ napján (184. június 12-én) ezt a fiatal császárt titokban megölette s Xiao Hui /Hiao Hui/ egyik fiát tette a helyére.

Ő maga 180-ban halt meg. Ekkor a birodalom nagyjai megölették a császárt és Gao /Kao/ azonfiát emelték a trónra, aki Chen Xi /Cs'en Hi/ uralmának megsemmisítése után Dai /Tai/ királya lett. A történelemben ez a császár Xiao Wen /Hiao Wen/⁹²⁸ néven ismert.

A Han-dinasztiának a nőuralom alatt a hunokkal fenntartott kapcsolatait a Shiji /Si-ki/ 110. fejezete a következőképpen ecseteli:

Amikor Ga Zu /Kao Cu/* már nem élt és Xiao Hui /Hiao Hui/, valamint Lü anya-császárnő uralkodott, a Han-dinasztia még csak nemrég alakult ki, ezért Hunia gőgös magatartást tanúsított. Bator [Maodun, Mao-tun] olyan illetlen szavakkal írt levelet a császárnőnek, hogy az fegyverrel akarta ezért megbüntetni őt. Amikor azonban a hadvezérek tájékoztatták, hogy Gao /Kao/ császár milyen nagy veszélybe került hősiessége és hadi erényei ellenére Pingcheng-nél /P'ing-cs'eng/, Gao /Kao/ császárnő elállt a tervétől s ellenkezőleg, békésen és barátságosan viselkedett a hunokkal szemben.⁹²⁹

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94. fejezete erre az epizódra részletesebben kitér.

Amikor véget ért Gao Zu /Kao Cu/ uralma, Xiao Hui /Hiao Hui/ és Gao /Kao/ császárnő idejében, Bator [Maodun, Mao-tun] a mellére csapott és az alábbi levelet írta:⁹³⁰

„En, egy magányos fejedelem, aki nem tud a saját lábán megállni, folyók és tavak között születtem, tágas síkságokon, lovak és marhák között nőttem fel, már sokszor voltam a határvidékeken azzal a kívánsággal, hogy egyszer tehessek egy utazást a Középső Birodalomban is. Ott Felséged (mint özvegy) szintén egyedül van, amint én is, elmagányosodottan egészen egyedül lakom, mint aki nem tud a maga lábán megállani.

Mi, két uralkodó tehát nem élünk örömteli életet s semmi sincs, ami minékünk örömet szerezne. Én azt szeretném tehát, hogy ami neked van, cseréld el azzal, ami neked nincs!”

Gao /Kao/ császárnő annyira fel volt háborodva, hogy magához hívta Chen Ping /Cs'en P'ing/ kancellárt, Fan Kuai-t /Fan K'uai/, Ji Bu-t /Ki Pu/⁹³¹ és másokat, hogy eldöntsék, ne fejezzék-e le a követet és ne mozgósítsák-e a hadsereget azért, hogy megtámadják a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/.

⁹²⁷ 丙辰 bingchen, ping-cs'en

⁹²⁸ 孝文 Xiao Wen, Hiao Wen; Hsziao Ven (eredeti, 'civil' neve: Liu Heng – B. L.)

⁹²⁹ A 和親 (heqin, ho-k'in) szó szerinti jelentése békés, bensőséges kapcsolatban állni, e két írásjegy azonban a han-hun viszonylatban a házassággal megpecsételt bensőséges, azaz rokoni kapcsolatot is jelent egyben. Vö. XnShLiao I. 169. old. 55.

⁹³⁰ 孤...之君生於沮澤之中,長於平野牛馬之域,數至邊境,願遊中國。陛下獨立,孤...獨居。兩主不樂,無以自虞。願以所有易其所無。

⁹³¹ 季布 Ji Bu, Ki Pu, Csi Pu

* azaz Gao császár, személynevé: Liu Bang /Liu Pang/ – B. L.

Fan Kuai /Fan K'uai/ így beszélt:

„Remélem, egy 100 000 fős hadsereggel keresztül tudunk hatolni Hunia központi területén.”

Ekkor a császárnő megkérdezte Ji Bu /Ki Pu/ véleményét is.

Ő így szólt: „Fan Kuai-t /Fan K'uai/ le kell fejezni! Amikor Chen Xi /Cs'en Hi/ fel-lázadt Dai-ban /Tai/, a Han Birodalom hadereje 320 000 főt számlált és Fan Kuai /Fan K'uai/ volt a tábornok s ez a Fan Kuai /Fan K'uai/ mégsem volt képes Pingcheng-nél /P'ing-cs'eng/ Gao /Kao/ császárt felmenteni, amikor a hunok bekerítették. Az egész világ erről a következőképpen zengedett: »Pingcheng-nél /P'ing-cs'eng/ valóban nagy szükség uralkodott. Hét napig nem volt mit enni és nem volt alkalom az új meg-feszítésére sem.« Ennek a /keserves/ éneknek a hangja még el sem csendesült, az ott megsebesültek még fel sem gyógyultak, sőt alig keltek fel a fekvőhelyükről s Fan Kuai /Fan K'uai/ ismét békétlenségbe és nyugtalanságba akarja hozni a birodalmat, azzal az okatlan állításával, hogy ő 100 000 emberrel keresztülhatol az országukon! Ez tiszta hazugság a te orcád előtt! Ezeket a barbárokat állatoknak kell tekinteni és barátságos beszédjüknek éppen úgy nem kell örövendezni, amiként nem kell bosszankodni gonosz beszédjük miatt sem.”

Bravó! – kiáltotta a császárnő és megparancsolta Zhang Ze /Csang Cö/⁹³² főtitkárnak⁹³³, hogy a következő levelet küldje válaszul:⁹³⁴

„A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nem feledkezett meg nyomorúságos rezidenciámról (megfogyatkozott állapotomról),* hanem levélben dicsérte azt. Most nyomorúságos reziden-ciában (megfogyatkozott állapotomban) a félelem és a rettegés ural! Erőm csökkenésének ezen napjairól magam számolok be. Magas korban vagyok, lélegzetem erőtlen, hajam és fogaim kihullanak, lépéseim elvesztették ritmusukat. Ha a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ennek következtében valamiképpen félreértett volna engemet, ezen nem érdemes bosz-zankodni, ebben az én nyomorúságos rezidenciám (megfogyatkozott állapotom) nem bűnös, így részesülhetek megbocsátásodból. Én, az érdemtelen, rendelkezem két császári négyes fogattal, ezeket felajánlom neked, hogy mindig ezekben utazhass.”

Bator [Maodun, Mao-tun] miután megkapta ezt a levelet, ismét követet küldött, aki a következő szavakkal kért bocsánatot:

„Én eddig nem tanultam meg a te birodalmad szertartásait és erkölceit (li és ji), ezért örvendeztessen meg Felséged a bocsánatával.”

Mellékeltén lovakat ajánlott fel a császárnőnek és újból békés és baráti viszonyt ápoltak.

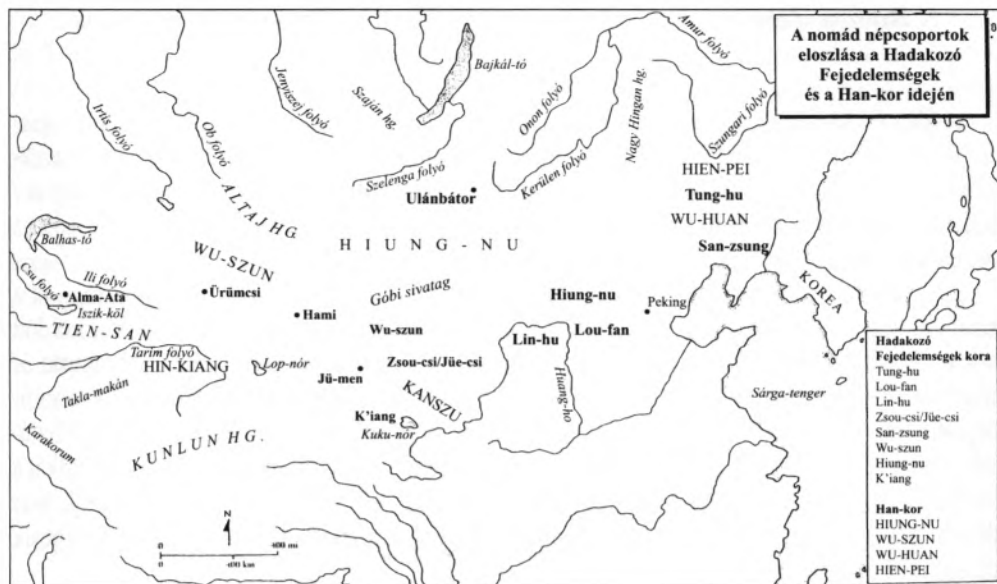
Ennek a levélváltásnak a valódisága természetesen kétséges. Világos, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ durván kigúnyolta a császárnő szűzi özvegységét s háborúval fenyegette meg, amelynek eredményeként, ő mint uralkodó, megszerezte volna a birodalmát és őt magát is foglyává tette volna. A császárnő finoman ironikus válasza méltó ellentpont. A barbár tegyen

⁹³² 張澤 Zhang Ze, Csang Cö

⁹³³ 大謁者 dayezhe, ta-je-csö

⁹³⁴ 單于不忘幣邑, 賜之以書. 幣邑恐懼. 退日自圓, 年老氣衰, 髮齒墮落, 行步失度. 單于過聽, 不足以自污, 幣邑無罪, 宜在見赦. 竊有御車二乘, 馬二駟, 以奉常駕

* A szó ezt is jelenti. – T. i.: özvegysége – B. L.

csak egy egyszerű utazást „az őregkori gyengeségben” szenvedő asszony lepusztult birodalmi fővárosában (nyomorúságos állapotában). Ehhez a saját állami díszhintőjét bocsátja a rendelkezésére.

A hun előkelő jellemére mindenesetre jellemző, hogy egyáltalán elszégyellte magát és elnézést kért.

A Shiji /Si-ki/ 100. fejezetében és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 37. fejezetében található Ji Bu /Ki Pu/ életrajza ezt az epizódot rövidebben adja vissza, anélkül, hogy valami újat fűzne hozzá. A Qian Hanshu Benji /K'ien Han-su Pen-ki/ (Benji /Pen-ki/ a. m.: eredeti feljegyzések) azonban még néhány eseményről tudósít bennünket a következő szavakkal:

Xiao Hui /Hiao Hui/ uralkodásának a harmadik évében (192) tavasszal a császár házának egy leányát császári hercegnői rangra emelték és férjhez adták Hunia danhu-jához /tan-hu, tan-gjuo/.

Gao /Kao/ császárnő hatodik évében (182) a hunok betörték Didao-ba /Ti-tao/ és megrohamozták Oyang-ot /O-jang/⁹³⁵. A hetedik évben (181) a 12. hónapban (a rákövetkező) télen a hunok betörték Didao-ba /Ti-tao/ és elhurcoltak több, mint 2000 embert.

Oyang-ot /O-jang/ a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezete a Tianshui /T'ien-sui/ prefektúra⁹³⁶ egyik járásának mondja, méghozzá közvetlenül Mianzhudao /Mien-csu-tao/ után említi, amely megfelel a mai Gansu-beli /Kanszu/ Qin /K'in/⁹³⁷ körzetnek, tehát bizonyára attól nem messze volt. Ha a hun hordáknak ez az előrenyomulása a császári főváros, Chang'an /Cs'ang-an/ irányába vezetett is, az mégsem mérhető ama hadjáratához, amelyet a források 177-ben említenek, hiszen az olyan hadjárat volt, amely nemcsak a hun területek nagymérvű nyugati kiterjesztését eredményezte, hanem kiváltotta azt a népvándorlást is, amely Közép-Ázsia és India történetére igen mély hatást gyakorolt.

⁹³⁵ 阿陽 Oyang, O-jang

⁹³⁶ 天水 Tianshui, T'ien-sui

⁹³⁷ 秦 Qin, K'in

5. ROUZHİ /ZSOU-CSE =JÜE-csi/, TURKISZTÁN, WUSUN /WU-SZUN/ ÉS HUO-KJAT
[HUJIE, HU-KIE] MEGHÓDÍTÁSA

A Shiji /Si-ki/ 10. fejezetében a Xiao Wen /Hiao Wen/ császár Benji /Pen-ki/ a következőket írja:

A harmadik év (177) ötödik hónapjában a hunok bevonultak Beidi /Pei-ti/ prefektúra területére (Qingyang /K'ing-jang/ körzet) s megszállták a Huanghe-től /Huang-ho/ délre eső földet, majd további portyázásokat végeztek. A hatodik hónapban a császár a következőképpen nyilatkozott.

„A Han-ház akkor testvéri szerződést kötött a Hunnal, hogy ne legyen többé ok a határvidék pusztítására s ugyanezen okból igen számottevő módon ajándékokat küldött nekik. A jobboldali bölcs király azonban hadinépével mégis elhagyta a birodalmát és megszállta az uralmunk alatt lévő területet a Huanghe-től /Huang-ho/ délre. Ez semmiképpen sem egyeztethető össze a mi régi szilárd kapcsolatainkkal. A megerősített határokig terjedő területen foglyul ejtette vagy megölte tisztjeinket és harcosainkat. Azokat a barbárokat, akik számunkra védelmezték a határokat, elűzték és megakadályozták őket abban, hogy megmaradjanak a régi lakóhelyeiken. A határvidék tisztségviselőit a kocsik kerekeivel szétmorzsolták,

Itt bizonyára a⁹³⁸ állt a⁹³⁹ helyett.

azután pedig további betöréseket és portyázásokat hajtottak végre. Tehát a legnagyobb fokú gőgöt és a tao hiányát mutatták és szerződés-szegést követtek el. Vegyének hát figyelembe ezt parancsot: A határvidék hatóságainak 85 000 lovasát hadba kell küldeni és vonuljanak Gaonu-ba /Kao-nu/⁹⁴⁰! Mi Guan Ying /Kuan Jing/⁹⁴¹ kancellárt, Yingyin /Jing-jin/⁹⁴² fejedelmet küldjük velük hadba a hunok ellen.”

A hunok most elvonultak és a császár megbízta a központi haderő⁹⁴³, a számszeri-
iászkok⁹⁴⁴ és az állandó gárda⁹⁴⁵

Itt valószínűleg a⁹⁴⁶ helyett a⁹⁴⁷ áll.

főparancsnokait Chang'an /Cs'ang-an/ megszállásával.

A császár xinmao /hin-mao/⁹⁴⁸ napján (augusztus 9.) Ganquan-ből /Kan-k'üan/ Gaonu-ba /Kao-nu/⁹⁴⁹ utazott és látogatásával szerencsétlenné Taiyuan-t /T'ai-jüan/. Ott hűséges és bizalmas állami embereinek audienciát tartott és ajándékokat adott nekik. Akik érdemeket szereztek, azokat kitüntette, jutalmakat osztogatott és minden falunak bort és egy marhát ajándékozott, a nép számára. Jinyang /Kin-jang/ és a vele határos Zhongdu /Csung-tu/⁹⁵⁰ járás három évi adómentességet is kapott.

⁹³⁸ 陵 ling, ling

⁹³⁹ 陵 ling, ling

⁹⁴⁰ 高奴 Gaonu, Kao-nu

⁹⁴¹ 灌嬰 Guan Ying, Kuan Jing

⁹⁴² 穎陰 Yingyin, Jing-jin

⁹⁴³ 中尉 zhongwei, csung-wei

⁹⁴⁴ 材官 caiguan, c'ai-kuan

⁹⁴⁵ 屬衛 shuwei, su-wei

⁹⁴⁶ 屬 shu, su

⁹⁴⁷ 宿 su, szu

⁹⁴⁸ 辛卯 xinmao, hin-mao, hszin-mao

⁹⁴⁹ 高奴 Gaonu, Kao-nu

⁹⁵⁰ 中都 Zhongdu, Csung-tu

Taiyuan-ben /T'ai-jüan/ több, mint 10 napot töltött, ide-oda utazgatott, amikor Xingju /Hing-kü/⁹⁵¹, Jibei /Ki-pej/⁹⁵² királya fellázadt, meghallván, hogy a császár Dai-ba /Tai/ vonult megtámadni a hu-kat. Csatába küldött egy sereget és Yongyang-ot /Jung-jang/⁹⁵³ meg akarta támadni. Ily módon a császár úgy rendelkezett, hogy Guan Ying /Kuan Jing/ kancellár hadjáratára ne kerüljön sor.

A hetedik hónapban, xinhai /hin-hai/⁹⁵⁴ napján (aug. 29.) a császár Taiyuan-ból /T'ai-jüan/ Chang'an-ba /Cs'ang-an/ ment. A nyolcadik hónapban Jibei /Ki-pej/ haderejét megverték, a királyt foglyul ejtették, mire a császár mindazon hivatalnokoknak és közrendűeknek, akik a királlyal együtt ellene fellázadtak, megkegyelmezett.

Ezek a tudósítások világosan napfényre hozzák, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ – akivel a Han-ház békében élni hitte magát – ezen fegyveres akciója, a császárnak nagy gondot okozott. Azt olvassuk, hogy hadserege Dai-ból /Tai/ kiindulva azon veszély ellenére vonult át Gaonu-n /Kao-nu/ – Shang /Sang/ prefektúra egyik járásán, mely ma Yan'an /Jen-an/⁹⁵⁵ körzet egy részének felel meg Shenxi-ben /Sen-hi/ – hogy ezzel kilátásba helyezte, az ellenségre valószínűleg annak központi területén kell majd ellencsapást mérnie. Az ellenség valóban elvonult, – s amint majd látni fogjuk – azért, hogy Belső-Ázsiában másodjára is nagy területszerzéseket harcoljon ki. A Han Birodalom tehát akadálytalanul szembeszállhatott a hűlten Jibei /Ki-pej/ vazallussal, aki Yongyang-ra /Jung-jang/ vetette magát. Yongyang /Jung-jang/ mind a mai napig ezt a nevet viseli Henan-ban /Ho-nan/, Kaifeng körzet egyik járásaként.

A fenti tudósítások lerövidítve megtalálhatók a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ benji-jében /pen-ki/ is, valamint a Shiji /Si-ki/ 95. fejezetében Guan Ying /Kuan Jing/ életrajzában, továbbá a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 41. fejezetében.

Szenteljük most figyelmünket a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetének, ahol az alábbiakat olvassuk.

Xiao Wen /Hiao Wen/ császár uralkodásának elején ugyancsak békés kapcsolatokat ápoltak. Uralkodásának harmadik évében (177), az ötödik hónapban történt pedig, hogy a hun jobboldali bölcs király megvetette a lábát a Huanghe-től /Huang-ho/ délre eső földön és Shang /Sang/ prefektúra, valamint azon barbárok ellen, akik a megerősített határokat védték, hódító, rabló hadjáratokat vezetett. A népet megölte vagy elhurcolta. Ezért Xiao Wen /Hiao Wen/ császár megparancsolta Guan Ying /Kuan Jing/ kancellárnak, hogy 85 000 fős szekeres és lovas haddal vonuljon fel, nyomuljon előre Gaonu-ba /Kao-nu/ és vívjon csatát a jobboldali bölcs királlyal.

Ez utóbbi a határerődítéseket gyorsan elhagyta s Wen császár Taiyuan-be /T'ai-jüan/ vonult. Jibei /Ki-pej/ királya azonban ekkor fellázadt, így Wen császár ismét a chang-an-i /Cs'ang-an/ rezidenciájába vonult vissza, a kancellár hu-k elleni hadjáratát pedig leállította.*

A rákövetkező évben (176) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, a következő tartalmú levelet küldte a Han-udvarnak.

„Hunia nagy danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/, akit az Ég trónra emelt, nagy tisztelettel érdeklődik a császárnál, nincsenek-e gondjai? A császár korábban békés és barátságos

⁹⁵¹ 興居 Xingju, Hing-kü, Hszing-csü

⁹⁵² 濟北 Jibei, Ki-pej, Csi-pej

⁹⁵³ 榮陽 Yongyang, Jung-jang, (az első szótag ejthető még: Rong, Zsung)

⁹⁵⁴ 辛亥 xinhai, hin-hai, hszin-haj

⁹⁵⁵ 延安 Yan'an, Jen-an

* Du és Horváth Liu Huan császárt ír (HLTör, 49. old.)

kapcsolatokat ápolta velem. Levelének gondolatait mérlegeltem, egyetértettem velük és örvendtem. Később azonban a Han Birodalom tisztviselői a határvidéken gögösen és sértően viselkedtek a jobboldali bölcs királlyal szemben. Erre ő, az én jóváhagyásomat meg sem kérdezve, megengedte Houyiluhou Nanshi-nak /Hou-ji-lu-hou Nan-si/⁹⁵⁶ és másoknak, hogy szembeszálljanak a Han Birodalom hatóságaival. Ezáltal a mi uralkodói szerződésünk csorbát szenvedett és testvéri kapcsolatainkban szakadás keletkezett. A császár levele, amelyben tiltakozott, ismételten érkezett hozzám. Én követeket küldtem hozzá írásbeli válasszal, de ők nem tértek vissza és a Han-béli követek sem jöttek.

Az itt feltüntetett okok miatt, a Han Birodalom már nem békés magatartású velem s a szomszéd állam már nem szövetségesem. Ezért a jobboldali bölcs királyt, aki a mi szerződésünket az alacsonyabb rangú tisztviselők eljárása alapján semmissé tette, azzal a megbízatással büntettem meg, hogy nyugaton keresse fel a rouzhi-ke /zsou-cse =jüe-csi/ és győzze le őket.

Az Ég áldása következtében, valamint tisztjeim, csapataim és kiváló lovaim erejénél fogva a rouzhi-ke /zsou-cse =jüe-csi/ kiirtotta, ott mindenkit lefejeztetett, megölt vagy a hatalma alá vetett. Ezután meghódította Loulan-t⁹⁵⁷, Wusun-t /Wu-szun/⁹⁵⁸ és Huokjat-ot [Hujie, Hu-kie]⁹⁵⁹, 26 szomszédos birodalommal együtt, így ezek mind hunok lettek és az ifjesítő népek mostmár egyetlen családdá egyesültek.

Mivel az Észak országai mostmár szilárdan az én hatalmamban vannak, azt kívánom, tegyék le a fegyvert, a tisztjeimnek és csapataimnak legyen nyugalma, ápolják a lovaikat. Ezért legyen vége a veszekedéseinknek s legyen felújítva az egykor megkötött egyezmény azért, hogy a határvidék lakossága oly nyugalomban élhessen, mint egykor az idők kezdetén. Ha az ifjúság alkalmat kap arra, hogy felnőjön, ha a felnőttek és az öregek a hazai rögnön maradhatnak, akkor nemzedékről-nemzedékre békében és örömben élhetnek.

Ezzel kapcsolatban még nem kaptam meg a császár akarat-kinyilvánítását, ezért elküldöm Kieg-gjo-dzian-t [Xiwujian, Hi-wu-kien]⁹⁶⁰, a belső udvar egyik intendán-

⁹⁵⁶ 後義廬侯難氏 Houyiluhou Nanshi, Hou-ji-lu-hou Nan-si. Megjegyzés: a negyedik szó jelentése: fejedelem, tehát az első három szó a fejedelemség vagy törzs nevét kell hogy jelentse. Elképzelhető, hogy a Hou-ji-lu az Ojrát átírása, mint tudjuk, az idegen nevekben lévő „r”-t a kínai „l”-lel írja át. Az utolsó szó (氏) jelentése: anyai ági nemzetség, az előtte álló 難 ejtése – a Kangxi szótár és Karlgren szerint is – nan, De Groot azonban vmiképpen lan ejtést ír. Ha ez valóban így van, akkor lehetséges, hogy a Sima Qian /Sze-ma K’ien/ által említett három legnagyobb nemzetség egyikéről, a Lan-ról (蘭) van szó, csak másik átírásban. Mindezek figyelembe vételével a Hou-ji-lu-hou Nan/Lan-si a esetleg következőképpen értelmezhető: a Lan nemzetségből származó ojrát fejedelem. De az is elképzelhető, hogy az első két szó személynév vagy törzsi név a 3. és 4. pedig az illető rangját jelöli, mely két szó (廬侯) archaikus ejtése {a kínai nyelvben az „r” hiányára alkalmazott szóeleji „l”-t is figyelembe véve} ru-ghu, tehát ez a ru-ghu volna valamiféle hun méltóság. Talán nincs jelentősége, de ez a ru-ghu eléggé hasonlít a Ruga névre.

⁹⁵⁷ 樓蘭 Loulan, Lou-lan

⁹⁵⁸ 烏孫 Wusun, Wu-szun, (a szóeleji „w” a régi ejtés szerint néma, tehát tulajdonképpen Uszun-nak kéne ejteni)

⁹⁵⁹ 呼揭 Hujie /Huqi, Hu-kie /Hu-k’i, Hu-csie /Hu-csi (régi ejtés: Huo-kjat)

⁹⁶⁰ 係零淺 Xiwujian, Hi-wu-kien, Hszi-vu-csien (régi ejtés: Kieg-gjo-dzian)

sát⁹⁶¹, hogy ezt a levelet a legnagyobb tisztelettel néked átadja. Tisztelettel küldök neked egy tevét⁹⁶², két hátslovat, a kocsidhoz két négyes fogatot.

Ha a császár nem kívánja, hogy az én hunjaim a megerősített határ közelébe menjenek, akkor méltóztassék megparancsolni a tisztviselőinek és a népből való embereknek, akik a legmesszebb laknak, hogy a követséget, amint oda érkezik, nyomban küldjék tovább. A hatodik hónap folyamán Xinwang /Hin-wang/⁹⁶³ földjén lesz.⁹⁶⁴

Amikor ez a levél a Han-udvarhoz érkezett, megtanácskozták azt a kérdést, hogy a háború avagy a békés kapcsolat a helyénvaló-e? A főminiszterek valamennyien kijelentették, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ újabban megverte Rouzhi-t /Zsou-cse = Jüe-csi/ s ezt a győzelmet úgy ki fogja használni, hogy legyőzhetetlen lesz. S ha még területeket hódítának is el Huniától, az mocsaras és sós jellege miatt megtelepedésre nem alkalmas. A béke és a barátság lenne tehát a legjobb. A Han (császárnő) ezzel egyetértett.

Xiao Wen /Hiao Wen/ császár kormányzása első szakaszának

*Uralmának első szakasza*⁹⁶⁵ 179-ben kezdődött, későbbi szakasza⁹⁶⁶ 163-ban.

hatodik évében (174) a Han-ház a következő levelet küldte a Hunnak:

„A császár a legnagyobb tisztelettel kérdezi Hunia nagy danhu-jától /tan-hu, tan-gjuo/ hogy nincsenek-e gondjai? Követed, Kieg-gjo-dzian [Xiwujian, Hi-wu-kien], a belső udvar intendánsa, elhozta nekem a leveledet, amelyben az áll, hogy a jobboldali bölcs király, anélkül, hogy a te beleegyezésedet kikérte volna, megengedte Houyiluhou Nanshi-nak /Hou-ji-lu-hou Nan-si/ és másoknak, hogy a mi uralkodói szerződésünket megszegje és a testvéri viszonyunkat szétszakítsa, s hogy ezért a Han már nem békés érzelmű és a szomszéd állam már nincs kapcsolatban ezzel a házzal.

A jobboldali bölcs királyt, aki bizonyos alsóbb hivatalnokainak magatartása miatt a szerződést megszegte, azzal büntetted meg, hogy megbízást kapott: nyomuljon nyugat felé és hódítsa meg Rouzhi-t /Zsou-cse = Jüe-csi/. Ezt a népet egészen a te hatalmad alá vetette, így immár a te óhajod a fegyvernagyítás, a harcosok nyugalmat kapjanak, ápolják a lovakat, a mi veszekedéseink pedig szűnjenek meg, a korábbi szerződést újítsuk meg, aminek következtében a határvidék lakossága a szükséges nyugalomban részesül, a fiatalok felnőhetnek, az idősek megmaradhatnak a honi földön, így azután nemzedékről nemzedékre békében és örömben élhetnek.

Ez nagy csodálattal töltött el engem, hisz a hajdanidők szent uralkodói is ugyanígy gondolkodtak. Amikor a Han Birodalom és a Hun testvériséget kötött, én a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ gazdag ajándékokat küldtem. Azokat azonban, akik az egyezmény

⁹⁶¹ 郎中 langzhong, lang-csung

⁹⁶² 橐佗 tokto, tok-to, az első írásjeggy jelentése: zsák, tok (!). Ez tehát a teve púpját, tokját jelentette. Ordosz északi részén, a Sárga-folyó kanyarulatának keleti csücskénél ma is létezik egy Togtoh nevű város, ahol régen tevék tartásával foglalkoztak.

⁹⁶³ 薪望 Xinwang, Hin-wang, Hszin-vang

⁹⁶⁴ Az utolsó két mondat: 皇帝即不於匈奴近塞則且詔吏民遠舍. 使者至即遣之. 以六月中來至薪望之地. a következőképpen is fordítható: „...Amennyiben a Császár nem szeretné, hogy a hunok a határhoz közel tartózkodjanak, akkor (határmenti) tisztjeit és közrendűit rendelje lakhelyeik elhagyására.” (A levél) a hatodik hónap közepén érkezett meg Xinwang-ba.

⁹⁶⁵ 前元 qianyuan, k'ien-jüan

⁹⁶⁶ 後元 houyuan, hou-jüan

ellen cselekedtek és megbontották a testvéri viszonyt, mindig a hunok oldalán kellett keresni.

Azért a bűnért, amelyet a jobboldali bölcs király a megkegyelmezés előtt elkövetett, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ már ne büntesse meg jobban. Amennyiben a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ levele szellemében kíván cselekedni, akkor világosan és egyértelműen közölje a hatóságaival, hogy a mi megállapodásunk megszegésének a bűnét többé ne kövessék el, hanem őszintén és tisztelettel tartsák magukat a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ levelében foglaltakhoz. A követ közölte velem, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ személyesen vezetett hadat a birodalmak ellen és a hadvezetése nagyon sikeres volt.

Egy saját magam által viselt vattabélés nélküli, himzett ruha, virágokkal átszőtt selyemmel bélelve, egy himzett és béleletlen hosszú tunika, egy színes figurákkal átszőtt, béleletlen selyem talár, egy bishe /pi-ső/⁹⁶⁷, egy arany veretes öv, egy arany xupi /hü-p'i/⁹⁶⁸,

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ szövegében a bishe /pi-ső/ bishu /pi-su/⁹⁶⁹-nak van írva, ami fésűt jelent. A xupi /hü-p'i, hszü-pi/ ugyanott xipi /hi-p'i, hszü-pi/⁹⁷⁰ ami övcsatot jelent.

tíz vég himzett selyem, harminc vég selyem, színes figurákkal átszőve. Negyven vég vörös, súlyos semlyemszövet és negyven vég zöld selyem.

Ezeket a holmikat küldöm én Jög-jot-csja-val [Yiezhe, Ji-je-cső]⁹⁷¹, belső udvarod vezírével⁹⁷², aki vállán fogja elcipelni a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ ezeket, amelyeket ajándékuł ajánlok fel néki.”

Ez a vezér kétségtelenül az a Kieg-gjo-dzian [Xiwujian, Hi-wu-kien] volt, aki a császárnak átadta a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ levelét. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ szövege Kieg-gho-dzian-nak [Xihujian, Hi-hu-kien]⁹⁷³ nevezi őt. E név alapformája valószínűleg r-rel végződhetett, amelyet a Jög-jot-csja [Yiezhe, Ji-je-cső] átírásakor nem vettek figyelembe, a két másikban pedig n-nel helyettesítettek. Éppen így a jot-tal, gho-val vagy gio-val visszaadott szótag, úgyszintén r-rel végződhetett.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ levele nagy jelentőségű történeti dokumentum annak a közlése miatt, hogy ő ismét hatalmas területbővítést vívott ki nyugat felé. A rouzhi /zsou-cse = jüe-csi/ nép, amelynek lakóhelyeit korábban adtuk meg, most részben megsemmisült, részben leigázott lett. A II. kötetben közölt források szerint egy részük nyugatra vándorolt és Tocharában talált magának új hazát. A szintén meghódított Loulan birodalom Rouzhi-től /Zsou-cse = Jüe-csi/ nyugatra terült el s legalább a Lop-nór-ig terjedt ki. Az a 26 birodalom, amely még ugyanebben a sorsban osztozott, bizonyára azon országok voltak, amelyeket a

⁹⁶⁷ 比余 bishe, pi-ső. Megjegyzés: ez a magyar fésű szó. Az első írásjegy minden bizonnyal azt jelentette: „fej”, „fő”, „fé” (ez utóbbi a Cz-F-ban {III. k. 624. o.} a „fej” v. „fő” szó módosulataként szerepel), a második írásjegy esetleg a „zö” képző lehetett, mint pl. kör-zö, fele-zö, kép-zö, stb.

⁹⁶⁸ 胥紕 xupi, hü-p'i, hszü-pi. Itt a második írásjegy a „fő” v. „fé” variáns átírása, s meggondolandó, hogy az első írásjegy, a hszü pedig erősen hasonlatos a magyar szíj szóra, az összetétel tehát: szíjfő, azaz a szíj feje lehet. A szíj szavunkat az etimológiai szótár vitatott eredetűnek tünteti fel, Bálint Gábornál a mongol eredetű szavak közt szerepel, (vö. Szentkatolnai Bálint Gábor, Párhuzamok a magyar és a mongol nyelv terén. Budapest, 1877, 47. old. a továbbiakban: Sz. Bálint G.) – Övcsat – B. L.

⁹⁶⁹ 比踈 bishu, pi-su

⁹⁷⁰ 犀毗 xipi, hi-p'i, hszü-pi (ami 968. sz. lábjegyzetben „hszü” – mint „szíj” – az itt „hszi”!)

⁹⁷¹ 意謁者 Yiezhe, Ji-je-cső, (régí ejtés: Jög-jot-csja)

⁹⁷² 中大夫 zhongdaifu, csung-tai-fu

⁹⁷³ 係摩淺 Xihujian, Hi-hu-kien, Hszü-hu-csien (régí ejtés: Kieg-gho-dzian)

Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 96. fejezete, mint rendszeren Turkesztánhoz tartozó országokat sorol fel és ír le. Ezzel a Hun Birodalom kiterjedt a Nanshan-ig /Nan-san/, Altin-tag-ig, a Karakorum- és a Cong-hegységig /C'ung-ling/. Kucsát már Bator [Maodun, Mao-Tun] meghódította. Most a Wusun /Wu-szun/ Birodalom került sorra, amely attól északra, a Tianshan /T'ien-san/ másik oldalán feküdt és az Iszik-kultól délre terült el. Nyugaton Kang-kio /Kangju, K'ang-kü/ határolta. Végül ez a harcias fejedelem leigázta Huo-kjat-ot [Hujie, Hu-kie]⁹⁷⁴ is. Ez a név megtalálható a Weishu /Wei-su/⁹⁷⁵-ban (A Wei-dinasztia könyvei, 103. fejezet) Huo-kuöt [Hugu, Hu-ku]⁹⁷⁶ írásjegy alakjában és a Beishu /Pei-su/⁹⁷⁷-ban (Észak története, 98. fejezet) a hatalmas gaoche /kao-cső/⁹⁷⁸ nép egyik törzsének megjelöléseként, amely nép a IV. században a sivatagtól északra, Mongóliában lakott s amely állítólag azonos az ujgurokkal, akik a későbbi századokban jelentős szerepet játszottak Közép- és Kelet-Ázsiában. A Kangxi /K'ang-hi/ glosszárium ezen írásjegy⁹⁷⁹ kiejtésére egy tucat módot ad meg s ezek kut, kot kiet vagy kit, kiet, giet, kien hangzásúak, s ezek mind kiválóan alkalmasak a gur, gar, ger visszaadására.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

⁹⁷⁴ 呼揭 Id. : 959. sz. lábjegyzet

⁹⁷⁵ 魏書 Weishu, Wei-su

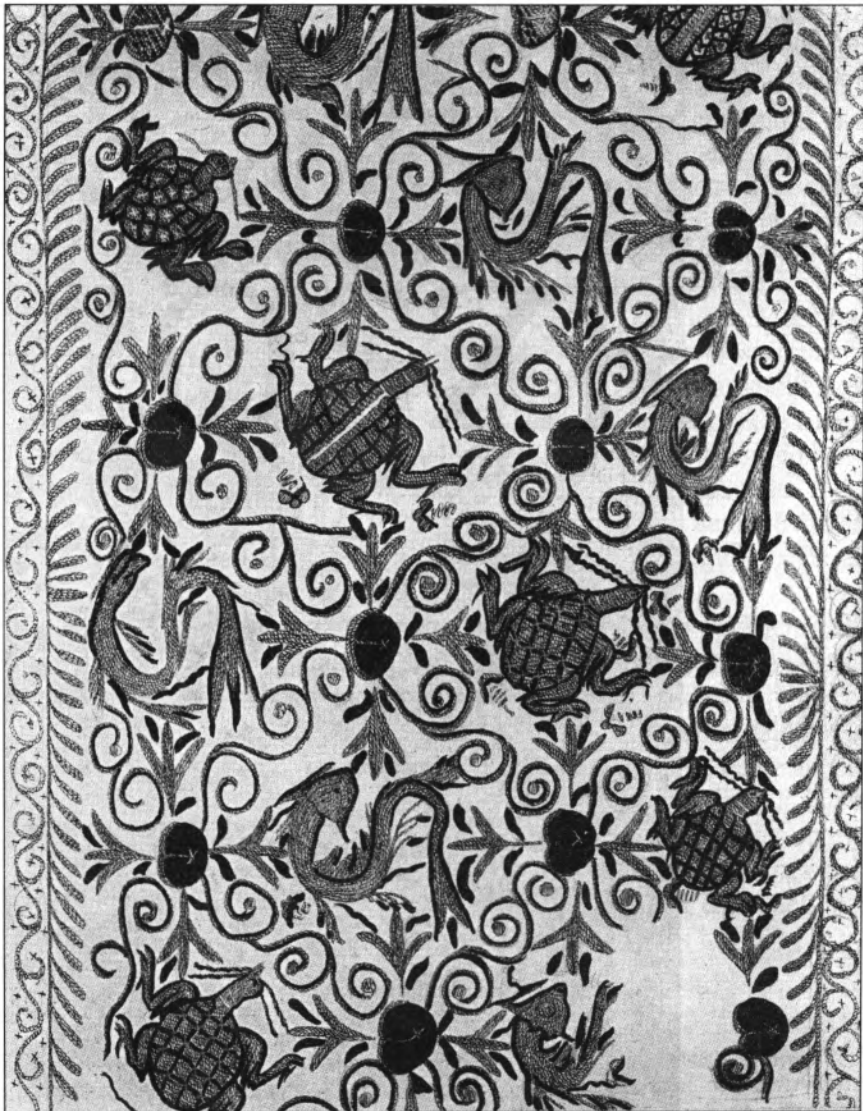
⁹⁷⁶ 護骨 Hugu, Hu-ku, (rég. ejtés: Huo-kuöt)

⁹⁷⁷ 北書 Beishu, Pei-su

⁹⁷⁸ 高車 Gaoche /Gaoju, Kao-cső /Kao-kü, Kao-cső /Kao-cső. Megjegyzés: e két írásjegy jelentése: magas kocsi. Meglepő a kaocsü és a magyar kocsi szó hasonlatossága s főleg, hogy a „kao” írásjegy „ko”-nak is ejthető! Bárczi Géza szerint kocsi szavunk a Komárom megyei Kocs község nevéből származik. A helységnév eredete azonban ismeretlen (!) – Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Második kiadás. Budapest, Trezor Kiadó. 1994.

⁹⁷⁹ 揭 mai ejtései: jie /qi, kie /k'i, csie /csi (rég. ejtés: kjet)

KIÖR-JUK [JIYU, KI-JÜ]

*A noin-ulai 24. kurgánban
talált selyemszövet kínai
sárkányos himzéssel*

◀ AZ ELŐLSŐ OLDALON:
*a noin-ulai /Nojon
Ul/ 6. kurgánban
talált faliszőnyeg.*

1. ZHONGHANG YUE /CSUNG-HANG JÜE/ EUNUCH USZÍTÁSAI

Ezután Bator [Maodun, Mao-Tun] hamarosan meghalt. A fia, Kiör-juk [Jiyu, Ki-jü]⁹⁸⁰, került kormányzásra. Ő a Laoshang /Lao-sang/⁹⁸¹ danhu /tan-hu, tan-gjuo/ címet viselte.

Amint ennek a névnek⁹⁸² és a többinek az átírásaiban, úgy e danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a nevében is a második írásjegy minden bizonnyal az or vagy ur szótagot akarja visszaadni, úgyhogy a név Ki-or/ur vagy Ki-hor/hur hangzású lehetett. Lao-sang a kínai írásban „öreget” vagy „legfőbbet” jelent s ez a kinaiban így fest, de mégis igazi hun szó lehet.

Xiao Wen /Hiao Wen/ császár az ő uralomra jutása után is elküldte a császári ház egyik hercegnőjét, hogy legyen a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ felesége. Megparancsolta Zhonghang Yue /Csung-hang Jüe/⁹⁸³ eunuchnak, aki Yan-ből /Jen/⁹⁸⁴ származott, hogy kísérje el. Ő azonban nem szívesen ment, csak a Han (császár) kényszerítésére. Majd így beszélt: „Nekem tehát el kell mennem, de én olyan ember leszek, aki a Han Birodalomnak bajt és gondot okoz!” Ezzel a céllal a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ rendelkezésére bocsájtotta magát, aki őt nagyon barátságosan kezelte és nagyon kitüntette.

Ezidáig a hunok nagyon szerették a Han Birodalom szövött és nem szövött selymeit és élelmiszereit, Zhonghang Yue /Csung-hang Jüe/ azonban bebeszélte nekik a következőket:

„Hunia teljes lélekszáma nem mérkőzhetik a Han Birodalom egyetlen prefektúrájának lakosság-számával, mégis hatalmasabbak, mégpedig azért, mert a ruházatuk és az élelmük másfajta, így a Han Birodalomtól semmire sincs szükségük. Ha azonban a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megváltoztatná a népszokásokat és a Han Birodalomtól szerezné be a holmikat, akkor ezeknek a javaknak már két tizede is elég lenne ahhoz, hogy Hunia egészen a Han-ház befolyása alá kerüljön. Ha onnan szerzik be a selyemárut, akkor a bokrokon és bozótosokon átnyargaló lovasok kabátja és nadrágja ronggyá tépődik. Ez is bizonyítja, hogy az eddigi vatta-béléses kabátok tökéletességéhez és kiválóságához ezek nem hasonlíthatók. Ha a hunok a hanoktól kapnak ennivalót, akkor azt

⁹⁸⁰ 稽粥 Jizhu /Jiyu, Ki-csu /Ki-jü, Csi-csu /Csi-jü (régi ejtés: Kiör-juk)

⁹⁸¹ 老上 Laoshang, Lao-sang, (régi ejtés: Log-gyang)

⁹⁸² 獯粥 Xunyu /Xunzhu, Hün-jü /Hün-csu, Hszün-jü /Hszün-csu (régi ejtés: Hjun-juk)

⁹⁸³ 中行說 Zhonghang Yue, Csung-hang Jüe

⁹⁸⁴ 燕 Yan, Jen

mindig elhagigálják s ez is azt bizonyítja, hogy a saját tejes kásájuk⁹⁸⁵ finom ízével ezek nem veszik fel a versenyt.”

Ezután Yue /Jüe/ a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ környezetét megtanította a könyvelésre⁹⁸⁶, valamint a lakosság és az állatállomány megszámlálására.

Azon ívek⁹⁸⁷, amelyeket a han (császár) a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ írt leveleiben használt egy láb és egy hüvelyk nagyságúak voltak és ezekkel a szavakkal kezdődtek: „A császár a legnagyobb tisztelettel kérdezi Hunia nagy danhu-jától /tan-hu, tan-gjuo/ hogy a gondoktól mentes-e?” Ezután következett az ajándékok felsorolása, majd ami mondanivaló volt még.

Zhonghang Yue /Csung-hang Jüe/ rábeszélte a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ hogy a han (császárnak) írandó leveleihez használjon egy láb és két hüvelyk nagyságú ívet, a pecsétes borítékhoz viszont szélesebb és hosszabb íveket. A levelet a következő szavakkal indítsa: „Hunia nagy danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ akinek az életet az Ég és a Föld adta, akit a Nap és a Hold teremtett, a legnagyobb tisztelettel kérdezi a han császárt: nincsenek-e gondjai? Ezért és más okokból is ajándékokat küldök és a következőket közlöm, etc.”

A Han Birodalom egyik követét, aki azt állította, hogy Hunia népe nem becsüli meg az öreg embereket, Zhonghang Yue /Csung-hang Jüe/ a következő beszéddel hallgattatta el:

„Ha valaki kivonul a han nép katonai kolóniáiba vagy garnizonjaiba, akkor az idős vérrokonai között ne volna valaki, aki a meleg és vastag ruhadarabjairól és a zsíros és jó ételekről is lemond csak azért, hogy a kivonulónak ajándékozza, hogy az oda vezető úton legyen mit ennie és innia?”

„Ez igaz” – felelte a követ. „A hunoknál – beszélt tovább Zhonghang Yue /Csung-hang Jüe/ – amint ismeretes, a harc és a háborúskodás foglalkozási ág s mivel az öregek és a gyengék már nem tudnak fegyvert forgatni, ők a legjobb zsíros falatokat az erős férfiaknak adják, hogy ilyen módon maguknak is biztosítsák a védelmet és az oltalmat. Így védik és óvják egymást folytonosan az apák és a fiúk. Milyen alapon lehet tehát azt állítani, hogy a hunok lebecsülően bánnak az idős emberekkel?”

A Han-udvar követe tovább beszélt: „A hunoknál ugyanabban a jurtában együtt alszik apa és fia. Ha egy apa meghal, akkor a fiai elveszik azokat az asszonyokat, akiket az apjuk a saját édesanyjuk után vett el. Ha egy fivér hal meg, akkor a testvérei annak összes asszonyát a magukévá teszik és elveszik feleségül. Sapkát és övet rangjelzésként nem viselnek és nincs palotai és udvari szertartásrendjük.”

Minderre Zhonghang Yue /Csung-hang Jüe/ így válaszolt: „A hun nép megeszi az állatai húsát, megissza a tejéből készült italt, a bőréből ruházódik. Mivel az állat füvel és vízzel táplálkozik, a nép az évszakoknak megfelelően ide-oda vándorol. Következésképpen veszély idején begyakorlott lovasok és íjászok ők. Amint azonban a veszély elmúlt, újfent örülnek a gondtalan életnek. A rájuk háruló kötelezettségek tehát nem neheznek, sőt könnyen teljesíthetők, így az uralkodó is egyszerűen és gyakorlottan tartja a kapcsolatot a minisztereivel.”

⁹⁸⁵ 湶酪 zhonglao /zhongle, csung-lao /csung-lő

⁹⁸⁶ 蔬記 shuji, su-ki, su-csi

⁹⁸⁷ 牘 du, tu

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ a⁹⁸⁸ írásjegy (könnyen, könnyedén) helyett a⁹⁸⁹ írásjegyeket (állandóan) használja, ami azt jelezheti, hogy a minisztereket nyilván nem az egyik nap kinevezték, másik nap meg leváltották.

„Az egész birodalom szervezete olyan, mint egy egységes emberi testé. Ha meghal egy apa, egy fiú vagy egy testvér, akkor a túlélők annak a feleségeit magukévá teszik és feleségül veszik, mégpedig azért, mert gyűlölnék minden veszteséget, amely a nemzetséget éri. Ezzel magyarázható, hogy minden, a hunokat ért csapás ellenére, a nemzetségek újjáélednek.

A Középső Birodalomban ugyan az apák vagy az idősebb fivérek asszonyait nem veszik feleségül (a fiúk és fivérek), ámde annál nagyobb a széthúzás a rokonok között, sőt még emberölés és egy másik nemzetségbe való átlépés is előfordul. A szertartásrend (li) szétmállása olyan mérvű, hogy a felsőbbség és az alattvalók kölcsönösen gyűlölettel és ellenségesen tekintenek egymásra. Ott az élők erejét a legnagyobb mértékben igénybe veszik lakások építésére, azon kívül az embereknek földművelésre és selyemhernyó-tenyésztésre kell az erejüket fordítani, valamint védelmül falakat és városokat kell építeniük. Következésképpen ott a nép fenyegető veszély idején nem gyakorlott a harcban és a háborúban, békeidőben pedig annyira kimerült, hogy nem képes a szakmai tevékenységének szentelni magát.

Igen, azok az emberek, akik vályogkunyhóban laktak, a sok beszédől tartózkodtak, mégis hallgatásra kényszerítették a szépszavúakat. Ti, hivatali sapka-viselők mit tudtok felhozni ezen ellenvetésekkel szemben?”

Kínában a kereszténység előtti időben voltak olyan remeték, akik a nem-cselekvés (wuwei⁹⁹⁰), a nem-beszélés (wuyan /wu-jen/⁹⁹¹) és más, a Tao-hoz, a világrendhez hasonló erények megszerzésével törekedtek feloldódni a Tao-ban. (Lásd: Universismus 4. fejezet)

Azóta, ha a Han Birodalom egy követe Zhonghang Yue-vel /Csung-hang Jüe/ eszmecsere-t kívánt folytatni, ő a következő szavakkal intézte el: „Te, a Han-udvar követe, ne beszélj túl sokat, inkább a Han Birodalomból Hunia számára előteremtett selyemáru, rizs és rizsmaláta mennyiségével törődj, hogy minden rendben legyen és jó minőségű legyen. Erről egyébként mit kívánsz még mondani? Ha a szállítandó áru jó és megfelelő mennyiségű, akkor az üzleti ügyek el vannak intézve. Ha azonban hiányos és rossz, akkor összel, amikor nálatok aratás van, a lovaink kitapossák, majd betakarítják a termést.”

Éjjel-nappal uszította a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ hogy ragadjon meg minden alkalmat arra, hogy ártson a Han-dinasztiának.

2. HÁBORÚ ÉS BÉKE

Xiao Wen /Hiao Wen/ császár uralkodásának 14. évében (166) Hunia danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ 140 000 lovassal betört Chaona-ba /Cs'ao-na/ és Xiaoguan-ba /Hiao-

⁹⁸⁸ 易 yi, ji

⁹⁸⁹ 可父 ke sui, k'o szui

⁹⁹⁰ 無爲 wuwei, wu-wei

⁹⁹¹ 無言 wuyan, wu-jen

kuan/⁹⁹², megölte Sun Ang-ot /Szun Ang/⁹⁹³, Beidi /Pei-ti/ főparancsnokát⁹⁹⁴, nagyon sok embert, állatot és minden mást, amijük volt, zsákmányolt. Azután Pengyang-ba /P'eng-jang/⁹⁹⁵ vonult és Huizhong /Hui-csung/⁹⁹⁶ palotájába lovas hordákat küldött, hogy gyűjtsák fel. Felderítő lovas csapatai egészen Yong-ig /Jung/⁹⁹⁷ és Ganquan-ig /Kan-k'üan/ nyomultak előre.

Itt tehát egy hatalmas méretű betörésről van szó Zhonghang Yue /Csung-hang Jüe/ ravaszkodásai és uszításai következményeként. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezete szerint Pengyang /P'eng-jang/ ugyanúgy, mint Chaona /Cs'ao-na/ akkoriban Anding /An-ting/⁹⁹⁸ prefektúra egyik járása volt és valószínűleg a jelenlegi Zhenyuan /Csen-jüan/⁹⁹⁹-nek felel meg Gansu-ban /Kan-szu/. A leégett palotáról azt mondja Guadizhi /Kua-ti-cse/ 2. fejezete, hogy

A Qin-kori /K'in/ Huizhong /Hui-csung/ palota a Qizhou /K'i-csou/¹⁰⁰⁰-béli Yong /Jung/¹⁰⁰¹ járási székhelytől nyugatra 40 li távolságra volt.

Ez volt az a palota, amelyet a hunok felégettek.

Yong /Jung/ megfelel a mai Fengxiang-nak /Feng-hiang/¹⁰⁰². Az előretörés tehát egyenesen a császári főváros, Chang'an /Cs'ang-an/ ellen irányult és eléggé közel is kerültek ehhez a célhoz.

A császár most Zhou She-t /Csou Sö/¹⁰⁰³, a központi haderő parancsnokát¹⁰⁰⁴ és Zhang Wu-t /Csang Wu/¹⁰⁰⁵, a belső udvar intendánsát¹⁰⁰⁶ tette meg tábornoknak.¹⁰⁰⁷ Ezek 1000 harci kocsit és 100 000 lovast vittek csatába és letáboroztak Chang'an /Cs'ang-an/ körül, hogy megvédjék azt a hu-k támadása ellen. A császár kinevezte továbbá Lu Qing-et /Lu K'ing/¹⁰⁰⁸, Chang /Cs'ang/¹⁰⁰⁹ fejedelmét Shang /Sang/ prefektúra tábornokává, Wei Su-t /Wei Szu/¹⁰¹⁰, Ning¹⁰¹¹ fejedelmét Beidi /Pei-ti/ tábornokává, végül pedig Zhou Zao-t /Csou Cao/¹⁰¹², Longlü /Lung-lü/¹⁰¹³ fejedelmét Longxi /Lung-hi/ tábornokává. Zhang Xiangru /Csang Hiang-zsu/¹⁰¹⁴, Dongyang /Tung-jang/¹⁰¹⁵ feje-

Országos Széchényi Könyvtár

⁹⁹² 蕭關 Xiaoguan, Hiao-kuan, Hsziao-kuan

⁹⁹³ 孫印 Sun Ang, Szun Ang

⁹⁹⁴ 都尉 duwei, tu-wei

⁹⁹⁵ 彭陽 Pengyang, P'eng-jang

⁹⁹⁶ 回中 Huizhong, Hui-csung

⁹⁹⁷ 雍 Yong, Jung

⁹⁹⁸ 安定 Anding, An-ting

⁹⁹⁹ 鎮原 Zhenyuan, Csen-jüan

¹⁰⁰⁰ 岐州 Qizhou, K'i-csou

¹⁰⁰¹ 雍 Yong, Jung

¹⁰⁰² 鳳翔 Fengxiang, Feng-hiang, Feng-hsziang

¹⁰⁰³ 周舍 Zhou She, Csou Sö

¹⁰⁰⁴ 中尉 zhongwei, csung-wei

¹⁰⁰⁵ 張武 Zhang Wu, Csang Wu

¹⁰⁰⁶ 郎中令 langzhongling, lang-csung-ling

¹⁰⁰⁷ 將軍 jiangjun, kiang-kün, csiang-csün

¹⁰⁰⁸ 盧卿 Lu Qing, Lu K'ing

¹⁰⁰⁹ 昌 Chang, Cs'ang

¹⁰¹⁰ 魏邀 Wei Su, Wei Szu

¹⁰¹¹ 寧 Ning, Ning

¹⁰¹² 周灶 Zhou Zao, Csou Cao

¹⁰¹³ 隆慮 Longlü, Lung-lü

¹⁰¹⁴ 張相如 Zhang Xiangru, Csang Hiang-zsu, Csang Hsziang-zsu

¹⁰¹⁵ 東陽 Dongyang, Tung-jang

delme vezértábornagy¹⁰¹⁶ lett, Dong Chi /Tung Cs'e/¹⁰¹⁷, Cheng /Cs'eng/¹⁰¹⁸ fejedelme pedig az előhad tábornoka lett.

Így tehát minden harci szekér és lovas hadba szállt a hu-k ellen, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban, aki több mint egy hónapon át a megerősített határokon belül állt, elvonult. A han sereg a megerősített határokon túl is üldözte őt, de aztán visszavonult anélkül, hogy az öldöklésre alkalmat talált volna.

A Shiji benji-je /Si-ki pen-ki/ a következő szavakkal írja le ezeket az eseményeket.

A 14. esztendőben (166) télen a hunok betörték a határvidékre s raboltak, fosztogattak. Megtámadták Chaona /Cs'ao-na/ határerődöt és megölték Sun Ang-ot /Szun Ang/, Beidi /Pei-ti/ főparancsnokát. A Felső Úr elküldte három tábornokát Longxi /Lung-hi/, Beidi /Pei-ti/ és Shang /Sang/ prefektúra felszabadítására. Zhou She /Csou Sö/, a központi haderő főparancsnoka lett a gárdacsapatok tábornoka¹⁰¹⁹, Zhang Wu /Csang Wu/, a belső udvar intendása pedig a szekeresek és a lovasok tábornoka¹⁰²⁰. Ezek 1000 harci szekérrel és 100 000 lovassal a Wei folyótól¹⁰²¹ északra letáboroztak. A sereget maga a császár személyesen lelkesítette, vezette a csapatokat, parancsokat adott és a tiszteknek s a legénységnek ajándékokat osztott. Sőt, személyesen akarta vezetni a sereget a hunok elleni csatában is. Valamennyi miniszter lebeszélte erről, ő azonban mindaddig nem engedett, amíg az özvegy császárné (az édesanyja) határozottan nem kényszerítette. Akkor Zhang Xiangru-t /Csang Hiang-zsu/, Dongyang /Tung-jang/ fejedelmét nevezte ki vezértábornaggyá. Cheng /Cs'eng/ fejedelme, Dong Chi /Tung Cs'e/ lett a cenzor¹⁰²², Luan Bu /Luan Pu/¹⁰²³ pedig tábornok. Megtámadták a hunokat, de ők visszavonultak és elmenekültek.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezetében ezután ezt olvassuk:

A hunok gögje napról-napra nőtt. A határvidéken minden esztendőben betöréseket hajtottak végre, gyilkoltak és nagyon sok embert s állatot elhurcoltak. Hunzhong /Huncsung/ (Yunzhong /Jün-csung/) és Liaodong /Liao-tung/ szenvedett a legtöbbet tőlük. Dai /Tai/ prefektúrában az áldozatok száma meghaladta a tízezret. Ezt már a Han-dinasztia nem tudta elviselni, ezért követséget küldött Huniába egy levéllel. Erre a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elküldött egy tang-gho-t [danghu, tang-hu] a válasszal, amelyben elismerte a bűnösségét és ismét a békéről és a közeledésről kezdett tárgyalni.

Ebben az időben, amikor a Han-dinasztia északi területét ilyen kegyetlen csapások érték, sőt még a birodalmi főváros is komolyan veszélybe került, a császár elé járult Chao Cuo /Cs'ao C'o/¹⁰²⁴, egy tudós államférfi, magas előljáró a koronahercegi családból, kiktől „a bölcsességgel teli zsák”¹⁰²⁵ kísérő nevet kapta, és a császárnak mélyre ható reformokat javasolt a hunok elhárítására vonatkozó hadviselés megjavítására.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 49. fejezetében lévő életrajza erről részletesen beszámol.

¹⁰¹⁶ 大將軍 dajiangjun, ta-kiang-kün, ta-csiang-csün

¹⁰¹⁷ 董赤 Dong Chi, Tung Cs'e

¹⁰¹⁸ 成 Cheng, Cs'eng

¹⁰¹⁹ 衛將軍 weijiangjun, wei-kiang-kün, vej-csiang-csün

¹⁰²⁰ 車騎將軍 cheji jiangjun, cs'ö-ki kiang-kün, csö-csi csiang-csün

¹⁰²¹ 渭 Wei, Wei

¹⁰²² 內史 neishi, nei-si

¹⁰²³ 欒布 Luan Bu, Luan Pu

¹⁰²⁴ 鼂錯 Chao Cuo, Cs'ao C'o

¹⁰²⁵ 智囊 Zhinang, Cse-nang

Gao /Kao/ özvegy császárné kormányzása óta – írja a Hanshu /Han-su/ – a hunok háromszor nyomultak be egészen Longxi-ba /Lung-hi/, megrohanták a városokat, megölték az embereket, elhajtották az állatokat. Embert és állatot elhurcoltak. Ott az úttalan, kemény talajú hegyvidéken a kínaiak lovai mind gyorsaságban, mind kitartásban messze elmaradtak a hunok lovai mögött. A csapatok sem voltak olyan edzetek, mint a hunoké, a szomjúsággal, az éhséggel, az éghajlati nehézségekkel és a megterheléssel szemben. Ennek ellenére, sík terepen, kedvező talajviszonyok mellett, nem volt nehéz a könnyű harci szekerekkel és a gyors lovassággal megverni a hunokat. Ilyenkor a kínaiak kerekedtek felül erősebb ijaikkal, messzebb szálló nyilaikkal, hosszabb lándzsáikkal, jobb mellvértjeikkel és élesebb kardjaikkal. Többnyire tehát a kínaiak voltak fölényben, ha le kellett szállni a lóról és gyalogosan felsorakozva, karddal és lándzsával kellett harcolni. Ámde ott is, ahol a Han-dinasztia abban a helyzetben volt, hogy tízszer nagyobb csapatlétszámot küldhetett csatába, mindig és mindenütt a helyes taktika volt a nyertes.

Most tehát az a feladat, hogy a hu-k és yiku-k /ji-k'ü/ ezreinek, akik alávetették magukat a kínai uralomnak, s otthonról birtokában vannak a hunok kiváló tulajdonságainak, jobb kínai fegyvereket adjanak kezükbe, bélelt zékékkal, nagyobb ijakkal és a Han Birodalom pénéljaival ellátva, a határprefektúrákból származó azon derék vezetők parancsnoksága alá helyezték őket, akik ismerik a szokásaikat és az erkölceiket.

Ezt a bölcs javaslatot a császár lelkesedéssel fogadta. Chao Cuo /Cs'ao C'o/ azt is ajánlotta, hogy a fal melletti prefektúrákban okosabb betelepítéssel találják meg a legjobb módot a hunok elhárítására. Többé ne rabságra ítéleteket, pénzen vett rabszolgákat és hasonló csőcseléket küldjenek oda, amint ez már a Qin /K'in/ dinasztia idején is szokásban volt, mert ezektől csak lázongó érzületet lehet várni, nem pedig megbízható együttműködést. S többé ne olyan csapatokat állomásoztassak ott, amelyeket időnként le kell váltani, ezért igen nagy kiadást követelnek meg. Kizárólag önkénteseket küldjenek oda, akiket katonai robot-szolgálatokkal ne kínozzanak, hanem földművesként és iparosként élhessenek ott megelégedetten. Így ők maguk veszik rá a hátrahagyott rokonaikat és falubélieiket, hogy szintén elvándoroljanak oda, ahol ők is élnek.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete a továbbiakban így hangzik.

Xiao Wen /Hiao Wen/ császár, későbbi kormányzati idejének második évében (162) követet küldött Huniába a következő írással: „A császár kérdezi Hunia nagy danhu-ját /tan-hu, tan-gjuo/, hogy gondoktól mentes-e? Követeid, Tiog-gjo-nan [Diaoqunan, Tiao-k'ü-nan], ¹⁰²⁶ (aki egyben) tang-gho [danghu, tang-hu] és dzjo-gjo [qie-ju, k'ie-kü] valamint Han Liao ¹⁰²⁷, a belső udvar intendánsa hoztak nekem két lovat. Ezeket, a megérkezésük után a legnagyobb tisztelettel vettem át.

Császári elődeim úgy rendelkeztek, hogy az ifjesítőknek a Hosszú Faltól északra eső birodalmában a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ parancsait kövessék. Én magam pedig úgy határoztam, hogy a Nagy Falon belül a hivatali sapkákat és öveket viselők gondoskodjanak arról, hogy az egész nép szántson, szőjön, vadásszon, öltözködjön és táplálkozzon. A fiataloknak ne kelljen elszakadniuk apáiktól, a hivatalnokok és a főnökök hagyjanak békét egymásnak, és mindkét fél tartózkodjon az erőszakos cselekedetektől s az összetűzésektől.

¹⁰²⁶ 雕渠難 Diaoqunan, Tiao-k'ü-nan, (régijejtés: Tiog-gjo-nan. – Az utolsó írásjegyet a szerző De Groot mindig lan-nak írja, vö. 956. sz. lábjegyzet)

¹⁰²⁷ 韓遼 Han Liao, Han Liao

Most viszont azt tapasztalom, hogy tisztátalan érzületű, gonosz emberek azon zsákmány reményében, amelyre esetleg szert tehetnének előretörésük és birtokfoglalásuk révén, odáig alacsonyodtak, hogy elfordultak kötelességeiktől és a megállapodásunkat megszegik.

Szakadást okoztak a köztünk, két uralkodó közötti viszonyban, miközben nem gondolnak a lakosság tízezeinek (ez által veszélyeztetett) életére. Mindezen a dolog már a múlté, minthogy a te leveled tanúsítja, a két birodalom között a béke és a barátság megalapozott és a két uralkodó jó egyetértésnek örvend. Továbbá, hogy te a fegyvereket nyugodni hagyod, a harcosoknak pihenést engedsz és a lovidaidat fogod ápolni.

Immáron nemzedékek sora fog virulni és a boldog életnek örvendeni, egyetértés uralkodik majd és új korszak köszönt be. Ez engem a legnagyobb mértékben megörvendeztet.

A bölcsek is naponta megújultak és új korszakot nyitottak, miáltal az öregek nyugalmat élvezhettek, az ifjak pedig virágozhattak, mindenki teljesíthette fő kötelességeit s így megélhette mindazon éveket, amelyeket az Ég szánt néki.

Én és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ most közös akarattal járjuk együtt ugyanazt az utat, s engedelmeskedjünk az Égnek s népeink számára biztosítsuk irgalmas gondoskodásunkat. Akkor ezt a példát az egyik nemzedék a másikra fogja örökíteni s mindenki irgalmasságot fog gyakorolni mindörökké, kivétel nélkül mindenki hasznára és boldogulására, aki csak az Ég alatt él.

A Han és a Hun oly szomszédos birodalmak, melyek ellentétei egymásnak. A Hun Birodalom északon fekszik, ahol a hideg gyilkos ereje már korán beköszönt, ezért megparancsolom a hatóságaimnak, hogy minden évben meghatározott mennyiségben szállítsanak a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ rizst, malátát, brokátot, szőtt és nem szőtt selymet és más dolgokat.

Mostmár az Ég alatt mindenütt a legnagyobb béke uralkodik, a sok tízezer nép ismét vidám és boldog. Én és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nekik apjuk és anyjuk vagyunk.

Visszatekintve belátom, hogy a korábbi viták, kicsinyeskedések az alattomos miniszterek jelentéktelen ügyei voltak. Terveik és hibás tetteik mégsem voltak képesek szétszakítani a testvéri viszonyt. Úgy tanultam, hogy az Ég az emberek fölé egyformán borul és a Föld pártatlanul hordja őket a hátán.

Én és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ mostmár elvetjük magunktól a jelentéktelen ürügyeket és mindketten a Nagy Utat (Tao) járjuk. A korábbi gyűlölködés hadd hulljon darabjaira, így kölcsönösen biztosítjuk egymás számára a fennmaradást és a hosszú életet. Ezáltal mindkét birodalom népei egyetlen család gyermekei lesznek. Így a sok-sok tízezer lény, a mélységekben élő halak és teknősök, a magasságban repülő madarak, minden állatfajjal egyetemben, melyek mint rovarok mozognak vagy a csőrükön át lélegeznek, vagy hüllőként másznak, kivétel nélkül mindannyian a béke és a virágzás állapotába jutnak és megmenekülnek a veszélyektől. Így a jövő az Ég Útja (Tao) lesz.

Mi ketten tehát eltávolítjuk az útból az örökös súrlódásokat. Én kiszolgáltatom neked a töled elmenekült és elfogott népet, te pedig többé nem beszélsz nekem Zhangni-ről /Csang-ni/¹⁰²⁸ és társairól. Úgy tanultam, hogy a régi idők császárainak szerződéseit

¹⁰²⁸ 章尼 Zhangni, Csang-ni

világosan és egyértelműen fogalmazták meg, s hogy az egyszer adott szavukat nem vonták vissza. Mivel a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ akarata az, hogy az Ég alatt általános béke uralkodjék, most tehát, miután közöttünk békés viszonyok jöttek létre, a Han Birodalom nem lesz az első, aki ez ellen vét.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nagy figyelmet szenteljen ennek a levélnek.”

Miután a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a békés és barátságos magatartásra késznek mutatkozott, a császár a következő rendeletet adta ki a magas minisztereinek:

„Hunia nagy danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ írásban közölte velem, hogy békét és barátságot kötött velünk. A lakosság számának növelése és a területszerzés szempontjából a szökevények értéktelenek, tehát egyetlen hun sem jöhet a Falon belülré és egy embert sem szabad kiengedni a Han Birodalomból. Aki a most megkötött szerződés ellen vét, az halállal bünhődik. Ezáltal tartósan megőrizzük a barátságot s a jövőben nem lesz több szerencsétlenség. Így mindkét birodalom virágozni fog. Én már beleegyezésemet adtam a szerződéshez, ügyeljete tehát arra, hogy az egész birodalomban ismertté váljék, mégpedig úgy, hogy mindenki világosan megértse!”

Ezekből a hivatalos állami iratokból kitűnik, hogy a nagy Kinai Birodalom uralkodójának mindennél fontosabb volt, hogy a világhuralomra törő veszélyes riválisával békében éljen, akinek hadai nemrégiben csaknem a birodalom fővárosának kapujában álltak, s az is, hogy egyelőre feladta azt a reményét, hogy az ő legfőbb világhuralkodói címének elismerését kikényszerítheti tőle. Hogy a békeszerződésnek a maga részéről mennyire nagy jelentőséget tulajdonított, abból is látszik, hogy mind a Shiji-nek /Si-ki/, mind a Qian Hanshuknak /K'ien Han-su/ a 162. évi benji-jében /pen-ki/ (a. m.: eredeti feljegyzéseiben) semmi más nem szerepel, mint egy erre vonatkozó császári nyilatkozat, amely a következőképpen hangzik:

„Mivel nem rendelkeztem kellő belátással, hiányzott a lehetőségem is ahhoz, hogy áldást adó erőmet a távolban is érvényre juttassam, így rajtam múlt, hogy a négy világtáj külföldi birodalmaiban egy ideig nyugalanság uralkodott. De óh, mivel a négy égtáj országaiban az ott élőknek nem biztosítottam a békét, a császári területeken sem uralkodhatott tartós béke, minden fáradozás ellenére sem. Ezt a kétszeres bajt tehát az okozta, hogy az én áldást adó erőm nem volt elég ahhoz, hogy a távoli vidékekre is eljusson. Közben az évek hosszú során át a hunok kegyetlenül sanyargatták a határvidéket, több ízben megölték a hivatalnokokat és a népet. De a határvidéken a hivatalnokok, a katonák és a tisztek sem voltak képesek általánosan érvényre juttatni a bennem lévő jóakaratot s így megkettőzték az áldást adó hatalmam hiányosságait.

Milyen eszközökkel kellett volna a békét helyreállítani a Középső Birodalomban és külföldön, amikor az egyik békétlenséget követte a másik, az egyik fegyveres összecsapás után jött az újabb?

Korán reggeltől, amikor felkeltem, késő estig, amikor aludni tértem, munkaerőmet az Égalatti Világnak szenteltem, a tízezer népek gondjait és bánatát hordoztam. Féltettem őket és nyugtalanítottam miattuk. Egyetlen olyan napom sem volt, amikor a szívem nem gondolt volna rájuk.

Így jutottam el oda, hogy követeket küldjek, mégpedig annyit, hogy az egyik ne veszítse szeme elől a másik hivatali sapkáját és napernyőjét, kocsijaik kerekei pedig az utakon állandó barázdákat vágtak. Általuk ismerttettem a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/

kívánságaimat s ezzel ő visszatért a hajdani rendhez (Tao). A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ tekintetbe vette a She Ji /Sö Ki/¹⁰²⁹ nyugalját

She Ji /Sö Ki/ a föld és a gabona istenei, vö. Die Schutzgötter des Kaiserhauses. S. Universalismus, die Grundlage der Religion und Ethik, des Staatswesens und Wissenschaft in China. 219 skk,

valamint a nép jólétét és megújulását. Velem együtt kölcsönösen elintézettnek tekinti a jelentéktelen vétségeket, így most együtt járjuk a Nagy Utat (Tao), egyek vagyunk a testvériségben, ezáltal az Égalatti egész világ számtalan lakosságát sértetlenül megtartjuk.

Tehát béke és barátság alakult ki. S ettől az évtől kezdve ezek uralkodnak.”

Ez a hõn óhajtott béke azonban nem volt hosszan tartó. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ napjai meg voltak számlálva és Zhonghang Yue /Csung-hang Jüe/ cselszövései és uszításai hamarosan megtették a hatásukat.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

¹⁰²⁹ 社稷 She Ji, Sö Ki, Sö Csi

**KJUÖN-ZSJEN [JUNCHEN, KÜN-CS'EN],
Kr. sz. előtt 160–126**

*A noin-ulai /Nojon Ul/ 6. kurgánban talált könnyű
selyem kaftán*

◀ AZ ELÜLSŐ OLDALON: *a noin-ulai /Nojon Ul/ 6.
kurgánban talált nemez szőnyeg rátétes hímzéssel*

1. WEN ÉS JING /KING/ URALKODÁSA IDEJÉN

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete így folytatódik:

A későbbi periódus negyedik esztendejében (160) meghalt Laoshang Kiör-juk [Jiyu, Ki-jü] danhu /tan-hu, tan-gjuo/. * Fia, Kjuön-zsjen [Junchen, Kün-cs'en]¹⁰³⁰ került hatalomra, mint danhu /tan-hu, tan-gjuo/. Xiao Wen /Hiao Wen/ császár ezúttal is békét és barátságot kötött a Hunnal. Zhonghang Yue /Csung-hang Jüe/ azonban ennek a danhúnak /tan-hu, tan-gjuo/ is a szolgálatába állt s így Hunia, amikor Kjuön-zsjen [Junchen, Kün-cs'en] már négy éve uralkodott,

A Qian Hansu /K'ien Han-su/ itt azt írja, hogy „több, mint egy éve”¹⁰³¹ megszakította a békés viszonyt. Shang prefektúra területére és Hunzhong-ba /Huncsung/ (Yunzhong /Jün-csung/) 30 000–30 000 emberrel nagyszabású betörést hajtottak végre, nagyon sok embert megöltek vagy elhurcoltak, majd azután elvonultak. A han (császár) erre három tábornokot küldött csatába, akik megszállták Beidi-t /Pei-ti/, Dai-t /Tai/, Ku-csju-t [Gouzhu, Kou-csu] és Zhao-t /Csao/¹⁰³², valamint a Feihu¹⁰³³ szorost. A határ mentén a hu-k támadásai ellen mindent védelmi állapotba helyeztek. Ezen kívül a han (császár) három tábornokot nevezett ki a hu-k elhárítása végett, kik a Chang'an-tól /Cs'ang-an/ nyugatra fekvő Xiliu-ban /Hi-liu/¹⁰³⁴ és a Wei folyótól északra fekvő Jimen-ben /Ki-men/¹⁰³⁵ valamint Bashang-ban /Pa-sang/¹⁰³⁶ táboroztak le. Amikor azután a hu lovashordák betörték Dai /Tai/ és Ku-csju [Gouzhu, Kou-csu] határvidékére és a jelzőtüzek ezt Ganquan-be /Kan-k'üan/ és Chang'an-ba /Cs'ang-an/ jelezték, a han haderő néhány hónap múlva a határokon állt s így a hunok a megerősített határokról elvonultak. A han sereg pedig beszüntette a hadjáratot.

A benji-ben /pen-ki/ ezeket az eseményeket a következő szavakkal beszélik el.

¹⁰³⁰ 軍臣 Junchen, Kün-cs'en, Csün-csen (rég. ejtés: Kjuön-zsjen.)

¹⁰³¹ 歲餘 sui yu, szui jü

¹⁰³² 趙 Zhao Csao

¹⁰³³ 飛狐 Feihu, Fei-hu, (rég. ejtés: Pjuör-kuo / Phuaj-kuo)

¹⁰³⁴ 細柳 Xiliu, Hi-liu, Hszi-liu

¹⁰³⁵ 棘門 Jimen, Ki-men, Csi-men

¹⁰³⁶ 霸上 Bashang, Pa-sang

* Du és Horváth Jizhou shanyu-nek írja (HLTör, 71. old). Ugyanezt a danhu-t/shanyu-t az id. mű 57. oldalán Ji Yu-nek írják.

A későbbi periódus hatodik esztendejében (tehát 159 vége felé) télen 30 000 hun betört Shang prefektúra területére és 30 000 Hunzhong-ba /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/). A császár a belső palota nagyvezírét¹⁰³⁷, Ling Mian-t /Ling Mien/¹⁰³⁸ tette meg a harci kocsik és a lovasság tábornokává¹⁰³⁹. Ez Feihu-ban táborozott. Su Yi /Szu Ji/¹⁰⁴⁰, Chu /Cs'u/¹⁰⁴¹ egykori kancellárból tábornok lett¹⁰⁴² és megszállta a Ku-csju-t [Gouzu, Kou-csu], Zhang Wu /Csang Wu/ tábornok pedig Beidi-ben /Pei-ti/ állomásozott. Henei /Ho-nei/¹⁰⁴³ kormányzója, Zhou Yafu /Csou Ja-fu/¹⁰⁴⁴ tábornok lett és Xiliu-ban /Hi-liu/ foglalt állást. Liu Li¹⁰⁴⁵, a nemzeti ügyek irányítója¹⁰⁴⁶ tábornok lett és csapatait Bashang-ban /Pa-sang/ vonta össze, míg Zhuzi /Csu-ce/¹⁰⁴⁷ fejedelme, Xu Li /Hü Li/¹⁰⁴⁸ Jimen-ben /Ki-men/ táborozott, mindannyian a hu-k visszaszorítása végett. Ezek azután emiatt néhány hónap múlva elvonultak, mire a Han Birodalom hasonlóképpen beszüntette a hadjáratot.

A kínai írásban a Feihu névnek az a jelentése, hogy „repülő róka”, de úgy tűnik, hogy ez idegen szó, tehát az átírás alighanem Hui-ho-nak olvasandó. Ez a Fei-hu vagy Hui-ho egy akkori Guangchang /Kuang-cs'ang/¹⁰⁴⁹ nevű járás megfelelője Dai /Tai/ prefektúrában (Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezet, 8.), amely még ma is ezt a nevet viseli és a Yi /Ji/¹⁰⁵⁰ körzettől nyugatra Pe-csi-li nyugati határánál fekszik. Xiliu /Hi-liu/, Bashang /Pa-sang/ vagy Baling /Pa-ling/¹⁰⁵¹ és Jimen /Ki-men/ a mostani Xi'an /Hi-an/ körzet részei voltak, amelyben akkoriban a császári székváros, Chang'an /Cs'ang-an/ feküdt.

Úgy látszik, a források nem nyújtanak semmi közelebbit erről a fegyveres megmozdulásról, amely – láthatólag – nem járt csatákkal.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete a továbbiakban ezt közli:

Több, mint egy év elmúltával (156) meghalt Xiao Wen /Hiao Wen/ császár és Xiao Jing /Hiao King/¹⁰⁵² került hatalomra. Zhao /Csao/¹⁰⁵³ királya ekkor titokban követeket küldött Huniába. Wu¹⁰⁵⁴ és Chu /Cs'u/¹⁰⁵⁵ állam pedig fellázadt azzal a szándékkal, hogy Zhao-val /Csao/ egyesülve betörnek a határvidékekre. Erre a han sereg megostromolta Zhao-t /Csao/ és el is foglalta, miközben a hunok békében maradtak. Ez időtől uralkodott békés viszony Xiao Jing /Hiao King/ császár és a Hun Birodalom között.

¹⁰³⁷ 中大夫 zhongdaifu, csung-tai-fu

¹⁰³⁸ 令勉 Ling Mian, Ling Mien

¹⁰³⁹ 車騎將軍 cheji jiangjun, cs'ö-ki kiang-kün, csö-csi csiang-csün – vö. XnShLiao I. 198-199. old. 95.

¹⁰⁴⁰ 蘇意 Su Yi, Szu Ji

¹⁰⁴¹ 楚 Chu, Cs'u

¹⁰⁴² 將軍 jiangjun, kiang-kün, csiang-csün

¹⁰⁴³ 河內 Henei, Ho-nei

¹⁰⁴⁴ 周亞夫 Zhou Ya-fu, Csou Ja-fu

¹⁰⁴⁵ 劉禮 Liu Li, Liu Li

¹⁰⁴⁶ 宗正 zongzheng, cung-cseng

¹⁰⁴⁷ 祝茲 Zhuzi, Csu-ce

¹⁰⁴⁸ 徐厲 Xü Li, Hü Li, Hszü Li

¹⁰⁴⁹ 廣昌 Guangchang, Kuang-cs'ang

¹⁰⁵⁰ 易 Yi, Ji

¹⁰⁵¹ 霸陵 Baling, Pa-ling

¹⁰⁵² 孝景 Xiao Jing, Hiao King, Hsziao Csing (családi nevén: Liu Qi – B. L.)

¹⁰⁵³ 趙 Zhao, Csao

¹⁰⁵⁴ 吳 Wu, Wu

¹⁰⁵⁵ 楚 Chu, Cs'u

Lehetővé tette az érintkezéseket és a kereskedelmet, ajándékokat küldött a hunoknak, küldött egy hercegnőt és betartotta a régi szerződést.

Xiao Jing /Hiao King/ császár uralkodásának végéig (141) történetek ugyan kisebb betörések és rabló becsapások a határvidéken, nagyobb hadjáratok, illetve kalandozások azonban nem voltak.

Xiao Jing /Hiao King/ uralkodása idejéből a Shiji /Si-ki/ benji-jében /pen-ki/ még ezt olvashatjuk:

Az első évben (156) a hunok betörték Dai-ba /Tai/. A császár békét és barátságot kötött velük.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ benji-jében /pen-ki/ a fentiek mellett még ezt olvashatjuk:

Az első év nyarán (156), a negyedik hónapban a császár elküldte a birodalmi ügyek biztosát ¹⁰⁵⁶, Qing Di-t /K'ing Ti/¹⁰⁵⁷, aki Dai /Tai/ falainál a hunokkal békét tudott teremteni. A második év őszén békét is kötöttek. Az ötödik esztendő végén a császár egy hercegnőt küldött Hunia danhu-jának /tan-hu, tan-gjuo/ hogy a felesége legyen.

Ezután a Shiji Benji /Si-ki Pen-ki/ ezt mondja:

A középső kormányzási periódus második évében (148), a második hónapban a hunok betörték Yan-be /Jen/ s ezzel vége lett a békés viszonyoknak. A harmadik év tavaszán eljött Hunia két királya hogy alattvalóikkal együtt alávéssék magukat a császárnak, aki fejedelmi méltósággal ruházta fel őket.

Erről a Shiji /Si-ki/ 57. fejezetében a korábban említett Zhou Yafu /Csou Ja-fu/ életrajza és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 40. fejezete a következőket írja:

Később Dzjo-lo [Xulu, Hü-lu]¹⁰⁵⁸ és Hunia négy másik királya alattvalókká lettek. Jing /King/ császár fejedelmi rangot kívánt nekik adományozni, hogy ezzel másokat is ösztönözzön a példájuk követésére, de akkor a cenzor Yafu /Ja-fu/ így szólt: „Ha Felséged ezeknek az embereknek, akik urukat elhagyták és Felségednek vetették alá magukat, vazallus fejedelmi méltóságot adományoz, akkor megbüntetheted-e a saját minisztereidet, akik nem őrzik meg a hűséget irántad?” Jing /King/ császár így válaszolt: „A cenzornak ez a tanácsa használhatatlan.” És Dzjo-lo-t [Xulu, Hü-lu] és többi királyt vazallus fejedelmi méltósággal ruházta fel. Ekkor Yafu /Ja-fu/ beteget jelentett, majd Jing /King/ császár, uralkodása középső szakasza harmadik évében, a betegség okán, elbocsájtotta őt.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ benji-jében /pen-ki/ ezt olvassuk:

A középső periódus hatodik évében (144), a hatodik hónapban a hunok betörték Yanmen-be /Jen-men/ és előrenyomultak egészen Wuquan-ig /Wu-k'üan/¹⁰⁵⁹ (Hunzhong-ban /Hun-csung/ avagy Yunzhong-ban /Jün-csung/). Majd betörték Shang prefektúrába és elrabolták a lovakat a kormány legelőiről. Ekkor mintegy 2000 tiszt és katona esett el a harcokban.

A középső periódus második évében (142), tavasszal betörték a hunok Yanmen-be /Jen-men/ és az ellenük vezetett harcban elesett a prefektúra kormányzója, Feng Jing

¹⁰⁵⁶ 御史大夫 yushi daifu, jü-si tai-fu

¹⁰⁵⁷ 青翟 Qing Di, K'ing Ti

¹⁰⁵⁸ 徐盧 Xulu, Hü-lu, Hszü-lu (régí ejtés: Dzjo-lo)

¹⁰⁵⁹ 武泉 Wuquan, Wu-k'üan

/Feng King/¹⁰⁶⁰. Ekkor harci szekereket, lovasokat és számszeríjászokat¹⁰⁶¹ küldtek a csatába, hogy ezt a földet megszállják.

Végül megemlítendő még a Shiji /Si-ki/ benji-jéből /pen-ki/ az alábbi közlés.

A késői periódus második évében (142), az első hónapban Zhi /Cse/¹⁰⁶² tábornok megverte a hunokat.

A Shiji /Si-ki/ 122. fejezetében ennek a Zhi Du-nak /Cse Tu/¹⁰⁶³ az életrajzából és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 90. fejezetéből megtudjuk, hogy ő Yanmen /Jen-men/ prefektúra kormányzója volt,

akinek kötelelességtudó hűséges híre a hunokhoz is eljutott, úgy hogy miután megtelepedett a határvidéken, azok visszavonták a harcosaikat s Yanmen-t /Jen-men/ többé, a haláláig, nem közelítették meg. Amikor egyszer a hunok mégiscsak jöttek, készítettek egy képet, amely Zhi Du-t /Cse Tu/ ábrázolta, és felszólították a lovasokat, hogy vágta-ban lőjenek rá. De senkinek sem sikerült találatot elérnie, mert annyira félték tőle.

Ebben az időszakban játszódtott le Li Guang /Li Kuang/¹⁰⁶⁴ tábornok életének első része, aki mindig kiemelkedő szerepet játszott Kína hőseinek a történetében. Mindig, évszázadokon keresztül, megénekeltek legendákban és hőskölteményekben. Dicsőségét megörökíti az életrajza is, amely a Shiji /Si-ki/ 109. fejezetében található s amely csaknem szó szerint belekerült a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 54. fejezetébe. Ennek első részét itt fordításban közöljük, elhagyva azonban belőle mindazt, ami nem vonatkozik a hunokra és a Han Birodalommal való kapcsolatukra.

Li Guang /Li Kuang/ hadvezér Chengji-ből /Cs'eng-ki/¹⁰⁶⁵ származott, amely Longxi-ban /Long-hi/ fekszik.

Amikor Xiao Wen /Hiao Wen/ császár uralkodásának 14. évében (166) a hunok nagy betörést hajtottak végre Xiaoguan-ba /Hiao-kuan/, a jó házból való Li Guang /Li Kuang/ vezette a hadsereget, s kiváló lovasaival és íjásaival, a hu-kkal vívott csatában megölt egy főembert és sok foglyot zsákmányolt. Ezért a Han-udvarnál udvari intendants¹⁰⁶⁶ lett.

Jing /King/ uralkodása alatt

Kormányzóként¹⁰⁶⁷ Shanggu-ba /Sang-ku/ helyezték s itt naponta közelharcot vívott a hunokkal. Gongsun Hunye /Kung-szun Hun-je/¹⁰⁶⁸, a „vazallus államok igazgatója”¹⁰⁶⁹ egyszer sírva mondta a császárnak: „Még egy olyan ember, aki tehetségben és szellemi erőben Li Guang-hoz /Li Kuang/ hasonló, nem él az Ég alatt. Csupán a saját képességeire hagyatkozva kell oly gyakran hadakoznia az ellenséggel, hogy attól kell tartanom, elveszítjük őt.” A császár Shang prefektúra kormányzójává tette őt. Később más határ-prefektúrák kormányzója is lett, így Shang-ból áthelyezték Longxi /Lung-hi/, Beidi /Pei-ti/, Yanmen /Jen-men/, Dai /Tai/ majd Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong

¹⁰⁶⁰ 馮敬 Feng Jing, Feng King, Feng Csing

¹⁰⁶¹ 材官 caiguan, c'ai-kuan

¹⁰⁶² 郅 Zhi, Cse

¹⁰⁶³ 郅都 Zhi Du, Cse Tu

¹⁰⁶⁴ 李廣 Li Guang, Li Kuang

¹⁰⁶⁵ 成紀 Chengji, Cs'eng-ki, Cseng-csi

¹⁰⁶⁶ 中郎 zhonglang, csung-lang

¹⁰⁶⁷ 太守 daishou, tai-sou

¹⁰⁶⁸ 公孫昆邪 Gongsun Hunye, Kung-szun Hun-je

¹⁰⁶⁹ 典屬國 dianshuguo, tien-su-kuo

/Jün-csung/) kormányzójává. Célratörő fegyvertényeivel mindenütt megbecsülést és dicsőséget szerzett.

Amikor a hunok Shang prefektúrában a nagy betörésüket hajtották végre, a császár a palota egyik előkelőjét¹⁰⁷⁰ küldte ellenük, gyakorlott harcosokkal. Amikor ez a férfiú egy tucat lovassal különvált, látott három hunt. Összetalálkoztak, a három férfi visszalőtt s megsebesítették a nemes előkelőt, a lovasait pedig csaknem teljesen felmorzsozták. Az előkelő embernek azonban sikerült Li Guang-hoz /Li Kuang/ menekülnie. Ő így szólt: „Ezek biztosan sas-lövők voltak.” És száz lovassal a három férfi nyomába eredt. Ezek azonban lovak nélkül gyalog mentek. Miután a lovasok megtettek néhány tucat mérföldet, Li Guang /Li Kuang/ kialakított belőlük jobb és bal szárnyat, ő maga pedig rálőtt a három emberre. Kettőt leterített, a harmadikat elevenen foglyul ejtette. Akkor tudta meg, hogy valóban sas-lövők voltak. A foglyot saját kezűleg kötözte meg, majd ismét lóra ült.

A sas-lövők¹⁰⁷¹ voltak a hunok legjobb mesterlövészei. Yan Shigu /Jen Si-ku/ szerint a nyilak végén sastoll volt. Talán úgy gondolták, hogy az ilyen tollazat növeli a nyilak sebességét, hordtávolságát és találati biztonságát.

Ekkor azonban észrevett néhány ezer hun lovas. Azok is felfedezték Li Guang-ot /Li Kuang/, de olyan valakinek tartották őt, aki őket csapdába akarja csalni. Ezért felfelé vágattak a hegyen és harci rendben álltak fel.

Li Guang /Li Kuang/ száz lovasát megdöbbenés töltötte el. Sürgősen kereket akartak oldani, Li Guang /Li Kuang/ azonban így szólt: „Többször tíz li távolság van köztünk és a főerő között. Ha most mi százan menekülni kezdünk, akkor a hunok üldözni fognak bennünket és nyomban lelőnek az utolsó emberig. De ha nyugodtan a helyünkön maradjunk, akkor a hunok biztosan azt fogják hinni, hogy a főerőnk általunk akarja csatába csalni őket s biztosan nem mernek megtámadni bennünket.” Odakiáltott tehát a lovasainak: „Előre, előre!” S a hunok arcvonala előtt kb. két li távolságra megálltak. Akkor így vezényelt: „Mindenki szálljon le a lóról és nyergeljen le!” „Az ellenség azonban nagyszámú és egészen közel van – kiabálták a katonák. – Mi legyen ebben a veszélyes helyzetben?” Li Guang /Li Kuang/ így felelt: „Az ellenség ott még mindig azt hiszi, hogy el fogunk menekülni, mi azonban a lovainkról leszedjük a nyeret, hogy megmutassuk nekik, erre egyáltalán nem gondolunk. Ekkor a hiedelmük még jobban megerősödik.”

A hu lovasság valóban nem mert támadni. Az egyik vezérük előre léptetett szürke lován, hogy szemrevételezze a han harcosokat. Akkor Li Guang /Li Kuang/ lovára pattant és tíz lovasával rávetette magát erre a vezérre és a szürkéjére. Lelőtte őt, majd visszalovagolt saját lovasságához és újból lenyergelte hátasát. Most megparancsolta a harcosainak, hogy engedjék szabadon a lovakat, ők maguk pedig heveredjenek le. Közben beesteledett és a hu harcosok még mindig nem voltak biztosak a dolgukban s nem mertek támadni. Éjfél felé valamennyien elvonultak, még mindig abban a hiedelemben, hogy a han hadsereg két oldalt elrejtőzködött azért, hogy a sötétben meglepjék őket. Hajnalban Li Guang /Li Kuang/ visszatért a főerőhöz, amelynek fogalma sem lévén arról, hogy ő hol volt, nem is követték.

¹⁰⁷⁰ 中貴人 zhongguiren, csung-kui-zsen

¹⁰⁷¹ 射雕者 shediao zhe, sō-tiao-cse – vö. XnShLiao I. 210-211. old. 129.

Amikor azután Xiao Jing /Hiao Jing/ császár meghalt s Wu császár foglalta el a trónt (141), a császár környezetében Li Guang /Li Kuang/ volt a dicsőséges hadvezér.
Az ő további sikeres ténykedéseiről, amelyeket a Hun Birodalom elleni háborúban ért el, életrajzából és más forrásokból hamarosan értesülünk.

2. MAYI /MA-JI/ CSAPDÁJA

Amikor Jing /King/ császár 141. március 9-én meghalt, a fia, Wu¹⁰⁷² lépett a trónra, s mintegy tíz éven keresztül a Han és a Hun Birodalom között a viszony nem volt különösebben ellenséges, mert a források ezen időszak alatt nem említenek háborúkat és hadjáratokat. Később azonban Wu támadó politikába kezdett, amelyről a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ benji-je /pen-csi/ a következő, világos szavakkal számol be:

A yuanguang /jüan-kuang/ periódus* második évében (133), tavasszal a császár a legfőbb minisztereket¹⁰⁷³ tanácskozássra hívta és így beszélt: „A leányomat elláttam hozománnyal s azután a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/ hozzáadtam, igen gazdagon meg is ajándékoztam őt aranybrokáttal és hímzett selymekkel. Ennek ellenére a parancsaimat szégyentelenül semmibe veszi, betöréseinek és rablóhadjáratainak nincs vége s a határvidékekre annyi szerencsétlenséget hoz, hogy ezen én nagyon fel vagyok háborodva. Most hadsereget akarok felállítani és meg akarom őt támadni. Hogyan gondolkodtok erről?”

Wang Hui¹⁰⁷⁴, az alávetett barbárok ellátásával és ügyvezetésével megbízott miniszter¹⁰⁷⁵ azt a tanácsot adta, hogy támadjanak. Nyáron, a hatodik hónapban Han Anguo /Han An-kuo/¹⁰⁷⁶, a birodalmi ügyek biztos¹⁰⁷⁷ lett a védősereg tábornoka¹⁰⁷⁸. Li Guang /Li Kuang/ gárda-parancsnok¹⁰⁷⁹ lett a válogatott lovasság tábornoka¹⁰⁸⁰, Gongsun He /Kung-szun Ho/¹⁰⁸¹ fő istálló- és harci-kocsi-mester¹⁰⁸² lett a könnyű harci szekerese tábornoka.¹⁰⁸³ Wang Hui, az alávetett barbárok ellátásával és ügy-

¹⁰⁷² 武 Wu, Wu – Du és Horváth Liu Che császárt ír. A hadjáratokkal kapcsolatban vö. XnShLiao I. 215. old. 139.

¹⁰⁷³ 公卿 gongqing, kung-k'ing

¹⁰⁷⁴ 王恢 Wang Hui, Wang Hui

¹⁰⁷⁵ 大行 daxing, ta-hing, ta-hszing

¹⁰⁷⁶ 韓安國 Han Anguo, Han An-kuo

¹⁰⁷⁷ 御史大夫 yushi daifu, jü-si tai-fu

¹⁰⁷⁸ 護軍將軍 hujun jiangjun, hu-kün kiang-kün, hu-csün csiang-csün

¹⁰⁷⁹ 衛尉 weiwei, wei-wei

¹⁰⁸⁰ 驍騎將軍 xiaoji jiangjun, hiao-ki kiang-kün, hsiziao-csi csiang-csün

¹⁰⁸¹ 公孫賀 Gongsun He, Kung-szun Ho

¹⁰⁸² 太僕 daipu, tai-p'u

¹⁰⁸³ 輕車將軍 qingche jiangjun, k'ing-cs'ö kiang-kün, csing-csö csiang-csün

* Kínában nem ismerték az egyetlen pontból kiinduló lineáris időszámítást: minden császár, uralma kezdetén, két írásjegyből álló jelmondatot, ún. nianhao-t választott, mintegy az országglására jellemző szimbólumot. Ezen belül, uralkodása folyamán, bizonyos szakaszonként, ha változásra kívánt sort keríteni avagy valamilyen jellemző fordulat állt be birodalma igazgatása folyamán, egy arra utaló új jelmondatot, nianhao-t jelölt ki. Ezek alapján tartották számon az éveket. (B. L.)

vezetésével megbízott miniszter lett a helyőrségi csapatok tábornoka¹⁰⁸⁴ és Li Si /Li Sze/¹⁰⁸⁵, a belső palota nagyvezíre¹⁰⁸⁶ lett a számszeríjászok tábornoka¹⁰⁸⁷; 300 000 emberrel állomásoztak a Mayi /Ma-ji/ folyó völgyben és a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ azzal a szándékkal csalták oda, hogy bekerítsék és megverjék. De a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ amikor átvonult a határerődítményeken, felfedezte a csapdát és igyekezett kijutni belőle. A hatodik hónapban leállították ezt a hadjáratot. E terv kiagyalója, Wang Hui nem nyomult előre, ezért börtönbe vetették és ott meghalt.

Minderről a Shiji /Si-ki/ 110. fejezete sokkal részletesebben számol be.

A most uralkodó császár (Wu), trónralépése után (141) tiszta szemmel vizsgálta a szerződéseket, amelyek békés viszonyokat voltak hívatva teremteni. Jóakarattal viseltetett a kapukon keresztül zajló kereskedelmi forgalom iránt s adakozó kézzel osztott ajándékokat. Ennek következtében a hunok, kezdve a danhu-tól /tan-hu, tan-gjuo/ az alattvalóig, összebarátkoztak a Han-beliekkal és időnként a Hosszú Falhoz mentek. Akkor a Han (szászár) megparancsolta egy Mayi-béli /Ma-ji/ alattvalónak, egy bizonyos Nie Yi /Nie Ji/ úrnak¹⁰⁸⁸, hogy kereskedelmi árut csempésszen ki és adjon el a hunoknak, miközben azt mondja nekik, hogy ilyen árukat Mayi-ban /Ma-ji/ lehet vásárolni s így a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ oda csalogatják. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hitt neki és csakhamar olyan erős vágy támadt benne a Mayi-ban /Ma-ji/ kapható csodálatos áruk iránt, hogy 100 000 lovassal Wuzhou-nál /Wu-csou/¹⁰⁸⁹ átvonult a határerődítéseken.

Mayi-hoz /Ma-ji/ hasonlóan Wuzhou /Wu-csou/ is Yanmen /Jen-men/ prefektúra egyik járása volt (Qian Hanshu /K’ien Han-su/ 28/b fejezet). Mayi-tól /Ma-ji/ északnyugatra kellett feködni.

Eközben a Han Birodalom több, mint 300 000 embert helyezett el Mayi-nál /Ma-ji/ egy leshelyen. Han Anguo /Han An-kuo/, a birodalmi ügyek biztosja volt a védősereg tábornoka, alája osztva további négy tábornok, akik a leshelyen a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ akarták hátba támadni. Amikor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a han határerődítményeken keresztül vonult s több, mint 100 li távolságra állomásozott Mayi-tól /Ma-ji/, látott ugyan a földeken szerte kószáló állatokat, de pásztorokat nem. Ekkor gyanút fogott és megrohanta az ottani őrházat. Egy Yanmen-i /Jen-men/, alacsonyabb rangú parancsnok ott tartózkodott ellenőrző körúton, észrevette a támadókat és védte az őrházat. Ő ismerte a Han-dinasztia haditervét s amikor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elfogta és meg akarta ölni, tájékoztatta őt azt a helyet illetően, ahol a han haderő tartózkodott. Nagyon megdöbbenve kiáltott fel a danhu /tan-hu, tan-gjuo/: „Igen, én ezt már sejtettem!” Akkor összevonta a haderejét, jobbra fordult és kivonult az országból. Majd így szólt: „az Ég rendelte úgy, hogy ott nekem az alparancsnokkal találkoznom kellett, téged az Ég küldött, hogy engem figyelmeztessen.” És az alparancsnokot az „Ég királyává”¹⁰⁹⁰ emelte.

A han haderők abban egyeztek meg, hogy rárohannak a danhu-ra /tan-hu, tan-gjuo/

¹⁰⁸⁴ 將屯將軍 jiangtun jiangjun, kiang-t’ün kiang-kün, csiang-tun csiang-csün

¹⁰⁸⁵ 李息 Li Si, Li Sze

¹⁰⁸⁶ 太中大夫 taizhong daifu, t’ai-csung tai-fu

¹⁰⁸⁷ 材官將軍 caiguan jiangjun, c’ai-kuan kiang-kün, caj-kuan csiang-csün

¹⁰⁸⁸ 聶壹 Nie Yi, Nie Ji – A HLTör-ben (75. o.) Nie Wengyi, a XnShLiao-ban (I. köt. 220. o. 141.) szintén Nie Wengyi. Vö. QQShiji 2872. old.

¹⁰⁸⁹ 武州 Wuzhou, Wu-csou

¹⁰⁹⁰ 天王 tianwang, t’ien-wang

mihelyt bevonul Mayi-ba /Ma-ji/. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban nem jött, így a han csapatok nem értek el semmit. Wang Hui tábornok különítménye előrenyomult Dai-ból /Tai/ azzal a szándékkal, hogy megtámadja a hu-k málhás csapatát. Azután meghallotta, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ visszavonult a hadaival, amelyek számszerű fölényben voltak az övéhez képest, így nem mert elmozdulni a helyéről. Mivel a haditervet ő találta ki és mégsem nyomult előre, a han (császár) lefejeztette.

Ettől kezdve Hunia megszakított minden fajta békés kapcsolatot. Az utak mentén a határerődítményeket megtámadták és számtalan esetben állandó rabló portyákat hajtottak végre. A kapukon át zajló kereskedelmi forgalmat azonban a hunok nagyon kívánták és becsben tartották, mert a Han Birodalom drága portékáit túlságosan kedvelték. És a Han Birodalom is túl nagy értéket tulajdonított a kapukon át zajló kereskedelemnek, semhogy a hunokat ebben meg akarta volna akadályozni.

Mayi /Ma-ji/ esetét különösen részletesen tárgyalja a már említett Han Anguo /Han An-kuo/ életrajz a Shiji /Si-ki/ 108. fejezetében és ehhez hasonló szöveggel a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 52. fejezete.

A jianyuan /kien-jüan/ uralkodói szakasz hatodik évében (135), amikor Wu'an fejedelme¹⁰⁹¹ (Tian Fen /T'ien Fen/¹⁰⁹²) kancellár¹⁰⁹³, Han Anguo /Han An-kuo/ pedig a birodalmi ügyek biztosa volt, jöttek a hunok, hogy békét és barátságot kérjenek és az Ég Fia a miniszterei elé terjesztette az ügyet. A meghódolt barbárok ügyével megbízott miniszter, a Yan-béli /Jen/ Wang Hui, aki emellett a határterületek járási tisztségviselője¹⁰⁹⁴ pozíciót is ellátta, következőképpen hu-ügyekben szakértő volt, azt emelte ki, hogy a Han-dinasztia és a hunok közötti békés viszony eddig még sohasem tartott néhány esztendeig, mégpedig azért nem, mert a hunok a szerződést megszegték. Az lenne tehát a legjobb, ha kérelmüket elutasítanák, hadsereget állítanának fel és megtámadnák őket. A Han-béli Anguo /An-kuo/ azonban így beszélt: „Ezer li távolságban folyó háborúban haderőnkkel nem tudunk sikereket elérni. A hunok ugyanis rong /zung/-lovak lábával bírnak, állatok módjára ide-oda vándorolnak, madárrajokként szétrebbennek, ezért aztán nehéz őket elkapni és legyőzni. Ha meghódítjuk a területüket, azzal nem érdemes megnövelni a miénket, ha hatalmunk alá vetjük a népet, az nem jelent értelmes hatalomnövekedést. Ők ősidők óta nem tartoznak a mi népünkhöz. Néhány ezer li távolságban, ha érnénk is el hadi sikereket, embereink és lovaink kimerülnének s így az ellenség teljes vereséget mérne rájuk. Ha a legerősebb íjlesztő kar is elgyengült, akkor nyílvesszeje Lu legfinomabb selymét sem tudja átütni, ha a szélroham az ereje végére jutott, akkor még egy hattyútollat sem képes elfűjni. Ha mindjárt az elején nem fejtjük ki teljes erőnket, akkor a végén kimerülten fogunk ott állani. Tehát nem tanácsos háborúba bocsátkozni, hanem a békés viszonyt kell előnyben részesíteni.”

A tanácskozáson résztvevő miniszterek közül a legtöbben Han Anguo /Han An-kuo/ pártján állottak s így a Felséges Úr is a békés viszony mellett döntött.

A rákövetkező évben, a yuanguang /jüan-kuang/ uralkodói szakasz első eszten-

¹⁰⁹¹ 武安 Wu'an, Wu-an

¹⁰⁹² 田蚡 Tian Fen, T'ien Fen

¹⁰⁹³ 丞相 chengxiang, cs'eng-hiang, cseng-hsziang

¹⁰⁹⁴ 吏 li, li

dejében (134), egy Nie Yi /Nie Ji/ nevű úr, egy nemes személyiség Mayi-ból /Ma-ji/, amely Yanmen-ben /Jen-men/ van, a meghódolt barbárok ügyével megbízott miniszteren, Wang Hui-n keresztül, arról értesítette a császárt, hogy a hunokkal, akikkel újabban békés a viszonyuk, most a határterületeken is barátságos és bizalmas a kapcsolat, így kelepcébe lehetne csalni őket s ezt a kedvező alkalmat ki kellene használni.

A Qian Hanshu-ban /K’ien Han-su/ ezen a helyen néhány olyan oldal következik, amely a Shiji-ben /Si-ki/ hiányzik és a következőképpen foglalható össze.

Ez a figyelmeztetés arra ösztönözte a császárt, hogy tanácskozzon a miniszterekkel. Wang Hui utalt a múltra. Akkoriban minden fejedelemség képes volt ellenállni észak hatalmas hujainak, méghozzá minden egymás ellen folytatott háborúskodás ellenére. Sőt, ilyen körülmények között még virágoztak is, így a hunoknak nem volt könnyű betöréseket végrehajtaniuk. Most azonban, amikor minden állam egy egységes nagy birodalomra olvadt össze s egyetlen császár hatalma alatt áll, a Fal védelmére az ifjú hadinép a határterületeken vetik be, s mindenféle, élelemmel megrakott társzekereken mennek oda, most a hunok betöréseinek soha sincsen vége. Erre csak egyetlen magyarázat van: már nem félnek tőlünk! Tehát le kell csapni rájuk!

Han Anguo /Han An-kuo/ azonban más véleményen volt. Kiemelte, hogy amikor Gao /Kao/ császárt Pingcheng-nél /P’ing-cs’eng/ bekerítették, a hunok lovaikról leszedett, egymásra rakott nyergei magasabbra értek, mint ennek a városnak a falai. Akkor ott hét napon át éheztek. Az egész birodalomban énekeket mondtak erről, ám a császár, amikor megmenekült a veszélyből és újra a trónján ült, szegyenének megbosszulására kísérletet sem tett. Mégpedig azért nem, mert ezt a szent embert csak a birodalom érdekei befolyásolták és háttérbe szorította személyes bosszúvágyát. Elküldte Liu Jing-et /Liu King/ ezer font arannyal s olyan békét kötött a Hunnal, amelynek gyümölcsét őt kormány élvezte (az övé, Lü császárnéé, Wen császáré, Jing /King/ és Wu császáré).

Azután a Chang /Cs’ang/¹⁰⁹⁵ völgyében, Guangwu-ban /Kuang-wu/ Xiao Wen /Hiao Wen/ összevonta a haderejét, ám a legcsekélyebb sikert sem érte el s még ma is az egész birodalomban pálcát törnek a fegyveres felvonulás felett. Ő is hamar belátta, hogy a hadiállapot nem tarthat sokáig és ismét békét kötött. E két szentnek a példáját kellene nekünk is követnünk és nem háborúznunk.

Wang Hui felszólalt ez ellen. Még az őskor császárai sem szorítkoztak – mondotta – csak a rítusokra és a zenére, hanem azon körülményeknek megfelelően cselekedtek, amelyben uralkodtak. Gao /Kao/ császár csak azért nem bosszulta meg a Pingcheng-i /P’ing-cs’eng/ szegényt, mert nem volt ereje hozzá. Újabban azonban a határterületeken annyira elszaporodtak a betörések, hogy az utakon a látótávolságon belül egymást érik az elesettek koporsóit vívó szekerek. Tehát az emberiség is háborút kíván!

Han Anguo /Han An-kuo/ azonban újabb ellenérveket hozott fel. A meglévőn ne változtatson az ember, ha az új nem tízszer vagy százszor jobb. Ez volt az az alapelv, amely az ókor fejedelmeit vezérelte, akik sohasem döntöttek anélkül, hogy az őseik tanácsát ki ne kérték volna s a kormányzati ügyekben mindig az ókor tanulságaihoz igazodtak. A messze fekvő földeket és az uralmuk alá nem tartozó népeket túl értéktelennek tartották ahhoz, hogy miattuk a Középső Birodalomra terheket rójanak. De figyelembe kell venni azt is, hogy a hunok veszekedős, harcias emberek, akik könnyen és gyorsan mozognak, hirtelen felbukkannak, mint a szélvihar s eltűnnek, mint a villám. Egy ilyen, ijász-lövöldözésben és vadászatban

¹⁰⁹⁵ 常 Chang, Cs’ang

jártas vándornéptől el lehet-e várni, hogy rendezett igazgatásnak vesse alá magát? E nép ellen tehát ne vívjanak háborút!

Wang Hui azonban úgy vélte, ez nem helyes. Ahogyan a fönix kihasználja a szelet repülés közben, éppen úgy a szent fejedelmek sem mulasztották el a kedvező alkalmakat. Amikor a fővárosban, Yong-ban /Jung/¹⁰⁹⁶ a Qin-beli /K'in/ Mu tartotta a kezében a kormányzás gyeplőjét, kihasználta a Nyugati Rong /Zsung/ meghódítására kínálkozó alkalmat, megnövelve ezzel területét. Meng Tian /Meng T'ien/ is kiterjesztette Qin-t /K'in/ északon egészen a Huanghe-ig /Huang-ho/, hosszú falat építtetett ide s ezzel tartósan lehetetlenné tette a hunoknak, hogy a lovaikat a Huanghe-ben /Huang-ho/ itassák. Az bizonyos, hogy a hunokat csak erőszakkal lehet leigázni, emberszeretettel soha sem lehet őket legyűrni!

Ha a Középső Birodalom töménytelen kincséből néha-néha egy századrésznnyit adunk is nekik, a hatás éppen olyan csekély, mintha egy erős ijjal nyílsebet okoznánk. Ez egyetlen előrenyomuló hadoszlopot sem állít meg. Célszerű tehát háborút indítani a hunok ellen.

Han Anguo /Han An-kuo/ azonban ezeket az érveket is megcáfolta. Hadviselésre – mondta – csak akkor kerülhet sor, ha biztosított az a szándék, hogy a hadviselő népnek elegendő élelme van, amely kizárja az éhínséget, biztosítja a jó kormányzást, amely megakadályozza a felkelést, megőrzi számára az erőit biztosító nyugalmat. Ha egy fejedelem csak abban az esetben támadja meg az ellenségeit és rombolja le városaikat, ha ezeknek a feladatoknak eleget tesz, úgy képes lesz birodalmaikon uralkodni akkor is, ha trónját soha el nem hagyja. A szentek hadviselését mindig ez a három alapelv határozta meg. Végül mérlegelni kell azt is, hogy a szélvihar, amely kitombolta magát, többé már egy hatyútollat sem képes elfújni, és a legerősebb ij sem képes átfújni még Lu selyemszövetét sem, ha nincs megfeszítve. Az erőfeszítés után mindig kimerültség lép fel, ez olyan biztos, minthogy reggel után este következik. Tehát a barbárok földjére könnyűfegyverzetű csapatokkal intézett betörés csak egy ideig járhat eredménnyel. Ha széles fronttal nyomulunk előre, akkor az ellenség a szárnyakon támad meg bennünket, ha viszont zárt hadoszlopban megyünk, akkor középen töri át. Ha gyorsan megyünk előre, akkor az élelmiszerszállítók nem tudnak kellő mennyiségben utánunk jönni, lassú menetelésben pedig nem tudjuk váratlanul megtámadni az ellenséget. A harcosoknál élelemhiány, a lovaknál abrakhiány fog jelentkezni, még mielőtt az ezer li távolságot megtettük volna. Minden hadviselés alapelve, hogy el kell fogni az ellenség utóvédjeit. Ha mi is rendelkezünk a barbárok hadi ravaszságával, akkor ez az elfogás könnyen véghezvihető volna, csak hogy mi sajnos nem rendelkezünk ezzel. Tehát nem látható be, hogy számunkra ajánlatos volna az (ellenség) országába mélyen betörni. Egy támadó háború nagyon célszerűtlennek látszik!

Wang Hui is ellenezte ugyan azt, hogy mélyen benyomuljanak Hunia földjére, de semmiképpen sem akarta elszalasztani az alkalmat, hogy a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ a határvidékre csalják a Han Birodalom szép áruira vonatkozó birtoklási vágyának kihasználásával. A hegyek és a sziklák által körülvett vidéken a bátor lovasokat és harcosokat egy leshelyen kell felállítani s akkor a balról és jobbról körülvett, előlről és hátulról körülcírt danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nem kerülheti el, hogy foglyul ejtsék. A császár meg volt győződve e terv kiválóságáról és helyeselte azt.

Innentől mindkét történeti műben a következőképpen folytatódik Han Anguo /Han An-kuo/ életrajza:

Titokban elküldték a hunokhoz Nie Yi-t csempészként s ő így beszélt a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/: „A kezemben van, hogy Mayi /Ma-ji/ járás helyettes vezetőjét lefe-

¹⁰⁹⁶ 雍 Yong, Jung

jeztessem és az erődítményt a te kezedre játsszam s akkor az ott található kincsek és áruk egészen a te kezébe kerülnek.” A danhu /tan-hu, tan-gjuo/, aki jóindulattal és bizalommal volt iránta, elfogadta a javaslatot és ígéretet tett Nie Yi-nek.

Újból hazatérve Nie Yi lefejeztetett egy halálra ítélt foglyot s a fejet kifüggesztette Mayi /Ma-ji/ városfalára s felhívta rá a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ követének a figyelmét. Azután levelet írt a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ amelyben közölte: a járási vezető¹⁰⁹⁷ kivégezték, jöjjön most azonnal. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ áttört a Falon s több, mint 100 000 lovassal bevonult Wuzhou /Wu-csou/ határerődbe.

Közben a Han Birodalom harcosait, hadi szekereit, lovasait és lovasíjászait, több mint 300 000 embert, elrejtett a Mayi /Ma-ji/ környéki völgyekben. Li Guang /Li Kuang/, a gárda parancsnoka volt a válogatott lovasság tábornoka.

Itt most fel van sorolva a korábban már leírt többi tábornok neve.

Ezek a tábornokok, akik mindannyian a védősereg (tábornokának, Han Anguo-nak /Han An-kuo/) voltak alárendelve, abban állapodtak meg, hogy a Han Birodalom haderejét ráküldik a danhu-ra /tan-hu, tan-gjuo/, mihelyt az bevonul Mayi-ba /Ma-ji/. Wang Hui, Li Xi /Li Hi/ és Li Guang /Li Kuang/ ezen kívül azt a feladatot vállalta, hogy Dai-ból /Tai/ megtámadják a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hadtápegységét.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ Wuzhou /Wu-csou/ határerődjein keresztül a Han Birodalom Hosszú Faláig vonult, több mint 100 li távolságra Mayi-tól /Ma-ji/. Útközben gyalogosokra vadászott s eközben szabadon legelésző állatokra bukkant, de egyetlen emberre sem. Emiatt bizalmatlan lett és megtámadott egy tűzjeleket leadó állomást s itt a kezébe került Wuzhou /Wu-csou/ egyik katonai alparancsnoka. Le akarta szűni, de előbb kikérdezte, és így megtudta, hogy a Han Birodalom néhány százezres hadserege Mayi-nál /Ma-ji/ elrejtőzve várakozik. Akkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a kíséretéhez fordulva így szólt: „Majdnem elárultak a Han-dinasztiának!” Haderejét összevonva visszafordult és kivonult a megerősített határvidékről.

„Az, hogy ez az alparancsnok a kezembe került, az Ég akarata volt.” – és rendelkezése az alparancsnok az „Ég királya” lett.

Amikor a határerődítményektől megérkezett a hír, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elvonult, a han haderő üldözte őt. A határerődítményeknél azonban belátták, hogy nem tudják utolérni és abbahagyták az üldözést. Wang Hui a maga 30 000 emberével megtudta, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ és a han had között nem volt összecsapás s így belátta, hogy a hadtápegység megtámadásakor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ legjobb csapataival kellene felvennie a harcot s így a han seregnek a biztos vereségre lenne csak kilátása. Azt tartotta tehát helyesnek, hogy beszüntesse a hadjáratot. Így tehát ez a hadjárat minden szempontból eredménytelen maradt. A császár felháborodása most Wang Hui ellen fordult, aki ahelyett hogy rátámadt volna a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hadtápjára, önkényesen visszavonta a haderejét és beszüntette a hadjáratot. Wang Hui azonban így szólt: „Kezdetben én vállaltam, hogy megtámadom a hadtápot s ezzel biztosítom a győzelmet, mihelyt az ellenség bevonul Mayi /Ma-ji/ városába s a mi seregünk harcba bocsátkozik a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban értesült a dologról, ezért nem jött, hanem visszafordult, én tehát nem támadtam meg őt az én

¹⁰⁹⁷ 長吏 zhangli, csang-li

30 000 emberemmel, és magamra vállaltam ezt a szégyent, bár biztosan tudtam, hogy ezért a fejemet a lábam elé teszik. De sértetlenül meg akartam tartani Őfelsége csapatainak 30 000 emberét.”

A császár erre Wang Hui-t átadta az udvar hadbíróságának¹⁰⁹⁸, amelynek ítélete így hangzott:¹⁰⁹⁹ „Hui görbe /hamis/ utakon kivonta magát a harcból, ezért tehát lefejezik”. Ekkor Wang Hui titokban ezer aranyat juttatott el Tian Fen /T'ien Fen/ kancellárhoz. Ő azonban nem mert magánál a császárnál könyörögni érte, de beszélt a császár anyjával: „Ha Wang Hui, a Mayi /Ma-ji/ vállalkozás értelmi szerzője halállal bűnhődik, mert a vállalkozás nem sikerült, akkor magunkra zúdíjuk a hunok bosszúját.” A kancellárnak ezt a megjegyzését a császár anyja megmondta a császárnak, amikor az audiencián megjelent nála, de a császár így válaszolt: „Wang Hui a Mayi /Ma-ji/ vállalkozás értelmi szerzője, a birodalom haderejének százezreit küldtük miatta a harcmezőre, mindezt az ő tanácsára. Azután a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ engedték elmenekülni és nem tudták elfogni, de a Wang Hui parancsnoksága alatti seregrész az utánpótlás megtámadásával mégis elérhetett volna valamit a katonák és a vezérek kedélye javításának kielégítésére. Ha nem büntetem halállal, akkor nem tettem semmit a birodalom kárpótlására.” Amikor Wang Hui-t erről értesítették, önmaga vetett véget az életének.

3. WEI QING /WEI K'ING/ ELŐRETÖRÉSE LONG /LUNG/ ELLEN KR. SZ. ELŐTT 128-BAN

Korábban már volt szó arról, hogy az a próbálkozás, mely szerint a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ és a seregét Mayi-ba /Ma-ji/ csalják, elindította a bosszú korszakát, amelyet az északi prefektúrákban számtalan betörés jellemezett anélkül, hogy a határkapukon keresztül zajló kereskedelemnek teljesen véget vetettek volna. Végül is a han sereg támadásba ment át és valószínűleg erre vonatkozik a benji /pen-ki/ ezen megjegyzése:

A yuanguang /jüan-kuang/ uralkodói korszak ötödik évében (130) kiküldtek 10 000 harcost, hogy Yanmen /Jen-men/ úttalan hegyi tájait jobb állapotba hozzák.

Ezután hamarosan a következő hadi mozgásokat vázolja fel a Shiji /Si-ki/ 110. fejezete.

A Mayi /Ma-ji/ hadjárat után öt évvel (128), ősszel a han (császár) négy tábornokot küldött a csatamezőre 10-10 000 lovassal, hogy a zárókapuknál lévő kereskedelmi helyeken támadják meg a hu-kat. Wei Qing /Wei K'ing/¹¹⁰⁰ tábornok Shanggu /Sang-ku/ prefektúrából Long/Lung falához (vagy városához)¹¹⁰¹ vonult és 700 hu fejet és foglyot zsákmányolt. Gongsun He /Kung-szun Ho/ Hunzhong-ból /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) vonult ki, de semmit sem zsákmányolt, míg Gongsun Ao /Kung-szun Ao/¹¹⁰² Dai /Tai/ prefektúrából vonult ki, ő 7000 embert vesztett, mert a hunok megverték. Li Guang /Li Kuang/, aki Yanmen-ből /Jen-men/ vonult fel, a hu-któl szintén vereséget szenvedett, sőt ő maga is élve a kezükbe került. Később azonban sikerült elmenekülnie és visszajutnia a hazájába. A han (császár) börtönbe vetette Gongsun Ao-t /Kung-szun

¹⁰⁹⁸ 廷尉 tingwei, t'ing-wei

¹⁰⁹⁹ 恢逗機當斬 Hui dou rao dang zhan.

¹¹⁰⁰ 衛青 Wei Qing, Wei K'ing

¹¹⁰¹ 龍城 Longcheng, Lung-cs'eng

¹¹⁰² 公孫敖 Gongsun Ao, Kung-szun Ao

Ao/ és Li Guang-ot /Li Kuang/, de ők később megvásárolták maguknak a halálbüntetés-től való megmenekülést, de közemberekké lettek lealacsonyítva.

Gondoljunk arra, hogy Shanggu /Sang-ku/ prefektúra Guyong /Ku-jung/ zárókapu földjével együtt Pekingtől északnyugatra feküdt és hogy Long /Lung/ fala (vagy városa) az Onggin folyó völgyében volt s így aligha lehet kételkedni abban, hogy Wei Qing /Wei K'ing/ a Kal-gan-hágón keresztül vezető karavánúton vonult át. Ez az út keresztezte az akkori Dai /Tai/ prefektúrát, a mai Xuanhua /Hüan-hua/¹¹⁰³ vidéket, ahonnan Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ előrenyomult és ezért valószínű, hogy egyesülni szándékozott vele, de ebben a hunok sikeres támadással megakadályozták. Talán ugyanez volt a szándéka Gongsun He-nek /Kung-szun Ho/ is, aki Hunzhong-ból /Hun-csung/ (Yunzhong, Jün-csung/) vonult fel, amely Huhhot-tól északra fekszik. Ami viszont Li Guang-ot /Li Kuang/ illeti, aki Yanmen-ből /Jen-men/, a mai Shuo-ból /Suo/ vonult fel, talán azt tervezte, hogy a Huhhot feletti úton nyomul előre az Onggin völgyében, amikor is egy ellenséges erő sikerrel elállta az útját, megverte és elfogta őt. Mivel a különböző seregek nyilvánvalóan mindannyian Long /Lung/ felé igyekeztek, feltehető, hogy ott volt a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvara, vagy hogy a hunok központi területe Jinshan-ból /Jin-san/ ide tevődött át. Ezzel megkezdődött a nagyszabású hadjáratok kora mélyen bent Hunországban, amely – mint láttuk – a minisztertanácsban hosszú viták tárgya volt.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ benji-jében /pen-ki/ erről részletesebb beszámolót közöl.

A hatodik év telén (129) hunok betörték Shanggu-ba /Sang-ku/, megölték a hivatalnokokat és elhurcolták a népet. A császár elküldte Wei Qing-et /Wei K'ing/, a harci szekerek és a lovasok tábornokát Shanggu-ból /Sang-ku/, Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ tábornokot, a lovasság tábornokát Dai-ból /Tai/, Gongsun He-t /Kung-szun Ho/, a könnyű szekeresek tábornokát Hunzhong-ból /Hun-csung/ (Yunzhong, Jün-csung/) és Li Guang-ot /Li Kuang/, a válogatott lovasság tábornokát Yanmen-ből /Jen-men/. Wei Qing /Wei K'ing/ Long /Lung/ faláig vagy városáig nyomult előre és 700 fejet és foglyot zsákmányolt. Li Guang /Li Kuang/ és Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ csapatokat veszített és visszavonult. Erre a császár az alábbi szövegű rendeletet adta ki:

„A yi-k /ji/ és di-k /ti/ hűtlensége a régmúlt időkből származik, és a hunok időközben olyan gyakran megtámadták a határvidékeinket, hogy hadvezéreimet hadseregekkel ellenük hadba küldtem. A régi időben a hadtestek mozgósítása akkor történt, ha a haderő hadrakész volt, most azonban az ellenség betörései miatt kényszerültem erre, még mielőtt a vezérek és a tiszték hosszabb időn át egymással érintkeztek volna, illetve az előjárók és az alávetettek egymással közelebbről megismerkedtek volna.

Gongsun Ao /Kung-szun Ao/, Dai /Tai/ prefektúra tábornoka és Li Guang /Li Kuang/, Yanmen /Jen-men/ tábornoka nem feleltek meg a feladataiknak, ezért altábornokaik¹¹⁰⁴ is hűtlenül megszegték a kötelességeiket, kíméletlenül jártak el, a csapataikat cserbenhagyták, míg északon az alsóbb hivatalnokok az én tilalmaimat szegték meg.¹¹⁰⁵ A tábornokok és vezérek hibája az volt, hogy a hadviselés alapelveit nem kellő eréllyel alkalmazták és másokat sem ösztönöztek erre, a harcosok pedig abban hibáztak, hogy a kihirdetett parancsokat nem minden erejük bevetésével hajtották végre.

¹¹⁰³ 宣化 Xuanhua, Hüan-hua, Hszüan-hua

¹¹⁰⁴ 校尉 jiaowei, kiao-wei, csiao-vej

¹¹⁰⁵ Ez a mondatrészlet: 校尉又背義妄行棄軍而北, 少吏犯禁 a következőképpen is fordítható: Az altábornokok is megszegték kötelezettségüket, áruló viselkedéssel a hadsereget elhagyván északra (átállottak), az altisztek tilalmaim ellenére cselekedtek.

A tábornokokat és beosztottjaikat tehát az udvari hadbíróság megbízottjai ítélik el a törvények szerint. A katonákra is alkalmazni kellene a törvényt, tehát a bűnösök mindkét kategóriája ellen azonos módon kellene eljárni. Ez azonban nem állana összhangban az én emberszeretetemmel és szentségemmel. Sajnálám, ha a csapatok is szerencsétlenül járnának, de megkövetelem, hogy tisztuljanak meg a szégyentől és ezentúl más magatartást tanúsítsanak! Bár (ha őket is megbüntetnék) kétszeresen áldoznánk az igazságosságnak¹¹⁰⁶, ezen az úton azonban nem születne semmi jó. Tehát kegyelmet adok a Yanmen-i /Jen-men/ és a Dai /Tai/ prefektúra-beli mindazon katonáknak, akik nem a törvény szerint viselkedtek.”

Azok a közlések még részletesebbek, amelyek Li Guang /Li Kuang/ monográfiájában találhatók a Shiji /Si-ki/ 109. fejezetében.

Amikor a Han-ház a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ Mayi /Ma-ji/ városába csalta és egy nagy hadsereget rejtett el Mayi-nál a folyóvölgyben, Li Guang /Li Kuang/ volt akkor a válogatott lovasság tábornoka és a védősereg vezértábornagya is. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban felfedezte a dolgot és elvonult, így azután a han seregek egyáltalán semmi eredményt nem értek el.

Négy évvel később Li Guang /Li Kuang/, mint a gárda parancsnoka¹¹⁰⁷ egy olyan hadseregnek lett a vezetője, amely Yanmen-ből /Jen-men/ indult hadba a hunok ellen. A hunok hadereje azonban számbelileg felülmúlta az övét, így megverték őt és elfogták. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ aki már régebben értesült arról, milyen remek ember Li Guang /Li Kuang/, megparancsolta, ha akárhol elfogják, hagyják életben és vezessék elébe. A hu lovasok, akik elfogták őt, mivel sebesült volt, két ló közé függesztett hálóbá helyezték. Több, mint tíz li távolságot tettek meg így s eközben Li Guang /Li Kuang/ halottnak tette magát. Ám amikor egy hu legénykét szép paripán meglátott, hirtelen felugrott, lelökte a fiút, rápattant lovára, elvette az íját s azzal ostromozta a lovat. Tízegynéhány li-t galoppozott így dél felé, amíg el nem érte szétvert seregének maradványait s azokat átvezette a határ-erődítményeken. Néhány százat tett ki azon hun lovasok száma, akik elfogták őt és mindig a sarkában voltak, de Li Guang /Li Kuang/ a fiú íjával lelötte őket s így megmenekült.

Mikor azután a Han-udvarhoz visszatért, átadták az udvari hadbírósnak. Ez úgy ítélte, hogy lévén veszteségei oly nagyok és ő maga az ellenség kezébe került, lefejezéssel lenne büntetendő. Ő azonban megvásárolta életét ezen büntetéstől s közemberré lett lefokozva.

Röviddel ezután (128) a hunok betörték Liaoxi-be /Liao-hi/, megölték ennek a prefektúrának a kormányzóját és vereséget mértek Han (Anguo /An-kuo/) tábornokra. Amikor ezért a hadvezért Youbeiping-be /Ju-pei-p'ing/ áthelyezték, az Ég Fia visszahívta a szolgálatába Li Guang-ot /Li Kuang/ s kinevezte ezen prefektúra kormányzójának. Amikor a hunok megtudták, hogy Li Guang /Li Kuang/ Youbeiping-ben /Ju-pei-p'ing/ van, így kiáltottak fel: „a Han Birodalom repülő tábornoka! Tűnjünk el!” És több éven keresztül nem volt bátorságuk betörni Youbeiping-be /Ju-pei-p'ing/.

Az oly nagyvonalúan eltervezett, de nyomorúságosan sikertelen hadjárat valóban nem volt alkalmas arra, hogy megfékezze a hunok támadásait vagy kivált, hogy megszüntesse azokat.

¹¹⁰⁶ 正義 zheng yi, cseng ji

¹¹⁰⁷ 衛尉 weiwei, wei-wei – vö. XnShLiao I. 224. o.

Erről egész sor jelentés tanúskodik. A Qian Hanshu K'ien/ Han-su/ benji-jében /pen-ki/ ezt olvassuk:

A hatodik év őszen (129), amikor a hunok portyákat végeztek a határvidékeken, a császár elküldte Han Anguo /Han An-kuo/ tábornokot, hogy szállja meg Yuyang-ot /Jü-jang/. A yuanshuo /jüan-suo/ uralkodói szakasz első évének őszen (128) a hunok betörték Liaoxi-be /Liao-hi/ és megölték a prefektúra kormányzóját. Betörték Yuyang-ba /Jü-jang/ és Yanmen-be /Jen-men/ is és vereséget mértek a főparancsnokra (Han Anguo-ra /Han An-kuo/) s megölték vagy elhurcoltak több, mint 3000 embert. Ezért a császár Wei Qing /Wei K'ing/ tábornokot küldte hadba, mégpedig Yanmen-ből /Jen-men/, valamint Li Xi /Li Hi/ tábornokot Dai-ből /Tai/. Ezek sok ezer fejet és foglyot zsákmányoltak.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete emellett a következőket mutatja be nekünk:

Ezen a télen a hunok számos betörést és portyát hajtottak végre a határvidékeken. Yuyang-ban /Jü-jang/ olyan különös kegyetlenséggel pusztítottak, hogy a han (császár) odaküldte Han Anguo /Han An-kuo/ tábornokot, hogy szállja meg a prefektúrát és védje meg a hu-k ellen.

A következő év őszen (128) 20000 hun lovas tört be a Han Birodalom területére, megölték Liaoxi /Liao-hi/ prefektúra kormányzóját és több, mint 2000 embert elhurcoltak. Majd ismét betörték a hunok Yuyang-ba /Jü-jang/ s megverték ezen prefektúra kormányzójának a hadseregét. Azután több, mint ezer emberrel bekerítették a han hadvezért, Han Anguo-t /Han An-kuo/ és teljesen megsemmisítették volna ezer lovasát, ha Yan /Jen/ állam nem jön a segítségére, így azonban a hunok elvonultak. Amikor ezek még Yanmen-be /Jen-men/ is betörték és több mint ezer embert megölték vagy elhurcoltak, a han (császár) parancsára felvonult Wei Qing /Wei K'ing/ 30 000 fős lovasságával Yanmen-ből /Jen-men/, Li Xi /Li Hi/ pedig Dai /Tai/ prefektúrából s megtámadták a hu-kat. Több ezer fejet szedtek és foglyot ejtettek.

Végül Han Anguo /Han An-kuo/ monográfiája ad még ehhez némi kiegészítést a Shiji /Si-ki/ 108. fejeztében.

A rákövetkező évben a hunok nagy betörést hajtottak végre a határvidékeken. Megölték Liaoxi /Liao-hi/ prefektúra kormányzóját és betörték Yanmen-be /Jen-men/ is. Több ezer embert lemészároltak vagy elhurcoltak. Wei Qing /Wei K'ing/, a harci szekresek és a lovasság tábornoka Yanmen-ből /Jen-men/ támadásba indult, Han Anguo /Han An-kuo/, a gárda parancsnoka¹¹⁰⁸ és a lovasíjászok tábornoka megszállta Yuyang-ot /Jü-jang/. Azok a foglyok, akik élve kerültek Han Anguo /Han An-kuo/ kezébe, azt mondták, hogy a hunok messzire elvonultak onnan, mire ő azonnal kérte a császártól a hadjárat leállítását s a garnizonokba vonulást, mivel eljött a földek megművelésének az ideje. De már egy hónappal a hadjárat beszüntetése után, miután visszavonultak a garnizonokba, a hunok nagy betörést hajtottak végre Shanggu-ban /Sang-ku/ és Yuyang-ban /Jü-jang/. Han Anguo /Han An-kuo/ elsáncolta magát. Akkor körülbelül 700 embere volt és ezekkel kitörést hajtott végre, de nem aratott győzelmet s vissza kellett vonulnia a sáncok közé. A hun ellenség mégis elvonult, miután több, mint ezer embert, minden vagyonával és állatával együtt, elhurcoltak.

Amikor az Ég Fiát tájékoztatták erről, nagyon felindult és követ által kifejezte elége-

¹¹⁰⁸ 衛尉 lásd: mint fent

detlenségét Han Anguo-val /Han An-kuo/ szemben. Majd áthelyezte őt a legkeletebbre fekvő Youbeiping-be /Ju-pei-p'ing/... A yuanshuo /jüan-suo/ uralkodói szakasz második évében (127) halt meg.

4. WEI QING /WEI K'ING/ HADJÁRATA NYUGAT FELÉ KR. SZ. ELŐTT 127-BEN

A hunok ismételt betörése most már megkövetelte a Han-ház sürgös és erőteljes fellépését. Ennek a népnek a támadásai mindig a Nyugati Királyságból voltak várhatók, ahol a jobboldali bölcs király uralkodott s amely a Nanshan-tól /Nan-san/ északra fekvő Rouzhi /Zsou-cse = Jüe-csi/ leigázásával és elűzésével aggasztóan közel került Chang'an /Cs'ang-an/ császárvároshoz. Az a nagyarányú hadjárat, amelyet a Han Birodalom már a következő évben (127) megindított a hunok ezen bánja ellen, ezzel magyarázható.

A hadjárat fővezéréül Wei Qing-et /Wei K'ing/ szemelték ki, azt a derék hadvezért, aki – amint láttuk – éppen nemrégiben aratott babérokat a Long /Lung/ elleni előrenyomulással, majd azután Li Xi-vel /Li Hi/ együtt jelentős sikereket ért el Yanmen-ben /Jen-men/ és Dai-ban /Tai/.

A benji-ben /pen-ki/ ezt olvassuk:

A második esztendő (127) első hónapjában a hunok betörték Shanggu-ba /Sang-ku/ és Yuyang-ba /Jü-jang/, több ezer embert megöltek vagy elhurcoltak a hivatalok és a nép köréből. A császár tehát harcba küldte Wei Qing-et /Wei K'ing/ és Li Xi-t /Li Hi/ Hunzhong-ból /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/). Ezek Gaoque /Kao-k'üe/ felé nyomultak előre és azután nyugatnak, Huli (Fuli) ¹¹⁰⁹ felé, és több ezer fejet és foglyot zsákmányoltak. Meghódították a Huanghe-től /Huang-ho/ délre fekvő földet s ott létrehozták Shuofang /Suo-fang/ ¹¹¹⁰ és Wuyuan /Wu-jüan/ ¹¹¹¹ prefektúrákat. Ennek az évnek a nyarán embereket válogattak ki és telepítettek át Shuofang-ba /Suo-fang/, szám szerint mintegy 10 000-et.

Ezeket a közléseket kibővíti a Shiji /Si-ki/ 110. fejezete a következő szavakkal:

A következő esztendőben (127) Wei Qing /Wei K'ing/ ismét előrenyomult Hunzhong-ból /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) s nyugat felé, majd Longxi /Lung-hi/ felé vonult. A Huanghe-től /Huang-ho/ délre legyőzte Loufan és Baiyang /Pai-jang/ hu királyokat s ennek során több ezer fejet és foglyot zsákmányolt, egymillió szarvasmarhával és juhval. Ezáltal a Huanghe-től /Huang-ho/ délre fekvő terület a Han Birodalom birtokába került, felépítette Shuofang-ot /Suo-fang/ és kijavította a határerődítmé-

¹¹⁰⁹ 符離 De Groot olvasata: Hu-li. Egyéb helyeken: Fuli, Fu-li Boodberg szerint ez a fu-li xiongnu /hsziung-nu, azaz hun/ méltóságnév, és az ótörök büri, böri, böri átírása, jelentése pedig 'farkas'. Ugyanő megemlíti, hogy mások szerint erődítmény neve. Vö. Selected Works of Peter A. Boodberg. Válogatta és szerkesztette: Alvin P. Cohen. Berkeley and L. A, Univ. of Ca. Press. 1979, 74-76. old. Hozzáteesszük, hogy a kettő (t. i. méltóságnév és erődítmény neve) nem zárja ki egymást. Ezt a bü-ri, bö-ri ejtést Karlgren is alátámasztja, nála a „fu” régies ejtése: *b'ju {Karlgren, 136/m. }, s az idegen szavakban lévő „r”-t a kínai – mivel átíráshoz ilyen hangzója nincs – „l”-lel írja át, tehát a „li” eredetileg „ri” volt.

¹¹¹⁰ 朔方 Shuofang, Suo-fang

¹¹¹¹ 五原 Wuyuan, Wu-jüan

nyeket¹¹¹², amelyeket a Qin-dinasztia /K'in/ korában Meng Tian /Meng T'ien/ épített. Ezáltal a Huanghe /Huang-ho/ lett a védelmi vonal¹¹¹³. Ezzel szemben a Han-dinasztia átengedte a hu-knak a Shibi /Si-pi/¹¹¹⁴ járását

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ szövegében Doubi /Tou-pi/¹¹¹⁵

Shanggu /Sang-ku/ prefektúrában és Zaoyang /Cao-jiang/ földjét egészen. Ez az év volt a yuanshuo /jüan-suo/ uralkodói szakasz második esztendeje (127).

Ha térkép mellé tesszük, ez a két kivonat világos áttekintést nyújt Wei Qing /Wei K'ing/ ragyogó teljesítményeiről. Leolvashatjuk, hogy Hunzhong-ból /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/), azaz Huhhot földjéről nyomult előre s először Loufan-t hódította meg, tehát a két fal közötti terület északnyugati részét, a Taiyuan-tól /T'ai-jüan/ északnyugatra fekvő területet. Azután átkelt a Huanghe-n /Huang-ho/ és meghódította az Ordoszt, Baiyang /Pai-jiang/ királyának területét, a Huanghe-től /Huang-ho/ délre fekvő földet. Loufan-t és Baiyang-ot /Pai-jiang/, amint ezt a korábban idézett szövegek elmondják, annak idején Meng Tian /Meng T'ien/ ragadta el a hunoktól, Bator [Maodun, Mao-Tun] azonban később visszahódította. Ordoszt most két prefektúrára osztották fel, úgymint Shuofang-ra /Suo-fang/, amely a mostani Ningxia-nak /Ning-hia/ felel meg, és az északeleti részre: Wuyuan-re /Wu-jüan/. Ezáltal itt eltolódott a megvédendő határvonal észak felé a Huanghe-ig /Huang-ho/. Ezen teljesítmény után a hadsereg Gaoque /Kao-k'üel/, azaz a „Magas ikertorony” felé vonult, amelyet korábban Ningxia-tól /Ning-hia/ nem messze lokalizáltunk. Onnan pedig nyugat, Huli (Fuli) felé nyomult. Ez bizonyára ugyanaz a név, amelyet a nagy hegylánc ma is visel, amely Ganzhou /Kan-csou/¹¹¹⁶ körzettől északnyugatra húzódik egészen addig, ahol a Hők [Hei]¹¹¹⁷ vagy Hok folyó vájt ágyat magának s amely folyomány mélyen benyúlik a sivatagba. A modern kínai térképeken ezt a hegyláncot Hop-liör-nek [Heli, Ho-li]¹¹¹⁸ jelölik. Igen valószínű tehát, hogy a hadsereg az Alasanon keresztül vonult előre, egy olyan úton, amelyet a térképek nekünk megadnak. Arról azonban, hogy a hadsereg végül is milyen úton jutott el Longxi-ba /Lung-hi/, tehát a Wei folyó forrásaihoz, amely a birodalmi fővároshoz közel, arról nincs közlés. Egy harmadik szöveg alapján azonban azt hihetjük, hogy a Hők [Hei] folyó völgyében vonultak, végül keresztezve azt, a bölcs király területén át érték el újra a Han Birodalom területét.

Ez a szöveg megvan Wei Qing /Wei K'ing/ életrajzában a Shiji /Si-ki/ 111. fejezetében, amelyet a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 55. fejezete is átvett.

Ugyanott azt olvassuk, hogy Wei Qing /Wei K'ing/ Pingyang /P'ing-jiang/¹¹¹⁹ fejedelem egyik palotabeli hivatalnokának a fia volt, aki ennek a fejedelemnek egyik rabszolgánójával vagy mellékfeleségével nemzette őt s ezért az anyja nemzetségnévét viselte. Ezzel a beszámolóval szemben azonban éles ellentmondás tapasztalható, mégpedig azért, mert a nővérének, aki ugyancsak a Wei nemzetségnévet viselte, az a nagy megtiszteltetés jutott osztályrészül, hogy a fejedelem főfeleségének befolyása révén – aki császári hercegnő volt – felvették a császár háremébe.

Wei Qing /Wei K'ing/ ifjú éveiben birkapásztor volt, majd lovász lett a fejedelem szolgál-

¹¹¹² 塞 sai, szai

¹¹¹³ 固 gu, ku

¹¹¹⁴ 什 辟 Shibi, Si-pi

¹¹¹⁵ 斗 辟 Doubi, Tou-pi

¹¹¹⁶ 甘州 Ganzhou, Kan-csou

¹¹¹⁷ 黑 Hei, Hei, (régí ejtés: Hők)

¹¹¹⁸ 合 黎 Heli, Ho-li, (régí ejtés: Hop-liör)

¹¹¹⁹ 平 陽 Pingyang, P'ing-jiang

latában, majd amikor a nővére (vagy a féltestvére) Kr. sz. előtti 139-ben felvételt nyert a császári hárembe, ő is udvari méltóságot kapott, sőt később a belső palota egyik nagyvezíre¹¹²⁰ lett.

Az első haditetteiről az életrajz csak annyit mond el, amennyit a források már előadtak nekünk. Majd ugyanott a következőket olvassuk:

A yuanshuo /jüan-suo/ uralkodói szakasz első évében (128) tavasszal Wei császári feleség fiút szült s ezért császárnői rangra emelték. Majd ugyanezen év őszén Wei Qing /Wei K'ing/ a harci szekerek és a lovasok parancsnoka lett, 30 000 lovassal kivonult Yanmen-ből /Jen-men/, megtámadta a hunokat s több ezer fejet és foglyot zsákmányolt.

A rákövetkező évben a hunok betörték Liaoxi-be /Liao-hi/, megölték ennek a prefektúrának a kormányzóját, elhurcoltak Yuyang-ból /Jü-jang/ több, mint 2000 embert, majd vereséget mértek a Han-dinasztia tábornoka (Anguo /An-kuo/) seregére. Erre a han (császár) megparancsolta Li Xi /Li Hi/ tábornoknak, hogy nyomuljon előre Dai-ból /Tai/ és támadja meg őket. Wei Qing-nek /Wei K'ing/, a szekeresek és a lovasok tábornokának az a parancs ment, hogy Hunzhong-ból /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) törjön előre. Ő nyugat felé vonult Gaoque-be /Kao-k'üe/, meghódította a Huanghe-től /Huang-ho/ délre fekvő földet, majd Longxi-ig /Lung-hi/ vonult. Több ezer fejet és foglyot, valamint több százezer marhát zsákmányolt s elkergette Baiyang /Pai-jang/ és Loufan királyait. Ekkor a Huanghe-től /Huang-ho/ délre eső vidéken létrehozták Shuofang /Suo-fang/ prefektúrát. A császár Wei Qing-et /Wei K'ing/ Changping /Cs'ang-p'ing/¹¹²¹ fejedelmévé tette 3800 családot magában foglaló adománybirtokkal. Altábornoka¹¹²² Su Jian /Szu Kien/¹¹²³, aki sikereket ért el, Pingling /P'ing-ling/¹¹²⁴ fejedelme lett 1100 család adománybirtokkal. Ő azt a megbízást kapta, hogy építse fel Shuofang /Suo-fang/ erődjét. Wei Qing /Wei K'ing/ egy másik altábornokának, Zhang Cigong-nak /Csang C'e-kung/¹¹²⁵, aki ugyancsak babérokat szerzett, az Antou /An-t'ou/¹¹²⁶ fejedelme méltóságot adományozták.

Az Ég Fia a következő nyilatkozatot tette:

„A hunok szembeszegültek az Ég parancsaival és zavart okoztak az emberek kölcsönös viszonyaiban. A hatásainkkal szemben dühöngve, az időséssel szemben kegyetlenül viselkedve, a rablást és a fosztogatást tették foglalkozásukká. A barbár népeket becsapva s ellenünk terveket kovácsolva, harcos hordákat adtak kölcsön nekik, hogy ezáltal a határterületeinken szerencsétlenséget okozzanak. Emiatt felszereltem a hadseregemet, a tábornokokat csatába küldtem, hogy megbüntessem őket bűneikért. A Dalok könyve nem azt mondja-e: »Hljam-jun-t [Xianyun, Hien-jün] szétverve, Taiyuan-ig /T'ai-jüan/ előrenyomult, a szekerek száma, amelyekkel kivonult, teljes volt s észak azon vidékét (Shuofang-ot /Suo-fang/¹¹²⁷) fallal elzárta.«

Ez a vers-részlet már korábban előbukkant (32. oldal). Hihető, hogy ennek a klasszikus

¹¹²⁰ 太中大夫 daizhong daifu, tai-csung tai-fu

¹¹²¹ 長平 Changping, Cs'ang-p'ing

¹¹²² 校尉 jiaowei, kiao-wei, csiao-vej

¹¹²³ 蘇建 Su Jian, Szu Kien

¹¹²⁴ 平陵 Pingling, P'ing-ling,

¹¹²⁵ 張次公 Zhang Cigong, Csang C'e-kung

¹¹²⁶ 岸頭 Antou, An-t'ou

¹¹²⁷ 朔方 Shuofang, Suo-fang

verszészletnek az alapján adták a most visszahódított területnek a Shuofang /Suo-fang/, azaz Észak Vidéke nevet.

„Most Wei Qing /Wei K’ing/ a szekerek és a lovasok tábornoka átlépte a tőle nyugatra fekvő Huanghe-t /Huang-ho/ és előrenyomult Gaoque-ig /Kao-k’üe/. 2300 fejet és foglyot zsákmányolt, teljesen hatalmába kerítette az ellenség társzekereit, marháit és minden vagyonát. Én azután biztosítottam számára egy helyet a fejedelmek között. Nyugat felé előrenyomulva a Huanghe-től /Huang-ho/ délre eső területet szilárdan a kezembe adta. A Yuqi /Jü-k’i/¹¹²⁸ (a Yu/Jü folyamvölgye?) régi határerődítményei mentén átvonult a Ziling-en /Ce-ling/¹¹²⁹ és a Liangbei /Liang-pei/¹¹³⁰ folyón. Legyőzte Puli-t (Puni)¹¹³¹ és megverte Huli-t (Fuli)¹¹³². A könnyű (fegyverzetű) és gyors harcosokat lefejeztette, a rejtek- és leshelyen lévő katonákat foglyul ejtette, szám szerint 3071-et. A hadifoglyokat megkötözte és megkínózva kihallgatta, így több, mint százszor tízezer lovat, szarvasmarhát és juhot terelt össze. A zekét viselő haderőt* épségben hazavezette. Az ő adománybirtokát háromezer családdal megnövelem.”

*Ziling-et /Ce-ling/, amely talán Zi/Ce hegységnek¹¹³³ olvasandó, és Yuqi-t /Jü-k’i/ nem tudom értelmezni. Liangbei /Liang-pei/, a Guadizhi /Kua-ti-cse/ szerint (III. fejezet, 3. lap) Ling¹¹³⁴ körzet határán folyt. Különösen jelentős közlés az, hogy a kínai haderő Puli-vel (Puni) is összemerítte a fegyverét. Itt, ebben az írásmódban először adják vissza írott forrásban a Bor nevet, amely máig Bor-kul, azaz a „Bor tava” néven maradt meg s amelyet majd ezen munka második részében Bulei /Pu-lei/¹¹³⁵ néven fogunk viszontlátni.*¹¹³⁶

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

¹¹²⁸ 榆谿 Yuqi, Jü-k’i

¹¹²⁹ 梓嶺 Ziling, Ce-ling

¹¹³⁰ 梁北 Liangbei, Liang-pei

¹¹³¹ 蒲泥 Buli /Puni, Pu-li /P’u-ni (Régi ejtés: Bhu-niör.) Boodberg azt írja, ez a két írásjegy Ying Shao kommentátor szerint hun méltóságnév. Lásd: id. mű, 74. old.

¹¹³² 符離 Lásd: 1109. sz. jegyzet

¹¹³³ 梓嶺 Ziling, Ce-ling

¹¹³⁴ 靈 Ling, Ling

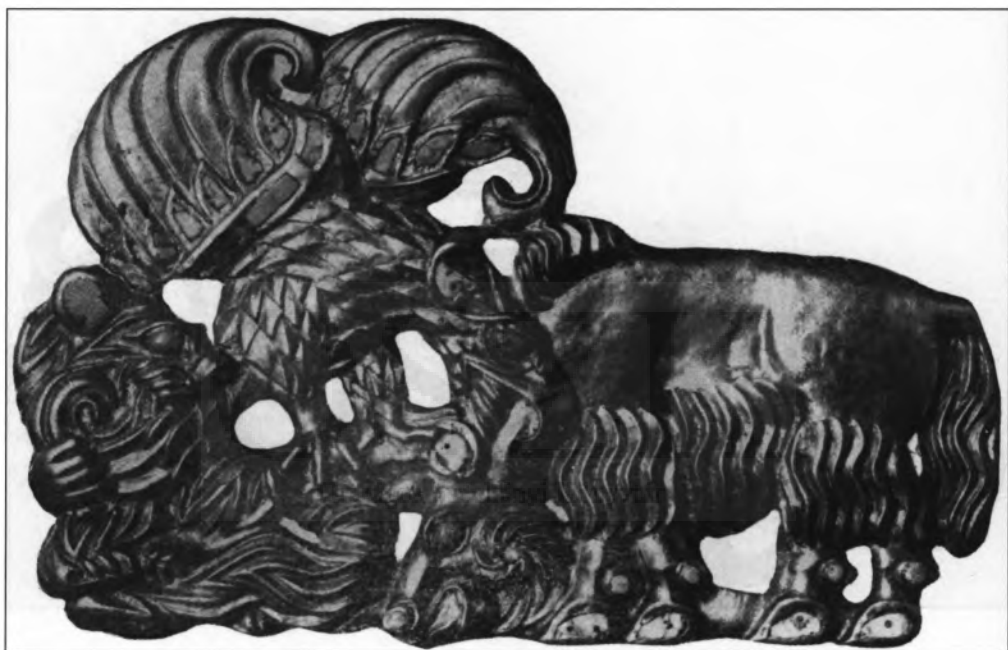
¹¹³⁵ 蒲類 Bulei /Pulei, Pu-lei /P’u-lei

¹¹³⁶ De Groot munkájának második részét egyelőre nem tudjuk magyar nyelven közzé tenni.

* a behódolt hunokból álló haderő

**JER-DHIÖR-JE [YIDIXIA, JI-TI-HIA],
Kr. sz. előtt 126–114**

Arany övdísz Nagy Péter cár szibériai gyűjteményéből

1. WEI QING /WEI K'ING/ MÁSODIK HADJÁRATA NYUGAT FELÉ KR. SZ. ELŐTT 124-BEN

Wei Qing /Wei K'ing/ előrenyomulása Long/Lung, Huli (Fuli) és Bor felé bebizonyította, hogy lehetségesek hadjáratok mélyen az ellenség földjén. Az ellenkező véleményeket, amelyeket magas rangú államférfiak meggyőzően hangoztattak, végleg megcáfolták. Már senki sem hitt a hunok legyőzhetetlenségében a saját földjükön. Új sikereket kellett szerezni úgy, hogy a régieket kihasználták s a nyugat-hun terület, mint harctér, szinte magától kínálkozott erre. Egy olyan háborús periódust indítottak el energikusan, amely sok esztendeig vette még igénybe a birodalom összes erőit.

Kövessük ismét a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetét.

A rákövetkező télen (127 vagy 126 eleje) Kjuön-zszen [Junchen, Kün-cs'en] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ meghalt. Öccse, Jer-dhiör-je [Yidixia, Ji-ti-hia]¹¹³⁷, a jobboldali gjuk-lua [yuli, jüli] király tette meg magát danhu-nak, /tan-hu, tan-gjuo/ s megtámadta Kjuön-zszen [Junchen, Kün-cs'en] legidősebb fiát, Uo-tan-t [Yudan, Jü-tan]¹¹³⁸, és legyőzte őt. Uo-tan [Yudan, Jü-tan] elmenekült és meghódolt a Han-dinasztiának, amely őt She'an /Sö-an/¹¹³⁹

a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ Zhi'an /Cse-an/¹¹⁴⁰
fejedelme méltósággal ruházta fel. Néhány hónap múlva meghalt.

Még azon a nyáron, amikor Jer-dhiör-je [Yidixia, Ji-ti-hia] kormányozni kezdett, néhány tízezer hun harcos betört Dai-ba /Tai/ s megölték az ottani kormányzót, Gong Ji-t /Kung Ki/¹¹⁴¹

a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ Gong You /Kung Ju/¹¹⁴²,
és elhurcoltak több, mint ezer személyt. Ősszel Yanmen-be /Jen-men/ törtek be, ahol több, mint ezer embert öltek meg vagy hurcoltak el. A rákövetkező évben 30 000–30 000 lovassal Dai /Tai/, Dingxiang /Ting-hiang/ és Shang /Sang/ prefektúrákba törtek be s több ezret megöltek vagy elhurcoltak. A hunok jobboldali bölcs királya, akinek fájdal-

¹¹³⁷ 伊稚斜 Yidixia, Ji-ti-hia, Ji-ti-hszia (régí ejtés: Jer-dhiör-je) – A HLTör-ben (81. o.) Yizhixieként szerepel. A második és harmadik írásjegy többféle fonetikával rendelkezik, ráadásul kínaira átírt hun névről van szó, eredeti hangzása tehát nem állapítható meg teljes bizonyossággal.

¹¹³⁸ 於單 Yudan /Wudan, Jü-tan /Wu-tan, (régí ejtés: Uo-tan)

¹¹³⁹ 涉安 She'an, Sö-an – Du és Horváth She'an fejedelmét She'an márkinak nevezi (HLTör, 81. o.)

¹¹⁴⁰ 陟安 Zhi'an, Cse-an

¹¹⁴¹ 恭汲 Gong Ji, Kung Ki, Kung Csi

¹¹⁴² 共友 Gong You, Kung Ju

mat okozott, hogy a Han Birodalom elvette tőle a Huanghe-től /Huang-ho/ délre eső földet és megépítette Shuofang-ot /Suo-fang/, gyakran portyázott ott és kifosztotta a határvidéket. Azután betört a Huanghe-től /Huang-ho/délre fekvő területre, támadást intézett Shuofang /Suo-fang/ ellen és megölte vagy tömegesen elhurcolta a hivatalnokokat és a népet.

A következő év tavaszán (124) a han (császár) Wei Qing-et /Wei K'ing/ vezértábornaggyá¹¹⁴³ emelte és ő hat tábornokkal és több, mint 100 000 emberrel Shuofang-ból /Suo-fang/ és Gaoque-ből /Kao-k'üe/ előrenyomult, hogy legyőzze a hu-kat.

A jobboldali bölcs király, aki úgy vélte, hogy ő a Han Birodalom haderejének a hatókörén kívül esik, részegségig leitta magát, amikor a han hadsereg, amely a határerdő-dítményeken kívül hatszáz vagy hétszáz li távolságra állt, éjszaka bekerítette. Páni félelemtől űzve a király menekülni kezdett, válogatott lovas hordái minden oldalon mögötte menekültek. A jobboldali király népe a han sereg hatalmába került, mintegy 15 000 mindkét nemű személy s több, mint tíz alsóbb rangú király.

Wei Qing /Wei K'ing/ életrajza erről az összehasonlíthatatlan nagy tettről természetesen szintén tartalmaz néhány adatot. Ott, a két előző évben történt hun betörésekkel kapcsolatos feljegyzések után ezt olvassuk.

A yuanshuo /jüan-suo/ uralkodói szakasz ötödik évében (124) tavasszal a han (császár) megparancsolta a szekeresek és a lovasok tábornokának, Wei Qing-nek /Wei K'ing/, hogy 30 000 lovas élén nyomuljon előre Gaoque-ből /Kao-k'üe/. Su Jian /Szu Kien/, a gárda parancsnoka lett a mozgó hadoszlopok tábornoka¹¹⁴⁴, Li Ju /Li Kü/¹¹⁴⁵, baloldali cenzor¹¹⁴⁶ pedig a számszeríjászok tábornoka. Gongsun He /Kung-szun Ho/, a fő istálló- és harci-kocsi-mester lett a lovasság tábornoka, Li Cai /Li C'ai/¹¹⁴⁷ Dai /Tai/ államminisztere¹¹⁴⁸ lett a könnyű lovasság tábornoka. Ezek mindannyian a szekeresek és a lovasság tábornokának voltak alárendelve s valamennyien Shuofang-ból /Suo-fang/ indultak el a háborúba. Li Xi /Li Hi/, a barbárok ügyének minisztere, valamint Zhang Cegong /Csang C'ö-kung/, Antou /An-t'ou/ fejedelme is tábornok lett és Youbeiping-ből /Ju-pej-p'ing/ nyomultak előre, hogy ezen az oldalon is támadják a hunokat.

Wei Qing /Wei K'ing/ seregével szemben a hunok jobboldali bölcs királya védelemre rendezkedett be, de úgy vélte, hogy a han harcosok még nem nyomultak előre túl közel hozzá s ezért leitta magát. A han hadsereg azonban ezen az éjszakán előrenyomult és bekerítette őt. A király rémülten menekült a sötétben, csak néhány hűséges mellékefelesége kísérte, valamint néhány százan a legbátrabb lovasok közül. Az ostromlók gyűrűjét áttörve észak felé menekültek. A Han Birodalom könnyű lovasainak egyik parancsnoka Guo Cheng /Kuo Cs'eng/¹¹⁴⁹ néhány száz li távolságig még üldözte, de nem tudta utolérni. A jobboldali bölcs királynak több, mint tíz kisebb királya és több, mint 15 000 ember mindkét nemből fogságba esett. A zsákmányolt állatok száma elérte a milliókat

¹¹⁴³ 大將軍 da jiangjun, ta kiang-kün, ta csiang-csün

¹¹⁴⁴ 游擊將軍 youji jiangjun, ju-ki kiang-kün, ju-csi csiang-csün

¹¹⁴⁵ 李沮 Li Ju, Li Kü, Li Csü

¹¹⁴⁶ 左內史 zuo neishi, co nei-si

¹¹⁴⁷ 李蔡 Li Cai, Li C'ai

¹¹⁴⁸ 相 xiang, hiang, hsziang

¹¹⁴⁹ 郭成 Guo Cheng, Kuo Cs'eng

és a több százezret. Wei Qing /Wei K'ing/ ezután összevonta a haderejét és visszavonult. A határerődítményeknél volt egy, a császár által küldött követ, aki vezértábornagy¹¹⁵⁰ pecsétet hozott számára. Katonai csapatai között lett tehát vezértábornagy Wei Qing /Wei K'ing/, a szekeresek és a lovasok tábornoka, akinek ezáltal az összes tábornok, seregeikkel együtt, engedelmisséggel tartozott. Ezt követően a vezértábornagy kiadta az utasításait és hazavonult.

Az Ég Fia kijelentette: „Wei Qing /Wei K'ing/ vezértábornagy a hadsereget személyesen vezetve, súlyos vereséget mért a hunokra s elfogta több, mint tíz királyukat. Ezért adománybirtokát hatezer családra növelem, Kang /K'ang/¹¹⁵¹ fiát felruházom Yichun /Ji-cs'un/ fejedelmi méltóságával¹¹⁵², Buyi /Pu-ji/¹¹⁵³ fiát Yin'an /Jin-an/¹¹⁵⁴, Deng /Teng/ fiát¹¹⁵⁵ Fagan /Fa-kan/¹¹⁵⁶ fejedelmévé teszem.”

A császár a birodalmi ügyek biztosa segédjeinek¹¹⁵⁷ a következő rendeletet küldte el: „Gongsun Ao /Kung-szun Ao/, a védősereg tábornoka¹¹⁵⁸ a hunok ellen háromszor vonult hadba a vezértábornaggal és minden egyes alkalommal ennek a védőseregnek (a vezértábornaggal) egyesített hadosztályai királyokat ejtettek foglyul. Neki a (vezértábornaggal) egyesített lovasság fejedelme¹¹⁵⁹ méltóságot adományozzuk. Han Yue /Han Jüe/¹¹⁶⁰ főparancsnoknak, aki a vezértábornaggal Ju-huön-ből [Yuhun, Jü-hun]¹¹⁶¹ nyomult előre,

A Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ Dhien-huön [Tianhun, T'ien-hun]¹¹⁶² a jobboldali bölcs király udvaránál¹¹⁶³ a zászló alatt¹¹⁶⁴ küzdött és királyokat ejtett foglyul, a Long'e /Lung-o/ fejedelme¹¹⁶⁵ méltóságot és vele 1300 családos adománybirtokot adományozunk.”

Csendben átsiklunk a császári rendelet további megtszeltetésein, amelyeket a vezéreknek nyújtott, mert azok a hadjáratról nem mondanak nekünk semmit. Mindenekelőtt most azt a kérdést kell megválaszolni, hogy melyik vidéken érte el a Han Birodalom kardja a jobboldali bölcs királyt.

Nyugat nagykirálya, amint mondtuk, kb. két évvel korábban betört Ordoszbá és megtámadta az újonnan megerősített Shuofang-ot /Suo-fang/. Wei Qing /Wei K'ing/ ekkor ellentámadást indított, előrenyomult Shuofang /Suo-fang/ és Gaoque /Kao-k'üe/ felé, majd onnan újra rávetette magát az ellenséges országra. Gaoque /Kao-k'üe/ jelentősége, mint be- és kitörési kapu itt szembe tűnő, és csak most értjük meg igazán, hogy miért parancsolta meg Shi Huangdi /Si Huang-ti/ Meng Tian-nek /Meng T'ien/ 214-ben, hogy szállja meg Huhhot

¹¹⁵⁰ 大將軍 da jiangjun, ta kiang-kün, ta csiang-csün

¹¹⁵¹ 仇 Kang, K'ang

¹¹⁵² 宜春侯 Yichun hou, Ji-cs'un hou

¹¹⁵³ 不疑 Buyi, Pu-ji

¹¹⁵⁴ 陰安侯 Yin'an hou, Jin-an hou

¹¹⁵⁵ 登 Deng, Teng

¹¹⁵⁶ 發干侯 Fagan hou, Fa-kan hou

¹¹⁵⁷ 御史 yushi, jü-si

¹¹⁵⁸ 護軍都尉 hujun jiangjun, hu-kün kiang-kün, hu-csün csiang-csün

¹¹⁵⁹ 合騎侯 Heqi hou, Ho-k'i hou

¹¹⁶⁰ 韓說 Han Yue, Han Jüe

¹¹⁶¹ 郾 渾 Yuhun, Jü-hun, (régí ejtés: Ju-huön)

¹¹⁶² 賓 渾 Tianhun, T'ien-hun, (régí ejtés: Dhien-huön)

¹¹⁶³ 庭 ting, t'ing

¹¹⁶⁴ 摩下 mo xia, mo hia, mo hsia

¹¹⁶⁵ 龍額侯 Long'e hou, Lung-o hou

be- és kitörési kapuját. Wei Qing /Wei K'ing/ volt az első, aki megfordította a dolgot s Kr. sz. előtti 127-ben a hunok betörési kapuját a Han Birodalom kitörési kapujává tette. Most, kb. egy évvel később újra innen vetette rá magát az ellenségre, de biztosan nem azért, hogy másodjára is Huli (Fuli) és Bor felé forduljon. Tény, hogy a forrásszöveg azt mondja, hogy Han Yue-vel /Han Jüe/ együtt előrenyomult Ju-huön-ből [Yuhun, Jü-hun], ahonnan a határ-erődítményekből egy út vezet északnyugati irányban. A valószínűség tehát amellett szól, hogy a Csukun hegyláncától délre, az Alasanon keresztül vonult a Hök [Hei] folyó deltájához.

Bizonyára már akkoriban is ettől a folyótól áztatott föld volt az, amelyet Juyan-nek /Kü-jen/ vagy Jiyan-nek /Ki-jen/¹¹⁶⁶ hívták s ez különösen fontos terület volt, mert mintegy 350 km hosszú oázis-hidat képezett a sivatagban, amelynek északi végétől, a folyódelta tavaitól sugár-szerűen futottak szét az utak az Orchon-vidéke, Tola és Nyugat-Mongólia felé. Egyik szövegkivonatunk azt mondja, hogy az a hely, ahol Wei Qing /Wei K'ing/ megtámadta és megverte a hun királyságot, Shuofang /Suo-fang/ határától 600–700 li távolságra volt, vagyis az Alasan-sivatag kellős közepén. Fel kell azonban tételeznünk, hogy itt a szövegből kimaradt az ezer jele¹¹⁶⁷, egyébként azt kellene hinnünk, hogy a hun király a vízszegény, megművelhetetlen sivatagban tartotta az udvarát, vagy azt, hogy fő erejével ilyen messzire elébe ment a sivatagban az ellenségnek.

Az a legvalószínűbb tehát, hogy a Hök [Hei] földje képezte országának központját, s itt támadta meg és szórta szét Wei Qing /Wei K'ing/. Így egyszerűen megmagyarázható ennek a hadvezérnek a célja, hogy 127-ben miért akarta elérni Huli-t (Fuli), a felső Hök [Hei] földjét s az is érthetővé válik, hogy annak idején Bator [Maodun, Mao-Tun] miért törekedett oly nagyon arra, hogy a jobboldali bölcs király révén meghódítsa és bekebelezze Rouzhi /Zsou-cse = jüe-csi/ területét, a Hök [Hei] folyó felső vidékét.

Azt, hogy az északi hadjáratok a Han-dinasztia minden erejét igénybe vették, az a tény bizonyítja, hogy emiatt az igen kiterjedt délnyugati területeken lemondtak az uralmuk gyakorlásáról:

A yuanshuo /jüan-suo/ uralkodói szakasz harmadik évének őszén (126) feladták a délnyugati barbárokkal kapcsolatos erőfeszítéseket és fallal vették körül Shuofang /Suo-fang/ városát.

*A délnyugati barbárokról*¹¹⁶⁸ szóló monográfia a Shiji /Si-ki/ 116. fejeztében kiegészíti a benji /pen-ki/ fentebbi közlését.

Ezekben az időkben a délnyugati barbárokkal való érintkezés Ba /Pa/¹¹⁶⁹ és Shu /Su/¹¹⁷⁰ négy prefektúrájában

azaz Hanzhong /Han-csung/¹¹⁷¹, Ba /Pa/¹¹⁷² Guanghan /Kuang-han/¹¹⁷³ és Shu /Su/¹¹⁷⁴

annyira fejlődött, hogy az ottani garnizonok egymásnak elegendő élelmiszert tudtak szállítani. Később azonban néhány évig ezek az utak le voltak zárva, így azután a harcosok a kimerültség és az éhínség áldozatai lettek és tömegesen haltak meg a forró és nedves évszakban. Ehhez járult még az is, hogy a délnyugati barbárok gyakran felláztak s ezért a hadseregnek fel kellett vonulni ellenük, ami kiadásokat okozott anélkül,

¹¹⁶⁶ 居延 Jiyan /Juyan, Ki-jen /Kü-jen, Csi-jen /Csü-jen

¹¹⁶⁷ 千 qian, k'ien

¹¹⁶⁸ 西南夷 Xinanyi, Hi-nan-ji, Hszi-nan-ji

¹¹⁶⁹ 巴 Ba, Pa

¹¹⁷⁰ 蜀 Shu, Su

¹¹⁷¹ 漢中 Hanzhong, Han-csung

¹¹⁷² 巴 Ba, Pa

¹¹⁷³ 廣漢 Guanghan, Kuang-han

¹¹⁷⁴ 蜀 Shu, Su

hogy sikereket értek volna el. Ez bosszantotta a császárt és odaküldte Gongsun Hong-ot /Kung-szun Hung/¹¹⁷⁵, hogy tájékozzék a tényállásról. Visszatértekor a császárnak kedvezőtlen értelmű jelentést tett. Amikor azután Gongsun Hong /Kung-szun Hung/ a kancellár segédje lett, valamint a Huanghe /Huang-ho/ megerősítésére és a hu-k elűzésére felépült Shuofang /Suo-fang/, ez őt arra ösztönözte, hogy ismételten javasolja a délnyugati barbárokkal kapcsolatos fáradozások abbahagyását, mert ezek csak károkat okoztak. Minden erőt a hunok ellen összpontosítsanak. Ettől kezdve a császár megszüntette a délnyugati barbárok felé irányuló kapcsolatokat s két járás: Nanyi /Nan-ji/¹¹⁷⁶ (a Dél barbárjai) és Yelang /Je-lang/¹¹⁷⁷ alapítására szorítkozott s mindkettő ugyanazon főparancsnok¹¹⁷⁸ alá tartozott.

2. WEI QING /WEI K'ING/ MÁSODIK ELŐNYOMULÁSA ÉSZAK FELÉ KR. SZ. ELŐTT 123-BAN

Wei Qing /Wei K'ing/ előnyomulása Long/Lung ellen és kétszeri előretörése Nyugat nagykirálya ellen, az ellenség számos ellencsapását és betörését váltotta ki. Wei Qing /Wei K'ing/ újabb hadjárata mostmár arra kényszerítette a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, hogy eddigi udvarát a sivatag északi részére helyezze át.

A benji-ben /pen-ki/ erről a következőket olvashatjuk.

Az ötödik évben ősszel (124) a hunok betörték Dai-ba /Tai/ és megölték az ottani főparancsnokot.

A hatodik évben tavasszal (123) a második hónapban Wei Qing /Wei K'ing/ vezértábornagy hat tábornok élén, több mint 100 000 lovas harcos élén felvonult Dingxiang-ból /Ting-hiang/ (Huhhot). Több mint 3000 fejet lecsapott. Azután visszavonult, hogy pihenőt biztosítson a hadi népnek és a lovagnak Dingxiang-ban /Ting-hiang/, Hunzhong-ban /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) és Yanmen-ben /Jen-men/. A császár pedig birodalomszerte amnesztiát rendelt el.

Nyáron, a hatodik hónapban Wei Qing /Wei K'ing/ átvezette a hat tábornokot a sivatagon keresztül, nagy győzelmet aratott és sok zsákmányt szerzett. Az előhad vezérének, Zhao Xin-nek /Csao Hin/¹¹⁷⁹ a hadereje azonban vereséget szenvedett s ő a hunoknak alávetette magát. A jobboldali sereg tábornoka, Su Jian /Szu Kien/ elvesztette csapatait és teljesen egyedül menekült meg. Ismét hazaérve kivásárolta magát (a halálos ítélet alól), ám közemberré fokozták le.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete nagyobb részletességgel tudósít minderről az alábbiak szerint.

Ugyanazon év őszén (124) a hunok 10 000 lovasa betörést hajtott végre s megölték Zhu Ying-et /Csu Jing/¹¹⁸⁰, Dai /Tai/ prefektúra főparancsnokát s elhurcoltak több, mint ezer személyt.

¹¹⁷⁵ 公孫弘 Gongsun Hong, Kung-szun Hung

¹¹⁷⁶ 南夷 Nanyi, Nan-ji

¹¹⁷⁷ 夜郎 Yelang, Je-lang

¹¹⁷⁸ 都尉 duwei, tu-wei

¹¹⁷⁹ 趙信 Zhao Xin, Csao Hin, Csao Hszin

¹¹⁸⁰ 朱英 Zhu Ying, Csu Jing

A rákövetkező esztendő tavaszán (123) a han (császár) ismét Wei Qing /Wei K'ing/ vezértábornagyot küldte harcba hat tábornokkal s több, mint 100 000 lovassal. Dingxiang-ból /Ting-hiang/ kétszer nyomult előre több száz li távolságra, megtámadta a hunokat és több, mint 19 000 fejet és foglyot zsákmányolt. Eközben azonban a Han Birodalom két tábornokának a haderejéből több, mint 3000

itt valószínűleg kimaradt a tíz¹¹⁸¹ jele, tehát minden bizonytal 13 000 olvasandó!

lovas elveszett, mégpedig Su Jian /Szu Kien/ tábornok jobboldali seregéből, akinek (azonban) sikerült élve elmenekülnie és az előhad tábornokáéból, azaz a hjep-ghu (jabgu) [xihou, hi-hou]¹¹⁸² Zhao Xin-éből /Csao Hin/, aki megadta magát, amikor a serege elveszett. Ez a Zhao Xin /Csao Hin/ korábban a hu-k egyik alsóbb királyocskája volt, aki alávette magát a Han-dinasztiának s akinek a han (császár) a jabgu méltóságot adományozta. Az előhad tábornoka és a jobboldali sereg tábornoka egyidejűleg, de külön-külön nyomult előre, így mindegyikük külön-külön ütközött bele a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ haderejébe és teljesen felmorzszolták őket.

Amikor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hatalmába kerítette ezt a jabgut, királyi méltóságot adott neki, aki rangban közvetlenül őutána következett és feleségül adta hozzá az idősebb nővérét, s kikérte a tanácsát a Han Birodalmat érintő intézkedéseket illetően. Akkor Zhao Xin /Csao Hin/ azt tanácsolta a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ hogy a sivatagon¹¹⁸³ keresztül vonuljon észak felé, így csalogassa oda a han haderőket, fárassza ki őket és kimerültségi állapotukban ejtse foglyul őket. Egy ember se maradjon a Fal közelében. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megfogadta ezt a tanácsot.

Még részletesebben számol be erről Wei Qing /Wei K'ing/ életrajza.

Ezen esztendő őszén a hunok betörték Dai-ba /Tai/ és megölték Zhu Ying-et /Csu Jing/, ennek a prefektúrának főparancsnokát.

A rákövetkező év tavaszán Wei Qing /Wei K'ing/ vezértábornagy előrenyomult Dingxiang-ból /Ting-hiang/. Az alája sorolt tábornokok vezették a központi, a baloldali, az elülső, a jobboldali és a hátulsó sereget és a számszeríjászokat: Gongsun Ao /Kung-szun Ao/, az egyesített lovasság fejedelme; Gongsun He /Kung-szun Ho/, fő istálló- és harci-kocsi-mester; Zhao Xin /Csao Hin/ jabgu; Su Jian /Szu Kien/, a gárda parancsnoka; Li Guang /Li Kuang/, a belső udvar intendánsa¹¹⁸⁴; Li Ju /Li Kü/, a főváros baloldali kormányzója. Mindezen hadvezéreket a vezértábornagy mellé rendelték. Néhány ezer fejjel és fogollyal tértek vissza.

Több mint egy hónap múlva újból kivonultak mindannyian a hunok ellen Dingxiang-ból /Ting-hiang/ és több, mint tízezer fejet és foglyot zsákmányoltak. Su Jian /Szu Kien/, a jobboldali sereg tábornoka és Zhao Xin /Csao Hin/, az előhad tábornoka, akiknek a hadereje összesen 13 000 lovasra rúgott, mindegyikük külön-külön megütközött a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ haderejével s miután több, mint egy napig harcban állottak, ezt a két han sereget /a hunok/ szinte teljesen felmorzszolták. Az elülső hadsereg tábornoka egykor hu volt, aki megadta magát a Han-dinasztiának, majd azután jabguvá tették. Most ebben

¹¹⁸¹ 十 shi, si

¹¹⁸² 翕侯 xihou, hi-hou, hszi-hou (rég. ejtés: hjep-ghu) – Du és Horváth jabgu helyett márkit ír (HLTör, 83. o.). A XnShLiao-ban (I. köt. 241. o.) a 187. sz. forrás-részletben tábornokként, a 188. számúban már jabguként szerepel.

¹¹⁸³ 幕 mo, mo

¹¹⁸⁴ 郎中令 langzhongling, lang-csung-ling

a vészhelyzetben hagyta, hogy a hunok rábeszéljék arra, hogy a még megmaradt kb. 800 lovasával átálljon hozzájuk s így alávetette magát a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/. Su Jian /Szu Kien/, a jobboldali sereg tábornoka elveszítette egész hadseregét és csak neki egyedül sikerült megmentenie az életét és visszatérni a vezértábornagyhöz.

Ő tanácskozássra összehívta Hong /Hung/¹¹⁸⁵ büntetőbíró¹¹⁸⁶, An¹¹⁸⁷ prefektúra-alkormányzót¹¹⁸⁸, Zhou Ba /Csou Pa/¹¹⁸⁹ államtanácsost¹¹⁹⁰ a Su Jian-re /Szu Kien/ kiszabandó büntetés végett. Zhou Ba /Csou Pa/ így beszélt: „Amióta te, vezértábornagy háborúba vonultál, egyetlen alárendelt parancsnokot sem végeztettél ki, ütsd hát le most ennek a Su Jian-nek /Szu Kien/ a fejét, aki a hadseregét cserben hagyta s ezzel mutasd meg a hadvezéri hatalmat!” Hong /Hung/ és An azonban azt mondta: „Ne tedd ezt! A hadi törvények elismerik, hogy számbelileg gyengébb erővel rendelkezvén, a kemény helytállás egyet jelent azzal, hogy a számbeli túlsúlyban lévőknek a fogságába esik emez. Su Jian /Szu Kien/ csak néhány ezer emberrel állt a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ több tízezer emberével szemben s több, mint álló napig teljes erővel harcolt, majd amikor az utolsó emberig felmorzszolták, nem jutott eszébe, hogy kettős szívű legyen, hanem önként visszatért hozzánk. Ha mi most visszatérte után lefejeztetjük, ez arra intene másokat, hogy soha többé ne legyen kedvük visszatérni. Tehát nem kell lefejeztetni!”

Most a vezértábornagy vette át a szót: „Örülök – mondotta – hogy a büntetendő cselekedeteket mindig lelkiismeretesen kezeltem és tetteimnél sohasem törődtem azzal, hogy a befolyásom és a hatalmam ezáltal csökken-e. Zhou Ba /Csou Pa/ tanácsa, hogy ragadjam meg ezt az alkalmat és mutassam meg a hatalmamot, az én államhivatalnoki felfogásommal nagyon ellenkezik. De ha nekem, hivatali kötelességemnél fogva le kellene is fejeztetnem a tábornokot, tekintettel arra a nagy tisztességre és számos kegyre, amelyben a császár engem részesített, akkor sem lehetnék olyan elvetemült, hogy őt a birodalom határain kívül önkényesen végeztessen ki. Az ügyet az Ég Fia elé kell vinnem. Ő maga döntsön tehát s ilyen módon tétessék közzé, hogy az állam szolgája nem merészelheti magának követelni a (császári) hatalom gyakorlását! Nemde ez volna helyes cselekvési mód?” A hadsereg minden tisztje azt mondta: „Igaza van!” Így Su Jian-t /Szu Kien/ fogságba vetette és a császár tartózkodási helyére küldte. Ezután a határerődítményen keresztül visszavonult és abbahagyta a hadjáratot.

Ugyanebben az évben (123) a tizenhat éves Huo Qubing /Huo K'ü-ping/¹¹⁹¹, a vezértábornagy egyik idősebb nővérének a fia, abban a császári kegyben részesült, hogy az Ég Fia belső udvari kísérfője¹¹⁹² lett. Mint kiváló lovas és lővész, mindkét alkalommal hadba vonult a vezértábornaggal, aki erre azt a császári megbízást kapta, hogy a bátor harcost phjog-djog [piaoyao, p'iao-jao] altábornokká¹¹⁹³ tegye.

¹¹⁸⁵ 閼 Hong, Hung

¹¹⁸⁶ 罪正 zuizheng, cui-cseng

¹¹⁸⁷ 安 An, An

¹¹⁸⁸ 長史 zhangshi, csang-si

¹¹⁸⁹ 周霸 Zhou Ba, Csou Pa

¹¹⁹⁰ 議郎 yilang, ji-lang

¹¹⁹¹ 霍去病 Huo Qubing, Huo K'ü-ping

¹¹⁹² 侍中 shizhong, si-csung

¹¹⁹³ 剽姚校尉 piaoyao jiaowei, p'iao-jao kiao-wei, piao-jao csiao-vej (a régi ejtésre lásd: Karlgren, 1157. b. és 1145. d.)

A phjog-djog [piaoyao, p'iao-jao] kifejezés¹¹⁹⁴ ilyen¹¹⁹⁵ írásmódban is előfordul. A Kang-xi /K'ang-hi/ glosszárium szerint¹¹⁹⁶ itt ezt kiao-nak¹¹⁹⁷ kell kiejteni. Yan Shigu /Jen Si-ku/ úgy véli, hogy a cím erőset és gyorsat¹¹⁹⁸ jelent, de az igen csak kétséges, hogy a Han-korban ezen írásjegyek ezt jelentették-e. Úgy tűnik inkább, hogy itt egy idegen szóval van dolgunk, annál is inkább, mert a kínai írás olyan bizonytalan és ez a cím itt először fordul elő a kínai irodalomban a hunok elleni hadviselésre vonatkozóan.

(Ezen hadjáratok alatt) egy ízben ő 800 bátor könnyűlovassal több száz li távolságra eltávozott a fő erőtlől, hogy szabadrablást végezzen. Ennek során olyan szokatlanul nagy számú fejet és foglyot ejtett, hogy a császár kijelentette: „Huo Qubing /Huo K'ü-ping/, phjog-djog [p'iao-jao] altábornok 2028 fejet és foglyot zsákmányolt, de ezen kívül még elfogta egy kormányzó tang-gho-ját [danghu, tang-hu]. Lefejeztette Dzjag-zsjak ghu(r)-kan-t [Jiruo houchan, Ki-zso hou-cs'an]¹¹⁹⁹, aki a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nagyapjának a nemzetségébe tartozott.

Tehát a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ unokanagybátyja volt.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ apjának öccsét, Lo-ko-bhör-t [Luogubi, Lo-ku-pi]¹²⁰⁰ élve fogta el. Tehát a seregben kétszeresen is kitüntette magát. Ezért Huo Qubing-nek /Huo K'ü-ping/, aki kitüntette magát a hadseregben, egy 1600 család adománybirtokot és a „Harci dicsőség fejedelme”¹²⁰¹ méltóságot adományozom.”

Ebben az esztendőben tehát két tábornok serege ment tönkre, valamint elveszett a jabgu és serege. Az eredmények tehát nem voltak olyan számosak, mint a veszteségek, így azután a vezértábornagy nem kapott még nagyobb méltóságot.

Amikor Su Jian /Szu Kien/ az Ég Fiához megérkezett ítélkezés végett, ez nem halállal büntette őt, hanem kegyelmet adott neki oly módon, hogy az kivásárolta magát a büntetésből, de lefokozták közemberré.

Néhány rövid jegyzet a Shiji /Si-ki/ 111. fejezetében és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 54. fejezetében megerősíti, hogy később a Dai /Tai/ prefektúra kormányzója¹²⁰² lett s ebben a tisztségben hunyt is el.

Amikor a vezértábornagy hazatért, a császár 1000 aranyat ajándékozott neki...

A vezértábornagy kíséretében volt Zhang Qian /Csang K'ien/¹²⁰³, aki Daxia-ba /Ta-hia/¹²⁰⁴ (Tochara) volt kiküldve és sokáig a hunok fogságában volt. Most vezetőként szolgált a hadseregben, mint aki jól ismeri a vidéket, hogy hol van jó víz, hol vannak jó

¹¹⁹⁴ 嫪姚 piaoyao, p'iao-jao, (régi ejtés: pjog-djog)

¹¹⁹⁵ 票鵠 piaoyao, p'iao-jao, (régi ejtés: phjog-djog)

¹¹⁹⁶ 姚 yao, jao

¹¹⁹⁷ 戈笑切 (ge/ ke + xiao = giao / kiao)

¹¹⁹⁸ 勁疾 jingji, king-ki, csing-csi

¹¹⁹⁹ 籍若侯產 Jiruo houchan, Ki-zso hou-cs'an, Csi-zso hou-csan (régi ejtés: Dzjag-zsjak ghu-kan) – csak gyanítható, hogy az első két írásjegy hun tulajdonnevet, az utolsó két írásjegy az illető titulusát takarja, vmiféle alsóbb kánról lehet talán szó. Ez esetben a négy írásjegy: Dzjag-zsjak ghu-kán. {esetleg ghur-kán?}

¹²⁰⁰ 羅姑比 Luogubi, Lo-ku-pi, (régi ejtés: Lo-ko-bhör. A név utolsó írásjegyére Karlgren – egyebek mellett – a következőket írja: „*b'iar / b'ji/ p'i – (even tone) L k a o – p' i tigerskin (Tso)” – tehát az archaikus ejtésben felfedezhető a magyar **bőr** szó! {kiemelés Cs. K.} – Karlgren, 566. g.)

¹²⁰¹ 冠軍侯 guanjunhou, kuan-kün-hou, kuan-csün-hou

¹²⁰² 太守 taishou, t'ai-sou

¹²⁰³ 張騫 Zhang Qian, Csang K'ien

¹²⁰⁴ 大夏 Daxia, Ta-hia, Ta-hszia

növények, és ahol a hadsereg így át tudott haladni anélkül, hogy nélkülözze a vizet és az élelmet. A császár, tekintettel a távoli birodalmakba történt küldetésének sikereire, Bowang /Po-wang/ fejedelmévé¹²⁰⁵ tette.

Közép-Ázsia e híres felfedezőjéről elég sok közlést lehet majd találni e mű második részében (*Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens. Die Westlande Chinas in der vorchristlichen Zeit. Berlin-Leipzig 1926*). Keressük most meg a jelen szövegkivonatokban azokat az adatokat, amelyek támpontokat adnak annak az útnak a megrajzolásához, amelyen Wei Qing /Wei K'ing/ benyomult a hunok országába. Azonban annyi derül ki csupán, hogy Dingxiang /Ting-hiang/ prefektúrából indult el, amely Huhhot földjének felel meg. Bizonyára főként azon a fontos úton haladt, amelyet korábban már megismertünk, ugyanazon tehát, amelyen Kr. sz. előtti 129-ben Li Guang /Li Kuang/ a merész előrenyomulásáért vereséggel bűnhődött. Ez az út az Orchon és a Tola felé ágazik el, így tehát valószínű, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ezen folyók egyikének a vidékére tette át az udvarát. Ennek az elvándorlásnak az okozójáról, Zhao Xin /Csao Hin/ jabguról, sajnos nincsenek életrajzi feljegyzések. Méltósági címét az okiratok itt említik először, a türk népek későbbi történetében azonban megismétlődnek, többnyire jep-guo [yehu, je-hu]¹²⁰⁶ írásmódban. Lásd: Chavannes, *Documents sur les Toukiue /Turcs/ occidentaux*. és F. Hirth, *Nachwoerte zur Inschrift des Tonjukuk*, 45. oldal, ahol ennek az írásjegynek¹²⁰⁷ és ennek¹²⁰⁸ a kiejtéséről sok mindent elmondanak. Kína központi tartományaiiban általában hiep-nek és jep-nek hangzanak. Radloff, *Wörterbuch der Türk-dialekte III*. 286. szerint a jabgu volt a legmagasabb méltóság a tegin (kán) után.

Ázsia kereszténység előtti történetének felhasználható számos építőköve közé használható valószínűséggel besorolható az is, hogy a Han Birodalom most birtokba vette a hunok által kiürített hegyvidéket is, így a területe alighanem kiterjedt addig, ahol manapság Mongólia határa húzódik, Shanxi-tól /San-hi/ és az egykori Pe-csi-li-től északra. Miután erről a mindig fenyegetett és csapásokkal sújtott oldalról a lakosság elűzésével, elhurcolásával és kiirtásával birodalmát biztosította, a legközelebbi feladata az volt, hogy a Wei Qing /Wei K'ing/ által már súlyosan megvert bölcs királyt ugyancsak a puszta túlra kergesse és így véget vessen a császári fővárost folyton fenyegető támadásainak. Hogy ezt a célját elérje, Turkesztán, Dzsungária és a Nyugat egyéb vidékeire vezetett merész hadjárattal kellett immáron a Han-dinasztiának az utat szabaddá tennie.

3. HUO QUBING /HUO K'Ü-PING/ HADJÁRATA A NYUGAT KIRÁLYA ELLEN KR. SZ. ELŐTT 121-BEN

A benji-ben /pen-ki/ a következőket olvashatjuk:

A yuanshou /jüan-sou/ periódus első esztendejében (122) az ötödik hónapban a hunok betörték Shanggu-ba /Sang-ku/ és megöltek néhány száz embert.

A második év (121) tavaszán, a harmadik hónapban a császár a pjog-ghia [piaqi, p'iao-k'i] tábornokot¹²⁰⁹, a Longxi-beli /Lung-hi/ Huo Qubing-et /Hou K'ü-ping/ küldte harcba. Gaolan-nál /Kao-lan/¹²¹⁰ ő több, mint 8000 fejet csapott le.

¹²⁰⁵ 傅望侯 Bowang hou, Po-wang hou

¹²⁰⁶ 葉護 yehu, je-hu, (régí ejtés: jep-guo)

¹²⁰⁷ 翁 xi, hi, hszí (régí ejtés: hiep)

¹²⁰⁸ 葉 ye, je, (régí ejtés: jep)

¹²⁰⁹ 票騎將 piaqi jiang, p'iao-k'i kiang, piao-csi csiang (régí ejtés: pjog-ghia)

¹²¹⁰ 皋蘭 Gaolan, Kao-lan

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete e mellett a következőket mondja:

A rákövetkező évben (122) 10000 hu-lovas tört be Shanggu-ba /Sang-ku/ és lemészároltak néhány száz embert.

A rákövetkező év (121) tavaszán a han (császár) Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ pjog-ghia [piaoi, p'iao-k'i] tábornokot küldte ki Longxi-ból /Lung-hi/ 10000 lovassal. Ő elvonult a Yanzhi /Jen-cse/ hegység¹²¹¹ mellett, több, mint ezer li távolságra előre és megtámadta a hunokat. 18000 hu fejet és lovast zsákmányolt. Megverte Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u]¹²¹² királyát és zsákmányolt egy arany képmást, amelyet a király az Égnek bemutatott áldozatokhoz használt.

A pjog-ghia [piaoi, p'iao-k'i] tábornoki cím itt fordul elő először. A Shuowen Jiezi /Suowen Kie-ce/ szerint a pjog-ghia [piaoi, p'iao-k'i] fehér sörényű sárga paripát jelent, de mivel a pjog [piao, p'iao] szó ebben a kifejezésben ezzel¹²¹³ és ezzel¹²¹⁴ az írásjeggyel is előfordul, úgy tűnik, hogy idegen szó. A [qi, k'i] lovagolni-t jelent, de lehet, hogy itt fonetikalilag használják (ghia).

A jelenlegi Liangzhou /Liang-csou/¹²¹⁵ körzet, ahol a körzeti főváros járását még mindig Wuweinek¹²¹⁶ hívják, a Korai Han-dinasztia alatt a Wuwei prefektúra volt. Ezen prefektúra tíz járása között a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b fejezete említi egyet, amelyet Hju-dhuo-nak [Xiutu, Hiu-t'u] hívtak s minden valószínűség szerint itt volt Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] királyának a rezidenciája. Ez a járás állítólag a mai Longzhou /Lung-csou/ városnak az északi részén terült el. Erről a hadjáratról Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ életrajza tudósít bennünket a legrészletesebben a Shiji /Si-ki/ 111. fejezetében és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 55. fejezetében.

A yuanshou /jüan-sou/ periódus második évének (121) tavaszán, Huo Qubing /Huo K'ü-ping/, a „Harci dicsőség fejedelme”, pjog-ghia [piaoi, p'iao-k'i] tábornok lett. Longxi-ból /Lung-hi/ 10000 lovassal előrenyomult és sikereket ért el, amelyekről az Ég Fia a következőképpen nyilatkozott:

„A pjog-ghia [piaoi, p'iao-k'i] tábornok az Uo-liöt [Wuli, Wu-li] hegységen¹²¹⁷ keresztül vonult és elfoglalta Szju-puk-ot [Supu, Szu-p'u]¹²¹⁸. A Kuo-nuo [Hunu, Hu-nu] folyón¹²¹⁹ átkelve vonult tovább, és átszelte az öt király birodalmát. Az utánpótlást az ijedtében megbénult nép nem vette el tőle. Abban a reményben, hogy elfogja a danhu /tanhu, tan-gjuo/ fiát (a jobboldali bölcs királyt?), hat napig az ellenséggel a hátában harcolt. Több mint ezer li távolságra nyomult előre a Yanzhi /Jen-cse/ hegység mentén és Gaolan /Kao-lan/ alatt rövid (hatótávolságú) fegyverekkel vívott közelharcban gyilkos csatát állt ki.

Ennek a mondatnak az utolsó része a Shiji-ből /Si-ki/ hiányzik.

(Eközben?) megölték Csjöt-lan [Zhelan, Csö-lan]¹²²⁰ királyát, Lo-gho [Luhu, Lu-hu]¹²²¹ királyának

¹²¹¹ 焉支 Yanzhi, Jen-cse

¹²¹² 休屠 Xiutu, Hiu-t'u, Hszü-tu (rég. ejtés: Hju-dhuo)

¹²¹³ 票 piao, p'iao, (rég. ejtés: pjog)

¹²¹⁴ 剽 lásd: fent

¹²¹⁵ 凉州 Liangzhou, Liang-csou

¹²¹⁶ 武威 Wuwei, Wu-wei

¹²¹⁷ 烏隴 Wuli, Wu-li, (rég. ejtés: Uo-liöt)

¹²¹⁸ 遼濮 Supu, Szu-p'u, (régiesen: Szju-puk)

¹²¹⁹ 狐奴 Hunu, Hu-nu, (rég. ejtés: Kuo-nuo)

¹²²⁰ 折蘭 Zhelan, Csö-lan, (régiesen: Csjöt-lan)

¹²²¹ 盧胡 Luhu, Lu-hu, (rég. ejtés: Lo-gho)

a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ itt Lo-ghu [Luhou, Lu-hou]¹²²² szerepel pedig leütötték a fejét. A keményen és energikusan előrenyomuló harcosok

a Shiji-ben /Si-ki/ ezek a szavak nincsenek meg

megsemmisítették az ellenséget, ám a mi hadseregünk mégis sértetlen maradt, sőt foglyokat is ejtett.

ez a három szó nincs benne a Shiji-ben /Si-ki/.

Foglyul ejtette Hun-zja [Hunxie, Hun-hie]¹²²³ királyának fiát a kancellárral¹²²⁴ és a főparancsnokkal¹²²⁵ együtt. 8960 fejet és foglyot zsákmányoltak. Hju-dhuo-ban [Xiutu, Hiu-t'u] elvette az égi áldozatoknál használt arany képmást. Mindezek ellenére hadserege csak hét tizedére csökkent.

Ez a mondat a Shiji-ben /Si-ki/ nem fordul elő.

Én (ti. a császár) Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ adománybirtokát 2000 családra növelem.”

Ebben a beszámolóban elegendő adat van ahhoz, hogy ezen hadjárat menetét térképen is nyomon követhessük. Megtudjuk, hogy Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ Longxi /Lung-hi/ prefektúrától a Yanzhi /Jen-cse/ hegység hosszában több, mint ezer li távolságot tett meg és átkelt az Uo-liöt [Wuli, Wu-li] hegyeiken. A Guadizhi-ben /Kua-ti-cse/ (8. fejezet, 4. lap) ezt olvassuk:

A Yanzhi /Jen-cse/ hegységet¹²²⁶ Shandan /San-tan/ hegységnek¹²²⁷ is hívják és 50 li távolságra fekszik a Ganzhou-beli /Kan-csou/ Shandan /San-tan/ járási székhelytől délkeletre.

Ezzel, ennek a hegységnek a helye pontosan meg van határozva, mivel Shandan /San-tan/ járási székhely, amelyet többnyire így írnak¹²²⁸ máig fennáll s a nagy út mellett, Ganzhou-tól /Kan-csou/ délkeletre fekszik. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezete Shandan-t /San-tan/ Zhangye /Csang-je/¹²²⁹ (=Ganzhou, /Kan-csou/) prefektúra egyik járásaként említi. Az Uo-liöt [Wuli, Wu-li] hegység, amely már korábban is feltűnt, az ugyanilyen hangzású írásmódban,¹²³⁰ Ganzhou /Kan-csou/ körzettől északnyugatra kerül el.

A Hongliejie-ben /Hung-lie-kie/¹²³¹, a Kr. sz. előtti II. században élt Huainan-beli /Huai-nan/¹²³² nagy filozófusnak, Liu An-nak¹²³³ a művében, a 4. fejezetben a következő mondat szerepel:

A Chishui /Cs'e-sui/ folyótól¹²³⁴ (Vörös Folyó) keletre ered a Zsok [Ruo, Zso]¹²³⁵ a Qiong /K'üung/ sziklákból¹²³⁶, és ha ez a folyó eléri Hop-liör-t [Heli, Ho-li]¹²³⁷, hatalmas hullámai az „Áramló Homok”-ba¹²³⁸ (a homoksivatagba) ömlenek.

¹²²² 盧侯 Luhou, Lu-hou, (régij ejtés: Lo-ghu)

¹²²³ 渾邪 Hunxie, Hun-hie, Hun-hszie (a 邪 régij ejtése: zja. Vajon a ma Hunza néven fennmaradtott néppel van dolgunk?)

¹²²⁴ 相國 xiangguo, hiang-kuo, hsziang-kuo

¹²²⁵ 都尉 duwei, tu-wei

¹²²⁶ 焉支 Yanzhi, Jen-cse

¹²²⁷ 刪丹 Shandan, San-tan

¹²²⁸ 山丹 Shandan, San-tan

¹²²⁹ 張掖 Zhangye, Csang-je

¹²³⁰ 符離 lásd: 1109. sz. jegyzet

¹²³¹ 鴻烈 解 Hongliejie, Hung-lie-kie, Hung-lie-csie

¹²³² 淮南 Huainan, Huai-nan

¹²³³ 劉安 Liu An, Liu An

¹²³⁴ 赤水 Chishui, Cs'e-sui

¹²³⁵ 弱水 Ruowu, Zso, (régij ejtés: Zsok)

¹²³⁶ 窮石 Qiongshi, K'üung-si

¹²³⁷ 合黎 Heli, Ho-li, (régij ejtés: Hop-liör)

¹²³⁸ 流沙 Liusha, Liu-sa

A Jü-kung-ban, amely a világ legrégebbi földrajzi okiratának tekintendő, ugyancsak megtalálható ez a mondat:

A Zsok [Ruo, Zso] a Hop-liör [Heli, Ho-li] hegységig folyik, azután elküldi széles hullámaait az Áramló Homokba.

Ugyanúgy, mint a Hop-liör [Heli, Ho-li] hegység, a Zsok [Ruo, Zso] folyó is mind a mai napig megőrizte ősrégi klasszikus nevét, így vagy nem más, mint a Hök [Hei] avagy Hok [Hei] folyam, vagy talán annak baloldali mellékfolyója, amelynek forrásai a Suzhou /Szu-csou/¹²³⁹ körzetben vannak. A Guadizhi /Kua-ti-cse/ (8. fejezet, 4. lap) azt mondja, hogy a Lanmen-nek¹²⁴⁰ is hívják, meg Qianggu /K'iang-ku/ folyónak¹²⁴¹ is (a Qiang /K'iang-völgyek folyójának), továbbá Xian /Hien/ folyónak¹²⁴², Fubiao /Fu-piao/¹²⁴³, Futou /Fu-t'ou/¹²⁴⁴, és Zhangyi /Csang-ji/ folyójának is.

Aligha támadhat kétség afelől, hogy Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ serege a mostani nagy úton vonult végig, amely Lanzhou-tól /Lan-csou/ nem messze a Longxi /Lung-hi/ prefektúra északi részein fut keresztül s onnan Liangzhou-n /Liang-csou/ át Ganzhou-ba /Kan-csou/ vezet.

A jelenhez hasonlóan, minden bizonnyal, ez az út képezte az összeköttetést Chang'an /Cs'ang-an/ és Turkesztán között, majd a távolabbi nyugattal, mégpedig olyan vidékeken át, amelyeket a hunok Kr. sz. előtti 176 körül a rouzhi-ktől /zsou-cse =jüe-csi/ ragadtak el ugyanabban az időben, amikor a (hun) birodalom hatalmasan kiterjedt Turkesztánra, Dzsungáriára és a kirgizek földjére. A rouzhi-k /zsou-cse =jüe-csi/ ezen hajdani földjén működött most hűbérúrként Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] király, akitől Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ elvette az országát és az aranyozott (buddhista?) bálványát.*

A szövegek szerint Huo Qubing-nek /Huo K'ü-ping/ Gaolan-nál /Kao-lan/ le kellett vernie egy vele szembeszálló sereget, mielőtt sikerült tovább hatolnia az ellenség földjére. Ebben az ütközetben az ellenség a csatamezőn 8000 fejet vesztett, avagy – a császári nyilatkozat szerint – 8960 fejet és foglyot. Figyelemreméltó eredmény ez, amennyiben igaz az a tudósítás is, hogy a győztesnek a zászlaja alatt csak 10 000 lovas volt. Egy járásnak még ma is Gaolan /Kao-lan/ a neve, amelynek a közigazgatási székhelye Lanzhou /Lan-csou/ körzeti főváros.

A Kr. sz. utáni II. századi tudós, Ying Shao /Jing Sao/¹²⁴⁵ szerint azonban Gaolan /Kao-lan/ egy folyam volt, mégpedig Baishi /Pai-si/ járás¹²⁴⁶ határerődítményein kívül és ezt a járást a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezetében Jincheng /Kin-cs'eng/ prefektúra részeként találjuk, úgyhogy ez a mai He /Ho/¹²⁴⁷ körzet déli és nyugati földjeinek kellett, hogy megfeleljen. Ha Ying Shao-nak /Jing Sao/ igaza van, akkor a csatának a Huanghe-től /Huang-ho/ nem messze kellett lezajlania, amely folyam itt valószínűleg elválasztotta a Hun és a Han Birodalom területeit egymástól.

Huo Qubing /Huo K'ü-ping/, miután ez a ragyogó győzelem megnyitotta az utat számára az ellenség földjére, amint a császári nyilatkozatban olvashatjuk, több, mint ezer li hosszúságban vonult végig a Yanzhi /Jen-cse/ hegység mentén azzal a szándékkal, hogy a Nyugat

¹²³⁹ 肅州 Suzhou, Szu-csou

¹²⁴⁰ 蘭門 Lanmen, Lan-men

¹²⁴¹ 羌谷水 Qianggushui, K'iang-ku-sui

¹²⁴² 鮮水 Xianshui, Hien-sui, Hsien-suj

¹²⁴³ 覆表 Fubiao, Fu-piao

¹²⁴⁴ 副投 Futou, Fu-t'ou

¹²⁴⁵ 應邵 Ying Shao, Jing Sao

¹²⁴⁶ 白石 Baishi, Pai-si

¹²⁴⁷ 河 He, Ho

* az eredeti szövegben arany szerepel

királyát mélyen a saját országában keresse fel és fogja el. Az ellenséggel fáradszatólatlanul és szüntelenül kellett harcolnia, amely a hátában volt és az utóvédjének nem hagyott nyugtot. Amikor azután átkelt a Huli (Fuli) hegységen, valószínűleg azon a helyen, ahol a folyó utat tört magának, megtámadta Szju-puk-ot [Supu, Szu-p'u], majd észak felé vonult a Kuo-nuo [Hunu, Hu-nu] folyó völgyében, öt vazallus államon keresztül. Szju-puk [Supu, Szu-p'u] bizonyára hun név, valószínűleg egy törzsé vagy egy népcsoporté s hogy a Kuo-nuo [Hunu] vagy Huo-nuo [Hunu] alatt csak a Hök [Hei] vagy Zsok [Ruo, Zso] értendő, ahhoz kétség nem fér. Ez a folyónév vajon a hun vagy a hunor visszaadása? Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ azon reménye, hogy ebben a folyóvölgyben megtalálja a Nyugat királyának udvarát, bizonyára nem teljesült, mivel a források hallgatnak erről. Ezen túlmenően hamarosan egy erősebb lovas sereggel ismét előrenyomult a folyóvölgyben, amint erről a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetében az alábbi szavakat olvashatjuk.

Ugyanezen év nyarán a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok Gongsun Ao-val /Kung-szun Ao/, a (vezértábornaggyal) egyesített lovasság fejedelmével együtt néhány tízezer lovassal ismét kivonult Longxi-ből /Lung-hi/ és Beidi-ből /Pei-ti/ jó kétezer li-nyi távolságra azért, hogy megtámadja a hunokat. Keresztül vonult Juyan-en /Kü-jen/¹²⁴⁸ majd meghódította a Qilian /K'i-lien/ hegységet¹²⁴⁹. Több, mint 30 000 fejet és foglyot és több, mint 70 alkirályt s más alacsonyabb rendű személyt zsákmányoltak.

A benji /pen-ki/ ehhez még a következő jegyzetet fűzi.

A nyáron Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ és Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ tábornokok Beidi-ből /Pei-ti/ több mint 2000 li távolságra vonultak előre, keresztül a Juyan-en /Kü-jen/ és több, mint 30 000 fejet és foglyot zsákmányoltak.

Mint már tudjuk, Juyan /Kü-jen/ akkoriban a Hök [Hei] vagy Zsok [Ruo, Zso] földje volt, és azok a tavak, amelyekbe ez a folyó ömlik, még ma is a Juyan /Kü-jen/ tavak nevet viselik. Ha tehát a forrásszövegek azt mondják, hogy a sereg Beidi /Pei-ti/ prefektúrából vonult ki, amely a jelenlegi Gansu /Kan-szu/ tartomány északkeleti részén, az Ordoszt délen határoló faltól délre terült el, s magunk elé képzeljük, hogy erről a földről számos út vezet Ningxia-ba /Ning-hia/, akkor nem utasíthatjuk el azt a feltevést, hogy a hadvezérek Gaoque-n /Kao-k'üe/ keresztül vonultak, tehát ugyanabban az irányban, amely három évvel korábban Wei Qing-et /Wei K'ing/ ugyanehhez a Juyan-hez /Kü-jen/ vezette el. Ez valóban kitűnően egybe-vág azzal az adattal, hogy a sereg 2000 li-t tett meg, mert ha a térképen a tavaktól Ningxia-n /Ning-hia/ keresztül lemérünk cca. 850 km-t, akkor az egykori Beidi /Pei-ti/ földjére jutunk. Ott a távoli Hök [Hei] folyó vidékén fejezték le és ejtettek foglyul mintegy 30 000 embert, köztük a birodalom nagyjai közül hetvenet. Úgy látszik tehát, hogy minden valószínűség szerint a céljukat elérték, azaz az ottani hun királyságok kiirtását és a fejedelmek székhelyeinek megsemmisítését.

Miközben a két hadvezér ezt a véres munkát elvégezte, felfelé vonultak a folyó mentén, mert a forrásszövegek azt mondják, hogy megtisztították az ellenségtől a Qilian /K'i-lien/ hegységet is, amelyben a folyó fő forrásai vannak s amelyet Nanshan-nak /Nan-san/¹²⁵⁰ (Déli hegység) is neveznek, meghódítva ezt az Ég Fia számára. A Nanshan egy része még ma is a Qilian /K'i-lien/ nevet viseli. Most látni fogjuk, hogy azok a következtetések, amelyeket az idézett szövegrészekből levontunk, Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ életrajzának alábbi sorai által beigazolódnak.

¹²⁴⁸ 居延 Juyan, Kü-jen, Csü-jen

¹²⁴⁹ 祁連 Qilian, K'i-lien

¹²⁵⁰ 南山 Nanshan, Nan-san

Ezen a nyáron a pjog-ghía [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok Gongsun Ao-val /Kung-szun Ao/, az egyesített lovasság fejedelmével kivonult Beidi-ből /Pei-ti/, de mindegyik más úton. ... Amikor a pjog-ghía [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok előrenyomult Beidi-ből /Pei-ti/ és mélyen behatolt az országba, elveszítette a kapcsolatot az egyesített lovasság fejedelmével, és már nem tudták megtalálni egymást. Akkor a pjog-ghía [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok a Juyan-en /Kü-jen/ keresztül a Qilian /K'i-lien/ hegység felé vonult és igen sok fejet és foglyot zsákmányolt.

Az Ég Fia kijelentette: „a pjog-ghía [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok átvonult a Kjuen-ghi [Junqi, Kün-k'i] ¹²⁵¹

Ezt a folyót a Shiji /Si-ki/ ezen a helyen nem nevezi meg,

és a Juyan /Kü-jen/ folyam vidékén, azután elérte Kis Rouzhi-t /Zsou-cse = Jüe-csi/, meghódította a Qilian /K'i-lien/ hegységet, majd hadat viselt Nglok-tök-ben [Luode, Lo-tö] ¹²⁵²

ez az utolsó mondat a Shiji-ben /Si-ki/ hiányzik.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ királyai közül a kezébe került Tanhuan [Dan-huan, Tan-huan] ¹²⁵³

A Shiji /Si-ki/ ezt a királyt itt nem említi.

és Dzjog-dho [Qiutu, K'iu-t'u] ¹²⁵⁴ a minisztereivel és a főparancsnokaival együtt. A nép közül 2500-an megadták magukat, 30 200 le lett fejezve vagy foglyul ejtve. Öt királyt és az öt király anyját, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ feleségét, ¹²⁵⁵ 59 királyfit, 63 kancellárt, tábornokokat, tang-gho-kat [danghu, tang-hu] és főparancsnokokat fogott el. A hadseregének, összességében, a három tizedét veszítette el.

Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ adománybirtokát 5000 családra növeljük.”

Amint ez a szövegvonatlat elmondja, Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ átvonult a Kjuen-ghi [Junqi, Kün-k'i] és a Juyan /Kü-jen/ folyam vidékén, tehát ezen megjelölés alatt nem értendő semmi más, mint a Hök [Hei] és a Kuo-nuo [Hunu] folyam völgye, mégpedig azért, mert ott nem létezik más folyó. Ennek az írásjegynek ¹²⁵⁶ – amint a Kangxi /K'ang-hi/ lexikon tanítja, yan /jen/ kiejtése is van, ¹²⁵⁷ úgy tűnik tehát, hogy itt a Yanzhi /Jen-cse/ hegység nevét a folyóra is alkalmazták, ahol – ahogyan a térképek is mutatják – valóban a keleti forrásai erednek. De az is lehet, hogy a Kjuen-ghi [Junqi, Kün-k'i] névben ez a jel ¹²⁵⁸ el van írva és hogy ez Kjuen-tja-nak [Junzhe, Kün-csö] ¹²⁵⁹ olvasandó, ami a Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] név ¹²⁶⁰ egy másik írásmódja is lehet, amelyet a korábban említett királyság viselt s ahol a folyónak csaknem az összes forrása van. Természetesen itt is felvetődik a kérdés, hogy a Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] és a Kjuen-tja [Junzhe, Kün-csö] névben nem a hun vagy kun szó fedezhető-e fel, miután ezzel az írásjeggyel ¹²⁶¹ már találkoztunk a Luhun, Hunyang

¹²⁵¹ 鈞耆 Junqi, Kün-k'i, Csün-csi (régi ejtés: Kjuen-ghi)

¹²⁵² 鱗得 Luode, Lo-tö, (régi ejtés: Nglok-tök)

¹²⁵³ 單桓 Danhuan, Tan-huan, (régi ejtés: Tan-huan)

¹²⁵⁴ 酋涂 Qiutu, K'iu-t'u, (régi ejtés: Dzjog-dho)

¹²⁵⁵ 閼氏 lásd: 697. sz. jegyzet

¹²⁵⁶ 鈞 jun, kün, csün, (régi ejtés: kjuen)

¹²⁵⁷ 與專切, 音沿 – Megjegyzés: A Kangxi 2001. évi kiadásában ez a fonetikai magyarázat nem szerepel.

¹²⁵⁸ 耆 qi, k'i, (régi ejtés: ghi)

¹²⁵⁹ 鈞耆 Junzhe, Kün-csö, Csün-csö (Kjuen-tja)

¹²⁶⁰ 渾邪 Hunxie, Hun-hie, Hun-hszie (a 邪 régi ejtése: zja)

¹²⁶¹ 渾 hun, hun, (régi ejtés: huön)

/Hun-jang/, Hunzhong /Hun-csung/ vagy a Hunhe /Hun-ho/ átírasaként. Azonkívül, amint hamarosan megmutatkozik, az illető fejedelemség neve a szövegekben Hun-zja [Hunxie, Hun-hie]¹²⁶² alakban is előfordul, tehát ugyanazzal a jellel,¹²⁶³ amellyel már korábban találkoztunk a hun átírasaként. Az, hogy ez a fejedelemség hol feküdt, a császári nyilatkozatból kiderül, amely szerint Huo Qubing /Huo K'ü-ping/, amikor meghódította a Qilian /K'i-lien/ hegységet, Nglok-tök [Luode, Lo-tö] ellen fordult.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezete ugyanis azt mondja, hogy a Zhangyi /Csang-ji/ prefektúra Hun-zja [Hunxie, Hun-hie]¹²⁶⁴ királyának a területe volt s ezután nyomban Nglok-tök-öt [Luode, Lo-tö] említi elsőként a prefektúra 10 járása közül, mint annak legelőkelőbb vidékét, következésképpen a fejedelemség központi részét. A Zhangyi /Csang-ji/ nevet Ganzhou /Kan-csou/ körzeti főváros egyik járása még ma is viseli, és Kínában szilárd ténynek számít, hogy Nglok-tök [Luode, Lo-tö] ennek a járásnak felelt meg. Figyelembe veendő, hogy a császár ezt a vidéket Kis Rouzhi-nek /Zsou-cse =Jüe-csi/ nevezte, hiszen Nagy Rouzhi /Zsou-cse =Jüe-csi/, lakosságának elűzése miatt, eltűnt.

Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ életrajza ezután így folytatódik:

Azoknak az altábornokoknak¹²⁶⁵, akik részt vettek a Kis Rouzhi-ig /Zsou-cse =jüe-csi/ tartó hadjáratban, a császár méltóságokat adományozott. Zhao Ponu /Csao P'o-nu/¹²⁶⁶, a „seregek baloldali korelnöke”¹²⁶⁷ és a „császári sólyomosztatok hadügyi igazgatója”¹²⁶⁸ mindkét alkalommal együtt vonult a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'í] tábornokkal, Szju-puk [Supu, Szu-p'u] királyát karddal megölte, Kiör-cjo [Jiqie, Ki-k'ie]¹²⁶⁹ királyát és ezer lovas felett parancsnokló vezérét elfogta, kezébe került egy király, egy anyakirályné, negyvenegy királyfi, alacsonyabb rangú személyekkel. 3330 foglyot ejtett s amikor a frontvonalon előrenyomult, még további 1400-at.

A császár egy 1500 családost adománybirtokon kívül még „a pjog(-ghia tábornokkal) [piao(qi), p'iao(-k'í)] együtt hadba vonuló fejedelem” címet¹²⁷⁰ is neki adományozta.

A főkapitányok közül Kuwang [Gouwang, Kou-wang]¹²⁷¹

¹²⁶² 昆邪 Kunxie, K'un-hie, Kun-hszie (a 邪 régi ejtése: zja, a szerző szerint a 昆 esetében a Kangxi szótár az irányadó, ejtése tehát: hun, régi ejtése egyébként kuön)

¹²⁶³ 昆 kun, k'un (lásd: fentebb)

¹²⁶⁴ 昆邪 lásd: 1262. sz. jegyzet

¹²⁶⁵ 校尉 jiaowei, kiao-wei, csiao-vej

¹²⁶⁶ 趙破奴 Zhao Ponu, Csao P'o-nu

¹²⁶⁷ 左庶長 zuoshuzhang, co-su-csang

¹²⁶⁸ 鷹擊司馬 yingji sima, jing-ki sze-ma, jing-csi sze-ma

¹²⁶⁹ 稽且 Jiqie /Jiju /Jizu, Ki-k'ie /Ki-kü /Ki-cu, Csi-csie /Csi-csü /Csi-cu (régí ejtés: Kiör-cjo)

¹²⁷⁰ 從驃侯 cong piao hou, c'ung-p'iao hou

¹²⁷¹ 句王 juwang /gouwang, kü-wang /kou-wang, csü-vang /kou-wang. Megjegyzés: az első írásjegy régi ejtése: ku/ ghju, a 'wang' 'ong'-nak is ejthető, sőt, mind jelentésben, {király} mind pedig fonetikailag {lásd: 739. sz. lábjegyzet} a mi 'bán' szavunk mutatkozik meg benne, meggondolkodtató e szóösszetétel és a 'csobán' közötti esetleges összefüggés, mely valószínűleg méltóságnév és amely összevethető a nagyszentmiklósi kincs boila-csészéjének feliratán szereplő 'Zoapan' vagy mások szerint 'Csaban' felirattal. Továbbá, ami tán méginkább valószínű a fonetika alapján, e hun méltóságnév {ghjuban /kupan – amennyiben wang=ban} eléggé emlékeztet a Koppány névre, mely esetleges kapcsolatnak érdemes volna utánajárni. A szó első írásjegye 句 a Karlgren lexikon szerint a Zuozhuan-ban mint helynév része szerepel {Karlgrén, 108. a.}, tehát elképzelhető, hogy annak a területnek a bánjáról van szó, mely méltóságnév esetleg Koppány vezér nevében továbbra fennmaradt. Vö. Kupa-hegy, mely esetben a vándorlás utáni letelepedéskor a régi módon nevezhették el a földrajzi helyeket.

Ez a cím valószínűleg hun és értelmezhetetlen marad.

és Gao Bushi /Kao Pu-si/¹²⁷², akik a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornokkal együtt vonultak ki, s akiknek a kezébe került Huo-ju-dhuo [Huyutu, Hu-jü-t'u] (Horudor?)¹²⁷³ királya

A Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ itt Huo-ju-gjer [Huyuqi, Hu-jü-k'i]¹²⁷⁴ áll. Ez az írás-jegy¹²⁷⁵ talán ennek¹²⁷⁶ az elírása s ezért ugyanígy mint többek között ezeknél,¹²⁷⁷ amelyekben a 1276 számú írásjegy fonetikai elemként fordul elő, to-nak vagy tuo-nak olvasandó.

tizenegy fiával és alattvalókkal, de ezen kívül még 1768 foglyot is ejtett. A császár egy 1100 családos adománybirtokkal tüntette ki, valamint ezzel a címmel: „a dicső fejedelmekhez méltó”¹²⁷⁸.

Gongsun Ao /Kung-szun Ao/, az egyesített lovasság fejedelme, az előre nyomulás közben visszamaradt, nem egyesült a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornokkal. Ezért fejvesztésre ítélték, de kivásárolta magát a büntetés alól és így közemberré fokozták le.

Egyetlen hivatásos hadvezér parancsnoksága alatt sem voltak olyan jó harcosok és lovak, mint a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok parancsnoksága alatt. Akiket vezetett, azok mindig a legválogatottabbak voltak s így tudott velük mélyen az ellenséges országba benyomulni. Mindig a legpompásabb lovasokkal állt a vezértábornagy (Wei Qing /Wei K'ing/) hadseregének az élén. S ehhez járult még az Ég ajándékaként a szerencse is, mert sohasem került végső szükségbe. Ezzel magyarázható az is, hogy a hivatásos tábornokok, akik visszamaradtak mögötte és nem találkoztak vele (kellő időben), miért vontak magukra mindig büntetéseket. Így azután a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok személyes tekintélye naponta nőtt s végül elérte a vezértábornagyét.

A Nyugat öt legyőzött és elnéptelenedett királysága immáron tartósan a Han-dinasztiához lett csatolva. Erről a benji /pen-ki/ így tudósít:

A második év (121) őszén Hunia Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] királya megölte Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] királyát és felkerekedett, hogy annak és saját magának a népével, összességében 40 000 emberrel, meghódoljon a Han-dinasztiának. Ezután öt alávett birodalmat alapítottak azért, hogy őket ott letelepítsék. Ezeknek a birodalmaknak a területéből lett Wuwei és Jiuquan /Kiu-k'üan/¹²⁷⁹ prefektúra.

Wuwei prefektúra a jelenlegi Liangzhou /Liang-csou/ körzetnek, Jiuquan /Kiu-k'üan/ prefektúra pedig a mai Suzhou /Szu-csou/¹²⁸⁰ körzetnek felel meg. A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete részletesebb beszámolót szolgáltat erről.

¹²⁷² 高不識 Gao Bushi, Kao Pu-si

¹²⁷³ 呼于屠 Huyutu, Hu-jü-t'u, (régi ejtés: Huo-ju-dhuo). Ez a Huo-ju-dhuo nagy valószínűséggel a 1212. jegyzetben szereplő Hju-dhuo másik fajta átírása, tehát arról a Hju-dhuo-ról [Xiutu, Hiu-t'u] lehet szó, akit Hun-zja azon év őszén megölt. Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ itt említett hadjárata még nyáron történt, s a nagy veszteségek miatt akarta a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ felelősségre vonni, amiért azután Hun-zja-val együtt úgy döntöttek, hogy meghódolnak Han-nak. (A Hju-dhuo név eléggé hasonlít a Juta névre.)

¹²⁷⁴ 呼于屠 Huyuqi, Hu-jü-k'i, (régi ejtés: Huo-ju-gjer)

¹²⁷⁵ 耆 qi, k'i, (régi ejtés: gjer)

¹²⁷⁶ 耆 zhe, csö, (régi ejtés: tja/csja)

¹²⁷⁷ 1. 都, 2. 屠, 3. 覩, 4. 堵 1. du, tu, (régi: to/tuo) 2. tu, t'u, (régi: dho/dhuo) 3. du, tu, (régi: to/tuo) 4. du, tu (régi: to/tuo)

¹²⁷⁸ 宜冠侯 yiguan hou, ji-kuan hou

¹²⁷⁹ 酒泉 Jiuquan, Kiu-k'üan, Csiu-csüan

¹²⁸⁰ 肅州 Suzhou, Szu-csou

Ez év őszén (121) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ dühös volt amiatt, hogy nyugaton Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] és Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] királyainál a han sereg tízezreket megölt és foglyul ejtett, ezért magához rendelte, hogy megbüntesse őket. Ezek, félelmükben, azt a tervet eszelték ki, hogy a Han Birodalomba menekülnek. A han (császár) megparancsolta a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornoknak, hogy menjen értük. Akkor Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] királya megölte Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] királyát, az ő népét egyesítette a sajátjával és megadta magát a Han-dinasztiának 40 000 emberrel, de úgy hírlik, hogy 100 000-en voltak.

Miután a Han Birodalom ily módon megnyerte a maga számára Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] királyát, már csak ritkán fordultak elő hun portyák Longxi-ban /Lung-hi/, Beidi-ben /Pei-ti/, és a Huanghe-től /Huang-ho/ nyugatra. (A birodalmi főváros) zárókapujától keletre eső föld szegény népét a Huanghe-től /Huang-ho/ délre, a hunoktól elhódított vidékeken és „Új Qin-ben /K'in/”¹²⁸¹ telepítették le s így ezek ismét benépesültek. Beidi-ben /Pei-ti/ és az attól nyugatra fekvő tartományokban a garnizonokat is a felére csökkentették.

Új Qin /K'in/ alatt, állítólag, Shuofang /Suo-fang/ és a birodalmi főváros: Chang'an /Cs'ang-an/ közötti földet kell érteni. De még részletesebben beszél ezekről az eseményekről Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ életrajza.

Ez év őszén a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megaragudott Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] királyára, mert nyugaton a Han Birodalom sokszor megverte és ezáltal, a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok hadjáratai miatt elveszített népéből több tízezret. Haragjában meg akarta büntetni és felelősségre akarta vonni, ezért azután a király Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] királyával azt tervezte ki, hogy megadja magát a Han-dinasztiának s ebből a célból követeket küldött (a Han-udvarhoz). Előbb azonban hírnököket küldtek a határ fontosabb helyeire azzal a megbízással, hogy állítsák meg a Han Birodalom embereit és vegyék rá őket: közöljék az Ég Fiával, hogy ők a határra akarnak eljutni. Ezért történt, hogy Li Xi /Li Hi/, a behódolt barbárok ügyének minisztere¹²⁸², aki azt tervezte, hogy fallal erősíti meg a Huanghe /Huang-ho/ felső vidékét, találkozott Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] királyának hírnökeivel és a dologról gyorsfutár által hírt adott a császárnak. Az Ég Fia azonban attól tartott, hogy a király azzal az ürüggyel, hogy meg akar hódolni, megtámadja a határvidéket, ezért megparancsolta a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornoknak, hogy seregével vonuljon elébük.

Amikor ő (Lanzhou-tól /Lan-csou/ nyugatra?) átkelt a Huanghe-n /Huang-ho/, szemben találta magát Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] királyával. Amikor ez, az alparancsnokai-val észrevette, hogy a Han Birodalom hadserege számosabb, mint az övé, lemondott a meghódolásról és a nagyobb résszel elvonult. A pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] azonban haladéktalanul berontott a csapatai közé s nem állt meg csak Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] királya előtt. Annak a 8000-nek, akik el akartak illanni, leütötték a fejét. Akkor a királyt egyedül előre küldte arra a helyre, ahol a császár tartózkodott és a király egész népét átvezette a Huanghe-n /Huang-ho/. A meghódoltak száma több tízezerre rúgott, de azt mondják, hogy alighanem 100 000-en voltak.

Amikor ő maga is megérkezett Chang'an-ba /Cs'ang-an/, az Ég Fia néhány száz-ezer családból álló adománybirtokkal jutalmazta meg őt, Hun-zja [Hunxie, Hun-hie]

¹²⁸¹ 新秦 Xinqin, Hin-k'in, Hszin-csin

¹²⁸² 大行 daxing, ta-hing, ta-hszing

királyának viszont 10 000 családosat adott a Tayin /T'a-jin/ fejedelme¹²⁸³ méltósággal együtt. Alkirályai közül Hu-tok-ni [Huduni, Hu-tu-ni]¹²⁸⁴ Xiamo /Hia-mo/ fejedelme¹²⁸⁵, Jöng-pjör [Yingbi, Jing-pi]¹²⁸⁶ Huiqu /Hui-k'ü/ fejedelme¹²⁸⁷, Kjöm-liör [Qinli, K'in-li]¹²⁸⁸ Heqi /Ho-k'i/ fejedelme¹²⁸⁹, a nagy tang-gho [danghu, tang-hu] Dhung-lia [Tongli, T'ung-li]¹²⁹⁰ pedig Changle /Cs'ang-lö/ fejedelme¹²⁹¹ lett.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/a. fejezete (31. lap) Tayin-t /T'a-jin/ Pingyuan /P'ing-jüan/¹²⁹² prefektúra egyik járásaként említi s állítólag, a jelenlegi Shandong-ban /Santung/ feküdt, Zhi'an-tól /Cse-an/ nyugatra. A három ezután következő helynév nem szerepel a kínai szövegekben s az sem állapítható meg, hogy ezek kínaiak-e avagy hunok? Changle /Cs'ang-lö/ alatt talán azt a földet érthetik, amely a mostani Suzhou /Szu-csou/ és Anxi /An-hi/¹²⁹³ között fekszik, mégpedig azért, mert ott, Turkesztán kapujában a Sui-dinasztia /Szu/ idején volt egy ugyanilyen nevű járás. Lásd még Suishu /Szu-su/¹²⁹⁴, A Sui-dinasztia /Szu/ évkönyvei. 29. fejezet, 9. lap.

A Kjöm-liör [Qinli, K'in-li] fejedelem-név megtalálható a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 17. fejezetében (12. lap) Uo-liör [Wuli] írásban¹²⁹⁵. Feltűnő, hogy ez az írásjegy¹²⁹⁶ nagyon hasonlít ehhez¹²⁹⁷, amely madár jelentésű, ugyanúgy mint a 'kjöm' [qin, k'in]¹²⁹⁸. A Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ a Dhung-lia [Tongli, T'ung-li] helyett Dhiog-szjuör [Tiao-sui, T'iao-szui]¹²⁹⁹ áll, ugyanezen mű 17. fejezetében pedig Djog-tiok [Choudiao, Cs'ou-tiao]¹³⁰⁰. Teljes tehát az írásbeli összevisszaság, amellyel nem lehet mit kezdeni.

A császár a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] sikerét ezen szavakkal dicsérte meg:

„Amikor Huo Qubing /Huo K'ü-ping/, pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok volt a hadsereg parancsnoka Hun-zja [Hunxie, Hun-hie], a nyugati hun király elleni háborúban, ez a király a népével és utódaival meghódolt a vezérletének és saját serege élelmével a miéinket táplálta. A pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] több, mint 10 000 íjásszal az ellenállókát véresen megbüntette, több, mint 8000 fejet és foglyot zsákmányolt, meghódoltatott 32 fejedelmet a különböző birodalmakból anélkül, hogy katonái elvesztek vagy megsebesültek volna. Erre 100 000 ember egyhangúlag úgy határozott, hogy megadja magát. Ami a sikert még növeli az, hogy a Huanghe-nél /Huang-ho/ lévő határerődítményekig szinte már senki nem okozhat bajt s így szerencsésen biztosítva van az örök béke. 1700 családdal növelem ezért a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok adománybirtokát”.

¹²⁸³ 深陰侯 Tayin hou, T'a-jin hou

¹²⁸⁴ 呼毒尼 Huduni, Hu-tu-ni, (régi ejtés: Hu-tok-ni)

¹²⁸⁵ 下摩侯 Xiamo hou, Hia-mo hou, Hszia-mo hou

¹²⁸⁶ 鷹庇 Yingbi, Jing-pi, (régi ejtés: Jöng-pjör)

¹²⁸⁷ 煇渠侯 Huiqu hou, Hui-k'ü hou

¹²⁸⁸ 禽黎 Qin-li, K'in-li (régi ejtés: Kjöm-liör)

¹²⁸⁹ 河藪侯 Heqi hou, Ho-k'i hou

¹²⁹⁰ 銅離 Tongli, T'ung-li, (Dhung-lia)

¹²⁹¹ 常樂侯 Changle hou, Cs'ang-lö hou

¹²⁹² 平原 Pingyuan, P'ing-jüan

¹²⁹³ 安西 Anxi, An-hi, An-hszi

¹²⁹⁴ 隋書 Suishu, Szu-su

¹²⁹⁵ 烏黎 Wuli, Wu-li, (régi ejtés: Uo-liör)

¹²⁹⁶ 烏 wu, wu, (régi ejtés: uo)

¹²⁹⁷ 鳥 niao, niao

¹²⁹⁸ 禽 qin, k'in, (régi ejtés: kjöm)

¹²⁹⁹ 調雖 Tiaosui, T'iao-szui, (régi ejtés: Dhiog-szjuör)

¹³⁰⁰ 稠雕 Choudiao, Cs'ou-tiao, (régi ejtés: Djog-tiok)

Longxi /Lung-hi/, Beidi /Pei-ti/ és Shang /Sang/ prefektúrákban a helyőrségek felére csökkentésével az egész birodalomban könnyebbé vált a frontszolgálat s azt a népet, amely letelepedett és meghódolt, széttelepítették haladéktalanul a régi határerődítményeken kívüli határvidék öt prefektúrájában

Longxi /Lung-hi/, Beidi /Pei-ti/, Shuofang /Suo-fang/ és Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong, /Jün-csung/.

A Huanghe-től /Huang-ho/ délre (az Ordoszbán) mindenütt függésben lévő fejedelemségeket alapítottak, a korábbi állapotokhoz igazodva.

Juyan /Kü-jen/ oázis-csikja, amely mélyen benyúlt a Hun Birodalomba, mostmár szilárdan a Han Birodalom kezében volt. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. földrajzi fejezetében megemlíti a tíz járás között Zhangyi /Csang-ji/ (Ganzhou /Kan-csou/) prefektúra nevét.

Világtörténelmi jelentőségű volt az a tény, hogy a Nyugati Nagykirályság megsemmisítésével a Han Birodalom birtokába került a Turkesztánba vezető nagy út, és a nyugatabbra fekvő területek s ez lehetővé tette a Han-dinasztiának, hogy Ázsia szívébe is elküldje követ-ségeit, hadvezéreit és hadseregeit.

4. LI GUANG /LI KUANG/ ÉS ZHANG QIAN /CSANG K' IEN/ HADJÁRATA A KELETI KIRÁLY ELLEN KR. SZ. ELŐTT 121-BEN

A Nyugati Királyság elleni hadjáratok talán nem lettek volna annyira ragyogóan sikeresek, ha nem ugyanakkor indult volna meg a Han Birodalom egy másik serege a Keleti Királyság ellen és nem kötötték volna le a hun hordák nagy részét. Itt a vezető szerepet a számunkra már ismert hadvezérek: Li Guang /Li Kuang/ és Zhang Qian /Csang K'ien/ játszotta. A ben-ji-ben /pen-ki/ ezt olvassuk:

A második évben (121) nyáron a hun hordák betörték Yanmen-be /Jen-men/ és sok száz embert megöltek vagy elhurcoltak. A császár Zhang Qian-t /Csang K'ien/, a gárda parancsnokát és Li Guang-ot /Li Kuang/, a palotakapuk intendánsát küldte ellenük Youbeiping-ből /Ju-pei-p'ing/. Li Guang /Li Kuang/ megölt 3000 hunt, de a 4000 főből álló seregét teljes egészében elveszítette. Ő maga is csupán az életét tudta megmenteni. Gongsun Ao-val /Kung-szun Ao/ és Zhang Qian-nel /Csang K'ien/ együtt, akik túl későn érkeztek, mindhárman fővesztésre ítéltettek, de kivásárolták magukat, így közönséges személyekké lettek lefokozva.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete a következőket beszéli el erről.

Ugyanebben az időben a hunok betörték Dai /Tai/ és Yanmen /Jen-men/ prefektúrák területére, ahol emberek százait ölték meg vagy hurcolták el. A han (császár) erre Bowang /Po-wang/ fejedelmét (Zhang Qian /Csang K'ien/) és Li Guang /Li Kuang/ tábornokot együtt küldte ki Youbeiping-ből /Ju-pei-p'ing/ a hunok baloldali bölcs királya ellen. Ez bekerítette Li Guang /Li Kuang/ mintegy négyezer fős erős seregét, amely Bowang /Po-wang/ fejedelme seregének érkezésekor már közel állt a megsemmisüléshez, annak ellenére, hogy addigra igen nagyszámú ellenséget földre terített. Így Li Guang /Li Kuang/ tábornok még meg tudott menekülni, de a han sereg elveszített néhány ezer embert. Az egyesített lovasság fejedelme (Gongsun Ao /Kung-szun Ao/) később érkezett, mint ahogyan a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornokkal megállapodtak, ezért

Bowang /Po-wang/ fejedelmével együtt halálra ítéltetett. De kivásárolták magukat az ítélet alól és közönséges közemberekké fokozták le őket.

Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ életrajzából vesszük a következőket:

Ezen esztendő nyarán a pjog-ghia [piaopi, p'iao-k'i] tábornok és Gongson Ao /Kung-szun Ao/, az egyesített lovasság tábornoka, külön-külön kivonult Beidi-ből /Pei-ti/, majd mindegyikük más irányba ment. Zhang Qian /Csang K'ien/, Bowang /Po-wang/ fejedelme és Li Guang /Li Kuang/, a palotakapuk intendánsa Youbeiping-ből /Ju-pei-p'ing/ vonult ki, úgyszintén mindegyik más-más irányban. A közös cél a hunok megtámadása volt. Először a palotakapuk intendánsa volt négyezer lovassal a (megbeszélt) helyen, de Bowang /Po-wang/ fejedelem a maga tízezer emberével még nem volt ott, amikor a hunok baloldali bölcs királya néhány tízezer lovassal bekerítette a palotakapuk intendánsát. Ő két napig ellenállt. Hadseregének több mint a fele elesett, jóllehet a másik oldalon sokkal több volt a halott, amikor végre megérkezett Bowang /Po-wang/ fejedelem, mire Hunia összevonta csapatait és elvonult.

Bowang /Po-wang/ fejedelmét fővesztésre ítélték, mert túl sokáig tartott az útja, de kivásárolta magát és közemberré fokozták le.

Végezetül a Shiji /Si-ki/ 109. fejezetében Li Guang /Li Kuang/ életrajza nyújt néhány tudnivalót ezzel a hadjáratral kapcsolatosan.

Három évvel később (121) Li Guang /Li Kuang/, mint a palotakapuk intendánsa, négyezer lovas élén kivonult Youbeiping-ből /Ju-pei-p'ing/, és Bowang /Po-wang/ fejedelme, Zhang Qian /Csang K'ien/, tízezer lovassal vele ment a csatába, de másik irányba indult el. Miután néhány száz li-t megtettek, Hunia baloldali bölcs királya 40 000 lovassal bekerítette Li Guang-ot /Li Kuang/. Harcosain rémület vett erőt, de a fia, Gan /Kan/¹³⁰¹ – az ő parancsára – rárontott az ellenségre s csupán néhány tucat lovasával áttörte a hu lovasság gyűrűjét, majd ismét két oldalról tűnt fel. Li Guang-hoz /Li Kuang/ ismét visszatérve így szólt: „Ezzel a hu ellenséggel könnyen el lehet banni!” Ekkor a harcosok újból magukhoz tértek. Li Guang /Li Kuang/ kifelé irányuló sorokba rendezett kör-alakzatban állította fel őket, ám a hu-k haladéktalanul rájuk támadtak s nyilaik záporaként hullottak, aminek következtében meghalt a han harcosoknak több mint a fele. A han sereg csakhamar kilötte (majdnem) az összes nyílvevesszejét, így Li Guang /Li Kuang/ meg kellett parancsolja a katonáinak, hogy nyilaikat a kezükben tartsák, ne lőjék ki. Ő maga a nagy sárga íjával lelőtte az altábornokot és még sok mást, amire az ellenség egy kissé széjjelebb húzódott.

Mire beköszöntött az este, a tiszteknek és a katonáknak nem volt emberi arcszíne, csak Li Guang /Li Kuang/ energiája maradt töretlen és a csapatait még erősebb befolyása alatt tartotta, mint korábban bármikor. A hadseregben egészen az ő bátorságára hagyatkoztak, így másnap reggel újult erővel vették fel a harcot mindaddig, amíg Bowang /Po-wang/ fejedelme a seregével meg nem érkezett. A hun hordák szétszóródtak és elvonultak. A han sereg, teljesen kimerült lévén, nem tudta üldözni őket.

Li Guang /Li Kuang/ seregét ez alkalommal csaknem teljesen felmorzsolták, ezért Bowang /Po-wang/ fejedelmét, aki késve érkezett a helyszínre, hazaérkezése után halál-

¹³⁰¹ 敢 Gan, Kan

ra ítélték, de megvásárolta az életét és közemberré fokozták le. Li Guang /Li Kuang/ és hadserege a teljesítményeiért nem kapott jutalmat.

Az ismétlődő szövegkivonatokban, sajnos, nincsenek olyan adatok, amelyekből következtetni lehetne arra a vidékre, ahol a két tábornok a hunokkal összemérte a fegyvereit. (A források) csak annyit mondanak, hogy a seregek Youbeiping /Ju-pei-p'ing/ prefektúrából vonultak hadba, amely a jelenlegi Yongping /Jung-p'ing/¹³⁰² körzetnek felel meg az egykori Pe-csi-li északkeleti részén. Teljes bizonyossággal tehát csak azt az egyet lehet megállapítani, hogy a jelenlegi Chengde-be /Cs'eng-tö/ vagy Shengjing-be /Seng-king/ törtek be.

5. HJU-DHUO [XIUTU, HIU-T'U] KIRÁLY CSALÁDJÁNAK SORSA

Bizonyára érdekes volna megtudni valamit azon sok nemes hunról, akik a Han Birodalom sikeres nyugati hadjáratai során kerültek a Han-dinasztia kezébe. Erről azonban a forrásokban csak néhány gyér adat van, mégpedig a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 68. fejezetében, Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] király egyik fiának életrajzában. Ebből vesszük ki a következőket:

Kim-zsüt-ti [Jinridi, Kin-zsi-ti]¹³⁰³, akit Ong-sjuk-nak [Wengshu, Weng-su]¹³⁰⁴ is hívtak, Hunia Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] királyának a legidősebb fia volt.

Wu császár yuanshou /jüan-sou/ uralkodói szakaszában Huo Qubing /Huo K'ü-ping/, a pjog-ghia [piaoi, p'iao-k'i] tábornok hadat vezetett a hunok jobboldali területe ellen, sok fejet leütött és zsákmányolt egy arany képmást, amelyet Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] királya az Égnek bemutatott áldozat során használt. A rákövetkező évben a pjog-ghia [piaoi, p'iao-k'i] újból nyugat felé nyomult, átvonult Juyan-en /Kü-jen/, meghódította a Qilian /K'i-lien/ hegységet, nagy győzelmet aratott és sok foglyot ejtett. A danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ igen lehangolta az, hogy nyugaton fekvő birodalmait: Hun-zja-t [Hun-xie, Hun-hie] és Hju-dhuo-t [Xiutu, Hiu-t'u] a han sereg ismét legyőzte, ezért magához rendelte azok királyait azzal a szándékkal, hogy halállal bünteti őket. Ettől félve mindkettő úgy döntött, hogy meghódolnak a Han-dinasztiának. Amikor pedig Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] királya megbánta ezt az elhatározását, Hun-zja [Hun-xie, Hun-hie] királya megölte őt s az ő népével és a magáéval meghódolt. A han (császár) a legmagasabb rangú fejedelmek¹³⁰⁵ közé emelte őt. Kim-zsüt-ti-t [Jinridi, Kin-zsi-ti] azonban – mivel apja nem akart meghódolni s ezért (az apját) meg is ölték – anyjával, a királyi feleséggel¹³⁰⁶ s öccsével, Lun-nal¹³⁰⁷ együtt a kormányzat saját szolgálatába fogta. A császári hárembe, illetve (a fiúk) a lovak körüli szolgálatba kerültek. Kim-zsüt-ti [Jinridi, Kin-zsi-ti] ekkor 14 éves volt.

Hosszabb idő után Wu császár egyszer kirándulást tett s eközben megsejmelte a lovakat is. A közelben minden helyiséget a hátsó palota hölgyei töltöttek meg. Amikor Kim-zsüt-ti [Jinridi, Kin-zsi-ti] néhány tucat férfival a lovakat a terem lépcsőin végigve-

¹³⁰² 永平 Yongping, Jung-p'ing

¹³⁰³ 金日磾 Jinridi, Kin-zsi-ti, Csin-zsi-ti (régi ejtés: Kim-zsüt-ti)

¹³⁰⁴ 翁叔 Wengshu, Weng-su, (régi ejtés: Ong-sjuk)

¹³⁰⁵ 列侯 lie hou, lie hou

¹³⁰⁶ 關氏 lásd: 697. sz. lábjegyzet

¹³⁰⁷ 倫 Lun, Lun

zette, mindenki ráfűggesztette a tekintetét, pedig ő nem feltűnősködött, hanem ez a 8 láb és 2 hüvelyk magas férfi, mind tartásában, mind tekintetében annyira korrektül viselkedett s lovai oly kövéreknek és egészségeseknek látszottak, hogy a meglepődött császár megkérdezte: kicsoda ő? Ekkor elbeszélte származását és jelenlegi körülményeit. Ezzel annyira felkeltette a császár érdeklődését, hogy már másnap mosdószeret, ruhát és egy kappát ajándékozott neki, valamint a lovak felügyelője állást. Aztán következtek az előléptetések: a belső udvar intendánsa, a császári vő melletti főparancsnok¹³⁰⁸, a palotakapuk nagyvezír-intendánsa¹³⁰⁹. Így azután állandóan a császár közelében volt, vétséget sohasem követett el, bírta a császár teljes bizalmát és jóindulatát. Az ajándékok, amelyeket tőle kapott, több ezer pénzérme értékűek voltak. Ha a császár kikocsizott, ő állott a kocsiján, ha a császár otthon volt, ő volt az oldalán, és minél gyakrabban hallotta a császár, hogy saját nemes rokonai titkolt irigységgel mondogatják: „Felséged véletlenül felfedezett egy hu-t s így tiszteli és megbecsüli!” – annál több keggel ajándékozta meg.

Kim-zsüt-ti [Jinridi, Kin-zsi-ti] anyja mindkét fiát olyan módszeresen nevelte, hogy a császár csodálatát fejezte ki, midőn meghallotta. Amikor az asszony meghalt, császári parancsra a Ganquan /Kan-k'üan/ Palotában megfestették a képét s ezzel a felirattal látták el: „Hju-dhuo [Xiutu, Hiu-t'u] király felesége”. Valahányszor Kim-zsüt-ti [Jinridi, Kin-zsi-ti] meglátta ezt a képet, meghajolt előtte, szeméből könny hullott s így ment tovább.

A két fiát is megszerette a császár, játszógyermekei¹³¹⁰ lettek s mindig mellette voltak. Egyszer az egyik hátulról a nyaka köré fonta a karjait, ám Kim-zsüt-ti [Jinridi, Kin-zsi-ti], aki a császár előtt állt, észrevette ezt s olyan kemény szigorral nézett a gyermekre, hogy az így kiáltott fel: „Apa haragszik ránk”, s elfutott. A császár akkor így szólt: „Kim-zsüt-ti [Jinridi, Kin-zsi-ti], miért haragít meg téged a gyermekemnek ez a tette?”

Amikor a játszógyermekek fiúkká serdültek, nem mindig viselkedtek rendesen s a palota lépcsőin enyelegtek a hölgyekkel. Kim-zsüt-ti [Jinridi, Kin-zsi-ti] véletlenül észrevette és ezt a neveletlen magaviseletet olyan förtelmesnek találta, hogy az egyik játszóifjat, mégpedig a saját legidősebb fiát, megölte. Amikor megtudta ezt a császár, dühbe gurult. Kim-zsüt-ti [Jinridi, Kin-zsi-ti] homlokával a földet érintve leborult és bocsánatot kért. Elmondta az okokat, amiért a játszógyermeket megölte. A császár nagyon jajveszékelt, amikor azonban kisírta magát, szívből tisztelte Kim-zsüt-ti-t [Jinridi, Kin-zsi-ti].

Kim-zsüt-ti [Jinridi, Kin-zsi-ti] a haláláig hű testőrminisztere maradt a császárnak. Egyszer megmentette az életét, amikor Mang Heluo /Mang Ho-lo/¹³¹¹ a hálószerájában rátört az összeesküvő bandájával. Huo Kuang¹³¹² kancellár a leányát hozzáadta főfeleségként. Két fia a későbbi császárok hű testőre lett. Egyik utóda és Lan öccsének az utóda fejedelmi méltóságot kapott. A legjobb forrásokból tudjuk meg tehát, hogy az akkori Kínában a hunokat egyáltalán nem tartották műveletlen, megvetésre méltó barbároknak, hanem éppen ellenkezőleg, a császár teljes bizalmát élvezve, gyakran magas méltóságokat és állásokat töltöttek be. S azt is megtanuljuk, hogy egész törzsek és hun népcsoportok mellett bizonyára nemes családok is letelepedtek Kínában és ott polgárjogot nyertek.

¹³⁰⁸ 駙馬都尉 fuma duwei, fu-ma tu-wei

¹³⁰⁹ 光祿大夫 guanglu daifu, kuang-lu tai-fu

¹³¹⁰ 弄兒 nong er, nung er

¹³¹¹ 莽何羅 Mang Heluo, Mang Ho-lo

¹³¹² 霍光 Huo Guang, Hou Kuang

6. ELŐRETÖRÉS A SIVATAG ÉSZAKI RÉSZÉ FELÉ KR. SZ. ELŐTTI 119-BEN

Végül is elérkezett az az idő, amikor a Nagy Fal és a sivatag közötti föld is a Han Birodalom hatalmába került s az Ég Fia átadhatta magát a tartós nyugalom és az északi területek maradandó békéjét illető álmának. A hun hatalom is biztonságban érezhette magát, nem kellett arra gondolnia, hogy a han hadsereg képes őt felkutatni a homokos és sziklás sivatag túloldalán. Hamarosan azonban mindkét uralkodónak szép várakozásában csalódnia kellett.

A benji-ben /pen-ki/ a 120. évnél ezt olvassuk:

A harmadik esztendő őszén a hunok betörték Youbeiping-be /Ju-pei-p'ing/ és Dingxiang-ba /Ting-hiang/ s több mint ezer embert megöltek vagy elhurcoltak. Longxi-ban /Lung-hi/, Beidi-ben /Pei-ti/ és Shang-ban /Sang/ a helyőrség a felére csökkent.

A negyedik év (119) nyarán Wei Qing /Wei K'ing/ vezértábornagy négy tábornok élén felvonult Dingxiang-ból /Ting-hiang/, Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ tábornok Dai-ból /Tai/, mindegyik 50 000 lovassal, akiket még néhány tízezer gyalogos követett. Wei Qing /Wei K'ing/ a sivatag északi részén bekerítette a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, leütött 19 000 fejet, majd tovább nyomult előre a Tien-ngan [Tianyan, T'ien-jen] hegységig¹³¹³ s azután visszavonult. Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ eközben háborút viselt a baloldali bölcs király ellen és több, mint 70 000 fejet és foglyot ejtett zsákmányul. A Lang-kjo-szjo [Langjixu, Lang-ki-hü] hegységnél¹³¹⁴ azután feng-áldozatot¹³¹⁵ mutatott be, majd ő is visszavonult. Mindkét seregben elesett néhány tízezer harcos. Az elővéd vezére, Li Guang /Li Kuang/ és az utóvéd vezére, Zhao Shiqi /Csao Si-k'i/¹³¹⁶ elkészt. Az előbbi öngyilkos lett, az utóbbi kivásárolta magát a halálbüntetés alól.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete jóval részletesebb beszámolót tartalmaz:

A rákövetkező évben (120) a hunok betörték Youbeiping-be /Ju-pei-p'ing/ és Dingxiang-ba /Ting-hiang/ tíz-tízezer lovassal, több mint ezer személyt megöltek vagy elhurcoltak, majd elvonultak. A következő év tavaszán a hanok haditerve a következő volt: Zhao Xin /Csao Hin/ jabgu* azt tanácsolta a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/, hogy a sivatagtól északra telepedjen le, mert ott, vélte ő, nem érheti el a Han Birodalom hadereje. A han sereg gabonával táplálta a lovakat és 100 000 lovast küldött hadba, ezen kívül 140 000 magánszemélyt is lóra rakott és felvonultatott, de ebbe a hadtáp nem számított bele. Majd parancsot adott Wei Qing /Wei K'ing/ vezértábornagynak és Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ pjog-ghía [piaoqi, p'iao-k'i] tábornoknak, hogy fele-fele arányban vezessék a hadakat. A vezértábornagy Dingxiang-ból /Ting-hiang/ vonult ki, Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ pjog-ghía [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok pedig Dai-ból /Tai/. Abban állapotok meg, hogy keresztül vonulnak a sivatagon és megtámadják a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/.

Amikor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ értesült erről, nehéz hadtápjától megszabadult és a sivatagtól északra várta az ellenséget válogatott hordáival. A vezértábornaggyal való összecsapás olyan csatát eredményezett, amely egész napon át tartott, amikor azonban

¹³¹³ 關顏 Tianyan, T'ien-jen, (régi ejtés: Tien-ngan)

¹³¹⁴ 狼居胥 Langjixu, Lang-ki-hü, Lang-csi-hszü (régi ejtés: Lang-kjo-szjo)

¹³¹⁵ 封 feng, feng

¹³¹⁶ 趙食其 Zhao Shiqi Csao Si-k'i

* Du és Horváth azt írja: „Zhao Xin, a xi márkí” (HLTör, 87. o.)

leszállt az este, erős szél kerekedett, a han hadsereg jobb és bal szárnya rohamot indított és bekerítette a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/. Ő személyesen vezette a csatát, de a hanoknak ezt a manővert nem tudta ellensúlyozni, ezért a legkiválóbb lovasai közül néhány százal áttörte a támadók gyűrűjét és északnyugat felé menekült el. A han hadsereg a sötétben üldözte, de nem tudta elérni, közben azonban 19 000 hun fejet és foglyot ejtett, majd miután előretört észak felé a Tin-ngan [Tianyen, T'ien-jen] hegységnél lévő Zhao Xin /Csao Hin/ faláig vagy erődjéig¹³¹⁷, visszavonult.

Miközben a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a menekülésben keresett kiutat, hadserege, mindenütt vad harcba bocsátkozva a han sereggel, követte őt. Mivel elég sokáig tartott, amíg összehatalkozott a főerőkkel, a jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] király azt hitte, hogy (a danhu /tan-hu, tan-gjuo/) elesett, s magát tette meg danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/. Amikor azonban az igazi danhu /tan-hu, tan-gjuo/ újra rátalált seregére, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ címet letette és ismét jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] király lett.

Ami a pjog-ghía [piaoi, p'iao-k'i] tábornokot illeti, amikor ő Dai-ból /Tai/ kivonult több mint 2000 li távolságra, csata alakult ki közte és a baloldali bölc király között, amelyben a han sereg 70 000 hu fejet és foglyot ejtett. Ekkor a király és vezérei elmenekültek. A pjog-ghía [piaoi, p'iao-k'i] a Lang-kjo-szjo [Langjixu, Lang-ki-hü] hegységnél feng-áldozatot, Ko-gjan-nál [Guyan, Ku-jen]¹³¹⁸ pedig san-áldozatot¹³¹⁹ mutatott be, majd lejött a Hanhai (hegységről)¹³²⁰ és visszavonult.

Ennek a nagyszerű hadjáratnak a részletes leírását megtaláljuk a Shiji /Si-ki/ III. fejezetében lévő Wei Qing /Wei K'ing/ és Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ tábornok közös életrajzában.

A következő évben (119) az Ég Fia a hadsereg vezetőivel a következő határozatot hozta: „Az a politika, amelyet Zhao Xin /Csao Hin/ jabgu a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ számára vázolt, abból a rendíthetetlen meggyőződésből indult ki, hogy a han haderő nem tud a sivatagon átkelni. Ott tehát csak félvállról vesznek bennünket. Ha egy nagy haderőt most küldünk csatába, a kívánt eredményt biztosan eléri.”

Ez a yuanshou /jüan-sou/ uralkodói szakasz negyedik éve (119) volt. Ez év tavaszán a Felséges Úr Wei Qing /Wei K'ing/ vezértábornagyot és Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ pjog-ghía [piaoi, p'iao-k'i] tábornokot állította 50 000–50 000 lovas élére. Százezernyi gyalogos és hadtápos, akik a hadsereget kellett kövessék, valamint azok a harckész személyek, akik mélyen bemerészkedtek az ellenséges földre, a pjog-ghía [piaoi, p'iao-k'i] tábornok alá lettek rendelve.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ellen először a pjog-ghía [piaoi, p'iao-k'i] tábornok vonult ki Dingxiang-ból, /Ting-hiang/, amikor azonban az elfogott emberektől megtudták, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kelet felé vonult, a császár azt parancsolta a pjog-ghía [piaoi, p'iao-k'i], hogy Dai /Tai/ prefektúrából vonuljon ki. Eközben kellett felvonulnia Dingxiang-ból /Ting-hiang/ a vezértábornagnak, a palotakapuk intendán-

¹³¹⁷ 城 cheng, cs'eng

¹³¹⁸ 姑衍 Guyan, Ku-jen, (régi ejtés: Ko-gjan) – Megjegyzés: a szabályszerűség alapján az eredeti név Korkan-nak hangozhatott {Horka? Gürkán? Karkasz?}

¹³¹⁹ 禪 shan, san

¹³²⁰ 翰海 Hanhai, Han-hai, (régi ejtés: Ghan-hmög/Ghon-hmog – ez utóbbi hangzása feltűnően hasonlít a magyar homok szóéhoz)

sával (Li Guang-gal /Li Kuang/), mint a frontszereg vezérével, valamint a fő istálló- és harci-kocsi-mesterrel (Gongsun Ao-val /Kung-szun Ao/), mint a baloldali sereg vezérével, Zhao Shiqi-vel /Csao Si-k'i/, a méltóságok urával¹³²¹ s a jobboldali sereg vezérével valamint Cao Xiang-gal /C'ao Hiang/¹³²², Pingyang /P'ing-jang/ fejedelmével¹³²³, az utóvéd vezérével.

Mindannyian a vezértábornagy parancsnoksága alá voltak helyezve. Eképpen vonult a sereg a sivatagon keresztül, 50 000 lovassal, a pjog-ghia-val [piaoqi, p'iao-k'i] együtt, egyesült erővel, hogy legyőzzék a hunok danhu-ját /tan-hu, tan-gjuo/.

Zhao Xin /Csao Hin/ bemagyarázta a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/, hogy a han haderő, emberei és lovai a sivatagon keresztül vonulva olyan kimerültek lesznek, hogy a hunok, úgyszólván, ülte fogadhatják és elfoghatják őket. Ezen tanács alapján mindenkit elvontak /délről/ és a nehéz társzekereket is északra küldték, csak a legjobb csapatokkal várták a sivatagtól északra a betörést. A vezértábornagy, amikor a határerődöktől már több, mint ezer li-t megtett, így találkozott össze a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ és a reá várakozó csatasoraival.

Ekkor a vezértábornagy megparancsolta, hogy az erős harci szekereket¹³²⁴ állítsák fel körben, hogy tábort képezzenek s ötezer lovas rázúdított a hunokra. Azok maguk is ugyancsak rohamra indultak, mintegy 10 000 lovassal. Naplemenete felé azonban szélvihar támadt s az arcukba szórta a homokot, ezért a két sereg nem láthatta egymást. Amikor a han had a jobb- és a balszárnyat is támadásba küldte, bekerítette a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/. Ő, amikor belátta, hogy a han seregek számbeli fölényben vannak az övéhez képest, sőt azok lovasai még mindig olyan fáradhatatlanul küzdöttek, hogy a hunok hátrányba kerültek, az alkonyi szürkületben felszállt egy hat öszvér vontatta harci kocsi és néhány száz vitéz lovassal áttörte a hanok gyűrűjét, majd északnyugat felé menekült. A sötétben mindkét fél vad hajszt rendezett a hadifoglyokért, miközben csaknem egyenlő arányban mészárolták le és sebesítették meg egymást. Közben a han had baloldali seregrészének a kezébe került egy ellenség, aki közölte, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ még a sötétség beállta előtt elmenekült. A han sereg az üldözésére még az éjszaka folyamán könnyűlovasságot küldött, a vezértábornagy serege azonban visszavonult, míg a hunok hadereje szétszóródva elmenekült.

Napkeltére (az üldözők) több, mint 200 li távolságból tértek vissza anélkül, hogy a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ elfogták volna, de több, mint 10 000 fejet és foglyot zsákmányoltak. Amikor elérték a Tin-ngan [Tianyan, T'ien-jen] hegységet és Zhao Xin /Csao Hin/ városát (vagy erődjét), megtalálták azt a gabonakészletet, amelyet Hunia a saját hadserege táplálására halmozott fel. A csapatok egy napig állomásoztak itt, majd visszavonultak, miközben a megmaradt gabonát felgyújtották.

Itt a szöveg néhány közlést tartalmaz Li Guang-ról /Li Kuang/ és Zhao Shiqi-ről /Csao Si-k'i/, amelyek azonban sokkal részletesebb formában megtalálhatók Li Guang /Li Kuang/ életrajzában, ezért itt átsiklunk rajtuk. Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ életrajza ezután ezzel a szöveggel folytatódik.

¹³²¹ 主爵 zhu jue, csu küe, csu csüe

¹³²² 曹襄 Cao Xiang, C'ao Hiang, Cao Hsziang

¹³²³ 平陽侯 Pingyang hou, P'ing-jang hou

¹³²⁴ 武剛車 wugang che, wu-kang cs'ö

A pjog-ghía [piaoi, p'iao-k'i] tábornok 50 ezer fős serege, harci szekereivel, hadtápjával ugyanolyan volt, mint a vezértábornagyé. De alárendelt tábornokai ¹³²⁵ nem voltak, mivel Li Gan /Li Kan/ és mások csak magasabb rangú főtisztek ¹³²⁶ voltak, tábornoki jogkörrel felruházva. Miután Dai-ból /Tai/ és Youbeiping-ből /Ju-pei-p'ing/ kivonults megtett több, mint ezer li-t, beleütközött a baloldali terület seregébe. A fejek leütésében és az emberek elfogásában még sikeresebb volt, mint a vezértábornagy hadserege. Amikor visszatért, a császár kijelentette: „Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ pjog-ghía [piaoi, p'iao-k'i] tábornok csatába vezette a sereget és Hjuön-juk [Hunyü, Hun-jü] ¹³²⁷

Tehát Hunor, lásd a 23. oldalt! A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ itt Hjuön-jun-t [Hunyün, Hun-jün], Hunor-t ¹³²⁸ ír!

harcosainak elfogását személyesen irányította. Csak könnyű felszerelést málházott fel, így vonult át a nagy sivatagon, a Huok-tjang-gjo [Huo Zhangju, Huo-csang-kü] ¹³²⁹ lábának földjén és I-tyu-pjör-kjuo-györ [Yizhubicheqi, Ji-csu-pi-cs'ö-k'i] vidékén ¹³³⁰ és csatát vívott a baloldali főszereg vezérével, amelyek során fejeket ütöttek le.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ itt a lefejezni ¹³³¹ jel helyett ezt a jelet ¹³³² adja, de ennek nincs jelentése, ezért valószínűleg íráshiba.

foglyokat, zászlókat és üstdobokat zsákmányolt. Átvonult a Gyap-lia-ghu-n [Shelihou, Sö-li-hou] ¹³³³, átkelt a Kjong-luo-n [Gonglü, Kung-lü] ¹³³⁴, foglyul ejtette Dhuön-dhu [Tun-tou, T'un-t'ou] királyát ¹³³⁵, Han ¹³³⁶ királyát még egy másik királlyal együtt, valamint a tábornokot, a kancellárt és 83 tang-gho-t [danghu, tang-hu] s főparancsnokokat. A Lang-kjo-szjo [Langjixu, Lang-ki-hü] hegységnél feng-áldozatot, a Ko-gjan-nál [Guyan, Ku-je] san-áldozatot mutatott be. Fel és levonult a Hanhai hegységben. Az általa foglyul ejtett

A Shiji-ben /Si-ki/ itt ez áll, ¹³³⁷ a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ pedig ez, ¹³³⁸ ami bizonyára helyesebb, mert a Dalok könyvének Xiaoya /Hiao-ja/ ¹³³⁹ ciklusában előforduló vers így hangzik: »Megragadta a kikerdezendő főembereket/ és elfogta közembereket«).

ellenség száma 70443 fő volt. Az ő seregének csak három tized része veszett oda, az élelmiszert az ellenségtől vette el, így messze, igen messze előrenyomult anélkül, hogy az élme elfogyott volna. 5800 családdal növelem a pjog-ghía [piaoi, p'iao-k'i] tábornok adománybirtokát.

¹³²⁵ 裨將 pijiang, p'i-kiang, pi-csiang

¹³²⁶ 大校 dajiao, ta-kiao, ta-csiao

¹³²⁷ 董粥 hunyu, hun-jü, (rég. ejtés: hjuön-juk)

¹³²⁸ 董允 hunyun, hun-jün, (rég. ejtés: hjuön-jun)

¹³²⁹ 獲章渠 Huozhangju, Huo-csang-kü, Huo-csang-csü (rég. ejtés: Huok-tjang-gjo). A szerző az első írásjegyre a 'Hik' fonetikát használja, ezt a kiejtést azonban nem tudni, mely lexikonban lelte fel.

¹³³⁰ 以誅比車耆 Yizhubicheqi, Ji-csu-pi-cs'ö-k'i, (rég. ejtés: I-tyu-pjör-kjuo-györ)

¹³³¹ 斬 zhan, csan

¹³³² 雙 shuang, suang

¹³³³ 涉離侯 Shelihou, Sö-li-hou, (rég. ejtés: Gyap-lia-ghu)

¹³³⁴ 弓閭 Gonglü, Kung-lü, (rég. ejtés: Kjong-luo)

¹³³⁵ 屯頭 Tuntou, T'un-t'ou, (rég. ejtés: Dhuön-dhu)

¹³³⁶ 韓 Han, Han

¹³³⁷ 執鹵獲醜 zhi lu huo chou, cse lu huo cs'ou: elfogta és elhurcolta a foglyok tömegét

¹³³⁸ 執訊獲醜 zhi xun huo chou, cse hün huo cs'ou: elfogta és kihallgatta a foglyok tömegét

¹³³⁹ 小雅 Xiaoya, Hiao-ja

Youbeiping /Ju-pei-p'ing/ prefektúra kormányzója, Lu Bode /Lu Po-tö/¹³⁴⁰, akit a pjog-ghia [piaoi, p'iao-k'i] tábornok mellé adtak, egyesült vele a Yu /Jü/¹³⁴¹ falánál

A Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ itt Xing /Hing/¹³⁴² áll.

anélkül, hogy elkészt volna, majd vele együtt nyomult előre a Dhog-gyo [Taoutu, T'ao-t'u] hegyekig¹³⁴³ és 2700 fejet és foglyot ejtett. Egy 1600 család adománybirtokkal együtt megkapja a Huli (Fuli) fejedelme¹³⁴⁴ méltóságát is.”

A Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ itt Peili /P'ei-li/¹³⁴⁵ áll.

Az itt szereplő szövegkivonatokban néhány, eddig soha, sehol nem említett földrajzi név szerepel Mongólia északi részéből, amelyeket esetleg értelmezni kell. Ehhez, ezeken a kivonatokon kívül, más eszköz, sajnos, nem áll a rendelkezésünkre.

Wei Qing /Wei K'ing/ vezértábornagy tehát Dingxiang /Ting-hiang/ prefektúra területéről indult el, amely Huhhot vidékének felel meg. Amint olvastuk, ez a hadvezér Kr. sz. előtti 123-ban kétszer is innen nyomult előre Hunia területének magváig, ami arra kényszerítette a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ hogy a sivatag északi részébe vándoroljon el. Tehát nem fér kétség ahhoz, hogy ő most, amikor az volt a szándéka, hogy a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ immáron a sivatagon túl is felkeresse, ismét ugyanazon az úton vonult, mint korábban.

A sivatagtól északra, amint tovább olvassuk, a határerődítményektől több ezer li távolságra, sikerült bekerítenie a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ haderejét. Huhhot-tól ezer li azonban semmiképpen sem elég ahhoz, hogy elérjék a sivatag északi peremét. Ennek inkább a kétszeresére van szükség. Ugy tűnik tehát, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ amikor Wei Qing /Wei K'ing/ megtámadta, a sivatag peremvidékét lépte át a legutolsó délkörön, Urga hosszúsági fokánál. Ha ezt a feltevést a szöveges beszámoló mellé tesszük, miszerint a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ bekerítése és veresége után, északnyugat felé menekült, akkor az orosz térkép azt mutatja nekünk, hogy az Orchon irányába vonult el. Ugyanott fekszik – amint a szöveg is mondja – több mint 200 li, azaz 85 km távolságra a csatamezőtől a Tien-ngan [Tianyan, T'ien-jen] hegység és Zhao Xin /Csao Hin/ sánca (védműve), amelyet a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ feltehetően ennek a jabgunak a tanácsára, a han betörés ellen bástya-védműnek építtetett ki. Ezen túlra a vezértábornagy nem merészkedett s ebből az a valószínűség adódik, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ fő tábora és udvara ezen a sáncművön túl, ugyanabban az Orchon-völgyben feküdt, ahol a későbbi évszázadokban a türkök és az újgurok fejedelmei és a mongolok viláгурalmának megalapítói uralkodtak s akikről a karabalgaszun-i és a karakorumi romok és feliratok tanúskodnak. Forduljunk most a szövegek azon közlései felé, amelyek Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ egyidejű előrenyomulásáról beszélnek.

Ő Dai /Tai/ prefektúra területéről nyomult előre Kelet királya ellen és biztosan azt az utat követte, amely a Guyang /Ku-jang/ és a Kalgan-hágón keresztül vezet. Több mint 2000 li volt a háta megett, amikor Kelet királyára, aki mögötte jött, Huok(Hik)-dzsang-ghu [Huo-zhangju, Huo-csang-kü] folyóvidéknél hatalmas vereséget mért. Az orosz térkép most azt mutatja, hogy a Kalgan-út a 106. hosszúsági fok meridiánjától nem messze elágazik és az egyik ága az Orchon irányába megy. De azt is megmutatja nekünk, hogy ez az ága a Dolon-kara hegyláncától délre egy folyó völgyében húzódik, amelynek Tuchum a neve s ez a folyó

¹³⁴⁰ 路博德 Lu Bode, Lu Po-tö

¹³⁴¹ 與 Yu, Jü

¹³⁴² 興 Xing, Hing, Hszing

¹³⁴³ 橐余 Taotu, T'ao-t'u, (rég. ejtés: Dhog-gyo)

¹³⁴⁴ 符離侯 az első két írásjegyre lásd: 1109. sz. lábjegyzet, a harmadik írásjegy: hou, a. m.: fejedelem

¹³⁴⁵ 祁離 Peili, P'ei-li

az Ike-tuchum tóba ömlik. Ez az akkori Dai /Tai/ prefektúra határától valóban több mint 2000 li távolságra lehetett. Kézenfekvő tehát az a feltételezés, hogy ez az a vidék, ahol Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ rávetette magát az őt követő baloldali király főhadvezérére és nagy győzelmet aratott.

Vegyük most közelebbről szemügyre a császári nyilatkozatot. A Shiji-ben /Si-ki/ ezt olvasuk: ¹³⁴⁶ amit úgy lehet lefordítani, hogy

a Huok(Hik)-tjang-gjo [Huo Zhangju, Huo-csang-kü] folyóvidékén vonult át...

A Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ azonban ez így szól: ¹³⁴⁷ Itt tehát a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ szót beletoldották, tehát a mondatot így lehet olvasni:

Atvonult a folyóvidéken és foglyul ejtette danhu /tan-hu, tan-gjuo/ tjang-gjo-ját [Zhangju, csang-kü].(?)

Tekintettel erre az olvasatra a kommentátorok kénytelenek a tjang-gjo-t [Zhangju, csang-kü] egy hun miniszteri méltóságnak értelmezni, de mivel ilyen címmel sehol sem találkozunk, feltételezzük, hogy itt szövegjavítással van dolgunk, amelyet talán szöveghamisításnak kelletne neveznünk, ezért mi inkább a Shiji /Si-ki/ szövegéhez tartjuk magunkat. Akkor pedig könnyen felfedezhető, hogy ebben a jelben ¹³⁴⁸ a tuk [zhuo, cso] ¹³⁴⁹ elírása kell legyen és hogy a Huok(Hik)-tuk-gjo [Huo Zhangju, Huo-cso-kü] névvel ¹³⁵⁰ van dolgunk, amely majdnem pontosan az Ike-tuchum (tuchur?) nevet adja vissza.

A szövegben közvetlenül ez után következik öt jel: I-tyu-pjör-kjuo-györ [Yizhubicheqi, Ji-csu-pi-cs'ö-k'i], vagy ahogyan a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ nevezi: I-tyu-pök- ¹³⁵¹ kjuo-györ [Yizhubicheqi, Ji-csu-pei-csö-k'i], s mi tanácstalaul állunk ezzel szemben, jóllehet egy kommentátor arról biztosít bennünket, hogy itt egy hun király címéről /titulusáról/ van szó.

Ez után a zsákmányban gazdag, ragyogó győzelem után, a császári nyilatkozatban ezt olvashatjuk:

„Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ a Gyap-lia-ghu-n [Shelihou, Sö-li-hou] vonult keresztül.” ¹³⁵²

A Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ itt ez a mondat áll:

„Atvonult a Tu-lan-ghu-n [Dunanhau, Tu-nan-hou].” ¹³⁵³

Yan Shigu /Jen Si-ku/ szerint itt egy hegységről van szó, és valóban minden fáradtság nélkül felismerjük a jelenlegi térképeken szereplő Dolon-gara vagy Dolon-kara hegylánc nevét, amely az Ike-tuchum folyó mentén északon helyezkedik el. A történetíró tehát, az ő egyszótagú nyelvének megfelelően, amelyben nincs r, a saját szájíze szerint a gara szót gau-nak vagy gou-nak vette, s ezzel a jellel ¹³⁵⁴ adta vissza, amely ma hau vagy hou hangzású. Ugyanennek a helynek az írása a Shiji-ben /Si-ki/ már könnyen magyarázható. Először is ez a jel ¹³⁵⁵, ennek ¹³⁵⁶ az elírása. Másodjára ez a jel ¹³⁵⁷ azt jelenti, hogy átlábalni valamilyen vízen, ez a

¹³⁴⁶ 涉獲章渠 she Huozhangqu, sö Huo-csang-k'ü (Huok-tjang-gjo)

¹³⁴⁷ 涉獲單于章渠 she huo danhu zhangqu, sö huo tan-hu csang-k'ü (tjang-gjo)

¹³⁴⁸ 章 zhang, csang

¹³⁴⁹ 卓 zhuo, cso, (régijejtés: tuk)

¹³⁵⁰ 獲卓渠 régijejtés: Huok-tuk-gjo (lásd még: 1329. sz. lábjegyzet)

¹³⁵¹ 北 bei, pei, (régijejtés: pök)

¹³⁵² 歷涉離侯 li Shelihou, li Sö-li-hou (Sö-li-hou régijejtése: Gyap-lia-ghu)

¹³⁵³ 歷度難侯 li Du-nan/lan-hou, li Tu-nan/lan-hou (régijejtés: Tu-lan-ghu)

¹³⁵⁴ 侯 hou, hou, (régijejtés: ghu)

¹³⁵⁵ 離 li, li

¹³⁵⁶ 難 nan, nan/ lan

¹³⁵⁷ 涉 she, sö

jel¹³⁵⁸ pedig azt, hogy átvonulni valamely vízen. Ennek a résznek az írója ezért, abban a hitben, hogy egy Lan-ghu [Lanhou, Lan-hou] nevű folyóról van szó, e jelet¹³⁵⁹ okoskodó átírással e jellé¹³⁶⁰ változtatta, s így megpróbálta a jövődöbéli olvasók minden kételyét eloszlatni. A Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/, szerencsénkre, a javítatlan jel maradt ránk.

Vessünk most egy pillantást a térképre s azt látjuk, hogy a 104. hosszúsági fok meridinánjától keletre egyetlen út vezet az Ike-tuchum folyó völgyéből a Dolon-kara hegységen keresztül a Tola völgyébe s aztán fel a hegybe Urga felé. Szövegeink szerint akkoriban a Tola a Kjong-uo [Gonglü, Kung-lü]¹³⁶¹ nevet kellett viselje, vagy amint a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ írja ugyanezen a helyen: a Kjong-lo [Gonglu, Kung-lu]¹³⁶² nevet. Nehéz azonban megszabadulni attól a gondolattól, hogy itt ez a jel¹³⁶³ nyomdahibaként áll a tu/t'u avagy to/t'o jel¹³⁶⁴ helyett s így a Tu-lu vagy To-lo átírási formájával van dolgunk. Valóban ez a jel¹³⁶⁵ a legújabb időkig a Tola név kínai átírásaként fordul elő, így például a Yidongzhi /Jitung-cse/ 349. fejezetének 18. oldalán ismét Tho-la-nak [Tula, T'u-la]¹³⁶⁶, a Shuofang Bei Cheng-ben /Suo-fang Pei Cs'eng/¹³⁶⁷ („Kész szekér az észak számára”), a 25. fejezetben a 34. lapon Tho-la-nak [Tula, T'u-la]¹³⁶⁸ adja vissza. Ezen utóbbi egy történeti, földrajzi, hidrográfiai és etnográfiai munka az orosz-kínai határvidékről, amelynek tisztázását a szerző, He Qiutao /Ho K'iu-t'ao/¹³⁶⁹ 1859-ben felajánlotta a császárnak, de az (a Nyári Palotában?) a tűz martaléka lett. Aztán császári pártfogással mégiscsak megjelenhetett nyomtatásban, mert az eredeti kézirat megmaradt. Ez 68 fejezetet tartalmaz, amelyeket megelőz még négy fejezet a mandzsú császárok rendeleteivel, és a korábbi évszázadokban, császári támogatással kiadott nyolc nagy mű kivonataival. Ázsia ezen nagy kiterjedésű vidékéről ennél tartalmasabb mű nincsen a világon!

A hadjárat célja természetesen a hunok haderejének teljes megsemmisítése volt. Ha tehát a forrásszöveg arról a Tolán túl szerzett nagy zsákmányról, fejeokról, foglyokról beszél, akik között nem kevesebb, mint három király, 83 birodalmi méltóság, egy főhadvezér és egy kancellár volt, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy a Tola folyó völgyében, talán éppen a mai Urga vidékén volt Kelet királyának fő ereje. A Lang-kjo-szjo [Langjixu, Lang-ki-hü] és a Ko-gjan [Guyan, Ku-jen] hegységek fekvése, ahol a pjog-ghia [p'iao-k'i] tábornok feng és san áldozatokat mutatott be, itt nem tárgyalható. Ezek az áldozatok ugyanis, amelyek a rövid császári nyilatkozatban dicséretre méltó és jelentős tényként szerepelnek, sajátosságosan megemlítve, valószínűleg a Hun Birodalom ünnepélyes vallási bekebelezését célozták. Valószínűleg az Égnek és a Földnek mutatták be ezeket, utalunk itt a Shiji /Si-ki/ 28. fejezetére és annak Chavannes-féle fordítására a Mémoires Historiques de Se-ma Tsien, III. kötetben.

A császári közleményben van még a következő négy írásjegyen¹³⁷⁰ lévő talányos közlés: (Huo Qubing /Huo K'ü-ping/) felment a Hanhai-ra és azután lejött.

¹³⁵⁸ 度 du, tu

¹³⁵⁹ 度 du, tu

¹³⁶⁰ 涉 she, sō

¹³⁶¹ 弓閭 Gonglü, Kung-lü, (rég. ejtés: Kjong-uo)

¹³⁶² 弓盧 Gonglu, Kung-lu, (rég. ejtés: Kjong-lo)

¹³⁶³ 弓 gong, kung, (rég. ejtés: kjong)

¹³⁶⁴ 土 tu, t'u, (rég. ejtés: tho)

¹³⁶⁵ 土 tu, t'u

¹³⁶⁶ 土刺 (喇) Tula, T'u-la, (rég. ejtés: Tho-la)

¹³⁶⁷ 朔方備乘 Shuofang bei cheng, Suo-fang pei cs'eng

¹³⁶⁸ 土拉 Tula, T'u-la, (rég. ejtés: Tho-la)

¹³⁶⁹ 何秋燾 He Qiutao, Ho K'iu-t'ao

¹³⁷⁰ 登臨翰海 deng lin Hanhai, teng lin Han-hai

Mit kell ezen a Hanhai-on érteni? Azt a hatalmas hegyvidéket, amelyben az Orchon, a Tamir, a Tola, a Kerülen és az Onon folyók forrásai vannak s amelyet még ma is összefoglalóan Hang'ai néven neveznek, s amelyet a Yidongzhi-ben /Ji-tung-cse/ és a nagy kínai térképeken, valamint a régebbi történeti forrásokban így írtak le¹³⁷¹? Vajon helyes-e a Hang'ai és a Hanhai közötti egyenlőségjel?

Ebben az esetben Huo Qubing-nek /Huo K'ü-ping/ minden bizonnyal a Dolon-kara hegységen messze túl kellett nyomulnia.

A Hanhai-t „repülő tengernek” lehet fordítani s a kínai írók ehhez a jelhez alighanem ezt a jelentést kapcsolták. A Kr. sz. utáni V. század nagy államférfija és tudósa, Cui Hao /C'ui Hao/¹³⁷² például úgy vélte, hogy ez a név egy olyan tengert jelent, ahol vedlenek a madárrajok. A kínaiak azonban csak a nagyon nagy tavakhoz fűzik hozzá a hai nevet, ilyenek pedig a térképeken Mongóliának azon a részén, amellyel most foglalkozunk, sehol sem találhatók. Ezzel szemben Hanhai-nak nevezik a Góbi-sivatagot. Azt azonban, hogy ez mióta van így, nem lehet megállapítani, de nem elképzelhetetlen, hogy tudósoknak és a hivatalnokoknak, akik mindig szorgalmasan törekedtek a legrégebbi nevek megőrzésére, az okot a Shiji-ben /Si-ki/ szereplő négy írásjegy szolgáltatja. Ezek a írásjegyek tehát a sivatagra is vonatkozhatnak, de akkor mit kezdjünk ezekkel a jelekkel¹³⁷³, amelyek viszont nem mást jelenthetnek, mint „felmászni” és „lemászni”? Az is tény viszont, hogy a régi forrásokban a sivatagot mindig ezzel a jellel¹³⁷⁴ írták és egyetlen egyszer sem nevezték Hanhai-nak. Felállítható tehát az a hipotézis, hogy a sivatag a későbbi Hanhai nevét annak köszönheti, hogy a Hang'ai-hegység előtt fekszik. Ez a feltevés jobban megállja a helyét, mint Richthofené (China I. ,24.), aki szerint a Hanhai „száraz tengert” jelent s ezáltal utal a kínaiak bizonyos geológiai ismeretére. A han jelnek¹³⁷⁵ valójában soha sem volt száraz jelentése, így Richthofennek és a számára példaképül szolgáló sinológusoknak valószínűleg a száraz idő han írásjegye¹³⁷⁶ vagy a száraz jelentésű han¹³⁷⁷ jegy lebeghetett a szeme előtt.

A Shiji /Si-ki/ 111. fejezetében lévő Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ életrajz végül még a következőket említi:

A hadsereg azon tisztjeinek és katonáinak a száma, akik hivatalokat vagy jutalmakat kaptak, igen nagy volt. Egyedül csak a vezértábornagy adománybirtokait nem növelték meg s az ő seregének egyetlen tisztje vagy harcosa sem emelkedett fejedelmi rangra.

Amikor a két sereg elhagyta a határerődítményeket, az ügyeletes hatóság¹³⁷⁸ 140 000 lovat számolt meg, a magántulajdonú lovakat is beleértve, de ebből nem egészen 30 000 tért csak vissza a határerődítményekbe. Létrehoztak még a hadügyek legfőbb igazgatója¹³⁷⁹ méltóságát, amely (rangot) a vezértábornagynak és a pjog-ghia [piaqi, p'iao-k'i] tábornoknak is oda adományoztak. De azt a parancsot is kiadták, hogy a pjog-ghia [piaqi, p'iao-k'i] tábornoknak ugyanakkora legyen a jövedelme, mint a vezértábornagynak. Így azután Wei Qing /Wei K'ing/ vezértábornagy napról-napra egyre inkább háttérbe szorult, míg a pjog-ghia [piaqi, p'iao-k'i] tekintélye naponta növekedett... A yuanshou /jüan-sou/ uralkodói szakasz hatodik évében (117) meghalt.

¹³⁷¹ 杭愛 Hang'ai, Hang-ai

¹³⁷² 崔浩 Cui Hao, C'ui Hao

¹³⁷³ 登臨 deng lin, teng lin

¹³⁷⁴ 幕 mu, mu

¹³⁷⁵ 翰 han, han

¹³⁷⁶ 旱 han, han

¹³⁷⁷ 乾 gan, kan

¹³⁷⁸ 閼官 yuan guan, jüan kuan

¹³⁷⁹ 大司馬 dasima, ta-sze-ma

14 évvel azután, hogy a vezértábornagy a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ bekerítette (tehát 106-ban) meghalt anélkül, hogy még egyszer harcolt volna a hunok ellen. A Han Birodalom lovainak száma ugyanis nagyon megfogyatkozott, azonkívül a Hannak délen a két Yue /Jüe/¹³⁸⁰, keleten pedig Gyog-szjan [Zhaoxian, Csao-hien] (=Korea) ellen kellett küzdenie, de Qiang /K'iang/ ellen is fegyvert fogott és a délnyugati barbárok ellen is. Hosszabb időn keresztül tehát nem állt módjában fegyverrel fellépni a hu-k ellen.

A Shiji /Si-ki/ 109. fejezetében is találhatók még beszámolók erről a nagy hadjáratról, mégpedig Li Guang /Li Kuang/ életrajzában, aki az előørs vezére volt. Ez így hangzik:

Két évvel később (119) a vezértábornagy és a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok nagy haderővel vonult csatába a hunok ellen. Li Guang /Li Kuang/ ismételtlen engedélyt kért, hogy ő is kivonulhasson, az Ég Fia azonban nem engedte meg, mivel túl öregnek tartotta hozzá. Elég hosszú ideig tartott, amíg engedett és az előørs vezetőjévé tette. Ebben az évben, a yuanshou /jüan-sou/ uralkodói szakasz negyedik esztendejében Li Guang /Li Kuang/ a vezértábornaggyal csatába indult, amikor a határerődökön kívül elfogott emberektől megtudta, hogy hol van a danhu /tan-hu, tan-gjuo/. Ekkor ő maga kerekedett fel a legjobb csapataival, hogy a lehető leggyorsabban megkeresse (őt) és megparancsolta Li Guang-nak /Li Kuang/, hogy a jobboldali tábornok (Zhao Shiqi /Csao Si-k'i/) seregéhez csatlakozzon, tehát a keleti úton vonuljon fel. Ez az út kanyargós, ezért hosszabb. A főerő azonban egy vízben és növényzetben szegény úton vonult fel, ami a szakaszos előrenyomulást lehetetlenné tette. Li Guang /Li Kuang/ ezért a következő kérelemmel állt elő: „Az én tisztem az, hogy az előørs tábornoka legyek, most a vezértábornagy mégis más helyre állít és azt parancsolja, hogy a keleti úton vonuljak fel. Én, aki – amióta összekötve viselem a hajamat (azaz: amióta felnőtt férfi lettem) – mindig a hunok ellen harcoltam, most hogy végre alkalom kínálkozik, szeretnék magával a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ megmérkőzni, a legelső sorokban állni és a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ vívott csatában mindenkinél előbb elesni.”

A császár azonban titokban figyelmeztette a vezértábornagyot, hogy a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ ne állítsa szembe Li Guang-ot /Li Kuang/, aki már nagyon idős és gyakran sikertelen, nehogy a hadjárat ezáltal elvétsé célját. Hozzájárult ehhez még az is, hogy Gongsun Ao /Kung-szun Ao/, aki nemrégiben vesztette el vazallusi méltóságát, a vezértábornaggyal a központi hadsereg vezéréként vonult fel, aki őt, a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ való találkozásakor, maga mellett akarta tudni. Ez is oka volt annak, hogy az elővéd tábornokának (Li Guang-nak /Li Kuang/) a másik utat írta elő. Li Guang /Li Kuang/ megtudta ezt és élesen tiltakozott a vezértábornagnál. Ő azonban nem törődött vele, hanem elküldte Li Guang /Li Kuang/ sátrához a prefektúra alkormányzóját a pecsétjével ellátott levéllel: „Ezen levél szerint, sürgősen foglald el a posztodat!” Li Guang /Li Kuang/, anélkül, hogy ezen levél miatt a vezértábornagnak kifejezte volna a köszönetét, elutazott s mélyen elkeseredve és felháborodva érkezett meg posztjára. Összevonta csapatait és a jobboldali sereg vezérével, Zhao Shiqi-vel /Csao Si-k'i/ együtt előrenyomult a keleti úton.

Seregének azonban nem volt vezetője, így eltévedt és lemaradt a vezértábornagy mögött, aki csatát vívott a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/. Mivel a danhu /tan-hu, tan-gjuo/

¹³⁸⁰ 越 Yue, Jüe

elmenekült és nem tudták elfogni, serege visszavonult és déli irányban ismét átvonult a sivatagon azért, hogy találkozzon az előőrs és a jobboldali sereg tábornokaival. Amikor Li Guang /Li Kuang/ a vezértábornagy seregét visszatérni látta, letáboroztatta a saját seregét. A vezértábornagy ide küldte a prefektúra alkormányzóját¹³⁸¹, hogy vigyen Li Guang-nak /Li Kuang/ ajándékul rizst és bort valamint hogy kihallgassa őt és Zhao Shiqi-t /Csao Si-k'i/ eltévedésük okai felől, mivel az Ég Fiának jelentést kívánt tenni a hadjárat alatt elkövetett hibákról.

De mielőtt még Li Guang /Li Kuang/ felelősségéről beszámolt volna, az alkormányzó azt a parancsot kapta a vezértábornagtól, hogy Li Guang-ot /Li Kuang/ sürgősen küldje a sátrába s válaszait ott vegye jegyzőkönyvbe. Li Guang /Li Kuang/ kijelentette: „Az én vezérkari tisztjeim¹³⁸² ártatlanok, én magam vagyok az, aki útközben eltévedt s ezt magam mondom jegyzőkönyvbe.” Ezt követően a saját sátrába ment és az ő zászlója alatti férfiakhoz így szólt: „Amióta összekötve viselem a hajamat, hetven kisebb-nagyobb csatát vívtam a hunokkal s amikor végre most a császár abban a szerencsében részesített, hogy a vezértábornaggal személyesen mehettem csatába a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ellen, akkor a vezértábornagy az én hadtestemet más útra vezényelte, olyanra, amely kanyargós és hosszabb. Ezen felül még eltévedtem. Vajon az Ég rendelése volt ez? Több, mint hatvan évesen már nem vagyok képes helytállani a kard és a toll (a bíróság) előtt.” Ekkor kivonta kardját és elvágta a saját nyakát. Tisztjei és vezérei, de az egész hadserege jajgatott s mihelyt a nép is megtudta, mindenki, akár ismerte őt, akár nem, akár öreg volt, akár fiatal, könnyeket ontott.

Igy azután a jobboldali sereg tábornokát (Zhao Shiqi-t /Csao Si-k'i/) egyedül adták át a bírónak. Halálra ítélték, de ő kivásárolta magát a büntetés alól és közemberre fokozták le.

Fordítsuk most a figyelmünket a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetére.

A hunok tehát messze visszahúzódtak s a sivatagtól délre nem létezett többé királyi udvar. A Han Birodalom átlépte a Huanghe-t /Huang-ho/ és Shuofang-tól /Suo-fang/ nyugatra, egészen Lingji /Ling-ki/¹³⁸³ (Lanzhou-tól /Lan-csou/ északnyugatra) mindegyik öntözőcsatornákat ásott és megművelte a földeket. Hivatalnokai, tisztjei és katonái, mintegy 50–60 000 fő, lassanként úgy bekebelezték az egész földet, a (rég) hun terüetről északra, mint hernyó emészti fel a levelet.

Amikor a Han Birodalom két hadvezére nagy erővel kivonult és bekerítette a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ ez 80–90 000 embert vesztett halottakban és foglyokban, de a han sereg is elvesztett néhány tízezer harcost és elpusztult több, mint százezer lova. Az igaz, hogy a Hun Birodalom megcsönkítva és megsebezve messze visszahúzódtott, de a Han Birodalomnak túl kevés lova volt ahhoz, hogy újra felvonuljon ellene. Zhao Xin /Csao Hin/ tanácsára követséget küldött a Han-udvarhoz, hogy barátságos szavakkal békés kapcsolatok kialakítását kérje tőle. Az Ég Fia az ügyet a tanácsosai elé utalta, akiknek egy része támogatta a békés viszonyt, más részük azonban amellet volt, hogy a hunokat nyomban meghódításra kell kényszeríteni, amikor is a kancellár és Ren Shang /Zsen

¹³⁸¹ 長史 zhangshi, csang-si

¹³⁸² 校尉 jiaowei, kiao-wei, csiao-vej

¹³⁸³ 令居 Lingji, Ling-ki, Ling-csi

Sang/¹³⁸⁴ alkormányzó kijelentette: „A Hun Birodalom most megverve kimerült, utasítsuk tehát, hogy a mi külhoni alattvalónk legyen, s a határon a császári audiencián jelenjen meg.” Ezzel küldte el a han (császár) Ren Shang-ot /Zsen Sang/ a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/.

Amikor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a követnek ezt a felszólítását meghallotta, dühbe gurult, visszatartotta őt és nem engedte hazatérni. A Han-udvarnál eddig olyan hun követek voltak, akik átálltak a Han-dinasztiához, ezért azután a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ gyakran visszatartott magánál han követeket, miközben ismét harcosokat és lovakat gyűjtött.

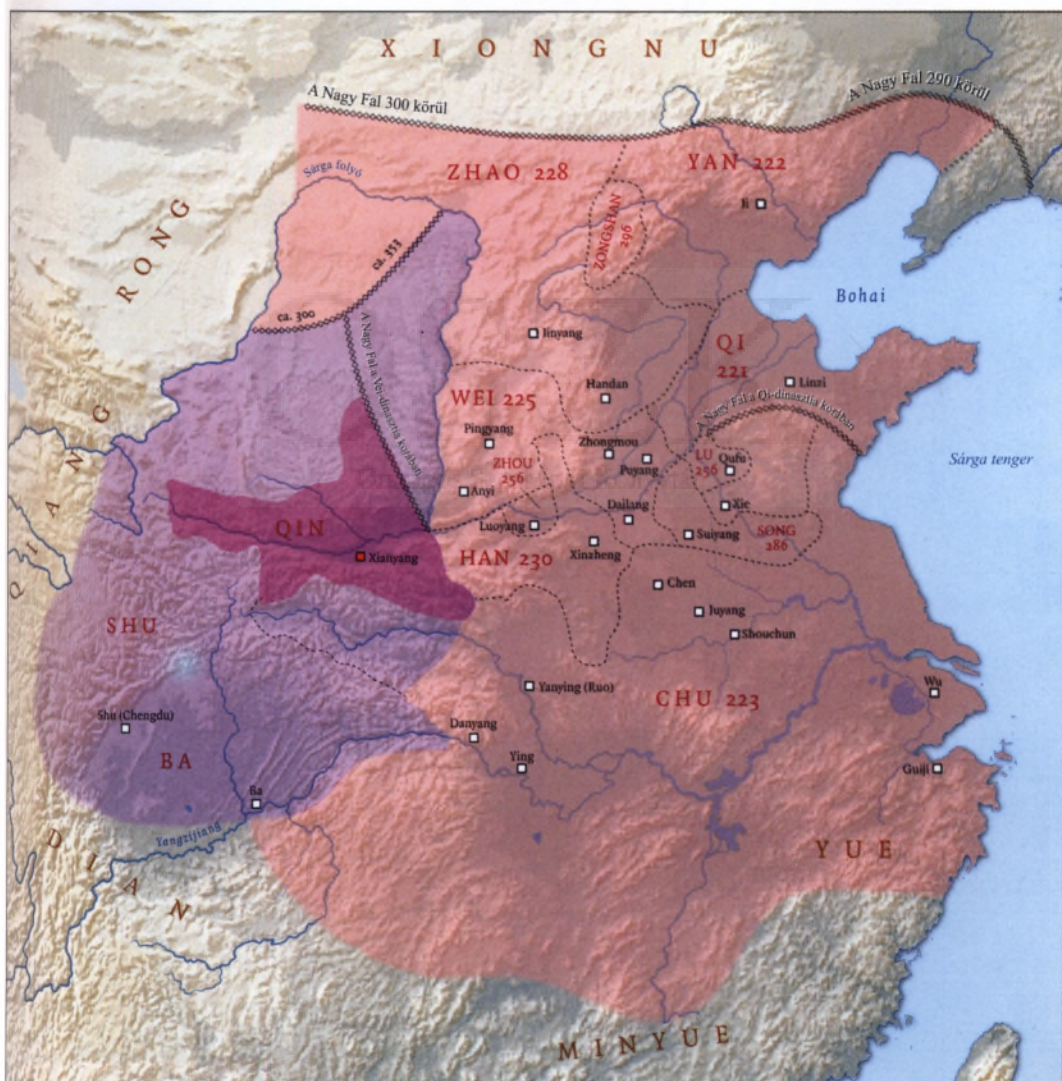
Mivel azonban Huo Qubing /Huo K'ü-ping/ pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornok meghalt (117), egy ideig nem indítottak hadjáratokat a hu-k ellen. Így telt el néhány év, amikor kormányzása 13. évében meghalt Jer-dhiör-je [Yidixia, Ji-ti-hia] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ s az ő fia, O-gyuor [Wuwei, Wu-wei]¹³⁸⁵ lett a danhu /tan-hu, tan-gjuo/.

Ez a yuanding /jüan-ting/¹³⁸⁶ uralkodói szakasz harmadik éve (114) volt.

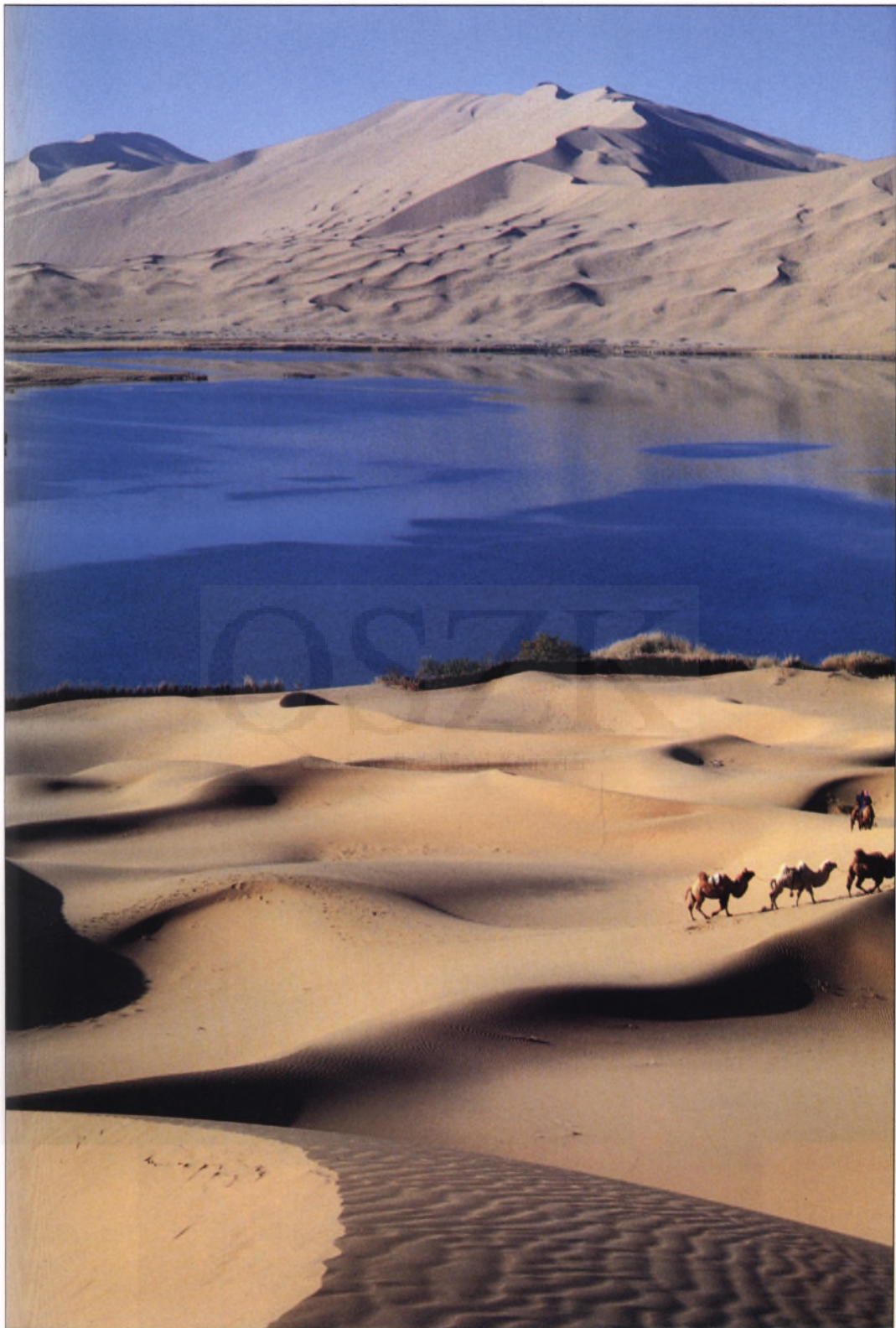
Ennek a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a kínai átírású nevét talán O-jung-nak kell kiejteni, a Kangxi /K'ang-hi/ lexikon ugyanis idéz egy esetet, amikor ennek az írásjegynek¹³⁸⁷ jung¹³⁸⁸ hangzása van, valószínűleg azért, mert a jung¹³⁸⁹ elírásáról van szó.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

¹³⁸⁴ 任尚 Ren Shang, Zsen Sang
¹³⁸⁵ 烏維 Wuwei/uj, Wu-wei/ui, (régí ejtés: O-gyuor)
¹³⁸⁶ 元鼎 yuanding, jüan-ting
¹³⁸⁷ 維 wei, wei/ ui, (régí: gyuor)
¹³⁸⁸ 於恭切 jü + kung = jung
¹³⁸⁹ 雍 yong, jung

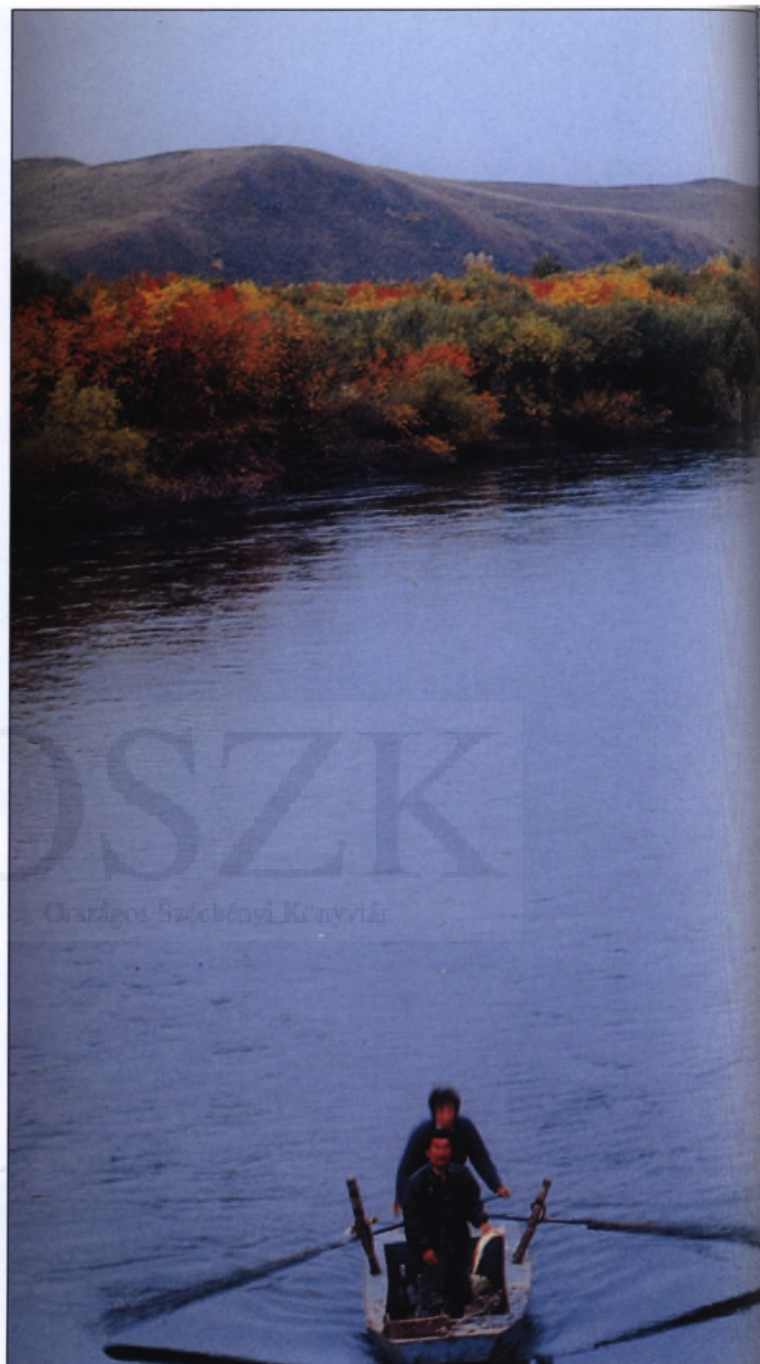

1. Kína a Hadakozó Fejedelemségek (Kr. sz. előtt 481–21) és a birodalmat egyesítő Qin /K'in/ dinasztia (Kr. sz. előtt 221–206) korában. Sötétlila jelzi a Qin /K'in/ eredeti területét, a lila a Qin Birodalom kiterjedését Kr. sz. előtt 300 körül, a barnáspiros a Qin Birodalom kiterjedését Kr. sz. előtt 220 táján

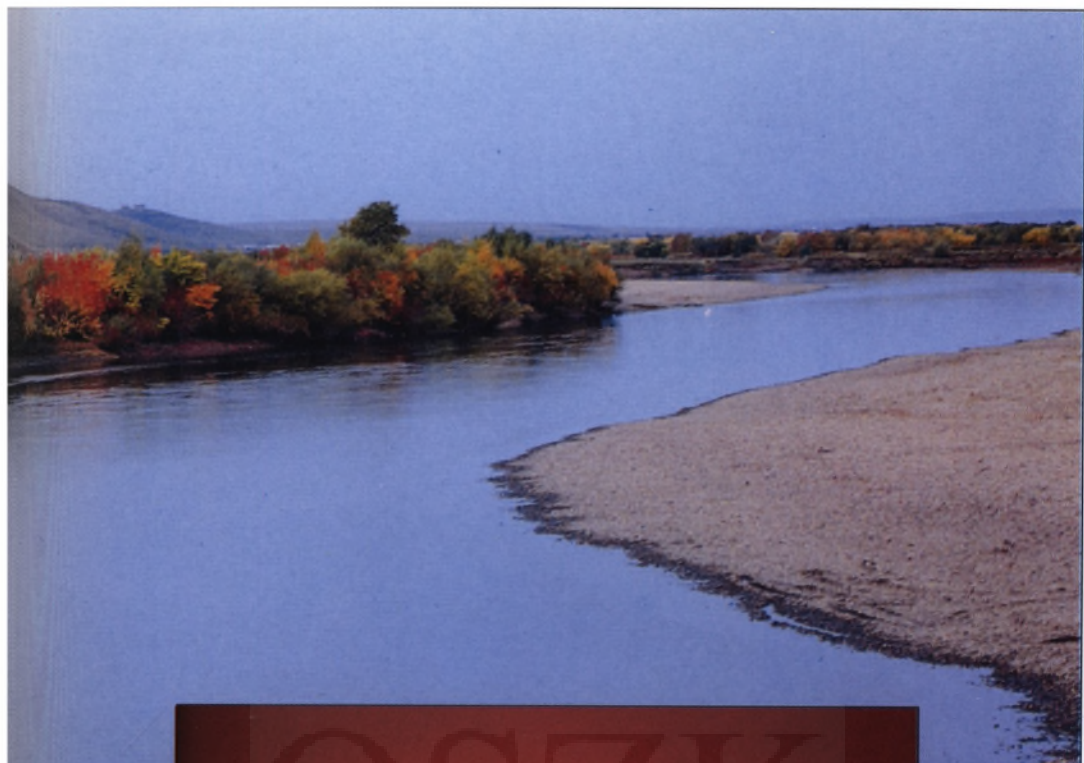

III. A Góbi sivatag Badain Jaran nevű része

IV. Az Ergüne folyó és vidéke

V. Arany korona Aluchaideng-ből /A-lu-cs'ai-teng/ a Hadakozó
Fejedelemségek korából. Átmérője 165 mm, magassága 71 mm, súlya 1202 g

VI. Négy öszvért ábrázoló bronz lemez Yikezhao /Ji-k'o-csao/ területéről a Nyugati Han korból

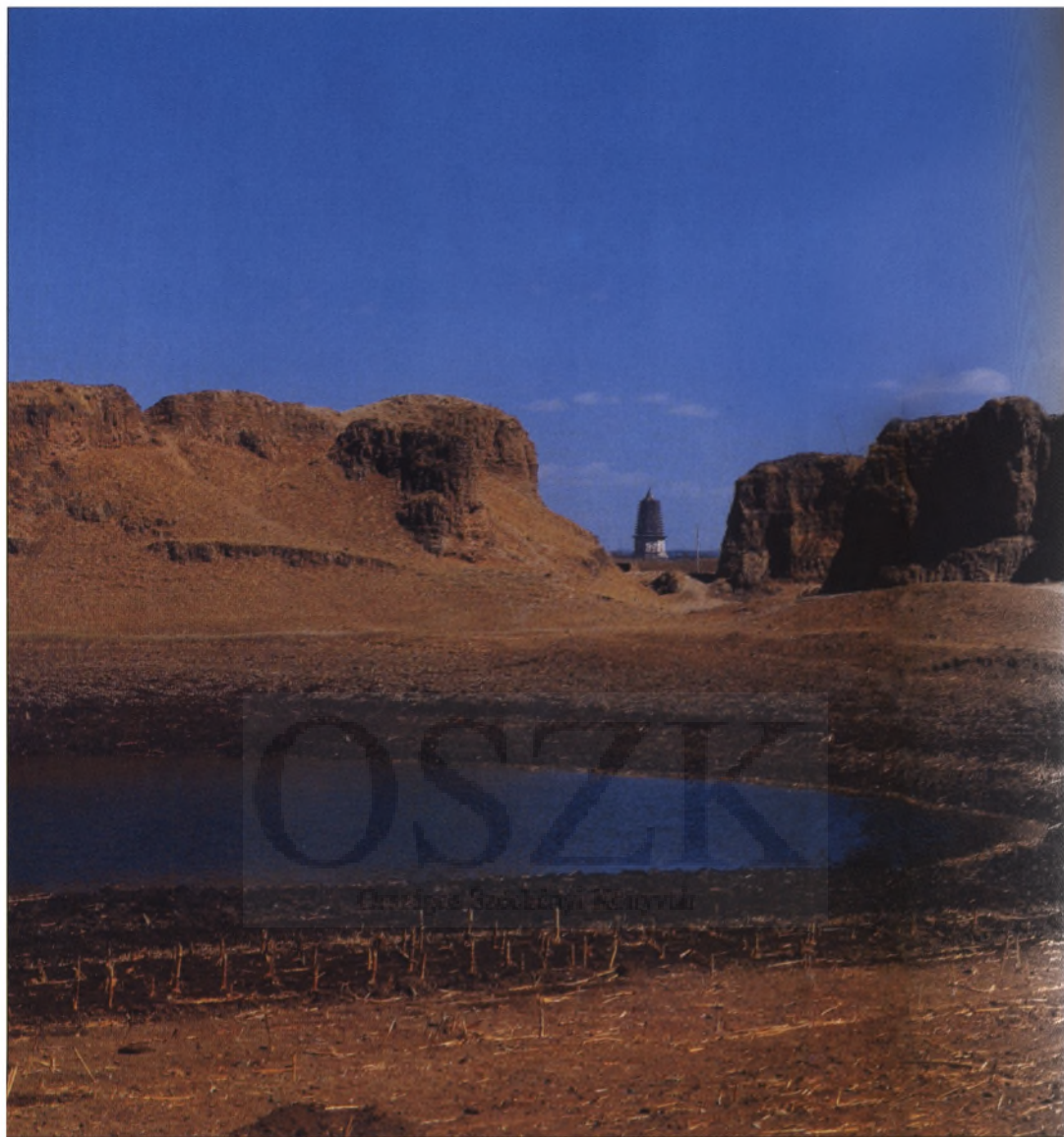
VII. Párducos bronz lemez Yikezhao /Ji-k'o-csao/ területéről a Nyugati Han korból

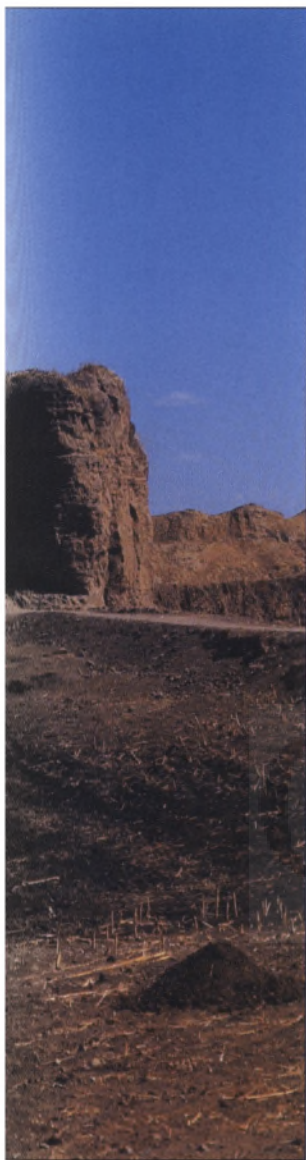
VIII. Lovat ábrázoló arany csüngő Kezuozhong /K'o-co-csung/ bannerből az Északi Dinasztiák (Kr. sz. után 386–581) korából

IX. Bikafejes és lófejes arany lemez az Északi Dinasztiák korából Xihezicun-ból /Hi-ho-ce-c'un/

X. A sztyeppei Selyemút jellegzetes képe

XI. Kosfejes bronz botvég Belső-Mongóliából a Hadakozó Fejedelemségek (Kr. sz. előtt 481–221) korából

XII. Talpas bronz üst a Nyugati Han-dinasztia korából
(Kr. sz. előtt 206 – Kr. sz. után 9)

XIII–XIV. Kővetek kőszobrai jellegzetes hajviselettel
Taizong /T'ai-cung/ császár síremlékéről Yanxia /Jen-hia/
községben, Liqun /Li-k'üan/ járásában a Tang dinasztia
(Kr.sz. után 618–907) korából 636 tájáról

XV. Színes selyem-damaszt stilizált fákkal a Turfán környéki
Astana-ból az Északi Dinasztiák korából

XVI. Nemez nyeregtakaró részlete a pazyriki I. kurgánból a Kr.-sz. előtti V. századból

XVII. Nemez nyeregtakaró részlete a pazyriki 2. kurgánból

XVIII. Fából faragott és bőrrel borított dísz a Kr. sz. előtti V. századból a pazyriki 2. kurgánból

XIX. Fából faragott és bőrrel díszített szarvas figura a pazyríki 2. kurgánból

XX. Talpas arany csésze Xi'an-ból /Hi-an/ a Tang-korból

**O-GYUOR [WUWEI],
Kr. sz. előtt 114–105**

A Gansu /Kan-szu/-ból Xinjiang /Hin-kiang/-ba vezető út keresztezi a Nagy Falat

◀ ELŐLSŐ OLDALON: a Qin Shi Huangdi /K'in Si Huang-ti/ korában épített fal a Liupan /Liu-p'an/-hegynél, Guyuan /Ku-jüan/ tartományban

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete így folytatódik:

O-gyuo [Wuwei] kormányra lépése után a han-i Ég Fia első ízben tett körutazást a prefektúrák és a járások között. Azután a Han Birodalom dél felé fordult és a két Yue /Jüe/¹³⁹⁰ ellen büntető hadjáratot indított, így azután nem került sor háborúra a hunok ellen, akik mégsem hajtottak végre betöréseket a határvidékekre. O-gyuo [Wuwei] kormányzásának harmadik évében (111) a han had megsemmisítette délen Yue-t /Jüe/, és Gongsun Ho-t /Kung-szun Ho/, az egykori fő istálló- és harci-kocsi-mestert Jiuyuan-ból /Kiu-jüan/, 50 000 lovassal küldte csatába (a hunok) ellen. Ez a hadvezér Pjog-csjo [Fuju, Fu-kü] kútjaiig¹³⁹¹ kétezer li távolságot tett meg, majd azután visszatért anélkül, hogy egyetlen hunt látott volna. A han (császár) Zhao Ponu /Csao P'o-nu/ egykori fejedelmet, aki a pjog-ghia [piaoqi, p'iao-k'i] tábornokkal (már) felvonult, Lingji-ből /Ling-ki/ 10 000 lovassal ugyancsak kivonultatta. Miután néhány ezer li-t megtett s elérte a Hun folyamot¹³⁹², ő is visszavonult anélkül, hogy egyetlen hunt látott volna.

Ezeknek az előrenyomulásoknak kétségtelenül a sivatagtól nyugatra eső, hunok által elhagyott területek ismételt megtisztítása volt a céljuk. Az előrenyomulás végpontját a Shiji /Si-ki/ 111. fejeztében lévő, Gongsun He-ről /Kung-szun Ho/ szóló nagyon rövid különtudósítás adja meg ezekkel az írásjegyekkel¹³⁹³, ami szintén Pjog-csjo-nak [Fuju, Fu-kü] hangzik. Ennek a helységnek a fekvése, sajnos, számunkra ismeretlen, ezért arról az útról, amelyen felvonult csak annyit tudunk, hogy Jiuyuan-ból /Kiu-jüan/ indult, tehát Wuyuan /Wu-jüan/ prefektúra egyik járásából (lásd: Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezet 7. lap), amely közsímmertén a Yulin /Jü-lin/ város körüli vidéknek felel meg. Onnan Huhhotba, a Fal mindkét oldalán vezet út, így valószínű, hogy Gongsun He /Kung-szun Ho/, Huhhoton keresztül ugyanazon az úton haladt, amelyen annak idején Wei Qing /Wei K'ing/ átjutott a sivatagon, hogy megvívja nagy csatáját a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/.

Zhao Ponu /Csao P'o-nu/ előrenyomulásának kiindulópontja a Jincheng /Kin-cs'eng/ prefektúrában lévő Lingji /Ling-ki/ járás volt, amely a jelenlegi Lanzhou /Lan-csou/ körzet északnyugati részén, a Fal mentén terült el. Ennek az előrenyomulásnak a végpontja a Hun

¹³⁹⁰ 越 Yue, Jüe

¹³⁹¹ 浮沮 Fuju, Fu-kü, Fu-csü (régí ejtés: Pjog-csjo) – Du és Horváth ezt a részt: „Zhao Ponu egykori fejedelmet, aki a pjog-ghia [piaoqi] tábornokkal (már) felvonult” így fordítja: „Zhao Ponut, a volt Congbiao márkít.” Továbbá, 15 000 lovast írnak. HLTör 93. o. Valóban, a QQShiji kiadásában közreadott eredeti szöveg 10 000 lovast ír. QQShiji, 2880. o.

¹³⁹² 匈奴河水 Xiongnu heshui, Hiung-nu ho-sui, Hsziung-nu ho-suj (régí ejtés: Hung-no ho-suj)

¹³⁹³ 浮沮 Fuju, Fu-kü, (régí ejtés: Pjog-csjo)

folyó volt, tehát a számunkra jól ismert Kuo-nuo [Hunu¹³⁹⁴ Hök [Hei] vagy Zsok [Ruo, Zso].

A Shiji /Si-ki/ 111. fejezetében és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 55. fejezetében erről a hadvezérről található néhány rövid jegyzet, ahol ezt a folyót Hjung-folyónak [Xionghe, Hiung-ho]¹³⁹⁵ nevezik.

A benji /pen-ki/ alábbi részletéből kiderül, hogy ez a folyó Wuwei, Zhangyi /Csang-ji/ és Jiuquan /Kiu-k'üan/ prefektúrákon haladt át, amely vidékek a mai Liangzhou, /Liang-csou/, Ganzhou /Kan-csou/ és Suzhou /Szu-csou/ körzeteknek felelnek meg.

A hatodik év őszen (111) a császár Pjog-csjo [Fuju, Fu-kü] tábornokát, Gongsun He-t /Kung-szun Ho/ Jiuyuan-ból /Kiu-jüan/ küldte ki, míg Zhao Ponu-t /Csao P'o-nu/, a Hjung [Xiong, Hiung] folyó tábornokát Lingji-ből /Ling-ki/. Mindketten több, mint kétezer li-t tettek meg anélkül, hogy ellenséget láttak volna, így azután visszavonultak. Erre¹³⁹⁶ Wuwei és Jiuquan /Kiu-k'üan/ vidékét kettéosztották s kialakították belőlük Zhangye /Csang-je/ és Dunhuang /Tun-huang/¹³⁹⁷ prefektúrákat, majd odaküldték a népet, hogy benépesítsék ezeket a prefektúrákat.

A Dunhuang /Tun-huang/ név, az említett másik név mellett Kína földrajzában még most is megvan s ez azt mutatja, hogy a kínai terület a hunok visszaszorítása következtében milyen messzire kiterjeszkedett Turkesztán irányába. Más források pedig arról tudósítanak, hogy a két tábornok előrenyomulásának milyen fontos okai voltak.

A benji /pen-ki/ ezt mondja:

Az ötödik év (112) kilencedik hónapjában 10 000 nyugati qiang /k'iang/¹³⁹⁸ fellázadt s követek útján tárgyalásokat kezdett a hunokkal, megrohanták Angu-t /An-ku/¹³⁹⁹, és megostromolták Fuhan-t¹⁴⁰⁰. A hunok betörték Wuyuan-be /Wu-jüan/ és megölték ennek a prefektúrának a kormányzóját. A tizedik hónapban mozgósították Longxi /Lung-hi/, Tianshui /T'ien-sui/ és Anding /An-ting/¹⁴⁰¹ (prefektúrák) lovasságát, a birodalmi főváros parancsnokának valamint Henan /Ho-nan/¹⁴⁰² és Henei /Ho-nei/¹⁴⁰³ prefektúrák gyalogosait, szám szerint tízszer tízezer /embert/. Li Xi /Li Hi/ tábornokot és Xu Ziwei-t /Hü Ce-wei/¹⁴⁰⁴, a belső udvar intendánsát¹⁴⁰⁵ küldték hadba velük a nyugati Qiang /K'iang/ megbüntetésére és újbóli meghódítására.

A qiang-ok /k'iang/ a Kuku-nórtól keletre laktak, tehát amikor Hunia a rouzhi-ke /zsoucse =jüe-csi/ elűzte és leigázta, akkor annak szomszédai és alattvalói lettek. Fuhan Jincheng /Kin-cs'eng/ prefektúra járása volt és valószínűleg a mostani He /Ho/ körzetnek¹⁴⁰⁶ felel meg. Így azután nyomban érthető, hogy a hunok a Wuyuan /Wu-jüan/ prefektúrába történt betörésével az Ordosz keleti részét és a lázadó Qiang-ot /K'iang/ akarta kézre keríteni. Azért

¹³⁹⁴ 狐奴 Hunu, Hu-nu, (régí ejtés: Kuo-nuo)

¹³⁹⁵ 匈河 Xionghe, Hiung-ho, Hszüang-ho (régí ejtés: Hjung-ho)

¹³⁹⁶ 乃 nai, nai, a. m. : erre fel, erre, így aztán

¹³⁹⁷ 敦煌 Dunhuang, Tun-huang

¹³⁹⁸ 羌 qiang, k'iang

¹³⁹⁹ 安故 Angu, An-ku

¹⁴⁰⁰ 枹罕 Fuhan, Fu-han

¹⁴⁰¹ 安定 Anding, An-ting

¹⁴⁰² 河南 Henan, Ho-nan

¹⁴⁰³ 河内 Henei, Ho-nei

¹⁴⁰⁴ 徐自爲 Xu Ziwei, Hü Ce-wei, Hszü Ce-vej

¹⁴⁰⁵ 郎中令 langzhongling, lang-csung-ling

¹⁴⁰⁶ 河 He, Ho

volt tehát szükséges, hogy az ellenséggel szembeni előnyomulás ugyanabból a prefektúrából, s ugyanazon a Huhhot-i úton történjék, amelyen a betolakodók jöttek, mert így megakadályozhatták, hogy azok korábbi otthonukban, a Yinshan-ban /Jin-san/ megvessék lábukat. A Qiang-orsszággal /K'iang/ közvetlenül érintkező Nyugati Királyságban nem kevésbé volt kíváncsú a fegyveres megjelenés, mert különben Hunia, Qiang-gal /K'iang/ egyesülve, a Turkesztánba vezető utat visszahódíthatta, fenyegethette és veszélyeztethette volna. Amikor azonban már egy hónap múlva a felkelést leverték, hordáik visszahúzódtak északra. Ezen győzelmek után, amelyeket nyugaton és messze délen arattak, az Ég Fia elhatározta, hogy saját legfelsőbb személyében, egy nagy hadsereggel úgy megfélemlíti a hunokat, hogy a betörésektől és a támadásoktól egészen elmenjen a kedvük és előkészítse alázatos meghódolásukat.

A benji /pen-ki/ erről az alábbi sorokat tartalmazza.

A yuanfeng /jüan-feng/¹⁴⁰⁷ uralkodói szakasz első évében (110) télen a tizedik hónapban, a császár az alábbi rendeletet adta ki:

„Yue /Jüe/ (Guangdong /Kuang-tung/) délen és Ou¹⁴⁰⁸ (Fujian /Fu-kian/) keleten megkapta már a büntetését, csak a nyugati Man és az északi Yi /Ji/ nem egyesült még a mi békét biztosító hatalmunk alatt. Most körutazást kívánok tenni a határvidékeken, személyesen akarom kézbe venni válogatott csapataim és megrendítő erejű zászlóaljaim vezetését. A tizenkét csapattesthez tábornokokat állítok, a főparancsnokságot azonban magamnak tartom meg.”

Hunyang-ból /Hun-jang/ észak felé vonult fel Shang, Xihe /Hi-ho/ és Wuyuan /Wu-jüan/ prefektúrákon keresztül a Hosszú Falon át kifelé észak iránt, majd benyomult a „Danhu /Tan-hu, Tan-gjuo/ teraszára”. Shuofang-ba /Suo-fang/ érkezve 180000 lovasával, zászlókkal és lobogókkal több, mint ezer li-re követte a Huanghe /Huang-ho/ hegyről lefutó északi folyását, hogy rájesszen a hunokra és rettegésben tartsa őket. Követet is küldött, aki azt mondta a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/: „Déli Yue /Jüe/ királyának feje a Han Birodalom északi palotakapuján függ. Ha még harc képes vagy, az Ég Fia haderejével személyesen vár a határon. Ha azonban már nem vagy képes a hadviselésre, akkor sürgősen jöjj hozzá és hódolj meg neki. Miért futottál el ebbe a sivatagtól északra eső hideg és nyomorúságos országba, hogy ott elbúj? Azért, mert Hunia elveszítette a tettejét!”

Az az út, amelyen a császár seregével felvonult, a Shi Huang-i /Si Huang/ nagy hadiút volt. A „Danhu /Tan-hu, Tan-gjuo/ terasza”¹⁴⁰⁹, amelyre felnyomult, mielőtt megkezdte a menetelést – feltehetően az Ordoszon keresztül – Shuofang /Suo-fang/ felé, bizonyára Huhhot földjén vagy még északabbra kellett legyen. A Yitongzhi /Ji-t'ung-cse/ 348. fejezete megadja az ottani erősségek egész sorának a nevét, köztük a Danhu /Tan-hu, Tan-gjuo/ erődje vagy fala¹⁴¹⁰ nevű is, ahol – a szerző lapszéli véleménye szerint – a Danhu /Tan-hu, Tan-gjuo/ terasza lehetett. Ugyanezen a helyen van egy közlés a Yuanhezhi-ből /Jüan-ho-cse/¹⁴¹¹ (Emlékiratok a yuanhe /jüan-ho/ uralkodói szakaszból /806–821/), amely szerint ez a terasz Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) járási székhelytől északnyugatra 400 li távolságra feküdt. F. Hirth azt írja az Utószóban: „Valószínűleg a Nagy Falon belül

¹⁴⁰⁷ 元封 yuanfeng, jüan-feng

¹⁴⁰⁸ 甌 Ou, Ou

¹⁴⁰⁹ 單于臺 Danhutai, Tan-hu-t'ai

¹⁴¹⁰ 單于城 Danhucheng, Tan-hu-cs'eng

¹⁴¹¹ 元和志 Yuanhezhi, Jüan-ho-cse

fekvő szikla vagy köépítmény Datong-tól északnyugatra 100 li-re, amelyre Wudi /Wu-ti/ császár Kr. sz. előtti 110-ben felhágott, hogy onnan tartson szemlét 180 000 fős kínai lovas-sága felett, amely ott, Huniát fenyegetendő, összegyűlt a határon.” Az előttünk fekvő alap-szövegben azonban csapatszemlérlől nincs szó, egyetlen szó sem fordul elő ebben, amely feljogosítana bennünket arra, hogy véleményt nyilvánítsunk a terasz fajtájáról.

A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete így festi le a fogadtatást, amelyben a gúnyos császári felszólítást tartalmazó levél átadóját részesítette a danhu /tan-hu, tan-gjuo/:

Ebben az időben az Ég Fia körutazást tett a határvidéken. Shuofang-ba /Suo-fang/ érkezvén, 180 000 fős lovasból álló haderejét felvonultatta egy síkon azzal a szándékkal, hogy bemutassa fegyvereinek erejét. Majd elküldte Guo Ji-t /Kuo Ki/¹⁴¹², hogy a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ adjon át egy sürgős üzenetet. Amikor Guo Ji /Kuo Ki/ megérkezett a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/ a hivatalos vendéglátó megkérdezte őt megbízatása felől. Guo Ji /Kuo Ki/ udvariasan, csendesen és barátságosan felelt¹⁴¹³

itt a szöveg valószínűleg rontott, mivel a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ ez áll itt:¹⁴¹⁴ azaz: Guo Ji-nek /Kuo Ki/ olyan volt a termete, mint a köznépnek, de jól tudott beszélni és így szólt:

„Amint láthatom a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ vele magával közölni fogom”. A danhu-nál /tan-hu, tan-gjuo/ a meghallgatás során, így beszélt: „déli Yue /Jüe/ királyának feje a Han Birodalom északi palotakapuján függ. A danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ most módjában van azonnal kivonulni és csatát vívni a Han Birodalommal, mert az Ég Fia haderejével a határon személyesen vár erre. Ha azonban a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nem tudja ezt megtenni, akkor azonnal forduljon délnek és hódoljon meg a Han-dinasztiának! Mert miért vonult el olyan messzire menekülve, hogy a sivatagtól északra, a hideg, nyomorúságos, vízben és növényzetben szűkös földön elrejtőzzön? Bizonyára azért, mert már többre nem képes!”

Miközben így beszélt, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ olyan dühös lett, hogy nyomban lefejeztette a vendégfogadó (hivatalnokot) és a szemtanúkat. Guo Ji-t /Kuo Ki/ nem engedte hazatérni, hanem elküldte őt az Északi tengerhez¹⁴¹⁵, (Bajkál-tó, ennek a tónak valószínűleg ez a legrégebbi említése). Egészen lemondott a Han Birodalom határvidékei elleni rablóhadjáratokról és kalandozásokról. A fegyvernagyvág ideje alatt azonban gondozta a lovait és pihentette a harcosait, vadászatokat tartott íjjal és nyilakkal, sőt gyakran küldött követeket a Han-udvarhoz, hogy barátságos szavakkal és édes szóvirágokkal békés viszonyt kérjen.

A han (császár) ekkor elküldte Wang Wu-t¹⁴¹⁶ többek között azért, hogy éberen ügyeljen a hunokra. A hunoknál törvény volt, hogy a Han Birodalomnak egyetlen követe sem léphetett be úgy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ sátrába, hogy a diplomáját (megbízólevelét) le ne helyezze és az arcát tussal feketére ne fesse. Wang Wu, aki Beidi-ből /Pei-ti/ származott s így ismerte a hu szokásokat, lehelyezte megbízólevelét, feketére festette arcát s így beléphetett a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ sátrába. A danhu /tan-hu, tan-

¹⁴¹² 郭吉 Guo Ji, Kuo Ki, Kuo Csi

¹⁴¹³ 郭吉禮卑言好曰 Guo Ji li bei yan hao yue

¹⁴¹⁴ 郭吉卑體好言曰 Guo Ji bei li hao yan yue

¹⁴¹⁵ 北海 Beihai / Bohai, Pei-hai /Po-hai

¹⁴¹⁶ 王烏 Wang Wu, Wang Wu

gjuo/ rokonszenvesnek találta s félreérthetetlen mézes-mázos szavakkal megígérte neki, hogy trónutódját elküldi a Han-udvarba túszként, hogy ezzel kieszközölje a békét és a közeledést. A han (császár) Yang Xin-t /Jang Hin/¹⁴¹⁷ küldte a hunokhoz.

Ebben az időben (lásd a benji-t /pen-ki-t/) keleten a Han Birodalom meghódította Hui-t (Huo) és Bik-et (Mo)* valamint Gyog-szjan-t [Zhaoxian, Csao-hien]** és prefektúrákat hozott létre belőlük. Nyugaton megalapította a Jiuquan /Kiu-k'üan/ prefektúrát s ezzel meggátolta a közlekedési utak használatát Hu és Qiang /K'iang/ között. Tovább nyugat felé a Han Birodalom érintkezésbe lépett Rouzhi-vel /Zsou-cse =Jü-csi/ és Tocharával.

Wusun /Wu-szun/ királyához feleségül adta házának egy hercegnőjét, hogy ezzel megossza Huniát és az őt támogató nyugati birodalmakat. Ezen felül a Han Birodalom észak felé gyarapította és kiterjesztette a szántóföldeket és határerődítményeket épített Hiuen-luör-ig [Xianlei, Hien-lei]¹⁴¹⁸. Mindez úgy zajlott le, hogy a Hun Birodalom nem mert ellene tiltakozni. Ezekben az években halt meg Zhao Xin /Csao Hin/ jabgu. A Han Birodalom vezető emberei mostmár úgy vélték, hogy Hunia eléggé meggyengült ahhoz, hogy engedelmességre és meghódításra lehessen kényszeríteni.

Yang Xin /Jang Hin/ akaraterős és ráadásul őszinte ember volt, udvarias, ám elképzeléseihez mégis ragaszkodott. Mivel nem viselt nemesi méltóságot, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nem alakított ki vele bizalmas viszonyt. Sátrába hívatva, Yang Xin /Jang Hin/ vonakodott letenni megbízó levelét, ezért a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a sátrán kívül ült le tárgyalni vele. Amint Yang Xin /Jang Hin/ meglátta a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ így szólt: „Mivel te békét és barátságot kívánsz, küldd el a trónörökös túsznak!” A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban így felelt: „A régi szerződésnek ez ellentmond, amely szerint a Han-dinasztiának békét és jó viszonyt kell biztosítania azáltal, hogy folyamatosan küld egy hercegnőt, selyemáruval és különböző fajta élelmiszerekkel. Viszonzásul a Hun Birodalom kötelezte magát, hogy a határvidéket nem háborgatja. Most azonban te fel akarod borítani ezt a régi szerződést és én adjam oda túsznak legidősebb fiamat, holott nincs is több fiam! Az én hun népem már észrevette, hogy a Han-udvar követe még csak nem is középosztálybeli nemesember, hanem csak egy tudós¹⁴¹⁹, aki üres fecsegéssel akarja az érveinket megsemmisíteni, ám a mi fiataljaink hajlandók egyetlen döféssel kioltani a lélegzetét. Minden követséget, amelyet a Han Birodalom küld Huniába, Hunia viszonzni fog, ha azonban a Han-ház visszatartja Hunia követét, akkor kiegyenlítés-képpen Hunia ugyanezt teszi a Han Birodalom követével.”

A beszélgetés ezzel végetért. Yang Xin /Jang Hin/ ismét hazatért s ekkor a han (császár) újból Wang Wu-t küldte el. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ őt most is negédes szavakkal csapta be. Azzal a szándékkal, hogy a Han-dinasztiától ismét sok drága holmit kapjon, a danhu /tan-hu, tangjuo/ bemesélte neki, hogy ő maga is el kíván menni a Han-udvarba, meg akarja látogatni az Ég Fiát, hogy szemtől szemben köthessenek testvéri szövetséget. Ezt a hírt Wang Wu megvitte a han (császárhoz), aki Chang'an-ban /Cs'ang-an/ a danhu

¹⁴¹⁷ 楊信 Yang Xin, Jang Hin, Jang Hszin

¹⁴¹⁸ 扞靬 Xianlei, Hien-lei, Hszien-lej (régí ejtés: Hiuen-luör)

¹⁴¹⁹ 儒 ru, zsu, a. m. : tanult ember

* Vö. 468. jegyzet

** Vö 809. jegyzet

/tan-hu, tan-gjuo/ számára alkalmi rezidenciát építtetett. Most azonban a hun (uralkodó) kijelentette, ha a Han-udvar nem nemes embert küld követségbe, akkor saját részéről nem hajlandó egyetlen hiteles szót sem váltani vele. Ő egyik előkelőjét küldte el a Han-udvarba, aki azonban megbetegedett s azon orvosságok ellenére, amelyeket a Han Birodalomban kapott, (Kr. sz. előtti 107 őszen) állítólag balvégzete folytán, meghalt.

(lásd *benji* /*pen-ki*/).

Ekkor Lu Chongguo-t /Lu Cs'ung-kuo/¹⁴²⁰ küldte el a han (császár), aki az állami alkalmazottak pecsétjét viselte övéen, s kétezer dan* jövedelemmel bírt. Részt vett (a hun követ) temetésén, a halottat a Han-ház gazdag ajándékok kíséretében temettette el, ami több ezer aranyba került. Majd Hunia tudomására hozták, hogy ez a követ valóban a Han Birodalom magas rangú tisztségviselője. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban azt hitte, hogy az ő előkelő követét a hanok ölték meg, ezért Lu Chongguo-t /Lu Cs'ung-kuo/ nem engedte hazatérni. Mindazt, amit korábban Wang Wu-nak mondott, szándékosan hazudta s egyáltalán nem gondolta komolyan, hogy a koronaherceget túszként odaküldje. Ezután hordái részéről a Han Birodalom határvidékei ellen a szórványos támadások gyakoribbak lettek, mire a han (császár) Guo Chang-ot /Kuo Cs'ang/¹⁴²¹, „a hu-kat kiirtó tábornokká”¹⁴²² nevezte ki és Dzsok-ja [Zhuoye, Cso-je] fejedelemmel¹⁴²³ (Zhao Ponu /Csao P'o-nu/) együtt elküldte a hu-k elleni honvédő harcra. Shuofang-ot /Suo-fang/ és az attól keletre fekvő területet elfoglalták (107 őszen).

Lu Chongguo-t /Lu Ch'ung-kuo/ a hunok már három éve visszatartották, amikor meghalt a danhu /tan-hu, tan-gjuo/. O-gyuor [Wuwei] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ tehát tíz évig uralkodott. Fia, O-süör-lo [Wushilu, Wu-si-lu]¹⁴²⁴ lett a danhu /tan-hu, tan-gjuo/. Ez olyan fiatal volt, hogy „gyermek tan-hu”-nak¹⁴²⁵ nevezték. A yuanfeng /jüan-feng/ uralkodói szakasz hatodik éve (105) volt ekkor.

Országos Széchényi Könyvtár

¹⁴²⁰ 路充國 Lu Chongguo, Lu Cs'ung-kuo

¹⁴²¹ 郭昌 Guo Chang, Kuo Cs'ang

¹⁴²² 拔胡將軍 Bahu jiangjun, Pa-hu kiang-kün, Pa-hu csiang-csün

¹⁴²³ 浞野侯 Zhuoye hou, Cso-je hou, (rég. ejtés: Dzsok-ja)

¹⁴²⁴ 烏師廬 Wushilu, Wu-si-lu, (rég. ejtés: O-süör-lo)

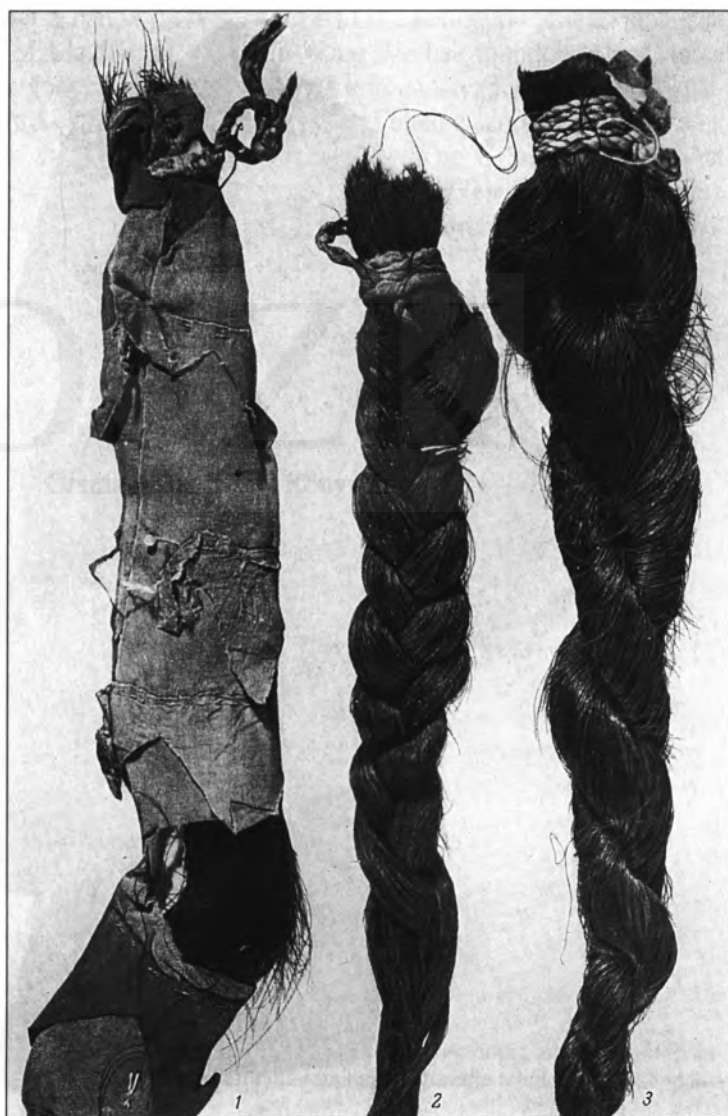
¹⁴²⁵ 兒單于 er danhu, er tan-hu

* 石 dan, tan: meghatározott nagyságú parcella bevetéséhez elegendő vetőmag mennyiséget tartalmazó ürmérték. A hivatalnokok jövedelmét jelölő dan/tan nagyságrendje tehát tulajdonképpen a birtok nagyságát jelölte.

**O-SÜÖR-LO [WUSHILU, WU-SI-LU],
Kr. sz. előtt 105–102**

*Női hajfonatok selyem
tokban a noin-ulai
6. kurgánból
és a kondratyevói
kurgánból*

◀ AZ ELÜLSŐ OLDALON: a noin-
ulai /Nojou Ul/
6. kurgánban talált,
selyemmel borított nemez
kaftán

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ ennek a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a nevét Csjem-dzsüör-lüo-nak [Zhanshilu, Csan-si-lu]¹⁴²⁶ írja. A Shiji /Si-ki/ 110. fejezete így tudósít a továbbiakban:

Ezt követően a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ismét északnyugat felé vonult tovább, a baloldali terület hadereje pedig most éppen szemben volt Hunzhong-gal /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/), a jobboldali terület (hadereje) pedig Jiuquan /Kiu-k'üan/ és Dunhuang /Tun-huang/ prefektúrákkal volt szemben.

Ebből az olvasható ki, hogy a birodalom lakossága ekkor a Kerülen, a Tola és az Orchon folyók vidékén, valamint Uliasztaj vidékén zsúfolódott össze. Az az út, amely a Kerülen folyó völgyén futott keresztül s e folyam felső folyását kötötte össze Urgával, majd az Orchonon át Uliasztajba vezetett, már ekkor biztosan a birodalom nagy közlekedési útjára volt.

Amikor a „gyermek” danhu /tan-hu, tan-gjuo/ trónra lépett, a Han-udvar két követséget küldött, egyet a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/ egyet a jobboldali bölcsh királyhoz, hogy részvétét fejezze ki. Ilyen módon akarta megosztani a birodalmat. De alighogy a követek Hunia területére léptek, a hunok mindnyájukat a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elé vitték. Ő annyira dühbe gurult, hogy mindannyiukat lefogatta s így több, mint tíze emelkedett azon han követek száma, akiket Huniában eladdig visszatartottak. A Han Birodalomba küldött hun követek száma, akiket ott visszatartottak, ugyanennyi volt.

Ebben az évben (104) a Han Li Guangli /Li Kuang-li/¹⁴²⁷ zsür-sü [ershi, er-si] tábornokot¹⁴²⁸ küldte nyugatra, hogy háborúval Dawan-t /Ta-wan/¹⁴²⁹ leigázza és megpa-

¹⁴²⁶ 詹士盧 Zhanshilu, Csan-si-lu, (régi ejtés: Csjem-dzsüör-lo)

¹⁴²⁷ 李廣利 Li Guangli, Li Kuang-li

¹⁴²⁸ 貳師將軍 ershi jiangjun, er-si kiang-kün, er-si csiang csün (ershi régi ejtése: zsür-sü) – Du és Horváth erre a kifejezésre Sutriszha hadvezért ír, s megjegyzi, hogy ez egy cím, amelynek értelmét ma nem tudjuk (HLTör, 103. o.). Megjegyzés: A XnShLiao-ban az áll, hogy az Ég Fia követséget küldött (Da)wan királyához, Zsürsü-djeng-hez jó lovakért (XnShLiao I. 286. o. 272). Li Guangli /Li Kuang-li/ tehát ezért kapta a zsürsü tábornok nevet; Han császára gyakorta arról a jellegzetes helyről vagy személyről nevezte el tábornokait, amely hadjáratukkal szorosan összefüggött

¹⁴²⁹ 大宛 Dawan, Ta-wan, (Fergana – B. L.) – Dawan másik olvasata: Dayuan, Ta-jüan (a HLTörben ez utóbbi szerepel {103. o. })

rancsolta Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ jen-gjuo [yinyu, jin-jü] tábornoknak¹⁴³⁰, hogy építsen egy „várost a meghódolás fogadására”¹⁴³¹.

A benji-ben /pen-ki/ ez a közlemény a következő módon található:

A taichu /t'ai-cs'u/ periódus¹⁴³² első évében (104) nyáron, az ötödik holdban a császár elküldte Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ jen-gjuo [yinyu, jin-jü] tábornokot azzal a megbízatással, hogy a határerődökön kívül építsen egy „várost a hódoltatás fogadására”. Ősszel, a nyolcadik holdban a császár Anding /An-ting/¹⁴³³ prefektúrába utazott és kiküldte Li Guangli /Li Kuang-li/ zsür-sü [ershi, er-si] tábornokot azzal a paranccsal, hogy vigye csatába az egész birodalom (összes) fegyencét azért, hogy nyugaton legyőzze Dawan-t /Ta-wan/.

Ez, az Ázsia szívében fekvő Fergana elleni, merész hadjárat, ahol most a főhatalom Kínára szállt át, holott eddig Hunia gyakorolta ezt egész Turkesztánban, részletesen tárgyalandó lesz még a második részben. A jen-gjuo [yinyu, jin-jü] tábornoki cím, amellyel a számunkra már régtől ismerős Gongsun Ao-t /Kung-szun Ao/ illették, nincs megmagyarázva. A jen-gjuo [yinyu, jin-jü] talán egy hun helységnév vagy talán Un-u-nak vagy Hun-u-nak értelmezhető s így esetleg a Humur visszadása. „A meghódolás fogadására” szolgáló város építésének az okát hamarosan megtudjuk. Ez, a Yitongzhi /Ji-t'ung-cse/ szerint (348. fejezet 19. oldal), Urad-ban volt, az ott lévő járásoktól északra. Mivel pedig a nagy kínai térképen a 41. szélességi foknál három ilyen nevű helység is van Huhhot-tól két fokkal nyugatra, így ez a város bizonyára Tümet határánál feküdt, nem messze a Huhhotból Mongólián át vezető nagy úttól. A Tang- és Song-kori /Szung/ térképeken három ilyen nevű várost jelöltek meg Hunia északi partvidékén: egy északit, egy középsőt és egy nyugatit, mégpedig ugyanúgy Orot-ként. (Lásd: Chavannes, Les deux plus anciens spécimens de la cartographie chinoise és L'instruction d'un futur empereur de Chine en 1193.) A Tang-dinasztia Régi Könyvei benji-jében /pen-ki/ az építése a 708. évnél van bejegyezve. Zhang Renyuan /Csang Zsen-jüan/¹⁴³⁴ életrajzában, a Tang-dinasztia Új Könyveinek a 111. fejezetében az áll, hogy a külföldi ellenség betöréseinek elhárítására építette. Forduljunk most ismét a Shiji /Si-ki/ 110. fejezete felé.

Ezen a télen a hunok földjén annyi hó esett, hogy a hideg és az éhség miatt az állatállomány nagyrészt elpusztult.

A „gyermek” danhu /tan-hu, tan-gjuo/ bár fiatal volt, ámde harcias és öldöklésre kész, ami a birodalom lakosságának nagy részét nyugtalanította. A baloldali legfőbb parancsnok meg akarta ölni őt és titokban követet küldött a Han-udvarhoz a következő üzenettel: „Szeretném megölni a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ és utána meghódolni a han

¹⁴³⁰ 因杆將軍 yinyu jiangjun, jin-jü kiang-kün, jin-jü csiang csün (az első két írásjegy régi ejtése: jen-gjuo.) Megjegyzés: ez a tábornok pedig nagy valószínűséggel vagy a 1530. sz. lábjegyzetben szereplő Uo-nguo (Orchon) folyóról kapta tábornoki nevét (jen-gjuo = Uo-nguo?), vagy a 1570. sz. lábjegyzetben említett hun fővezérről, kinek neve régi olvasatban: Jen-gjo, vagy esetleg mindkettőről. Továbbá, ha Jen-gjuo = Orchon, akkor a hangtani szabályszerűség alapján a tan-gjuo (a danhu régi ejtése) = tarchon! S ezek szerint igaza lehet Pulleyblanknek, aki a kínaira átirat danhu-t /tan-hu/ a tarchan-ra vezeti vissza. Vö. Edwin G. Pulleyblank, The consonantal system of Old Chinese. In: Asia Major 9. 1963, 256. old. Id. in: A. F. P. Hulsewé, China in Central Asia. Leiden, 1979, 78. old.

¹⁴³¹ 受降城 shou xiang cheng, sou hiang cs'eng, sou hsiang cseng

¹⁴³² 太初 taichu, t'ai-cs'u

¹⁴³³ 安定 Anding, An-ting

¹⁴³⁴ 張仁愿 Zhang Renyuan, Csang Zsen-jüan

dinasztiának, de a Han-udvar túl messze van. Ha azonban a han haderő közeledni tud felém, akkor haladéktalanul hadba szálllok.” Amint a Han ezt az üzenetet meghallotta, nekifogott egy erősség megépítéséhez „a meghódolás fogadására”. De ő is túl távolinak találta a legfőbb parancsnok helyét, ezért megparancsolta a rákövetkező év tavaszán (103) Zhao Ponu-nak /Csao P'o-nu/, Dzsok-ja [Zhuoye, Cso-je] fejedelmének, hogy 20 000 lovassal vonuljon ki Shuofang-ból /Suo-fang/ több, mint 2000 li-re északnyugat felé (Qian Hanshu /K'ien Han-su/: északra), hogy egy meghatározott időben a Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'i]¹⁴³⁵ hegységnél legyen, majd azután vonuljon vissza.

Ő a megfelelő időben a helyszínen volt, majd azután visszavonult. A baloldali legfőbb parancsnok hadba akart vonulni, miután azonban kiderült a szándéka, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megölte. A baloldali terület haderejét (a dan-hu/tan-hu) ekkor Dzsok-ja [Zhuoye, Cso-je] fejedelme ellen küldte, aki útközben számos ezer fejet és foglyot zsákmányolt. A visszaúton még 400 li távolságra a „meghódolás fogadásának városától” a hun haderő 80 000 fős lovassága bekerítette őt, amikor pedig a sötétben a bekerítésből kiosont, hogy vizet keressen, a hunok egy ellenségre vadászó osztagának a kezére került élve. Ez jel volt, seregét azonnal megrohamozták. Guo Zong /Kuo Cung/¹⁴³⁶ és Wei Wang¹⁴³⁷, akik ott a felderítő parancsnok¹⁴³⁸ és a vezér¹⁴³⁹ szerepét töltötték be, tanácskozást tartottak s ők is, akárcsak az összes főember, úgy látták, hogy a tábornokuk elvesztése miatt őket kivégeznék. A hazatérést tehát senki sem tanácsolta s így a hadsereg a hunok kezére került.

A „gyermek” danhu /tan-hu, tan-gjuo/ örömmittas volt. A „meghódolás fogadásának városa” ellen nyomban rohamra küldte a hordáit, ám nem sikerült elfoglalnia. Így a határvidékre törtek be, majd ismét elvonultak. A következő évben a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ személyesen akarta megostromolni a várost, de mielőtt elérte volna, megbetegedett és meghalt.

Az a tudósítás, amely szerint Zhao Ponu /Csao P'o-nu/ kivonult Shuofang-ból /Suo-fang/ több, mint 2000 li távolságra észak vagy északnyugat felé, önkéntelenül is ráirányítja a figyelmünket arra az útra, amely Ningxia-ból /Ning-hia/ északnyugat felé, az Alasanon, majd a sivatagon keresztül vezet mind Urga, mind az Orchon felé. A Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'i] hegység tehát valószínűleg a 45. és a 47. szélességi fok között terült el, a Dolon-kara hegyláncától délre, ahol a Kalgan, Huhhot, Ningxia, /Ning-hia/ és a Juyan /Kü-jen/ tó felől érkező utak összefutottak. A hadvezér visszavonulása nyilvánvalóan a Huhhot felé vezető úton zajlott le, amelytől kissé délre feküdt a „meghódolás fogadásának” erődítménye.

A „gyermek” danhu /tan-hu, tan-gjuo/ három évig uralkodott, amikor meghalt. A fia még fiatal volt, ezért a hunok a legfiatalabb nagybátyját, O-gyuo [Wuwei] danhu /tanhu, tan-gjuo/ öccsét, a jobboldali bölcs királyt: Hju-ljör-gvo-t [Xulihu, Hü-li-hu]¹⁴⁴⁰ tették meg danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/. Mindez a taichu /t'ai-cs'u/ periódus harmadik esztendejében (102) történt.

¹⁴³⁵ 浞稽 Junqi, Kün-k'i, Csün-csi (régi ejtés: Hszvön-työr)

¹⁴³⁶ 郭縱 Guo Zong, Kuo Cung

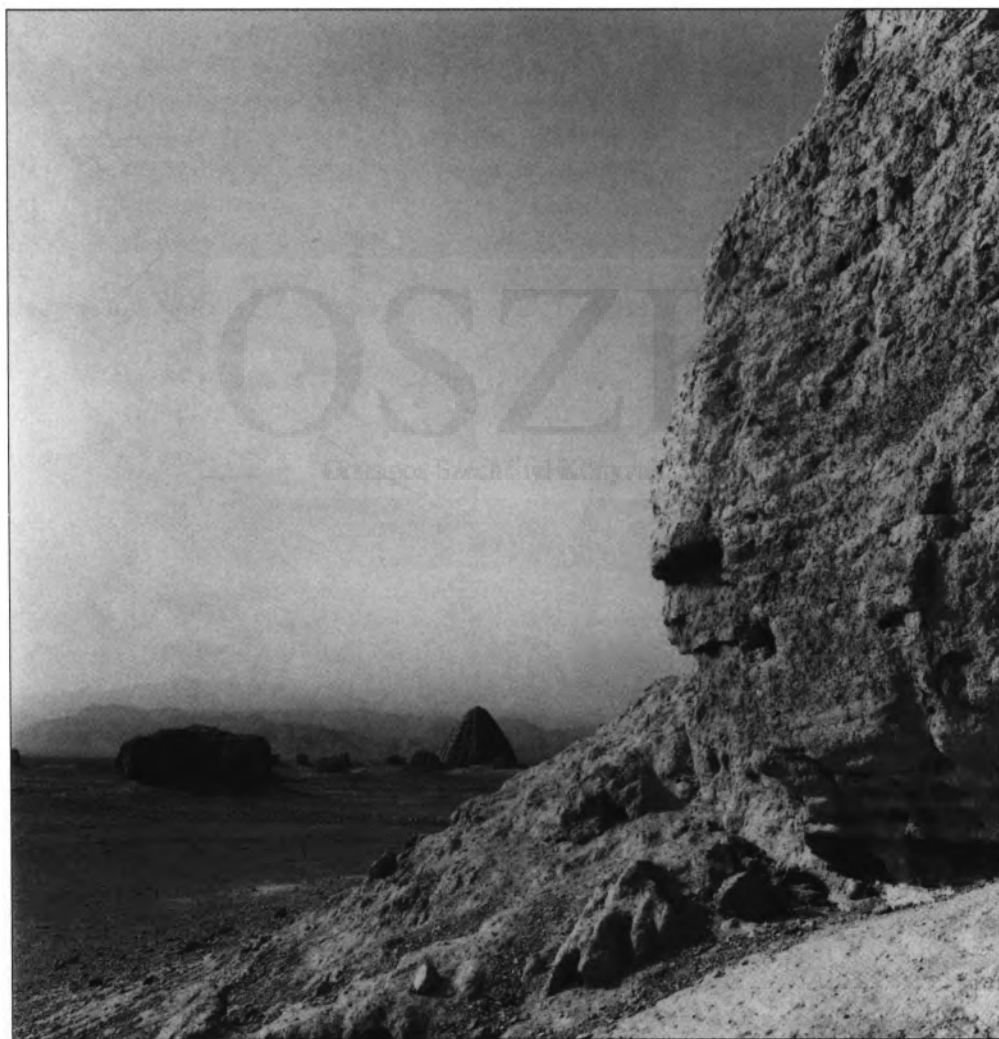
¹⁴³⁷ 維王 Wei Wang, Wei Wang

¹⁴³⁸ 護 hu, hu

¹⁴³⁹ 渠 qu, k'ü

¹⁴⁴⁰ 訶犁湖 Xulihu, Hü-li-hu, Hszü-li-hu (régi ejtés: Hju-ljör-gvo)

**HJU-LJÖR-GVO [XULIHU, HÜ-LI-HU],
Kr. sz. előtt 102–101**

Dafangpan /Ta-fang-p'an/ erőd épülete (megtár szellőzőnyílásokkal) a Han-, a Wei-, a Jin- /Kin/ dinasztia korából

Amikor Hju-ljör-gvo [Xulihu, Hü-li-hu] uralkodni kezdett, a Han-udvar elküldte Xu Ziwei /Hü Ce-wei/ guanglu-t /kuang-lu/¹⁴⁴¹ Wuyuan /Wu-jüan/ határ-erődítményeiből, hogy néhány száz li-vel távolabbtól több, mint ezer li távolságig erődöket (vagy falakat) és sáncokat építsen egészen Ljo-gju-ig [Lüqu, Lü-k'ü]¹⁴⁴². Han Yue-nek /Han Jüe/, a mozgékony hadoszlopok tábornokának és Wei Kang-nak /Wei K'ang/¹⁴⁴³, Changping /Cs'ang-p'ing/¹⁴⁴⁴ fejedelmének azt a feladatot adták, hogy ezek mellé katonai telepeket alapítsanak, Lu Bode-t /Lu Po-tö/ pedig azzal bízta meg, hogy a Juyan /Kü-jen/ tónál védműveket építsen.

Ezek a közlések a benji-ben /pen-ki/ az alábbi szavakkal szerepelnek.

A taichu /t'ai-cs'u/ uralkodói korszak harmadik évében (102), nyáron a császár kiküldte Xu Ziwei /Hü Ce-wei/ guangluxun-t /kuang-lu-hün/¹⁴⁴⁵, azzal a megbízatással, hogy Wuyuan /Wu-jüan/ határerődítményein kívül egy sor erődöt (vagy falat?) építsen, mégpedig északnyugati irányban Ljo-gju-ig [Lüqu, Lü-k'ü]. Han Yue-nek /Han Jüe/, a mozgékony hadoszlopok tábornokának megparancsolta, hogy ezeket katonasággal telepítse be, Lu Bode-nek /Lu Po-tö/, a számszeríjászok főparancsnokának¹⁴⁴⁶ pedig azt, hogy a Juyan-nél /Kü-jen/ védműveket építsen.

Guanglu /kuang-lu/ vagy guangluxun /kuang-lu-hün/ 104 óta a belső udvar intendánsának¹⁴⁴⁷ magas méltóság-címe, (Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 19. fejezet, 5. lap), amely azt jelenti „A fénylő császári kegyben érdemes”. Hogy a huhhot-i út volt ama út, mely Xu Ziwei-t /Hü Ce-wei/ hordta a hátán s melyet – amint korábban olvashattuk – ugyanő a lázadó qiang-ok /k'iang/ legyőzőjeként megerősített, már abból az adatból is kitűnik, hogy „Wuyuan /Wu-jüan/ (Yulin /Jü-lin/) falától néhány száz linyi távolságból” vezetett Huhhot földjére. A megépített városok, falak és sáncok, állítólag, ezer li távolságra, egészen Ljo-gju-ig [Lüqu, Lü-k'ü] értek el. Ezekhez a nevekhez a kínaiak nem fűznek semmilyen meggyőző magyarázatot. Utalni kell azonban arra, hogy Dzsingisz benji-jében /pen-ki/, amely a Yuanshi-nek /Jüan-si/¹⁴⁴⁸ (A mongol dinasztia története) első fejezetét adja, a Kerülen-t

¹⁴⁴¹ 光祿 guanglu, kuang-lu

¹⁴⁴² 盧胸 Lüqu, Lü-k'ü, (régi ejtés: Ljo-gju)

¹⁴⁴³ 衛伉 Wei Kang, Wei K'ang

¹⁴⁴⁴ 長平 Changping, Cs'ang-p'ing

¹⁴⁴⁵ 光祿勳 guangluxun, kuang-lu-hün, kuang-lu-hszün

¹⁴⁴⁶ 強弩都尉 qiangnu duwei, k'iang-nu tu-wei

¹⁴⁴⁷ 郎中令 langzhongling lang-csung-ling

¹⁴⁴⁸ 元史 Yuanshi, Jüan-si

Ljo-gju-nak [Lüqu, Lü-k'ü]¹⁴⁴⁹ említik s arra is, hogy ez azóta gyakran így van a kínai iratokban. Azt azonban, hogy itt a szövegben nem lehet szó a Kerülenről, a nagy távolság eléggé jelzi. Néhány vonatkozó erősség nevét visszaadja a Guadizhi-ből /Kua-ti-cse/ való rész a 48. oldalon. Ezek között szerepel Guanglu /Kuang-lu/ erőd vagy fal.

Juyan /Kü-jen/ Lu Bode /Lu Po-tő/ általi megerősítését megemlíti a Guadizhi /Kua-ti-cse/ egyik, itt következő feljegyzése.

A han-kori Juyan /Kü-jen/ járás régi városa (fala?) a Ganzhou-beli /Kan-csou/ Zhangyi /Csang-ji/ járástól északkeletre 1530 li-re található. Ott, az ellenség elhárítására sáncok¹⁴⁵⁰ vannak, amelyeket a számszeríjászok parancsnoka, Lu Bode /Lu Po-tő/ épített. Ezek az ellenség távoltartására szolgáló azon sáncok voltak, amelyeket Li Ling¹⁴⁵¹ igyekezett elérni a seregének veresége után. Főemberek és öreg emberek mesélik, hogy a sáncoktól északra 180 li-re és Juyan-tól /Kü-jen/ egyenesen északnyugatra fekszik Li Ling csatatere.

Ezekből a közlésekből az tűnik ki, hogy a Han Birodalom a (hunok) baloldali területének legfőbb parancsnokával együtt végrehajtott támadása miatt bosszúhadjárral számolt. Ennek megfelelően ezt olvassuk a Shiji /Si-ki/ 110. fejeztében.

A hunok még az ősszel nagy betöréseket hajtottak végre Dingxiang-ba /Ting-hiang/ és Hunzhong-ba /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/)

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ szerint Wuyuan-be /Wu-jüan/ és Shuofang-ba is. megöltek és elhurcoltak sok ezer embert, egész sor kétezer dan jövedelmű hivatalnoknak lecsapták a fejét, majd azután elvonultak. Útközben elfoglalták és elpusztították a guanglu /kuang-lu/ által épített falakat vagy erődöket, őrállomásokokat és sáncokat. A jobboldali terület bölcs királya, akinek ugyancsak kiment a parancs, hogy törjön be Jiuquan-be /Kiu-k'üan/ (Suzhou /Szu-csou/) és Zhangyi-ba /Csang-ji/ (Ganzhou /Kan-csou/), szintén sok ezer embert elhurcolt, ám Ren Wen /Zsen Wen/¹⁴⁵² legyőzte őt és felmentést hozott, úgyhogy az egész zsákmánya elvesztésével kellett újból visszavonulnia.

Ugyanebben az évben (101) a zsür-sü [ershi, er-si] tábornok legyőzte Dawan-t /Tawan/, a királyát lefejezte, majd ismét hazatért. A hunok el akarták állni az útját (a bölcs király említett betörésével?), de nem tudtak olyan messzire előretörni. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ezen a télen meg akarta ostromolni „a meghódolás fogadása városát”, azonban megbetegedett és meghalt.

¹⁴⁴⁹ 臚胸 (lásd: 1442. sz. lábjegyzet)

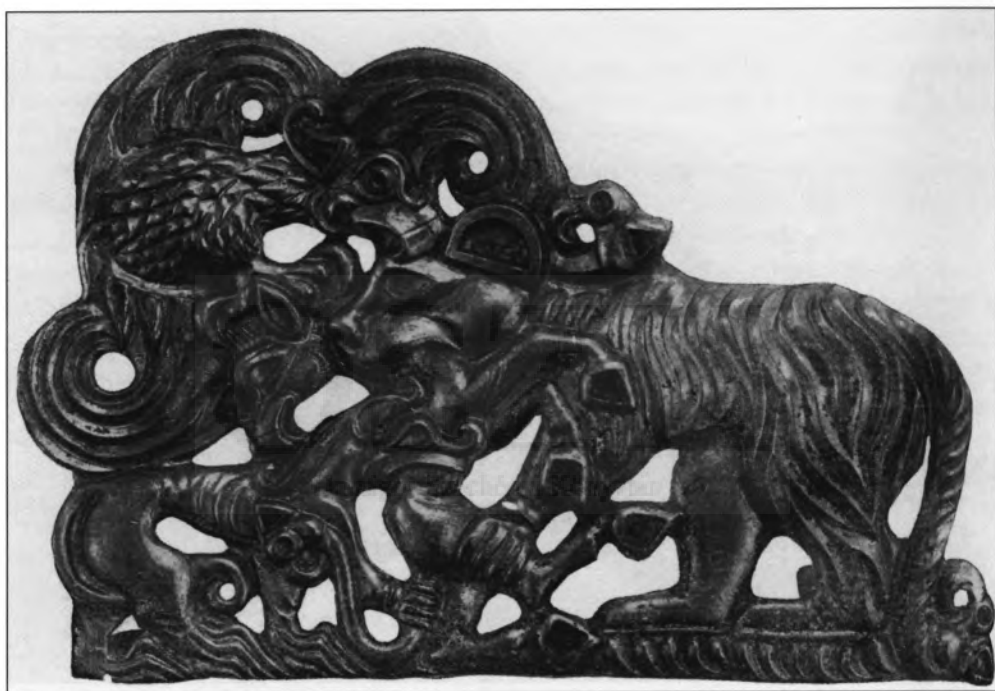
¹⁴⁵⁰ 遮虜鄣 zhelu zhang, cső-lu csang

¹⁴⁵¹ 李陵 Li Ling, Li Ling

¹⁴⁵² 任文 Ren Wen, Zsen Wen

**CJA-TIEG-GHU [QIEDIHOU, K'IE-TI-HOU],
Kr. sz. előtt 101–96**

Arany, övdísz Nagy Péter cár szibériai gyűjteményéből

Hju-ljör-gvo [Xülihu, Hü-li-hu] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ csak egy évig uralkodott, amikor meghalt. Öccsét, a baloldali legfőbb parancsnokot¹⁴⁵³, Cja-tieg-ghu-t [Qiedi-hou, K'ie-ti-hou]¹⁴⁵⁴ emelték danhu-vá /tan-hu, tan-gjuo/ a hunok. Miután Dawan-t /Ta-wan/ (Fergana) a Han Birodalom véresen megbüntette, minden külföldi birodalom félt és reszketett a hatalmától. Az Ég Fia most a Hu-t is meg akarta szorongatni, ezért rendeletet adott ki a következő tartalommal. „Gao /Kao/ császár örökül hagyta nekem Pingcheng /P'ing-cs'eng/ kínos ügyét (ld.: 105. oldal), és Gao /Kao/ császárnő korában a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ igen rebellis hangnemben írt neki. Qi /K'i/ hercege Xiang /Hiang/¹⁴⁵⁵ megbosszult egy száz nemzedékkel korábbi

a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ szerint: kilenc.

vitát s a Chunqiu /Cs'un-k'iu/ ezt mint nagy tettet dicsőítette.*

A Chunqiu /Cs'un-k'iu/ itt nem említi meg Xiang /Hiang/ nagy tettetét és a Zuo-zhuan /Co-csuan/ csak annyit mond a Chuang /Cs'uang/ kormányzás negyedik événél (690), hogy Ji /Ki/¹⁴⁵⁶ hercegének egészen el kellett hagynia az országát, mivel Xiang /Hiang/ megtámadta. A Chunqiu /Cs'un-k'iu/ Gongyang /Kung-jang/¹⁴⁵⁷ kommentárja azonban megjegyzi ezután, hogy Xiang-nak /Hiang/ Ji /Ki/ megsemmisítését a kilencedik generáció-beli Ai¹⁴⁵⁸ megbosszulta, akit 893-ban, az akkori Ji /Ki/ hercege hamis vádjá miatt Zhou-ban /Csou/ tűzhalállal büntettek meg.

Úgy látszik, hogy a császári fenyegetésnek megvolt a hatása, mert a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetében ez olvasható:

Ebben az évben, a taichu /t'ai-cs'u/ uralkodói szakasz negyedik esztendejében (101) Cja-tieg-ghu [Qiedi-hou, K'ie-ti-hou] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a trónra lépésekor hazaengedte a Han mindazon követeit, akik nem hódoltak meg neki. Így Lu Chongguo /Lu Cs'ung-kuo/ és mások viszontláthatták hazájukat. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ aki éppen akkor lépett trónra, annyira félt a han sereg támadásától, hogy a következőképpen nyi-

¹⁴⁵³ 大都尉 daduwei, ta-tu-wei

¹⁴⁵⁴ 且鞮侯 Qiedi-hou, K'ie-ti-hou, (régí ejtés: Cja-tieg-ghu) – A HLTör-ben (107. o.) Judihou-ként szerepel.

¹⁴⁵⁵ 襄 Xiang, Hiang, Hsziang

¹⁴⁵⁶ 紀 Ji, Ki, Csi

¹⁴⁵⁷ 公羊 Gongyang, Kung-jang

¹⁴⁵⁸ 哀 Ai, Ai

* A Chunqiu-t /Cs'un-k'iu/ a hagyomány Konfuciusz művének tulajdonítja, talán ezért írt Du és Horváth az eredeti szövegben szereplő Chunqiu /Cs'un-k'iu/ helyett Konfuciuszt (HLTör, 109. o.)

latkozott (levélben?): „Én, a fiú hogyan merésznék a Han-beli Ég Fiára feltekinteni, az Ég Fiára, aki nekem az apósom?”¹⁴⁵⁹ A Han-udvar erre elküldte a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/ Su Wu /Szu Wu/¹⁴⁶⁰ császári testőrparancsnokot azzal, hogy brokátokkal gazdagon ajándékozza meg, ámde a danhu-ban /tan-hu, tan-gjuo/ ekkor újra feltámadt a büszkeség és Su Wu-tól /Szu Wu/ olyan tiszteletadást követelt, amely nagy görgől tanúskodott és a Han Birodalom elvárásainak /ez/ semmiképpen sem felelt meg.

A benji /pen-ki/i ezt mondja:

A tianhan /t'ien-han/ uralkodói szakasz¹⁴⁶¹ első évében (100) a harmadik hónapban Hunia hazaengedte a Han-udvar követeit és követeket küldött (adó) ajándékokkal¹⁴⁶².

1. SU WU /SZU WU/ KÖVETSÉGE

Su Wu-nak /Szu Wu/, Su Jian /Szu Kien/ tábornok második fiának a követségéről részletes beszámoló található e férfinak igen terjedelmes életrajzában a Qian Hanshu /K'ien Han-szu/ 54. fejezetében. Itt csak néhány lapot mutatunk be ebből.

Ebben az időben a Han Birodalom egy sor háborút vívott a Hu ellen és gyakran küldött oda követeket felderítés és kémlelés végett. Hunia ez előtt, de ez után is több, mint tíz követséget tartott vissza, köztük Guo Ji /Kuo Ki/ és Lu Chongguo /Lu Cs'ung-kuo/ követségét, de büntetésül a hunoknak a Han-udvarba küldött követeket is ott visszatartották. A tianhan /t'ien-han/ uralkodói szakasz első évében (100) Cja-tieg-ghu [Qiedihou, K'ie-ti-hou] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ lépett trónra s ő annyira félt a Han Birodalom támadásától, hogy kijelentette: a Han-beli Ég Fia az ő apósa s ezután Lu Chongguo-t /Lu Cs'ung-kuo/ és az összes többi a Han-beli követet hazaengedte.

Wu császár ezen a köteleességtudaton fellelkesült s elküldte Su Wu /Szu Wu/ császári testőrparancsnokot egy olyan megbízólevéllel, hogy vigye haza Huniának a Han-udvarban visszatartott követeket, de ezen felül gazdag ajándékokat is adjon át a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ jóakarata viszonzása képpen. Kísérőként mellé adták Zhang Sheng /Csang Seng/¹⁴⁶³ császári testőrparancsnokot és Chang Hui-t /Cs'ang Hui/¹⁴⁶⁴, aki járási alkormányzó¹⁴⁶⁵ volt, valamint több, mint száz toborzott harcos és felderítő utazott velük. Amikor azonban Huniába érkeztek és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elé letették a brokát ajándékokat, a várakozás ellenére ő a Han Birodalommal szemben ismét gögösen viselkedett.

Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ követséget akart küldeni, hogy Su Wu-t /Szu Wu/ hazakísérjék. Az történt azonban, hogy Gou /Kou/¹⁴⁶⁶ királya, a Changshui-beli /Cs'ang-sui/¹⁴⁶⁷ Yu Shang-gal /Jü Sang/¹⁴⁶⁸ és másokkal tervet kovácsolt egy Hunia elleni láza-

¹⁴⁵⁹ 丈人 zhāngren, csang-zsen

¹⁴⁶⁰ 蘇武 Su Wu, Szu Wu

¹⁴⁶¹ 天漢 tiānhàn, t'ien-han

¹⁴⁶² 來獻 lái xiàn, lai-hien, laj-hszen

¹⁴⁶³ 張勝 Zhāng Shèng, Csang Seng

¹⁴⁶⁴ 常惠 Cháng Huì, Cs'ang Hui

¹⁴⁶⁵ 假吏 jiǎ lì, kia-li, csia-li

¹⁴⁶⁶ 侯 Hóu, Kou

¹⁴⁶⁷ 長水 Chángshuǐ, Cs'ang-sui

¹⁴⁶⁸ 虞常 Yú Shāng, Jü Sang

dásra. Ez a Gou /Kou/ király Hun-zja [Hunxie, Hun-hie] királya egyik nővérének a fia volt, aki annak idején megadta magát a Han-dinasztiának, miután Dzsok-ja [Zhuoye, Cso-je] fejedelmével (Zhao Ponu /Csao P'o-nu/) hadba vonult, a hu-k fogságába került. Most másokkal együtt, akik megadták magukat s Wei Lü¹⁴⁶⁹ parancsnoksága alatt állottak, titokban tervet készítettek arra, hogy elrabolják a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ anya-hitvesét* és elhurcolják őt a Han-hoz.

Wei Lü, amint ez ugyanennek a fejezetnek a 14. oldalán olvasható, Kinában nevelkedett hu volt, akit a császár Huniába küldött, ám ott ő a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/ átállt, aki ezután őt még inkább becsülte.

Amikor Su Wu /Szu Wu/ Huniába érkezett, Yu Shang /Jü Sang/, aki korábban a Han Birodalomban volt s ott megismerkedett Zhang Sheng /Csang Seng/ segédkövettel, magánlátogatást tett nála. „Tudom – mondta neki – az Ég Fia Wei Lü-t erősen gyűlöli s a Han Birodalom számára elrejtve tarthatnék íjászokat és lelövehetném őt. Akkor a Han Birodalomban lakó anyámnak és fivéremnek, remélhetőleg, ezért a tettért megfelelő jutalomban lenne részük.” Zhang Sheng /Csang Seng/ kijelentette, hogy egyetért ezzel és Yu Shang-nak /Jü Sang/ árukat és egyéb javakat ajándékozott.

A következő hónapban a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ vadászni ment, a felesége csak a fiúkkal volt otthon, amikor Yu Shang /Jü Sang/ hetven társával a tervét meg akarta valósítani. De egyikük az éjszaka elmenekült és feljelentette az egész dolgot. Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ fiai csapatokat szerveztek s az összeesküvőkkel összemérték a fegyvereiket, mégpedig olyan sikeresen, hogy Gou /Kou/ király és valamennyi embere életét veszítette, csak Yu Shang-ot /Jü Sang/ fogták el élve, akit a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ átadott ítékezésre Wei Lü-nek.

Amikor ezt Zhang Sheng /Csang Seng/ megtudta, attól kellett tartania, hogy a (Yu Shang-gal /Jü Sang/ folytatott) összebeszélésére most fény derül, (ezért) tájékoztatta Su Wu-t /Szu Wu/ a dologról. Ő így szólt: „Ha a helyzet így áll, akkor biztosan engem is belekevernek és bűnrészesnek fognak tartani, majd megölnék s akkor a súlyos következményeket országomnak kell ezért elszenvednie. Én magam fogom kioltani az életemet.” Zhang Sheng /Csang Seng/ és Chang Hui /Cs'ang Hui/ azonban megakadályozták eme tervének kivitelezésében.

Yu Shang /Jü Sang/ valóban belekeverte a dologba Zhang Sheng-et /Csang Seng/. A felbőszült danhu /tan-hu, tan-gjuo/ összehívta az előkelőinek tanácsát s ez követelte a követ kivégzését. A baloldali jer-dhiet-cjer [yizhizi, ji-cse-ce]¹⁴⁷⁰ azonban így szólt:

¹⁴⁶⁹ 衛律 Wei Lü, Wei, Lü

¹⁴⁷⁰ 伊秩訾 yizhizi, ji-cse-ce, (régi ejtés: i/jer-dhiet-cjer)

* anya-hitves: „mu yanzhi/jen-cse” avagy „mu e-si.” Itt arról van szó, hogy az újonnan tan-hu-vá lett fiú, apja, a régi tanhu halála után feleségül vette annak feleségét, tehát saját mostohaanyját. Érdemes volna a következő témában vizsgálni: ha a tan-hu főfelesége esetében a yanzhi /jen-cse/ helyett a már fentebb, 84. oldalon jelzett és kifejtett „esi”/„es” fonetikát fogadjuk el, s így rakjuk össze az anya-hitves szóösszetételt, akkor mu esi/ **mu es** hangzást kapunk, ami pedig a **mostoha** szavunk 'mos' tövével csaknem megegyezik. Bárczi Géza szerint a mostoha szavunk óbolgár (!) eredetű. Vö. Bárczi Géza, Magyar Szófejtő szótár. Budapest, Trezor Kiadó. 1994, 209. o. S nem utolsó sorban, a mostoha szó jelentése is az itt felbukkanó, ugyanezen jellegű rokoni viszonylatokra vonatkozik

„Miért akarja a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ (a Wei Lű elleni) támadást ilyen különösen súlyosan büntetni? Tegyük inkább mindannyiukat alattvalóinkká!” Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megparancsolta Wei Lű-nek, hogy hívassa magához Su Wu-t /Szu Wu/ azért, hogy meghallgassa ellenvetéseit a meghódolással szemben. Su Wu /Szu Wu/ most így beszélt Chang Hui-hoz /Cs'ang Hui/ és társaihoz: „Ha én ilyen módon megbecstele-nítem a császári megbízóleveletem és szegyet hozok a császári megbízatásomra, akkor az életem ugyan megmarad, ám hogyan térhetnék vissza a Han-udvarhoz becsületben?” Kihúzta a törét és leszúrta magát. Wei Lű megdöbbenve fogta őt a karjaiba és azonnal orvost hívott. (Az orvos) lyukat fűrt a földbe, izzó paraszat tett bele és ráfektette fordított testtartásban Su Wu-t /Szu Wu/, majd a lábaival a hátát megtiporta, hogy a vért kinyomja belőle. Így is egy fél napba telt, mire Su Wu /Szu Wu/, aki már nem lélegzett, ismét lélegzeni kezdett s Chang Hui /Cs'ang Hui/, jajgatások közepette, gyaloghíntón visszavitte őt a táborba. Ekkora hűség meghatotta a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/. Reggel és este futárt küldött, hogy látogassa meg Su Wu-t /Szu Wu/ és érdeklődjön az állapota felől. Zhang Sheng-et /Csang Seng/ azonban elfogatta és bilincsbe verte. Amikor Su Wu /Szu Wu/ újból meglehetősen rendbe jött, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ futárt küldött hozzá, aki közölte vele, hogy most kerül sor Yu Shang /Jü Sang/ kivégzésére, mert ezt az órát akarta kihasználni arra, hogy Su Wu-t /Szu Wu/ meghódolásra bírja. Alighogy Yu Shang /Jü Sang/ fejét a kard lecsapta, Wei Lű így szólt: „Zhang Sheng /Csang Seng/, a Han követe, te merényletet követél el a danhu /tan-hu, tan-hu/ közvetlen környezetében lévő egyik miniszter élete ellen s ezért meg kell halnod. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban megbocsájt azoknak, akik meghódolnak neki.” Ekkor felemelkedett a kard, amelynek őt kellett eltalálnia, Zhang Sheng /Csang Seng/ (ekkor) kérte, hogy meghódolhasson. Wei Lű most Su Wu-hoz /Szu Wu/ fordult e szavakkal: „A segédköveted bünt követett el, így most téged is érjen el az ő büntetése.” Su Wu /Szu Wu/ azonban így válaszolt: „Én nem követtem el semmiféle merényletet és nem vagyok az ő vérrokona,

Ismeretes, hogy Kínában súlyos vétek esetén a tettes rokonait is megbüntették!

miért kellene hát engem vele együtt megbüntetni?” Újra felemelkedett a kard, hogy őt is megbüntesse, de Su Wu /Szu Wu/ meg sem mozdult. Ekkor Wei Lű így szólt: „Su Wu /Szu Wu/ úr! Annak idején én magam elpártoltam a Han-dinasztiától és átálltam a Hunhoz. Ennek következtében engemet itt nagy kegyekkel halmoztak el, királyi címet is ajándékoztak nekem és a lovasok tízezreiből álló hadsereg parancsnokságát bízta rám, ennek következtében egész hegységnyi kincset halmoztam fel, és gazdag vagyok és tisztelnek. Veled is megtörténhet ez Su Wu /Szu Wu/ úr, ha ma meghódolsz. Semmi értelme sem volna, hogy a te hullád trágyázza itt a pázsitot, kivált, hogy soha egyetlen ember sem szerezne róla tudomást.”

Su Wu /Szu Wu/ ajkát azonban nem hagyta el válasz. Wei Lű akkor így folytatta: „Akkor hódolj meg az én kedvemért, hiszen testvérek vagyunk! Ha elutasítod a javaslatomat, lesz-e még alkalom, hogy lássalak, ha erre volna kedvem?”

Su Wu /Szu Wu/ csak most ejtett ki szavakat, mégpedig azért, hogy Wei Lű-t meg-szidja: „Te, aki (a Han-udvarnál) miniszter voltál, majd az élvezett kegyekkel ugyan-olyan keveset törődtél, mint a kötelességhez való hűséggel, te, aki még az uralkodótól is elszakadtál és (császári) atyádnak hátat fordítottál, hogy meghódolj a barbárok között

az ellenségének, a te viszontlátásodra törekedjem én? Téged a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megajándékoz a bizalmával, neked engedi a döntést élet és halál felett, te, az igaztalan, tartod a kezeden a jogot, és a két uralkodót megpróbálok egymás ellen háborúba vinni s ezzel bajt és pusztulást okozni!

A déli Yue /Jüe/, aki a Han-udvar követeit megölte, meg van semmisítve és ki van irtva, földje pedig kilenc prefektúrára van felosztva. Dawan /Ta-wan/ királya megölte a Han-udvar követét, feje ott függ a császári palota északi kapuján. Gyog-szjan [Zhao-xian, Csao-hien], (azaz Korea) elvette a Han-udvar követének életét, azonnal meg lett büntetve és meg lett semmisítve. A Hun Birodalom az egyetlen, amelyet még nem ért el hasonló sors. Bizonyára most világossá válik előtted, hogy nem hódolok meg! Ha te háborút akarsz a két birodalom között: tessék, akkor én leszek az a férfi, aki a hunok pusztulásának elindítója lesz.”

Wei Lü számára eléggé egyértelmű volt, hogy Su Wu-t /Szu Wu/ sohasem tudja rávenni a Huniához való átállásra. Ezt az eseményt közölte a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/, akinek csak most szította fel igazán azt a törekvését, hogy alattvalójává tegye. Egy nagy földalatti gabonáról pincébe vettette étel és ital nélkül. Az Ég azonban havat küldött s amikor Su Wu /Szu Wu/ ott lent feküdt, evett a hóból és prémes bundája szőrét nyelte le, úgyhogy még néhány napig életben tartotta magát, ezért a hunok valamiféle isteni lénynek tartották őt. Ekkor száműzték egy lakatlan vidékre, az Északi-tenger¹⁴⁷¹ (a Bajkál-tó) felföldjére. Ott kellett birkát őriznie és csak a fejés idején térhetett haza. Elbúcsúzott tehát a hivatalnokaitól és a munkatársaitól, mivel Chang Hui-t /Cs'ang Hui/ és (a többieket) különböző más helyekre utasították.

Félreismerhetetlen, hogy ezt az emlékiratot csak ennek a hivatalnoknak a császárhoz írási hűsége és kötelességtudása dicsérete végett írták, következésképpen sok mesét beleszórtak. Legendás jellege a további részekben még erőteljesebben kidomborodik, így a szó szerinti fordítástól el kell tekinteni, mivel sem történeti, sem földrajzi, sem néprajzi adatokat nem tartalmaz. Azt tudjuk meg belőle, hogy Su Wu /Szu Wu/ még ott a Bajkál-tónál, a birkák őrzése közben sem tette le a császári megbízólevelét s hogy Uo-kon [Yujian, Jü-kien]¹⁴⁷² (Orchon?) királya, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ egyik öccse, aki néha azon a vidéken vadászott, jóindulattal volt iránta és néha ételt és ruhát ajándékozott neki, mert szép hálót tudott kötni és jól be tudta állítani az ijt. Ennek a jótevőjének a halála után a tieng-lieng-ek [dingling, ting-ling] elrabolták a marháit és a juhait, így újra szegény lett és szükségét szenvedett. A tieng-lieng-ek [dingling, ting-ling] tehát, akiről korábban már hallottunk, akkoriban a Bajkál-tó vidékén kellett lakniuk vagy ott kóboroltak, ha a tudósítás hitelt érdemel.

Li Ling¹⁴⁷³ hadvezért is, akit a hunok ugyancsak elfogtak, a Bajkál-tóhoz száműzték s ott összetalálkozott Su Wu-val /Szu Wu/. Hosszú beszélgetéseket folytattak, amelyeken azonban csendben átléphetünk. Amikor sok évvel később Li Ling elhozta Su Wu-nak /Szu Wu/ azt a hírt, hogy Wu császár elhunyt, véres könnyekkel sírt, délnek fordult és hangosan jajveszékelt. Még számos esztendő eltelt, mire a két uralkodó között helyreállt a béke s a Han Birodalom követelte Su Wu /Szu Wu/ hazaküldését, de ezt annak közlésével intézték el, hogy már nem tartózkodik az élők országában.

¹⁴⁷¹ 北海 Beihai, Pei-hai

¹⁴⁷² 於靉 Yujian, Jü-kien, Jü-csien, (régijén: Uo-kon)

¹⁴⁷³ 李陵 Li Ling, Li Ling

Amikor azután ismét követ érkezett a Han-udvartól, Chang Hui-nak /Cs'ang Hui/ sikerült a sötétben közel menni hozzá s mindent elbeszélni neki, ami eddig történt. Azt tanácsolta a követnek, hogy a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ hozza tudomására, hogy a császár lőtt egy fekete hattyút, amelynek a lábán egy selyemdarabka volt, amelyre rá volt írva, hogy Su Wu /Szu Wu/, más kínaiakkal együtt a tónál él. Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ bevallotta az igazat és Su Wu /Szu Wu/, még más kilenc emberrel együtt, hazatérhetett. A shiyuan /si-jüan/¹⁴⁷⁴ uralkodói szakasz (81) hatodik évének tavaszán látták viszont a birodalmi fővárost. Egy császári rendelet megengedte a hűséges miniszternek, hogy Wu császár sírjának a templomában nagy áldozatot mutasson be. A „vazallus államok felügyelője”¹⁴⁷⁵ méltóságot kapta meg, gazdag adományokkal, egy lakást és földeket adományoztak neki. Chang Hui /Cs'ang Hui/ és még két mellérendelt beosztottja ugyancsak kapott hivatalos méltóságokat és gazdag ajándékokat. A másik hat, akik közben aggastyánok lettek szintén gazdag ajándékokkal megrakottan tértek vissza hazájukba. Su Wu /Szu Wu/ 19 évet töltött Huniában. A nyolcvanadik életévében halt meg, a shenjue /sen-küe/¹⁴⁷⁶ uralkodói szakasz harmadik évében.

Chang Hui /Cs'ang Hui/ hivatali pályafutása itt még nem fejeződött be, ez még ismét szóba fog kerülni.

2. LI GUANGLI /LI KUANG-LI/ ÉS LI LING HADJÁRATAI KR. SZ. ELŐTTI 99-BEN

Figyelmünket most fordítsuk ismét a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetére.

A következő esztendőben (100) Dzsok-ja [Zhuoye, Cso-je] fejedelmének, Zhao Ponu-nak /Csao P'o-nu/ sikerült elmenekülnie és visszatért a Han Birodalomba.

Ennek a fejedelemnek és seregének a 103. évben történt foglyul ejtéséről korábban már szoltunk. A Shiji /Si-ki/ 111. fejeztében és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 55. fejezetében található rövid élettörténetében azonban ez áll:

Miután tíz évet töltött Huniában, a legidősebb fiával, Anguo-val /An-kuo/¹⁴⁷⁷ a Han Birodalomba menekült. Később, mivel wugu /wu-ku/¹⁴⁷⁸ varázslást végzett, az egész nemzetségével együtt, kivégezték.

Mivel 103-ban ejtették foglyul, 94-ben térhetett haza; ez az időpont azonban nem egyezik meg azzal a jelentéssel, amely a hazatéréséről és Li Ling hadseregének 99-beli megsemmisítéséről szól.

Most a Shiji /Si-ki/ 110. fejezete a következőképpen folytatódik.

Egy évvel később (99) a Han Birodalom felvonultatta Li Guangli /Li Kuang-li/ zsűrsü [ershi, er-si] tábornokot 30 000 lovassal Jiuquan-ból /Kiu-k'üan/ (Suzhou /Szu-csou/). Ő legyőzte a jobboldali bölcs királyt a Tianshan-ban /T'ien-san/¹⁴⁷⁹ és több, mint 10 000 fejet és foglyot zsákmányolt, majd visszavonulásba kezdett. Ekkor azonban a hunok nagy erővel bekerítették, alig tudott elmenekülni s a han hadseregnek a hat vagy hét tizedrészét leterítették.

¹⁴⁷⁴ 始元 shiyuan, si-jüan

¹⁴⁷⁵ 典屬國 dianshuguo, tien-su-kuo

¹⁴⁷⁶ 神爵 shenjue, sen-küe, sen-csüe

¹⁴⁷⁷ 安國 Anguo, An-kuo

¹⁴⁷⁸ 巫蠱 wugu, wu-ku

¹⁴⁷⁹ 天山 Tianshan, T'ien-san

A Han Birodalom ezen kívül felvonultatta Xihe-ből /Hi-ho/ Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ jen-gjuo [yinyu, jin-jü] tábornokot,* aki a Tok-dho [Zhuotu, Cso-t'u]¹⁴⁸⁰ hegységnél egyesült a számszerjászok főparancsnokával (Lu Bode-vel /Lu Po-tö/). Ellenséggel azonban nem találkozott. A császár kiküldte továbbá Juyan-ből /Kü-jen/ Li Ling-et, a lovasság főparancsnokát ötezer gyalogossal és lovassal. Ő több, mint ezer li-t tett meg északi irányban, amikor összetalálkozott a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/. Közelharc támadt, amelyben Li Ling több, mint tízezer ellenséget megölt vagy megsebesített. Ugyanakkor elfogyott a hadseregének az élelme és elvesztette katonáit, ezért el akart szakadni az ellenségtől és haza akart vonulni. A hunok azonban bekerítették és ő pedig megadta magát, de úgy hogy a hadserege is a kezükbe került. Az övéi közül négyszáznál nem többen jutottak vissza a hazájukba. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ Li Ling-et nagy megbecsülésben részesítette, még a leányát is feleségül adta hozzá.

Ezekből a szövegekből kiolvasható, hogy Li Guangli-nek /Li Kuang-li/, aki már császári urának a hatalmába adta Turkesztánt és Ferganát, a Tianshan /T'ien-san/ hegyláncának országait is meg kellett volna hódítania, amelyek északon határosak Turkesztánnal és a mai Haminak és Bor-kulnak felelnek meg. Úgy látszik azonban, hogy ez a kísérlet csődöt mondott. A bekerítésre és a megmenekülésre vonatkozóan a források egyébként csak a következőket tartalmazzák a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 69. fejezetében található Zhao Chongguo /Csao Csung-kuo/¹⁴⁸¹ életrajzában, amelyről a későbbiekben még sok szó esik majd.

Wu császár uralkodása idején, amikor ő mint a hadügyek aligazgatója¹⁴⁸² a zsür-sü [ershi, er-si] tábornokkal hadba vonult Hunia ellen, a nagy ellenséges erő bekerítette őket. Napokig nem volt a seregnek mit ennie, sok volt viszont a halott és a sebesült. Zhao Chongguo /Csao Csung-kuo/ azonban a bekerítők arcvonalaait több, mint száz bátor hőssel szétszórta, így azután a zsür-sü [ershi, er-si] össze tudta vonni a csapatait s nyomukban ki tudott törni és megszabadult. Mindeközben Zhao Chongguo /Csao Csung-kuo/ több, mint húsz sebet kapott. Amikor azután a zsür-sü [ershi, er-si] minderről beszámolt a császárnak, ő Zhao Chongguo-t /Csao Csung-kuo/ a császári tartózkodási helyre rendelte. Ott a császár személyes beszélgetésben részesítette, megnézte a sebeit, sóhajtozások közepette fejezte ki csodálatát és kinevezte belső udvari intendánsnak¹⁴⁸³.

Ezen hadjárat alatt, amint mondtuk, Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ vezetésével hadba vonult egy sereg, mégpedig Xihe /Hi-ho/ prefektúrából, amely nagyjából az Ordosz keleti részének felel meg. Aligha kétséges tehát, hogy ez a hadvezér a huhhot-i hadi utat követte. A Tok-dho [Zhuotu, Cso-t'u] hegységnél kellett volna találkoznia egy másik, Lu Bode /Lu Po-tö/ vezette sereggel. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/a. fejezete ennek a hegynek¹⁴⁸⁴ a nevét Tok-ja [Zhuoye, Cso-je] vagy Tok-dzja-nak [Zhuoxie, Cso-hie] írja, s valószínűleg ennek a körülménynek tudható be, hogy a Shiji Suoyin /Si-ki Szo-jin/ szerzője azt állítja, hogy a szóban forgó névben ezt az írásjegyet¹⁴⁸⁵ ja-nak¹⁴⁸⁶ kell kiejteni.

¹⁴⁸⁰ 涿涂 Zhuotu, Cso-t'u, (rég. ejtés: Tok-dho)

¹⁴⁸¹ 趙充國 Zhao Chongguo, Csao Cs'ung-kuo

¹⁴⁸² 假司馬 jia sima, kia sze-ma, csia sze-ma

¹⁴⁸³ 中郎 zhonglang, csung-lang

¹⁴⁸⁴ 涿邪 Zhuoxie/ Zhuoye, Cso-hie/ Cso-je, Cso-hsie/ Cso-je (rég. ejtés: Tok-dzja / Tok-ja)

¹⁴⁸⁵ 涂 tu, t'u, (rég. ejtés: dho)

¹⁴⁸⁶ 以奢反 (kiejtési útmutató)

* Du és Horváth Gongsun Ott-ot ír (HLTör, 109. o.)

A Shiji /Si-ki/ 111. fejezetében, a Lu Bode-re /Lu Po-tö/ vonatkozó életrajzi jegyzetekben (18. lap) és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 55. fejezetében (17. lap) az olvasható, hogy ő, miután a számszeríjások főparancsnoka lett, megszállta Juyan-t /Kü-jen/ és ott halt meg. Mindebből az vehető ki, hogy neki csak az volt a megbízatása, hogy a Høk [Hei] és Zsok [Ruo, Zso] folyók vidékéről vonuljon hadba. Látni fogjuk, hogy a császár ezt a megbízatást ismét visszavonta.

Li Ling hadjáratának tragikus lefolyása ellenére a kínai történetírók ezt a hadvezért különösen megtisztelték egy olyan életrajzzal, amely őt hősként ünnepli és halhatatlanná teszi. Ez az életrajz a Shiji /Si-ki/ 109. fejezetében és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 54. fejezetében, nagyapjának, Li Guang-nak /Li Kuang/ az életrajzához kapcsolódik. A Shiji-ben /Si-ki/ kettő, a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ több, mint tíz lapot tesz ki. A hosszabbikból a következők vehetők ki.

Li Ling, akinek a neve később Shaoqing-nek /Sao-k'ing/¹⁴⁸⁷ hangzott, már fiatal korában „belső udvari kísérő”¹⁴⁸⁸ és a „javaslati beadványok felülvizsgálója”¹⁴⁸⁹ lett. Mint kiváló lovas és lővész, tele emberszeretettel, a közkatonákkal szemben nem követelő és engedékeny lévén, igen jó hírnevet szerzett magának és magas dicséretben részesült. Wu császár úgy vélte, hogy Li Guang /Li Kuang/ szelleme lakik benne s egyszer 800 lovas élén elküldte, hogy több, mint 2000 li mélyen hatoljon be Hunia területére s vonuljon át Juyan-en /Kü-jen/. Ezen átvonulás során alaposan megfigyelte az ország jellegzetességeit, de ismét úgy tért haza, hogy ellenséget nem látott. Ekkor a császár kinevezte a lovasság főparancsnokává és így a parancsnoksága alatt álló ötezer bátor emberből Jiuquan-ben /Kiu-k'üan/ (Suzhou /Szu-csou/) és Zhangyi-ban /Csang-ji/ (Ganzhou /Kan-csou/) íjászokat képezett ki az ország védelmére a hu-k ellen.

Amikor a császár néhány év múlva kiküldte a zsür-sü [ershi, er-si] tábornokot (Li Guangli-t /Li Kuang-li/), hogy foglalja el Dawan-t /Ta-wan/, Li Ling öt hadi egységgel kísérte őt egészen a megerősített határokig. Amikor a zsür-sü [ershi, er-si] ismét visszafelé vonult, a császár a neki címzett levelet Li Ling-hez juttatta el, aki erre tisztjeit és katonáit elhagyva, Dunhuang-ból /Tun-huang/ csak ötszáz könnyű lovassal a Sós vizetekhez¹⁴⁹⁰ (Lop-nór) lovagolt, ott találkozott a zsür-sü-vel [ershi, er-si], majd ennek utána visszatért, hogy Zhangyi-t /Csang-ji/ megszállva tartsa.

A tianhan /t'ien-han/ uralkodói szakasz¹⁴⁹¹ második évében (99) a zsür-sü [ershi, er-si] tábornok Jiuquan-ból /Kiu-k'üan/ 30 000 lovassal előrenyomult a Tianshan-béli /T'ien-san/ baloldali bölcs király ellen. A császár magához hívatta Li Linget, mert meg

¹⁴⁸⁷ 少卿 Shaoqing, Sao-k'ing

¹⁴⁸⁸ 侍中 shizhong, si-csung

¹⁴⁸⁹ 建章監 jianzhangjian, kien-csang-kien, csien-csang-csien

¹⁴⁹⁰ 鹽水 Yanshui, Jen-sui – Megjegyzés: A XnShLiao-ban közreadott Shiji /Si-ki/ 123. fej. Dawan Liezhuan-ban (a dawaniak tanácskozása alatt elhangzottaknál) az áll: „Han messze van és a Yanshui-ban sokszor történik baleset”; s az idetartozó jegyzetből megtudjuk, hogy mocsaras, lápos területről van szó (XnShLiao I. 286. o. 272.). A Lop-nór nevéből a nór mongol jelentése: tó; a lop pedig igen hasonlatos a magyar lép szóhoz. S az is meggondolandó, hogy a hely kínai neve yanshui, azaz sós víz, a lép vize pedig savas „a tőzegesedés feltétele a lép vizének savassága” (Magyar Nagylexikon. Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó. 2003, XVII. k. 686. o.) Talán elég indíttatás ez ahhoz, hogy a finnugor eredetűnek tartott lép szavunk származtatása újragondolható legyen.

¹⁴⁹¹ 天漢 tianhan, t'ien-han

akarta bízni a zsür-sü [ershi, er-si] tábornok hadtápjának a vezetésével, ám amikor ő a Wu-terazon¹⁴⁹² a császár színe előtt állt, homlokát a földhöz ütögette s így szólt: „Azok a csapatok, amelyek a határvidéken az én parancsnokságom alatt állanak, Jing-ből /King/¹⁴⁹³ és Chu-ból /Cs'u/¹⁴⁹⁴ (most Huguang /Hu-kuang/) származnak és kivétel nélkül bátor emberek, rendkívüli kardvívók, gyakorlott emberek, eléggé erősek a tigrisek megtámadására, olyan lövészek ők, akik a céltábla kellős közepét találják el. Nagyon szeretnék alkalmat kapni arra, hogy ezzel az egész regimenttel elzárhassam a Tog-glan-kan [Daolanban, Tao-lan-kan]¹⁴⁹⁵ hegység (Dolon-kara) déli oldalát, hogy ezzel a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hadseregét ketté vágjam s így ne tudjon teljes erejével a zsür-sü [ershi, er-si] hadserege ellen fordulni. Erre a császár így szólt: „De milyen csapatokat lehetne még a tiedhez csatolni? Az általam már hadba küldött erők olyan nagyszámúak, hogy több lovast már nem tudok neked adni.” „Lovasokra nincs szükségem – válaszolta Li Ling – Magam az én kisebb erőmmel akarom legyőzni a túlerőt és ötezer fős gyalogságommal kívánok keresztül vonulni¹⁴⁹⁶ a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvarán.” A császárnak nagyon tetszett a bátorsága és jóváhagyását adta hozzá. Egyúttal megparancsolta a számszerijászok főparancsnokának, Lu Bode-nek /Lu Po-tő/, hogy félútig vonuljon Li Ling elé egy sereggel.

Lu Bode /Lu Po-tő/ azonban „a hullámokat simává legyőző tábornok”¹⁴⁹⁷ volt, ezért sértette a becsvágyát, hogy Li Ling kakas-sarkantyú szerepét játssza és a következő beadványt intézte a császárhoz: „Itt az ősz, tehát a hunok lovai kövérek és erősek, ezért túl korai még, hogy háborúba bocsátkozzunk velük. Azt remélem tehát, hogy Li Ling a következő tavaszig még otthon marad, hogy azután Jiuquan-ból /Kiu-k'üan/ és Zhang-yi-ből /Csang-ji/ ötezer-ötezer harcossal ő is, én is egyszerre támadjunk rá a Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'ü] hegység keleti és nyugati oldalára, akkor biztosan elkapjuk az ellenséget.” A császár azonban rosszkedvűen fogadta ezt a beadványt. Arra gyanakodott ugyanis, hogy Li Ling közben más elhatározásra jutott, mégsem akar kivonulni s ezért ő ösztönözte Lu Bode-t /Lu Po-tő/ a levél benyújtására. Ezért a következő parancsot adta Lu Bode-nek /Lu Po-tő/: „Én Li Lingnek a lovasságot akartam a rendelkezésére bocsájtani, de ő kijelentette, hogy csekély erővel kívánja legyőzni a túlerőt. Most azonban az ellenség betört Xihe-be /Hi-ho/, tehát vond össze harcosaidat, vonulj sürgősen Xihe-be /Hi-ho/ és zárd el a Gouying-i /Kou-jing/¹⁴⁹⁸ utat.” Li Lingnek a következő parancsot adta: „A kilencedik holdban vonulj ki 'a sáncoktól az ellenség elhárítására’¹⁴⁹⁹ a Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'ü] hegység keleti oldaláig, onnantól pedig vonulj dél felé ide-oda mozogva a Luong-lök [Longle, Lung-lő] folyó¹⁵⁰⁰ felső folyásánál azért, hogy

¹⁴⁹² 武臺 Wutai, Wu-t'ai

¹⁴⁹³ 荆 Jing, King, Csing

¹⁴⁹⁴ 楚 Chu, Cs'u

¹⁴⁹⁵ 到蘭干 Daolanggan, Tao-lan-kan, (régí ejtés: Tau/Tog-glan-kan.) Megjegyzés: az ősi ejtés első szótagjában benne vagy a „hegy”, a „tau” szó.

¹⁴⁹⁶ 涉 she, ső, (a. m. : átkelni)

¹⁴⁹⁷ 伏波將軍 fubo jiangjun, fu-po kiang-kün, fu-po csiang-csün (a. m. : hullámokat simává tevő tábornok)

¹⁴⁹⁸ 鈎營 Gouying, Kou-jing

¹⁴⁹⁹ 遮虜鄣 zhelu zhang, cső-lu csang

¹⁵⁰⁰ 龍勒 Longle, Lung-lő, (régí ejtés: Luong-lök)

szemmel tartsd az ellenséget. Ha az nem mutatkozna, akkor ugyanazon az úton vonulj (tovább), amelyen Dzsok-ja [Zhuoye, Cso-je] fejedelme, Zhao Ponu /Csao P'o-nu/ vonult a maga idején 'a meghódolás elfogadásának városáig', ott pihentesd meg a seregedet és lovasfutárral küldj nekem jelentést arról, hogyan zajlott le az a megbeszélés, amelyet Lu Bode-vel /Lu Po-tő/ folytatnál."

Ez a Li Lingnek küldött levél világos és érthető. A „sáncok az ellenség elhárítására” Ganzhou-tól /Kan-csou/ 1530 lire, a Juyan /Kü-jen/ tótól északra vannak és már ismerjük őket. Innen kellett volna Li Ling-nek a Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'i] hegységhez előrenyomulnia. Itt beigazolódik a korábban már kifejtett feltételezés, hogy ez a hegység kb. a 45 és 47. szélességi fok között keresendő, ahol az a sok út fut össze, amelyek Kínát Mongólia északi részének különböző pontjaival kötik össze. Valóban itt emelkedik a Dolon-kara hegység is, ahol Li Ling – a császárnak adott magyarázata szerint – nyugat felé el akarta zárni az utat a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ és serege előtt. Ennél az úthálózathoz és még tovább dél felé, egészen a Luong-lök [Longle, Lung-lö] folyó felső folyásáig kellett ide-oda mozognia a hadvezérnek és szemmel tartania az ellenséget. Az orosz térkép azt mutatja nekünk, hogy a Dolon-kara hegyláncból egy út visz dél felé az Onggin folyó felföldjére és ott metszi a Kalgan-utat, amely az Orchon völgye és Uliasztaj felé vezet, majd azután az Onggin folyó futását követve a nagy Huhhot-úthoz visz, amelyen Li Ling-nek, ha nem találkozna az ellenséggel, vissza kellett volna vonulnia „a meghódolás elfogadásának városáig”. Már csak egy kérdés maradt megoldatlan: a Luong-lök [Longle, Lung-lö] folyó valóban az Onggin? Ebben aligha lehet kételkedni.

Legelőbb előre kell bocsájtani, hogy a Luong-lök [Longle, Lung-lö] írásjegye ¹⁵⁰¹ nyilvánvalóan romlott írásmód, amely alighanem egy járás nevének köszönheti a létét, mely Dunhuang /Tun-huang/ prefektúrában volt akkoriban (lásd Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezete 4. lap). Ily módon már magától rájön az ember, hogy ez az írásjegy ¹⁵⁰² igen hasonló a qin-nek /k'in/ olvasott ezen írásjegyhez ¹⁵⁰³. Így a Longqin/Lung-k'in a Rong-k'in vagy Rong-kin igen pontos kínai átírása volna, s kiejtés szempontjából – mivel a kinaiban nincsen 'r' – éppúgy természetes volna az Onggin, amely viszont a Yitongzhi-ben /Ji-t'ung-cse/ valamint a nagy kínai térképen továbbá a Da Qing Huidian Tu-ban /Ta K'ing Hui-tien T'u/ ¹⁵⁰⁴ (azaz: a Nagy Qing-dinasztia /K'ing/ összes szabályzatához tartozó térképen) hivatalosan lejegyzett ezen Onggin-nek (Ongjin/Wengjin/ Weng-kin) ¹⁵⁰⁵ köszönheti létezését.

Miután Li Ling írásban válaszolt a császárnak, ötezer gyalogosát Juyan-ból /Kü-jen/ kivezette s észak felé vonult és 30 nap múlva a Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'i] hegységnél volt. Itt megállt és tábort vert. Minden területről, amelyen átvonult, hegy-, vízrajzi és talajtani térképeket készített és törzsének egy lovasát mindig visszaküldte azzal, hogy ezeket adja át a császárnak és adjon jelentést neki. Amikor ezt a Chen Bule-t /Cs'en Pu-lö/ ¹⁵⁰⁶ a császárhoz hívták s ő beszélt neki a harcosok halált megvető erőfeszítéseiről, amelyeket Li Ling vezetése váltott ki, a császár el volt ragadtatva és Chen Bule-t /Cs'en Pu-lö/ palota-tisztviselővé ¹⁵⁰⁷ tette.

¹⁵⁰¹ 龍勒 Longle, Lung-lö, (régí ejtés: Luong-lök)

¹⁵⁰² 勒 le, lö, (régí ejtés: lök)

¹⁵⁰³ 勤 qin, k'in, (régí ejtés: ghjön)

¹⁵⁰⁴ 大清會典圖 Da Qing Huidian Tu, Ta K'ing Hui-tien T'u

¹⁵⁰⁵ 翁金 Wengjin/ Ongjin, Weng-kin/ Ong-kin – Megjegyzés: átírásról van szó, e mongol folyó mongol neve: Onggin.

¹⁵⁰⁶ 陳步樂 Chen Bule, Cs'en Pu-lö

¹⁵⁰⁷ 郎 lang, lang

A Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'i] hegységnél azonban Li Ling a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ 30000 lovas harcosába ütközött. Ezek bekerítették a seregét, miután a két hegy között a nagy szekerekből táborot állított össze. Li Ling most kivezette a harcosokat és csatarendbe állította őket, az elülsőket lándzsával és pajzsokkal, a hátsókat íjjal (látta el), és parancsot adott, hogy akkor löjenek, amikor meghallják a dobot, viszont hagyják abba a lövöldözést, ha felcsendül a fémharang. Amikor az ellenség észrevette, hogy milyen kicsi a han hadsereg, rendületlenül előretört a tábor felé. De Li Ling is verekedett, harcolt és rohamozott, ezer íjasza egyszerre lódult meg, s minden íjhúr (pendülése) leterített egy támadót. Így az ellenségnek végül meg kellett fordulnia és a hegyekbe menekülnie, a han sereg azonban ott is üldözte, miközben még néhány ezer ellenséget földre terített.

A megdőbbsen danhu /tan-hu, tan-gjuo/ most a bal- és a jobboldali területekről oda vezérelt még 80000 lovas harcost. Ezek megtámadták Li Ling-et, aki hol harcolva, hol kitérve, néhány napig dél felé vonult, amíg elérte a folyó völgyet (az Onggin-t?). Ezután csaták szakadatlan sora következett. A három nyíl ütötte sebű harcosokat kis szekereken szállították, a kétszer sebesültek hajtották a kocsikat, de akiknek csak egy sebük volt, azok tovább viselték fegyvereiket. Akkor Li Ling így szólt: „Harci kedvünk eltűnőben van, a dob már nem ráz fel minket, miért következett ez be? Talán asszonyok vannak a csapatokban?”

A hadsereg kivonulásakor valóban mindenféle vidéki haramiák csatlakoztak, a birodalmi főváros zárókapuitól¹⁵⁰⁸ keletre, mint katonák, olyanok akiket asszonyokkal és gyerekekkel együtt száműztek a határvidékekre, s ezek az asszonyok nagy számban bújtak meg a szekereken. Li Ling előhozatta őket és valamennyiüket karddal kivégeztette. Az eredmény az volt, hogy a következő napon, amikor ismét felvették a harcot, több mint háromezer ellenséges fejet ütöttek le.

Délkeleti irányban vezette tovább a csapatokat, mégpedig azon az úton, amely Long /Lung/ régi fala mentén vezetett, amíg a negyedik vagy az ötödik napon elérte a nagy tavat és a nád és a szittyó között találta magát. Az ellenség fent a szélben felgyújtotta, a veszélyből azonban Li Ling megmenekült, mégpedig úgy, hogy saját csapataival is felgyújtatta a nádat.

Long /Lung/ fala, amelynek fekvését eddig a szövegek nem árulták el, ezennel meghatározható: tehát a Rong-kin (Onggin) alsó folyásánál állt. Mostmár eléggé biztosnak látszik, hogy a neve egyszerűen a folyó neve volt és semmi köze sincs a sárkányhoz. A tó, ahol az ellenség a nád felgyújtásával akarta tűzhalálba hajszolni a hősi sereget, minden bizonnyal az Elun /O-lun/¹⁵⁰⁹-nór, amelybe az Onggin beleömlik. A Huhhot felé vezető utat, amelyen a császári parancs szerint a „Meghódolás elfogadásának városa” felé kellett volna vonulniuk, már átlépték, tehát már megkezdték a visszavonulást a sokkal közelebb fekvő Juyan /Kü-je/ felé.

Mindig dél felé vonulva elérték tehát egy hegység lábát (Gurban Szaihan). Ott, a délen fekvő hegyen foglalt állást a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ és most a fiával és annak lovasságával hátba támadta Li Linget. Ő azonban, az erdőben gyalogosan küzdve, újabb néhány ezer ellenséget ölt meg és közben olyan találat-sorozatot sikerült leadnia a danhu-ra /tan-hu, tan-gjuo/, hogy az lezuhant a lováról és eltűnt.

¹⁵⁰⁸ 關 guan, kuan

¹⁵⁰⁹ 鄂倫泊 Elun, O-lun, („nór” mongolul a. m. : tó)

Ugyanezen a napon elfogtak egy ellenséget s tőle arról értesültek, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azt mondta: „A Han Birodalomnak ilyen vezércsapatait fegyverrel nem lehet legyőzni, éjjel-nappal tovább húznak bennünket dél felé, egyre közelebb a megerősített határhoz. Egy kisebb hadseregnek nem kellene rejtékhelyen maradnia?” Erre, állítólag, a tang-gho-k [danghu, tang-hu] és a többi méltóság azt felelte: „Ha még a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ személyes vezetésével és néhány tízezer lovassal sem tudjuk a hanok néhány ezer emberét megsemmisíteni, akkor a határvidék meghódítása mindig lehetetlen lesz s akkor a han sereg a mi hunjainkat az eddigieknél is jobban lebecsüli. Itt, ebben a folyó völgyben folytassuk erőteljesen a harcot, mert 40-50 li távolságra kezdődik a síkság, ahol az ellenség ellenállását nem tudjuk megtörni, ott vissza kell vonulnunk.”

Li Ling serege számára így érkezett a kritikus pillanat. A nap folyamán a nagyszámú hun lovashorda ellen tucatnyi esetben vívtak közelharcot, miközben megsebesítettek vagy megöltek több, mint kétezer ellenséget. Az ellenség, amely ezúttal is hátrányban volt, már el akart vonulni, amikor a (következő) történt: Li Ling seregében egy bizonyos Houguan Gan-t /Hou-kuan Kan/¹⁵¹⁰ megsértett egy főkapitány, ezért ő átfutott a hunokhoz. Elmondta nekik, hogy Li Ling-nek semmiféle utánpótlás nem jön a segítségére, hogy a nyílveszteket csaknem teljesen ellődözték, hogy a tábornok parancsnoki zászlaja alatt csak nyolcszáz embere van, s hogy az elővédet Cheng-an /Cs'eng-an/¹⁵¹¹ fejedelmének, Han Yannien-nek /Han Jen-nien/¹⁵¹² sárga-fehér zászló alatti, további nyolcszáz emberből álló egysége képezi, akiket a begyakorlott lovasok le tudnának lövöldözni és így legyőzhetnék őket.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ igen megörült, hogy Houguan Gan /Hou-kuan Kan/ a kezébe került s nyomban kiadta a parancsot a lovasságának, hogy indítsanak rohamot a han sereg ellen, közben pedig hangosan kiabálják: „Li Ling és Han Yannien /Han Jen-nien/, adjátok meg magatokat!” Akkor lezárta az utat és rárontott Li Ling-re. Ő egy folyó völgyben állt, így az ellenség a hegyekről lefelé mindenünnen nyílzáport tudott rá zúdítani. A Han csapatai így, mindig dél felé haladva, nem érték el a Tieg-ghan [Dihan, Ti-han] hegységet¹⁵¹³, amikor egy millió ötszázezer nyílvesztőjük (!) elfogyott. Ezért a szekereket hátrahagyták, de a harcosok, szám szerint talán háromezren, a kerekekből kiverték a küllőket és azokat fegyverként használták, a tisztek pedig a törjeikkel védekeztek. Így elérték a hegységet s egy szorosba vonultak, amelyet mögöttük elzárt a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, hadinépe pedig elfoglalta a kiemelkedő pontokat és sziklákat hajigált le. Ezért itt, sokan, akik nem tudtak elrejtőzni, a halálukat lelték. Ekkor Li Ling az esti alkonyatban kényelmes ruhákat vett fel és gyalogosan, egészen egyedül, elhagyta a tábornok. Kísérőjét visszaparancsolta ezekkel a szavakkal: „Ne gyertek velem, vagyok olyan férfi, hogy egyedül fogjam el a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/.”

Eltartott egy ideig, amíg visszatért. Nagyot sóhajtott, majd így szólt: „A seregemet megverték, rám tehát a halál vár.” „Erődtől és hatalmadtól reszket egész Hunia – mondta egyik tisztje – de az Ég által elrendelt sorsod nem kísér téged tovább. De mégis, próbál-

¹⁵¹⁰ 侯管敢 Houguan Gan, Hou-kuan Kan

¹⁵¹¹ 成安 Cheng'an, Cs'eng-an

¹⁵¹² 韓延年 Han Yannien, Han Jen-nien

¹⁵¹³ 鞬汗 Dihan, Ti-han, (régí ejtés: Tieg-ghan)

junk meg utat törni hazafelé! Dzsok-ja [Zhuoye, Cso-je] fejedelem, amikor az ellenség kezébe került, elmenekült és hazatért, őt a császár vendégszeretettel fogadta, neked még inkább ilyen fogadtatásban lesz részed.” De Li Ling így válaszolt: „Ne beszélj így! Aki nem esik el, az nem hős!” Megsemmisítettek tehát minden zászlót, minden értékes holmit és elásták a földbe. Li Ling sóhajtozva mondta: „Mindössze néhány tucat nyílvesszőnk van, ezzel át tudnánk verekedni magunkat, a küzdelem felvételére azonban nincsen elegendő harcosunk, így holnap körülzárnak minket. Szóródjunk tehát széjjel, mint a madarak és a négylábú állatok, hogy közülünk legalább néhányan elmenekülhessenek és hírt vigyenek az Ég Fiának!”

Megparancsolta a harcosoknak, hogy két-két mérő száraz élelemmel és egy darab jéggel próbálják meg elérni „az ellenség elhárításának a sáncait” s ott várják be egymást. Éjfél órákban szokták a dobokat ébresztőre megverni, ezúttal azonban némák maradtak. Li Ling és Han Yannien /Han Jen-nien/ nyeregbe szállt s több, mint tíz bátor csatlakozott hozzájuk. Több, mint ezer ellenséges lovas vette üldözőbe őket, Han Yannien /Han Jen-nien/ elesett a harcban, e szavakkal: „Ha az Ég Fiának ezt a hírt viszem meg, elveszítem az arcom” – Li Ling megadta magát, a többi harcos pedig szétszóródott. Összesen talán négyszáz harcos menekült meg s ért el a határerődítményekig, amelyek több, mint száz li távolságra voltak attól a helytől, ahol Li Ling elszenvetde végzetes vereségét. Onnan vittek híradást a császárnak.

A császár azt remélte, hogy Li Ling mindhalálig harcolt. Hívatta az anyját és a feleségét s kémekkel figyeltette őket, akik azonban nem vettek észre rajtuk semmiféle halál miatti szomorúságot. Ekkor jött a jelentés, hogy Li Ling megadta magát és a császár dühé határtalan volt. Chen Bule-t /Cs'en Pu-lő/ olyan élesen vonta kérdőre, hogy ez öngyilkos lett. A miniszterek tanácsa egyhangúlag kimondta, hogy Li Ling bűnös, de a császár megkérdezte még a fő csillagászt¹⁵¹⁴, Sima Qian-t /Sze-ma K'ien/ is, ő pedig részletes véleményét a következő módon közölte vele:

„Li Ling alázattal és kötelességtudattal szolgálta a szüleit, mint állami szolgálattevő hűséges és megbízható volt, mindig minden erejét bevetette anélkül, hogy saját személyét kímélte volna, ha arról volt szó, hogy az életét feláldozza vagy ha az állam bajban és szükségben volt. Amit ennek során learatott, az csak a birodalom szolgájának a dicsősége és becsülete volt. Ezúttal valami olyasmire vállalkozott, aminek a kimenetele minden szempontból szerencsétlen volt s most (azok) a miniszterek, akik eddig egész mivoltukat csak asszonyaiknak és gyermekeiknek tudták szentelni, lihegve üldözik őt, mint bűnöst. Ez igazán undorító!

Li Ling nem egészen ötezer gyalogossal mélyen bedübörgött a rong /zung/ lovasok földjére, [lábaik még a királyi udvaron is végig gázoltak. Csalétekként lebegett a tigris pofája előtt, ingerelvén ezzel a hatalmas Hu-t.] Ezután sok tízezres hadsereggel találta szembe magát, [de csaták egész sorát vívta a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ tíz napon át s a megölt ellenség száma minden mértéken felülien nagy volt.] Az ellenségnek szakadatlan menekülnie kellett a halál elől, a sebesültjeit pedig tehetetlen állapotban vitte magával. [A fejedelmek és a nagy(urak) a félelemtől reszkettek a szörmebundáikban.]”

¹⁵¹⁴ 太史公 Tai Shigong, T'ai Si-kung

A szögletes zárójelben szereplő részek Sima Qian /Sze-ma K'ien/ életrajzban találhatók a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 62. fejezetében.

„Amikor minden íjfeszítő népet fellázítottak ellene, mindannyian együtt rohantak rá Li Ling-re és bekerítették őt, hátrafelé harcolva tett meg visszafelé ezer li-t s akkor elfogytak nyílvezei. Elállták előtte az utat, a harcosok csak üres íjakat tudtak megfeszíteni, pusztán kardjukkal tudták csak magukat fedezni s észak felé fordított arccal kellett a halálos ellenséggel szembeállniuk. Igaz, vannak olyan esetek, amikor az emberi erőfeszítés eljut az önfeláldozásig, de még az ókor leghíresebb vezérei sem múlták felül Li Ling-et. Jóllehet legyőzték őt és az ellenség kezébe esett, az ellenségre mért csapások és vereségek mégis elég nagyok ahhoz, hogy biztosítsák számára az Égalattiban a ragyogó dicsőséget. Ez a férfiú ne haljon meg, meg kell adni neki a lehetőséget, hogy ismét törekedjen jóvátenni a történeteket és ezáltal hálát adhasson a Han-dinasztiának, hogy megkímélték (az életét).”

Amikor a császár a főhaderőt a zsür-sü [ershi, er-si] alatt harcba küldte, úgy határozott, hogy Li Ling hadereje segítőként támogassa őt. Azután azonban a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ keveredett harcba, úgyhogy a zsür-sü [ershi, er-si] csak kevés sikert ért el, így a császár azt hitte, hogy Sima Qian [Sze-ma K'ien] becsapta és Li Ling-ről csak meséket mondott, hogy árton a zsür-sü [ershi, er-si] tábornoknak. Ezért száműzetéssel büntette.

Li Ling több, mint egy évet töltött Huniában, amikor a császár Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ jen-gjuo [yinyu, jin-jü] tábornokot küldte be mélyen Hunia földjére egy sereggel, hogy Li Linget visszahozzák. Nem ért el azonban eredményt és hazatérésekor elmondta: „Elfogtam valakit, aki azt közölte velem, hogy Li Ling a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ azt tanácsolta, hogy a Han hadereje ellen fegyveres kézzel védekezzen. Ezért nem érhettem el eredményt.” Amikor a császár ezt megtudta, Li Ling egész nemzetségét kiirtotta. Anyja, öccsei, asszonyai és fiai mindannyian halálbüntetést szenvedtek el és Longxi-ban /Lung-hi/ a tisztviselők és a méltóságot viselők szégyenkeztek Li Ling miatt. Amikor azután a Han-udvar követet küldött Huniába, Li Ling így szólt hozzá: „Én a han sereg ötezer gyalogosának voltam a parancsnoka s keresztül vittem őket Hunián, de megverték, mert nem kaptam segítséget. Mit vétettem én a Han Birodalom ellen? Miért irtották ki a családomat?” A követ erre azt felelte: „A császár megtudta, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a te tanácsodra emelt ránk fegyvert.” „De ez Li Xu /Li Hü/ ¹⁵¹⁵ volt, nem én!” –felelte Li Ling. Ez a Li Xu /Li Hü/ a han sereg főparancsnoka volt a megerősített határokon kívüli Ghieg-ghu [Xihou, Hi-hou] ¹⁵¹⁶ erődben, amikor a hunok megostromolták, és ő akkor meghódolt. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ barátságosan fogadta és azóta Li Ling-nél mindig eggyel magasabb állást töltött be.

Li Ling nem tudta elviselni, hogy Li Xu /Li Hü/ miatt megölték rokonait és leszúrta. Most azonban az anya-hitves (a tan-hu hitvese s mostohaanyja egyben) Li Ling-et akarta megöletni. Ezért a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ északon rejtette el őt, ahonnan nem tért vissza addig, amíg az anya-hitves meg nem halt. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hőst látott Li Ling-ben és a leányát hozzá adta feleségül s a jobboldali hadtestek királyává ¹⁵¹⁷ tette...

¹⁵¹⁵ 李緒 Li Xu, Li Hü, Li Hszü

¹⁵¹⁶ 奚侯 Xihou, Hi-hou, Hszi-hou (régi ejtés: Ghieg-ghu)

¹⁵¹⁷ 右校王 you jiaowang, ju kiao-wang, ju csiao-vang

Még húsz évig élt Huniában. A yuanping /jüan-p'ing/ uralkodói szakasz¹⁵¹⁸ első évében (74) megbetegedett és meghalt.

Chavannes professzor a Sima Qian-ről /Sze-ma K'ien/ szóló életrajzában (*Mémoires historiques*, Introd. 37. oldal) néhány oldalt szentel Li Ling hősies hadjáratának. Ebben kifejezésre juttatja azt a feltevését, hogy a Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'i] hegység talán a Hami melletti Mazong /Ma-cung/¹⁵¹⁹ lehet, mivel „on a découvert là dans une niche taillée dans le roc une inscription que fit graver Li Ling”. Mi azonban tudjuk most, hogy ez a forrásokkal semmi esetre sem egyeztethető össze. Arról (a szóban forgó) feliratról semmi más nem ismeretes, csak az, hogy Wang Yande /Wang Jen-tö/¹⁵²⁰ útjelenítésében, aki császári követként 981-984-ben Gaochang-ba /Kao-cs'ang/¹⁵²¹ (Turfán) utazott, megemlíti (Songshi /Szung-si/¹⁵²² 490. fejezet 10. oldal), mégpedig ezen szavakkal:

Mazong /Ma-cung/ hegy Hami délkeleti határán fekszik. Tőle nem messze terül el a Wangxiang /Wang-hiang/ szirtfok¹⁵²³, abban van egy sziklaüreg, melyben Li Ling felirata található.

Ez azonban egyáltalán nem tartalmazza azt, hogy ezt a feliratot Li Ling készítette volna. A hatalmas vitéz neve valószínűleg a gonosz szellemek távoltartására került oda, vagy pedig azért, hogy tiszteljék és szóljanak hozzá, amint ez szokásban volt Kínában a hősök és a szentek esetében.

3. HADJÁRAT URGABA, KR. SZ. ELŐTT 97-BEN

A 99. év hadjárata eléggé eredménytelen volt, sőt egy hadsereg pusztulását vonta maga után. Ezért újabb hadjárat volt szükséges, ha a Han Birodalom nem akarta elveszíteni a nemrég oly nagy fáradtsággal megszerzett hatalmi helyzetét, annál is inkább, mivel a hun hordák ismét nyomban végigrabolták a határvidéket. Azok a kiváló tábornokok kapták meg az új hadjárat vezetésének feladatát és vonták parancsnokságuk alá az egész rendelkezésre álló haderőt, akik a császár szolgálatában álltak s akiket mind mi is ismerünk. A benji-ben /pen-ki/ ezt olvassuk erről:

A tianhan /t'ien-han/ uralkodói szakasz¹⁵²⁴ harmadik évében (98) ősszel a hunok betörték Yanmen-be /Jen-men/. A prefektúra kormányzója gyáván viselkedett, ezért nyilvánosan kivégezték¹⁵²⁵.

Couvreur azonban tévesen fordította le ezt a mondatot, mivel szótára számára a Kangxi /K'ang-hi/ lexikonból ezen írásjegyet választotta ki¹⁵²⁶.

A tianhan /t'ien-han/ uralkodói szakasz negyedik évének (97) tavaszán, az első holdkor a birodalomban kiválogatták mindazokat, akikre a büntetés hét fokozata közül bármelyiket érvényesnek nyilvánították, valamint a bátor önkénteseket. A császár Li

¹⁵¹⁸ 元平 yuan-ping, jüan-p'ing

¹⁵¹⁹ 馬騶 Mazong, Ma-cung,

¹⁵²⁰ 王延德 Wang Yande, Wang Jen-tö

¹⁵²¹ 高昌 Gaochang, Kao-cs'ang

¹⁵²² 宋史 Songshi, Szung-si

¹⁵²³ 望鄉 Wangxiang, Wang-hiang, Vang-hsziang

¹⁵²⁴ 天漢 tian-han, t'ien-han

¹⁵²⁵ 棄市 qishi, k'i-si

¹⁵²⁶ 懷 ruan, zsuán

Guangli /Li Kuang-li/ zsür-sü [ershi, er-si] tábornokot Shuofang-ból /Suo-fang/ hadba küldte 60 000 fő lovas és 70 000 fő gyalogos csapattal. Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ jen-gjuo [yinyu, jin-jü] tábornokot Yanmen-ből /Jen-men/ 20 000 lovassal és gyalogossal, Han Yue-t /Han Jüe/, a mozgó hadoszlopok tábornokát Wuyuan-ből /Wu-jüan/ 30 000 gyalogossal. A zsür-sü [ershi, er-si] tábornokhoz Lu Bode /Lu Po-tö/, a számszerűjások főparancsnoka több, mint 10 000 gyalogossal csatlakozott. (A tábornok) az Uo-nguo [Yuwu, Jü-wu] folyó¹⁵²⁷ felső folyásánál többnapos csatát vívott a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ míg Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ a baloldali bölcs királlyal viselt hadat anélkül, hogy előnyökre tett volna szert. A két hadvezér ezután összevonta a haderejét és visszavonult.

A taishi /t'ai-si/ uralkodói szakasz¹⁵²⁸ első évének (96) tavaszán, az első holdkor Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ jen-gjuo [yinyu, jin-jü] tábornokot megbüntették, derékban kettévágták¹⁵²⁹.

A Shiji /Si-ki/ 111. fejezetében és a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 55. fejezetében ennek a hadvezérnek egészen rövid életrajzi áttekintése a következőkről számol be:

A jen-gjuo [yinyu, jin-jü] tábornok ismét hadba vonult a hunok ellen s egészen az Uo-nguo-ig [Yuwu, Jü-wu]¹⁵³⁰ jutott. Csapatvesztései azonban olyan nagyok voltak, hogy átadták a bíróságnak és fejevesztésre ítélték. Akkor úgy mondták, mintha halott lett volna, ámbár a nép között tartózkodott. Öt vagy hat év után azonban felfedezték és megkötözték. Büntetést vont magára, mert felesége wugu /wu-ku/ varázslást üzött, így egész nemzetségével együtt kivégezték.

Azok az utak, amelyeken a négy hadsereg előre nyomult, minden fáradság nélkül kimutathatók. Li Guangli /Li Kuang-li/ a főerőt Shuofang-ból /Suo-fang/, azaz Ningxia-ból /Ning-hia/ indította el. Lu Bode /Lu Po-tö/, aki csatlakozni akart hozzá és Juyan /Kü-jen/ parancsnoka volt, innen valószínűleg ugyanazon az úton követte, amelyen egykor Li Ling vonult fel, és ahol az ő hősiessége visszavonulása lezajlott. Ami a két keleti hadoszlopot illeti, amelyek Yanmen-ből /Jen-men/ (Shuoping /Suo-p'ing/) és Wuyuan-ből /Wu-jüan/ (Yulin /Jü-lin/) vonultak fel, bizonyára a huhhot-i úton mentek északnyugat felé. A közös cél, minden bizonnyal, a Dolon-kara-hegység volt, amely mögött Urga folyója, a Tola folyik, mert a szövegekből kézenfekvő, hogy az Uo-nguo-nak [Yuwu, Jü-wu]¹⁵³¹ írt név mögött az Urga név rejlik. Ezt az írásjegyet¹⁵³² nguo-nak [wu] ejtik ki ugyanúgy, mint néhány másikat, amelyben ugyanez a jegy fonetikai elemként áll. Emellett azonban ezeknek az írásjegyeknek¹⁵³³ – és még néhánynak – nguo [wu] a kiejtése. Ahhoz, hogy a kínaiak, akiknek nyelvében nincs r hang, az Urga nevet leírják, nagyon helyesen választottak két olyan írásjegyet, amelyek Uo-guo-nak vagy Uo-nguo-nak hangzottak. Ezáltal tehát beigazolódik, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ központi területe nemcsak az Orchon, hanem a Tola vidékét is magában foglalta s itt a baloldali bölcs király területe volt vele határos.

Annak a valószínűsége, hogy az Uo-nguo [Yuwu, Jü-wu] a Tola-t vagy az Orchont jelenti, azáltal igazolóódik be, ahogyan a Shanhaijing /San-hai-king/ (A hegyek és nagytavak köny-

¹⁵²⁷ 余吾 Yuwu, Jü-wu, (régij ejtés: Uo-nguo)

¹⁵²⁸ 太始 tai-shi, t'ai-si

¹⁵²⁹ 要斬 yaozhan, jao-csan

¹⁵³⁰ 余吾 Yuwu, Jü-wu, (régij ejtés: Uo-nguo)

¹⁵³¹ 余吾 ld. : fent

¹⁵³² 吾 wu, wu, (régij ejtés: nguo)

¹⁵³³ 悟, 晤, 寤 mindhárom: wu, wu, (régij ejtés: nguo)

ve)¹⁵³⁴ megemlíti. Ez egy sajtósági földrajzi mű, amely állítólag nagyon régi, annak ellenére, hogy a koráról semmi bizonyosat nem lehet tudni azon kívül, hogy a Shiji /Si-ki/ szerzői ismerték és idézik. Ennek (a Shanhaijing-nek /San-hai-king/) harmadik fejezetében: Az északi hegyvidék könyvében¹⁵³⁵ ezt olvassuk:

Még 180 li-vel északabbra Északi Xian /Hien/ (Beixian /Pei-hien/) hegységnek hívják. Itt nagyon sok ló van. Innen ered a Xian /Hien/ folyó (Xianshui /Hien-sui/), amely előbb nyugat felé, majd észak felé folyik és beleömlik a Dhuo-nguo folyóba [Tuwushui, T'u-wu sui]¹⁵³⁶.

A Xian /Hien/ nem más mint a Zsok [Ruo, Zso], amelynek forrásai a Nanshan-ban /Nansan/ vannak, amely előbb nyugat, majd észak felé folyva elvész a mongol sivatag földjén. A Shanhaijing /San-hai-king/ szerzője tévesen vezeti tovább északi irányban s ömleszti bele a Dhuo-nguo-ba [Tuwu, T'u-wu]. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a Zsok [Ruo, Zso] folyó völgye fontos közlekedési útvonalat képez, amely a Dolon-kara-hegylánc, az Orchon és a Tola felé folytatódik. Bizonyos, hogy a Dhuo-nguo [Tuwu, T'u-wu]¹⁵³⁷ alatt az Uo-nguo-t [Yuwu, Jü-wu]¹⁵³⁸ értik, mert a fogalomkörre utaló jeleket csak a kereszténység előtti utolsó évszázadokban kezdték alkalmazni, s a dhuo [tu, t'u] írásjegyhez¹⁵³⁹ a víz avagy folyó fogalmi jelét¹⁵⁴⁰ utólag illesztették hozzá. A Shanhaijing /San-hai-king/ legrégibb és legelőkelőbb kommentátora, a Kr. sz. utáni III–IV. század híres tudósa: Guo Pu /Kuo P'u/¹⁵⁴¹, a fentebbi szövegrész kérdéséhez a következő glosszát fűzte:¹⁵⁴²

Itt a Dhuo-nguo [Tuwu, T'u-wu] folyamvidékéről¹⁵⁴³ történik említés, ahonnan a Han-dinasztia yuanshou /jüan-sou/ uralkodói szakaszának második évében (121) lovakat exportáltak.

Ezt a mondatot a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ benji-jéből /pen-ki/ kölcsönözte, ahol ezt olvassuk:¹⁵⁴⁴

A yuanshou /jüan-sou/ uralkodói szakasz második évében nyáron az Uo-nguo [Yuwu, Jü-wu] folyó vidékén lovak születtek és déli Yue /Jüe/, adóként, szelíd elefántokat és beszélni tudó madarakat ajánlott fel.

Az, hogy ebben az olvasatban ez az írásjegy¹⁵⁴⁵ (születni) nyomdáhibba a létrehozni, exportálni¹⁵⁴⁶ helyett, aligha vonható kétségbe.

Arra, hogy a Kr. sz. utáni VIII. században az Uo-nguo [Yuwu, Jü-wu] a mongol sivatagtól északra feküdt, az a döntő bizonyíték, hogy a császári kormánzatnak lovakat küldött, s ezt dokumentálja a Régi Tangshu /Tang-su/ 138. fejezete, mégpedig Jia Dan /Kia Tan/¹⁵⁴⁷ életrajza, aki államférfi volt s 730-tól 805-ig élt, s az idegen népek és országok rendkívüli ismeretével tűnt ki. Az ő nagy és saját maga készítette világtérképéhez írott kísérő szövegében

¹⁵³⁴ 山海經 Shanhaijing, San-hai-king, San-haj-csing

¹⁵³⁵ 北山經 Beishanjing, Pei-san-king, Pej-san-csing

¹⁵³⁶ 又北百八十里曰北鮮之山。是多馬。鮮水出焉，而西北流，注于涂吾之水。

¹⁵³⁷ 涂吾 Tuwu, T'u-wu, (rég. ejtés: Dhuo-nguo)

¹⁵³⁸ 余吾 Yuwu, Jü-wu, (rég. ejtés: Uo-nguo)

¹⁵³⁹ 涂 tu, t'u, (rég. ejtés: dhuo)

¹⁵⁴⁰ 水 shui, sui,

¹⁵⁴¹ 郭璞 Guo Pu, Kuo P'u

¹⁵⁴² 漢元狩二年馬出涂吾水中也

¹⁵⁴³ 水中 shuizhong, sui-csung

¹⁵⁴⁴ 元狩二年夏馬生余吾水中，南越獻馴象能言鳥

¹⁵⁴⁵ 生 sheng, seng

¹⁵⁴⁶ 出 chu, cs'u,

¹⁵⁴⁷ 賈耽 Jia Dan, Kia Tan, Csia Tan

és egy negyven könyvből álló földrajzi-történelmi műben, amelyet 801-ben a császárnak ajánlott, ezt írta:

(A műnek a következő címet adta: *Közlemények a négy világtáj barbáraitól a régi és az új korok prefektúráiban, államaiban, járásaiban és tartományaiban.* ¹⁵⁴⁸ Nem tudom, hogy ezt a művet kinyomtatták-e valaha?)

„Földig hajolva emlékezem meg arról, hogy császári Felséged a világtörténelem legfőbb szentségének dicsősége által irányít, amely a legfőbb és legáltalánosabb békét hozza, bizalmat sugalló, ragyogó igazságosságra törekszik és bizalmat teremtő szabályaival az egész emberiséget átfogja. Gondoskodó szeretete simogatva halítja maga felé a legtávolabbi népeket, olyannyira, hogy Luo-nam [Lünan] ¹⁵⁴⁹ (a mai Yao /Jao/ ¹⁵⁵⁰ Yunnan-ban /Jün-nan/) a Li folyó ¹⁵⁵¹ aranyát és a mo ¹⁵⁵² (shamo /sa-mo/, am. : homok-sivatag) északi részéből uo-nguo-i [Yuwu, Jü-wu] lovakat ajándékoz adó gyanánt...”

A négy hadvezér életrajza nem hoz részleteket az Urga folyóhoz irányuló nagyszabású hadjáraton kívül, ehelyett azonban a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetében van néhány jegyzet.

Két évvel később (97) a császár a zsür-sü [ershi, er-si] tábornokot Shuofang-ból /Suo-fang/ ismét hadba küldte 60 000 lovassal és 100 000 gyalogossal. Lu Bode /Lu Po-tő/, a számszerijászok főparancsnoka, aki több, mint 10 000 embernek parancsolt, csatlakozott a zsür-sü [ershi, er-si] tábornokhoz. Han Yue /Han Jüe/, a mozgó hadoszlopok tábornoka Wuyuan-ból /Wu-jüan/ 30 000 gyalogossal nyomult előre, Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ jen-gjuo [yinyu, jin-jü] tábornok pedig Yanmen-ből /Jen-men/ 10 000 lovas és 30 000 gyalogos harcossal. Amint a hunok ezt észlelték, a nehézkes hadtápot teljesen eltávolították az Uo-nguo [Yuwu, Jü-wu] folyó északi részére, eközben a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ aki 100 000 lovassal a folyótól délre állomásozott, felvette a harcot a zsür-sü [ershi, er-si] tábornokkal, ő azonban kiszabadította magát, hogy seregét összegyűjtve visszavonulást kezdjen. Több, mint tíz napon át csaták egész sora alakult ki a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/. Han Yue /Han Jüe/, a mozgó hadoszlopok tábornoka semmit sem ért el, Gongsun Ao /Kung-szun Ao/ jen-gjuo [yinyu, jin-jü] tábornok, aki a baloldali bölcs király ellen harcolt, (úgyszintén) nem ért el eredményt és hazavonult.

Ennél a beszámolónál a Shiji-ben /Si-ki/ – a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ azonban nem – a következő sor van betoldva:

A zsür-sü [ershi, er-si] tábornok megtudta, hogy családját, egész nemzetségével együtt, wugu /wu-ku/ varázslás miatt kivégzésre ítélték, ezért azután egész hadinépével meghódolt a hunoknak. Ezerből csak egynek vagy kettőnek sikerült hazajutnia.

A következő fejezet azonban megmutatja, hogy (a tábornok) csak nyolc évvel később hódolt meg s hogy itt egy avatatlan kéz betoldásáról van szó. Nyilvánvalóan ugyanez a helyzet az alábbi, részben elmosódott sorokkal, amelyek úgyszintén nincsenek benne a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/, ám a Shiji /Si-ki/ 110. fejezetének befejezését alkotják.

A han hadseregről, amely ebben az évben a hunok ellen hadba vonult, nem lehet megmondani, hogy mekkora eredményt ért el, tehát nem lehet ítéletet mondani róla.

¹⁵⁴⁸ 古今郡國縣道四夷述 Gujin Jun Guo Xian Dao Siyi Shu, Ku-kin Kün Kuo Hien Tao Sze-ji Su, Ku-csin Csün Kuo Hszien Tao Szü-ji Su

¹⁵⁴⁹ 瀘南 Lünan, Lü-nan (régí ejtés: Luo-nam)

¹⁵⁵⁰ 姚 Yao, Jao

¹⁵⁵¹ 麗 Li, Li

¹⁵⁵² 漠 mo, mo, (a. m. : sivatag)

Császári utasításra a legmagasabb orvosi hivatal vezetőjét¹⁵⁵³ elfogták, következésképpen a zsür-sü [er-shi, er-si] tábornokról még annyi említendő meg, hogy családja és nemzetsége kiirtása miatt Li Guangli /Li Kuang-li/ megadta magát a hunoknak.

Mivel a Shiji /Si-ki/ 110. fejezete ezzel zárja a hunokra vonatkozó közléseit, a folytatás végett a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94. fejezetére vagyunk utalva. Most tehát ezt adjuk közre a 26. laptól, az első résztől kezdve, egészen végig, hozzáfűzve az összes, egyéb forrásból származó tudósítást.

Az első közlés így hangzik:

A rákövetkező évben (96) meghalt Cja-tieg-ghu [Qiedihou, K'ie-ti-hou] danhu /tan-hu, tan-gjuo/. Öt évig uralkodott. A legidősebb fia, a baloldali bölcs király kezdett uralkodni, mint Ghuo-luk-kuo [Hulugu, Hu-lu-ku]¹⁵⁵⁴ danhu /tan-hu, tan-gjuo/. Ez az esztendő a taishi /t'ai-si/ uralkodói szakasz¹⁵⁵⁵ első éve volt (96).

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

¹⁵⁵³ 太醫令 taiyiling, t'ai-ji-ling

¹⁵⁵⁴ 狐鹿姑 Hulugu, Hu-lu-ku, (régí ejtés: Ghuo-luk-kuo)

¹⁵⁵⁵ 太始 tai-shi, t'ai-si

**GHUO-LUK-KUO [HULUGU, HU-LU-KU],
Kr. sz. előtt 96–85**

A törteli bronz üst

◀ AZ ELÜLSŐ OLDALON: bronz üst Kizil-
Adirből (Orenburg, Oroszország)

Cja-tieg-ghu [Quedihou, K'ie-ti-hou] két fia közül az idősebb a baloldali bölcs király, a másodszülött pedig a baloldali sereg fővezére volt. Amikor Cja-tieg-ghu [Qiedihou, K'ie-ti-hou] beteg volt s a halála közeledett, megparancsolta, hogy a baloldali bölcs királyt ültessék a trónra. Ez utóbbi azonban távol tartózkodott, valamint a birodalom nagyjai figyelembe vették, hogy betegeskedett, így a baloldali sereg fővezérét tették meg danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/. A bölcs király értesült erről, de nem mert elle-ne felvonulni, a sereg fővezére ennek ellenére hívatta és átadta neki a trónt. A baloldali király betegsége miatt ezt elhárította, a baloldali sereg fővezére azonban nem tágitott és így szólt: „Ha netán váratlanul meghalnál, rám ruházhatod a trónt.” A király megígérte ezt neki s uralkodni kezdett, mint Ghuo-luk-kuo [Hulugu, Hu-lu-ku], a baloldali sereg fővezérét pedig baloldali xian /hien/ királlyá tette.

Néhány év múlva azután beteg lett és meghalt. Fia, Szien-ghien-din [Xianxiandan, Hien-hien-tan]¹⁵⁵⁶ nem léphetett a helyébe (mert nem ő volt a trónvárományos baloldali bölcs király), így őt zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királlyá tették, tehát olyan királlyá, aki a baloldali bölcs királynál alacsonyabb rangú, s a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a saját fiát tette meg baloldali bölcs királynak.

Ezen danhu /tan-hu, tan-gjuo/ uralkodásának hatodik esztendejéig a forrásszövegek, feltűnő módon, nem tartalmaznak semmiféle háborús eseményről, semmiféle híradást. Kézenfekvő tehát az a következtetés, hogy az utolsó nagyarányú és nagy veszteségekkel járó hadjáratok mindkét hatalmat kölcsönösen és erősen legyengítették és kimerítették s ennek a kényszerű fegyvernyugvás elmaradhatatlan következménye volt. Ezt követően azonban megváltozott a kép s a háború új hevességgel tört ki.

LI GUANGLI /LI KUANG-LI/ ÉS SHANG QIUCHENG /SANG K'IU-CS'ENG/ HADJÁRTA KR. SZ. ELŐTT 90-BEN

*Most a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94. fejezete tudósít (27. o.)
A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ uralkodásának hatodik évében (91)
a benji /pen-ki/ szerint a kilencedik holdban*

¹⁵⁵⁶ 先賢揮 Xianxiandan, Hien-hien-tan, Hszen-hszen-tan (régies ejtés: Szien-ghien-din)

a hunok betörték Shanggu-ba /Sang-ku/ és Wuyuan-be /Wu-jüan/, megölték a hivatalnokokat és elhurcolták a népet. Még ugyanebben az évben

a benji /pen-ki/ szerint az első holdban

a hunok ismét betörték Wuyuan-be /Wu-jüan/ és Jiuquan-be /Kiu-k'üan/ és megölték a két katonai egység főparancsnokait. Erre a Han elküldte Wuyuan-ből /Wu-jüan/ a zsürsü [er-shi, er-si] tábornokot 70 000 emberrel, Shang Qiucheng-et /Sang K'iu-cs'eng/¹⁵⁵⁷, a birodalmi ügyek biztosát¹⁵⁵⁸, Xihe-ből /Hi-ho/ több, mint 30 000 emberrel, a Zhonghe /Csung-ho/ fejedelmet¹⁵⁵⁹, Ma Tong-ot /Ma T'ung/¹⁵⁶⁰

E jel helyett a szövegben itt a Mang jel¹⁵⁶¹ van, de a benji-ben /pen-ki/ a 90. évnél a Ma jel¹⁵⁶² van s minden bizonnyal ez a helyes jel, mivel a Hou Hanhsu /Hou Han-su/ 54. fejezetében az első lapon azt mondja, hogy ez a hadvezér a híres Ma Yuan /Ma Jüan/¹⁵⁶³ hadvezér dédapja volt, aki a kereszténység első évszázadának első felében élt.

Jiuquan-ből /Jiu-k'üan/ több, mint 40 000 lovas emberrel. Több, mint ezer li-t tettek meg, mire a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megtudta, hogy a Han-ház nagy erővel hadba vonult. Az otthoni háznépkeket mindenestől Zhao Xin /Csao Hin/ falától északra küldte, saját maga pedig a Tjed-kji [Zhiji, Cse-ki]¹⁵⁶⁴ folyóhoz vonult, míg a baloldali bölcsek király a népét kivezényelte az Uo-nguo [Yuwu, Jü-wu] (Urga) folyón át vagy hatszáz-hétszáz li távolságra és ott azután megszállta a Tu-gham [Douxian, Tou-hien]¹⁵⁶⁵ hegyeket. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/, aki személyesen állt a központi csapatok élén, az Anhou (Orchon)¹⁵⁶⁶ bal partján átkelt a Ko-cja [Guqie, Ku-k'ie]¹⁵⁶⁷ (Kodaszun?) folyón.

A birodalmi ügyek biztosának a serege most előrenyomult s az ellenséget a mellékutakon kereste, de (mivel) nem fedezte fel, ismét visszavonult. Most azonban Hunia a fővezérét, Li Ling-et küldte oda, hogy több, mint 30 000 lovasával lepje meg a Han Birodalomnak ezt a hadseregét. Az összecsapásra a Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'i]¹⁵⁶⁸ hegységnél került sor. Kilenc napon át kellett az ellenséggel visszavonulás közben megküzdeni, a han sereg még így is szétverte a harcvonalakat, visszakergette őket és igen sok ellenséget megsebesített vagy megölt. Így érték el a Bhuo-nuo [Punu, P'u-nu]¹⁵⁶⁹ folyót, ahol az ellenség hátrányba került és elvonult.

Zhonghe /Csung-ho/ fejedelem serege előrenyomult a Tianshan /T'ien-san/ felé. A Hun Birodalom pedig Jen-gjo-t [Yanqu, Jen-k'ü]¹⁵⁷⁰, a sereg fővezérét és a bal- és jobboldali ho-tie [huzhi, hu-cse]¹⁵⁷¹ királyokat küldte a Han Birodalom ezen serege ellen több, mint 20 000 lovassal. Ő azonban észrevette, hogy fölényben vannak vele

¹⁵⁵⁷ 喬丘成 Shang Qiucheng, Sang K'iu-cs'eng

¹⁵⁵⁸ 御史大夫 yushi daifu, jü-si tai-fu

¹⁵⁵⁹ 重合侯 Zhonghe hou, Csung-ho hou

¹⁵⁶⁰ 馬通 Ma Tong, Ma T'ung

¹⁵⁶¹ 莽 Mang, Mang

¹⁵⁶² 馬 Ma, Ma

¹⁵⁶³ 馬援 Ma Yuan, Ma Jüan

¹⁵⁶⁴ 鄧居 Zhiji, Cse-ki, (rég. ejtés: Tjed-kji)

¹⁵⁶⁵ 兜銜 Douxian, Tou-hien, Tou-hszien (rég. ejtés: Tu-gham)

¹⁵⁶⁶ 安侯 Anhou, An-hou

¹⁵⁶⁷ 姑且 Guqie, Ku-k'ie, (rég. ejtés: Ko-cja)

¹⁵⁶⁸ 浚稽 ld. : 1435 sz. jegyzet (rég. ejtés: Hszvön-työr)

¹⁵⁶⁹ 蒲奴 Punu, P'u-nu, (rég. ejtés: Bhuo-nuo)

¹⁵⁷⁰ 偃渠 Yanqu, Jen-k'ü, (rég. ejtés: Jen-gjo)

¹⁵⁷¹ 呼知 huzhi, hu-cse, (rég. ejtés: ho-tie)

szemben és elvonult. Így Zhonghe /Csung-ho/ fejedelem semmit sem nyert és semmit sem veszített. A han sereg attól tartott, hogy egy Kjo-szjör-beli [Jushi, Kū-si]¹⁵⁷² (Tur-fán) sereg elállhatja az útját, és (ezért) Kailing /K'ai-ling/¹⁵⁷³ fejedelmét küldte hadba egy sereggel, hogy Kjo-szjör-t [Jushi, Kū-si] is vegye körül. Ő kézre is kerítette ennek a birodalomnak a fejedelmeit és egész népét, majd elvonult.

Amikor a zsür-sü [ershi, er-si] tábornok a megerősített határokon kívül vonult fel, Hunia Wei Lü-t és a jobboldali főparancsnokot küldte harcba 5000 lovassal, hogy a Pju-jang-ku [Fuyanggou, Fu-jang-kou]¹⁵⁷⁴ hágónál zárja le az utat. A zsür-sü [ershi, er-si] azonban kétezer hozzá tartózó, behódolt hu lovast küldött ellene, úgyhogy (a hunoknak) több száz halottjuk és sebesültjük lett, miközben halomra ölték és széjjelszórták őket. Ezt a győzelmet kihasználva a han sereg, észak felé, „Fan hitvese városáig”¹⁵⁷⁵ eredt utánuk, és így a hunok védekezés nélkül kiürítették a csatamezőt.

Ekkor kapta a zsür-sü [ershi, er-si] a hírt, hogy feleségét és gyermekeit wugu /wu-ku/ varázslás vádjával letartóztatták. Szorongó aggódás kínozza. Ekkor egyik ghuo-a-pju [huyafu, hu-ja-fu] tisztje¹⁵⁷⁶, aki azért csatlakozott a sereghez, hogy egy büntetéstől megszabaduljon, így szólt: „Ha most, amikor feleséged és vérrokonoaid az udvari bíróság kezében vannak, hazatérsz, akkor, akaratod ellenére, részt kell vegyél az ítéletükben és a büntetésükben, de akkor viszont láthatod-e még a Tjed-kji [Zhiji, Cse-ki] folyó északi partját?” Ezek a szavak kiváltották zsür-sü [ershi, er-si] megátalkodottságát s elhatározta, hogy még mélyebbre behatol (az ellenség földjére), hogy sikereket érjen el és ezáltal érdemeket szerezzen.

Így észak felé, a Tjed-kji [Zhiji, Cse-ki] felső folyásához vonult, de azt tapasztalta, hogy ezt a térséget az ellenség már kiürítette. Egy fővezért 20 000 lovassal átküldött a Tjed-kji-n [Zhiji, Cse-ki] s ő már az első napon rátalált a baloldali bölcse királyra és a baloldali sereg fővezérére. Ezek 20 000 lovassal egész napon át tartó csatát vívtak a han sereggel, a han csapatok pedig leterítették a sereg fővezérért, nagyszámú ellenséget megölték vagy megsebesítettek.

Most a prefektúra alkormányzója¹⁵⁷⁷ tanácskozott Jue Yai-jal /Küe Jai/¹⁵⁷⁸, a főparancsnokkal és Kuiku /K'ui-k'ü/¹⁵⁷⁹ fejedelemmel, akik így beszéltek: „Vezérünknek valami helytelen jár az eszében. Bátran vezeti a sereget a veszélyekbe csupán azért, hogy keresse a sikert, mi pedig ezáltal elkerülhetetlenül megyünk a pusztulás felé.” Elhatározták tehát, hogy együttesen rátámadnak a zsür-sü-re [ershi, er-si]. Ő azonban meghallotta ezt és a prefektúra alkormányzónak leütette a fejét. Azután összevonta a haderejét és visszavonulásba kezdett. Így érte el a Szuk-ja-uo [Suyewu, Szu-je-wu]¹⁵⁸⁰ és a Jen-zsjan [Yanran, Jen-zsan]¹⁵⁸¹ hegységet. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ jól tudta, hogy a han

¹⁵⁷² 車師 Jushi, Kū-si, Csü-si (rég. ejtés: Kjo-szjör)

¹⁵⁷³ 闐陵 Kailing, K'ai-ling

¹⁵⁷⁴ 夫羊句 Fuyanggou, Fu-jang-kou, (rég. ejtés: Pju-jang-ku)

¹⁵⁷⁵ 范夫人城 Fan furen cheng, Fan fu-zsen cs'eng

¹⁵⁷⁶ 胡亞夫 huyafu, hu-ja-fu, (rég. ejtés: ghuo-a-pju)

¹⁵⁷⁷ 長史 zhangshi, csang-si

¹⁵⁷⁸ 決暉 Jue Yai, Küe Jai, Csüe Jai

¹⁵⁷⁹ 暉渠 Kuiku, K'ui-k'ü

¹⁵⁸⁰ 速邪烏 Suyewu, Szu-je-wu, (rég. ejtés: Szuk-ja-uo)

¹⁵⁸¹ 燕然 Yanran, Jen-zsan, (rég. ejtés: Jen-zsjan)

hadsereg a kiállott fáradalmak miatt kimerült, ötvenezer lovassal, a saját vezetése alatt, a zsür-sü [ershi, er-si] útját elállta és megtámadta őt. Nagyon súlyos veszteségeket okoztak egymásnak halottakban és sebesültekben. Az éjszaka folyamán azonban a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a han hadsereg frontvonalánál néhány *chi* /cs'e/¹⁵⁸² mélységű árkot ásatott és ezután hirtelen hátba támadta (őket), ezzel a legnagyobb zavart okozva megverte őket. Ekkor a zsür-sü [ershi, er-si] meghódolt neki. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ már régóta tudta, hogy a Han Birodalom főhadvezére milyen magas állami tisztséget töltött be, (ezért) hozzáadta feleségül a leányát és nagyobb tiszteletben és kegyben részesítette, mint Wei Lü-t.

A halhatatlan Li Guangli /Li Kuang-li/ ezen utolsó hadjáratáról további forrásszövegek nem kerültek a szemem elé. A meglévők néhány, eddig ismeretlen földrajzi nevet említenek, amelyeket nem lehet lokalizálni. A szövegeknek aprólékosan pontos olvasata azonban eléggé világos elképzelést ad a hadjárat lefolyásáról.

Ha azt olvassuk, hogy Li Guangli /Li Kuang-li/ a Wuyuan /Wu-jüan/ prefektúrából (Keleti Ordosz) és Shang Jiucheng /Sang Kiu-cs'eng/ Xihe /Hi-ho/ prefektúrából (Nyugat Huanghe /Huang-ho/) indult el, akkor nem lehet kétséges, hogy az előbbi Shuofang-on /Suo-fang/ (Ningxia /Ning-hia/), Gaoque-n /Kao-k'üe/ és az Alasanon, az utóbbi pedig Huhhoton keresztül nyomult előre. Tehát mindketten azokat a fő utakat követték, amelyeket a kínai seregek korábban is követtek a Tola és az Orchon felé, ezért valószínűleg az volt a szándékuk, hogy a Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'i] hegységnél, ahol ezek az utak találkoznak, egyesüljenek. Ezen terv megvalósítására azonban nem került sor.

Azt olvassuk ezután, hogy a baloldali terület királya a népét átküldte az Urga folyón, mintegy 600–700 li távolságra, aztán megszállta a Tu-gham [Douxian, Tou-hien] hegységet. Ismeretes, a mostani Urga városától, amely az utak nagy csomópontja, egy főút vezet egyenesen észak felé s 600–700 li után Maimacszen-be ér. Miután a király a népét az asszonyokkal és a gyermekekkel biztonságba helyezte, elébe vonult a benyomuló ellenségnek, mégpedig a számunkra már ismert Tuchum folyóhoz, amely a Dolon-kara hegységtől délre folyik s amely mentén futnak a dél felől érkező s az Orchonhoz vezető utak. Ott csapatozat tudott küldeni a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ aki délebbre vonult az ellenség elé, és előkészíthetett számára egy új védelmi és támadó bázist váratlan visszaveretése esetére. Azt feltételezzük tehát, hogy a régi Tu-gham [Douxian, Tou-hien] név a mai térképeken a Tuchum folyót jelenti.

Azt is elmondja a szöveg, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a nem harcoló háznépeket Zhao Xin /Csao Hin/ falaitól északra helyezte biztonságba, ő maga viszont a serege magvával balról, vagyis a keleti Orchon felől átkelt a Kodaszun-on, azzal a szándékkal, hogy a Tjed-kji [Zhiji, Cse-ki] folyónál elvágja az ellenség előtt az Orchonba vezető utat s a Tuchum folyónál együttműködjön a bölcs királlyal. Már Shang Jiucheng /Sang Kiu-cs'eng/ megkezdte a visszavonulást, amikor a Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'i] hegységnél, amely a Dolon-kara és az Onggin folyó között feküdt, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ fő hadvezére és Li Ling megtámadta őt. Ott védelmezte a Bhuo-nuo [Punu, P'u-nu] folyóhoz vezető utat, amely folyó a Hszvön-työr [Junqi, Kün-k'i] hegységtől délre, a Huhhot felé vezető út mellett keresendő s amely úton Shang Jiucheng /Sang Kiu-cs'eng/ vonult fel s valószínűleg ezen is vonult vissza.

Kérdés, hogy jogos-e az Anhou¹⁵⁸³ folyót azonosítani az Orchonnal? Erre azonban koráb-

¹⁵⁸² 尺 *chi*, cs'e (Lektori megjegyzés: 1 *chi*/cs'e kb. 40 cm-nek felelt meg)

¹⁵⁸³ 安侯 Anhou, An-hou

ban már válaszoltunk. Vitathatatlan, hogy ezt az írásjegyet¹⁵⁸⁴ an-nak vagy on-nak kell kiejteni s ez a kinaiban természetes visszaadása az ar-nak vagy or-nak. A Weishu /Wei-su/ 103. fejezete említi, hogy Zsja-lun [Shelun, Sö-lun]¹⁵⁸⁵, a ruanruan-ok /zsuan-zsuan/¹⁵⁸⁶ vagy ruirui-k /zsui-zsui/¹⁵⁸⁷ fejedelme 402-ben hadba vonult a hunok ellen és az At-ken-nél [Ogen, O-ken]¹⁵⁸⁸ megverte őket, vagyis az Orchonnál vagy Orkonnál s véget vetett a birodalmuknak. Itt az Orchon első szótágját at-nak vagy ot-nak írják, tehát teljesen természetes és helyes módon. Ha felütjük a Liaoshi /Liao-si/¹⁵⁸⁹, azaz „A Liao-dinasztia története”-nek második fejezetét, akkor azt olvassuk, hogy Arpekir (Apoki) 924-ben hadba vonult az újgur birodalom ellen és szeptember 20-án elérte az O-ku [Wugu, Wu-ku]¹⁵⁹⁰ vagy újabb írásmóddal O-er-ku [Wuergu, Wu-er-ku] (Orku)¹⁵⁹¹ hegységet. Ebből kiderül, hogy akkor még a folyó neve Orko volt! Az Onhou és az Orchon azonosítását illetően minden kétség eltűnik végül is azon tény révén, hogy ez a szöveg baloldali Onhou-ról beszél, és az Orchon völgyében valójában délről észak felé párhuzamosan két folyó folyik.

Mostmár bizonyára megengedettnek tűnik, hogy a Ko-cja-ban [Guqie, Ku-k'ie]¹⁵⁹², amelyen a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ átkelt, hogy elérje a Tjed-kji-t [Zhiji, Cse-ki], a Kod(a)-szun-t ismerjük fel, mégpedig annak felső folyását, amely a mi térképeinken Koruka-ként van jelölve.

Mivel a Weishu /Wei-su/ az Orchon vagy Orkon nevet At-ken-ként adja vissza s ebben az r hangot t-vel fejezik ki, kénytelenek vagyunk úgy vélni, hogy ez is annak az Uo-tuo-kjön [Yudujin, Jü-tu-kin]¹⁵⁹³ átírásnak az olvasata, amely a Zhoushu /Csou-su/¹⁵⁹⁴ „A Zhou-dinasztia /Csou/ könyvei” 50. fejezetében a 4. lapon olyan hegység megjelöléseként fordul elő, ahol a tut-koat-ok (türkök) khokánja (kagánja) általában a lakóhelyét tartotta. Ugyanígy kerül szemünk elé az Új Tangshu /T'ang-su/ 217/a. fejezetében az O-tök-kjon átírásaként [Wudejian, Wu-tö-kien]¹⁵⁹⁵ és a 217/b. fejezetben a Jut-tok-kjun [Yudujin, Jü-tu-kün]¹⁵⁹⁶ átírásaként. Hirth (Nachworte 34. oldal), Chavannes (Documents 98. oldal) és Thomsen (Inscriptions de l'Orkhon 152. oldal) ezen nevek azonosságát nem ismerte fel, de ugyanígy a Tangshu /T'ang-su/ 217/a. fejezet szerzője sem, aki azt írta, hogy „Kr. sz. utáni 744-ben a khokan (kagán) székhelyét áttette az O-tök-kjon [Wudejian, Wu-tö-kien] hegység Hun folyójához”¹⁵⁹⁷. Itt a Hun alatt bizonyára az Orchont értette, azonban az útjában lévő or-t, amelyet kinaiul nem lehet leírni, egyszerűen az asztal alá söpörte. Az Új Tangshu /T'ang-su/ 43/b fejezetében a 25. lapon az itinerarium szerzője úgyszintén nem sejtette, hogy az O-tök-kjon [Wudejian, Wu-tö-kien] és az Orchon azonos, mivel ugyanitt ezt írja:

Az újgur sátorvárosnál¹⁵⁹⁸ kelet felé egy síkság terül el, nyugat felé az O-tök-

¹⁵⁸⁴ 安 An, An

¹⁵⁸⁵ 社倫 Shelun, Sö-lun, (régí ejtés: Zsja-lun)

¹⁵⁸⁶ 蠕蠕 ruanruan, zsuan-zsuan, (jelentése: fonakodni, tekerődni)

¹⁵⁸⁷ 芮芮 ruirui, zsui-zsui, (jelentése: mérgeskígyó)

¹⁵⁸⁸ 頡根 Ogen, O-ken, (régí ejtés: At-ken)

¹⁵⁸⁹ 遼史 Liaoshi, Liao-si

¹⁵⁹⁰ 烏孤 Wugu, Wu-ku / O-ku

¹⁵⁹¹ 烏爾古 Wuergu, Wu-er-ku / Or-ku

¹⁵⁹² 姑且 Guqie, Ku-k'ie, (régí ejtés: Ko-cja)

¹⁵⁹³ 於(于)都斤 Yudujin, Jü-tu-kin, Jü-tu-csin (régí ejtés: Uo-tuo-kjön)

¹⁵⁹⁴ 周書 Zhoushu, Csou-su

¹⁵⁹⁵ 烏德鞬 (健, 鞬) Wudejian, Wu-tö-kien, Vu-tö-csien (régí ejtés: O-tök-kjon)

¹⁵⁹⁶ 鬱督軍 Yudujin, Jü-tu-kün, Jü-tu-csün (régí ejtés: Jut-tok-kjun)

¹⁵⁹⁷ 昆 Hun / Kun, Hun / K'un, (a szerző véleménye szerint a Kangxi szótár útmutatása az irányadó, s ezért eme írásjegy ejtése: Hun)

¹⁵⁹⁸ 衙帳 yazhang, ja-csang

kjon [Wudejian, Wu-tö-kien] hegység, dél felé az Uön-hun [Wenhun]¹⁵⁹⁹ folyó. ...Az Uo-tuo-kjön [Yudujin, Jü-tu-kin] hegységtől balra és jobbra folyik az Uön-hun [Wenhun]¹⁶⁰⁰ folyó és a Dhuk-la [Duluo, Tu-lo]¹⁶⁰¹ (Tola) folyó, amely kanyargások után a sátorrezidencia felé, északkelet irányába folynak, azután tovább északkeletre, egészen ötszáz li távolságig, ahol egyesülnek és egy tóba folynak. Észak felé, több, mint ezer li távolságra fekszik Kju-ljuön [Julun, Kü-lun]¹⁶⁰² (Kerülen)- tó, körülötte a Sjö-t-uj-jel [Shiwei, Si-wei]¹⁶⁰³.

Ennek az itinerariumnak az írója bizonyára nem ismerte eléggé alaposan az Orchon vidékét, így az adatait mások szájából hallhatta. Később még találkozunk e névvel ilyen írásmódban: Og-dhot [Aoda, Ao-ta]¹⁶⁰⁴ vagy Ok-kon, amely nagyon hasonlít az O-tök-kjon-ra [Wudejian, Wu-tö-kien]. Csakhogy itt kísérletet tettek arra, hogy az akkoriban bizonyára erőteljesen hangsúlyozott r hangot jobban kifejezésre juttassák.

Fordítsuk most a figyelmünket a Li Guangli /Li Kuang-li/ vezette főszeregre. A Pju-jiang-ku [Fuyanggou, Fu-jiang-kou] hágót, ahol a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elővédje megkísérelte előtte lezárni az áthaladást, részletezés nélkül kell hagynunk, hasonlóképpen a Fan hitvese falát vagy erődjét is. Egy forrásjegyzet idézi ugyan Ying Shao /Jing Sao/ író¹⁶⁰⁵, aki a Kr. sz. utáni II. században élt s aki szerint a falat a Han, egyik hadvezérének az emlékére emeltette, aki ott elesett, s akinek a felesége a megmaradt őrség élén megvédte és megtartotta azt. Egészen mindegy, hogy ezt a mesés beszámolót elhiszük-e vagy sem. Később még azt olvassuk, hogy Li Guangli /Li Kuang-li/ hadseregének nagy részét áttette a Tjed-kji [Zhiji, Cse-ki] folyón s hogy ezek a csapatok már az első napon harcba keveredtek a baloldali királlyal, aki a Tuchum folyó melletti hegyeket tartotta megszállva. A Tjed-kji [Zhiji, Cse-ki] tehát a Tuchumtól nem messze kellett legyen, vagy talán éppen ugyanaz volt. Itt a szöveg teljesen homályban tartja, hogy Li Guang-li /Li Kuang-li/ milyen messzire nyomult még előre észak felé, Urga irányába, miután csatát nyert, mert nem mond semmi mást, minthogy végül is visszavonulásba kezdett, majd a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ezután a Jen-zsjan [Yanran, Jen-zsan] hegységnél súlyos vereséget mért rá, amelynek következtében megadta magát.

Felmerül a kérdés, hogy ennek a hegységnek, amelynek a neve később még előfordul Kína történetében és állami földrajzában, megállapítható-e vajon a fekvése? Tegyük erre kísérletet egy újabb kori forrás segítségével.

A Hou Hanshu /Hou Han-su/ 53. fejezte (13. lap) tartalmazza Tu-gham [Douxian, Touhian]¹⁶⁰⁶ hadvezér vázlatos életrajzát, s ebben le van írva egy nagyszerű fegyvertény, amelyet Kr. sz. utáni 89-ben hajtott végre ragyogó eredménnyel a sivatagtól északra a hunok ellen.

¹⁵⁹⁹ 溫昆 Wenhun /kun, Wen-hun /k'un, (régí ejtés: Uön-hun /khun) – Itt már egészen hasonlatos a régí ejtés a „varhun”/, „uar-hun”-ra. Annál is inkább érdemes ennek utánagondolni, mivel fentebb azt olvassuk, hogy Zsja-lun [Shelun, Sö-lun], a ruanruan-ok /zsuan-zsuan/ fejedelme 402-ben az Orchonnál megverte a hunokat. Elégge elképzelhető, hogy a folyót, amelynél győzelmet aratott, saját nemzetségéről nevezte el.

¹⁶⁰⁰ 溫昆 lásd: fent

¹⁶⁰¹ 獨邏 Duluo, Tu-lo, (régí ejtés: Dhuk-la)

¹⁶⁰² 俱輪 Julun, Kü-lun, Csü-lun (régí ejtés: Kju-ljuön)

¹⁶⁰³ 室韋 Shiwei, Si-wei, (régí ejtés: Sjö-t-ujj)

¹⁶⁰⁴ 奧鞬 Aoda, Ao-ta, (régí ejtés: Og-dhot)

¹⁶⁰⁵ 應劭 Ying Shao, Jing Sao

¹⁶⁰⁶ 竇憲 Douxian, Tou-hien, Tou-hsien (régí ejtés: Tu-gham) – Megjegyzés: eme tábornok neve azonos az 1565. sz. lábjegyzetnél szereplő hegység nevével, ezen felül pedig, régí ejtése (Tu-gham) majdhogynem azonos a Tuchum névvel. A tábornokot arról a helyről nevezték el, ahová hadjáratba küldték, ezért lett Tu-gham tábornok, ami nem saját, eredeti neve volt.

Ebből megtudjuk, hogy Shuofang /Suo-fang/ és Kieg-luk [Jilu, Ki-lu] megerősített határainál tört előre, következésképpen, amint ezt korábban olvashattuk, a Gaoque /Kao-k'üe/ és az Alasan menti utat követte. Ugyanakkor egy segédcapat, Deng Hong /Teng Hung/¹⁶⁰⁷ vezetésével felvonult Guyang /Ku-jang/ megerősített határáról és – amint ezt a 83. oldal világossá teszi – a Huhhot-utat követte. A két hadseregnek a Tok-ja [Zhuoye, Cso-je]¹⁶⁰⁸ hegységnél kellett volna találkoznia s valószínűleg ez a hegység az, amely a két sereg egyesülésének a helyeként korábban (219. o.) említésre került, s amely az Onggin alsó folyásánál vagy attól kicsit keletebbre keresendő, ahol a hadiutak mindkét irányból összefutnak. A határvidékekről számos barbár sereg és Déli Hunia egyik hadserege is csatlakozott a kínai haderőhöz. A Kieg-lok [Jiluo, Ki-lo]¹⁶⁰⁹ hegységnél, amely talán azonos a Gaoque-nél /Kao-k'üe/ fekvő, említett Kieg-luk-kal [Jilu, Ki-lu]¹⁶¹⁰, súlyos vereséget mértek az északi danhu-ra /tan-hu, tan-gjuo/. Ő menekülni kezdett, a hadinépét üldözték és megölték. A győzők egészen a Szjör-gyo-pök-tieg [Siqubeidi, Sze-k'ü-pej-ti]¹⁶¹¹ tőig nyomultak előre és leütötték minden rendű és rangú ellenségnek a fejét, több, mint 10 000 lovat, tevét és öszvért zsákmányoltak, és nem kevesebb, mint 81 törzsnek 100 000 emberrel meg kellett hódolnia.

Ezt követően Tu-gham [Douxian, Tou-hien], Geng Bing-gel /Keng Ping/¹⁶¹², az alárendelt parancsnokával, felment a Jen-zsjan [Yanran, Jen-zsan] hegyre, amely több, mint 3000 li távolságra feküdt a megerősített határtól s ott egy kőbe vagy sziklába belevésette tetteit, s így írásban rögzítette a Han-dinasztia hatalmas és áldásos befolyását. A felirat elkészítésével Ban Gu-t /Pan Ku/¹⁶¹³ bízta meg.

Tehát maga a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ szerzője a hadseregben volt, amint azt a Hou Hanshu /Hou Han-su/ 70. fejezetében a 20. lapon található életrajza elmondja. A feliratot Tu-gham [Douxian, Tou-hien] életrajza szemmel látható hűséggel adja vissza s tartalmazza azon mondatokat, melyek igen hasznosak céljaink szempontjából.

Hegyenek fel mentünk Gaoque-ig /Kao-k'üe/, majd azután lefelé a hegyről Kieg-lok-ig [Jiluo, Ki-lo]. Sziklás és sós földön vonultunk át, majd átszeltük a nagy sivatagot. Öngüt-öt¹⁶¹⁴ (Uön-ngju-ti) lefejezték s a vérével bekenték a dobokat. A szjör-gyok [shizhu, si-csu]¹⁶¹⁵ vérért vették s azzal bekenték a kardpengéket.

Kínában ősrégi ceremónia volt a tárgyak bekenése az áldozati állatok vagy a hadifoglyok vérével s ezt a xin /hin/¹⁶¹⁶ jel adja vissza. A Zuozhuan-ban /Co-csuan/ olvasunk (Xi /Hi/ fejedeleme 33. évében, Kr. sz. e. 627) egy foglyul ejtett seregvezérről, aki azt a kegyet kérte, hogy az ő vérével ne kenjék be a dobokat. A Zaji, /Ca-ki/ nevű¹⁶¹⁷ szent könyv részletesen beszámol az új templomok áldozati állatok vérével történő felszenteléséről, (Couvreur). Menciusz (I, 7.) pedig megemlíti egy harang felszentelését ökor vagy bika vérével.

¹⁶⁰⁷ 鄧鴻 Deng Hong, Teng Hung

¹⁶⁰⁸ 涿邪 Zhuoye, Cso-je, (régij ejtés: Tok-ja)

¹⁶⁰⁹ 稽落 Jiluo, Ki-lo, Csi-lo (régij ejtés: Kieg-lok)

¹⁶¹⁰ 雞鹿 Jilu, Ki-lu, Csi-lu (régij ejtés: Kieg-luk)

¹⁶¹¹ 私渠北鞬 Siqubeidi, Sze-k'ü-pej-ti, (régij ejtés: Szjör-gyo-pök-tieg) – Megjegyzés: a 768. sz. lábjegyzetben említett méltósághoz vagy nemzetséghez: szjör-gyok kut-tuo-ghu –hoz szoros köze lehet. Vö. még a 1615. sz. lábjegyzettel is.

¹⁶¹² 耿秉 Geng Bing, Keng Ping

¹⁶¹³ 班固 Ban Gu, Pan Ku

¹⁶¹⁴ 溫禺 Wenyu, Wen-jü, (régij ejtés: Uön-ngju) – Megjegyzés: ez az Öngüt/öngüt, aki/amely a 95. oldalon az alábbi (szjör-gyok) méltósággal együtt említettetik.

¹⁶¹⁵ 尸逐 shizhu, si-csu, (régij ejtés: szjör-gyok. Vö. 768. sz. lábjegyzet)

¹⁶¹⁶ 馨 xin, hin, hszin

¹⁶¹⁷ 雜記 Zaji, Ca-ki, Ca-csi

És amikor ez megtörtént, négy hadoszlop tört előre egymás mellett, s miként az üstökösök, végigsöpörték a csendes földet tízezer mérföldnyire úgy, hogy a sivatagban egyetlen ellenség sem maradt... Térképekkel, tehát a hegyek és a folyamok alapos ismeretével felvértezve keltünk át a Tok-ja [Douxian, Tou-hien] hegységen, az Anhou-n¹⁶¹⁸ (Orchonon), majd megmásztuk a Jen-zsjan-t [Yanran, Jen-zsan]. Bator [Maodun, Mao-tun] kiterjedt területe össze lett tiporva és Laoshang /Lao-sang/ udvara: Long/Lung, hamuvá vált. Az Ég felé megbosszulták Gao /Kao/ császárt (Pingcheng /P'ing-cs'eng/ miatt) és Wen-t, és a császári ősök lelkei a sötét túlvilágon fényt kaptak, lefelé pedig az utódok számára a békét és a nyugalmat biztosították, kiterjesztették területi hatalmukat s a nagy Han-dinasztia égi hangja (a mennydörgés) felhangzott. Olyan teljesítménnyel van itt dolgunk, amelyről el lehet mondani, hogy a tartós nyugalmat egyetlen nagy erőfeszítés biztosította s az átmeneti ráfordítási ár meghozta a békét. Ezután a hegyen feng-áldozatot mutattak be, s megfaragták ezt a sziklát, amely fényességes feliratával hirdeti a Legmagasabb Császár áldásait.

Ezután következik a tulajdonképpeni felirat¹⁶¹⁹, egy öt strófából álló vers, amelynek minden strófája hét-hét írásjegyből áll.

Ezen közlés következtében képesek vagyunk hozzávetőlegesen megállapítani a Jen-zsjan [Yanran, Jen-zsan] hegység helyét. Ezek a beszámolók ugyanis azt mondják, hogy a hadsereg a Tok-ja [Douxian, Tou-hien] hegységen és az Orchonon vonult keresztül, elérte a Szjör-gyo-pök-tieg [Siqubeidi, Sze-k'ü-peí-ti] tavat, végül pedig felhágott a Jen-zsjan [Yanran, Jen-zsan] hegyre is, amely több, mint 3000 li távolságra van Kieg-luk [Jilu, Ki-lu] határ-erődítményeitől. Ezt a tavat a Hou Hanshu /Hou Han-su/ más helyein röviden Szjör-gyo [Siqu, Sze-k'ü] tónak nevezik. Most, az orosz térkép segítségével, csupán arra a következtetésre juthatunk, hogy a győzelmes sereg Urga-n (a mai Ulan Bator) keresztül nyomult előre az erősen észak felé tartó főúton a Majmacsin és a Tuszu-tó felé, így tehát a Jen-zsjan [Yanran, Jen-zsan] hegység a Hamardaban vagy a Haminszki hegyláncnak felel meg, amely a Tuszu- és a Bajkál-tó között fekszik. A megadott 3000 li távolság az Alasan-hegyláncban lévő megerősített határtól, itt megfelel a valóságnak. A Jen-zsjan [Yanran, Jen-zsan] név mindenestre a Hanhai hatalmas hegyvidékének egy részét jelöli, amely a Dolon-kara hegylánc és a Bajkál-tó között terül el. Bár a Tang-dinasztia létrehozott egy főkormányzói rezidenciát¹⁶²⁰ az ujgurok kormányzására, amelynek a Jen-zsjan [Yanran, Jen-zsan] nevet adta, s amelynek fő székhelye az északi Sanxi-ban /San-hi/ van (vö. Hirth, Nachworte zur Inschrift des Tonjukuk, 213. o. és Chavannes, Documents sur les Turcs occidentaux, 35. o.) Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a Jen-zsjan [Yanran, Jen-zsan] hegységet ugyanott kell lokalizálni, azt azonban igen, hogy a rezidencia nevét a Qian Hanshu-ból /K'ien Han-su/ kölcsönözték s hogy a jogköre messze túlnyúlt a sivatagon.

Li Guangli /Li Kuang-li/ dicsőséges pályafutása, amint olvashattuk, tragikus véget ért a hazája udvari köreiből uralkodó babona miatt, amelyről végezetül kell néhány szót szólni. Wu császár Kr. sz. előtti 92-ben, 65 évesen, minden oldalról, a palotája legbelső részeiből is fenyegetve érezte magát, mind a szerencséjében, mind az egészségét, sőt az életét illetően, egy sajátos, wugu-nak /wu-ku/¹⁶²¹ nevezett fekete mágia által, amelyet – állítólag – magasabb szellemek segítségével űztek. Egyik kegyence, név szerint Jiang Chong /Kiang

¹⁶¹⁸ 安侯 Anhou, An-hou

¹⁶¹⁹ 銘 ming, ming, (a. m. : vésett felirat)

¹⁶²⁰ 都督府 dudufu, tu-tu-fu (ez a tudun-i méltóság kínai írásjegyekkel visszaadott változata. {az utolsó írásjegy, a fu, azt jelenti: palota} tehát a tudun palotája)

¹⁶²¹ 巫 蠱 wugu, wu-ku

Cs'ung/¹⁶²², a hun harcosok parancsnoka, akihez a főváros őrsége tartozott, elindította ennek a varázslásnak a kíméletlen üldözését, amely akkor érkezett el kegyetlen csúcspontjához, amikor a császár megbetegedett. Véres munkájában mellette állt az általunk már ismert hadvezér, Han Yue /Han Jüe/ és sok más nagyság. Vádat emeltek a többször említett Gongsun He /Kung-szun Ho/ tábornok ellen, aki akkoriban magas rangú miniszter volt s aminek az ő kivégzése és egész nemzetségének kiirtása lett a következménye. A terrorizmus áldozatául esett Zhao Ponu /Csao P'o-nu/ is egész nemzetségével egyetemben. Sőt, még a koronaherceg palotájában is ördögi varázsszereket ástak ki a földből. (A koronaherceg,) élete megmentése érdekében, a vérbíróságok miatt kétségbeesett fővárosi lakosság élére állt, s egy ötnapos küzdelem következett, amely során tízezrek estek el és a vér csak úgy ömlött az utcákon. Végül legyőzték a felkelést, a koronaherceg elmenekült, de a fővárostól távol felfedezték és bekerítették, így öngyilkos lett, a két fiát pedig megölték. Csak az alig néhány hónapos fiúunokája, a későbbi Xuan /Hüan/ császár élete maradt meg. A rémuralom további áldozatai közé tartozott a császárné, sok hercegnő és a császári ház tagjai, a (császári ház) bukása ilyen módon kezdődött. Számátalan ember kivégzése egészen a 87. esztendőig folytatódott. Li Guangli /Li Kuang-li/ feleségét és fiait is elfogták és egész nemzetségét lemészárolták. Wu császár túl későn látta be, hogy Jiang Chong /Kiang Cs'ung/ félrevezette őt és túl későn irtotta ki annak nemzetségét, az anyjának és a feleségének a nemzetségével egyetemben. Ezen folyamatokról részletesebben tudósít a *The Religious System of China*, ötödik kötete a 808. oldaltól, az összes szövegfordítással együtt.

Még ha a 90. év igen súlyos veszteségeket hozott is Huniának s minden bizonnyal jóval közelebb hozta a teljes kimerülésének (az idejét), mégis úgy tűnik, a hadjárat kimenetele nem olyan volt, hogy (a hunok) hajlandóságot mutassanak a Han-házzal való békés megértésre, vagy netán legfőbb uralmának az elismerésére.

A *Qian Hanshu* /K'ien Han-su/ 94/a. fejezete, amely most a soron következő, ezt éles megvilágításba helyezi.

A rákövetkező évben (89) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ követet küldött a Han-udvarhoz, aki a következő tartalmú levelet adta át:

„Délen terül el a nagy Han Birodalom, északon a hatalmas Hu. Ez a Hu, az Ég büszke Fia, aki nem teremtett magának kicsinyes ceremóniákat, hogy saját magát kínozza vele, most együtt a Han-nal, követeli a nagy zárókapuk megnyitását, és a Han-ház egyik lányát adja feleségül. Ha a Han-ház minden évben küld 10 000 dan /tan/¹⁶²³ édes bort, 5000 véka kölest és rizst, 10 000 vég vegyes mintájú selymet és hozzá még mindazt, amit a régi szerződésben megígértek, akkor a határvidéken nem lesz több portyázás.”

Erre a Han-udvar követet küldött a válaszlevéllel és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ követének visszakísérése végett. Az előbbi (a követet) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megbízásából annak környezete ezzel a kérdéssel kínozza: „A Han az életszabályok és kötelességek (li és yi) birodalma, és mégis, amint azt a zsür-sü [ershi, er-si] közli, az előző koronaherceg harcosokat gyűjtött és fellázadt. Hogyan magyarázható ez?” Erre a követ így felelt: „Igen, a kancellár a koronaherceggel személyes ellentétét egyenlítette ki s ekkor a koronaherceg sereget állított azzal a szándékkal, hogy megöli őt. A kancellárt akarta megölni, mert megrágalmazta őt.

Ez természetesen hazugság volt!

¹⁶²² 江 充 Jiang Chong, Kiang Cs'ung, Csiang Csung

¹⁶²³ 石 dan, tan (ürmérték. Lásd: 140. sz. lábjegyzet)

„Ez a fiú tehát könnyelmű módon visszaélt az apja haderejével, ezért megérdemelte a bambuszbottal való ¹⁶²⁴ megbüntetését. A hibája csekély jelentőségű volt és nem vehető össze a ti Bator [Maodun, Mao-tun] danhu-tokéval /tan-hu, tan-gjuo/ aki a saját apját ölte meg, hogy helyére a trónra üljön, vagy az olyan állatias cselekedetekhez képest, mint a mostohaanyákkal való házasságok.” (Ezen válasz miatt?) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a követet három évig nem engedte vissza, s csak azután térhetett haza.

A zsür-sü [ershi, er-si] több, mint egy évet töltött el Huniában s ezalatt Wei Lū folyton arra törekedett, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ iránta tanúsított jóindulatát mérsékelje. Amikor megbetegedett az anya-hitves, Wei Lū megparancsolta egy hun wu-nak ¹⁶²⁵ (papnő vagy pap), hogy ezt mondja: „Az elhunyt danhu /tan-hu, tan-gjuo/ haragszik s azt mondja: »A Hu kezdettől fogva, bizonyos időkben, áldozatot mutatott be az őseinek s a harcosok mindig megígérték, hogy a földistennek ¹⁶²⁶ a zsür-sü-t [ershi, er-si] áldozák fel, mihelyt a kezükbe kerül. Miért nem használtátok fel őt erre a célra?«”

Erre a zsür-sü-t [ershi, er-si] letartóztatták. Ő átkot szórva így kiáltott fel: „Én meghalok, de Huniát megsemmisítem!” Azután megölték és feláldozták az ősöknek.

Ezután több hónapon át szakadatlanul havazott, az állatok elpusztultak a népet járványok sújtották, nem termett gabona. A danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ olyan félelem fogta el, hogy a zsür-sü-nek [ershi, er-si] áldozati emléket állított.

Amikor a zsür-sü [ershi, er-si] az ellenség kezébe került s így a Han Birodalom serege elvesztette vezértábornagyát, vele pedig a harcosok tízezreit, több sereget nem állított fel és három évre rá meghalt Wu császár (89. március 27-én).

Ezekben a súlyos háborúkban azonban Hunia nem veszítette el egész haderejét, mely kiderül abból, hogy Wu császár halála évében

télen (a hunok) betörték, a hivatalnokokat megölték és a népet elhurcolták, a Han-udvar tehát elküldte a seregét, hogy Xihe-t /Hi-ho/ foglalják el, a baloldali seregvezér, Shang-guan Jie /Sang-kuan Kie/ ¹⁶²⁷ pedig az északi határvidékre vonult.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/b. fejezete a következőképpen folytatódik.

A Han haderői több, mint húsz évig voltak Hunia területén és ott az ellenséget kimerítették és ide-oda üzték. Ennek következtében a csecsemők halva vagy éretlenül jöttek a világra, a lakosság elfáradt, kimerült, elkeseredett, és mindenki, a danhu-tól /tan-hu, tan-gjuo/ az alattvalókig, (a Han Birodalommal) békés viszonyra vágyott. Miután így eltelt ismét három év, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ meg akart kísérelni egy ilyen viszonyt létrehozni, de megbetegedett és meghalt.

Egykoron volt neki egy másik anyától született öccse, aki baloldali legfőbb parancsnok (da duwei, ta-tu-wei) volt. A birodalom népe szerette ezt a kiváló embert, mostohaanyja ezért eltetette az útból, mert attól tartott, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ reá és nem az ő fiára hagyja a trónt. Ezen bűncselekmény miatt a meggyilkoltnak egy anyától született bátyjai annyira felbőszültek, hogy többé nem voltak hajlandók látogatást tenni a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvarában.

¹⁶²⁴ 笞 chi, cs'e

¹⁶²⁵ 巫 wu, wu

¹⁶²⁶ 社 she, ső

¹⁶²⁷ 上官 桀 Shang-guan Jie, Sang-kuan Kie, Sang-kuan Csie

Amikor azután a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megbetegedett és halálán volt, így szólt a birodalom előkelőjéhez: „Az én fiam olyan fiatal, hogy még nem tudja a birodalmat kormányozni, emeljétek hát trónra a másik öcsémet, a jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királyt! Amikor azonban meghalt, Wei Lū és a csuan-gjo [zhuanju, csuan-kü]¹⁶²⁸ főfeleség igyekezett eltitkolni a halálát, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hamisított parancsát adták ki, hogy a nemesek igyák ki az eskü poharat¹⁶²⁹ arra, hogy Huo-gjan-tieg-et [Huyandi, Hu-jen-ti]¹⁶³⁰, a jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királyt emelik a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ trónjára. Ez volt a shiyuan /si-jüan/ periódus¹⁶³¹ második évében (85). Amikor Huo-gjan-tieg [Huyandi, Hu-jen-ti] megkezdte a kormányzást, a Han követe előtt azt színelte, hogy békés viszonyra kíván törekedni.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

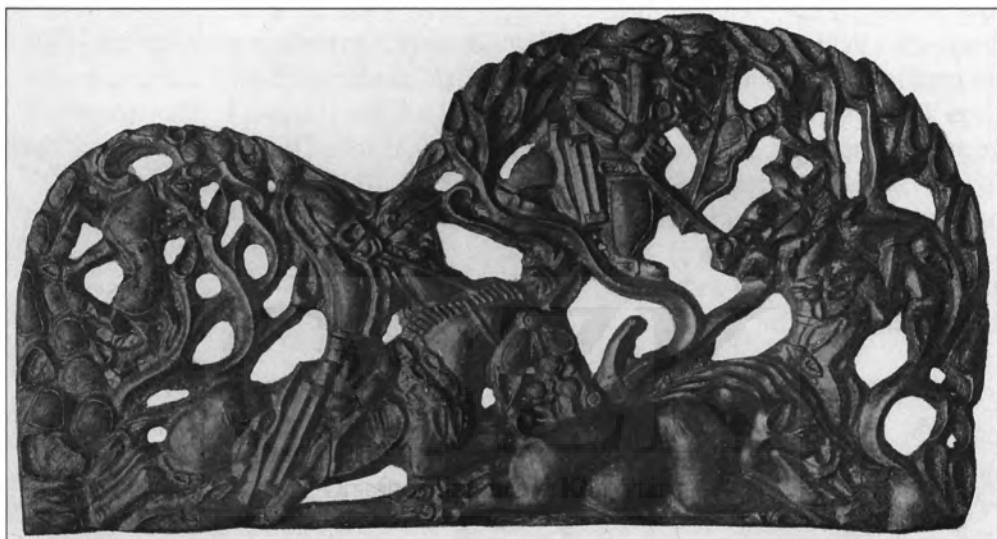
¹⁶²⁸ 顯渠 zhuanju, csuan-kü, csuan-csü (régi ejtés: csuan-gjo). Megjegyzés: érdekes volna tudni, vajon mit jelölhet ez a csuan-gjo. Ehhez csak annyit tudunk hozzátenni, hogy Fogarasi János szerint: „csang-jo: így nevezték a barbárokat a Xia-dinasztia alatt”, id. mű 379. oldal.

¹⁶²⁹ 飲盟 yin meng, jin meng

¹⁶³⁰ 壺衍鞮 Huyandi, Hu-jen-ti, (régi ejtés: Huo-gjan-tieg). Megjegyzés: az első két írásjegy valószínűleg a „Horkan” visszaadása. Vö. 781. sz. lábjegyzet.

¹⁶³¹ 始元 shiyuan, si-jüan

**HUO-GJAN-TIEG [HUYANDI, HU-JEN-TI],
Kr. sz. előtt 85–68**

A legkorábbi Nagy Fal Yuquanying-ban /Jü-k'üan-jing/, Ningxia /Ning-hia/ tartományban

A trón tehát nem a baloldali bölcs királyra és nem is a jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királyra szállt, emiatt (ők) olyan dühösek lettek, hogy délre vonultak s alá akarták vetni magukat a Han-dinasztiának. Attól féltek azonban, hogy magukban ezt nem tudják végrehajtani s Lo-dho [Lutu, Lu-t'u]¹⁶³² királyát kényszerítették, hogy velük együtt vonuljon nyugatra, és ott hódoljanak meg Wusun-nak /Wu-szun/, majd tervezzenek egy támadást Hunia ellen. Lo-dho [Lutu, Lu-t'u] királya azonban erről jelentést tett. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ekkor megbízottak által kihallgattatta a jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királyt, aki azonban semmit sem akart beismerni, és a vétket Lo-dho [Lutu, Lu-t'u] királyra hárította, amit a birodalom népe általánosságban rossz néven vett. Ezután mindkét király elutazott és a saját rezidenciáján maradt s többé nem akart részt venni a gyűléseken a Long/Lung falánál.

Két évvel később (83) ősszel a hunok betörték Dai-ba /Tai/ és megölték ennek a prefektúrának a főparancsnokát.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ fiatal volt s a kormányzása kezdetén az anya-hitvese igazságtalanul bánt vele. A birodalomban lázadás és egyenetlenség uralkodott, és állandóan a han haderő támadásától féltek. Wei Lü akkor azt tanácsolta a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/, hogy ásasson kutakat, építtessen sáncműveket (erődítményeket¹⁶³³), gabonátároló épületeket, s ezek védelmét bízza a Qin-beli /K'in/¹⁶³⁴ (kínai) emberekre, hogy a Han Birodalom felől érkező hadseregekkel ne kelljen törődniük. Nyomban kutak százait ásták ki és a hasznofák ezreit vágta ki, amikor azonban azt állították, hogy Hu(nországot) sáncművekkel nem lehet megvédeni, s az ott található élelem csak a Han Birodalomnak válna hasznára, Wei Lü a tervének kivitelezését feladta. Ekkor azzal a javaslattal állt elő, hogy mindazoknak a han követeknek, mint Su Wu /Szu Wu/, Ma Hong /Ma Hung/¹⁶³⁵ és mások, akik nem hódoltak meg, engedjék meg a hazatérést. Ez a Ma Hong /Ma Hung/ alsóbb guanglu /kuang-lu/ nagyvezír volt. Amikor Wang Zhong-ot /Wang Csung/¹⁶³⁶ elküldték a Nyugati Földre s a hunok elállták az útját, addig harcolt, amíg el nem esett, Ma Hong-ot /Ma Hung/ azonban elfogták, ő ennek ellenére vonakodott meghódolni. Most Hunia mind-

¹⁶³² 盧屠 Lutu, Lu-t'u, (régí ejtés: Lo-dho)

¹⁶³³ 城 cheng, cs'eng

¹⁶³⁴ 秦 Qin, K'in

¹⁶³⁵ 馬宏 Ma Hong, Ma Hung

¹⁶³⁶ 王忠 Wang Zhong, Wang Csung

két fent említett férfit hazaküldte, hogy jóindulatú érzületét kimutassa. Ekkoriban a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ (tehát 82-ben) már három éve uralkodott.

1. HUNIA NYUGAT FELÉ SZORÍTÁSA

A következő esztendőben Hunia a baloldali és a jobboldali területeken 20 000 lovast állított ki és négy hadoszlopot képezett belőlük s ezek valamennyien betörték a határvidékekre és portyázásokat hajtottak végre. A han haderő azonban vadászott rájuk s 9000 ellenséget lefejezett vagy elfogott, és foglyul ejtette az u-dwat [outuo, ou-t'o]¹⁶³⁷ (ordu) királyát. Mindeközben a han seregnek nem volt vesztesége. Amikor a hunok megtudták, hogy az ordu királya a Han Birodalomban van, nagyon valószínűnek tartották, hogy a Han Birodalom támadást készít ellenük, úgyhogy északnyugat felé elvonultak, és nem mertek már dél felé menni, hogy (az állataik számára) vizet és legelőket keressenek. Az ordu betelepítésére népséget állítottak, a rákövetkező évben pedig ezen felül még 9000 lovast küldtek a „Meghódolás elfogadása városának” a megszállására és a hanok semlegesítésére. Északon, az Uo-nguo [Yuwu, Jü-wu] (Urga) folyón hidat vertek a folyón való átkelés lehetővé tételére és az elpártoltak elleni intézkedés érdekében.

Wei Lü ekkoriban már halott volt. Amíg élt, állandóan hangoztatta a békés kapcsolatok előnyeit, de Huniában nem talált visszhangra. Csak a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ halála után, amikor a sokféle hadjárat a birodalmat kimerítette, a szegénységet pedig állandóan növelte, gondolt a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ öccse, a baloldali gjuk-lua [yuli, jü-li] király arra, hogy Wei Lü milyen tanácsot adott s ő is a béke mellett szállt síkra.

Attól félt azonban, hogy a Han-udvar az ő elgondolását semmibe veszi, ezért nem akart első lenni a nyilatkozásban, hanem a környezete tartotta állandóan a kapcsolatot a han követekkel. Ennek következtében a betörések és a portyák egyre ritkultak, a Han Birodalom követeivel a kapcsolatok egyre meghittebbek lettek, s így módon a király igyekezett békés viszonyt kialakítani, másrészt viszont a Han-udvar eközben magához kötötte a királyt.

De azután meghalt a baloldali gjuk-lua [yuli, jü-li] király és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ már a rákövetkező évben kikémleltette a határvidéket Ljör-uo [Liwu]¹⁶³⁸ királyával. A király azt jelentette, hogy a Jiuquan-ben /Kiu-k'üan/ és Zhangyi-ban /Csang-ji/ lévő haderő egyre gyengül, tehát sereget kéne kiküldeni és megkísérelni megverni őket, mivel esélyük van arra, hogy a területet visszaszerezzék. De mielőtt ennek megvalósítására sor került volna, a Han Birodalomnak olyan személyek kerültek a kezére, akik meg akartak hódolni s (így) általuk tudomást szereztek a kikovácsolt tervekről. A határvidéket császári paranccsal figyelmeztették s intézkedéseket tettek a védekezésre, majd ezután

¹⁶³⁷ 烏脫 outuo, ou-t'o, (régi ejtés: u-dwat). Megjegyzés: tudjuk, az idegen szavak átírásakor a kínai az „r” pótlására – mivel ilyen hangzója az idegen nevek megfelelő átírásához nincs – olyan szavakat/szótagokat alkalmaz, amelyekben az „r”-re végződés helyett „t” vagy „n” áll. Ha megfigyeljük az archaikus fonetikát, megdöbbentő hasonlóságot mutat az „udvar” szóval. Hasznos volna az udvar szavunk eredetét újra megvizsgálni.

¹⁶³⁸ 犁汙 Liwu, Li-wu, (régi ejtés: Ljör-uo)

hamarosan a jobboldali bölcs király és Ljör-uo [Liwu] királya négyezer lovassal, három hadoszlopban betört Yuele-be /Jüe-lö/¹⁶³⁹, Wulan-ba¹⁶⁴⁰ és Fanhe-be /Fan-ho/¹⁶⁴¹.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/b. fejezete (3. lap) Zhangyi /Csang-ji/ prefektúra három járását említi. Wulan megfelelt a Ganzhou-tól /Kan-csou/ keletre és délkeletre lévő területnek. Fanhe /Fan-ho/ Shandan-tól /San-tan/ keletre, Yuele /Jüe-lö/ pedig Shandan-tól /San-tan/ délkeletre esik.

Zhangyi /Csang-ji/ prefektúra kormányzója valamint a vazallus államok főparancsnoka¹⁶⁴² tehát felállította haderejét, megkezdtek a harcot s olyan nagy vereséget mértek az ellenségre, hogy csak néhány százan tudtak elmenekülni. A vazallus államok egyik ezredesének, Yiqu /Ji-k'ü/ királyának lovassága lelőtte Ljör-uo [Liwu] királyát s ezért a császártól kétszáz font aranyat és kétszáz lovat kapott jutalmul, a Ljör-uo [Liwu] királya méltósággal együtt.

Guo Zhong /Kuo Csung/¹⁶⁴³, a vazallus államok főparancsnoka a Cheng'an /Cs'eng-an/ fejedelme¹⁶⁴⁴ méltósággal lett felruházva. Ettől az időtől kezdve a hunok nem mertek többé Zhangyi-ba /Csang-ji/ betörni.

A következő évben azonban a lóra ültetett csapatokból több, mint 3000 fő betört Wuyuan-be /Wu-jüan/, több ezer személyt elhurcoltak vagy megöltek. Néhány tízezer lovasuk dél felé is elvonult, hogy a megerősített határok mentén vadásszon, s ennek során megrohanták a határokon kívül fekvő őrházakat és sáncokat, elhurcolták a hivatalnokokat és a népet. A Han Birodalom határmenti prefektúráiban azonban ekkoriban a jelzőtüzek láthatóan és tisztán égtek, a megfigyelő állomások kitűnő állapotban voltak, így azután a hunok határvidéki portyái csak kevés haszonnal jártak, aminek következtében a továbbiakban csak ritkán támadták meg a megerősített határokat.

Ismét a hanok fogságába estek olyan hunok, akik megadták magukat s ők elmondták, hogy az o-ghuan-ok [wuhuan]¹⁶⁴⁵ a korábbi danhu-k /tan-hu, tan-gjuo/ sírjait feltörték s ezért a felbőszült Hun-udvar 20 000 lovas küldött csatába ellenük. Huo Guang /Huo Kuang/¹⁶⁴⁶ vezértábornagy

s egyben régens az ifjú Zhao /Csao/¹⁶⁴⁷ császár mellett, aki 87-ben történt trónra lépésekor nyolc éves volt

egy hadsereget akart most kiküldeni, hogy az ellenséget útközben támadja meg, kikérte tehát Zhao Chongguo-nak /Csao Cs'ung-kuo/, a védelmi haderő főparancsnokának a véleményét. Ő azonban úgy vélte, hogy az o-ghuan-ok [wuhuan] eddig is gyakran támadták meg a megerősített határokat, ezért a Han Birodalomnak kapóra jönnie, hogy most a hunok támadnák meg őket, annál is inkább, mert a hunok így annál kevesebb portyát és rablóhadjáratot tudnának végrehajtani, így az északi határvidéknek abban a szerencsében lenne része, hogy zavartalan nyugalmat élvezhetne.

¹⁶³⁹ 曰勒 Yuele, Jüe-lö

¹⁶⁴⁰ 屋蘭 Wulan, Wu-lan

¹⁶⁴¹ 番和 Fanhe, Fan-ho

¹⁶⁴² 屬國都尉 shuguo duwei, su-kuo tu-wei

¹⁶⁴³ 郭忠 Guo Zhong, Kuo Csung

¹⁶⁴⁴ 成安侯 Cheng'an hou, Cs'eng-an hou

¹⁶⁴⁵ 烏桓 wuhuan, wu-huan, (régí ejtés: o-ghuan)

¹⁶⁴⁶ 霍光 Huo Guang, Huo Kuang

¹⁶⁴⁷ 昭 Zhao, Csao

Ha barbárok egymás ellen harcolnak, akkor rossz politika lenne ezt a műveletet csapatok küldésével megzavarni, ezáltal kiprovokálni a betöréseiket és így a nyugalom megzavarását. Amikor azután Huo Guang /Huo Kuang/ az udvari intendánsnak, Fan Mingyou /Fan Ming-ju/¹⁶⁴⁸ tábornoknak a véleményét is kikérte, ő a támadást javasolta, ezért őt nevezték a „Liao folyót átszelő tábornoknak”¹⁶⁴⁹, s ő 20 000 lovassal ki is vonult Liaodong-ból /Liao-tung/. Amikor a hunok meghallották a han haderő felvonulását, visszavonultak. Huo Guang /Huo Kuang/ azonban Fan Mingyou /Fan Ming-ju/ lelkére kötötte, hogy a seregét nem céltalanul küldik ki, így tehát ő a hunok után nyomult, akik az o-ghuan-okat [wuhuan] üldözték. Miután az o-ghuanok [wuhuan] a hun fegyverektől alaposan megverettek, a hunok mögött vonuló Fan Mingyou /Fan Ming-ju/, kihasználva a vereségüket, rájuk támadt s leütötte több, mint hatezer ember fejét, királyaik közül pedig háromnak a fejét magával vitte. Hazatérte után ezért a Pingling /P'ing-ling/ fejedelme¹⁶⁵⁰ címmel ruházták fel.

A benji /pen-ki/ erről az eseményről az alábbi jegyzetet tartalmazza:

A yuanfeng /jüan-feng/¹⁶⁵¹ periódus harmadik évének telén (78-ban) az o-ghuanok [wuhuan] Liaodong-ban /Liao-tung/ fellázadtak. Fan Mingyou /Fan Ming-ju/ udvari intendáns és tábornok, a „Liao-t átszelő tábornok” lett, és a lovasságával hadat viselt ellenük, amelyhez az északi határvidék mellett fekvő két prefektúra 2000 embert adott.

Hosszú éveken keresztül a hatalmas Han Birodalom állandóan fenyegette és veszélyeztette Huniát, fegyveresen verte, keresztül vonult rajta és szétiportta. Eközben Hunia a sivatagtól délre eső ősi területeit teljesen elvesztette. Nagy területének keleti részein immáron hatalmat nem gyakorolt többé, népe pedig, amint ezt a kínai történetíró mondotta, északnyugatra tette át a szálláshelyét. Születőben volt tehát egy Nyugati Hun Birodalom alapítása s ezzel kezdetét vette a hunok messze nyugatra és Európába vándorlása, amely megindította a nagy népvándorlást.

Országos Széchényi Könyvtár

2. HÁBORÚ WUSUN-NAL KR. SZ. ELŐTT 71-BEN

Hunia nyugaton kezdetben ellenséges viszonyban volt Wusun-nal /Wu-szun/, a Narin folyam-vidék birodalmával, amelyet Bator [Maodun, Mao-tun] hódoltatott meg, később azonban közeledett a Han-dinasztiához, amely 110. és 104. között azzal tisztelte meg, hogy fejedelme a császár leányát kapta feleségül. A benji /pen-ki/ ezt jelenti:

A benshi /pen-si/¹⁶⁵² periódus második évében (72) a hunok többször betörték a határvidékre, azon kívül nyugaton megtámadták Wusun-t. Ezért Wusun kvön-miár-ja [kunmi, k'un-mi]¹⁶⁵³ (azaz uralkodója), és a császári hercegnő birodalmi követeken keresztül levelet küldött a császárnak és ősszel nagy mozgósítás történt. A harmadik évben, az első hónapban, mouchen /mou-cs'en/ napján (71. március 4-én) Chang'an-ból /Csang-

¹⁶⁴⁸ 范明友 Fan Mingyou, Fan Ming-ju

¹⁶⁴⁹ 度遼將軍 duliao jiangjun, tu-liao kiang-kün, tu-liao csiang-csün

¹⁶⁵⁰ 平陵侯 Pingling hou, P'ing-ling hou

¹⁶⁵¹ 元風 yuanfeng, jüan-feng

¹⁶⁵² 本始 benshi, pen-si

¹⁶⁵³ 昆彌 kunmi, k'un-mi, (rég. ejtés: kvön-miár)

an/ kivonultak a hadseregek, öt tábornok vezetése alatt, és a hónap ötödik napján a hadjárat végetért.

Az ezután következő szövegrész néhány részletét itt elhagyjuk, mert a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/a. fejezetében (32. o.) részletesebben megemlíti.

Huniában immáron félelem és rettegés uralkodott, mert nem volt képes haderőt kiállítani. Követséget küldtek Wusun-hoz, amely a császári hercegnő megadását követelte, (majd) rátámadtak Wusun-ra és elfoglalták Kjo-gyan-t [Juyan, Kü-jen]¹⁶⁵⁴ (Kucs) és Ak-si [Eshi, O-si]¹⁶⁵⁵ (Akszu) földjét. Wusun és a hercegnő megírták ezt a császárnak, aki az ügyet a legfőbb miniszterek elé terjesztette megvitatás végett. De mielőtt még elhatározták volna a segítségnyújtást, Zhao /Csao/ császár meghalt (74. június 3-án). Miután Xuan /Hüan/¹⁶⁵⁶ császár trónra lépett (74. szeptember 8-án) Wusun kvön-miárja [kunmi, k'un-mi] (azaz uralkodója) neki is küldött egy levelet a következő tartalommal: „Országomat Hunia folytonosan támadja és részeket szakít el belőle. Én, a kvön-miár [kunmi, k'un-mi], fél birodalmam központi csapatait hadba akarom küldeni, sőt még azon felül 50 000 lovast és lovat, s rá akarom vetni magamat Huniára. Óh, Ég Fia, küldd el a seregedet! Könyörülj meg a császári hercegnőn és mentsd meg őt!”

Ekkor, a bensi /pen-si/ periódus második évében (72) a Han-udvar, a birodalmi főváros zárókapujától keletre eső földön mozgósított egy könnyű és begyakorlott harcosokból és 300 dan/tan (rizzsel) fizetett zsoldú tisztekből álló nagy hadsereget. A prefektúrákból és a vazallus államokból kiválogatta a legderekabbakat és a legkeményebbeket, a lovaglásban és a lövészetben begyakorolta őket, (majd) ezzel a sereggel harcba indult.

Nem tételezhető fel, hogy a Han-udvar csupán a hercegnő miatt állított fel ilyen nagy hadsereget és küldött ki ilyen messzire. A Középső Birodalomban sem volt ekkor már szokásban, hogy egy asszony értékét ilyen magasra helyezték. Az igazi ok, kétségtelenül, Kelet-Turkesztán két fő birodalmának, Akszu-nak és Kucsának az elvesztése és Kjo-szjör-nek [Jushi, Kü-si] avagy Turfánnak a meghódítása volt, amelyről a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 96/b. fejezetében ezt olvassuk:

Zhao /Csao/ császár uralkodása idejében a Wusun-i hercegnő a következő tartalmú levelet küldte a császárnak: „Hunia a lovasságát Kjo-szjör-be [Jushi, Kü-si] küldte, hogy ott földet műveljen; Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] egyesült Huniával és együtt támadják Wusun-t.” etc.

Turkesztán északi útja, amely Kinát Akszu-n és a Bedal-hágón keresztül összekötötte Wusun-nal és annak fővárosával, valamint a Nyugattal, így tehát ellenséges kézen volt s ha a Han Birodalom nem tudja kivenni a hunokat Wusun-nal szövetkezve, akkor ezzel az uralma a Nyugat felett elveszett volna.

Az, hogy itt okiratilag első ízben az Ak-si [Eshi, O-si] írásjegyeiben¹⁶⁵⁷ Akszu nevével van dolgunk, minden további nélkül elfogadható, de hogy a Kjo-gyan [Juyan, Kü-jen]¹⁶⁵⁸ a kucs-i birodalmat jelenti, bizonyításra szorul. Ebben a kínai írásban a második írásjegy, nyilvánvalóan, egy másíknak a helyére került, amely dzsö-nek hangzott s ez csak ez¹⁶⁵⁹

¹⁶⁵⁴ 車延 Juyan, Kü-jen, Csü-jen (régí ejtés: Kjo-gyan)

¹⁶⁵⁵ 惡師 Eshi, O-si, (régí ejtés: Ak-si)

¹⁶⁵⁶ 宣 Xuan, Hüan, Hszüan

¹⁶⁵⁷ 惡師 lásd: 1655. sz. lábjegyzet

¹⁶⁵⁸ 車延 lásd: 1654. sz. lábjegyzet

¹⁶⁵⁹ 這 zhe, csö 1659/b 言 yan, jen

lehetett, mivel ez az egyetlen olyan írásjegy, amely nemcsak dzsö-nek, hanem – ugyanúgy, mint a fonetikai része, 1659b – jen-nek is ejtendő, s ebben az esetben, hasonlóan ezen írásjegyhez 1660, ugyanazt jelenti mint ez 1661 „fogadni, elébe menni, üdvözölni”. Lásd mindegyiket a Kangxi /K'ang-hi/ lexikon: 1662

Ez 1663 és ez az írásjegy 1664 tehát teljesen egyforma hangzású és jelentésű, csak az előbbi nem klasszikus, ezért az ortodox tudósoknak szörnyűség és bosszúság volt. Ezt a botránykövet feltétlenül el kellett távolítani a mértékadó történeti művekből s egy klasszikussal kellett helyettesíteni. És mint ilyen, elsősorban a vele azonos hangzású és jelentésű írásjegy 1665 jött szóba. Igaz ugyan, hogy ennek már nem volt dzsö kiejtése is, ez az apróság azonban nem zavarta az elszánt szövegjavítókat. Szükség esetén segíteni lehetett rajta a szövegben egy kis glosszával, hogy ugyanis a név helyes kiejtése ebben a speciális esetben a dzsö-vel felcserélhető. Ha a név helyes kiejtését különösen fontosnak találták, akkor esetleg ezt a klasszikus írásjegyet 1666 használhatták, amely ezzel az írásjeggyel 1667 rokon értelmű és dzsö-nek ejtendő.

A Zhengzitong-ból /Cseng-ce-tung/ 1668, („A hiteles írásjegy-fejtő”) amely egy Ming-kori lexikon s amely a Kangxi /K'ang-hi/ lexikon alapját képezte, a minket foglalkoztató kérdés szempontjából döntő mondatot idézi:

A Zhouli /Csou-li/ szerint voltak személyek, akik a vendégek fogadását intézték 1669 lásd a 35. oldalon említett, Krisztus születése előtti időből származó klasszikus könyv 39. fejezetének 43. lapját

s ebben fő szerepet töltöttek be. Ez a „fogadni” jel 1670 a régi korokban így 1671 volt írva. Mao Huang 1672 azt mondja: „Ha az ember az 'ez', 'eme' 1673 fogalmát akarja kifejezni, s e célból ezt 1674 írja, akkor az (eredeti) jelentést leginkább ennek az írásjegynek 1675 a jelentésére változtatja. Ez utóbbi írásjegy 1676 azonban annyit tesz: 'fogadni', 'elébe menni' 1677.”

Mao Huang neves tudós volt, egy mértékadó lexikon kommentátora és kiegészítője, amely császári védelem alatt valószínűleg a XI. században keletkezett s amelynek a címe: Libu Yunlüe /Li-pu Jün-lüe/ 1678 volt, azaz „A szertartások minisztériuma által alkalmazott rímrendszer”.

Kövessük most tovább a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/a. fejezetének a szövegét.

1660 延 yan, jen

1661 迎 ying, jing, a. m. : fogadni, elébe menni, üdvözölni

1662 這迎魚變切, 音彥 (kiejtési útmutató)

1663 這 yan, jen

1664 延 yan, jen

1665 延 yan, jen

1666 者 zhe, csö

1667 這 zhe, csö

1668 正字通 Zhengzitong, Cseng-ce-t'ung

1669 掌訝 zhang ya, csang ja

1670 訝 ya, ja

1671 這 yan, jen,

1672 毛舅 Mao Huang, Mao Huang

1673 此箇 cige, c'e-ko

1674 者箇 zhege, csö-ko

1675 這 zhe, csö

1676 這 yan, jen

1677 迎 ying, jing

1678 禮部韻畧 Libu Yunlüe, Li-pu Jün-lüe

Tian Guangming-et /T'ien Kuang-ming/¹⁶⁷⁹, a birodalmi ügyek biztosát, qilian /k'i-lien/ tábornokként¹⁶⁸⁰ Xihe-ből /Hi-ho/ több, mint 40 000 lovassal küldték hadba.

Fan Mingyou /Fan Ming-ju/ tábornok, aki „átlépi a Liao-t”, több mint 30 000 lóra ültetett harcossal Zhangyi-ből /Csang-ji/ (Ganzhou /Kan-csou/) nyomult előre.

Han Zeng /Han Ceng/¹⁶⁸¹, az előhad tábornoka Hunzhong-ból /Hun-csung/ (Yunzhong, /Jün-csung/) több, mint 30 000 lovassal vonult hadba.

Zhao Chongguo /Csao Cs'ung-kuo/ 'Bor tábornoka'¹⁶⁸² lett és Jiuquan-ból /Kiu-k'üan/ (Suzhou /Szu-csou/) több, mint 30 000 lóra ültetett csapattal vonult ki.

Tian Shun /T'ien Sun/¹⁶⁸³, Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) kormányzója 'tigrisfogú tábornok'¹⁶⁸⁴ lett, és Wuyuan-ból /Wu-jüan/ több, mint 30 000 lovassal vonult fel.

Öt hadsereg tehát több, mint tízszer 10 000 lovassal vonult ki a határerődítményekből s mindegyik több, mint 2000 li-t tett meg. Chang Hui /Cs'ang Hui/ vezérezredest kiküldték, hogy Wusun-ban és a Nyugati Földön (Turkesztánban) a csapatok mozgósítását irányítsa, maga a kvön-míar [kunmi, k'un-mi] pedig a jabguja és az alattvalói élén, nyugat felől több, mint 50 000 lovassal betört (Huniába). Az öt tábornokkal a haderő mindösszesen 200 000 fős volt.

Amikor Huniában megtudták a han haderőnek ezt az általános felvonulását, az idősök és a gyengék a menekülésben kerestek kiutat, az állatokat elhajtották s mindent olyan távolra menekítettek, hogy az öt tábornok csak kevés zsákmányt ejtett. Az a tábornok, aki „átkelt a Liao-n”, a megerősített határokon túl még 1200 li-t tett meg és egészen a Bhuo-lia-ghu [Pulihou, P'u-li-hou]¹⁶⁸⁵ (Bor) folyóig jutott s több, mint 700 fejet és foglyot ejtett, (valamint) ehhez még több, mint 10 000 lovat, marhát és juhok.

Az elővéd tábornoka a megerősített határokon kívül még 1200 li távolságra nyomult előre egészen O-gyvan-ig [Wuyuan, Wu-jüan]¹⁶⁸⁶, a Ghu [Hou]¹⁶⁸⁷ hegységig az általa leütött fejek és foglyok száma több, mint száz, a zsákmányolt lovak, marhák és juhok száma kétezer felett volt. Bor tábornok hadserege a Bor-tónál¹⁶⁸⁸ (Bor-kul) kellett találkozozzon a wusun-iakkal, hogy közösen megtámadják a hunokat. A wusun-iak azonban

¹⁶⁷⁹ 田廣明 Tian Guangming, T'ien Kuang-ming

¹⁶⁸⁰ 祁連將軍 qilian jiangjun, k'i-lien kiang-kün, csi-lien csiang-csün

¹⁶⁸¹ 韓增 Han Zeng, Han Ceng

¹⁶⁸² 蒲類將軍 pule jiangjun, p'u-lö kiang-kün, pu-lö csiang-csün

¹⁶⁸³ 田順 Tian Shun, T'ien Sun

¹⁶⁸⁴ 虎牙將軍 huya jiangjun, hu-ja kiang-kün, hu-ja csiang-csün

¹⁶⁸⁵ 蒲離侯 Pulihou, P'u-li-hou, (régí ejtés: Bhuo-lia-ghu)

¹⁶⁸⁶ 烏員 Wuyuan, Wu-jüan, (régí ejtés: O-gyvan)

¹⁶⁸⁷ 侯 Hou, Hou, (régí ejtés: Ghu)

¹⁶⁸⁸ 蒲類澤 Pule zhe/toh, P'u-lö csö/tó. Megjegyzés: amint azt a szerző írja, az első két írásjegy a „bor” fonetikus átírása (a mongol „bor” szó magyarul egyébként „barna”, mely utóbbiból a „na” képző, tehát „bor” és „bar” még fonetikailag is szinte megegyeznek) s a harmadik kínai írásjegy magyarul annyit tesz: tó. A Mathews szótárban ezen harmadik írásjegy alatt két fonetika olvasható: a csö (che) illetve a tó (toh), s ez utóbbit földrajzi névként tünteti fel, lápos tó jelentéssel. Bálint Gábor a tó címszó alatt a következőt írja: „(tavas, tócsa) | *ta-cza* (mindig sáros, nedves hely)”. Sz. Bálint G. 53. old. (Kiemelés Cs. K.) S ha mellé még figyelembe vesszük, hogy a színe is „bor”/„bar-na”, talán nem volna érdektelen nyelvészeinknek felülvizsgálni a tó szavunkra vonatkozó származtatást. Az első két írásjegy régi ejtése: Bhuo-ljuöd.

a megállapodott időpontnál korábban a helyszínen voltak, majd újból elvonultak, így a han haderő már nem tudta utolérni őket. Bor tábornoka a megerősített határokon túl 1800 li-t tett meg visszafelé nyugati irányban egészen a Kjab-ghu-hegységig [Quhou, K'ü-hou]¹⁶⁸⁹, több, mint 300 fejet és foglyot zsákmányolt, köztük a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ egyik megbízottját és Bhuo-jöm [Puyin, P'u-jin]¹⁶⁹⁰ királyát, (a Po vagy Bor folyó déli partjának királyát?) az alattvalóival együtt. Ezen kívül több, mint 7000 lovat, marhát és juhot zsákmányolt. Valamennyi tábornok visszavonult, mihelyst megtudta, hogy az ellenség elvonult s így nem érték el a megfogalmazott célt, ám az Ég Fia kevés súlyt helyezett erre a vétekre, nagylelkűnek mutatkozott és nem büntetett.

E szövegek figyelmes elolvasása után kíséreljünk meg egy egységes képet alkotni erről a nagy hadjáratról, és akkor világosan látjuk, megtervezett kísérletről volt szó, hogy Huniát egyidejűleg sok oldalról támadják meg, s hogy minél mélyebbre hatoljanak be a belsejébe, mindent elnéptelenítsenek és kiraboljanak. A nép azonban vagyonával és állataival együtt elmenekült, így ezt a tervet a kitűzött program szerint nem lehetett végrehajtani, így a császárnak nem volt oka, hogy a hadjárat vezetőire büntető kezét emelje, ellenben azon tény miatt, hogy mostmár a birodalom határain túl majdnem 2000 li távolságra nem volt ellenállásra képes ellenség, nagy öröme adott okot s végre megfékeztek azt a hatalmas északi veszélyt, amely őseiknek réme volt.

A hadjáratnak ezen kívül az volt a célja, hogy enyhítse a Wusun-ra nehezedő közös ellenséges nyomást és visszanyerje a nemrég elvesztett észak-turkesztáni területeket. Ezért, amint a szöveg mondja, Zhao Chongguo /Csao Cs'ung-kuo/ Jiuquan-ből /Kiu-k'üan/ (Suzhou /Szu-csou/) előrenyomult, hogy a Bor-kulnál egyesüljön a wusun-i haderőkkel s ezzel elvágja a hunokat a bázisuktól, akik a Tianshan-tól /T'ien-san/ délre Kjo-szjör-ben [Jushi, Kü-si], Kucsában és Akszuban tevékenykedtek. A hadvezér, kétségtelenül, azt az utat követte, amely An-szjök-ön [Anxi, An-hi]¹⁶⁹¹ és Hami-n keresztül vezet, mert a Suzhou-tól /Szu-csou/ nyugatra húzóódó fal és a Bor-kul közötti hosszúság valóban nagyjából a szövegben említett 1800 li-nek felel meg. Előnyomulásuk végpontját, a Kjab-ghu [Quhou, K'ü-hou] hegységet nem lehet meghatározni.

Fan Mingyou /Fan Ming-ju/, aki – a szöveg szerint – Zhangyi-ből /Csang-ji/ (Ganzhou /Kan-csou/) 1200 li távolságra nyomult előre a Bhuo-lia-ghu [Pulihou, P'u-li-hou] folyóig, egy másik úton, de ugyancsak Bor felé vonult. Ennek a fő folyója ugyancsak keletről jön és a tóba ömlik. A Bor szót, amelyet kissé elnyújtva és erős r-rel kell kiejteni, a kínai száj, amely az r-rel nem tud mit kezdeni, természetesen eltorzítja Bhuo-lia-ghu-vá [Pulihou, P'u-li-hou] s itt ennek megfelelően van leírva.

Han Zeng /Han Ceng/ serege egészen más irányt választott. Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) prefektúrából indult, ezért feltételezhető, hogy a Kalgan-úton tett meg 1200 li-t, tehát nem sokkal lépte túl a 110. szélességi fokot.

O-gyvan [Wuyuan, Wu-jüen] (avar?) és a Ghu [Hou]-hegység itt további elemzés nélkül maradjon.

A 94/a. fejezet a továbbiakban a két hadvezérről számol be az alábbiak szerint.

A qilian /k'i-lien/ tábornok (Tian Guangming /T'ien Kuang-ming/), miután elhagyta a megerősített határokat, 1600 li-t tett meg és elérte a Kieg-djöt [Jizhi, Ki-cse]¹⁶⁹²

¹⁶⁸⁹ 去侯 Quhou, K'ü-hou, (régí ejtés: Kjab-ghu)

¹⁶⁹⁰ 蒲陰王 Puyin wang, P'u-jin wang, (régí ejtés: Bhuo-jöm)

¹⁶⁹¹ 安西 Anxi, An-hi, An-hszi (régí ejtés: An-szjök)

¹⁶⁹² 雞秩 Jizhi, Ki-cse, Csi-cse (régí ejtés: Kieg-djöt)

hegyet, 19 fejet és foglyot zsákmányolt, több, mint 100 lóval, marhával és juhval. Útközben találkozott a Han-udvar követivel, Ran Hong-gal /Zsan Hung/¹⁶⁹³ és személyzetével, akik Huniából tértek haza, s közölték vele, hogy a Kieg-djöt [Jizhi, Ki-cse] hegytől nyugatra ellenséges erő áll. A qilian /k'i-lien/ azonban Ran Hong-gal /Zsan Hung/ azt meséltette el, hogy ott semmiféle ellenség nincs, mert vissza akart vonulni. A birodalmi ügyek biztosának egyik beosztottja, név szerint Gongsun Yishou /Kung-szun Ji-sou/¹⁶⁹⁴ azonban tiltakozott a visszavonulás ellen, de a qilian /k'i-lien/ nem akarta meghallgatni őt, hanem összevonta a csapatait és hazatért.

Amikor a tigrisfogú tábornok (Tian Shun /T'ien Sun/) több, mint 800 li-t megtett a megerősített határokon túl, elérte a Tan-uo-nguo [Danyuwu, Tan-jü-wu]¹⁶⁹⁵ felső folyását és ott megállt, nem nyomult tovább előre. Zsákmánya fejből és fogolyból megaladta az 1900-at, lóból, marhából és juhból pedig a 70 000 darabot. Ezt követően összevonta a csapatait és visszavonult. A császár azt feltételezte, hogy a tigrisfogú tábornok nem jutott el a kitűzött célig és a zsákmányának a nagyságát eltúlozta, a qilian /k'i-lien/ tábornok pedig valószínűleg tudta, hogy ellenség áll előtte, az előrenyomulást mégis leállította. Mindkettőjüket tehát átadta a hivatali bíróságnak, ám mindketten öngyilkosok lettek. Gongsun Yishou-t /Kung-szun Ji-sou/ a császár a birodalmi ügyek megbízott biztosává¹⁶⁹⁶ nevezte ki.

Ha meggondoljuk, hogy a qilian /k'i-lien/ tábornok Xihe /Hi-ho/ prefektúrából indult el, akkor nem kétkedhetünk abban, hogy a huhhot-i úton haladt előre. A Kieg-djöt [Jizhi, Ki-cse] hegység, amely állítólag a falon túl 1600 li távolságra volt, a térképen nem igazolható, a megadott mérföld-szám csak a 44. szélességi körig és a 106. hosszúsági fokig vezet el.

A Tian Guangming /T'ien Kuang-ming/ rövid életrajza a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 90. fejezetében kétségtelenné teszi a huhhot-i úton való előrenyomulást, mivel itt azt olvassuk, hogy a mellette fekvő, a „meghódolás elfogadása városánál” durva bűnnel szennyezte be magát.

Amikor Xuan /Hüan/ császár trónra lépése után egy év telt el, ő, mint qilian /k'i-lien/ tábornok a megerősített határok mögül hadserege élén kivonult Hunia ellen, és elérkezett a „meghódolás elfogadásának városáig”. Ott a főparancsnok meghalt, és bár a felravatalozott holttest még a ház termében volt, Tian Guangming /T'ien Kuang-ming/ az özvegyet magához hívatta és nemi kapcsolatot létesített vele.

Egy özvegyvel nemi kapcsolatot létesíteni a gyász 27 hónapja alatt Kínában szörnyűségnek számít!

A további előrenyomulás során, bár a kitűzött célt még nem érte el, összegyűjtötte a csapatait és zsákmány nélkül hazatért. Ezt követően átadták Du Yannien /Tu Jen-nien/¹⁶⁹⁷ kormányzónak, jegyzőkönyvezés és büntetés végett, de ő a palota kapujánál öngyilkosságot követett el. Az államát felosztatták.

Ami már most Tian Shun-t /T'ien Sun/ illet, aki Wuyuan /Wu-jüan/ prefektúrából, a Huanghe /Huang-ho/ legészakkeletibb részének vidékéről kerekedett fel és 800 li-nyi menetelés után érte el a Tan-uo-nguo [Danyuwu, Tan-jü-wu] folyó felső folyását, feltehetően ugyancsak az

¹⁶⁹³ 冉弘 Ran Hong, Zsan Hung

¹⁶⁹⁴ 公孫益壽 Gongsun Yishou, Kung-szun Ji-sou

¹⁶⁹⁵ 丹余吾 Danyuwu, Tan-jü-wu, (régí ejtés: Tan-uo-nguo)

¹⁶⁹⁶ 侍御史 shiyushi, si-jü-si

¹⁶⁹⁷ 杜延年 Du Yannien, Tu Jen-nien

Urga és az Orchon felé törekedett. De a „célig”¹⁶⁹⁸ ő sem jutott el, amely – feltehetően – a három hadsereg valamiféle egyesülési pontja lehetett. A Tan-uo-nguo [Danyuwu, Tan-jü-wu] név „sárgászörös Urgát” jelent és talán az Urga vagy a Tola egyik déli forrását jelöli. Ebben az esetben azonban az addig megtett 800 li téves, és a másik szövegrészhez képest, hogy ti. az öt tábornok mindegyike 2000 li-t tett meg, ez szöveghibának tekintendő.

Chang Hui /Cs'ang Hui/ több babért aratott az öt tábornoknál, akinek a császári ura iránti hűsége fényesen megállta a tízéves száműzetés próbáját az ellenség hideg földjén s most az a nehéz feladat hárult rá, hogy Wusun-ban és Turkesztánban a hunok ellen hadsereget vezessen csatába. A 94/a. fejezet 23. oldala ezt mondja erről.

Chang Hui /Cs'ang Hui/ altábornok¹⁶⁹⁹ Wusun haderejével eljutott a jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] király udvaráig s ott zsákmányul ejtette a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ egyik rokonát, aki annak az apjával egyforma rangban volt (tehát a nagybátyját), valamint a fivérének a feleségét, a kji-ci-jét [jici, ki-c'e]¹⁷⁰⁰, (férjezett leányát, *türkül kiz?*) továbbá még neves királyokat, Ljör-uo [Liwu] tábornokát¹⁷⁰¹, valamint az ezredek parancsnokait az alárendeltjeikkel együtt, összesen 39000 fejet és több, mint 700000 lovat, marhát és juhot, szamarakat, tevéket. A Han-ház a Changle /Cs'ang-lö/ fejedelmének¹⁷⁰² címet adományozta neki.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 70. fejezetében lévő életrajzában még a következő olvasható:

Chang Hui /Cs'ang Hui/ Shanxi /San-hi/ születésű volt, fiatal korában a családja szegény volt, ezért – becsvágyó természete lévén – jelentkezett Su Wu /Szu Wu/ követ-ségébe, aki a szilaj ménesek felügyelője¹⁷⁰³ volt s akit Huniába küldtek. A követtel együtt több, mint tíz évig ott tartották és csak Zhao /Csao/ császár uralkodása idejében tért haza. Buzgó kötelesség-teljesítését a Han olyan nagyra értékelte, hogy kinevezte guanglu /kuang-lu/ nagyvezírré¹⁷⁰⁴. Ebben az időben küldött Wusun-ból egy császári hercegnő egy levelet a császárnak a következő tartalommal: „Hunia elküldte a lovasait Kjo-szjör-be [Jushi, Kü-si], hogy ott műveljék a földet, erre Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] egyesült a hunokkal és most közösen támadják Wusun-t. Oh, Ég Fia, ments meg!”

Erre a Han Birodalom összegyűjtötte seregeit és a lovakat azzal a szándékkal, hogy megtámadja Huniát, de ekkor meghalt Zhao /Csao/ császár. Amikor azután Xuan /Hüan/ császár lépett trónra, a benshi /pen-si/ periódus második évében (72), Chang Hui-t /Cs'ang Hui/ elküldte Wusun-ba. Mind a hercegnő, mind a kvön-miár [kunmi, k'un-mi] küldtek követeket, és Chang Hui-n /Cs'ang Hui/ keresztül a következőket jelentették a császárnak: „Hunia ismételten nagy sereget küld Wusun ellen a csatába. Kjo-gyan [Juyan, Kü-jen]¹⁷⁰⁵ (Kucsá) és Ak-si [Eshi, O-si]¹⁷⁰⁶ földjét már elfoglalta s a népet elhurcolta. Követeket is küldött, hogy kikényszerítse a hercegnő kiszolgáltatását, tehát teljes egészében el akar szakítani bennünket a Han Birodalomtól. A kvön-miár [kunmi,

¹⁶⁹⁸ 期 qí, k'í, csi (a. m. : megbeszélte időre)

¹⁶⁹⁹ 校尉 jiaowei, kiao-wei, csiao-vej

¹⁷⁰⁰ 居次 jici, ki-c'e, csi-ce (rég. ejtés: kji-ci)

¹⁷⁰¹ 犁汗將軍 Liwu jiangjun, Li-wu kiang-kün, Li-vu csiang-csün (az első két írásjegy régi ejtése: Ljör-uo)

¹⁷⁰² 長羅侯 Changle hou, Cs'ang-lö hou

¹⁷⁰³ 移中監 chizhongjian, cs'e-csung-kian, cse-csung-csien

¹⁷⁰⁴ 光祿太夫 guanglu daifu, kuang-lu tai-fu

¹⁷⁰⁵ 車延 Juyan, Kü-jen, Csü-jen, (rég. ejtés: Kjo-gyan)

¹⁷⁰⁶ 惡師 Eshi, O-si, (rég. ejtés: Ak-si)

k'un-mi] megígéri, hogy birodalma feléből a legjobb csapatokat küldi harcba, és maga is 50 000 lovaszt és lovat ad s egész erejével ráveti magát a hunokra. Óh, Ég Fia, küldd el hadseregedet és mentsd meg a hercegnőt és a kvön-miár-t [kunmi, k'un-mi] is!”

A Han-udvar most nagy erőket mozgósított, 150 000 lóra ültetett harcosból és öt tábornok nyomult előre különböző irányban, amint a hunokról szóló közlésekben olvasható (94/a. fejezet). Chang Hui-t /Cs'ang Hui/ a császár altábornokká léptette elő és megbízólevéllel látta el, miszerint ő Wusun haderejének a parancsnoka. A kvön-miár [kunmi, k'un-mi] személyesen vette át a parancsnokságot a jabgu és beosztottjai, azaz több, mint 50 000 fős lovasság felett, és nyugat felől betörést hajtottak végre. A jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] király udvaráig nyomultak előre, foglyul ejtették a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ egyik rokonát, aki az apjának a rokonságába tartozott (azaz a nagybátyját), valamint egy sógornőjét és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ egyik egy kji-ci-jét [jici, ki-c'e], neves királyokkal, lovassági parancsnokokkal és alattvalókkal együtt kb. 30 000 főt, azon kívül több, mint 50 000 lovat, marhát, szamarat és tevét, valamint 600 000 juhot. Wusun a zsákmányt és a foglyokat teljesen magának tartotta meg, Chang Hui /Cs'ang Hui/ mintegy tíz tisztjével hazakísérte a kvön-miár-t [kunmi, k'un-mi]. De mielőtt még annak a földjét elérték volna, elrabolták tőle a pecsétet, a pecsétkendővel. Abban a meggyőződésben tért haza, hogy emiatt kivégzik őt. Mivel azonban a Han Birodalom őt tábornoka közül egy sem ért el eredményt, a császár vele kapcsolatosan kiemelte, hogy Chang Hui /Cs'ang Hui/ a feladatát győztesen és zsákmánnyal teljesítette, így Changle /Cs'ang-lö/ fejedelmi méltóságával ruházta fel. Majd arannyal ellátva visszaküldte, felruházván őt az „eredményeket elért wusun-i nemes” címmel.

3. A KATASZTRÓFA

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kísérlete így sikertelen volt arra, hogy a nyugaton eszközölt hódításokkal helyreállítsa házának hatalmi helyzetét. A Han Birodalom és Wusun erőteljes és mindent elpusztító szövetkezése ezt megghiúsította. Ez a sikertelenség további bajokat okozott, fellázadtak a leigázott népek és igyekeztek elszakadni. A nagyok közötti egyenetlenség szétlátszóan a birodalmat, és ezáltal Huo-gjan-tieg [Huyandi, Hu-jen-ti] kormányzásának időszaka a hanyatlás és a szétesés periódusa lett.

A Qian Hanshu /K'ien Han su/ 94/a. fejezetében mindez (33. lap) a következőképpen jut kifejezésre.

Így Hunia népeiből számtalan tömeget megöltek, megsebesítettek, elhurcoltak, vagy maguk állataikkal messze elvándoroltak s ott meghaltak vagy eltűntek. Hunia meggyengült immáron, tönkre lett téve s olyan elkeseredett ellensége lett Wusun-nak, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ személyes vezetése mellett még azon a télen 10 000 lovassal megtámadta. Miután sok öreget és gyengét elfogott, visszavonult. Az Ég azonban nagy hótömeget küldött alá, amely egyetlen nap alatt egy zhang-nál /csang/* magasabban lepte be a földet, úgy hogy ember és állat megfagyott és elpusztult. Csupán egytized részüknek sikerült elérnie a hazáját.

* Lektorai megjegyzés: hosszsmérték; 1 zhang/csang megközelítőleg 3,33 m.

Most a tieng-liengek [dingling, ting-ling] is kihasználták a birodalom gyengeségét és északon támadásba lendültek. O-ghuan [Wuhuan] keletről tört be, Wusun pedig nyugat felől támadott. E három birodalom sok tízezer embert, lovat, számtalan marhával és juhval elpusztított. Ezt a számot megkettőzte az éhínség, amely a lakosság háromtizedét és az állatállomány felét elvitte. Hunia a legnagyobb pusztulásnak esett áldozatul: minden pusztasággá lett. Olyan birodalmak, amelyek eddig alattvalói voltak, elszakadtak tőle, mint (a szélviharban) a cserepek a háztetőről s már nem tudta megfékezni támadásaikat és rabló hadjárataikat. A Han Birodalom ekkor több, mint háromezer lovat küldött harcba, akik egyszerre három irányból támadtak rá a hunokra, és sok ezer fogollyal tértek haza. Hunia bosszúállásra már nem volt képes, mindenki békére áhítozott és a határvidéken már alig fordult elő, hogy a nyugalmat megzavarták volna.

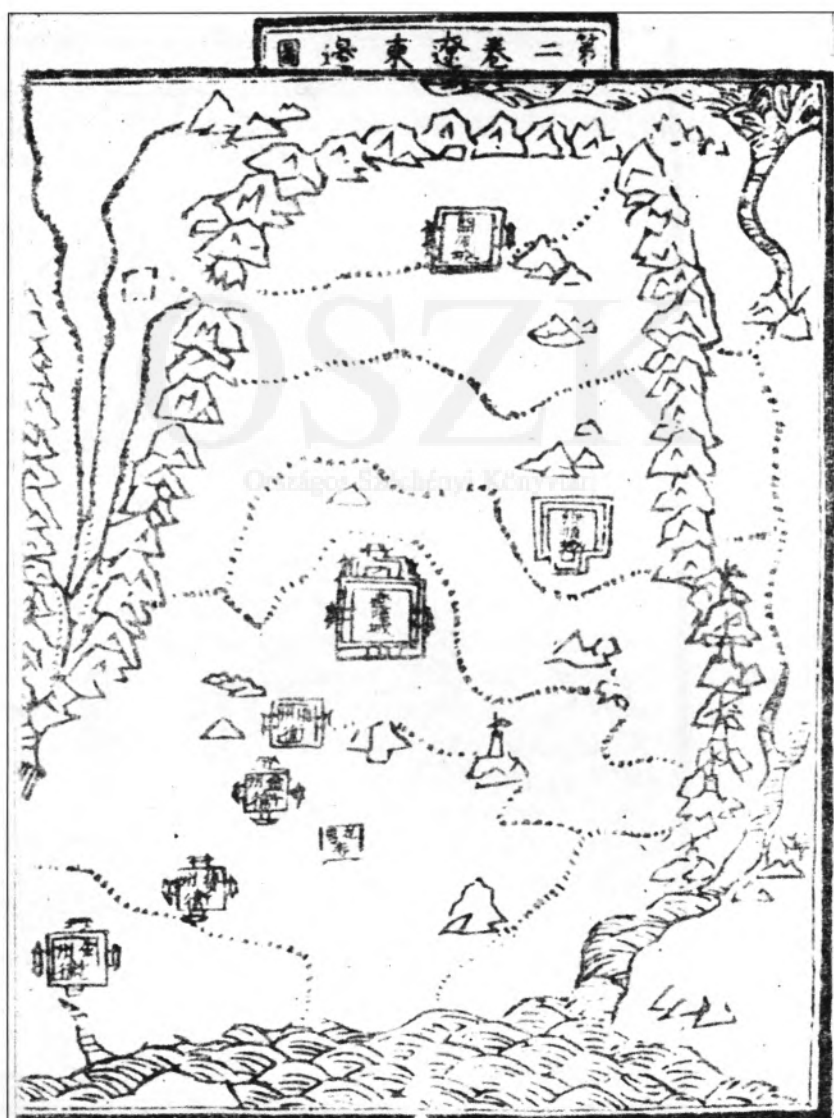
Huo-gjan-tieg [Huyandi, Hu-jen-ti] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ 17 évi uralkodás után meghalt. Öccse, a baloldali bölcs király ült a trónra, mint Hjo-lyo-gyuan-gjo [Xulüguan-ju, Hü-lü-kuan-kü] ¹⁷⁰⁷ danhu /tan-hu, tan-gjuo/. Ez a dijie /ti-kie/ ¹⁷⁰⁸ periódus második évében (68-ban) történt.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

¹⁷⁰⁷ 虛閭權渠 Xulüguanju, Hü-lü-kuan-kü, Hszü-lü-kuan-csü (régí ejtés: Hjo-lyo-gyuan-gjo)

¹⁷⁰⁸ 地節 dijie, ti-kie, ti-csie

HJO-LYO-GYUAN-GJO [XULÜGUANJU,
HÜ-LÜ-KUAN-KÜ], Kr. sz. előtt 68–60

*Liaodong-i /Liao-tung/
erődítmény tervrajza
Ming-dinasztia
uralkodásának
közepéről*

◀ *AZ ELÜLSŐ OLDALON:
Liaodong-i /Liao-tung/
erődítmény tervrajza
Ming-dinasztia
uralkodásának közepéről*

Hjo-lyo-gyuan-gjo [Xulüguanju, Hü-lü-kuan-kü] a trónralépésekor a jobboldali dajiang /ta-kiang/ (fő hadvezér) leányát emelte főfeleséggé, s az előző danhu /tan-hu, tan-gjuo/ szeretett csuan-gjo [zhuanju, csuan-kü] feleségét leváltotta, amit a csuan-gjo [zhuanju, csuan-kü] feleség apja, a baloldali nagy dzjo-gjo [qieju, k'ie-kü] nem tudott megbocsájtani.

Ebben az időszakban a hunok nem voltak képesek betöréseket végrehajtani a határ-
földeken, ezért a Han Birodalom lemondott a határokon túli erődítményekről, hogy ezáltal a népnek nagyobb nyugalmat biztosítson. Alighogy megtudta ezt a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, birodalma nagyjait örömmel hívta össze, hogy megbeszélje velük, békét kíván a Han Birodalommal. A baloldali nagy dzjo-gjo [qieju, k'ie-kü] azonban, aki bensőjében az ő érdekeinek ellensége volt, így szólt: „Eddig a Han-udvar ide jövő követeit mindig fegyveres erő követte, vegyük most példaképül a Han-nak ezt a viselkedését, állítsunk fel tehát sereget, hogy miután elküldtünk egy követséget a Han-udvarhoz, betörjünk oda.” Azt is kérte még, hogy Ho-lo-cjor [Huluzi, Hu-lu-ce]¹⁷⁰⁹ királyával 10 000–10 000 lovassal dél felé nyomulhasson, hogy ott, a megerősített határ mentén vadásszon, majd azután, hogy összehatalákoztak, egyesült erővel hajthassanak végre betörést.

Már felvonultak, de még nem voltak a helyszínen, amikor három lovasuk átállt a han-okhoz és elárulta a tervezett betörést. A császár most megparancsolta, hogy a határ-
vidéken mozgósítsák a lovasságot, és szállják meg a fontos és veszélyeztetett helyeket, és kivonultatta a vezértábornagyot Zhi Zhong /Cse Csung/¹⁷¹⁰ hadügy-igazgatóval és még két másikat 5000, három hadoszlopba osztott lovassal. Mindegyik hadoszlop néhány száz li-t tett meg és csak néhány tucat fogollyal tért vissza, mert a hunok, a három lovas szökése után, nem merészkedtek végrehajtani a betörést és elvonultak.

Ugyanebben az évben nagy éhínség sújtotta Huniát, a nép és az állatok 6-7 tizede elpusztult, ennek ellenére a han-ok ellen az ország védelmében mindkét katonai szárnyából¹⁷¹¹ 10 000 lovaszt kellett kiállítani. Hozzájött még, hogy ennek az évnek az őszén a nyugati Zsvok [Ru, Zsu] vagy Nyuk [Nou]¹⁷¹² fejedelme, akit a hunok már korábban legyőztek s akinek népe a baloldali területen lakott, néhány ezer alattvalóval s (az

¹⁷⁰⁹ 呼盧訾 Huluzi, Hu-lu-ce, (rég. ejtés: Ho-lo-cjor)

¹⁷¹⁰ 治衆 Zhi Zhong, Cse Csung

¹⁷¹¹ 屯 tun, t'un

¹⁷¹² 𤝵 Ru /Nou, Zsu /Nou, (rég. ejtés: Nyuk / Zsvok)

éhítség miatt?) állataikkal együtt elvándoroltak, majd harcba keveredtek az u-dwat-tal [outou, ou-t'o] (ordu). Ebben a küzdelemben egy csomó embert megöltek vagy megsebesítettek, mire ez a nép délnek vonult és meghódolt a Han-dinasztiának.

A rákövetkező évben (67) a turkesztáni Nyugati Föld országainak erődtímenyei¹⁷¹³, a Han Birodalommal közösen megtámadták Huniát és meghódították Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] birodalmát, amelynek királya és népe a kezükbe került. Azután elvonultak, de ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] királyának a bátyját, név szerint Tu-mok-ot [Doumo, Tou-mo]¹⁷¹⁴ tette meg Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] királyává. Ő összegyűjtötte a népe maradékát és elvonult kelet felé, mivel nem mert megmaradni eddigi földjén. Ekkor a Han Birodalom ismét telepes csoportokat küldött Kjo-szjör-be [Jushi, Kü-si], hogy parcellázzák fel az országot, szántsák fel és népesítsék be újra.

A rákövetkező évben (66) Hunia, nem tudván eltérni a birodalmak együttes támadását Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] ellen, kiküldte a bal- és jobboldali fő hadvezéreit, egyenként több, mint 10 000 lovassal a jobboldali területek megszállására és megművelésére, azzal a szándékkal, hogy ilyen módon megtámadja Nyugatot és rákényszeríti az akaratát Wusun-ra. Miután újabb két év eltelt (64), Hunia mind a baloldali, mind a jobboldali Og-kjon-ból [Aojian, Ao-kien]¹⁷¹⁵ (Orchon) 6000 lovast küldött harcba, hogy a baloldali fő hadvezérrel együtt támadják meg Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] város földművelő telepeseit, de nem tudták őket leigázni.

A rákövetkező évben (63) a tieng-lieng-ek [dingling, ting-ling] a népből megöltek és elhurcoltak több ezret s elvették a lovaikat és a marháikat is. Ezek Hunia földjére már az utolsó három évben is betöréseket hajtottak végre. A Hun Birodalom ugyan kiállított több, mint 10 000 lovast ellenük, de ezek semmit sem értek el.

A következő esztendőben (62) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a megerősített határok mentén több, mint 100 000 lovassal vadászatokat tartott, azzal a szándékkal, hogy betörjön és fosztogasson. Mielőtt azonban még a határokhöz ért volna, Dieg-dvo-gjo-dhang [Tichuqutang, T'i-cs'u-k'ü-t'ang]¹⁷¹⁶ (nevű) alattvalója átmenekült a Hanhoz és elárulta a dolgot. A Han-udvar Binglu /Ping-lu/¹⁷¹⁷ és Ghieg-lo [Xilu, Hi-lu]¹⁷¹⁸ fejedelmeket értesítette és utasította a hátvéd tábornokát, Zhao Chongguo-t /Csao Cs'ung-kuo/, hogy 40 000 lóra ültetett harcossal a határok mentén fekvő prefektúrák közül kilencet foglaljon el az ellenség elhárítása céljából.

Zhao Chongguo /Csao Cs'ung-kuo/ életrajzának a 69. fejezete megemlíti az ő előrenyomulását a hunok elhárítására s megemlíti, hogy a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ akkor jött az ötlete a betörésre, amikor a Dzier-ghieg-lo [Jiexilu, Kie-hi-lu]¹⁷¹⁹ hegységnél állt. Itt nyilvánvalóan az imént említett Ghieg-lo [Xilu, Hi-lu] fejedelemség rövidítés nélküli nevét kaptuk meg s könnyen felismerhetjük benne a Hulu vagy Holu/Holi hegység nevét, amellyel már korábban is találkoztunk három féle írásmódban.

Amikor azonban elmúlt egy hónap, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megbetegedett és

¹⁷¹³ 城郭 chengguo, cs'eng-kuo

¹⁷¹⁴ 兜莫 Doumo, Tou-mo, (rég. ejtés: Tu-mok)

¹⁷¹⁵ 奥鞬 Aojian, Ao-kien, Ao-csien (rég. ejtés: Og-kjon)

¹⁷¹⁶ 題除渠堂 Tichuqutang, T'i-cs'u-k'ü-t'ang, (rég. ejtés: Dieg-dvo-gjo-dhang)

¹⁷¹⁷ 兵廬 Binglu, Ping-lu

¹⁷¹⁸ 奚盧 Xilu, Hi-lu, Hszi-lu (rég. ejtés: Ghieg-lo)

¹⁷¹⁹ 節奚盧 Jiexilu, Kie-hi-lu, Csie-hszi-lu (rég. ejtés: Dzier-ghieg-lo)

vért hányt. Ezért visszavonult anélkül, hogy megkockáztatta volna a betörést. A hadjáratot félbeszakította s To-liör-gho-cü-t [Dulihuci, Tu-li-hu-c'e]¹⁷²⁰, Dieg [Tì, T'ì]¹⁷²¹ királyát békejavaslatokkal elküldte a Han-hoz. A válasz még nem érkezett meg, amikor meghalt. A shenjue /sen-küe/ periódus¹⁷²² második évében (60) történt ez. Hjo-lyo-gyuan-gjo [Xulüguanju, Hü-lü-kuan-kü] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ tehát meghalt, miután kilenc évig uralkodott.

A benji /pen-ki/ ezen a Han-hoz küldött követségről ezt mondja:

A shenjue /sen-küe/ periódus második évében, a kilencedik holdban (60) Hunia danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ elküldött egy hírneves királyt, hogy ajándékokat adjon át s (az új évben) az első holdban adja át a szerencsekívánatait. Ez egy békés viszony kezdete volt.

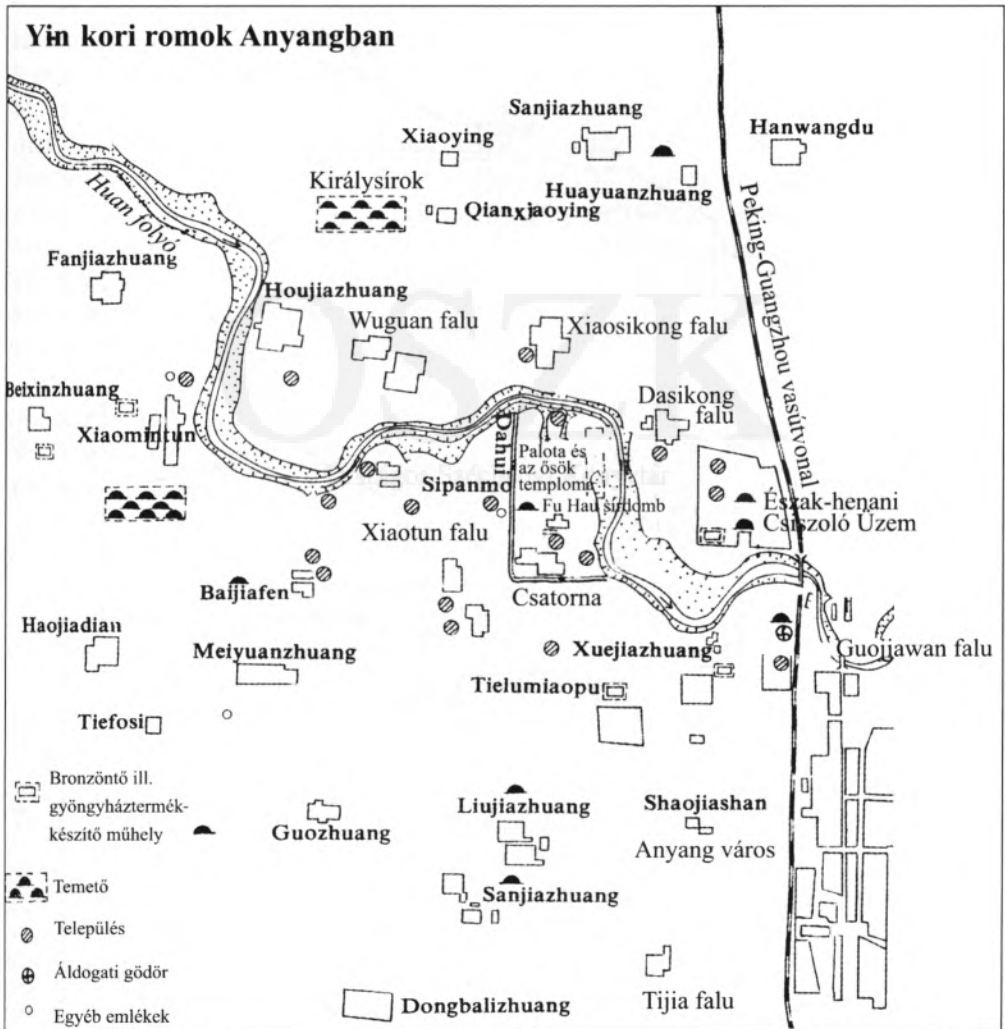
OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

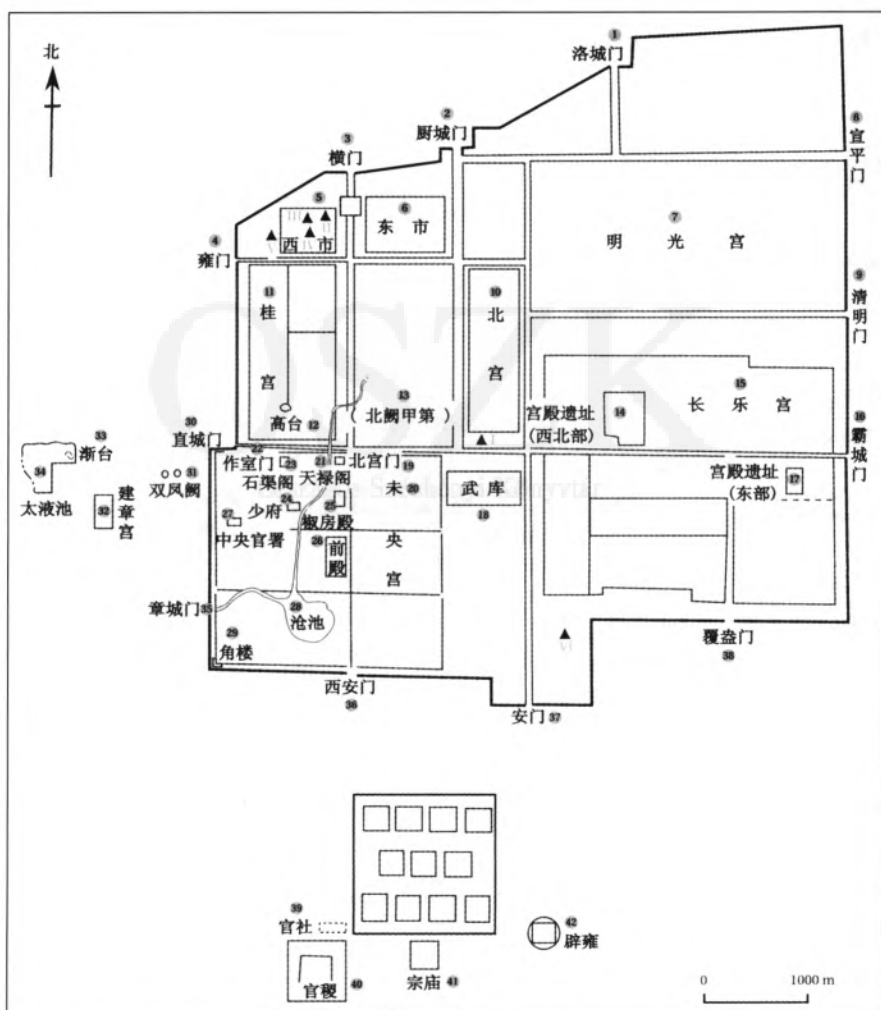
¹⁷²⁰ 都犁胡次 Dulihuci, Tu-li-hu-c'e, (régí ejtés: To-liör-gho-cü)

¹⁷²¹ 題 Tì, T'ì, (régí ejtés: Dieg)

¹⁷²² 神爵 shenjue, sen-küe, sen-csüe

OK-GJAN-GJU-TIEG [OUYANJUDI, OU-JEN-KÜ-TI], Kr. sz. előtt 60–58

Chang'an /Cs'ang-an/ alaprajza a Nyugati Han-dinasztia korából

◀ AZ ELŐSŐ OLDALON: Yin /Jin/ kori romok Anyangban /An-jiang/

A csuan-gjo [zhuanju, csuan-kü] feleség, akit a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ uralomra lépésekor leváltott, ezután nemi kapcsolatba került a jobboldali bölcs királlyal, s amikor ez, egy a Long /Lung/ sáncánál tartott gyűlés után elutazott, figyelmeztette őt, hogy a danhu, /tan-hu, tan-gjuo/ súlyos betegsége miatt ne távozzon el. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ néhány nap múlva meghalt s ekkor Hieng-mjöd-jang [Xingweiyang, Hing-wei-jing]¹⁷²³, Ghog-szjok [Haosu, Hao-szu]¹⁷²⁴ királya, követek útján összehívta a királyokat. Mielőtt azonban ezek még megjelentek volna, a feleség és annak öccse, To-ljung-ghia [Dulongji, Tu-lung-ki]¹⁷²⁵, a baloldali nagy dzjo-gjo [qiejü, k'ie-kü], elhatározta, hogy Dhuo-ghí-dhang-ot [Tuqitang, T'u-k'i-t'ang]¹⁷²⁶, a jobboldali bölcs királyt teszi uralkodóvá, mint Ok-gjan-gju-tieg [Ouyanqudi, Ou-jen-k'ü-ti]¹⁷²⁷ danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/. Ő ebben az időben lépett apja örökébe, mint jobboldali bölcs király és O-gyuo [Wuwei, Wu-wei] danhu, /tan-hu, tan-gjuo/ unokája volt.

Kormányzása alatt ő is igyekezett helyreállítani a Han Birodalommal a békés viszonyt s ezért elküldte az öccsét, Sjeng-tyeg-et [Shengzhi, Seng-cse]¹⁷²⁸, I-dzjog-zsak [Yiouruo, Ji-ju-zso]¹⁷²⁹ királyát a Han-udvarba, hogy ott jelenjen meg az audiencián.

A benji /pen-ki/ szerint ez Kr. sz. előtt 58-ban történt. A shenjue /sen-küe/ periódus negyedik évében, az ötödik holdban a hun danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elküldte az öccsét, Sjeng-tyeg-et [Shengzhi, Seng-cse], Ho-ljog-zsak [Huliuruo, Hu-liu-zso]¹⁷³⁰ királyát audienciára. A két írásmód: I-dzjog-zsak [Yiouruo, Ji-ju-zso] és Ho-¹⁷³¹ ljog-zsak [Huliuruo, Hu-liu-zso], Iriuszok vagy Hriuszok alapformára utal.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ már uralma elején kegyetlenül és gonoszul viselkedett, megölte valamennyi országnagyot, akiknek valami hivatala volt Hjo-lyo-gyuan-gjo [Xulüguanju, Hü-lü-kuan-kü] alatt, köztük Hieng-mjöd-jang-ot [Xingweiyang, Hing-wei-jing], a csuan-gjo [zhuanju, csuan-kü] feleség öccsét, To-ljung-ghia-t [Dulongji, Tu-lung-ki] azonban felvette birodalmi szolgálatba. Hjo-lyo-gyuan-gjo [Xulüguanju,

¹⁷²³ 刑未央 Xingweiyang, Hing-wei-jing, Hszing-vej-jing (rég. ejtés: Hieng-mjöd-jang)

¹⁷²⁴ 郝宿 Haosu, Hao-szu, (rég. ejtés: Ghog-szjok)

¹⁷²⁵ 都隆奇 Dulongji, Tu-lung-ki, Tu-lung-csi, (rég. ejtés: To-ljung-ghia)

¹⁷²⁶ 屠耆堂 Tuqitang, T'u-k'i-t'ang, (rég. ejtés: Dhuo-ghí-dhang)

¹⁷²⁷ 握衍胸鞞 Ouyanqudi, Ou-jen-k'ü-ti, (rég. ejtés: Ok-gjan-gju-tieg)

¹⁷²⁸ 勝之 Shengzhi, Seng-cse, (rég. ejtés: Sjeng-tyeg)

¹⁷²⁹ 伊曾若 Yiouruo, Ji-ju-zso, (rég. ejtés: I-dzjog-zsak)

¹⁷³⁰ 呼留若 Huliuruo, Hu-liu-zso, (rég. ejtés: Ho-ljog-zsak)

¹⁷³¹ 吁 Hu, Hu, (rég. ejtés: Ho)

Hü-lü-kuan-kü] összes fiát, testvérét és rokonát elbocsájtotta és helyükre a saját fiait és testvéreit ültette. Hjo-lyo-gyuan-gjo [Xulüguanju, Hü-lü-kuan-kü] fia, Kier-ghu-küan [Jihoujuan, Ki-hou-küan]¹⁷³², aki nem került trónra, elmenekült, és a felesége apjánál, Uo-gyan-mog-nál [Wushanmu, Wu-san-mu]¹⁷³³ talált otthonra. Ő a Wusun és Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] között fekvő kis állam birtoklója volt, mivel pedig gyakran megtámadták és erőszakot szenvedett el, néhány ezres népével meghódolt Huniának. Erre a danhu, /tan-hu, tan-gjuo/ az öccse fiának, a zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királynak a legidősebb nővérét adta hozzá feleségül s meghagyta neki népe igazgatását s lakóhelyéül a jobboldali területet jelölte ki számára. Ez a zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] király Szien-ghien-din [Xianxiandan, Hien-hien-tan] volt, apja baloldali bölcs király volt, akinek danhu-vá /tan-hu, tan-gjuo/ kellett volna lennie, ámde ő átengedte a trónt Ghuo-luk-kuo-nak [Hulugu, Hu-lu-ku] azzal a feltétellel, hogy a halála után ő maga ül a trónra. A birodalomban tehát az volt az általános vélemény, hogy a zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királynak kellene a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ lennie s mivel Ok-gjan-gju-tieg [Ouyanjudi, Ou-jen-kü-ti] tan-huval állandóak voltak az egyenetlenségek, ő maga, népe néhány ezer lovasával, a Han-ház oltalma alá helyezte magát. (A Han-ház) a „Jó útra (a Han-hoz) megtért fejedelem”¹⁷³⁴ címet adományozta neki. A danhu, /tan-hu, tan-gjuo/ Bok-szjo-dang-ot [Boxutang, Po-hü-t'ang]¹⁷³⁵, apja testvérenek a fiát tette meg zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királlyá.

A nagyhatalmú fejedelem ilyenén való lesüllyedése természetesen a Hun Birodalom jelentős gyengülését jelentette s ennek megfelelően a Han Birodalom hatalmának az erősödését. Ezért figyelemre méltó eseményként a benji-ben /pen-ki/ is megtalálható ez.

A shenjue /sen-küe/ periódus második évében (60), ősszel, a hun zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] király, Szien-ghien-din [Xianxiandan, Hien-hien-tan] jött, hogy több, mint 10 000 fős népével meghódoljon. A kiküldött általános oltalmazó, Zheng Ji /Cseng Ki/¹⁷³⁶ a Nyugati Föld lovasságának a főparancsnoka volt, aki a zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] király elébe ment és megverte Kjo-szjör-t [Jushi, Kü-si]. Mindegyiküknek egy fejedelem méltóságát adományozták.

Zheng Ji /Cseng Ki/ történelmi alak, aki kiemelkedő helyet foglalt el Kínának Turkesztán feletti uralmának a megalapozásában. A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ a 70. fejezetében életrajzot szentel neki, amely Tureksztán régi politikai történetének egyik legfontosabb dokumentuma, és szó szerinti fordításban a következőképpen hangzik:

Zheng Ji /Cseng Ki/, Huiji /Hui-ki/¹⁷³⁷ prefektúrából származott (ma Suzhou /Szu-csou/¹⁷³⁸ körzet). Őt fős csoporttal csatlakozott a sereghez, többször vonult a Nyugati Föld országaiba s ezáltal palotatisztviselő¹⁷³⁹ lett. Erőtéljes, szilárd akaratú személyiség volt, aki járatos a külügyekben.

Miután Zhang Qian /Csang K'ien/ behatolt a Nyugati Földre és Li Guangli /Li

¹⁷³² 稽侯猥 Jihoujuan, Ki-hou-küan, Csi-hou-csüan (régí ejtés: Kier-ghu-küan)

¹⁷³³ 烏裨幕 Wushanmu, Wu-san-mu, (régí ejtés: Uo-gyan-mog)

¹⁷³⁴ 歸德侯 Guide hou, Kui-tő hou

¹⁷³⁵ 薄胥堂 Boxutang, Po-hü-t'ang, Po-hszü-tang (régí ejtés: Bok-szjo-dang)

¹⁷³⁶ 都護鄭吉 duhu Zheng Ji, tu-hu Cseng Ki, tu-hu Cseng Csi

¹⁷³⁷ 會稽 Huiji, Hui-ki, Hui-csi

¹⁷³⁸ 蘇州 Suzhou, Szu-csou

¹⁷³⁹ 郎 lang, lang

Kuang-li/ fegyveresen meghódította azt, főembereket¹⁷⁴⁰ helyeztek itt hivatalba, hogy Gjo-liör-t [Quli, K'ü-li]¹⁷⁴¹ gyarmatosítsák és a földjét megműveljék. Xuan /Hüan/ császár idejében Zheng Ji /Cseng Ki/, mint palotabéli asztalfelügyelő¹⁷⁴² Gjo-liör-ben [Quli, K'ü-li] szántóföldeket alakított ki s így gabonataralékokat hozott létre, majd egy, a birodalomban felállított hadsereggel megtámadta és megverte Kjo-szjör-t [Jushi, Kü-si] (67-ben). Ezért a helyőrségi hadügyek igazgatója¹⁷⁴³ lett, és megbízták a Shanshan-tól /San-san/¹⁷⁴⁴ (Loulan) nyugatra lévő út védelmével.

A shenjue /sen-küe/ periódusban (61 – 57), amikor a Huniában zűrzavar uralkodott, Szien-ghien-din [Xianxiandan, Hien-hien-tan], a zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] király meg akart hódolni a Han-dinasztiának, és Zheng Ji-t /Cseng Ki/ hírnök útján értesítette erről. Erre ő Gjo-liör-ből [Quli, K'ü-li], Kju-dzi-ból [Guizi, Kui-ce]¹⁷⁴⁵ (Kucs) és más országokból 50 000 embert kiállított és elébe vonult a zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királynak, valamint 12 000 emberének, 12 alkirályának és alvezérének, ezek után pedig Zheng Ji-vel /Cseng Ki/ együtt a Huanghe /Huang-ho/ kanyarulatához vonultak. Ütközben sokan elfutottak, Zheng Ji /Cseng Ki/ azonban üldözte és lefejezte őket. Ezután a zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királyt elvezette a birodalmi fővárosba s ott a Han-ház felruházta a „Jó útra (a Han-hoz) megtért fejedelem” méltóságával.

Amikor Zheng Ji /Cseng Ki/ Kjo-szjör-t [Jushi, Kü-si] legyőzte s a zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királyt leigázta, hatalmának a híre megrendítette a Nyugati Földet. Most már oltalma alá vonta a Kjo-szjör-től [Jushi, Kü-si] nyugatra és északra fekvő utakat is s ezért „általános oltalmazó úr”-nak¹⁷⁴⁶ nevezték. Vele kezdődött az általános oltalmazó úr cím használata. A császár a sikeres teljesítményét az alábbi közleménnyel dicsérte meg: „Zheng Ji /Cseng Ki/, a Nyugat Földje országainak általános oltalmazója és a lovasság főparancsnoka, olyan jól és kegyesen bánt külföldön a barbárokkal, hogy hatalmunk messzire kiterjedt és világossá vált az ő megbízhatósága. Elvezette hozzánk a zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királyt, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ unokatestvérét a népével együtt, megtámadta és bevette Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] és Tu-dzjer [Douzi, Tou-ce] városokat¹⁷⁴⁷. Erdemei és teljesítményei számosak, sikerei ragyogóak.”¹⁷⁴⁸ Ezen okmánnyal Zheng Ji-re /Cseng Ki/ a »Távolban nyugalmat teremtő fejedelem«¹⁷⁴⁹ címet ruházzuk, ellátására pedig neki adományozunk egy ezer családos császári uradalmat.”

Ezt követően Zheng Ji /Cseng Ki/ meghatározta a Nyugat Földjének közepét s ott főhadiszállást¹⁷⁵⁰ létesített, az irányítást az U-lui [Wulei, Wu-lei]¹⁷⁵¹ erődből végezte. Onnan uralta a birodalmakat, fegyelmezte és verte le őket, vagy jó bánásmóddal tartotta

¹⁷⁴⁰ 校尉 jiaowei, kiao-wei, csiao-vej (kb. am. : „altábornok”)

¹⁷⁴¹ 渠黎 Quli, K'ü-li, (rég. ejtés: Gjo-liör)

¹⁷⁴² 侍郎 shilang, si-lang

¹⁷⁴³ 衛司馬 wei sima, wei sze-ma

¹⁷⁴⁴ 鄯善 Shanshan, San-san

¹⁷⁴⁵ 龜茲 Guizi, Kui-ce, (rég. ejtés: Kju-dzi)

¹⁷⁴⁶ 都護 duhu, tu-hu

¹⁷⁴⁷ 兜訾 Douzi, Tou-ce, (rég. ejtés: Tu-dzjer)

¹⁷⁴⁸ 功效茂著 gongxiaomaozhu, kung-hiao-mao-csu, kung-hsziao-mao-csu

¹⁷⁴⁹ 安遠侯 Anyuan hou, An-jüan hou

¹⁷⁵⁰ 幕府 mufu, mu-fu

¹⁷⁵¹ 烏壘 Wulei, Wu-lei, (rég. ejtés: U-lui)

egyben őket s így a Han-udvar parancsai uralták a Nyugat Földjének országait. A Zhang Qian /Csang K'ien/ által elkezdett művet tehát Zheng Ji /Cseng Ki/ fejezte be, amint ezt a Nyugat Földjének országairól szóló jelentések (*Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 96. fejezet*) megmutatják. Amikor Zheng Ji /Cseng Ki/ meghalt, a császár a Miao hou¹⁷⁵², azaz a Miao fejedelme megtisztelő címet adományozta neki.

Ennek a névnek a jelentését a régi Jizhong Zhoushu /Ki-csung Csou-su/¹⁷⁵³, azaz „A Zhou-kori /Csou/ Ji /Ki/ sírból származó iratok” 54. számú Shifajie /Si-fa-kie/¹⁷⁵⁴, vagyis „A halottak számára adományozott megtisztelő nevek rendszere” címet viselő fejezete fedi fel, ahol azt olvassuk: „az igazi dicsőséggel szerzett hírnevet úgy mondják: miao”¹⁷⁵⁵.

De térjünk most vissza a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94. fejezetéhez (36. lap).

Amikor a rákövetkező évben (59) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ még Szien-ghien-din [Xianxiandan, Hien-hien-tan] két öccsét is megölte s nem hallgatta meg Uo-gyan-mogot [Wushanmu, Wu-san-mu], aki számukra kegyelemért könyörgött, ez utóbbi is elkeseredett. Ezután meghalt a baloldali Og-kjon [Aojian, Ao-kien] (Orchon) királya, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ pedig ekkor a saját fiacskáját tette meg Og-kjon [Aojian, Ao-kien] királyának, akit maga mellett tartott az udvarban. Erre Og-kjon [Aojian, Ao-kien] előkelői egyöntetűen az elhunyt királyuk fiát tették meg királyuknak s vele együtt valamenynyien elvonultak keletre. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a jobboldali birodalmi kormányzót küldte ellenük 10 000 lovassal, ő azonban néhány ezer embert elveszített anélkül, hogy győzelmet aratott volna. Mindez a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ uralkodásának a második évében történt. Eddig olyan kegyetlenül gyilkolt és olyan zsarnokian tombolt, hogy már a birodalom magja¹⁷⁵⁶ sem tartott ki mellette s amikor a baloldali bölcs király, a trónörökös többször is hamis vádakkal lépett fel a baloldali terület előkelői ellen, ezeken is súlyos elkeseredés lett úrrá.

A rákövetkező évben az o-ghuan-iak [wuhuan] betörték a Hun Birodalom keleti határvidékére. Ez megnövelte Kuo-zjak [Guxi, Ku-hi]¹⁷⁵⁷ királyának a népét, ami viszont felkeltette a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ haragját, úgy hogy Kuo-zjak [Guxi, Ku-hi] királya aggódni kezdett és együtt Uo-gyan-mog-gal [Wushanmu, Wu-san-mu], valamint a baloldali terület előkelőivel Kier-ghu-kiuan-t [Jihoujuan, Ki-hou-küan], mint Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je]¹⁷⁵⁸ danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ ültette trónra. Ekkor felállították a baloldali terület negyven-ötvenezer fős hadseregét s hadba vonultak nyugat felé Ok-gjan-gju-tieg [Ouyanjudi, Ou-jen-kü-ti] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ellen. A Ko-cja [Guqie, Ku-k'ie] folyótól (Kodaszun) északra, a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a serege menekülni kezdett, noha még a fegyverek nem csaptak össze. Ekkor követet küldött az öccséhez, a jobboldali bölcs királyhoz, hogy mondja meg neki: „Az egész Hunia rám rohan, hajlandó vagy-e segítségemre küldeni a seregedet?” A király azonban így vála-

¹⁷⁵² 繆侯 Miao hou, Miao hou

¹⁷⁵³ 汲冢周書 Jizhong Zhoushu, Ki-csung Csou-su, Csi-csung Csou-su

¹⁷⁵⁴ 謚法解 Shifajie, Si-fa-kie, Si-fa-csie

¹⁷⁵⁵ 名與實爽曰繆 ming yu shi shuang yue miao, ming jü si suang jüe miao

¹⁷⁵⁶ 中國 Zhongguo, Csung-kuo

¹⁷⁵⁷ 姑夕 Guxi, Ku-hi, Ku-hsi (régí ejtés: Kuo-zjak). Megjegyzés: ez a név valószínűleg a Kurszak kínai írásjeggyel átírt formája. Tudjuk, a kinaiban nincsen az átírásokhoz használható „r” hangzó.)

¹⁷⁵⁸ 呼韓邪 Huhanye, Hu-han-je, (régí ejtés: Ho-han-zja)

szolt: „Te senkit sem kíméltél, még a fivéreidet is megölted, és a birodalom minden nagyja életét vesztette általad, ne gyere hát hozzám a piszkoddal!”

Ez a válasz úgy elszomorította a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, hogy öngyilkos lett. To-ljung-ghía [Dulongji, Tu-lung-ki], a baloldali nagy dzjo-gjo [qieju, k'ie-kü] elmentekült a jobboldali bölcs királyhoz és az egész nép Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu-hoz, /tan-hu, tan-gjuo/ csatlakozott. Ez volt a shenjue /sen-küe/ periódus negyedik évében (58) és Ok-gjan-gju-tieg [Uoyanjudi, Uo-jen-kü-ti] három éves uralkodás után megbukott.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

**HO-HAN-ZJA [HUHANYE, HU-HAN-JE]
ÉS TJED-TJEG [ZHIZHI, CSI-CSI],
Kr. sz. előtt 58–40**

*Áldozati gödör lótetemekkel,
dél-északi tájolásban, Henan
tartományban, a Kr. sz. előtti
VI. századból*

◀ AZ ELŐLSŐ OLDALON:
*selyem darab a Turfan
környéki Astana-ból*

1. A HUN BIRODALOM ÖSSZEOMLÁSA

Hjo-lyo-gyuan-gjo [Xulüguanju, Hü-lü-kuan-kü] uralkodása tehát a Huniának csak szerencsétlenséget és zűrzavart hozott. Ok-gjan-gju-tieg [Ouyanjudi, Ou-jen-kü-ti] államcsínnyel került trónra s ezzel ismét a zűrzavar és a megosztottság időszaka következett, amely a birodalom nagyjainak a lázadásával végződött. Most azonban minden oldalról trónkövetelők álltak elő, akik egymás ellen harcolva és egymást legyőzve, a birodalmat egészen szétszaggatták, ami viszont meghozta a Han Birodalom számára a régen várt gyümölcsöt, vagyis uralmának elismerését az egész északi világrész felett. Ez fordulópont a két nagy birodalom történetében.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94. fejezetének második fejezetében ezt olvassuk:

Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ bevonult az udvarába, néhány hónap alatt megszüntette a hadiállapotot s mindenkit visszaengedett saját korábbi területére. Bátyját, Ho-dho-nguo-szie-t [Hutuwusi, Hu-t'u-wu-sze]¹⁷⁵⁹, aki a nép között élt, magához hívta és megtette őt baloldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királynak. Követeken keresztül azt a parancsot küldte a jobboldali bölcssek területének előkelői számára, hogy öljék meg a jobboldali bölcs királyt. To-ljung-ghía [Dulongji, Tu-lung-ki] és a jobboldali bölcs király még azon a télen Bok-szjo-dang [Boxutang, Po-hü-t'ang] zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királyt kiáltotta ki Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i]¹⁷⁶⁰ (doghri) danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/, néhány tízezer harcost hadba állítottak, kelet felé vonultak és megtámadták Ho-han-zja-t [Huhanye, Hu-han-je]. Ezt a hadsereget legyőzték és menekülnie kellett. Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] danhu /tan-hu, tan-gjuo/, a hazatérése után, a legidősebb fiát, To-dho-nguo-szir-t [Dutuwusi, Tu-t'u-wu-sze]¹⁷⁶¹ tette meg baloldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királynak, Ko-muk-glu-dhu-t [Gumaoloutou, Ku-mao-lou-t'ou]¹⁷⁶², a kisebbik fiát pedig jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királynak, de őket a saját udvarában tartotta. A rákövetkező év őszen Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] tan-hu, Szien-ghien-din [Xianxian-dan, Hien-hien-tan] zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] király egyik bátyjával és a jobboldali Og-kjon [Aoajian, Ao-kien] (Orchon) királlyal, Uo-dzjak [Wujie, Wu-kie]¹⁷⁶³ főparancs-

¹⁷⁵⁹ 呼屠吾斯 Hutuwusi, Hu-t'u-wu-sze, (régi ejtés: Ho-dho-nguo-szie)

¹⁷⁶⁰ 屠耆 Tuqi, T'u-k'i, (régi ejtés: Dhuo-ghi)

¹⁷⁶¹ 都塗吾西 Dutuwuxi, Tu-t'u-wu-sze, (régi ejtés: To-dho-nguo-szir)

¹⁷⁶² 姑瞿樓頭 Gumaoloutou, Ku-mao-lou-t'ou, (régi ejtés: Ko-muk-glu-dhu)

¹⁷⁶³ 烏藉 Wujie, Wu-kie, Vu-csie (régi ejtés: Uo-dzjak)

noka közreműködésével elfoglaltatta 20 000–20 000 harccsal a keleti vidékeket, hogy elhárítsa Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu, /tan-hu, tan-gjuo/ támadásait.

Ebben az időben eljött hozzá a nyugaton élő Huo-kjat [Hujie, Hu-kie]¹⁷⁶⁴ (Ujguria) királya Djör-liör [Weili, Wei-li]¹⁷⁶⁵ tang-gho-jával [danghu, tang-hu] s ketten, hamisan megvádolták a jobboldali bölcs királyt azzal a szándékkal, hogy magukat tegyék meg Uo-dzjak [Wujie, Wu-kie] danhu-jának /tan-hu, tan-gjuo/ Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] erre megölette a bölcs királyt a fiával együtt. Azután azonban kiderült, hogy jogtalanul cselekedett, ezért Djör-liör [Weili, Wei-li] tang-gho-ját [danghu, tang-hu] megölette. Félelem fogta el ekkor Huo-kjat [Hujie, Hu-kie] királyát, fellázadt s elvonult onnan, majd saját magát tette meg Huo-kjat [Hujie, Hu-kie] danhu-jának /tan-hu, tan-gjuo/. Amikor megtudta ezt a jobboldali Og-kjon [Aojian, Ao-kien] (Orchon) királya, megtette magát Kjo-liör [Juli, Kü-li]¹⁷⁶⁶ danhu-jának, /tan-hu, tan-gjuo/, s mivel Uo-dzjak [Wujie, Wu-kie] főparancsnoka is Uo-dzjak [Wujie, Wu-kie] danhujává /tan-hu, tan-gjuo/ emelte magát, összesen öt danhu /tan-hu, tan-gjuo/ volt!

Ezekből a beszámolókból kiderül, hogy Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] a Kelet-Mongólia birtokában volt, a nyugati Mongólia Dhuo-ghi-é [Tuqi, T'u-k'i] volt. Továbbá (az is), hogy Uo-dzjak [Wujie, Wu-kie], valamint a jobboldali Orchon királyának területe Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] országának a keleti része volt. Kjo-liör [Juli, Kü-li] birodalma, amelynek danhu-jává /tan-hu, tan-gjuo/ tette magát, biztosan nem a korábban (271. o.) említett turkesztáni Gjo-liör [Quli, K'ü-li]¹⁷⁶⁷, amely akkoriban a Han Birodalom hatalmában volt. Ami pedig Djör-liör-t [Weili, Wei-li] illeti, amelynek fejedelmét itt a nyugaton fekvő Ujgur-ával összefüggésben említik, amelyről pedig okiratilag itt történik először említés, bizonyos, hogy az Ili folyó vidékét kell érteni alatta, amelynek a nevét manapság is hivatalosan általában így¹⁷⁶⁸ Jer-liör [Yili, Ji-li] írják.

Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] tan-hu most személyesen vezette a hadseregét kelet felé Kjo-liör [Juli, Kü-li] danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ ellen, To-ljung-ghia-val [Dulongji, Tulung-ki] pedig megtámadta Uo-dzjak-ot [Wujie, Wu-kie]. Uo-dzjak-ot [Wujie, Wu-kie] és Kjo-liör-t [Juli, Kü-li] megverték, csapataik északnyugat felé menekültek, ahol Huo-kjat [Hujie, Hu-kie] danhu-jának /tan-hu, tan-gjuo/ a seregeihez csatlakoztak, amelyek ezzel 40 000 főre gyarapodtak. Ekkor mind Uo-dzjak [Wujie, Wu-kie] danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ mind Huo-kjat [Hujie, Hu-kie] danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ letette a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ címet, egyesítették a seregeiket, elismerték Kjo-liör [Juli, Kü-li] danhu-ját /tan-hu, tan-gjuo/ és támogatták őt. Amint Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megtudta ezt, a baloldali főparancsnokával és a legfőbb parancsnokával, 40 000 lovassal elfoglaltatta a keleti területeket azért, hogy sakkban tartsa Ho-han-zja-t [Huhanye, Hu-han-je], maga pedig 40 000 lovassal nyugat felé vonult Kjo-liör [Juli, Kü-li] danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ ellen. (Kjo-liör [Juli, Kü-li] danhu-ja) vereséget szenvedett és északnyugat felé menekült, Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] viszont délnyugat felé vonult és megvetette a lábát Ghöp-tuön [Xidun, Hi-tun]¹⁷⁶⁹ földjén.

¹⁷⁶⁴ 呼揭 Hujie, Hu-kie, Hu-csie (rég. ejtés: Huo-kjat)

¹⁷⁶⁵ 唯犁 Wei-li, Wei-li, (rég. ejtés: Djör-liör)

¹⁷⁶⁶ 車黎 Juli, Kü-li, Csü-li (rég. ejtés: Kjo-liör)

¹⁷⁶⁷ 渠黎 Quli, K'ü-li, (rég. ejtés: Gjo-liör)

¹⁷⁶⁸ 伊犁 Yi-li, Ji-li, (rég. ejtés: I-liör / Jer-liör)

¹⁷⁶⁹ 闐敦 Xidun, Hi-tun, Hszi-tun (rég. ejtés: Ghöp-tuön{tuai})

Ennek az írásjegyeknek¹⁷⁷⁰ a kiejtése hjöp, ghöp, khöp, de thap-nak is hangzik, habár ebben az esetben a helyes írásmód valószínűleg ez¹⁷⁷¹. Ez pedig¹⁷⁷² tuön-nak [dun, tun] is és tuaj-nak is hangzik.

A következő évben (56) Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ az öccsét, a jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királyt nyugat felé küldte, hogy Dhuo-ghi-nak [Tuqi, T'u-k'i] az említett megszálló csapatait támadja meg. Neki már több, mint tízezer emberét megölték vagy elhurcolták s amikor ezt Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] megtudta, nyomban 60 000 lovasa élén személyesen vonult Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] ellen. Már ezer li-t megtett, de még nem érte el Zsvok-kuo [Rugu, Zsu-ku]¹⁷⁷³ földjét, amikor rábukkant Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] seregére, amely mintegy 40 000 főt számlált. Csata alakult ki, amely Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] hadseregének a vereségét hozta. Ő maga öngyilkos lett, To-ljung-ghía [Dulongji, Tu-lung-ki] pedig a Han Birodalomba menekült Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] kicsi fiával és Ko-muk-glu-dhu-val [Gu-maoloutou, Ku-mao-lou-t'ou], a jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királlyal. Kjo-liör [Juli, Kü-li] danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ ekkor keletre jött és meghódolt Ho-han-zja-nak [Huhanye, Hu-han-je].

A Zsvok-kuo [Rugu, Zsu-ku] alatt valószínűleg a Zsok [Ruo, Zso] folyóvidéket kell érteni. A Zsok [Ruo, Zso] és a Zsvok-kuo [Rugu, Zsu-ku] eszerint ugyanannak az idegen szónak az átírása lenne s ezért egyáltalán semmi értelme sincs a Zsok [Ruo, Zso] folyót¹⁷⁷⁴ „gyenge vagy könnyű víznek” fordítani, amint ezt a sinológusok tették.

Tekintettel a Huniában uralkodó zürzavarra, Uo-ljad-kjut [Wuliqu, Wu-li-k'ü]¹⁷⁷⁵, Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] baloldali fő hadvezére és annak az apja, egy Uo-ljad-uön-tuön/tuaj/ [Wuliwendun, Wu-li-wen-tun]¹⁷⁷⁶ nevű ho-szuk-lar [husulei, hu-szu-lei]¹⁷⁷⁷, néhány tízezer emberével délnek vonult és meghódolt a Han-dinasztiának. Ez az egyiküknek a Xincheng /Hin-cs'eng/ fejedelme¹⁷⁷⁸, a másikuknak a Yiyang /Ji-jang/ fejedelme¹⁷⁷⁹ méltóságot adta.

Az apa valószínűleg danhu-vá /tan-hu, tan-gjuo/ emelte magát, mert a benji /pen-ki/ ezt mondja:

A wufeng periódus¹⁷⁸⁰ második évében (56) télen, a tizenegyedik holdban eljött a Hun Birodalom ho-szuk-lar [husulei, hu-szu-lei] danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ a népe élén, hogy meghódoljon. Egy fejedelem méltóságával ajándékozták meg.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/b. fejezete így mesél tovább (2. lap):

Ebben az időben Li Ling fia Uo-dzjak [Wujie, Wu-kie] főparancsnokát is danhu-vá /tan-hu, tan-gjuo/ kiáltotta ki, Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] azonban elfogta őt és

¹⁷⁷⁰ 闐 Xi, Hi, Hszi (régi ejtések: Hjöp, Ghöp, Khöp)

¹⁷⁷¹ 闐 Ta, T'a, (régi ejtés: Thap)

¹⁷⁷² 敦 dun, tun, (régi ejtés: tuön, tuaj)

¹⁷⁷³ 噶姑 Rugu, Zsu-ku, (régi ejtés: Zsvok-kuo)

¹⁷⁷⁴ 弱水 Ruoshui, Zso-sui, (régi ejtés: Zsok-suj)

¹⁷⁷⁵ 烏厲屈 Wuliqu, Wu-li-k'ü, (régi ejtés: Uo-ljad-kjut)

¹⁷⁷⁶ 烏厲溫敦 Wuliwendun, Wu-li-wen-tun, (régi ejtés: Uo-ljad-uön-tuön{/tuaj})

¹⁷⁷⁷ 呼速累 husulei, hu-szu-lei, (régi ejtés: ho-szuk-luar)

¹⁷⁷⁸ 新城侯 Xincheng hou, Hin-cs'eng hou, Hszin-cseng hou

¹⁷⁷⁹ 義陽侯 Yiyang hou, Ji-jang hou

¹⁷⁸⁰ 五鳳 wufeng, wu-feng

leültette a fejét. Ezután udvarát a korábbi danhu-i /tan-hu, tan-gjuo/ rezidenciára¹⁷⁸¹ helyezte át, népe azonban néhány tízezerrel kevesebb lett.

Hjog-dzjun [Xiuxun, Hiu-hün]¹⁷⁸² királya, Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] fivérének a fia, a parancsnoksága alá tartozó 500–600 lovassal megtámadta a baloldali nagy dzjo-gjo-t [qieju, k'ie-kü], őt megölte, a csapatait a sajátjával egyesítette, és a jobboldali terület ellen vonult, ahol megtette magát Zsjuön-työn [Runzhen, Zsun-csen]¹⁷⁸³ danhu-jának /tan-hu, tan-gjuo/ s a nyugati határvidéket uralma alá vonta. Ezt követően Ho-dho-nguo-szje [Hutuwusi, Hu-t'u-wu-sze], Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] bátyja, a baloldali bölcs király ugyancsak danhu-vá /tan-hu, tan-gjuo/ tette magát. Ő lett Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi]¹⁷⁸⁴ kut-tuo-ghu [guduhou, ku-tu-hou]¹⁷⁸⁵ danhu /tan-hu, tan-gjuo/, (aki) a keleti határvidékeken állomásozott. Két évvel később Zsjuön-työn [Runzhen, Zsun-csen] danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ a hadi népével keletre vonult, hogy legyőzze Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/. Ez csatát vívott vele, megölte őt, a haderejét a magáéval egyesítette és Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] ellen vonult. Őt is megverte s Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] hadserege elmenekült. Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] pedig a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvarát (az Orchonnál?) tette saját rezidenciájává.

A történelem most már Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] mellett, annak a bátyját, Tjed-tjeg-et [Zhizhi, Csi-csi-t] állítja előtérbe, főszereplőként, aki őt megverte és elvette tőle az addigi danhu-i /tan-hu, tan-gjuo/ rezidenciát. A szöveg így nevezi őt: Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] kut-tuo-ghu [guduhou, ku-tu-hou] danhu /tan-hu tan-gjuo/,¹⁷⁸⁶ tehát a Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi/Cse-cse] vagy Tjed-kji [Zhiji, Cse-ki]¹⁷⁸⁷ folyó (ld.: 236. o.) vidékének egyik kut-tuo-ghu-ja [guduhou, ku-tu-hou] volt. A Kut-tuo [Gudu, Ku-tu] a nemzetsége nem lehetett, mert a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nemzetségének tagja volt.

A Han-dinasztia udvarában ezek a zavarok érthető módon hatalmas örömet okoztak, annál is inkább, mert a világrend, a Tao, jelekkel többször is értesre adta, hogy a császári házra nagy áldás vár. Erre az emelkedett hangulatra jellemző volt az a császári rendelet, amelynek a megjelenését az egész esztendő nagy főeseményének állítja be a benji /pen-ki/, amely mellett semmi mást nem tartottak megörökítésre méltónak, mint az egyik birodalmi kormányzó halálát és egy császári áldozatot.

A wufeng harmadik évében (55), a harmadik holdban a következő császári rendelet jelent meg:

„Az elmúlt időkben a hunok gyakran betörték a határvidékekre s ennek a nép kárát vallotta, miközben Én, aki a legmagasabb méltóságot¹⁷⁸⁸ viselem, a nyugalmat nem tudtam biztosítani számára. Hjo-lyo-gyuan-gjo [Xulüguanju, Hü-lü-kuan-kü] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kérte ugyan azután, hogy teremtsünk békés viszonyt, de megbetegedett és meghalt. Amikor azután Dhuo-ghi-dhang [Tuqitang, T'u-k'i-t'ang] jobboldali bölcs király ült a trónjára, a miniszterei, tehát a saját vérei Hjo-lyo-gyuan-gjo [Xulüguanju,

¹⁷⁸¹ 都 du, tu

¹⁷⁸² 休旬 Xiuxun, Hiu-hün, Hszüu-hszün (rég. ejtés: Hjog-dzjun)

¹⁷⁸³ 閼振 Runzhen, Zsun-csen, (rég. ejtés: Zsjuön-työn)

¹⁷⁸⁴ 郅支 Zhizhi, Cse-cse/Csi-csi (rég. ejtés: Tjed-tjeg)

¹⁷⁸⁵ 骨都侯 guduhou, ku-tu-hou, (rég. ejtés: kut-tuo-ghu)

¹⁷⁸⁶ 郅支骨都侯單于 Zhizhi guduhou danhu, Cse-cse/Csi-csi ku-tu-hou tan-hu, (Tjed-tjeg kut-tuo-ghu tan-hu)

¹⁷⁸⁷ 郅居 Zhiji, Cse/Csi-ki, Cse/Csi-csi (rég. ejtés: Tjed-kji)

¹⁷⁸⁸ 至尊 zhi zun, cse cun

Hü-lü-kuan-kü] fiát ültették a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ trónjára, mint Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/. Ő megverte Dhuo-ghi-dhang-ot [Tuqitang, T'u-k'i-t'ang] és megölte őt. Ezután különböző királyok emelkedtek fel és őt különböző danhu /tan-hu, tan-gjuo/ volt egyidejűleg, akik egymásnak estek. Az elesetteket tízezerrel lehetett számolni. Az állatállománynak a 8/9-ed része elpusztult, a nép éhezett és egymást főzték meg táplálékul. A nagy lázadások és zűrzavarok következtében az egyik danhu /tan-hu, tan-gjuo/ (Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i]?) felesége, fiai, unokái és fivéréi eljöttek hozzám, hogy meghódoljanak nekem, továbbá a ho-szuk-lar [husulei, hu-szu-lei] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ is, az összes neves királyokkal együtt, a jobboldali jer-dhiet-cjer-rel [yizhiye, ji-cse-je], dzjo-gjo-val [qieju, k'ie-kü] és tang-gho-val [dang-hu, tang-hu] együtt, az alattvalóikkal és a népükkel együtt, több mint 50 000 emberrel, és ezzel a köteleességük teljesítésének adták át magukat. Maga a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kijelentette, hogy az én alattvalóm¹⁷⁸⁹, s elküldte az öccsét, hogy nekem értékes dolgokat ajánljon fel és az év első holdjában udvaromnál szerencsekívánatait adja át. Ezzel nyugalom és béke uralkodott az északi határvidéken. Fegyverekre, páncélokra nincs szükség. Ezért úgy határoztam, hogy én magam tisztulási böjtöt tartok, a Legfőbb Császárnak (az Éginek) áldozatot mutatok be az elővárosban, a Császárnénak pedig földet áldozok. Erre kétszeresen is isteni fény mutatkozott s váltakozva világított az őt világtáj felől* s több, mint tíz órán át megvilágította azt az épületet, amelyben én a böjtöléssel tisztultam. Édes harmat szállt le, az isteni jue-madarak /küe/¹⁷⁹⁰ gyülekeztek össze. Ezen jelenségek után megparancsoltam a hatóságoknak, hogy áldozat bemutatása révén közöljék ezt a Legfőbb Császárral és Őseim Templomával. Most ennek a harmadik hónapnak a xinchou /hin-cs'ou/ napján (55. május 12) luan-¹⁷⁹¹ és feng-¹⁷⁹² (főnixek) a Changle /Cs'ang-lö/¹⁷⁹³ palota keleti kapui között a fákon összegyülekeztek, majd leszálltak a földre. Árnyalataik őt színt mutattak (a világmindenségét). Azon a helyen több, mint tíz órán keresztül tartózkodtak, a hatóság és a nép, tehát mindenki látta őket. Nem kell tehát többé szemrehányást tennem magamnak, most már nem ragadhatnak el a félelmek, mert az ily sokszor rám szállt csodálatos jelek csakis szerencsét, áldást hoznak. A Shu-ban /Su/ (am.: könyv vagy írás – itt az Írások könyvéről van szó) azonban meg van írva, hogy még a nyugalom órájában sem szabad nyugodni és sohasem szabad hanyagnak lenni

Ebben a könyvben¹⁷⁹⁴, a négy utolsó írásjegy¹⁷⁹⁵ ugyanis nem fordul elő a Shujing /Suking/ egyik kiadásában sem.

a jámbor köteleességek teljesítésében. Ti miniszterek és nagyvezírek, rajta hát! Feszítsétek meg az erőtöket (az én kiváló kormányzásom érdekében)! Egész birodalmamban mérseklek a fejadót s kegyelmet adok azoknak, akik a halálnál enyhébb büntetésre ítéltettek.

¹⁷⁸⁹ 臣 chen, cs'en

¹⁷⁹⁰ 爵 jue, küe, csüe

¹⁷⁹¹ 鸞 luan, luan

¹⁷⁹² 鳳 feng, feng

¹⁷⁹³ 長樂 Changle, Cs'ang-lö

¹⁷⁹⁴ 呂刑 Luxing, Lu-hing, Lu-hszing

¹⁷⁹⁵ 祗事不怠 zhi shi bu dai, cse si pu tai

* Lektori megjegyzés: Kínai fogalmak szerint ugyanis őt világtáj van: az általunk ismertek plusz a közép.

Minden tiszteletbeli címet, amely a népemnél van, egy fokozattal magasabbra emelek. Száz családonként ajándékozok a nőknek egy marhát és bort, hogy öt napon át nagy lakomákat tarthassanak. Az özvegyeknek, árváknak, elhagyottaknak és az aggoknak selyemkendőt ajándékozok. Xihe /Hi-ho/ és Beidi /Pei-ti/ prefektúrákban és a hozzájuk tartozó földeken olyan vidékeket jelölök ki, ahová a meghódoló hunokat internálni kell.”

Más szerencsés jeltől is eltekintve, a 62. évben valóban isteni jue-madarak /küe/ gyűltek össze, ahogyan azt a császári rendelet a benji-ben /pen-ki/ leírja. A császár ebből az alkalomból megemelte az összes hivatalnok rendfokozatát, a népnek pedig marhát, bort és selymet osztatott és a rákövetkező évtől uralkodási periódusának a shenjue /sen-küe/¹⁷⁹⁶ (isteni jue /küe/) nevet adta. A szerencsés jelek 58-ban megismétlődtek. Mind a két nemhez tartozó, feng- és huang-¹⁷⁹⁷ főnixek gyülekeztek össze a birodalom fővárosában, amint egy császári rendelet jelenti. Ugyanott édes harmat¹⁷⁹⁸ hullott, s amikor a császár a nép boldogságáért áldozatot mutatott be az Univerzumnak¹⁷⁹⁹, a Földnek és az öt legrégebbi császári ősnak, csapatostól röpködtek körülötte a luan-ok. Este isteni fény sugárzott a szobára, amelyben a császár bőjtölt, hol az Égből fénylett alá, hol a Földből sugárzott felfelé, hol keletről, majd nyugatról, hol délről és északról világított az oltárra. Mivel tehát a világ minden tájáról szerencse sugárzott rá, a császár a népet újból kegyekben részesítette: hivatalokat és ajándékokat osztott. S valóban, alig telt el három hónap, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ fivére megjelent a császári trón előtt. Ez év telén azután mindkét nembeli főnixek szálltak Duling-re /Tu-ling/¹⁸⁰⁰, azaz arra a mauzóleumra, amely a császár csontjait volt hivatva majd befogadni. Ezért keresztelte át az uralkodási idejét wufeng-re¹⁸⁰¹, azaz „a főnixek ötszöri megjelenésére”. Az 56. év tizenegyedik hónapjában teljesült az előjel, a ho-szu-lar [husulei, hu-szu-lei] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ meghódolásával, majd azután Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] tan-hu meghódolásával is.

2. HO-HAN-ZJA [HUHANYE, HU-HAN-JE] MEGHÓDOL.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/b. fejezete így mesél tovább:

Amikor Ho-han-zja-t [Huhanye, Hu-han-je] legyőzték, a baloldali jer-dhiet-cjer [yizhiye, ji-cse-je] király azt a tanácsot adta neki, nyilvánítsa magát alattvalónak és látogasson el a császári udvarba, szolgálja a Han-dinasztiát, engedelmeskedjék neki és kérje a segítségét, mert a Huniában csak ilyen módon lehet helyreállítani a nyugalmat. Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] tanácskozást tartott a minisztereivel erről, akik mindannyian ez ellen nyilatkoztak. „Hunia népe – mondták – nagy tiszteletben tartja a bátorságot és az erőt, számára a meghódolás és a szolgaság a létező legalacsonyabb rendű dolog. Lovon vívott harcban és küzdelemben épült fel a birodalom és a hatalom meg a tekintély a *man* népek százai között. Férfias harcosok, akik küzdenek, amíg el nem esnek, még mindig vannak. Most két testvér harcol a birodalomért, (akár) az idő-

¹⁷⁹⁶ 神爵 shenjue, sen-küe, sen-csüe

¹⁷⁹⁷ 鳳 huang, huang

¹⁷⁹⁸ 甘露 ganlu, kan-lu

¹⁷⁹⁹ 泰一 taiyi, t'ai-ji

¹⁸⁰⁰ 杜陵 Duling, Tu-ling

¹⁸⁰¹ 五鳳 wufeng, wu-feng

sebb vagy a fiatalabb szerzi meg, a rang és a dicsőség azt fogja eredményezni, hogy az ő utódaik maradnak a birodalom urai. A Han Birodalom ugyan hatalmasabb, mint mi, a Hun Birodalmat mégsem tudja bekebelezni. De akkor miért szakítsunk az őseink állam-berendezésével s miért váljunk a Han alattvalóivá? Az elhunyt danhu-k /tan-hu, tan-gjuo/ aljas meggyalázása lenne ez s a birodalmak gúnyolódásának tennénk ki magunkat. A nyugalmat helyre lehetne állítani ezzel, de visszanyernénk-e egykori uralmunkat a *man* népek százai felett?”

A baloldali jer-dhiet-cjer [yizhiye, ji-cse-je] azonban így beszélt: „Ez nem így van. Ideje van a hatalomnak és ideje van a gyengeségnek. Most a túlerő a Han Birodalomnál van s mind Wusun, mind a turkesztáni erődök gazdagjai az alattvalói, olyanok ők, mint a mellékfeleségek. Cja-tieg-ghu [Qiedihou, K'ie-ti-hou] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ uralkodása óta naponta váltak le területrészek Huniáról, amelyeket nem lehetett visszaszerezni, tehát ebből a szempontból meg kellett hajolnia a túlerő előtt, mégsem vette tudomásul egyetlen napig sem a nyugalmat. Ha most a Han-ház fennhatósága alá helyezzük magunkat, akkor helyreállhat a nyugalom és a béke. Egyébként (Hunia) el fog pusztulni a fenyegető veszedelmek miatt. Lehetne ennél jobb politikát folytatni?”

A birodalom nagyjai még sokáig ellenkeztek, de Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] megfogadta a neki adott tanácsot. Népét dél felé vezette, a megerősített határokig s fiát, Gyu-glyu-gjo-dhang-ot [Zhulouqitang, Csu-lou-k'i-t'ang]¹⁸⁰², a jobboldali bölcs királyt elküldte az udvarhoz császári szolgálatra. Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-CSI] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ is, ugyanilyen céllal elküldte a fiát, Kju-gjo-líöd-gyok-ot [Juyulishou, Kü-jü-li-sou]¹⁸⁰³ a jobboldali fő hadvezért az udvarhoz. Ekkor a ganlu /kan-lu/¹⁸⁰⁴ periódus első éve volt (53).

Ezekről a folyamatokról a benji-ben /pen-ki/ még ezeket olvassuk.

A negyedik év első holdjában (54) Hunia danhu-ja /tan-hu, tan gjuo/ alattvalónak¹⁸⁰⁵ nyilvánította magát, öccsét, a gjuk-lua [yuli, jü-li] királyt pedig elküldte a császár udvari szolgálatába. Mivel a megerősített határvidékeken már nem voltak kalandozások, az ottani garnizonok erejét két tizeddel (vagy két tizedre?) csökkentették. A ganlu /kan-lu/ periódus első évében (53), az első holdban, Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ egyik fiát, Gyu-glyu-gjo-dhang-ot [Zhulouqitang, Csu-lou-k'i-t'ang], a baloldali bölcs királyt elküldte a császár udvari szolgálatába. Télen a hun danhu /tan-hu, tan-gjuo/ az öccsét, a baloldali bölcs királyt küldte el az udvarba, hogy a (következő újévre vonatkozó) szerencsekívánatokat átadja.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/b. fejezete ezután így folytatódik.

A következő évben (52) Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a Wuyuan /Wu-jüan/ (Yulin /Jü-lin/) erődnél kopogtatott, és azon kívánságát nyilvánította ki, hogy a harmadik év első holdjában (51) megjelenhessen a császári audiencián. A Han-udvar Han Chang-ot /Han Cs'ang/¹⁸⁰⁶, a szekerek és a lovasok főparancsnokát küldte elébe, aki mindabban a hét prefektúrában, ahol keresztül kellett vonulnia, kétezer

¹⁸⁰² 銖婁渠堂 Zhulouqitang, Csu-lou-k'i-t'ang, (régí ejtés: Gyu-glyu-gjo-dhang)

¹⁸⁰³ 駒于利受 Juyulishou, Kü-jü-li-sou, Csü-jü-li-sou (régí ejtés: Kju-gjo-líöd-gyok)

¹⁸⁰⁴ 甘露 ganlu, kan-lu

¹⁸⁰⁵ 臣 chen, cs'en

¹⁸⁰⁶ 韓昌 Han Chang, Han Cs'ang

lovast ajánlott fel számára, hogy az út mellett sorfalat álljanak. Az első holdban a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megjelent a Ganquan /Kan-k'üan/ palotában

Ez a név, amellyel korábban már találkoztunk, valószínűleg akkor is azt a jelenlegi vidéket jelölte, amely ezt a nevet viseli, Yan-an /Jen-an/¹⁸⁰⁷ körzet déli részén.

az Eg Fiának az audienciáján. A Han-udvar egészen különleges ceremóniával tüntette ki s a fejedelmek meg a királyok¹⁸⁰⁸ helye felett foglalhatott helyet, a heroldok pedig nevének kiejtése nélkül „alattvalóként”¹⁸⁰⁹ jelentették be.

A császár jelenlétében valakinek a nevét ki nem mondani, a legnagyobb megtiszteltetést jelentette a név viselője számára!

A császár neki ajándékozott egy szertartási ruhát, sapkával, övvel, egy arany pecsétet¹⁸¹⁰, pecsétkendővel¹⁸¹¹, amely li-növényből¹⁸¹² nyert anyaggal volt megfestve, ezen kívül jáspisból készített tárgyakat, egy kardot, egy öves szablyát, egy íjat, négy köteg nyílvezzővel, tíz darab díszlánczát, egy kényelmes kocsit, egy nyerget és kantáratot, 15 lovat, 20 font aranyat, 200 000 pénzérmét, 77 darab köntöst és ruhát, 8000 darab arannyal szegélyezett, hímzett, virágokkal átszőtt selymet és vékony selymet, különböző fajta posztókkal együtt, végül 6000 font fonatlan selymet.

Amikor a ceremónia véget ért, követeket küldtek ki, akik együtt utaztak a danhuval /tan-hu, tan-gjuo/, majd azután Changping-ban /Cs'ang-p'ing/¹⁸¹³ vele töltötték az éjszakát, miközben a császár Ganquan-ból /Kan-k'üan/ a Chiyang-i /Cs'e-jang/¹⁸¹⁴ palotájába vonult

Ez egy járási székhely, amely a jelenlegi Jingyang-nak /King-jang/¹⁸¹⁵ felel meg.

és ott tartózkodott. Amikor azután útközben a császár a hegyek felé Changping-ba /Cs'ang-p'ing/ érkezett, úgy rendelkezett, hogy a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ ott nem kell őt köszöntenie, hanem a tang-gho [danghu, tang-hu] és a kíséretében lévő valamennyi miniszter álljon sorba és megnézheti őt. A barbár népek főemberei és fejedelmek, a Han Birodalom fejedelmek és királyai, szám szerint tízezrek, a Wei-en¹⁸¹⁶ keresztül vezető híd túloldalán utolérték a menetet. Akkor az út mindkét oldalán sorfalat álltak s amint a császár a hidra ért, egy emberként kiáltották valamennyien: „Tízezer évig!”

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ (Chang'an-ban) ideiglenes rezidenciába¹⁸¹⁷ költözött s egy hónapig ott tartózkodott. Amikor azután a császár visszaküldte őt a birodalmába, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ önmagától azt az óhaját fejezte ki, hogy Guanglu /Kuang-lu/ erődnél (-falnál?)¹⁸¹⁸ telepedhessen le, és szükség esetén védelmezhesse a Han-dinasz-

¹⁸⁰⁷ 延安 Jan'an, Jen-an

¹⁸⁰⁸ 侯 hou, hou

¹⁸⁰⁹ 臣 chen, cs'en

¹⁸¹⁰ 璽 xi, hi, hszi

¹⁸¹¹ 綬 shou, sou

¹⁸¹² 戾 li, li

¹⁸¹³ 長平 Changping, Cs'ang-p'ing

¹⁸¹⁴ 池陽 Chiyang, Cs'e-jang

¹⁸¹⁵ 涇陽 Jingyang, King-jang, Csing-jang

¹⁸¹⁶ 渭 Wei, Wei

¹⁸¹⁷ 邸 di, ti, (ez a szó egy olyan – rendszerint pazar palotának megfelelő – épületet vagy épület együttest takar, amelyet egy adott jeles személyiség jövetele előtt, kifejezetten annak elszállásolására emeltek, megépítésére egyébiránt nem került volna sor)

¹⁸¹⁸ 塞 sai, szai

tiának a „Meghódolás elfogadása” városát. A Han-udvar ekkor Dai Changle-t /Tai Cs'ang-lö/¹⁸¹⁹, Gaochang /Kao-csang/ fejedelmével és a gárdacsapatok főparancsnokával, Dong Zhong-gal /Tung Csung/¹⁸²⁰, valamint Han Chang-gal /Han Cs'ang/, a harci kocsik és a lovasok főparancsnokával együtt elküldte 16 000 lovassal és a határprefektúrákban élő több, mint ezer harcossal és lóval, hogy Shuofang /Suo-fang/ határerődítményen túl a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ kíséretül szolgáljanak. A császár azt is parancsba adta, hogy Dong Zhong /Tung Csung/ és a többiek maradjanak a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ védelmére, és segítsenek neki azoknak a megbüntetésében, akik nem hódolnak meg neki. A határvidékről pedig szállítsanak ki élelmezés céljára gabonát, rizst, főtt és szárított állapotban, összesen mintegy 34 000 vékával.

Az a közlés, hogy Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] Shuofang-on /Suo-fang/ és Kieg-luk-on [Jilu, Ki-lu] keresztül, császári segédcsapatokkal tért haza, valószínűvé teszi, hogy saját népét a Huanghe /Huang-ho/ kanyarulatától északnyugatra vagy északra hátrahagyva, a népet most a Guanglu /Kuang-lu/ falához és a „Meghódolás elfogadásának” városához vagy falához szándékozott vezetni, hogy az őseinek, a Huhhot-út által átszelt területét ismét birtokba vehesse. Együtt a Han Birodalommal, kéz a kézben akarta attól fogva megvédeni azt Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] testvére ellenében, aki az Orchomnál kormányzott. A Han-nal kötött szövetsége tehát az ő mentőhorgonya lett, a népe pedig ütköző állammá vált a Han számára Tjed-tjeg-gel [Zhizhi, Csi-csi] szemben. Így érthetjük meg tehát teljesen, miért kereste ő a boldogulását a Han-dinasztiának való meghódolásban, akit egyfelől Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi], másfelől a Han Birodalom fenyegetett. S azt is, hogy a Han-udvar ilyen örömmel ment bele az ő meghódolásának az elfogadásába s hogy az Ég Fia személyesen, oly nagy távolságra, elébement a birodalmi fővárosból, zászlókkal és lobogókkal. Ezáltal olyan megtiszteltetésben részesítette, amilyenben ősidők óta egyetlen barbár fejedelemnek sem volt még része!

Mielőtt ez az állásfoglalás kialakult volna a Huniában uralkodó zűrzavarokról, az udvarban egészen más politika jutott szóhoz. Abban a meggyőződésben, hogy a Hun Birodalomban a hatalom teljesen szétesett, felvetődött a kérdés: nincs-e itt az ideje annak, hogy végre tökéletes munkát végezzenek északon és fegyveres erővel teljesen meghódítsák azt? Xiao Wangzhi /Hiao Wang-cse/¹⁸²¹ a tudós, a meghódított barbárok ellátásának minisztere¹⁸²² azonban minden erejével küzdött az ilyen hadjárat ellen s ő volt az az ember, aki rábeszélte a császárt, hogy Ho-han-zja-t [Huhanye, Hu-han-je] különlegesen nagy megtiszteltetésben részesítse.

Erről részleteket olvashatunk a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 78. fejezetében.

A wufeng periódusban Huniában nagy zűrzavar uralkodott. A legtöbb császári tanácsadó kijelentette, hogy a hunok oly sokáig és annyi bajt okoztak, hogy most ki kellene használni az összeroppanását és a zavarokat arra, hogy haderőt felállítva kiirtsák őket. Császári rendelet írta elő, hogy a hadügyek legfőbb igazgatója¹⁸²³ s egyben a harci szekerek és a lovasság tábornoka, Han Zeng /Han Ceng/, a zhuli /csu-li/ (-hivatalnok) Zhang Yanshou /Csang Jen-sou/¹⁸²⁴, a guangluxun /kuang-lu-hün/ (-hivatalnok) Yang

¹⁸¹⁹ 戴長樂 Dai Changle, Tai Cs'ang-lö

¹⁸²⁰ 董忠 Dong Zhong, Tung Csung

¹⁸²¹ 蕭望之 Xiao Wangzhi, Hiao Wang-cse, Hsziao Vang-cse

¹⁸²² 大鴻臚 da honglu, ta hung-lu

¹⁸²³ 大司馬 da sima, ta sze-ma

¹⁸²⁴ (諸吏) 張延壽 (zhuli) Zhang Yanshou, (csu-li) Csang Jen-sou

Yun /Jang Jün/¹⁸²⁵ valamint a fő istálló- és harci-kocsi-mester Dai Changle /Tai Cs'ang-lő/ szerezzé be Xiao Wangzhi /Hiao Wang-cse/ tanácsát. Ő azt mondta:

„Amint a Chunqiu-ból /Cs'un-k'iu/ tudjuk, a Jin-beli /Kin/¹⁸²⁶ Shigai /Si-kai/¹⁸²⁷ épp egy sereggel kerekedett fel, hogy megtámadja Qi-t /K'i/¹⁸²⁸, amikor megtudta, hogy meghalt annak az államnak a fejedelme. Ekkor összegyűjtötte a seregét és visszavonult, mert nemeslelkű férfiú¹⁸²⁹ volt, s azt tartotta, legfőbb kötelessége, hogy ne fordítsa a fegyverét azok ellen, akik gyászolnak.

Lásd: Chunqiu /Csun-k'iu/, Xiang /Hiang/¹⁸³⁰ fejedelmének 19. éve (554) s az erre vonatkozó Gongyang /Kung-jang/ kommentárt.

Véleményem szerint ez nagylelkű tett volt, amely elég volt arra, hogy a gyászoló fiút rávegye a meghódolásra s ez a nagy igazságosság meghatotta a fejedelmek szívét.

Az előző danhu /tan-hu, tan-gjuo/ (Ok-gjan-gju-tieg [Ouyanjudi, Ou-jen-kü-ti]) vágódott a mi kultúránk után s volt érzéke a mi kiválóságaink iránt. Ezért a császár öccsének nevezte magát és követeket küldött, akik békés viszonyt kértek. A négy tenger közötti egész világ el volt ragadtatva ettől s nem volt olyan barbár nép, amely erről ne szerzett volna tudomást. Sajnos azonban, mielőtt még tisztelettel átvehette volna tőlünk a megállapodást, lázadó miniszterei megölték. Ha most a népét fegyverrel megtámadjuk, akkor ugyan kihasználjuk az ott uralkodó zűrzavart, és az ő szerencsétlenségükből kovácsolunk magunknak szerencsét, csakhogy az esetben biztosan el fognak menekülni s az igazságtalan hadjárat csak eredménytelen erőfeszítés marad számunkra. Küldjünk hozzá egy követet, aki vigasztalja őt és érdeklődik a gyásza iránt, és nehéz helyzetében támogassuk őt, segítsük a szorongattatásában. A négy világtáj barbárai mindannyian hallani fognak erről s olyan nagyra fogják értékelni a Középső Birodalom emberszeretetét és igazságosságát, hogy egymás után eljönnek majd jóindulatunkban részesülni. Ha sikerül őt visszaültetnünk a trónjára, akkor egészen biztos, hogy a császár alattvalójává nyilvánítja magát, meghódol és engedelmeskedik neki s ez a siker a császári áldás csúcsa lesz.”

A császár elfogadta a tanácsot és később még haderőt is küldött Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ védelmére és a nyugalom helyreállítására birodalmában...

Mivel Ho-ha-zja [Huhanye, Hu-han-je], Hunia danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ el akart jönni audienciára, a császár megparancsolta a magas minisztereknek, hogy a megfelelő ceremóniát dolgozzák ki. Huang Ba /Huang Pa/¹⁸³¹, birodalmi cenzor és Yu Dingguo /Jü Ting-kuo/¹⁸³², a birodalmi ügyek biztosa erről a következőképpen nyilatkozott:

„Az ókori szentséges uralkodók intézményei az által árasztottak áldásokat¹⁸³³, hogy olyan ceremóniákat rendeztek, amelyek a birodalmi fővárost a birodalom fölé, a birodalmat pedig a barbárok fölé emelték. Azok az áldások, amelyeket Felséged teremt, egé-

¹⁸²⁵ 楊惲 Yang Yun, Jang Jün

¹⁸²⁶ 晉 Jin, Kin, Csin

¹⁸²⁷ 士匄 Shigai, Si-kai

¹⁸²⁸ 齊 Qi, K'i

¹⁸²⁹ 君子 junzi, kün-ce, csün-ce

¹⁸³⁰ 襄 Xiang, Hiang, Hsziang

¹⁸³¹ 黃霸 Huang Ba, Huang Pa

¹⁸³² 于定國 Yu Dingguo, Jü Ting-kuo

¹⁸³³ 德 de, tő

szen betöltik a világmindenséget, és ragyogásuk körülveszi a négy világtájt úgy, hogy a Hun Birodalom danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ átengedi magát a befolyásának s annyira áhítózni fog kultúrát teremtő ereje után, hogy drágaságokat tisztelettel felajánlva eljön az audienciára kifejezni szerencsekívánatait. Ilyesmi ősidők óta nem fordult elő. A ceremónia tehát feleljen meg annak, ami a legfőbb fejedelmeknek ¹⁸³⁴ kijár, és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ foglalja el a rangban közvetlenül nekik megfelelő helyet.”

Xiao Wangzhi /Hiao Wang-cse/ azonban a következő véleményt képviselte:

„A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ északon nem közvetlenül kapcsolódik hozzánk, birodalma tehát egyenlő fél ¹⁸³⁵ a miénkkel szemben. Nem az alávetett fejedelmeket megillető ceremóniával kell tehát fogadnunk, hanem a helye magasabb kell legyen a legmagasabb fejedelménél. Ha a külhoni barbárok a homlokukat a földhöz ütögetik és »védelmezendő birodalmaknak« ¹⁸³⁶ nevezik magukat, akkor a Középső Birodalom mindig engedékeny és nem veti maga alá őket. Ez a helyes módszer arra, hogy legyűrjük és féken tartsuk őket, ami azt a szerencsét biztosítja nekünk, amit csakis az önzetlenség ¹⁸³⁷ és a mindent átható befolyás ¹⁸³⁸

ez az Ég és minden jó császár két legfőbb tulajdonsága

teremthet meg. Ahol ilyen bizalomébresztő engedékenységgel viseltetik a barbárok ¹⁸³⁹ iránt, ott boldogság és áldás árasztja el a végtelen világegyetemet, így tehát ez az az eszköz, amely által a dinasztíának tízezernyi nemzetség időtartamában lesz része.” A császár ezt a tanácsot erényként fogadta és a következő rendelkezést hozta:

„Úgy tanultam, hogy azok a dolgok, amelyeket az ókori öt császár és a három király* tanítása és kultúrája nem tartalmazott, az uralkodásban nem jöhetnek szóba. Hunia danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ most Észak védelmezendő birodalmává nyilvánította magát s az esztendő első újholdjakor meg fog jelenni az udvarnál. Ez ideig az én áldásaim nem értek el odáig, hogy egészen elboríthatták volna őt

magyarán: Eddig nem tudtam őt a hatalmam alá hajtani.

Arra nagyon ügyeljetelek ¹⁸⁴⁰, hogy a vendégekre vonatkozó ceremóniában úgy bánjatok vele, hogy ő a legfőbb fejedelmek feletti helyet foglalja el. A heroldok »alattvalóként« ¹⁸⁴¹ jelentsék be, de a nevét ne ejtsék ki!”

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/b. fejezete (4. lap) most a következőket jelenti:

Ugyanabban az évben (51) követet küldött Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu /tan-hu, tan-gjuo/, aki adót ajánlott fel, a Han-udvar pedig (ezt) nagy megbecsüléssel kezelte. Amikor azonban a következő évben (50) mind a két danhu /tan-hu, tan-gjuo/ egyszerre küldött követeket, akik megjelentek az audiencián és adót hoztak, a Han-udvar nagyobb tiszteletet nyilvánított Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je], mint a másik iránt.

¹⁸³⁴ 諸侯王 zhu hou wang, csu hou wang

¹⁸³⁵ 敵 di, ti

¹⁸³⁶ 藩 fan, fan

¹⁸³⁷ 謙 qian, k'ien

¹⁸³⁸ 享 xiang, hsiang, hsziang

¹⁸³⁹ 蠻貉 man mo, man mo

¹⁸⁴⁰ 其 qi, k'i

¹⁸⁴¹ 臣 chen, cs'en

* Az öt legendás császárról és a három ősi dinasztia királyairól van szó.

A rákövetkező évben (49) Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] ismételten eljött az udvarba s ott ugyanazzal a szertartással és ugyanazokkal az ajándékokkal fogadták, mint az első látogatásakor, de azon felül még 110 ruhadarabot, 9000 brokát és egyéb selymet és 8000 font megfontatlan selymet kapott. Mivel az országában a Han Birodalom megszálló csapatai állomásoztak, ezúttal nem adtak mellé lovasságot.

3. TJED-TJEG [ZHIZHI, CSI-CSI] NYUGATI HUN BIRODALMAT ALAPÍT

A 94/b. fejezet elsősorban Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] bátyjának van szentelve, aki – amint már említettük – megverte (az öccsét), birtokába vette a sivatag északi részén a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ rezidenciáját és ott letelepedett. Ezáltal tehát bevezet bennünket Közép-Ázsia történetébe, ahol Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] hódítóként és uralkodóként lépett fel és nagy birodalmokat hajtott uralma alá.

Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kezdetben azt hitte, hogy Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] csupán azért hódolt meg a Han-dinasztiának, mert gyenge haderejével nem volt képes visszatérni (az orduba). Haderejét ezért haladéktalanul nyugatra vezette, hogy megtámadja és elfoglalja a jobboldali területeket.

Oda menekült korábban Dhuo-ghi [Tuqi, T'u-k'i] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ egyik öccse, aki kezdetben Ho-han-zja-nál [Huhanye, Hu-han-je] volt udvari szolgálatban, maga mellé állította két bátyja haderejének a maradékát, néhány ezer főt és kikiáltotta magát Jer-liöd-mjok [Yilimu, Ji-li-mu]¹⁸⁴² danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/. Útközben összehatalálkozott Tjed-tjeg-gel [Zhizhi, Csi-csi], csata alakult ki, amelyben Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] megölte őt, harcosait a saját hadseregével egyesítette, amely most már több, mint 50 000 embert számlált. Amikor aztán azt tapasztalta, hogy a Han-dinasztia Ho-han-zja-t [Huhanye, Hu-han-je] hadinépével és gabonával támogatja, a jobboldali területeken maradt, mert azt gondolta, hogy az ereje ilyen körülmények között nem lenne elég (a tulajdonképpeni) Hunia legyőzéséhez. Akkor tovább vonult nyugat felé, egészen Wusun közelébe, mert ezzel a néppel akarta egyesíteni az erőit.

Ebből a célból Uo-dzjog-dho [Wujiutu, Wu-kiu-t'u]¹⁸⁴³ követeket küldött a kis kvön-miár-hoz [kunmi, k'un-mi]. Uo-dzjog-dho [Wujiutu, Wu-kiu-t'u], aki számára világos volt, hogy Ho-han-zja-t [Huhanye, Hu-han-je] a Han Birodalom támogatja, Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] viszont a Han Birodalom elől menekülő ellenség, elhatározta, hogy megtámadja őt és ezzel a Han-ház kezére dolgozik. A követet megölte és a fejét beszolgáltatta az általános oltalmazó úr rezidenciájába és Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] ellen 8000 lovas küldött hadba. Ő tehát Wusun nagy haderejével találta magát szembe, a követe pedig nem jött vissza. Így tehát a csapatait Wusun ellen vezette és megverte azt. Azután északnak fordult és megtámadta Uo-kjat-ot [Wujie, Wu-kie]¹⁸⁴⁴ (Uo-kjat = Ujúria). Amikor Uo-kjat-ot [Wujie, Wu-kie] is legyőzte, hadaival nyugat felé fordult

¹⁸⁴² 伊利目 Yilimu, Ji-li-mu, (régi ejtés: I/Jer-liöd-mjok)

¹⁸⁴³ 烏就屠 Wujiutu, Wu-kiu-t'u, Vu-csiu-tu (régi ejtés: Uo-dzjog-dho)

¹⁸⁴⁴ 烏揭 Wujie, Wu-kie, Vu-csie (régi ejtés: Uo-kjat)

és megverte Kien-hun-t [Jiankun, Kien-k'un]¹⁸⁴⁵ (Kirgízia). Azután északra fordult és legyőzte a tieng-lieng-eket [dingling, ting-ling]¹⁸⁴⁶. Miután pedig ezt a három birodalmat egyesítette az uralma alatt, hadait többször is Wusun ellen fordította és mindig győzött. Kien-hun [Jiankun, Kien-k'un] a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvarától kelet felé feküdt 7000 li távolságra, Kjo-szjör-től [Jushi, Kü-si] viszont dél felé 5000 li-re. Tjed-tjeg [Zhizhi, Csicsi] itt telepedett le, itt volt a rezidenciája¹⁸⁴⁷.

Igy tehát Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] birodalma mellett, amely kínai uralom alá helyezte magát, kialakult egy **nyugati hun birodalom**, mégpedig főként olyan népekből, amelyek korábban már Bator [Maodun, Mao-tun] alávetettjei voltak. A szöveg szerint Ujgúria Wusun-tól északra feküdt s valószínűleg kiterjedt Kobdo-ra, Tarbagatájra és Szemipalatyinszkra. Ettől nyugatra laktak a kirgizek, ettől északra a tieng-lieng-ek [dingling, ting-ling], amely minden bizonnyal az Irtis földjének felelt meg. Ha Urga-tól vagy az Orchontól lemérjük a 7000 li-t, Kjo-szjör-től [Jushi, Kü-si] avagy Turfántól pedig az 5000 li-t, akkor azt találjuk, hogy a távolság körülbelül megfelel a mai Kirgizának.

Tjed-tjeg-nek [Zhizhi, Csicsi] a Wusun-nal való összezsapását illetően meg kell még említenünk, hogy – a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 96/b. fejezetének Wusun-ra vonatkozó történelmi közlése szerint – ez a (wusun) birodalom, a Han Birodalom befolyása és fennhatósága alatt, két részre esett szét. Az egyiket az Iszik-kul-tól délre fekvő, Csja-kuk [Chigu, Cs'e-ku]¹⁸⁴⁸ fővárosból kormányozták, ahol Nyvan-kjuöd-mia [Yuanguimi, Jüan-kui-mi]¹⁸⁴⁹ nagy kvön-miar [kunmi, k'un-mi] uralkodott, a másik az Északi-hegységben, Beishan-ban /Pei-san/¹⁸⁵⁰ feküdt és a kis kvön-miar [kunmi, k'un-mi] uralma alatt állt. Az ide vonatkozó szövegeket a II. rész XV. fejezetében hozzuk.

4. HO-HAN-ZJA [HUHANYE, HU-HAN-JE] ISMÉT MEGLÁTOGATJA A RÉGI REZIDENCIÁJÁT

Nem sokkal azután, hogy Yuan /Jüan/¹⁸⁵¹ császár trónra lépett (Kr. sz. előtt 48. január 27.), Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] írásban közölte a császárral, hogy a népe nagy hiányoktól szenved, mire a Han elrendelte, hogy Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) és Wuyuan /Wu-jüan/ prefektúrákból 20 000 véka gabonát juttassanak el hozzájuk.

A 48. évnél a benji /pen-ki/ azt jelenti, hogy a birodalmi fővárostól keletre fekvő prefektúrákban a nyár folyamán rossz volt a termés, nagy hiány és halandóság uralkodott, a kilencedik hónapban pedig ugyanezeket a vidékeket nagy áradások sújtották. Majd ezt követően ezt olvassuk:

A nyolcadik holdban Shang prefektúra s a vazallus államok alávették magukat a huk-nak s több, mint 10 000 lakos átment a Hun Birodalomba.

¹⁸⁴⁵ 堅昆 Jiankun, Kien-k'un, Csien-kun (rég. ejtés: Kien-kuön, de a szerző De Groot szerint a második írásjegy esetében a Kangxi szótár útmutatása az irányadó, így annak ejtése: hun)

¹⁸⁴⁶ 丁令 dingling, ting-ling, (rég. ejtés: tieng-lieng)

¹⁸⁴⁷ 都 du, tu

¹⁸⁴⁸ 赤谷 Chigu, Cs'e-ku, (rég. ejtés: Csja-kuk)

¹⁸⁴⁹ 元貴靡 Yuanguimi, Jüan-kui-mi, (rég. ejtés: Nyvan-kjuöd-mia). Érdekességgént megjegyzendő, hogy e két név utolsó tagja (kjuöd-mia) mily nagy hasonlóságot mutat az illető titulusával: kvön-miar.

¹⁸⁵⁰ 北山 Beishan, Pei-san

¹⁸⁵¹ 元 Yuan, Jüan

Ez az elvándorlás valószínűleg az éhínség következménye volt s arra mutat, hogy Shang prefektúra, amely megfelel a jelenlegi Shenxi /Sen-hi/ északkeleti részének, s régtől fogva a barbárok lakták, a mondott időben olyan lakossággal rendelkezett, amely igen közel állott a barbárokhoz.

Mivel most (Tjed-tjeg azaz Zhizhi/Csi-csi) igen nagy távolságban lakott, azon kívül pedig nagyon zokon vette a Han-dinasztiától, hogy Ho-han-zja-t [Huhanye, Hu-han-je] a védelmébe vette, követeket küldött a császárhoz egy levéllel, amelyben az udvari szolgálatban álló fiát visszakövetelte. A Han-udvar erre elküldte Gu Ji-t /Ku Ki/¹⁸⁵², hogy adja át a fiát, Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] azonban megölte Gu Ji-t /Ku Ki/.

A benji-ben /pen-ki/ ezt olvassuk:

A chuyuan /cs'u-jüan/ periódus¹⁸⁵³ ötödik évében télen (44) a 12. holdban Gu Ji-t /Ku Ki/, a helyőrségi hadügyek igazgatóját Huniába küldték, de nem tért vissza.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/b. fejezet így folytatja:

Mivel a Han-udvar egy szót sem hallott Gu Ji /Ku Ki/ felől, azoktól a hunoktól érdeklődtek, akik meghódoltak s így megtudták, hogy az orduban (Ho-han-zja-nál?) azt hallották, hogy az egész követséget megölték. Amikor azután Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] követei érkeztek a Han-udvarhoz, kijelentéseiket nyomban jegyzőkönyvbe vették s mindegyiküket igen keményen felelősségre vonták. A rákövetkező évben a Han-ház a harci kocsik és a lovasság főparancsnokát, Han Chang-ot /Han Cs'ang/ és a guanglu /kuang-lu/ vezírt, Zhang Meng-et /Csang Meng/¹⁸⁵⁴ küldte el Ho-han-zja-hoz [Huhanye, Hu-han-je], hogy a fiát, aki a császári udvar szolgálatában állt, visszavigyék neki, s ennek során vizsgálódjanak Gu Ji /Ku Ki/ után. Csak azzal lehetett megakadályozni, hogy Ho-han-zja-ban [Huhanye, Hu-han-je] bizalmatlanság ébredjék (a Hannal szemben), hogy elengedték neki az (állítólagos) büntette miatti büntetést.

Han Chang /Han Cs'ang/ és Zhang Meng /Csang Meng/ figyelmét ez alkalommal nem kerülte el, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ népe teljes erejét újból visszanyerte, felélte a megerősített határok mentén a vadállományt, így a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ immáron elég erős lett ahhoz, hogy megvédje magát s már nem kellett félnie Tjed-tjeg-től [Zhizhi, Csi-csi]. Tanácskozásra összehívta a birodalom nagyjait s a többség azt tanácsolta neki (a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/), hogy térjenek vissza a sivatag északi részébe. Miután az északra történő elvonulás után nehezebb lett volna sakkban tartani őt, Han Chang /Han Cs'ang/ és Zhang Meng /Csang Meng/ a következő szövegű eskü-szerződést kötötte vele: „Mostantól minden időre a Han és a Hun egyetlen nemzetséggé egyesül, hogy az elkövetkező nemzedékek révén egymást meg ne csalják, meg ne támadják. Amennyiben lopások vagy rablások történének, erről értesítik egymást, büntetést szabnak ki és megfelelő kártérítést fizetnek. Ha betörések történnek, hadi népet állítanak fel, hogy segítsék egymást. Ha akár a Han, akár a Hun Birodalom merészelné elsőként megszegni ezt a szerződést, az Ég minden büntetése szálljon rá! Kivétel nélkül minden nemzedék leszármazottai tartsák meg ezt az esküt!” Han Chang /Han Cs'ang/, Zhang Meng /Csang Meng/ és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, a minisztereivel Hunia Nok

¹⁸⁵² 谷吉 Gu Ji, Ku Ki, Ku Csi

¹⁸⁵³ 初元 chuyuan, cs'u-jüan

¹⁸⁵⁴ 張猛 Zhang Meng, Csang Meng

[Nuo, No]¹⁸⁵⁵ folyójától keletre felmentek egy hegyre, ott leöltek egy fehér lovat egy kieng-glog [jinglu, king-lu]¹⁸⁵⁶ késsel, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kim (kim avagy jin/kin, am. : arany) lyuk-liör-rel [liuli, liu-li]¹⁸⁵⁷ megkeverte a bort, és Rouzhi /Zsou-cse =Jüe-csi/ királyának feje, amelyet Laoshang danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ütött le, szolgált ivóedényként s így együtt megitták a véresküt.*

Ying Shao /Jing Sao/ szerint a kieng-glog [jinglu, king-lu]-kés egy drága kés vagy kard¹⁸⁵⁸ a hunoknál, a lyuk-liör [liuli, liu-li] pedig egy rizskanal¹⁸⁵⁹. Minden bizonnyal hun szavakkal van itt dolgunk. Vajon a kés nem azt jelentette-e, hogy az esküszegő kard által vesszen el? Ez a mondat¹⁸⁶⁰, azaz, hogy közösen megitták a véresküt, azt mutatja, hogy a bort összevegyítették a levágott fehér ló vagy az esküt tevők vérével.

Amikor Han Chang /Han Cs'ang/ és Zhang Meng /Csang Meng/ ismét hazatértek és beszámoltak a császárnak, a magas miniszterek és a tanácsnok urak a következő véleményen voltak: „A danhu /tan-hu, tan-gjuo/, aki a határaink védelmében egy oltalmazandó államot¹⁸⁶¹ kormányoz, már nem lehet veszélyes számunkra akkor sem, ha északra elvonul. Han Chang /Han Cs'ang/ és Zhang Meng /Csang Meng/ önkényesen kötötték meg a Han-dinasztia összes nemzedékének és utódaiknak a kezét a barbárokkal tett esküvel, s képessé tették a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ arra, hogy az Égbe kiáltsa panaszait, amellyel a Han Birodalomra rosszat hozhat. Szégyent hoztak tehát a dinasztíára és megsértették Őfelsége méltóságát. Ez az eskü nem maradhat érvényben! Küldecsenek tehát követek oda, akik áldozat bemutatásával kijelentsék az Égnek, hogy ezt a barbárokkal kötött esküt visszavonják. Han Chang /Han Cs'ang/ és Zhang Meng /Csang Meng/ küldetése tehát semmi jót sem eredményezett, sőt a legsúlyosabb tao-nélküliséget követték el.”

A császár azonban kicsinek találta a vétségüket s hozzáfűzte, hogy mind a két férfiú váltságdíjjal megváltható büntetésre legyen ítélve, az esküszöveget pedig nem kell semmissé tenni.

Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] végül is északra vonult s ott állította fel (az Orchoonnál) az udvarát, és a nép lassan meghódolt neki. Így újra helyreállt a béke a birodalomban.

¹⁸⁵⁵ 諾 Nuo, No, (régi ejtés: Nok)

¹⁸⁵⁶ 徑路 jinglu, king-lu, csing-lu (régi ejtés: kieng-glog). Bárdi László lektori véleménye szerint ez az eszköz a rövid nyelvű rituális bárdal volna azonos, melynek nyele és feje általában azonos anyagból (fém, jade, stb.) készült

¹⁸⁵⁷ 金留犁 jin liuli, kin liu-li, csin liu-li. Megjegyzés: 金 a jin/csin am.: arany, mely valószínűleg nem a hun szó része, hanem abban az értelemben áll, amit kínaiul jelent: arany; a 留犁 liu-li régi ejtése: lyuk-liör, s ez a két tag jelentené hun nyelven magát a kanalat. Továbbá, a mongoloknál az áldozó kanál, mellyel az áldozati bort kevergetni szokták volt, kilenc lyuk van. Mongolul az áldozó kanál neve egyébként dzsuguli vagy **dzsukuli**. Valószínűleg e szövegben is lyukas kanállal van dolgunk, s megdöbbenő az egybeesés a hun szó – **lyuk**-liör – első tagjával.

¹⁸⁵⁸ 寶刀 bao dao, pao tao

¹⁸⁵⁹ 飯匕 fanbi, fan-pi

¹⁸⁶⁰ 共飲血盟 gong yin xue meng, kung jin hüe meng, kung jin hszüe meng

¹⁸⁶¹ 藩 fan, fan

* vérszerződést (B. L.)

**TJED-TJEG [ZHIZHI, CSI-CSI] BUKÁSA,
Kr. sz. előtt 36**

Lábás bronz üst Kargalinkából, Almati környékéről

◀ AZ ELŐLSŐ OLDALON: nemez nyeregtakaró részlete a pazyriki 2. kurgánból

A követség meggyilkolása után Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] bűnösnek érezte magát a Han Birodalommal szemben, és mivel tudta, hogy Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] ereje újból megnövekedett, várta a támadást, ezért elhatározta, hogy még messzebbre vonul. Ebben az időben Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] királya, akit Wusun gyakran keményen szorongatott, jabgujával a következőt határozta el: Hunia egy nagy birodalom, amelynek eddig Wusun engedelmeskedett s alá volt neki rendelve. Most Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ kívülről fenyegetik és veszélyeztetik, őt kell tehát ide hívnunk és a keleti határvidéken letelepítenünk, akkor a mi haderőnk velük szövetségben meghódítja Wusun-t s őt tesszük meg ott uralkodónak. S akkor Hunia részéről sem ér majd baj bennünket.

Mindjárt követséget küldtek Kien-hun-ba [Jiankun, Kien-k'un] (Kirgusz), hogy ezt a tervet megvitassák Tjed-tjeg-gel [Zhizhi, Csi-csi]. A Han-tól és Ho-han-zja-tól [Huhanye, Hu-han-je] való félelmében, valamint Wusun elleni megkeseredésében, Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] nagy örömmel üdvözölte Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] királyának javaslatát, a szövetséget rögtön megkötötték, ő a seregeit nyugat felé vezette, miközben Kang-kio [Kangju, Kang-kü] birodalma nagyjait elébe küldte, néhány ezer tevével, számmárral és lóval. Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] hordáira azonban rátört a hideg s így útközben tönkrementek, alig 3000 túlélő érte el Kang-kio-t [Kangju, K'ang-kü].

Később (36-ban) Gan Yanshou /Kan Jen-sou/¹⁸⁶² az általános oltalmazó úr és segéd-tisztje, Chen Tang /Cs'en T'ang/¹⁸⁶³ egy hadsereggel Kang-kio [Kangju, Kang-kü] ellen vonult, Tjed-tjeg-et [Zhizhi, Csi-csi-t] megölték és leütötték a fejét. Erről közléseket lehet találni Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ és Chen Tang /Cs'en T'ang/ életrajzaiban.

Nekünk tehát ezen tudósítások felé kell fordulnunk, amelyek a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 70. fejezetében találhatók. Előre bocsájtnak néhány jegyzetet a benji-ből /pen-ki/, amelyek áttekintést nyújtanak az elbeszélendő eseményekről.

A jianzhao /kien-csao/¹⁸⁶⁴ periódus harmadik évének őszén (36) a megbízott oltalmazó úr, aki a lovasság főparancsnoka volt, Gan Yanzhou /Kan Jen-csou/ és a mellé rendelt altábornok, Chen Tang /Cs'en T'ang/, császári megbízás nélkül csatába vitték az iker-központ¹⁸⁶⁵ altábornokának kormányzata alatt álló katonai kolóniák tisztjeit és

¹⁸⁶² 甘延壽 Gan Yanshou, Kan Jen-sou

¹⁸⁶³ 陳湯 Chen Tang, Cs'en T'ang

¹⁸⁶⁴ 建昭 jianzhao, kien-csao, csien-csao

¹⁸⁶⁵ 戊己 wuji, wu-ki, vu-csi

katonáit, valamint Nyugat (Turkesztán) egyik hu haderejét, hogy legyőzzék Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/. Télen leütötték a fejét s elküldték (azt) a birodalmi fővárosba, ahol a barbárok szálláshelyének kapujára kifüggesztették.

A negyedik év tavaszán, az első holdban (35) a császár, az előváros területén fekvő oltárnál áldozatot mutatott be az Égnek, az Ősök Templomában pedig az ősöknek s bejelentette Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megbüntetését. A birodalomban amnesztiát hirdetett, valamennyi minisztere hosszú életet kívánt neki. Az asztalra bort tettek és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ festett képét bemutatták a háremhölgyek¹⁸⁶⁶ hátsó palotájában.

Ami a két hadvezér életrajzát illeti, Gan Yanshou-ról /Kan Jen-sou/ mindössze 117 írás-jegy maradt, amelyek azt mondják el, hogy másik neve Junkuang /Kün-k'uang/¹⁸⁶⁷ volt, Yuzhi-ből /Jü-cse/¹⁸⁶⁸ származott, amely Beidi /Pei-ti/ prefektúrában fekszik, tehát a mostani Gansu /Kan-szu/ tartomány északkeleti részében. Lassan emelkedett fel Liaodong /Liaotung/ prefektúra kormányzói méltóságáig, majd végül a Nyugat általános oltalmazó ura és a lovasság főparancsnoka lett. A melléje rendelt Chen Tang /Cs'en T'ang/ altábornokkal együtt leütötte Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ fejét.

Ehhez a rövid jegyzethez csatlakozik azután Chen Tang /Cs'en T'ang/ életrajza, amely igen részletes írásmű, a Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ életéből való további részletek mellett egész sor részletet tartalmaz a Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] elleni háborúról, aminek következtében az ókori Közép-Ázsia legfontosabb forrásai közé sorolható. Először is azt tudjuk meg belőle, hogy Chen Tang /Cs'en T'ang/ második neve Zigong /Ce-kung/¹⁸⁶⁹ volt, hazája Shanyangban /San-jang/¹⁸⁷⁰ Xiaqiu /Hia-k'iu/¹⁸⁷¹, a jelenlegi Shandong /San-tung/ tartományban volt, továbbá azt, hogy ifjú korában szorgalmas tanulmányaival tüntette ki magát, ezért vették fel a birodalmi fővárosban állami szolgálatba.

Ezután ezt olvassuk:

(Chen Tang /Cs'en T'ang/ életrajzát Wylie adta ki a The Journal of the Anthropological Institute 1880. augusztusi számában a 49. oldaltól, ám számos rossz fordítása miatt a szöveg tudományosan használhatatlan!)

Miután ismételten kereste az alkalmat, hogy külföldre küldjék, végre a Nyugat általános oltalmazó ura segédtisztjévé és altábornokká nevezték ki és Gan Yanshou-val /Kan Jen-sou/ együtt elutazhatott.

Korábban, amikor még Xuan /Hüan/ császár uralkodott, Huniában felkelések és zavargások törtek ki, és öt danhu /tan-hu, tan-gjuo/ harcolt egymással az uralomért. Mind Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/, mind Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elküldte egyik fiát a Han-udvarhoz, a császár személyes szolgálatára. Miután a császár mind a két fiút fogadta, Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] maga is eljött a birodalmi fővárosba, alattvalónak nyilvánította magát és megjelent az udvarban az audiencián. Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] azt hitte, hogy Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] a veresége és a gyengesége miatt hódolt meg a dinasztiának,

¹⁸⁶⁶ 貴人 guiren, kui-zsen

¹⁸⁶⁷ 君況 Junkuang, Kün-k'uang, Csün-kuang

¹⁸⁶⁸ 郁郅 Yuzhi, Jü-cse

¹⁸⁶⁹ 子公 Zigong, Ce-kung

¹⁸⁷⁰ 山陽 Shanyang, San-jang

¹⁸⁷¹ 瑕丘 Xiaqiu, Hia-k'iu, Hszia-csiu

s hogy ezért, bizonyára, nem lenne képes a sivatag északi részébe visszahúzódni. Ezért aztán ő vonult északra és meghódította a jobboldali területet. Amikor azután a Han katonai erőt küldött Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] számára, Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] még messzebbre vonult nyugat felé, legyőzte Huo-kjat-ot [Hujie, Hu-kie] (Ujgúria), Kien-hun-t [Jiankun, Kien-k'un] (Kirusz) és Tieng-lieng-et [Dingling, Ting-ling], ezt a három birodalmat a saját uralma alatt egyesítette és ott hozta létre a rezidenciáját.

A Han-ház iránti elkeseredésében, amely Ho-han-zja-nak [Huhanye, Hu-han-je] védelmet adott, de neki nem adott segítséget, megkínózta és kigúnyolta a Han-udvar követeit, többek között Jiang Naishi-t /Kiang Nai-si/¹⁸⁷². Később, a chuyuan /cs'u-jüan/ periódus negyedik évében (45) egy követség által adót ajánlott fel, de visszakövetelte a császári szolgálatba állt fiát, ezzel szemben biztosította, hogy a területét a császári birodalomhoz kívánja csatolni. A Han ezért mérlegelte úgy, hogy a fiú kíséretével Gu Ji-t /Ku Ki/, a helyőrségi hadügyek igazgatóját küldi el. Gong Yu /Kung Jü/¹⁸⁷³, a birodalmi ügyek biztosa, és Kuang Heng /K'uang Heng/, a jeles tudós¹⁸⁷⁴ azt a nézetet képviselte, hogy „a barbár népeknek adott engedmények, ahogyan a Chunqiu /Cs'un-k'iu/ tanítja, egyetlen esetben sem elégitették ki azokat. Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] most a mi kultúránk felé fordul, de a szándékok, amelyek eközben eltöltik, nem láthatók világosan. Székhelye nagyon messze fekszik. A követ tehát a fiút csak a megerősített határokig kísérje el, onnan térjen vissza.” Erre Gu Ji /Ku Ki/ írásbeli beadvánnyal fordult a császárhoz a következő tartalommal:

„A Középső Birodalomnak kötelező és el nem évülő kötelességei vannak a barbárokkal szemben. A kérdéses fiút tíz évig neveltük és gondoztuk, elhalmoztuk kegyekkel és nagylelkű módon jótéteményekkel. Ha tehát én nyomós ok nélkül, útközben elválnék tőle, ahelyett, hogy hazavinném, vagyis ha innen nem messze, a megerősített határ-erődöknél visszafordulnék, akkor ez az ő számára azt bizonyítaná, hogy ellökjük őt magunktól s többé nem akarunk törödni vele. Tehát magunk lennénk az oka, ha ő az eddigi hajlandóságát és engedelmességét elveszítené, eddigi kegyeinket megvetné és a jövőben meggyűlölne minket. Ilyesmi nem felel meg a mi érdekeinknek. A tanácsadó miniszterek tekintetbe vették, hogy azok, akikkel szemben az előző követ, Jiang Naishi /Kiang Nai-si/ alul maradt s akik tudatában voltak fölényüknek, megkínózták és meggyötörték őt azzal a céllal, hogy megszegyenítsék és kigúnyolják – most tehát el akarják kerülni azt, hogy engem is ilyen gyötrellem érjen. De nekem abban a szerencsében lesz részem, hogy az erős és hatalmas Han-dinasztiától kapok megbízólevelet, és a bölcs és szent császár parancsai vezérelnek. Ezért mindenfelől gazdagon el fognak halmazni kegyekkel, úgyhogy azoknak az elvetemülteknek, akik arcátlanul fel akarnak lépni ellenem, nem lesz jó sorsuk. Ha ott mégis állati érzelmeket táplálnának és kegyetlenek lennének velem, akkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hosszú ideig súlyos bűnt fog magában hurcolni, olyan bűnt, amely szükségszerűen a messzeségbe űzi őt, ahonnan már nem merik megközelíteni határvidékeinket. Egyetlen követség feláldozása népünk száz tör-

¹⁸⁷² 江 迺 始 Jiang Naishi, Kiang Nai-si, Csiang Naj-si

¹⁸⁷³ 貢 禹 Gong Yu, Kung Jü

¹⁸⁷⁴ 博 士 匡 衡 boshi Kuang Heng, po-si K'uang Heng. (Lektori megjegyzés: a boshi /po-si/ 'udvari doktor', a legmagasabb vizsgafokozat birtokosa)

zse nyugalmáért, jó állami intézkedés lenne s ez kívánságom is. Remélem, hogy a fiút egészen a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvaráig kísérhetem.”

A császár az audiencián jelen lévőkkel ismertette ezt a szöveget. Gong Yu /Kung Jü/ óvást jelentett be s azt a nézetet képviselte, hogy a dinasztia minden bizonnyal megbánja majd Gu Ji /Ku Ki/ utaztatását s ez nehézséget fog okozni, ezért ne engedjék meg ezt neki. Mivel azonban Feng Fengshi /Feng Feng-si/¹⁸⁷⁵, a jobboldali tábornok a kiküldetés mellett volt, a császár megadta a jóváhagyását.

Amikor Gu Ji /Ku Ki/ elérte az utazása célját, Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ dühében megölette őt az egész követséggel együtt. Emiatt a Han Birodalommal szemben bűnösnek érezte magát. Amikor azután megtudta, hogy Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] ismét hatalomra tett szert, nyugatra vonult, Kang-kio-ba [Kangju, K'ang-kü]. Ennek a birodalomnak a királya hozzáadta feleségül a leányát és Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] viszonzásul az egyik lányát ajándékozta a királynak. Kang-kio [Kangju, Kang-kü] nagy megtiszteltetésben részesítette őt, mert azt remélte, hogy hatalmával támogatja őt más birodalmak bekebelezésében. Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] többször felhasználta az ő katonai erejét a Wusun-nal szembeni támadások alkalmával s mélyen behatolt ebbe a birodalomba, egészen Csjak-kuk [Zhigu, Cse-ku] városáig, lemészárolva és elhurcolva a lakosságot, elhajtvá az állatokat, miközben Wusun meg sem merte próbálni emberei és javai visszaszerzését. Nyugati határterületei kiürültek és elnéptelenedtek s több, mint ezer li távolságig nem lakta senki.

Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu /tan-hu, tan-gjuo/, birodalma nagysága miatt hatalmasnak, dicsőségesnek, fontosnak és nagyrabecsültnek érezte magát. Győzelmei feletti büszkeségében annyira felháborodott azon, amint Kang-kio [Kangju, Kang-kü] királya ceremónia nélkül (mint egyenrangúval) találkozott vele, hogy (Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] királyának a) leányát, több más előkelő személlyel és néhány száz alattvalóval együtt megölte és részben feldarabolt tagokkal a To-lad [Doulai, Tou-lai]¹⁸⁷⁶ folyóba vetette. Városfalak építésére népet gyűjtött össze, s a falak két év alatt, 500 ember mindennapos munkájával készen is lettek. Szétküldött követeket, hogy Hap-szora [Hesu, Ho-szu]¹⁸⁷⁷, Dawan-ra /Ta-wan/ és más birodalmakra évi adót vessen ki, s ezek nem merték az adót meg nem fizetni.

Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] tehát a valahol a Kirgiz-földön létrehozott rezidenciáját elhagyta s Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] hatalmasainak a kívánsága szerint ennek a birodalomnak a keleti részében telepedett le. Ez az áttelepülés az után történt, hogy Gu Ji /Ku Ki/ követségét megölette, ami valószínűleg Kr. sz. előtt 43-ban történt. Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] a mai Szamarkand és Taskent földjének felel meg és keleten valószínűleg kb. az Iszik-kulig terjedt ki, és ott Wusun-nal volt határos, amelynek fővárosa a Narin folyó forrásvidékén, az Iszik-kultól délre feküdt.

Mivel Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi], amint a szövegben olvasható, az új területről kiindulva pusztító betöréseket hajtott végre Wusun-ba, kétségtelen, hogy az Iszik-kultól nyugatra telepedett le. Így világos fénybe kerül a To-lad [Doulai, Tou-lai] folyó, amelynek partján végrehajtotta véres tettét a felesége és annak honfitársai ellen, s ahol új fővárosa feküdt. Ez csak

¹⁸⁷⁵ 馮奉世 Feng Feng-shi, Feng Feng-si

¹⁸⁷⁶ 都賴 Doulai, Tou-lai, (régí ejtés: To-lad)

¹⁸⁷⁷ 闐蘇 Hesu, Ho-szu, (régí ejtés: Hap-szo)

a Talasz lehetett. Mivel sz-re végződő kínai szavak nincsenek, a lasz átírására a lad [lai] hangzású írásjegy alkalmazása mutatkozott a legjobbnak.

Szövegünkben világosan kitűnik, hogy Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] Közép-Ázsia leghatalmasabb potentátja volt. Az a kegyetlenség, amellyel Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] királynak a leányával és ezen ország más nagyjai ellen fellépett, azt bizonyítja, hogy Kang-kio [Kangju, Kang-kü] feletti uralma nem látszólagos volt. Dawan /Ta-wan/ és Hap-szo [Hesu, Ho-szu] adófizetéssel ismerték el főségét. Dawan /Ta-wan/ Fergánának felel meg, Hap-szo-val [Hesu, Ho-szu] bizonyára azon nép országa azonosítható, akik Sztrabonnál és Tacitusnál **aorsz** (arzoae) néven szerepelnek, akik északon és keleten a Kaszpi-tengertől az Aral-tóig éltek. Minthogy a kínaiiban nincs r hang, * az aor vagy ar visszaadására egy olyan írásjegy, amely hap-nak ejtendő, teljesen helyénvaló, sőt szinte magától értetődő.

A Han-udvar három követséget küldött Kang-kio-ba [Kangju, K'ang-kü], hogy keressék meg Gu Ji /Ku Ki/ és kísérei holttestét. Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] sértegette és bántotta őket, a császári parancsok átvételét megtagadta, de a (Turkesztánban lévő) általános oltalmazó úr révén levelet küldött a császárnak, amelyben elmondta, hogy veszélyes és végzetes helyzetben van, hogy a hatalmas Han-dinasztia oltalmába kívánja helyezni magát s el akarja küldeni a fiát, hogy a császárnál tiszteletet tehessen. Ilyen büszke és gonosz volt ő!

A jianzhao /kien-csao/ periódus¹⁸⁷⁸ harmadik évében (36) Chen Tang /Cs'en T'ang/ és Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ a Nyugati Földre utazott. Chen Tang /Cs'en T'ang/ nagyon férfias személyiség volt, széles látókörű és a legtöbb esetben tudott tanácsot adni. Kedvére és örömére voltak a rendkívüli teljesítmények. Ha valahol egy város vagy egy táj mellett elhaladt, sohasem mulasztotta el, hogy egy magaslatra fel ne hágjon, hogy a vidékről áttekintése legyen. Amikor átvette külföldön a kormányzást, Gan Yanshou-val /Kan Jen-sou/ a következő tervet kovácsolták:

A barbárok a legnagyobb népességnek félénken meghódolnak, ez a természetük. A Nyugati Föld (Turkesztán) kezdetben Huniához tartozott és Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hatalmának a híre most is széles körben elterjedt. Megtámadta Wusun-t és Dawan-t /Ta-wan/ s tönkretette (őket), s állandóan terveket kovácsol Kang-kio-ra [Kangju, K'ang-kü] vonatkozóan, hogy ezt a birodalmat is meghódítsa. Ha sikerül neki, hogy mind a kettőt meghódítsa, és azon kívül megverje északon Jer-liet-et [Yilie, Ji-lie]¹⁸⁷⁹ is, nyugaton meghódítsa An-szjök-öt [Anxi, An-hi]¹⁸⁸⁰, délen megtörje a rouzhi-k /zsou-cse =jüe-csi/ és a Szan-lia-uo-jek-ek [Shanliwuyi, San-li-wu-ji]¹⁸⁸¹ ellenállását, akkor néhány éven belül a (turkesztáni) erődök birodalma a legveszélyesebb helyzetben lesz. Népe mozgékony, bátor, harcos természetű, sok hódítást tett és számos győzelmet aratott, ha azonban tovább kíméljük őt, abból biztosan bajt hoz a Nyugati

¹⁸⁷⁸ 建昭 jianzhao, kien-csao, csien-csao

¹⁸⁷⁹ 伊列 Yilie, Ji-lie, (régí ejtés: I/Jer-liet)

¹⁸⁸⁰ 安息 Anxi, An-hi, An-hszi (régí ejtés: An-szjök)

¹⁸⁸¹ 山離烏弋 Shanliwuyi, San-li-wu-ji, (régí ejtés: Szan-lia-uo-jek)

* Általában valóban nincs, de van néhány „r”-re végződő szó/tag, amelynek ejtése „er” (mint pl. 'er' am. : kettő, 'er' am. : gyermek, 'er' am.: fül) – B. L. (A négyszáztizenhat kínai szótag/szó közül tehát arról az egyről van szó, melynek ejtése: „er”. Ez azonban nem alkalmas arra, hogy az idegen, nem kínai szavakban előforduló „r”-t az „e”-n kívül más hangzó vagy hangzócsoporthoz után vagy bármely hangzó előtt is jelöljék.)

Földre. Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] ugyan messze lakik innen, de a barbároknak nincsenek helyőrséggel biztosított vaserős városaik, hogy ellenállhassanak azoknak, akik erősséggel vannak felfegyverkezve. Ajánljuk fel tehát helyőrségi földműves kolóniáink¹⁸⁸² tisztjeit és harcosait, kísérjenek minket Wusun haderői s forduljunk egyenesen Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] városa ellen. Ha menekülésre fogja a dolgot, akkor kiutat sehol sem talál, ha pedig védekezik, akkor nem tudja tartani magát. Ez olyan vállalkozás lesz tehát, amely tízezer évre szóló maradandó sikert ígér és egy nap alatt elintézhető.”

Kétség nem fér hozzá, hogy a Turkesztántól északra fekvő, említett Jer-liet [Yilie, Ji-lie] az I-li folyó vidéke, annál is inkább, mert a Tang-kori források pontosan ugyanezen a néven említik. Még gyakrabban előfordul ez az írásmód:¹⁸⁸³ Jer-lieg [Yili, Ji-li], ahogyan ez Chavannes, Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux-jából látható; ez pontosan megfelel a korábban említett (ld.: 278. o.) Djör-liör [Weili, Wei-li]¹⁸⁸⁴ formának, mely, ezen írásjegy¹⁸⁸⁵ mellett, mind a mai napig használatos maradt. A Jer-lieg [Yili, Ji-li] és a Jer-liet [Yilie, Ji-lie] írásmódok minden bizonnyal az Ilir alapformára mennek vissza, feltehető tehát, hogy a Jer-liöd-mjok [Yilimu, Ji-li-mu]¹⁸⁸⁶ forma egyszerűen csak a Jer-liöd-nyög [Yilier, Ji-li-er]¹⁸⁸⁷ forma elírása. (Ez az el nem tartalmaz valódi l-t, hanem egy palatális nyelvhangot, amely valamicskét közelít az r-hanghoz.)¹⁸⁸⁸

Az An-szjök [Anxi, An-hi] bizonyára az Arszek vagy Arszaq átírása, tehát a Kaszpi-tenger és Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] között fekvő nagy Arszakida Birodalmat jelöli. Itt tehát az ar, éppenúgy, amiként az or az Orchon elején, an (on)-nal¹⁸⁸⁹ lett átírva.

A Qian Hanshu/K'ien Han-su/ 96. fejeztében a Szan-lia-uo-jek-et [Shanliwuyi, San-li-wu-ji] Uo-jek-szan-lia-nak [Wuyishanli, Wu-ji-san-li]¹⁸⁹⁰ hívják s nagy valószínűséggel ez Heratnak, azaz Sztrabon Alexandriájának felel meg. Ha ez az írásjegy¹⁸⁹¹ (jek) a ljok¹⁸⁹² vagy ljök¹⁸⁹³ elírása lenne, akkor e négy jel igen pontosan adná vissza az Alexandria nevet. Ami pedig Rouzhi-t/Zsou-cse = Jüe-csi/ illeti, Chen Tang /Cs'en T'ang/ természetesen Tocharát értette alatta, amelyet a Bator [Maodun, Mao-tun] által hazájukból elűzött rouzhi-k /zsou-

¹⁸⁸² 屯田 tuntian, t'un-t'ien

¹⁸⁸³ 伊麗 Yili, Ji-li, (rég. ejtés: I/Jer-lieg)

¹⁸⁸⁴ 唯犁 Weili, Wei-li, (rég. ejtés: Djör-liör)

¹⁸⁸⁵ 伊黎 Yili, Ji-li, (rég. ejtés: I/Jer-liör)

¹⁸⁸⁶ 伊利目 Yilimu, Ji-li-mu, (rég. ejtés: I/Jer-liöd-mjok)

¹⁸⁸⁷ 伊利耳 Yilier, Ji-li-er, (rég. ejtés: I/Jer-liöd-nyög)

¹⁸⁸⁸ A nemzetközi átírásban „r”-t alkalmaznak rá, amint itt a lábjegyzetben valamint a szögletes zárójelben olvasható. A szerző tulajdonképpen mindenütt, ahol Djör-liör vagy Jer-liör /liet áll, eredetileg az I-li nevet alkalmazta, s az egyszerűség és áttekinthetőség kedvéért célszerű is lett volna azokat ebben a formában meghagyni. Több probléma is felvetül azonban. Egyrészt, ezen ősi nevek átírásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az archaikus hangzást. Másrészt, ha mindenütt a mai kiejtés szerinti Yili/Ji-li-t használjuk is, az 1884. sz. lábjegyzetben közölt névből (唯犁) az első írásjegy semmiképpen sem ejthető „yi”/, „ji”-nek – ez a név tehát nem lehet Yili /Jili azaz Ili – sem mai, sem pedig archaikus fonetikáját tekintve. Mai ejtése wei, régi ejtése djör. S amennyiben – a szerző véleményének értelmében – ezen átírásoknál mindenütt ugyanannak a névnek a különféleképpen leírt formájával van dolgunk, csak az archaikus Djör (s a többi esetben a Jer) jöhet számításba, mert csak így kapunk egymáshoz egészen hasonló kiejtések (Djör-liör, Jer-liör, Jer-liöd, stb.)

¹⁸⁸⁹ 安 an, an

¹⁸⁹⁰ 烏弋山離 Wuyishanli, Wu-ji-san-li, (rég. ejtés: Uo-jek-szan-lia)

¹⁸⁹¹ 弋 yi, ji, (rég. ejtés: jek)

¹⁸⁹² 六 liu, liu, (rég. ejtés: ljok)

¹⁸⁹³ 力 li, li, (rég. ejtés: ljök)

cse =jüe-csi/ népesítettek be. Minden meglévő egyéb forrásszöveget mindezen országokról e mű második részében adunk közre.

Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ egy véleményen volt (Chen Tang-gal) s a tervet a császár elé akarta terjeszteni. Chen Tang /Cs'en T'ang/ azonban így beszélt: „Ha a császári ház erről a messze ágazó tervről kikéri a magas miniszterek véleményét s azok nem lesznek mindnyájan egy véleményen, akkor biztosan nem hagyják jóvá.” Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ azonban nem akart engedni, ekkor azonban egy hosszadalmas betegség tört rá, s így Chen Tang /Cs'en T'ang/ a saját szakállára járhatott el. Felállította a „megerősített városokkal rendelkező birodalmak” haderejét, valamint az iker-központ¹⁸⁹⁴ főtisztjei alatt a Kjo-szjör-i [Jushi, Kü-si] (Turfan) földműves kolóniákban kormányzott tiszteket és katonákat. Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ azonban megtudta ezt, megrémülve felkelt és meg akarta állítani őt. Chen Tang /Cs'en T'ang/ ettől dühbe gurult. A kezét a kardjára téve odakiáltotta neki: „A nagy hadsereg már együtt van s te, szolga el akarod állni az utat a hadsereg előtt?” Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ most engedett, a sereg egységei menetoszlopokat képeztek s a roppant lenyűgöző hatás¹⁸⁹⁵ végett hadosztályokat¹⁸⁹⁶ rendeltek hozzájuk a „fehér tigris népéből”¹⁸⁹⁷ és az „egyesült lovasságból”¹⁸⁹⁸. Ilyen módon a han és hu haderő több, mint 40 000 főt számlált. Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ és Chen Tang /Cs'en T'ang/ jelentést küldött a császárnak, amelyben magukat önhatalmúsággal vádolták meg és ismertették a hadi helyzetet. Még ugyanezen a napon a haderőket összehozták és egységenként megkezdték az előrenyomulást. Hat hadosztályra¹⁸⁹⁹ voltak szétosztva, amelyek közül három a déli úton vonult, megmászta a Cong hegylán-
cát¹⁹⁰⁰ (Congling /C'ung-ling/), keresztül vonultak Dawan-on /Ta-wan/. A másik három az általános oltalmazó úr személyes vezetése alatt Üön-szjok-ból [Wensu, Wen-szu]¹⁹⁰¹ kiindulva, az északi úton haladt előre, s bevonultak Csjak-kuk-ba [Zhigu, Cse-ku], majd Wusun-on keresztül tovább vonultak és Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] határait átlépve értek a Dhien/(Ten) [Tian, T'ien] tóhoz¹⁹⁰², onnan pedig tovább nyugat felé.

Itt tehát pontosan és világosan meg vannak adva az útvonalak, amelyeken a két hadsereg vonult. Amint korábban már említettük az általános oltalmazó úr U-lui [Wulei, Wu-lei] városában székelt, amely – amint majd a második részben ismertetjük – kb. ugyanolyan távolságra feküdt Kurlitól és Kucsától. U-lui-ból [Wulei, Wu-lei] a főút Kucsán keresztül Akszuba vezetett. Amint a szöveg mondja, Üön-szjok [Wensu, Wen-szu] birodalmában szétváltak, az oltalmazó úr által vezetett erők ezt követően az északi úton haladtak Csjak-kuk [Zhigu, Cse-ku], azaz Wusun fővárosa felé, a Narin mentén, a Dhien [Tian, T'ien] tóhoz. Üön-szjok [Wensu, Wen-szu] akkoriban egy birodalom volt, amelynek fővárosa a mai Akszunak felel meg.** Az*

⁸⁹⁴ 戊己 wuji, wu-ki, vu-csi

⁸⁹⁵ 揚威 yangwei, jang-wei

⁸⁹⁶ 校 jiao, kiao, csiao

⁸⁹⁷ 白虎 baihu, pai-hu

⁸⁹⁸ 合騎 heqi, ho-k'i

⁸⁹⁹ 校 jiao, kiao, csiao

⁹⁰⁰ 葱嶺 Congling, C'ung-ling

⁹⁰¹ 溫宿 Wensu, Wen-szu, (régi ejtés: Üön-szjok)

⁹⁰² 蘭池 Tianchi, T'ien-cse, (régi ejtés: Dhien) Lektor megjegyzés: Ez a tó a Tianshan középső részében van, Kelet-Turkesztán területén.

* Lektor megjegyzés: Akszutól délre van egy ilyen nevű város.

** Lektor megjegyzés: a mai Akszu helye délebbre van.

út Akszunál valóban szétágazik, az egyik ága a magas Bedal-hágón keresztül vezet a Narin-völgybe, onnan a Narintól nyugatra egyenesen északra, végig a Szor-kul mentén, a Cui-folyó völgyébe vezet, majd azután az Alexandrowski-hegységtől északra a Talasz völgyébe. Bizonytalanság van akörül, hogy a Szor-kul avagy az Iszik-kul lehet-e a Dhien [Tian, T'ien] tó. (Ezt az útvonalat egyébként később megtette Xuan Zang /Hüan Cang/, lásd: Stanislas Julien, *Mémoires sur les Contres occidentales*. I. 3-14.)

Ami már most az északi hadsereget illeti, amely – a szöveg szerint – a Turkesztántól nyugatra fekvő Cong /C'ung/ hegységen át Dawan-on /Ta-wan/ avagy Ferganán keresztül vonult fel, itt csak az a nagy út jöhet számításba, amely Akszúból Kasgárba vezet. Kasgárból több út visz Andizsánba, ahonnan kiindulva a Kara-bura-hágón keresztül elérhető a Talasz mentén fekvő Aulie-Ata. Valószínűleg ez volt az az út, amelyet a déli sereg használt, de nincs kizárva, hogy a Kokandon, Kodjenten és Taskenten át vezető hosszabb, de kényelmesebb utat választották Aulie-Ata-ba. A szöveg, sajnos, nem nevezi meg azt a helyet, ahol a két sereg ismét találkozott.

Aulie-Ata olyan fontos utak csomópontja, melyek Ázsia minden részébe vezetnek. Biztosan így volt ez már Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] idejében is, s önkéntelenül is arra a feltevésre jutunk, hogy itt lehetett az a hely, ahol (Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi]) a fővárosát felépítette. Nagyon kétséges, hogy a Talasz-mentén kimutatható-e még egy ilyen kedvező hely, amely e hatalmas urat arra készthette volna, hogy bázist hozzon létre a Perzsia, Tochara, Alexandria, stb. ellen tervezett előrenyomulásához.

Kang-kio [Kangju, Kang-kü] alkirálya¹⁹⁰³ Bhog-dhien/(ten) [Baotian, Pao-t'ien]¹⁹⁰⁴ néhány ezer lovassal betört a Csjak-kuk-tól [Zhigu, Cse-ku] keletre eső földre és ott lemeszárolta vagy elhurcolta a nagy kvön-miár [kunmi, k'un-mi] több, mint ezer alattvalóját, és igen sok állatot is magával vitt. Így tehát a han haderő hátában volt, megkerülte és elvette tőle az utánpótlásának nagy részét. Chen Tang /Cs'en T'ang/ a hu harcosait küldte ellenük, akik 460 embert megöltek, eközben az elhurcoltak közül 470-et visszaadtak a nagy kvön-miár-nak [kunmi, k'un-mi], csak a lovakat, a marhákat és a juhokat használták fel a saját seregük számára. Bhog-dhien [Baotian, Pao-t'ien] egyik előkelő embere, Jer-no-dhok [Yinudu, Ji-nu-tu]¹⁹⁰⁵ ez alkalommal esett fogságba.

Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] keleti határvidékére való behatolásnál megtiltották a csapatoknak a rablást és a fosztogatást. Közben egy Dhuo-mök [Tumo, T'u-mo]¹⁹⁰⁶ nevű előkelő embert oda hívtak, tájékoztatták őt a Han Birodalom fenségéről és megbízhatóságáról, majd megitták vele a vértestvéri esküt s hagyták őt elmenni. Most a sereg egyenesen nyomult előre kb. 60 li-nyire a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ városától, ahol megálltak és tábort ütöttek. Ismét elfogtak két Kang-kio-beli [Kangju, K'ang-kü] előkelő férfit, név szerint Pad-szök-zi-t [Beisezi, Pei-szö-ce]¹⁹⁰⁷ és Nam-khör-mjog-ot [Nankaimo, Nan-k'ai-mo]¹⁹⁰⁸ akiket vezetőkként használtak fel. Az előbbi Dhuo-mök [Tumo, T'u-mo] anyjának az öccse volt. Ezek az emberek mindannyian haragudtak a danhu-ra /tan-hu, tan-gjuo/, így azután rajtuk keresztül sok mindent megtudhattak róla.

¹⁹⁰³ 副王 fuwang, fu-wang

¹⁹⁰⁴ 抱闐 Baotian, Pao-t'ien, (régí ejtés: Bhog-dhien – bogda/bogdán?). A bogda mongolul azt jelenti: szent; és emellett a „dhien” szó/írásjegy szintén a szentre, az Égre utal, vö. 2024. sz. jegyzet.

¹⁹⁰⁵ 伊奴毒 Yinudu, Ji-nu-tu, (régí ejtés: I/Jer-no-dhok)

¹⁹⁰⁶ 屠墨 Tumo, T'u-mo, (régí ejtés: Dhuo-mök)

¹⁹⁰⁷ 貝色子 Bei-se-zi, Pei-szö-ce, (régí ejtés: Pad-szök-zi)

¹⁹⁰⁸ 男開牟 Nankaimou, Nan-k'ai-mou, (régí ejtés: Nam-khör-mjog)

Másnap felkerekedett a sereg s a várostól 30 li távolságra ismét megállt és letáborozott. Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ követeket küldött ezzel a kérdéssel: „milyen céllal jött a Han Birodalom hadereje?” A válasz így hangzott: „A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azt írta a császárnak, hogy szorongatott helyzetben van és ezért csatlakozni kíván a hatalmas Han-hoz, sőt személyesen szeretne megjelenni az udvarnál audiencián. Ezért az Ég Fiát a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ iránt szánalom fogta el, akinek cserben kellett hagynia nagy birodalmát (Kirusz-ban), itt pedig meg kell hajolnia Kang-kio /Kangju, K’ang-kü/ akarata előtt. Nekem, az általános oltalmazó úrnak és hadvezérnek azt parancsolta, hogy menjek el a danhu-ért /tan-hu, tan-gjuo/, a feleségéért és a gyermekeiért. De nem akarom megijeszteni és felizgatni a környezetét, ezért nem nyomulok előre egészen a városig.” Azután még néhányszor ide-oda utazgattak a követek a válaszokkal, míg azután Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ és Chen Tang /Cs’en T’ang/ éles hangot ütött meg: „Ezt a hosszú utat a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kedvéért tettük meg, most itt vagyunk és még mindig nem jelenik meg sem egy előkelő király, sem egy birodalmi nagyság, hogy meglátogassa a hadsereg vezetőjét és átvegye a megbízatásait! Mit jelentsen az, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ szem elől téveszti a mi fő célunkat s még vendéglátói udvariasságot sem tanúsít? Csapataink hosszú utat tettek meg, az emberek és az állatok ki vannak merülve, az élelmiszert majd mind felélték, mi tehát a saját eszközeinkre leszünk utalva és semmink sincs a visszavonuláshoz. Jöjjön hát el a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a minisztereivel, hogy tanácsot tartsunk!”

Másnap a hadsereg előrenyomult Felső To-lad-ig [Doulai, Tou-lai] és Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] városáig. A várostól három li távolságra megálltak és tábort ütöttek, (majd) kialakították a harcvonalakat. Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ városa felett ötszínű zászlót láttak lobogni s páncélos férfiak százai álltak a sáncokon, míg több, mint száz lovas a városból a sáncok mentén ide-oda vágatott s ugyanilyen számú gyalogos csoportosult a kapuknál, mint a halakon a pikkelyek sora s ott fegyvergyakorlatot tartottak. A sáncokról pajzsos örök hívták harcba a Han Birodalom csapatait ezzel a kiáltással: „Harcba!” Majd száz lovas nyargalt a táborra, de a reflexíjak mind meg voltak feszítve, és minden íjász egy teljes köteg nyílvezzővel a kezében állt lövésre készen, úgyhogy vissza kellett vonulniuk. Most az íjjal felszerelt harcosokat küldék a kapuknál tömörült lovasokra és gyalogosokra, akik most mind visszahúzódtak a városba. Akkor Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ és Chen Tang /Cs’en T’ang/ parancsára, az egész hadsereg, amint megszólaltak a dobok, olyan szorosan, ahogyan csak tudott, előretört a sáncokig, körülverték az erődöt mind a négy oldalról, azután mindenkinek kijelölték az általa őrzendő rést vagy sáncarkot és az általa elzárandó kaput vagy ajtót.

A tűzvonalban nagy és kis pajzsúak¹⁹⁰⁹ álltak, mögöttük a lándzsások és az íjászok, a lövészek fölfelé lőttek azokra a férfiakra, akik az erődben a tornyokon vagy a bástyákon¹⁹¹⁰ álltak. Ezek (erre) gyorsan elmenekültek onnan. A földváron kívül állt még egy fatörzsekből épített sáncmű¹⁹¹¹, amelyből a kívül álló támadókra lőttek, megölve vagy megsebesítve őket. Az (ostromlók) azonban tűzifát hordtak oda és felgyújtották a

¹⁹⁰⁹ 櫓 榑 lu shun, lu sun

¹⁹¹⁰ 樓 lou, lou

¹⁹¹¹ 木城 mucheng, mu-cs’eng

fa sáncművet s azt a néhány száz lovast, akik a sötétben ki akartak törni, nyílzáppal fogadták és megölték.

Amint a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megtudta, hogy a han haderő felvonulóban van, (nyomban) el akart vonulni. Feltételezte, hogy Kang-kio [Kangju, K'ang-kü], amely gyűlölte őt, titokban a hanok kezére dolgozik, de amikor még azt is megtudta, hogy mind Wusun, mind a turkesztáni birodalmak hadereje felvonult ő ellene, tudta, hogy az elvonulásához egyetlen út sem szabad. Már elhagyta a várost, de most újra visszatért és így szólt: „Az a legjobb, ha itt szilárdan kitarunk, mivel a han sereg messziről jött és így valószínűleg már nem lesz képes hosszú ideig tartó rohamozásra.” Felvette az ujjas zekéjét, a felesége és néhány tucat asszonya egy toronyból ijájjal lőtte a kinti ellenséget. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ orrát egy nyílvesző eltalálta, a legtöbb asszony pedig elesett. Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ leszállt a lováról s a harcot a háremhez tette át.

Az éjszaka fele már eltelt, amikor azok a férfiak, akik a fa sáncmű réseiben rejtőzködtek, visszahúzódtak a földvár mögé, megmászta azt és hangos kiáltásba törtek ki. Erre, több, mint tíz helyen, Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] haderejének több, mint 10000 harcosa jelent meg. A város körül körgyűrűt képeztek, válaszoltak az üvöltésre s még azon az éjszakán néhányszor megrohanták a tábor. Eredményt azonban nem értek el, mert minden alkalommal visszaverték őket. Alig kelt fel a nap, amikor a tábor négy oldalán tűz csapott fel és a tisztek s a harcosok hangos diadalordítással rohamot indítottak, amely közben cintányérjaik és dobjaik hangja megrendítette a földet s Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] hadinépe visszakozott. Ekkor rohamoztak a Han harcosai, elől a pajzsosokkal s a földsánc mind a négy oldalát egy emberként rohanták meg. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/, mindkét nemből való több, mint száz személlyel a hárembe menekült. A han katonák most ezt is felgyújtották s a tisztek és a csapatok egymással versengve rohantak be ide. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megsebesült és megölték, Du Xun /Tu Hün/¹⁹¹² az egyik százados helyettese¹⁹¹³ leütötte a fejét.

Egy százados¹⁹¹⁴ egy qu /k'ü/ avagy egy századnyi csapategység¹⁹¹⁵ vezetője volt, a qu /k'ü/ pedig a bu /pu/¹⁹¹⁶ vagy jiao /kiao/¹⁹¹⁷ alegysége volt, azaz egy ezres nagyságrendű osztágé, amely felett jiao /kiao/-vezér¹⁹¹⁸, azaz altábornok parancsnokolt.

Megtalálták a Han-udvar követségének két megbízólevelét s azt a selyemre írott levelet is, amelyet Gu Ji /Ku Ki/ adott át a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/, valamint azokat az embereket, akiket (a danhu /tan-hu) elrabolt vagy ajándékba kapott. Összesen 1518 fejet ütöttek le, többek között a feleségét, a koronahercegét, neves királyokét és alsóbb rendű személyekét. 145 ellenséget élve fogtak el, több, mint ezret meghódoltattak (rabbá tettek) és elajándékoztak tizenöt királyt, akik a birodalmakból az erődökhöz kivonultak.

Most Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ és Chen Tang /Cs'en T'ang/ a következő jelentést küldte a császárnak: „Mi, a te alattvalóid megtanultuk, hogy ezen a földön a legfőbb elv

¹⁹¹² 杜勳 Du Xun, Tu Hün, Tu Hszün

¹⁹¹³ 軍侯假丞 junhou jiacheng, kün-hou kia-cs'eng, csün-hou csia-cseng

¹⁹¹⁴ 軍侯 junhou, kün-hou, csün-hou

¹⁹¹⁵ 曲 qu, k'ü

¹⁹¹⁶ 部 bu, pu

¹⁹¹⁷ 校 jiao, kiao, csiao

¹⁹¹⁸ 校尉 jiaowei, kiao-wei, csiao-vej

az, hogy minden egységgé olvadjon össze. Ugyanúgy ahogyan a régi időkben fennállt Tang (Jao)¹⁹¹⁹ császár és Yu /Jü/ (Sun)¹⁹²⁰ császár (világbirodalma), úgy áll fenn most a hatalmas Han. Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je], Hunia danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ már északi védőállammá nyilvánította magát, de Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ továbbra is rebellis maradt és ellenállt. Mielőtt tehát büntetését elszenvedte volna, Daxia-tól /Ta-hia/ (Tochara) nyugatra túl hatalmasnak tartották, annyira, hogy még a Han Birodalom sem tudná leigázni. Ennek a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ gyalázatos, mérgező befolyása hatást gyakorolt a népekre, e minden gonoszság legnagyobbikának a híre azonban felhatolt az Égig, a Te alattvalóid, Yanshou /Jen-sou/ és Tang /T'ang/ kötelességtudó csapataikkal felkerekedtek, hogy az Ég büntetését végrehajtsák rajta. Hála Felséged isteni erejének¹⁹²¹, együttműködött vele a Jin és Jang (Tao azaz a Világrend) s az időjárás a legtisztább és legpompásabb volt, amikor az ő harcvonalait visszavertük és ellenállását megtörtük s ezt a Tjed-tjeg-et [Zhizhi, Csi-csi-t] magát, neves királyaival és alacsonyabb rangú nagyjaival együtt lefejeztük. Függesszék ki most a fejüket a Chang-an-i Gao /Kao/ úton¹⁹²², a barbárok szálláshelyei között, hogy figyelmeztető jel legyen tízezer li távolságra is, amely világosan hirdeti, hogy aki a hatalmas Han Birodalmat bántja, bármilyen messzeségben legyen is, biztosan büntetést szenved el.”

Ezt a tanácsot az állami szolgák megítélésre előterjesztették. Kuang Heng birodalmi kormányzónak és Pan Jenshou-nak /P'an Jen-sou/¹⁹²³, a segédjének az volt a véleménye, hogy mivel Tjed-tjeg-nek [Zhizhi, Csi-csi-nek] és előkelő királyainak fejei már végigutazták a turkesztani birodalmakat s (így) a barbárokat, kivétel nélkül, tájékoztatták a történeletről, ezen kívül „a hónapokra vonatkozó utasítások” szerint a tavasz az az idő, amikor a holttesteket el kell temetni, a rothadó húst el kell földelni, tehát nem helyes a fejeiket kifüggeszteni!

Xu Jia /Hü Kia/¹⁹²⁴, a harci kocsik és a lovasság tábornoka és Wang Shang /Wang Sang/¹⁹²⁵, a baloldali tábornok viszont ezt a nézetet képviselte: „Jiagu-ban /Kia-ku/¹⁹²⁶, a Chunqiu-ban /Cs'un-k'iu/ említett összejövetelen Shi /Si/ mutatványos¹⁹²⁷ kigúnyolta a fejedelmet, ezért Konfuciusz kivégeztette. Ez a nyár kellős közepén történt s a fejet és a lábakat mégis két kapura függesztették ki. A fejeiket tehát tíz napig ki kell függeszteni és csak ezután lehet eltemetni.” Egy császári rendelet ezeknek a tábornokoknak a tanácsát fogadta el.

A Yueling /Jüe-ling/¹⁹²⁸ (A hónapokra vonatkozó utasítások) a Liji /Li-ki/ (Szertartások feljegyzései) c. mű számos, szent dolgokkal foglalkozó feljegyzéseinek egyike (ld. : Univer-sismus, 305. old.) Az itt idézett hely megtalálható a tavasz első hónapjára vonatkozó elő-írások között. A fejedelem napja Jiagu-ban /Kia-ku/, a Chunqiu /Cs'un-k'iu/ szerint, Ding

¹⁹¹⁹ 唐 Tang, T'ang

¹⁹²⁰ 虞 Yu, Jü

¹⁹²¹ 神靈 shenling, sen-ling

¹⁹²² 棗 Gao, Kao

¹⁹²³ 繁延壽 Pan Yanshou, P'an Jen-sou

¹⁹²⁴ 許嘉 Xu Jia, Hü Kia, Hszü Csia

¹⁹²⁵ 王商 Wang Shang, Wang Sang

¹⁹²⁶ 夾谷 Jiagu, Kia-ku, Csia-ku

¹⁹²⁷ 施 Shi, Si

¹⁹²⁸ 月令 Yueling, Jüe-ling

/Ting/ fejedelem tizedik évében, Kr. sz. előtt 500-ban lett megtartva. A mutatványos vagy táncos¹⁹²⁹ kivégzését csak a Guliang /Ku-liang/¹⁹³⁰ kommentárja említi meg.

Chen Tang /Cs'en T'ang/ életrajza semmi olyat nem tartalmaz, amivel gazdagíthatnánk a Hun Birodalom történetére és Ázsia földrajzára vonatkozó ismereteinket. Vannak azonban benne államférfiúi elmélgedések a hadjárat értékére és sikerére vonatkozóan, amelyeket egyes nagyságok, akik Chen Tang-nak /Cs'en T'ang/ kevésbé voltak jóakarói, a császár elé terjesztettek annak a kérdésnek részletes mérleglésével, hogy az állam szolgájának egyáltalán megengedett-e kifejezett császári meghatalmazás nélkül ilyen nagyarányú hadjáratot folytatni, ha fennáll a veszély, hogy kudarc esetén a dinasztia tekintélye a külföld előtt kárt szenved vagy meg is semmisíti azt, vagy a kormányzatnak nagy nehézségeket okozhat. Ebben az égető politikai kérdésben mindig újra elnapolták a döntést mindaddig, amíg egy halhatatlan dicsőségsű tudós államférfi, Liu Xiang /Liu Hiang/¹⁹³¹, a két hadvezér védelmére nem kelt, hisz ők voltak azok, írta a császárnak, akik mindazokat a veszélyeket semmivé tették, melyekkel a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hatalmas erejével a császári tekintélyt veszélyeztette, annál is inkább, mert Gu Ji /Ku Ki/ követségének gyalázatos meggyilkolása nem volt még megbosszulva. Ők voltak azok, akik energikus eljárásukkal megmentették a trón presztízsét Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] ellenében s ezzel visszavonhatatlanul biztosították annak meghódolását. Ezekkel az eredményekkel összevetve az összes miniszter teljesítménye mit jelentett volna? Azt a vétket, hogy császári meghatalmazás nélkül cselekedtek, nem egyenlíti-e ki a nagyszerű eredmény? A régi szent idők fejedelmei vajon nem hunytak-e szemet ilyen nagy teljesítmény esetén a hozzá kapcsolódó kisebb engedetlenségek felett? Annak idején a Dawan /Ta-wan/ elleni hadjáratban Li Guangli-val /Li Kuang-li/ sokkal erősebb hadsereg állt szemben, az ő hadjárata sokkal többre került, négy évig tartott és csupán harminc ló és Mög-ko [Mugu, Mu-ku]¹⁹³² fejedelem feje volt a zsákmány. Közben számos hibát követett el, Wu császár azonban ezeket nem róta fel neki, hanem gazdagon megjutalmazta. A most szóban forgó két hadvezér viszont nemcsak Kang-kio-t [Kangju, K'ang-kü] szállta meg, amely sokkal fontosabb, mint Dawan /Ta-wan/, hanem a sokkal hatalmasabb danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ is (legyőzte). Teljesítményük tehát minden bizonnyal százszorososan felülmúlja Li Guangli-ét /Li Kuang-li/. Még Shang Hui érdemei is messze elmaradnak e kettő mögött!

E szépen stilizált, erőteljes vitairat nem tévesztette el a hatását. Császári rendeletre megbocsátották a két hadvezér vétségét s nem vonták őket felelősségre, sőt Gan Yanshou /Kan Jen-sou/ azon fejedelem méltóságát kapta meg, aki „a kötelességét a tökéletességig teljesítette”¹⁹³³. Chen Tang /Cs'en T'ang/ pedig „a fejedelem a birodalmi főváros kapuin belül”¹⁹³⁴ méltóságot kapta meg. A császár mindegyiküknek egy 350 családú uradalmat és 100 font aranyat adományozott. A hadjárat eredményét ünnepélyesen ismertették Shangdi-val /Sang-ti/, „az Ég Legfőbb Császárával” s a Legnagyobb Ősök templomában az elhunyt császárral, az egész birodalomban pedig elengedték a büntetéseket.

Mi lett Tjed-tjeg-nek [Zhizhi, Csi-csi] és városának bukása után az ő birodalmából? Erre a kérdésre határozott választ nem lehet adni, mert a kínai források hallgatnak róla. Ez a hallgatás azonban aligha lenne érthető, ha a birodalom legveszélyesebb szomszéd államaként

¹⁹²⁹ 舞 wu, wu

¹⁹³⁰ 穀梁 Guliang, Ku-liang

¹⁹³¹ 劉向 Liu Xiang, Liu Hiang, Liu Hsiang

¹⁹³² 母鼓 Mugu, Mu-ku, (régí ejtés: Mögko)

¹⁹³³ 義成侯 Yicheng hou, Ji-cs'eng hou

¹⁹³⁴ 關內侯 Guannei hou, Kuan-nei hou

tovább létezett volna önállóan. Kézenfekvő tehát az a feltevés, hogy a Nyugati Hun Birodalom ismét a Han-dinasztia által jogszerűen elismert Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kezébe került s hogy ezzel helyreállt Hunia egysége. Történelmi valószínűség tehát egy **egységes Hun Birodalom**, amely akkoriban a mai Európáig ért s ezt az Orchonból kormányozták.

Minden bizonnyal furcsának kell találnunk, hogy a görög és a római források erről a hatalmas birodalomról hallgatnak. Ha azonban Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] hadereje nem szóródott volna szét a Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] elleni első hadjáratban a hideg következtében, és ha a két kínai kormányzó, a rájuk bízott Turkesztán biztonsága miatt aggódva nem ilyen energikusan lépett volna fel ellene, ha tehát Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] megmaradt volna a Talasz mentén és kolosszális méretű területéről összegyűjthette volna hordáit és a már uralma alatt lévő Kang-kio [Kangju, K'ang-kü], Fergana és Aorszia erőivel egyesülve rávetette volna magát Perzsiára, Tocharára és Alexandriára, etc. , akkor a görögöknek és a rómaioknak, valószínűleg, lett volna mit mesélniük a hunokról!

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

**HO-HAN-ZJA [HUHANYE, HU-HAN-JE]
A HAN-DINASZTIA URALMA ALATT,
Kr. sz. előtt 36–31**

*Bronz rúdvég Krasznójárszk
környékéről*

◀ AZ ELŐLSŐ OLDALON: *bronz rúd vég*
a Paszkevics-gyűjteményből

A Hun Birodalomról szóló beszámoló, Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] kormányzásának végéig, majdnem kizárólagosan a

Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/b. fejezetében (7. lap) található.

Miután végrehajtották Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] véres megbüntetését, Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ olyan örvendező, ugyanakkor megfélemlített volt, hogy az Ég Fiának a következő tartalmú levelet küldte: „Mindig az volt a kívánságom, hogy meglátogassam az Ég Fiát, valójában azonban, amíg Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi] ott volt nyugaton, attól kellett tartanom, hogy Wusun-nal együtt felvonul ellenem és megtámad. Ily módon eddig tehát nem voltam abban a helyzetben, hogy a Han-udvarhoz mehessek. De most ő halálbüntetést szenvedett, én tehát meg akarok jelenni előtted az udvarnál.”

A jingning /king-ning/ periódus¹⁹³⁵ első évében (33) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ismét eljött az udvarba, ahol ugyanolyan szertartásokkal és ajándékokkal fogadták, mint korábban, de kétszer annyi köntőssel, brokáttal és szőtt meg fonott selyemmel ajándékozták meg, mint a ganlu /kan-lu/ periódusban.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/, ez alkalommal, saját magától azt a kívánságát nyilvánította ki, hogy a han (császár) sógora lehessen, személyes rokonságba kerüljön vele. Amikor azután Yuan /Jüan/ császár a hárem egyik előkelő hölgyének a leányát neki ajándékozta, akit Wang Qiang-nak /Wang K'iang/¹⁹³⁶ hívtak, s akinek a második neve Zhaojun /Csao-kün/¹⁹³⁷ volt, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ el volt ragadtatva s egy írást ajánlott fel a császárnak, amelyben azt az óhaját fejezi ki, hogy vállalja a megerősített határok védelmét Shanggu-tól /Sang-ku/ nyugatra Dunhuang-ig /Tun-huang/ s ezt a védelmi kötelezettséget az utódaira is örökre ráruházza. A határokon az erődöket védő tiszteket és katonákat vissza kellene vonni, hogy az Ég Fiának és népének nyugalma és békéje legyen. A császár parancsára ezt a javaslatot a miniszterek elé terjesztették megvitatásra. Minden tanácsnok azon a véleményen volt, hogy az ajánlat jó, csak a határvidékek ügyeiben szakértő Hou Ying /Hou Jing/¹⁹³⁸, a belső udvar intendánsa képviselte azt a véleményt, hogy ne fogadják el ezt a dolgot. Amikor a császár az indokai felől kérdezte, így beszélt:

¹⁹³⁵ 竟寧 jingning, king-ning, csing-ning

¹⁹³⁶ 王牆 Wang Qiang, Wang K'iang

¹⁹³⁷ 昭君 Zhaojun, Csao-kün, Csao-csün

¹⁹³⁸ 侯應 Hou Ying, Hou Jing

„A Zhou /Csou/ és a Qin /K'in/ fejedelmi házak ideje óta egészen mostanig Hunia kegyetlenül dühöngött ellenünk, kalandozásokkal és betörésekkel sújtotta határvidékeinket, de ezek miatt a legtöbbet a Han-dinasztia létrejötte óta szenvedtünk. Tudomásomra jutott, hogy azon határerődítményeinken túl, melyek kelet felé Liaodong-ig /Liao-tung/ terjednek, több mint 1000 li hosszan kelet-nyugati irányban nyúlik el a Yin hegység (Jinshan /Jin-san/). A fű és a virág dúsan nő ott, gazdag tehát az állatvilág is. Ott sáncolta el magát Bator [Maodun, Mao-tun] danhu /tan-hu, tangjuo/, ott készített íjakat és nyílveszszőket, onnan indította kalandozó hadjáratait, ott terültek el legelői és vadászterületei. Xiao Wu /Hiao Wu/ kormányzása idején elküldtük a haderőnket, hogy ezt az országot fegyveres kézzel megbüntessük. Meg is hódítottuk és a népet kikergettük a sivatagtól északra. Azután határerődöket építettünk, őrházakat létesítettünk, vizes árkokat csináltunk, külső sáncot is építettünk (a jelenlegi Shanxi-től /San-hi/ északra), településeket alapítottunk és garnizonokat azok védelmére. Csak ez után tudtak a határvidékek egy kicsi nyugalomhoz jutni.

Ott, a sivatag északi részén a föld sík, bozót és fa kevés van ott, az egész többnyire homoktenger. Ha a hunok onnan akarnak kalandozó hadjáratokat végezni, akkor arra, hogy elrejtőzzenek csak kevés lehetőségük van. A mi határerődítményeinktől délre azonban mély völgyeken keresztül vonulhatnak, ahol a mi csapatmozgásainkat mindenféle nehézség akadályozza. Kapitányaink és öregjeink a határföldeken úgy vélik, hogy amióta a hunok elvesztették a Yin hegységet, közülük még senki sem kelt át rajta anélkül, hogy a veszteségeit hangosan el ne siratta volna. Ha határerődjeink védelmét és megtartását feladjuk, akkor ez a barbárok számára igen előnyös lesz. Ez az első oka annak, hogy ne menjünk bele a dologba!

Az áldás, amelyet (a császár) szentsége ad, most mindenhová messze elterjedt, s amint az ég, befedi Huniát is. Ezáltal részesült abban a kegyelemben, hogy zavartalanul élhet s ezért jött el hozzánk, hogy a homlokával (érintve) a földet, meghódoljon. A barbároknak azonban az a jellemvonása, hogy ha szükségben vannak, akkor alázatosan engedelmeskednek, mihelyst azonban erősnek érzik magukat, gögösen és rebellisen viselkednek. Már korábban feladtuk a külső sáncműveket, korlátoztuk az őrházak és a vizes árkok számát, így már alig vannak ezek megfelelő számban a megfigyelőállomások és a tűzjelek ellátására. A hajdankorban békeidőben sem veszítették szem elől a jövőbeni veszélyeket, nem szabad tehát többet semmit sem feladnunk! Ez az én második indokom.

A Középső Birodalomban, amely az életszabályokról (li) és az életkötelezettségekről (yi/ji) szóló tanításokkal rendelkezik, s ahol ráadásul még testi fenyítéseket is alkalmaznak, a tudatlan nép még ott is megsérti a tilalmakat. Hogyan garantálhatná tehát számunkra a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, hogy a népe nem fogja megsérteni a közte és a miköztünk lévő szerződéseket? Ez az én harmadik megfontolásom.

A mi Középső Birodalmunk, fejedelmeink megfélemezésére, nagy súlyt helyez a zárókapuk és a hidak építésére azért, mert ezek azok az eszközök, amelyek segítségével gátat lehet vetni az állam szolgái és az alattvalók becsvágyó törekvéseinek. Tehát a határerődök, a katonai telephelyek és garizonok nemcsak a hunok miatt vannak ott, hanem az ottani, hozzánk tartozó vazallus államok miatt is. Ott ugyanis az alávetett lakosság a korábbi Huniából származik, akikkel kapcsolatban attól kell tartani, hogy újra eszükbe jut régi származásuk és visszaszöknek Huniába.

Ez az én negyedik érvem.

Nyugati Qiang /K'iang/, aki ott a mi határerődítményeinket védi, nemrégiben még békés érintkezést tartott fenn a Han Birodalom népével. Tisztviselőink és a nép azonban később, kapzsiságból, betöréseket és rabló hadjáratokat hajtottak végre náluk, az állataikat és javaikat ellopták, asszonyaikat és gyerekeiket elrabolták. Ez gyűlöletet és elkeseredést váltott ki, úgyhogy az ellenségeskedésnek és az ellenállásnak nem lesz vége, amíg sok emberöltő el nem múlik. Ha most (északon) feladjuk a megerősített határok megszállását, akkor ott bekövetkezik a fegyvermeztelenségnek és a hanyagságnak az eluralkodása s ezzel az ellentétek és a veszekedések áradata fog kitörni. Ez az én ötödik sirámom.

Sokakat azok közül, akik annak idején a csapatainkkal kivonultak, az ottani hatóságok vasra vertek, tehát nem tértek vissza. Az (ott élő) leszármazottaik, (ha a megszállásunk ott véget ér) nyomorba és szegénységbe süllyednek s így mihamarább el fogják hagyni a földet azért, hogy újra csatlakozzanak a rokonaikhoz (a hazájukban). Ez a hatodik aggályom.

A rabszolgák és rabszolganők, akiket a határvidék lakói tartanak maguknak, nyomorúságosan tengetik életüket és közülük sokan szeretnének megszökni. Magukban ezt mondják: »Huniában, állítólag, sokkal jobb. Mit érdekelnek akkor minket azok a veszélyek, amelyek az őrségek részéről fenyegetnek bennünket!« Milyen lesz a menekülésük a határerődítményekből, amikor eljön az őrségek visszavonásának az ideje! Ez az én hetedik aggályom.

A rablók és a lázadók, a bűnözők és a gonosztevők, egy szóval mindenféle népesség, amely vétett a törvények ellen, mihelyst veszélyben érzi magát, északra fog futni, elhagyja az országot és sohasem leszünk úrrá rajtuk. Ez a nyolcadik megfontolásom.

Több, mint egy évszázad telt el azóta, hogy megépültek a határerődítmények. Nem mindenütt földsáncból ¹⁹³⁹ állanak, ott, ahol hegyek és sziklafalak húzódnak, csak fatörzseket fektettek egymásra, amelyek a völgyek és a szurdokok vizét lassan egy szintre hozták. Ezeket katonák és száműzöttek építették, a védművek költségei azonban, mivel hosszú időt vettek igénybe, oly magasak, hogy kiszámíthatatlanul hatalmas számokat tesznek ki. Félek, hogy a tanácsnokok nem eléggé behatóan fontolták meg, mit jelent ez a védmű a maga teljes terjedelmében. Ők most egyszerre vissza akarják vonni onnan a katonaságot. De ha azután, mondjuk tíz év múlva vagy egy évszázadon belül, végül is változás következik be a dolgok állásában, hát igen, akkor a sáncok és az erődítmények majd romokban hevernek, akkorra pusztává válnak az őrházak és vízelvezető árkok, s akkor szükségszerűen új megszállókat kell odaküldeni, hogy ismét mindent helyreállítsanak. De akkor már nem lesz lehetséges, hogy nemzedékek művét ismét a korábbi állapotba állítsák vissza. Ez az én kilencedik érvem.

Ha garnizonjainkat bevonjuk és már nem tartunk fenn őrhelyeket, ellenben a határerődítmények védelmét és az ország oltalmazását a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ veszi át, akkor ő minden bizonnyal nagyon hálás lesz a Han-dinasztiának. Csakhogy akkor kérelmekkel és követelésekkel fordul majd hozzánk vég nélkül s ha mi a legkisebb mérték-

¹⁹³⁹ 土垣 tuyuan, t'u-jüan

ben nem teljesítjük a kívánságait, akkor olyan olyan dolgok történhetnek, amilyenekre most nem is gondolhatunk. Minden rés, amelyet a barbárok előtt nyitunk, gyengíti a Középső Birodalom szilárdságát. Ez a tizedik érvem.

Ez a javaslat tehát semmiképpen sem felel meg egy (olyan) tartós politikának, amely biztosítaná az örökös békét és a barbárok világának letörését a mi hatalmunk tekintélye által.”

Összehasonlították és mérlegelték a különböző beadványokat, azután az Ég Fia megtiltott minden további eszmecserét a határerődök megszüntetéséről. (Xu Jia-t /Hü Kia/), a harci kocsik és a lovasság tábornokát elküldte a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/, hogy szóban közölje vele az alábbiakat:

„A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ közölte velem írásban, hogy az északi határvidékeken tiszték és legénységek telepeinek és garnizonjainak a megszüntetését kívánja s hogy akkor az ő leszármazottai, nemzedékről nemzedékre, átvállalják a megerősített határok védelmét. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ tehát vágyik az életszabályok (li) és a kötelességteljesítés (yi/ji) felé fordulni s a nép javára olyan tervet dolgoz ki, amely a legnagyobb jószívúségről tanúskodik, amely örökké tartós lehet. Én ezért (őt) a legmagasabb dicsőréttel halmozom el. A Középső Birodalomnak mind a négy égtáj felé vannak zárókapui, hídjai, sáncai és határerődítményei, amelyek nem csupán a megerősített határokon kívül eső országgal szembeni védelmet szolgálják, hanem annak megakadályozását is, hogy a Középső Birodalom gonosztevői (innen) kitörjenek rabolni és károkat okozni. Ez az ésszerű berendezkedés tehát mindenkinek csak a javát szolgálja. Ünnepelesen kijelentem: nem kételkedem a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ jóakaratában, de bánthatja a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, hogy a berendezések megszüntetésébe nem megyek bele. Ezért küldöm el legfőbb hadügyi igazgatómat, Xu Jia-t /Hü Kia/, a harci kocsik és a lovasság tábornokát, azzal a megbízatással, hogy a dolgot világosan megmagyarázza.”

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megköszönte és így beszélt: „Milyen ostobaság, hogy én erről a messzetekintő politikai ügyről nem tudtam! Az, hogy az Ég Fia egy magasrangú miniszter elküldésével tanít ki engem erről, az ő nagy jószágáról tanúskodik.”

A danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ az udvarban tett látogatásáról a benji /pen-ki/ a 33. esztendőnél a következő szavakkal számol be:

A jingning /king-ning/ periódus első évének első havában Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ Huniából eljött az udvarba, és a császár a következő tartalmú dekrétumot adta ki:

„Hunia danhu-ja /tan-hu-ja, tan-gjuo/, Tjed-tjeg [Zhizhi, Csi-csi], aki fellázadt a szabályok és az élet kötelességei (li és yi/ji) ellen, elnyerte ezért büntetését. Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ellenben, aki nem felejtette el kegyeinket és jótéteményeinket, vágyakozva fordult a szabályok és a kötelességek felé, sőt másodjára vett részt a szerencsekívánatos audienciánk szertartásán. Az a kívánsága, hogy vállalja a határerődítmények védelmét és ezt meghatározatlan időre az utódaira is átruházza. Így tehát a határvidékeken nem lesz többé háborúskodás, ezért uralkodásom címe megváltozik jingning-re /king-ning/¹⁹⁴⁰, azaz »végleges béké«-re.” Azután a császár

¹⁹⁴⁰ 竟寧 jingning, king-ning, csing-ning

még megengedte a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/, hogy addig maradjon, amíg a palota szárnnyából Wang Qiang /Wang K'iang/ nem lesz a felesége.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/b. fejezetében most ezt olvassuk:

A baloldali jer-dhiet-cjer [yizhiye, ji-cse-je] volt az, aki annak idején azt a tanácsot adta Ho-han-zja-nak [Huhanye, Hu-han-je], hogy helyezze magát a Han Birodalom védelme alá s ezzel teremtsen véglegesen békét és nyugalmat. Ezt követően, bizonyos oldalról, rágalmozva azt állították, hogy a jer-dhiet-cjer [yizhiye, ji-cse-je] ezzel a teljesítményével túlságosan dicsekszik, nagyon gögösen viselkedik, ezért azután, amikor Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] kezdte őt gyanúsítani, több, mint ezer emberével a népéből, meghódolt a Han-dinasztiának, nehogy Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] megölessen. A han (császár) ekkor a „birodalmi főváros zárókapuin belüli fejedelemmé”¹⁹⁴¹ tette, egy háromszáz családost uradalmat adományozott neki megélhetésül, és megengedte neki, hogy (eddig) királyi pecsétjét és pecsétkendőjét az övében viselje.

Amikor azután Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] a jingning /king-ning/ periódus táján audienciára jött, összetalálkozott a jer-dhiet-cjer-rel [yizhiye, ji-cse-je] és a háláját a következő szavakkal fejezte ki: „Nagyon nemes volt tőled, hogy akkoriban nekem ezt a tanácsot adtad, amelynek révén Huniában máig béke és nyugalom honol. Ez a te műved, hogyan felejtethném el valaha is az érdemedet? Én azonban eljátszottam a jóindulatodat, s én voltam az oka annak, hogy elköltöztél és nem akartál többé nálam maradni. Mindez az én bűnöm volt! Közölni akarom ezt az Ég Fiával s kéri őt, engedjen téged vissza, hogy az udvarunknál lakjál.”

A jer-dhiet-cjer [yizhiye, ji-cse-je] azonban így szólt: „Az Ég akarata volt, hogy te a Han Birodalom védelme alá helyezd magad és ezáltal békét és nyugalmat szerezz. Azután a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ isteni hatalma volt az, amely az Ég Fiának védelmére szolgált. Honnan lett volna az én személyemnek erre szükséges ereje valaha is? Ha én, nemrégiben átállván a Han Birodalomhoz, Huniába most újból visszatérnék, akkor ez kettős érzületről tanúskodna. Szívesen leszek azonban a Han-udvarnál, a császári környezetben a te megbízottad, a hazatérésre vonatkozó parancsodat azonban nem teljesíthetem.”

Bármennyire ragaszkodott is hozzá a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, anélkül kellett hazatérnie, hogy őt megnyerhette volna magának.

Wang Zhaojun /Wang Csao-kün/, akit úgy neveztek, hogy „a feleség, aki nyugalmat hozott Hu-nak”¹⁹⁴², fiút szült: Jer-dho-tie-ngo-sjör-t [Yituzhiyashi, Ji-t'u-cse-ja-si]¹⁹⁴³, akiből jobboldali zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] király lett. Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je], miután 28 évig uralkodott, a jianshi /kien-si/¹⁹⁴⁴ periódus második évében (31) meghalt.

Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] a baloldali jer-dhiet-cjer [yizhiye, ji-cse-je] egyik bátyjának, Huo-gjan [Huyan, Hu-jen]¹⁹⁴⁵ királyának két leányát vette feleségül. Az

¹⁹⁴¹ 關內侯 Guannei hou, Kuan-nei hou

¹⁹⁴² 寧胡關氏 Ninghu yanzhi /eshi, Ning-hu jen-cse /o-si, (a feleség régi ejtésére lásd: 697. sz. lábjegyzet)

¹⁹⁴³ 伊屠智牙師 Yituzhiyashi, Ji-t'u-cse-ja-si, (régijegyzet: Jer-dho-tie-ngo-sjör)

¹⁹⁴⁴ 建始 jianshi, kien-si, csien-si

¹⁹⁴⁵ 呼衍 Huyan, Hu-jen, (régijegyzet: Huo-gjan, valószínűleg: Horkan, lásd: 781. sz. lábjegyzet)

idősebb lány volt a csuan-gjo [zhuanju, csuan-kü] feleség, ő két fiút szült, közülük az idősebbet Cjo-mog-kjo-nak [Qiemocu, K'ie-mo-kü]¹⁹⁴⁶, a másikat Nang-tie-ngo-szjörnek [Nangzhiyasi, Nang-cse-ja-sze]¹⁹⁴⁷ hívták. A fiatalabbik leány volt a főfeleség, ő négy fiút szült, a legidősebbet Tiog-dhog-mog-kog-nak [Diaotaomogao, Tiao-t'ao-mo-kao]¹⁹⁴⁸, a másodikat Cjo-mjör-szjo-nak [Qiemixu, K'ie-mi-hü]¹⁹⁴⁹, hívták. Ők mindketten idősebbek voltak, mint Cjo-mog-kjo [Qiemocu, K'ie-mo-kü]. A két fiatalabb fiú, Gham [Xian, Hien]¹⁹⁵⁰ és Glok [Le, Lö]¹⁹⁵¹ (Ngak, Lok) viszont fiatalabbak voltak, mint Nang-tie-ngo-szjör [Nangzhiyasi, Nang-cse-ja-sze]. A danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ ezen kívül más asszonyoktól volt még több, mint tíz fia. A legnagyobb megbecsülésben a csuan-gjo [zhuanju, csuan-kü] feleség állt, a legjobban szeretett fia Cjo-mog-kjo [Qiemocu, K'ie-mo-kü] volt. Amikor Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] megbetegedett és halálán volt, azt követelte, hogy Cjo-mog-kjo [Qiemocu, K'ie-mo-kü] uralkodjon. Az anyja, a csuan-gjo [zhuanju, csuan-kü] feleség azonban így szólt: „Huniát több, mint tíz éven át sújtotta a zűrzavar, amelyek úgy nőttek újra, mint a fejünkön a haj. Hála a Handinasztia hatalmának, a nyugalmat ismét helyre lehetett állítani. A nép most, mielőtt a béke hosszasan eluralkodhatna, ismét harcba és torzsalkodásba kerül, ha ez a fejedelmi uralom következik. Cjo-mog-kjo [Qiemocu, K'ie-mo-kü] fiatal még ahhoz, hogy a nép követhesse, s a birodalom ezáltal ismét veszélybe kerül. Én és a főfeleség ugyanahhoz a családhoz tartozunk, az ő fiai tehát az enyéme is. Jobb tehát, ha Tiog-dhog-mog-kog [Diaotaomogao, Tiao-t'ao-mo-kao] ül a trónusra.” A főfeleség azonban így válaszolt: „Cjo-mog-kjo [Qiemocu, K'ie-mo-kü] persze, hogy fiatal még, de a birodalmat vele együtt a miniszterek kormányozzák. Ha most félretoljuk az előkelőbbet és egy kevésbé előkelőt ültetünk trónra, akkor az ő uralkodása alatt biztosan újra kitörnek a zavargások.” A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ halála után a csuan-gjo [zhuanju, csuan-kü] feleség tanácsát követték és Tiog-dhog-mog-kog-ot [Diaotaomogao, Tiao-t'ao-mo-kao] ültették a trónra azzal a feltétellel, hogy a birodalmat öccsére (Cjo-mog-kjo-ra [Qiemocu, K'ie-mo-kü]) fogja átruházni.

¹⁹⁴⁶ 且莫車 Qiemocu, K'ie-mo-kü, Csie-mo-csü (régij ejtés: Cjo-mog-kjo)

¹⁹⁴⁷ 囊知牙斯 Nangzhiyasi, Nang-cse-ja-sze, (régij ejtés: Nang-tie-ngo-szjör)

¹⁹⁴⁸ 雕陶莫臯 Diaotaomogao, Tiao-t'ao-mo-kao, (régij ejtés: Tiog-dhog-mog-kog)

¹⁹⁴⁹ 且麋胥 Qiemixu, K'ie-mi-hü, Csie-mi-hszü (régij ejtés: Cjo-mjör-szjo)

¹⁹⁵⁰ 咸 Xian, Hien, Hszien (régij ejtés: Gham)

¹⁹⁵¹ 樂 Le, Lö, (régij ejtés: Ngok, Nglok, Glok)

**BJOK-TYU-LUAR [FUZHULEI, FU-CSU-LEI]
ÉS KJO-NGO [JUYA, KÜ-JA],
Kr. sz. előtt 31–8**

Ázsiai hun kerámia Mongóliából

◀ AZ ELŐLSŐ OLDALON: *arany lemez a Verhnye Pogromnoje-i 2. kurgárn 2. sírjából*

Ho-han-zja [Huahanye, Hu-han-je] halála után Tiog-dhog-mog-kog [Diaotaomogao, Tiao-t'ao-mo-kao], mint Bjok-tyu-luar zsak-tieg [Fuzhulei ruodi, Fu-csu-lei zso-ti]¹⁹⁵² danhu /tan-hu, tan-gjuo/ uralkodott. Trónra lépése után a fiát, Hiei-gher-dho-no-ghu-t [Xi-xietunhou, Hi-hie-t'u-nu-hou]¹⁹⁵³, mint a jobboldali Tjed-lo-nyzsi [Zhiluer, Cse-lu-er]¹⁹⁵⁴ királyát, elküldte az udvarhoz császári audienciára. Cjo-mjör-szjo-t [Qiemixu, K'ie-mi-hü] baloldali bölcs királyi rangra emelte, Cjo-mog-kjo-t [Qiemoju, K'ie-mo-kü] baloldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királya, Nang-tie-ngo-ször-t [Nangzhiyasi, Nang-cse-ja-sze] pedig jobboldali bölcs királlyá tette. Ő is feleségül vette Wang Zhaojun-t /Wang Csao-kün/, aki két leányt szült neki, az idősebbet Gjuön-nak [Yun, Jün]¹⁹⁵⁵, hívták és Szju-puk [Xubu, Hü-pu] kji-ci-je [jici, ki-c'e] volt, a másik pedig Tang-gjuo [Danghu, Tang-hu]¹⁹⁵⁶ kji-ci-je [ki-c'e] lett.

Szju-puk [Xubu, Hü-pu] egy előkelő nemzetség volt s ebből arra következtethetünk, hogy a kji-ci [jici, ki-c'e], amely talán a türk kiz-t adja vissza, egy másik nemzetségbelihez férjhez adott hercegnő megjelölése volt. Akkor azonban a Tang-gjuo-nak [Danghu, Tang-hu] is nemzetségnévnek kell lennie, és felmerül a kérdés, hogy itt a tang-gho [danghu, tang-hu] másféle átírásával van-e dolgunk, amelyben korábban, az 93. oldalon egy nemzetséget kellett, hogy felfedezzünk.

A heping /ho-p'ing/ periódus¹⁹⁵⁷ első évében (28) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a jobboldali Kog-lyöm [Gaolin, Kao-lin]¹⁹⁵⁸ királyát, Jer-zja-mog-gyan-t [Yiyemoyan, Ji-je-mo-jen]¹⁹⁵⁹ küldte el kísérettel a császári udvarba az első havi audienciára, hogy az adót fizesse be. Miután teljesítette a feladatát, követséget küldtek vele kíséretül Bhuo-bhuan-ig vagy Bhuo-pjuan-ig [Puban, P'u-pan]¹⁹⁶⁰.

Bhuo-bhuan vagy Bhuo-pjuan [Puban, P'u-pan] valószínűleg ugyanaz, mint az a Bhuo-pjuan [Pufan, P'u-fan]¹⁹⁶¹, amelyet a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 28/a. fejezete (16. lap) Hedong /Ho-tung/¹⁹⁶² prefektúra egyik járásának nevez s ez állítólag megfelel a jelenlegi

¹⁹⁵² 復株累若鞮 Fuzhulei ruodi, Fu-csu-lei zso-ti, (régí ejtés: Bjok-tyu-luar zsak-tieg)

¹⁹⁵³ 醯諧屠奴侯 Xixietunhou, Hi-hie-t'u-nu-hou, Hszi-hszie-tu-nu-hou (régí ejtés: Hiei-gher-dho-no-ghu)

¹⁹⁵⁴ 致盧兒 Zhiluer, Cse-lu-er, (régí ejtés: Tjed-lo-nyzsi)

¹⁹⁵⁵ 云 Yun, Jün, (régí ejtés: Gjuön)

¹⁹⁵⁶ 當于 Danghu, Tang-hu, (régí ejtés: Tang-gjuo)

¹⁹⁵⁷ 河平 heping, ho-p'ing

¹⁹⁵⁸ 皐林 Gaolin, Kao-lin, (régí ejtés: Kog-lyöm)

¹⁹⁵⁹ 伊邪莫演 Yi-ye-mo-yan, Ji-je-mo-jen, (régí ejtés: Jer-zja-mog-gyan)

¹⁹⁶⁰ 蒲阪 Puban, P'u-pan, (régí ejtés: Bhuo-bhuan /Bhuo-pjuan)

¹⁹⁶¹ 蒲反 Pufan, P'u-fan, (régí ejtés: Bhuo-pjuan)

¹⁹⁶² 河東 Hedong, Ho-tung

Puzhou /P'u-csou/¹⁹⁶³ körzetnek, a Huanghe /Huang-ho/ délnyugati könyökénél. A követjárás akkoriban nyilván azon az úton zajlott, amely Taiyuan-en /T'ai-juan/ keresztül vezet.

Jer-zja-mog-gyan [Yiyemoyan, Ji-je-mo-jen] ott kijelentette, hogy meg akar hódolni, és ha a meghódolását nem fogadják el, öngyilkos lesz, mert egyáltalán nincs bátorsága visszatérni a hazájába. A követség erről beszámolt a császárnak, aki az ügyet a magas miniszterek elé terjesztette megvitatásra. Néhány tanácsos úr azon a véleményen volt, hogy az előzményeknek megfelelően a meghódolást el kell fogadni. Csak a guanglu /kuang-lu/ vezír, Gu Yong /Ku Jung/¹⁹⁶⁴ (Gu Ji /Ku Ki/ fia) és Du Qin /Tu K'in/¹⁹⁶⁵ tanácsos úr volt a következő nézetten:

„Amikor a Han-dinasztia létrejött, Hunia gyakran volt csapás a határvidékeken. Tehát jutalmakat tűztek ki aranyban, és megfizető címeket ígértek mindazoknak, akik meghódolnak. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ most meghajlította derekát és alattvalónknak nevezi magát, és északon a védelmezendő területek között foglal helyet, követeit elküldi audienciára jókívánságokkal, anélkül, hogy kettős játékot űzne s a Han-dinasztia elfogadja ezeket, vagyis másként kell viselkednie, mint eddig. Most ismét elfogadta a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ által küldött adót, ám ha most ráadásul hűtlen miniszterét is befogadja, akkor egyetlen személy miatt eljuttassa egy egész birodalom jóindulatát. Akkor elfogad egy bűnös minisztert s miatta megszakítja a kapcsolatokat annak uralkodójával, aki (a Han-dinasztia) iránti kötelességét teljesíteni igyekezett. Az is lehetséges, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ most az uralomra kerülésekor meg akar hódolni a Középső Birodalomnak, de az is lehet, hogy mivel nem biztos benne, hogy ez jót vagy rosszat hoz-e számára, ide küldte Jer-zja-mog-gyan-t [Yiyemoyan, Ji-je-mo-jen], hogy színlelt meghódolás révén előzetes próbát tegyen, hogy jó vagy balsors vár-e rá? Ha tehát elfogadnánk ennek a miniszternek a meghódolását, akkor szakítunk az erénnyel, leromboljuk a becsületességet, akkor alkalmat adunk a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ arra, hogy elszakadjon tőlünk és a határvidékeken ne érintkezzék többé a hatóságainkkal. Talán már most is lázadás és elszakadás jár az eszében, és csak az ürügyet keresi a szakításra. Ez esetben minisztere meghódolásának az elfogadása éppen beleillene az ő terveibe, mert akkor megadnánk az alkalmat, hogy megbosszulja a mi igazságtalanságainkat és jogorvoslást keressen a vétkeinkre. Ezen meghódolás elfogadása tehát újra a békétlenség elfogadása lenne a határvidéken, a haderők mozgósításának a kiindulópontja. Mindezt nagyon pontosan kell mérlegelni! Az a legjobb, ha a meghódolást nem fogadjuk el s akkor a becsületességünk és a megbízhatóságunk úgy fog fényleni, mint a nap és a hold. Fojtsunk el tehát minden ravaszkodást, amely a hamisság és a hazugság ruháját ölti magára. Szívünkben csak a közeledés és az egyesülés kívánását ápoljuk. Hozzánk ez illik a legjobban!”

Miután a beadványokat így is, úgy is mérlegelték, az Ég Fia (az itt ismertettet) fogadta el. Az udvari intendánst és Wang Shun /Wang Sun/¹⁹⁶⁶ tábornokot elküldte azonban, hogy Jer-zja-mog-gyan-t [Yiyemoyan, Ji-je-mo-jen] közelebről kérdezze ki a meghódolási szándékáról. Ő azonban így szólt: „Biztosan örült voltam, amikor ilyen ostobaságot mondtam.” Hagyták tehát elutazni és ő elfoglalta eddigi helyét a kormányban, de nem akarták többé megengedni, hogy találkozzon a Han-udvar követeivel.

¹⁹⁶³ 蒲州 Puzhou, P'u-csou

¹⁹⁶⁴ 谷永 Gu Yong, Ku Jung

¹⁹⁶⁵ 杜欽 Du Qin, Tu K'in

¹⁹⁶⁶ 王舜 Wang Shun, Wang Sun

A rákövetkező évben (27) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azt írta a császárnak, hogy a heping /ho-p'ing/ periódus negyedik évének első hónapjában (25) audienciára akar menni. Amikor azután megjelent az udvarnál, kapott 20 000 darab szegett és nem himzett selymet, 20 000 font fonatlan selymet, ezen kívül ugyanazokat az ajándékokat, mint a jingning /king-ning/ periódusban.

A császár ezt a látogatást is olyan nagy fontosságúnak és öröndetesnek tartotta, hogy – amint a benji /pen-ki/ írja – az egész birodalomban amnesztiát adott a száműzötteknek, az erkölcsös fiaknak és fivéreknél, valamint a szorgalmas vidéki lakosságnak tiszteletbeli címeket ajándékozott, és megtiltotta az elmaradt szántóföldi adók behajtását.

Bjok-tyu-luar [Fuzhulei, Fu-csu-lei] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ tíz évig uralkodott, a hongjia /hung-kia/ ¹⁹⁶⁷ periódus tizedik évében (20) halt meg. Utóda a testvére, Cjo-mjör-szjo [Qiemixu, K'ie-mi-hü] lett. Szug-gher zsak-tieg [Shouxie ruodi, Sou-hie zso-ti] ¹⁹⁶⁸ danhu /tan-hu, tan-gjuo/ néven. Uralkodása kezdetén elküldte a fiát, Hju-ljog-szjög-ghu-t [Xuliusihou, Hü-liu-sze-hou] ¹⁹⁶⁹, a baloldali Tyog-to-ghan [Zhuduhan, Csu-tu-han] ¹⁹⁷⁰ királyát az udvarhoz, hogy tisztelegjen a császár előtt. Cjo-mog-kjo-t [Qiemoju, K'ie-mo-kü] pedig baloldali bölcs királlyá tette. A yuanyan /jüan-jen/ ¹⁹⁷¹ periódus első évében (12), miután nyolc évig uralkodott, a második évben is audiencián akart megjelenni s el is utazott. Mielőtt azonban a határerődítménybe eljutott volna, megbetegedett és meghalt. Cjo-mog-kjo [Qiemoju, K'ie-mo-kü], az öccse került akkor hatalomra, Kjo-ngo zsak-tieg [Juya ruodi, Kü-ja zso-ti] ¹⁹⁷² danhu-ként /tan-hu, tan-gjuo/.

Kjo-ngo [Juya, Kü-ja] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ekkor elküldte a fiát, O-györ-tang-ot [Wuyidang, Wu-ji-tang] ¹⁹⁷³, a jobboldali O-dho-gjog-ghan [Yutuquidan, Jü-t'u-k'iu-tan] ¹⁹⁷⁴ királyát (túszként) az udvarba a császár előtti tisztelegésre. Nang-tie-ngo-szjör-t [Nangzhiyasi, Nang-cse-ja-sze] baloldali bölcs királlyá tette. A suihe /szui-ho/ ¹⁹⁷⁵ periódus első évében, négy évi uralkodás után, meghalt (Kr. sz. előtt 8). Azután az öccse, Nang-tie-ngo-szjör [Nangzhiyasi, Nang-cse-ja-sze] uralkodott, mint O-tyu-ljog zsak-tieg [Wuzhuliu ruodi, Wu-csu-liu zso-ti] ¹⁹⁷⁶ danhu /tan-hu, tan-gjuo/.

A három legutolsó danhu /tan-hu, tan-gjuo/ neve zsak-tieg-re [ruodi, zso-ti] végződik. Később a 357. oldalon azt olvassuk majd, hogy ez a szó azonos jelentésű a kínai xiao /hiao/ ¹⁹⁷⁷ szóval, amelynek jelentése: „szülőtisztelő”, amely melléknevet az első Han-dinasztia minden császára nevéhez hozzákapcsolták a halála után, mint tiszteletbeli nevet ¹⁹⁷⁸. Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] és utódai tehát ezt a szokást utánozták. A Hou Hanshu 169. fejezete megemlíti a Késői Han-dinasztia korából való danhu-k /tan-hu, tan-gjuo/ neveit a -tieg [di, ti] ¹⁹⁷⁹ végződéssel s ez bizonyára a zsak-tieg [ruodi, zso-ti] rövidítése.

¹⁹⁶⁷ 鴻嘉 hongjia, hung-kia, hung-csia

¹⁹⁶⁸ 搜若鞮 Shouxie ruodi, Sou-hie zso-ti, Sou-hszie zso-ti (régí ejtés: Sug-gher zsak-tieg)

¹⁹⁶⁹ 响留斯侯 Xuliusihou, Hü-liu-sze-hou, Hszü-liu-sze-hou (régí ejtés: Hju-ljog-szjög-ghu)

¹⁹⁷⁰ 祝都韓 Zhuduhan, Csu-tu-han, (régí ejtés: Tyog-to-ghan)

¹⁹⁷¹ 元延 yuanyan, jüan-jen

¹⁹⁷² 車牙若鞮 Juya ruodi, Kü-ja zso-ti, Csü-ja zso-ti (régí ejtés: Kjo-ngo zsak-tieg)

¹⁹⁷³ 烏夷當 Wuyidang, Wu-ji-tang, (régí ejtés: O-györ-tang)

¹⁹⁷⁴ 於涂仇揮 Yutuquidan, Jü-t'u-k'iu-tan, (régí ejtés: O-dho-gjog-ghan)

¹⁹⁷⁵ 綏和 suihe, szui-ho

¹⁹⁷⁶ 烏珠留若鞮 Wuzhuliu ruodi, Wu-csu-liu zso-ti, (O-tyu-ljog zsak-tieg)

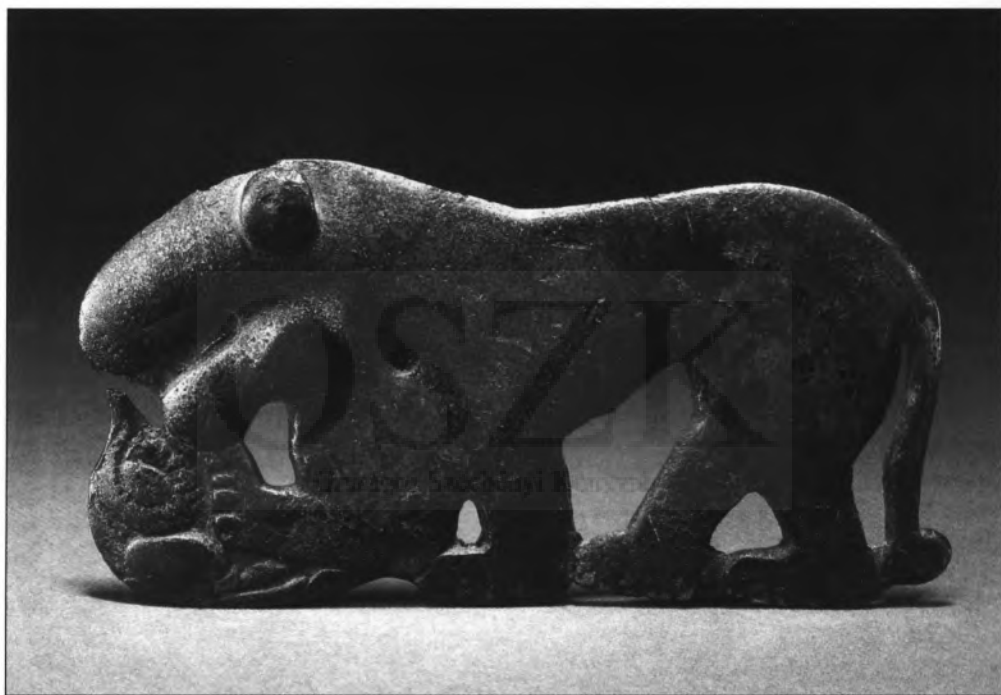
¹⁹⁷⁷ 孝 xiao, hiao, hsziao

¹⁹⁷⁸ 諡 shi, si

¹⁹⁷⁹ 鞮 di, ti, (régí ejtés: tieg)

**O-TYU-LJOG [WUZHULIU, WU-CSU-LIU],
Kr. sz. előtti 8-tól Kr. sz. utáni 13-ig**

Bronz lemez Belső-Mongóliából

1. WANG MANG TRÓNRA LÉPÉSÉIG, KR. SZ. UTÁNI 9-IG

Amikor O-tyu-ljog [Wuzhuliu, Wu-csu-liu] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ uralomra lépett, az apja feleségének a fiát, Glok-ot [Le, Lō] tette meg baloldali bölcs királlyá, az apja ötödik feleségének a fiát pedig, akit Zjo-nak [Yu, Jü]¹⁹⁸⁰ hívtak, jobboldali bölcs királlyá. O-tieg-ngo-szjög-öt [Wudiyasi, Wu-ti-ja-sze]¹⁹⁸¹, a saját fiát, a jobboldali Ko-no [Gunu, Ku-nu]¹⁹⁸² királyát elküldte az udvarba, császári tisztelgésre.

A Han-udvar elküldte Xiahou Fan-t /Hia-hou Fan/¹⁹⁸³, udvari intendánst és tábornokot, Han Rong /Han Zsung/¹⁹⁸⁴ altábornokkal, mint segéddel követként Huniába. A császár sógora, Wang Gen /Wang Ken/¹⁹⁸⁵ pjog-ghia /piaoqi, p'iao-k'i/ tábornok és a hadügyek legfőbb igazgatója vezette akkoriban a magas kancelláriát. Bizonyos helyről neki jelentették, hogy „Hunia birtokol egy olyan földdarabot, amely belenyúlik a Han Birodalom területébe s Zhangyi /Csang-ji/ prefektúra mellett fekszik. Ez a (terület) ritka hasznofát, nyílvevesszőnek való anyagot és sasszárnyakat biztosít. Ha megszerezhetnénk ezt a területet, az igen előnyös lenne a határvidék szempontjából és a dinasztiának lényeges területnövekedést is jelentene. Akkor a te dicső teljesítményeid mindörökké élnek!”

Wang Gen /Wang Ken/ ekkor vázolta a császárnak a területnövekedés előnyeit, és a császár hajlandó volt kérni a danhu-tól /tan-hu, tan-gjuo/ ezt a területet. Ha azonban nem kapná meg, akkor megsértenék az ő akaratát s így kárt szenvedne a tekintélye. Wang Gen /Wang Ken/ haladéktalanul értesítette Xiahou Fan-t /Hia-hou Fan/ a császári útmutatásról és értésére adta, ezt oly módon kérje, mintha a kérés ő magától indulna ki.

Amikor Xiahou Fan /Hia-hou Fan/ megérkezett Huniába, a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ folytatott beszélgetéshez még a következőket fűzte hozzá: „Láttam, hogy Hunia a Han Birodalom területébe nyúlik bele Zhangyi /Csang-ji/ prefektúrájánál. A Han Birodalom három főparancsnoka székel ott a határerődöknél, és sok száz harcosnak kell ott a legszörnyűbb hidegben unalmas és nehéz őrszolgálatot ellátnia. A danhu /tan-hu,

¹⁹⁸⁰ 7 Yu, Jü, (régí ejtés: Zjo)

¹⁹⁸¹ 烏鞮牙斯 Wudiyasi, Wu-ti-ja-sze, (régí ejtés: O-tieg-ngo-szjög)

¹⁹⁸² 股奴 Gunu, Ku-nu, (régí ejtés: Ko-no)

¹⁹⁸³ 夏侯藩 Xiahou Fan, Hia-hou Fan, Hszia-hou Fan

¹⁹⁸⁴ 韓容 Han Rong, Han Zsung

¹⁹⁸⁵ 王根 Wang Gen, Wang Ken

tan-gjuo/ írja meg tehát a császárnak, hogy ezt a földet át akarja engedni a császárnak és (a saját területétől) leválasztja zsinór-mentén azért, hogy két főparancsnokot és sok száz katonát megkímélhessen. Ha a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ily módon az Ég Fia felé nagy kegyet gyakorol, akkor azt bizonyára a legnagyobb módokon fogják megjutalmazni.”

Akkor így szólt a danhu /tan-hu, tan-gjuo/: „Az Ég Fia szóbeli megbízásáról van-e szó, avagy olyan kérésről, amely a követétől indult ki?” Xiahou Fan /Hia-hou Fan/ azt válaszolta: „Csak egy császári útmutatásról van szó, magát a jó ajánlatot én teszem a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/.”

Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ így szólt: „A hosszú faltól északra mindent kegyelmes atyámnak, Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a birtokaként ismert el Xiao Xuan /Hiao Hüan/¹⁹⁸⁶ császár és Xiao Yuan /Hiao Jüan/¹⁹⁸⁷ császár. Most arról a földről van szó, ahol Uön-ngu-tho [Wenoutu, Wen-ou-t'u]¹⁹⁸⁸ király székel.

Még nem ismerem az ottani talaj adottságait és terményeit, ezért embereket fogok odaküldeni, hogy ismereteket szerezzenek be.” Xiahou Fan-nak /Hia-hou Fan/ meg kellett ennyivel elégednie és visszatért a Han-udvarhoz.

Amikor másodjára is elküldték Huniába, megismételte a kérését. Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ így szólt: „Atyám és bátyáim ötször hagyták egymásra a birodalmat és a Han-dinasztia soha sem követelte ezt a területet. Miért teszi ezt éppen most, miután megismerte azt? Uön-ngu-tho [Wenoutu, Wen-ou-t'u] (Öngüt) királyától megtudtam, hogy Hunia nyugati határvidékének fejedelmei rá vannak utalva az ottani hegyekben termő fákra sátraik és kocsijaik építéséhez. Ezen kívül nem engedhetem elhunyt atyám egyetlen területének elvesztését sem.”

Xiahou Fan /Hia-hou Fan/ visszatért és áthelyezték Taiyuan /T'ai-jüan/ prefektúra kormányzójává.

Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ küldött követeket a császárhoz egy levéllel, amelyben említést tett neki arról, hogy Xiahou Fan /Hia-hou Fan/ földterületet kért. Császári parancsra a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a következő választ küldték:

„Xiahou Fan /Hia-hou Fan/, anélkül, hogy erre fel lett volna hatalmazva, császári rendelkezésre hivatkozott, amikor a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ terület-átengedésre kérte. A törvény szerint ezért halálbüntetést érdemel, ámde azóta kétszer általános amnesztia lett kihirdetve. Én most áthelyezem őt a Jinan /Ki-nan/¹⁹⁸⁹ prefektúra (a jelenlegi Shandong-ban /San-tung/) kormányzójának, hogy Huniával többé ne kerüljön kapcsolatba.”

A rákövetkező évben meghalt a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ fia, aki tiszteletadás végett az udvarban tartózkodott, visszazsállították a hazájába, hogy ott temessék el. Egy másik fiút, a baloldali O-dho-gjog-gyan [Yutuquidan, Jü-t'u-k'iu-tan] királyát, név szerint Kjör-ljog-hun-t [Jiliukun, Ki-liu-k'un]¹⁹⁹⁰ küldték el az udvarba tiszteletadásra.

¹⁹⁸⁶ 孝宣 Xiao Xuan, Hiao Hüan, Hsziao Hszüan

¹⁹⁸⁷ 孝元 Xiao Yuan, Hiao Jüan, Hsziao Jüan

¹⁹⁸⁸ 溫偶騷 Wenoutu, Wen-ou-t'u, (régí ejtés: Uön-ngu-tho). Ő biztosan azonos Uön-gju-ti-vel [Wenyudi, Wen-jü-ti] 95. o. 765. sz. jegyzet.

¹⁹⁸⁹ 濟南Qinan, Ki-nan, Csi-nan

¹⁹⁹⁰ 稽留昆 Jiliukun, Ki-liu-k'un, Csi-liu-kun (régí ejtés: Kjör-ljog-kuön). A szerző szerint az utolsó helyen álló írásjegy esetében a Kiangxi szótár az irányadó, ezért annak ejtése: hun).

A jianping /kien-p'ing/¹⁹⁹¹ periódus második évében (Kr. sz. előtt 5), Ai császár¹⁹⁹² idejében, Phju-lia [Fuli, Fu-li]¹⁹⁹³ kis kvön-miár [kunmi, k'un-mi] egyik mellékfeleségének fia, Pjeg-gyvan-tied [Beiyuandi, Pei-jüan-ti]¹⁹⁹⁴ jabgu, egyik wusun-i hordájával betört Hunia nyugati határvidékére, elrabolta az állatokat, a lakosság körében pedig nagy vérfürdőt rendezett. Amint megtudta ezt a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, elindította O-györ-lieng-et [Wuyileng, Wu-ji-leng]¹⁹⁹⁵, a baloldali nagy tang-gho-t [danghu, tang-hu] ötezer lovassal Wusun ellen, s ott sok száz embert megöltek, több, mint ezer embert elhurcoltak, a marha gulyákat pedig elhajtották. Ily módon megfélemlítve, Pjeg-gyvan-tied [Beiyuandi, Pei-jüan-ti] elküldte a fiát, Cju-dhied-et [Qulu, K'ü-lu]¹⁹⁹⁶ túszként Huniába. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elfogadta ezt és jelentette a császárnak. A han (császár) ekkor Ding Yelin /Ting Je-lin/¹⁹⁹⁷ udvari intendánst és tábornokot, Gong Chengyin /Kung Cs'eng-jin/¹⁹⁹⁸ altábornokkal, az adjutánsával elküldte Huniába, hogy a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ megrovásban részesítse és megparancsolja neki, hogy Pjeg-gyvan-tied [Beiyuandi, Pei-jüan-ti] túszként tartott fiát küldje haza. A császári parancs átvétele után a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a túszt hazaküldte.

Pjeg-gyvan-tied-ről [Beiyuandi, Pei-jüan-ti] közelebbieket a második rész XV. fejezetében tudunk meg. A wusun-ban uralkodó két kvön-miár [kunmi, k'un-mi] a Han-ház hatalma alatt állt ugyanúgy, mint Hunia, a két birodalom tehát nem volt jogosult egymástól túszt szedni.

A fenti híradást részletesebben és egy kissé más megvilágításban tárgyalja a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 45. fejezetében lévő Xifu Gong /Hi-fu Kung/¹⁹⁹⁹, egy tudós életrajza, aki Ai trónralépésekor (Kr. sz. előtti 6-ban) az udvarnál magas állást kapott és a császár kegyence lett. Azért, hogy a legmagasabb méltóságokat biztosítsa magának, ez a veszedelmes ember bizalmatlanságot keltett a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ iránt, hogy az ebből eredő katonai fejlemények közepette alkalmat adódjék derék államférfinak mutatkoznia.

Az történt, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, akinek (a trónra lépése alkalmából történő szerencsekívánatok átadására) az udvarba kellett volna mennie, egy követet küldött annak közlésével, hogy beteg, de a következő évben meg fog jelenni. Xifu Gong /Hi-fu Kung/ ezt az alkalmat felhasználva a császárnak az alábbi beadványt terjesztette elő: „Nekem úgy tűnik, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, aki ebben a tizenegyedik hónapban átlépte a megerősített határokat s most betegség miatt mentette ki magát, az irántunk való érzelmeit megváltoztatta. Wusun két kvön-miár-ja [kunmi, k'un-mi] erőtlenné, Pjeg-gyvan-tied [Beiyuandi, Pei-jüan-ti] viszont erős, hiszen hatalmas és virágzó országban él, ahol 100 000 ember áll a rendelkezésére. Keleten szövetkezett a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ és elküldte hozzá tisztelgésre a fiát. Ha ő most felhasználja azt a befolyást, amellyel hatalma alapján bír, hogy az Wusun-beli (Uo)-dzjog-dho [Wujiutu, Wu-kiu-

¹⁹⁹¹ 建平 jianping, kien-p'ing, csien-ping

¹⁹⁹² 哀 Ai, Ai

¹⁹⁹³ 拊離 Fuli, Fu-li, (régí ejtés: Phju-lia)

¹⁹⁹⁴ 卑援薏 Beiyuandi, Pei-jüan-ti, (régí ejtés: Pjeg-gyvan-tied)

¹⁹⁹⁵ 烏夷冷 Wuyileng, Wu-ji-leng, (régí ejtés: O-györ-lieng)

¹⁹⁹⁶ 趨逢 Qulu, K'ü-lu, (régí ejtés: Cju-dhied)

¹⁹⁹⁷ 丁野林 Ding Yelin, Ting Je-lin

¹⁹⁹⁸ 公乘音 Gong Chengyin, Kung Cs'eng-jin

¹⁹⁹⁹ 息夫躬 Xifu Gong, Hi-fu Kung, Hszi-fu Kung

t'u] nyomdokába lépjen és a haderejét harcba vigye azért, hogy hadszíntérre változtassa Dél s a hatalmát egyesítse Wusun-éval, akkor – mihelyt ez az egyesítés megtörtént – Hunia ismét olyan hatalmas lesz (mint volt), s a mi nyugati országaink (Turkesztán) veszélybe kerülnek. Egy meghódolt hu tehát adja ki magát Pjeg-gyvan-tied [Beiyuandi, Pei-jüan-ti] követének és adja át a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a következő tartalmú írást: »Én (ugyan) elküldtem a fiamat a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/, hogy tisztelegjen előtte, de nem azért küldtem el, mert hajlandóságom van iránta vagy bizalmam volna iránta, hanem azért, mert félek tőle. Az Ég Fia azonban sajnálja ezt a lépést s azt üzeni a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/, hogy küldje vissza fiamat s azt is követeli tőlem, hogy az iker-központ²⁰⁰⁰ altábornokának legyek a segítségére Ok-to-no [Edunu, O-tu-nu]²⁰⁰¹ határainak a védelmében.« Egy ilyen levél sikeres lesz, Hunia hadvezérei arra fogják rábírní a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, hogy tegyen nálad látogatást és adjon magyarázatot. Ez furfangos csel lenne, ami jobb, mint a fegyveres erő s e mögött elmarad a szövetséges haderők elleni támadás.»

Amikor ez az írás a Trónhoz érkezett, a császár maga elé vezettette Xifu Gong-ot /Hi-fu Kung/, összehívatta minisztereit és tábornokait egy nagy tanácskozásra. Gongsun Lu /Kung-szun Lu/²⁰⁰² baloldali tábornok úgy vélte, hogy „eddig a Középső Birodalom mindig imponáló becsületességével nyerte meg magának és vetette alá a barbárokat, Xifu Gong /Hi-fu Kung/ viszont most éppen ellenkező szellemben akar cselekedni és be akarja csapni őket. Aki ilyen hűtlen cselet kieszél, annak nem lehet bizalmat szavazni. Eddig, a korábbi császárok áldásos intézkedései következtében, Hunia védte megerősített határainkat és védelmezendő határvidéki országnak tekintették magukat. Ha most a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ betegség miatt nem tudja személyesen átadni az udvarnál szerencsekívánatait, s ezt követ útján közli velünk, semmi esetre sem vét az életszabályok (li) ellen, amelyeket az alattvalók a császár, valamint a fiak a szülők iránt kötelesek betartani. Lu szolgál, az élete árán biztosít erről, és nem képes belátni, hogyan okozhatna nekünk gondot Hunia a határvidékekkel kapcsolatban?»

Miután Xifu Gong /Hi-fu Kung/ Gongsun Lu /Kung-szun Lu/ véleményét megtámadta... a császár kijelentette, hogy igaza van és a minisztertanácsot feloszlatta, egyedül csak Xifu Gong-gal /Hi-fu Kung/ tanácskozott. Ő ekkor a következő locsogással állt elő: „Tavaly a Yinghuo /Jing-huo/²⁰⁰³ (Mars) a Xin-ben /Hin/²⁰⁰⁴ (Skorpió csillagképben) és a Taibai /T'ai-pai/²⁰⁰⁵ (Vénusz) teljes fényükben álltak az égen, míg egy szarvas planéta oppozícióban volt a Hegu /Ho-ku/²⁰⁰⁶ (Vízöntő) csillagzattal. Ez a konstelláció azt jelenti, hogy háború és zűrzavar lesz.” Bemagyarázta a császárnak, hogy mindazokat a rendzavarásokat fel kell jegyezni, amelyek eddig a prefektúrákban, a fejedelemségekben és az egész birodalomban előfordultak, mert minden valószínűség szerint rendkívüli események fognak bekövetkezni. Írjon elő a vezértábornagy számára is körutazást

²⁰⁰⁰ 戊己 wuji, wu-ki, vu-csi

²⁰⁰¹ 惡都奴 Edunu, O-tu-nu, (régí ejtés: Ok-to-no)

²⁰⁰² 公孫祿 Gongsun Lu, Kung-szun Lu

²⁰⁰³ 熒惑 Yinghuo, Jing-huo

²⁰⁰⁴ 心 Xin, Hin, Hszin

²⁰⁰⁵ 太白 Taibai, T'ai-pai

²⁰⁰⁶ 河鼓 Hegu, Ho-ku, (am. : Vízöntő)

a határvidékek csapataihoz, hogy katonai gondoskodás történjen, egy prefektúra kormányzójának üssék le a fejét a tekintély növelése érdekében s hogy a barbárok remegjenek a világ mind a négy táján. Az égen látható jelenségeket és eltéréseket ugyanis ilyen intézkedésekkel lehet ellensúlyozni. A császár mindezt jóváhagyta.

A minisztereknek azonban sikerült meggyőztetni ezt a végzetes tervet, leleplezni a csaló szélhámost és kieszközölni az elbocsátását.

Kövessük most ismét a Qian Hanshu/K'ien Han-su/ 94/b. fejezetét (14. lap)

A jianping /kien-p'ing/ periódus negyedik évében (Kr. sz. előtti 3) a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azt írta a császárnak, hogy az ötödik évben kíván audienciára jönni. Ekkor megbetegedett Ai császár. Azt beszélték, hogy a fentről (északról) lejövő hunok nyomasztó hatást gyakorolnak más személyekre s bizonyára ezért történt meg az, hogy mind a guanglu /kuang-lu/ periódusban (49), mind a jingning /king-ning/ periódusban (33), miután a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvari látogatást tett a Középső Birodalomban, meghalt a császár. A császár most fenyegetve érezte magát és tanácsot kért a magas miniszterektől. Ezek azt is figyelembe vették még, hogy a látogatás kiürítene a raktárakat és a kincstárt olyan kiadásokra köteleznék, hogy ezek miatt sem lehetett megengedni. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ követe elbúcsúzott tehát, mielőtt azonban elutazott volna Yang Xiong /Jang Hiung/²⁰⁰⁷, a Sárga Kapunál szolgáló tisztviselő²⁰⁰⁸ a következő fellebbezést jelentette be írásban a császárnál:

„Alattvalód megtanulta, hogy az az uralom, amely a hat szent könyvön nyugszik, magasabb értékű, mint az olyan, amelyik a lázadások korszaka előtt áll fenn, és hogy a fegyveres győzelmeket követő kor értékesebb, mint az, amelyik háborúkat előz meg.

Minden császárnak igyekeznie kell tehát úgy kormányozni, hogy utána ne háborúk és zavargások következzenek.

Ez a két legfinomabb értelmű alapelv, amelyek feltétlenül megkövetelik (minden kormánytól), hogy a fő nehézségek (nevezetesen a felkelések és háborúk) okait kifizéssze.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ írásban nyújtja be a kérelmét, hogy megjelenhessen az audiencián, és a dinasztia nem engedi meg ezt neki, hanem elutasítja. Alattvalód ostoba véleménye szerint ezáltal a Han és a Hun Birodalom között szakítás következik be. Az ősi időkben az északi di-ket /ti/ öt császár sem tudta legyőzni, sőt a három császár (Yu /Jü/, Tang és Wu) sem volt erre képes. Ezért teljességgel világos, hogy nem engedhetjük meg a szakítást.

Alattvalód nem merészel a messzi múltból felhozni bizonyítékokat véleménye mellett, azt kéri azonban, hogy a Qin /K'in/ korszaktól a mai napig terjedő időszak eseményeivel megvilágíthassa azt.

A Qin-dinasztia /K'in/ egy Shi Huang /Si Huang/ hatalmával, egy Meng Tian /Meng T'ien/ tekintélyével és több, mint negyvenszer tízezer nehéz lovassal sem merészkedett még arra sem, hogy csak kikémlelje a nyugati Huanghe-t /Huang-ho/. Ott tehát hosszú falat építettek, hogy gátat vessenek az ellenségnek. S amikor létrejött a Han-ház, Gao Zu-t /Kao Cu/, hatalmas isteni erejével és harmincszor tízezer emberével Pingcheng-nél

²⁰⁰⁷ 揚雄 Yang Xiong, Jang Hiung, Jang Hsziung

²⁰⁰⁸ 黃門侍郎 huangmen shilang, huang-men si-lang

/P'ing-cs'eng/ bekerítették. Hét napon át harcosainak nem volt mit enniük, s bár vele voltak nagyszámú, rendkívül bátor harcosai és sziklaszilárd tanácsadói miniszterei, senki a világon nem volt képes valaha is megmondani, milyen úton-módon menekült meg a pusztulástól.

Gao /Kao/ császárnő is haragudott a hunokra. Az udvari tanácsban az összes miniszter kérte Fan Kuai /Fan K'uai/ felhatalmazását arra, hogy 100 000 harccsal keresztül vonulhasson Hunia központi területén, Ji Bu /Ki Pu/ azonban azt kiáltotta, Fan Kuai-t /Fan K'uai/ le kell fejezni, amiért a császárnő egyetlen megjegyzésére olyan könnyelműen belemenne ebbe. Erre a miniszterek úgy határoztak, hogy a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ csupán egy azonos szellemben íródott levelet küldenek.

Azóta Hunia csapatainak minden összevonása a Középső Birodalomnak csak szenvedést és bajt okozott, hordáinak széteszlása pedig békét és nyugalmat. Xiao Wen /Hiao Wen/ uralkodása alatt megtámadták az északi határvidéket, és ott vad és kegyetlen uralmat vezettek be. Lovas felderítőik egészen Yong-ig /Jung/ és Ganquan-ig /Kan-k'üan/ nyomultak előre és páni rémület fogta el a birodalom fővárosát. Három tábornokot küldtek csatába, hogy Xiliu-nál /Hi-liu/, Jimen-nél /Ki-men/ és Bashang-nál /Pa-sang/ letáborozzanak az ellenség elhárítására, s hónapok teltek el, mire vége lett ennek a hadi állapotnak.

Amikor Xiao Wu /Hiao Wu/ került uralomra, elkészítette a Mayi /Ma-ji/-tervet, hogy a hunokat kelepccébe csalja. Han Anguo /Han An-kuo/ 300 000 emberrel köröskörül árkokat ásott, a hunok azonban felfedezték és elvonultak. A kiadások megvoltak, a csapatok kimerültek, ámde egyetlen barbárt sem tudtak megpillantani, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ arcáról nem is szólv!

Ezután behatóan és alaposan kimunkáltak intézkedéseket a föld és a gabona isteneinek fenntartására (she /sö/ és ji /ki/), egyszerű tervet készítettek, amely a dinasztiaának tízezer évi fennállást kellett volna biztosítson, több százezres hadsereget állítottak fel mindenfelé, amelyek vezetését Wei Qing-re /Wei K'ing/ és Huo Qubing-re /Huo K'ü-ping/ bízták. A kivitelezés több, mint tíz évet vett igénybe. Keresztül vonultak a nyugati Huanghe-n /Huang-ho/ meg a nagy sivatagon, meghódították Tien-ngan-t [Tian-yan, T'ien-jen], legyűrték a királyi udvart, keresztül hatoltak az ellenséges területeken a legtávolabbi határokig, követve és észak felé üzve a menekülőket. A Lang-kjo-szjo [Langjixu, Lang-ki-hü] hegységben feng-áldozatot mutattak be, Ko-gjan-nál [Guyan, Ku-jen] san-áldozatot, majd lementek Hanhai-ba, százával vetettek fogságba neves királyokat és a birodalom nagyjait. Ettől kezdve Hunia félt és remegett, a békét és a közeledést kereste, de még mindig nem akarta alattvalóinak nyilvánítani magát. Ah, az a kormányzat bizonyára nem a saját szórakoztatására csinált ilyen mérhetetlen kiadásokat, és háritott ilyen robotot embereire, akik semmiféle bünt nem követtek el, és nem könnyelműen nyomultak előre északon Lang-mjuang-tól [Langwang, Lang-wang]²⁰⁰⁹. Tudatában volt azonban annak, hogy az összes erő bevetése nélkül nem lehet tartós békét elérni s hogy ilyen időleges kiadások nélkül sohasem érkezik el az örök béke. Nyugodtan vállalta tehát a százszor tízezer harcos mozgósítását és belökte őket a kiéhe-

²⁰⁰⁹ 狼望 Langwang, Lang-wang, (régí ejtés: Lang-mjuang)

zett tigris torkába. Ezért hordtak ki a kincstárból minden gazdagságot és megtöltötték vele a Lu-hegy²⁰¹⁰ szakadékait, de nem sajnálták.

A benshi /pen-si/ periódus²⁰¹¹ első évében (73) Hunia rosszindulatú volt s meg akarta hódítani Wusun-t s ott elragadni a mi hercegnőnket. Öt tábornokot, öt hadseregrel, 150 000 lovassal küldtünk a harcmezőre, hogy végig vadásszák területének déli felét, miközben Changle /Cs'ang-lő/ fejedelem (Shang Hui) 50 000 lovassal ugyanezen Wusun-nak a nyugati részéből kiindulva rendítette meg őket. Valamennyi hadsereg hazavonult, mihelyt elérte az eléje kitűzött célt, és csak kevés zsákmányt ejtettek. Csúpan egy imponáló fegyvertényt hajtottak végre és bebizonyították, hogy a Han-dinasztia hadereje úgy tör ki, mint a mennydörgés és a vihar. Üres kézzel indultak el és üres kézzel tértek haza, de még azt is szükségesnek tartották, hogy két tábornokot megbüntessenek. Az eredmény az volt, hogy észak di-jei /ti/ nem hódoltak meg újra, (így) a Középső Birodalom még mindig nem biztosította magának azt a magas fejpárnát, amelyen nyugodtan alhatna.

De akkor jött a yuankang /jüan-k'ang/ és a shenjue /sen-küe/ periódus (65–57), amikor istenien ragyogott a császár mindenütt változást teremtő ereje és mindent elárasztott áldásainak áradata. Ekkor Hunia belső zűrzavarba zuhant, és öt danhu /tan-hu, tan-gjuo/ küzdött a trónért. A zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] király és Ho-han-zja [Huhanye, Hu-hanje] jött, hogy birodalmaikkal a mi kultúránk védelme alá helyezték magukat. A porban csúsztak

²⁰¹² hibás írásjeggy az azonos hangzású²⁰¹³ helyett.

előttünk és alattvalóinknak ismerték el magukat. De ez csak eszköz volt számukra, hogy szorosan szövetkezzenek velünk s ez nem teremtette meg a mi egyeduralmunkat. Azóta nem utasítjuk vissza azokat, akik audienciára akartak jönni, de akik nem akartak jönni, őket nem kényszerítettük erre. De miért jártunk el ilyen óvatosan? Azért, mert a külföldiek, a természetükből eredően, igen érzékenyek, nagy természetűek, nagy testi erejük van és saját erejükre és bátorságukra építenek, továbbá, mert jó bánásmóddal alig lehet rájuk hatni, meglehetősen könnyen ragadtatják viszont durva erőszakosságra magukat. Végül, mert az erejük nem könnyen törhető meg, tehát békére jutni velük nehezen lehet. Ezért voltak azok a meghódolásuk előtti súlyos hadjáratok, azok a harcok az oly távoli vidékeken, amelyek tönkretették birodalmunkat, eszközeit kimerítették, a földet hullák borították, a folyók vértől áradtak ott, ahol az erődítményeket meghódítottuk és az ellenséget kiirtottuk. Visszaemlékezve ezekre a szenvedésekre, mihelyt meghódoltak nekünk, lecsendesítettük, adományokkal halmoztuk el, simogattuk és becézgettük őket, kölcsönösen ajándékokat adtunk egymásnak, és mély benyomást keltő szertartásokkal tiszteltük meg egymást. Ilyenek voltak a védelmi intézkedések, amelyeket ellenük hoztunk.

Előbb kiirtottuk a Dawan /Ta-wan/ erődöt, megmásztuk O-ghuan [Wuhuan, Wuhuan] földsáncait, Kuo-huai [Guhui, Ku-hui]²⁰¹⁴ falait

²⁰¹⁰ 盧 Lu, Lu

²⁰¹¹ 本始 benshi, pen-si

²⁰¹² 扶伏 fufu, fu-fu

²⁰¹³ 匍匐 pufu, p'u-fu

²⁰¹⁴ 姑繪 Guhui, Ku-hui, (régijetés: Kuo-huai)

ez egy barbár törzs földje volt délnyugaton, amely törzs Kr. sz. előtt 86-ban fellázadt és Dhang-cjo [Dangjie, Tang-kie]²⁰¹⁵ területén kellett táboroznunk. Le kellett vágnunk Gyog-szjan [Zhaoxian, Csao-hien] zászlait, ki kellett szaggatnunk a földből mindkét Yue /Jüe/²⁰¹⁶ lobogóit. Ezekben az esetekben nem több, mint tíz hónapon át kellett hadi szolgálatot vállalni s az erőinket legfeljebb két évszakban kellett megfeszíteni, mert akkorra már az ellenség ellenálló képessége megtört, majd ezután fejedelmi palotájuk előudvarán végigvittük az ekénket, zárókapuit seprőnk elsöpörte, országukat prefektúrákra és járássokra osztottuk fel és (így) igazgattuk. Mint az égen a felhők, úgy tűntek el ezek a népek, mint a szőnyeget, felgöngyölítettük (őket) és soha többé nem okoztak bajt nekünk. Csak az északi di-kkel /ti/ nem így történt. Ők voltak a Középső Birodalom legkonokabb ellenségei és ezért végzetesebbek, mint a birodalom másik három határán lévő népek. A korábbi császári kormányzásnál ezért ők nyomták a legtöbbet a latban, és a viszonyok azóta sem változtak meg annyira, hogy könnyelműen, félvállról vehetnénk őket most.*

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/, aki a kötelességteljesítés felé fordult, becsületes és őszinte érzületet táplál, most el akarja hagyni az udvarát és a trón elé akar járulni. Éppen ez az, amit a korábbi császárok olyan célként hagytak egymásra, amire törekedni kell s ami tárgya volt isteni erejük²⁰¹⁷ gondolatainak és reményeinek. Az, hogy (a danhu/tan-hu) látogatása a dinasztának költségeket okoz, elkerülhetetlen. De ha most, nyomasztó, befolyásolós szóbeszédnek alapján visszautasítjuk, amit az ő jövele jelentene, akkor elidegenítjük magunktól bizonyos számú napok költségei miatt. Semmivé tegyük ezáltal azokat a kegyeket és kedvezéseket, amelyekkel korábban elhalmoztuk a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, és szakítást idézzünk elő az elkövetkező jövőre? Óh, ő hűséges hozzánk, mi azonban szakítást okozunk, mi magunk adunk okot neki arra, hogy meggyűlöljön bennünket, mivel megtagadjuk eddigi ígéreteinket, amíg ő ragaszkodik korábbi megállapodásainkhoz. Ezt a sérelmet a Han-dinasztia szemére fogja hányni, ezért fog szakítani velünk, és soha többé nem akar majd (a trón előtt) arccal észak felé fordulni. Ez ellen a mi tekintélyük semmit sem fog érni és a parancsunk sem ér el semmit! Vajon nem a legnagyobb aggodalommal nézhet-e az ember az ilyen következmények elé?

Óh, Világosan-látó, a Te szemed látja a láthatatlant is! Óh, Élesen-halló, a Te füled hallja még a zajtalant is! Ha a Te Szentséged beavatkozik abba, ami még nincs, akkor soha többé nem lesz kiküldve egy Meng Tian /Meng T'ien/ és egy Fan Kuai /Fan K'uai/, és nem kell többé megvédeni Jimen-t /Ki-men/ és Xiliu-t /Hi-liu/ s kell-e akkor valaha is kigondolni még egy Mayi /Ma-ji/ hadicselt? Szükség lesz-e akkor még egy Wei Qing /Wei K'ing/- és egy Huo Qubing /Huo K'ü-ping/-féle teljesítményre? Szükség lesz-e még, hogy öt hadvezér ereje ingasson meg valamit? De ha nem így lenne, és Huniával a szakítás megtörténne, akkor bárhogy erőlködnének a fővárosban a szakértők, a harci szekerek és a hadi csapatok vezérei, többé már nem lesznek olyan idők, mint korábban, a szakítás előtt voltak.

²⁰¹⁵ 蕩姐 Dangjie, Tang-kie, Tang-csie (régí ejtés: Dhang-cjo)

²⁰¹⁶ 越 Yue, Jüe

²⁰¹⁷ 神靈 shenling, sen-ling

* Itt úgy tűnik, mintha a hunokat [xiongnu-kat, hiung-nu-kat 匈奴] a forrás azonosnak venné a régebben emlegetett di /ti 狄 néppel/népekkel.

Annak idején a figyelmünket a Nyugati Földre fordítottuk, legyőztük Kjo-szjör-t [Jushi, Kü-si] (Turfánt) és hivatalba helyeztünk egy általános oltalmazó urat (Turkesztán) erődtímenyei számára. Az ottani 36 birodalommal kapcsolatos kiadásaink évente tízezrekre rúgnak, de azután Kang-kio [Kangju, K'ang-kü] vagy Wusun át tudta-e valaha is lépni a Fehér Sárkánydombot²⁰¹⁸, (a Lop-nór-tól nyugatra), hogy betörjön a mi nyugati határvidékeinkre és rablóhadjáratokat folytasson? De ami Hunia legyőzését illeti, óh, erre fordítottuk egy teljes évszázad minden erőfeszítését s mindezt most, egyetlen nap alatt elveszítjük, elpocsékoljunk egy tízszeres értéket, hogy egyetlen egyet megtakarítsunk? A Te méltatlan szolgád annyira aggódik a dinasztiaért! Oh, bár fordítaná Felséged a figyelmét egy időre a zűrzavarok és a háborúk nélküli jövő felé és így háritaná el a bajt, amely a határon kezd kibontakozni.”

Amikor ez a beadvány eljutott a Trónig, az Ég Fia észre tért. Visszahívta Hunia követeit, válaszát megváltoztatta s megengedte a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a látogatást. A követeket megajándékozta ötven vég selyemmel és tíz font arannyal. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban megbetegedett az elutazása előtt s követtel küldte el annak közlését, hogy a következő évben fog audienciára menni. Eddig, ha a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ az udvarba ment, az őt kísérő neves királyok és alattvalók száma, a kíséretükkel együtt több, mint kétszáz személyt tett ki. Ezúttal azonban azt írta a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, hogy az Ég Fia isteni erejének köszönhetően a népe annyira elszaporodott és megerősödött, hogy ötszáz személlyel látogat el az udvarhoz, mégpedig azért, hogy bebizonyítsa, milyen dús áldásokat sugároz az Ég Fia. A császár ezt is engedélyezte és a yuanshou /jüan-sou/ periódus²⁰¹⁹ második évében (Kr. sz. előtt 1-ben),

Az első hónapban, lásd benji /pen-ki/

eljött a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ audienciára. A császár olyan helyen szállásolta el, ahol a Taisui /T'ai-szui/²⁰²⁰, a „legnagyobb év” (Jupiter planéta) elnyomta és legyőzte a bajt,

Ez nyilvánvalóan azon káros, sőt halálos északi befolyásra való tekintettel történt így, amelyeket a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ hozott magával. Taisui /T'ai-szui/ a nagy Időisten s ezért ő a világmindenség áldásainak az osztogatója /lásd: univerzalizmus/, következésképpen a gonosz befolyások fő legyőzője és megsemmisítője.

azaz a Shanglin /Sang-lin/²⁰²¹ parkban a Szőlők Palotájában, és megüzente neki, hogy ezáltal nagyobb megtiszteltetésben részesíti, mint amilyenben korábban a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ részesült, amit jól jegyezzen meg! A neki ajándékozott ruhadarabok számát is 370-re emelték, az arany brokátét, a himzett és a himzetlen selyemét 30000-re, a szövetlen selyem súlyát 30000 fontra, a többi ajándék viszont azonos volt a heping /ho-p'ing/ periódusban ajándékozottakkal.

A császár végül a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ mellé kíséretet adott Han Kuang²⁰²² udvari intendáns és tábornok személyében. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ átlépte a megerősített határt, Hju-dhuön [Xiutun, Hiu-t'un]²⁰²³ kútjánál északnak vette az irányt és átlépte a

²⁰¹⁸ 白龍堆 Bailongdui, Pai-lung-tui, (régi ejtés: Bhok-ljung-tvör)

²⁰¹⁹ 元壽 yuanshou, jüan-sou

²⁰²⁰ 太歲 Taisui, T'ai-szui

²⁰²¹ 上林 Shanglin, Sang-lin

²⁰²² 韓況 Han Kuang, Han K'uang

²⁰²³ 休屯 Xiutun, Hiu-t'un, Hsziu-tun (régi ejtés: Hju-dhuön)

Kjo-dhien-lo [Jutianlu, Kü-t'ien-lu]²⁰²⁴ folyót. Az út kanyargós volt és az utazás távoli, és Han Kuang-nak elfogyott az élelmiszere, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban ellátta őt a saját úti élelméből. Han Kuang ezért késésbe került és nem ért vissza hamarabb, mint ötven nap elteltével.

A császár a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/ hazaengedte Kjörljog-hun-t [Jiliukun, Kiliu-k'un] s amikor hazaért az országába, Kjörljog-hun [Jiliukun, Kiliu-k'un] bátyját, aki ugyanattól az anyától született, a jobboldali nagy cjo-bhuang-ot [qiefang, k'ie-fang]²⁰²⁵ küldte el az udvarhoz a feleségével együtt, hogy szolgáljon a császárnak. Amikor azután ő is hazatért, akkor a cjo-bhuang [qiefang, k'ie-fang] ugyanazon anyától született bátyját, a baloldali zsjöt-gyok [rizhu, zsi-csu] királyt, név szerint To-t [Du, Tu]²⁰²⁶ küldte el a császárhoz a feleségével ugyanilyen céllal. Ebben az időben Ping /P'ing/²⁰²⁷, a császár fiatal volt s a „legmagasabb császárné”²⁰²⁸ (az ifjú császár nagyjapjának császári özvegye) kormányzott²⁰²⁹. Xindu /Hin-tu/ fejedelme²⁰³⁰, Wang Mang²⁰³¹, aki birodalmi régens²⁰³² volt, azzal akarta megörvendeztetni a császári özvegyet, hogy fensége és a hatalma rendkívül nagy és felülmúl mindent, ami valaha volt. Ezért rábeszélte a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, hogy küldje el az udvarba Wang Zhaojun /Wang Csao-kün/ leányát, Szju-puk [Xubu, Hü-pu] kji-ci-jét [jici, ki-c'e], aki a Gjuön [Yun, Jün] nevet viselte, a császári özvegy hódolására. Ezért azután őt a legfenségesebb császárnő igen gazdagon megjutalmazta.

A Nyugati Földön akkor az történt, hogy (a Tianshan-on /T'ien-san/) túlra fekvő Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] királya, Kju-kuo [Gougu, Kou-ku]²⁰³³,

A *Qian Hanshu* /K'ien Han-su/ 96/b. fejezet 20. lap Kuo-kju-t [Gugou, Ku-kou]²⁰³⁴ ír. valamint az a Dhang-tu [Tangdou, T'ang-tou]²⁰³⁵ király, aki egykor, lerázván a hu-k fennhatóságát átállt a Han Birodalomhoz, most megharagudtak az általános oltalmazó úrra és a (turkesztáni) főkapitányra s így feleségeikkel, gyermekeikkel és népükkel együtt Hunia uralma alá vetették magukat. Ezt az eseményt a Nyugati Földről szóló beszámolók tárgyalják (96/b. fejezet 19. lap).

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ befogadta (ezt) a két embert és a baloldali gjuk-lua [yuli,

²⁰²⁴ 車田盧 Jutianlu, Kü-t'ien-lu, Csü-tien-lu (rég. ejtés: Kjo-dhien-lo). Érdekesként megjegyzendő, hogy e forrásszövegek során több hun tó- vagy folyónévben is fellelhető a dhien/tien/ten szó(tag), mely valószínűleg az Égre avagy az Istenre utal. Isten, Tengri vagy éppenséggel a kínai Tien {mely ugyancsak Ég jelentéssel bír}. Minden bizonnyal a Don, a Tanais és a Duna név is ebbe a körbe kapcsolható. A jelen forrásszövegekben szereplő víznevek igen régiek lehetnek már feljegyzésük idején is, tehát igazán nem valószínű, hogy e lovasnomád népek a latinból vagy a görögökből vették volna át az Isten, a Tengri nevét {Deus, Theos}, de hogy kapcsolat van közöttük, az a szavakból egészen valószínűnek látszik.

²⁰²⁵ 大且方 daqiefang, ta-k'ie-fang, (rég. ejtés: dhar-cjo-bhuang)

²⁰²⁶ 都 Du, Tu, (rég. ejtés: To)

²⁰²⁷ 平 Ping, P'ing

²⁰²⁸ 太皇太后 Taihuang Taihou, T'ai-huang T'ai-hou

²⁰²⁹ 稱制 chengzhi, cs'eng-cse

²⁰³⁰ 新都 Xindu, Hin-tu, Hszin-tu

²⁰³¹ 王莽 Wang Mang, Wang Mang

²⁰³² 秉政 bingzheng, ping-cseng

²⁰³³ 句姑 Gougu, Kou-ku, (rég. ejtés: Kju-kuo)

²⁰³⁴ 姑句 Gugou, Ku-kou, (rég. ejtés: Kuo-kju)

²⁰³⁵ 唐堯 Tangdou, T'ang-tou, (rég. ejtés: Dhang-tu)

jü-li] területén telepítette le őket, azután nagykövet által írásban értesítette a császárt és beszámolt neki erről az eseményről, s arról, hogy a befogadásukról is gondoskodott. Császári parancsra elküldték az udvari intendánst (s egyben) tábornokot, Han Long-ot /Han Lung/²⁰³⁶, valamint Wang Chang-ot /Wang Cs'ang/²⁰³⁷ segédekkel, személy szerint: Zhen Fu /Csen Fu/²⁰³⁸ altábornokkal valamint a belső udvari intendáns és vendégfogadó Bo Bi-vel /Po Pi/²⁰³⁹ és a changshui /cs'ang-sui/²⁰⁴⁰ altábornok Wang Xi-vel /Wang Hi/²⁰⁴¹ Huniába, hogy adják át a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a következő üzenetet:

„A Nyugati Föld a Han belső területe, tehát nem lett volna szabad alattvalóidként befogadnod ezeket a fejedelmeket, őket ismét vissza kell küldened.” A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban így beszélt: „Xiao Xuan /Hiao Hüan/ és Xiao Yuan /Hiao Jüan/ császár olyan nagylelkű volt, hogy szerződést kötött velünk, amely szerint a hosszú faltól délre minden az Ég Fiáé, az attól északra fekvő minden terület azonban a danhu-é /tan-hu, tan-gjuo/. A határerődöket ért támadásokról haladéktalanul és részletes jelentést kell tenni, és olyan személyeket, akik meg akarnak hódolni, nem szabad befogadni. Azt is tudom, hogy atyám, Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/, akinek a Han-dinasztia mérhetetlen kegyeket ajándékozott, haldokolva ezt a parancsot hagyta hátra: »Ha a Középső Birodalomból emberek jönnek hozzánk, hogy meghódoljanak, akkor ezeket nem szabad befogadnotok, hanem nyomban vissza kell vezetnetek őket a határerődökhöz, annak a nagylelkű kegynek a viszonzásaként, amelyet az Ég Fia nekem adott. « Jelen esetben azonban külföldiekről van szó, tehát jogom van befogadni őket.” A követek azonban így válaszoltak: „Amikor Huniában a csont és hús (vérokonok) harcolt egymással s ennek következtében az ország közel volt a véghez, akkor a Középső Birodalom nagy kegyének köszönhetette, hogy ez a veszély elkerült, úgyhogy a trónutódlásra ismét sor kerülhetett és a (fejedelmi ház) asszonyai és fiai megmaradhattak és nyugalmat élvezhettek. Így tehát nemzedékek egész sora uralkodhat ismét egymás után és minden nemzedéknek hálásnak kell mutatkoznia ezért a nagylelkű jótettért!” Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ térdre esett, homlokát a földhöz érintette és bocsánatot kért. Azután a Han Birodalom két ellenségét elfogatta és kiszolgáltatta őket a követeknek. Wang Meng²⁰⁴² udvari intendáns és tábornok Ok-to-no [Edunu, O-tu-nu] határánál, a Nyugati Földön várta, hogy átvegye a két foglyot. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ követet küldött, hogy visszakísérje /Wang Meng-et/ a birodalmába és ott kegyelmet kérjen a foglyoknak, ez a követ ebben az értelemben fordult a császárhoz. A császár azonban úgy rendelkezett, hogy kegyelem nem adható. A Nyugati Föld királyait összehívták ekkor s intő jelként a két foglyot lefejezték.*

Ekkor a következő négy tiltó rendelkezést hozták: (Huniának) nem szabad befogadni a Középső Birodalom lakói közül azokat, akik Huniába menekülnek, Wusun lakói

²⁰³⁶ 韓隆 Han Long, Han Lung

²⁰³⁷ 王昌 Wang Chang, Wang Cs'ang

²⁰³⁸ 甄阜 Zhen Fu, Csen Fu

²⁰³⁹ 謁者帛敝 yezhe Bo Bi, je-cső Po Pi

²⁰⁴⁰ 長水 changsui, cs'ang-sui

²⁰⁴¹ 王歙 Wang Xi, Wang Hi, Vang Hszi

²⁰⁴² 王萌 Wang Meng, Wang Meng

* Erről részletesen lásd: J. J. M. De Groot, *Westlande Chinas in der vorchristlichen Zeit*. Berlin-Leipzig, 1926, II. kötet, XVIII. fejezet.

közül azokat, akik Huniába szöknek, hogy ott meghódoljanak, a Nyugati Föld lakói közül azokat, akik a Han-tól kapott pecsétet viselnek az övükön s Huniához csatlakoznának, végül O-ghuan-ból [Wuhuan, Wu-huan] azokat, akik átmennek Huniába. A Han ekkor elküldte Wang Jun /Wang Kün/²⁰⁴³ és Wang Chang /Wang Cs'ang/ udvari intendánsokat és tábornokokat, a melléjük adott Zhen Fu /Csen Fu/ és Wang Xin /Wang Hin/²⁰⁴⁴ altábornokokkal Huniába, hogy erről a négy kérdésről tárgyaljanak a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/, és egyetlen lepecsételt borítékban adják át neki azzal a meghagyással, hogy tisztelettel kövesse azokat. A danhu-tól /tan-hu, tan-gjuo/ átvették a Xuan /Hüan/ császárral annak idején kötött egyezményt és lepecsételt borítékban hazavitték.

Ebben az időben, Wang Mang indítványára, a (császári özvegy) trónja megtiltotta, hogy a Középső Birodalomban két személynevet viseljenek. Wang Mang követet küldött a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/, hogy rábírja őt, írjon a Trónnak, miszerint törekszik a Han Birodalom kultúráját elsajátítani, így tehát csak egy személynevet kíván használni. A Han-ház bizonyára igen gazdagon megjutalmazná ezért. Ezt az intő útmutatást megfogadta a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ s az alábbi levelet terjesztette a Trón elé: „Amióta szerencsém volt oltalmazandó birodalmam birtokába jutni, én, a Te alattvalód, méltatlanul élvezem azokat a szent intézkedéseket, amelyek az általános világbékét biztosítják. A nevemet, amely eddig Nang-tie-ngo-szjör-nek [Nangzhijasi, Nang-cse-ja-sze] hangzott, gonddal megváltoztattam és most Tie-nek [Zhi, Cse] hívnak.” Wang Mang el volt ragadtatva és közölte a dolgot a legfenségesebb császárnővel. Ő erre, a válaszával követeket küldött a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/ és elrendelte, hogy jutalmul gazdagon ajándékozzák meg.

A szent könyvekből és Kína régi krónikájából kitűnik, hogy ott kezdettől fogva szokásban volt olyan személynevet (ming)²⁰⁴⁵ viselni, amely csak egyetlen fogalomjelből vagy egyetlen írásjegyből áll. Ez a szokás tartotta magát a Han-dinasztia alatt is, amint ezt eléggé bizonyítják azok a személynevek, amelyek a Qian Hanshu-ban /K'ien Han-su/ előfordulnak. De ugyanebből a műből az is kiderül, hogy a személynév akkoriban, kivételes esetben két jelből tevődött össze, tehát két nevet is viseltek. Ez a régi, szent korok szokásaival összeegyeztethetetlen volt, tehát elviselhetetlen Wang Mang számára. Valószínűleg ennek, a tőle kiindult tilalomnak tudható be, hogy a Késői Han-dinasztia idején csak ritkán fordulnak elő két írásjegyből álló személynevek és csak a III. században jelennek meg lassanként és gyakrabban. Wang Mang tehát rávette a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, hogy a nevéből, amely a kínai átírásban négy írásjegyet tartalmazott, hármat hagyjon el. Kérdés azonban, hogy az átírásnak ez a sajátosságos csonkítása fájdalmat okozott-e a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/, a környezetének vagy a népének? Számunkra teljesen világos, hogy Wang Mang, aki uralta a mindenható Legfenségesebb császárnőt és kihasználta őt önző céljaira, azzal a boldogító hízélgésszel akart a kedvében járni, hogy még az eddig, szinte legyőzhetetlen Észak nagy danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/ is, mint minden más alattvalója, engedelmeskedik a parancsainak. Ugyanilyen okból beszélt rá korábban Wang Mang a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ arra, hogy az apja özvegyétől született leányát küldje el a birodalmi fővárosba a császárnő hódoló udvarlására.

²⁰⁴³ 王駿 Wang Jun, Wang Kün, Vang Csün

²⁰⁴⁴ 王尋 Wang Xin, Wang Hin, Vang Hszin

²⁰⁴⁵ 名 ming, ming

Miután a Han-ház a négy rendelkezéssel megterhelte Huniát, O-ghuan-ban [Wuhuan, Wu-huan] a megbízott oltalmazó úr²⁰⁴⁶ tudatta a néppel, hogy ezentúl nem fizethetnek Huniának prém- és szövétáruból álló adókat. Amikor Hunia, ahogyan ez eddig szokásban volt, az adók behajtására követséget küldött, amelyhez csatlakoztak hun férfiak az asszonyaikkal, azért, hogy kereskedjenek az O-ghuan-beliekkel [Wuhuan, Wu-huan], e szavakkal utasították el őket: „Az Ég Fiától azt a parancsot kaptuk, hogy ne fizessünk adót Huniának.” Ekkor a követek dühbe gurultak, az O-ghuan-beli [Wuhuan, Wu-huan] főemberek közül egyeseket letartóztattak, megkötözték és a lábuknál fogva felakasztották őket. Most azonban ezeknek a férfiaknak a testvérei dühödtek meg, megölték a követeket, a melléjük adott tisztviselőkkel együtt, és elvették az asszonyaikat, a lovaikat és a marháikat.

Amikor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ értesült ezekről az eseményekről, követeket küldött a Han-udvarhoz és mozgósította a baloldali bölcs király haderejét, hogy törjön be O-ghuan-ba [Wuhuan, Wu-huan] a követek ellen elkövetett véres tett megbüntetésére. Ezen támadás elől az O-ghuan-beliek [Wuhuan, Wu-huan] szétszóródtak és részben a hegyekbe, részben keletre menekültek, hogy a határerődítményeknél védelemre rendezkedjenek be. Eközben a hunok a lakosságot nagy számban legyilkolták, vagy ezer nőt és védtelen gyermeket maguk előtt elhajtottak a baloldali területekre. Ezt követően tudatták az O-ghuan-beliekkel [Wuhuan, Wu-huan], hogy valamennyiüket kiválthatják lovakért, marhákért, prémekért és szövetekért. És az O-ghuan-beliek [Wuhuan, Wu-huan], akiknek csaknem kétezer rokonát elhurcolták, barmokkal és más vagyonokkal útra keltek, hogy kiváltsák őket. A hunok mindent elfogadtak, ám az embereket mégis visszatartották és senkit sem engedtek el.

2. WANG MANG TRÓNRA LÉPÉSE UTÁN

Miután Wang Mang a jianguo /kien-kuo/ periódus²⁰⁴⁷ első évében (Kr. sz. után 9) hatalmába kerítette a császári trónt, elküldte Wang Jun /Wang Kün/ wuwei tábornokot s vele együtt Zhen Fu /Csen Fu/, Wang Li²⁰⁴⁸, Chen Rao /Cs'en Zsao/²⁰⁴⁹, Bo Bi /Po Pi/ és Ding Ye /Ting Je/²⁰⁵⁰ főtiszteket²⁰⁵¹ súlyos arany és selyem ajándékokkal meg-
rakva a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ számára, hogy bejelentsék neki, Wang Mang hogyan és milyen körülmények között kapta meg (az Égtől) a megbízatást, hogy a Han-dinasztia helyébe lépjen, és hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ pecsétjét kicseréljék egy másikra. A régi pecsét felirata ez volt:²⁰⁵² „Hunia danhu-jának /tan-hu, tan-gjuo/ a pecsétje (xi /hi/)”, most Wang Mang megváltoztatta ezt a következőre:²⁰⁵³ „Xin /Hin/ Hunia danhu-jának /tan-hu, tan-gjuo/ a pecsétje (zhang /csang/)”.

²⁰⁴⁶ 護使 hushi, hu-si

²⁰⁴⁷ 建國 jiankuo, kien-kuo, csien-kuo

²⁰⁴⁸ 王 颯 Wang Li, Wang Li

²⁰⁴⁹ 陳 饒 Chen Rao, Cs'en Zsao

²⁰⁵⁰ 丁 業 Ding Ye, Ting Je

²⁰⁵¹ 率 shuai, suai

²⁰⁵² 匈奴單于 璽 Xiongnu Danhu Xi, Hiung-nu Tan-hu Hi, Hsziung-nu Tan-hu Hszi

²⁰⁵³ 新匈奴單于 章 Xin Xiongnu Danhu Zhang, Hin Hiung-nu Tan-hu Csang, Hszin Hsziung-nu Tan-hu Csang

Az új felirat tehát azt fejezte ki, hogy ettől kezdve Hunia az új dinasztia tulajdona volt, amelynek mellékneve, Wang Mang akaratából a xin /hin/²⁰⁵⁴, azaz a „megújulás” lett. A xi /hi/ császári pecsét, a zhang /csang/ pedig miniszeri vagy tisztviselői.

Amikor a tábornok a vezetőkkel megérkezett, átadta a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ a pecsétet a hozzátartozó kendővel és egy császári parancsal, amely szerint a régi pecsétet a kendővel együtt le kell adni a császárnak. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ két fejbiccentéssel vette át a parancsot, előlépett a tolmács, hogy átvegye a régi pecsétet a kendővel, a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ felállt, hogy két kézzel adja át azokat. Ekkor azonban odalépett mellé Szo [Su, Szu]²⁰⁵⁵, a baloldali Kuo-zjak [Guxi, Ku-hi] fejedeleme s így szólt: „Te még nem olvastad el az új pecsét feliratát, addig tehát ne add oda nekik a régít!” Ezek a szavak visszatartották a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ és megtagadta a visszaadást. Kérte a követeket, hogy üljenek le az ő sátrában, és át akarta adni nekik a szerencse kívánatait a trónra lépés alkalmából. A wuwei tábornok azonban így szólt: „Még ebben az órában át kell adni a régi pecsétet a császárnak.” „Hát legyen!” – mondta a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ és megint felállt, hogy két kézzel nyújtsa át a tolmácsnak, Szo [Su, Szu] azonban ismét megszólalt: „Ne add oda, mert még nem olvastad el az új pecsétet!” „De miért változtatták volna meg a pecsétet?” – vélte a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, majd kivette a pecsétet a kendőből és mindkettőt tisztelettel átadta a tábornoknak és a vezetőknek. Azután átvette az új pecsétkendőt anélkül, hogy kihajtotta volna s megnézte volna a pecsétet. Ezt követően ettek, ittak, amíg sötét nem lett.

Chen Rao /Cs'en Zsao/, a baloldali vezető így szólt a tábornokhoz és a többi vezetőhöz: „Kuo-zjak [Guxi, Ku-hi] fejedelme gyanakodott az új pecsétre és majdnem megakadályozta a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ abban, hogy a régít átadja. Ha most elolvastatja a pecsétet és észreveszi a változást, akkor biztosan vissza akarja kapni a régít. Akkor ürgyekkel és kibeszélésekkel nem fogja hagyni eltéríttetni magát a követelésétől. Ha pedig ismét elveszítjük a pecsétet, amelyet már a birtokunkba vettünk, akkor ez a mi császári megbízatásunkra nézve egy semmihez sem hasonlítható szégyen! Jobb, ha a régi pecsétet kalapáccsal szétverjük s így gyökerestül kiirtjuk a bajt. A tábornok és a többi vezető nyilvánvalóan ugyanezen a nézeten volt, mert ellene senki sem szólt semmit. Chen Rao /Cs'en Zsao/, a Yan-beli /Jen/²⁰⁵⁶ harcos, egy igazi rámenős ember, hozott egy baltát és szétverte a pecsétet.

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ valóban már a rákövetkező napon elküldte a jobboldali kut-tuo-ghu-ját [guduhou, ku-tu-hou], név szerint Tang-ot [Dang, Tang]²⁰⁵⁷, a tábornokhoz és a vezetőkhez a következő üzenettel: „A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ pecsétjén, amely a Han-dinasztia adott nekünk xi /hi/ állt, nem pedig zhang /csang/ s nem volt rajta a Han jele sem. A Han-ház a királyok és az alsóbb rendű méltóságok pecsétjét nevezi zhang-nak /csang/, és a jelenlegi pecsétről eltávolították a xi-t /hi/, viszont rátették a xin /hin/²⁰⁵⁸ jelét, így ez semmiben sem különbözik egy miniszter vagy egy hivatalnok pecsétjétől. Visszakövetelem a régi pecsétet!” Akkor a tábornok és a vezetők rámutattak

²⁰⁵⁴ 新 xin, hin, hszin

²⁰⁵⁵ 蘇 Su, Szu, (régi ejtés: Szo)

²⁰⁵⁶ 燕 Yan, Jen

²⁰⁵⁷ 當 Dang, Tang, (régi ejtés: Tang)

²⁰⁵⁸ 新 xin, hin, hszin

a régi pecsétre e szavakkal: „A Xin-ház /Hin/ az Ég rendelkezéséből uralkodik, ezért mi saját magunk széttörtük a régi pecsétet. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ engedelmeskedjék az Ég akaratának s ennek folytán kellő tisztelettel a Xin-ház /Hin/ rendelkezéseinek!”

Tang ezzel az üzenettel tért vissza a danhu-hoz /tan-hu, tan-gjuo/, aki most már nem tudott semmit tenni, és számos ajándékot kapott. Öccsét, Zjo-t [Yu, Jü], a jobboldali bölcs királyt hamarosan elküldte lovak és marhák felajánlásával s ő, a tábornokkal és a vezetőkkel együtt utazott az udvarba, hogy megköszönje az ajándékokat és írásbeli kérelmet nyújtson be a régi pecsét visszaadása érdekében.

A pecsét-változtatás nemcsak a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ érintette, amely nagyon sértően degradálta az ő méltóságát. A Wang Mang-ról szóló híradásokat, amelyek a Qian Hanshu /K'ien Han-su/ három részes 99. fejezetét képezik, a legértelmesebb és a legjobban stilizált történeti könyvek közé kell számítani, amelyet Ázsia csak fel tud mutatni. Ezek arról értesítenek (bennünket), hogy ez a trónbitorló mindenütt, ahová csak elért a birodalmának felségjoga, lecseréltette a Han-dinasztia által a királyoknak, fejedelmeknek és állami szolgálóknak adományozott pecsétet másikkra, amelyeknek a felirata megfelelt a dinasztia-váltásnak. Ebből a célból különleges követeket küldtek ki, akik a wuwei tábornokok²⁰⁵⁹ címet viselték, ami annyit jelent, hogy „az öt világtáj hatalomgyakorló tábornokai.” Az állami szolgálóknak a csere alkalmával tiszteletbeli címüket²⁰⁶⁰ kettő, a hivatalban nem lévőkét pedig egy fokozattal magasabbra emelték. A nőknek, száz családunként egy birkát ajándékoztak borral, a külső területeken pedig selyemárut adtak. A tábornokok felszerelése pompás volt, a világegyetem törvényeinek teljesen megfelelő. Mindegyikőjük mellé rendelték öt shuai-t /suai/²⁰⁶¹, vagyis parancsnokot, a front, az utóvéd, a szárnyak és a derékhad számára. A ruhák, a kocsik és a hátsólovak színe ezen méltóságok esetében megfelelt az öt világtáj színeinek: tehát a frontnál piros, az utóvédnél fekete, a balszárnynál kék, a jobbszárnynál fehér, a derékhadnál (középen) sárga. Ezek a színek, amint ismeretes, az öt mitikus, őskori császár színei is, ezért a qu-(század)ok /k'ü/ parancsnokai zászlókat vittek olyan felirattal, amely hirdette, hogy ők a szent istenek teljhatalmú megbízottjai. Minden tábornok megbízó levelében benne volt: „A Hatalmas Egység Küldötte,”²⁰⁶² tehát a Világegyetem küldöttje. A tábornokok megbízatása így szólt:²⁰⁶³

„A világon, amely az Ég alatt elterül, egészen a négy legvégsőig, ne legyen olyan hely, ahová el nem jutok.” A keletre küldött tábornokok eljutottak Koreáig és Fuyu-ig /Fu-jü/²⁰⁶⁴, ahol éppen úgy, amint délen és a Nyugati Földön, a királyok²⁰⁶⁵ vazallus fejedelmekké²⁰⁶⁶ lettek lefokozva.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 99/b. fejezetében a 13. és a 15. lapon ezt olvassuk:

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ dühös volt, és Ku-thieng [Gouting, Kou-t'ing]²⁰⁶⁷ (a mai Yunnan /Jün-nan/), valamint a Nyugati Föld országai fellázadtak a pecsét-csere miatt. Amikor Chen Rao /Cs'en Zsao/ hazatért, vezértábornaggyá nevezték ki és a „(császá-

²⁰⁵⁹ 五威將 wuwei jiang, wu-wei kiang, vu-vej csiang

²⁰⁶⁰ 爵 jue, küe, csüe

²⁰⁶¹ 帥 shuai, suai

²⁰⁶² 太乙之使 Taiyi zhi shi, T'ai-ji cse si

²⁰⁶³ 普天之下迄于四表靡所不至 Bu Tianzhixia qi yu si biao mi suo bu zhi. / Pu T'ien-cse-hia k'i jü sze piao-mi szo pu cse/.

²⁰⁶⁴ 夫餘 Fuyu, Fu-jü

²⁰⁶⁵ 王 wang, wang

²⁰⁶⁶ 侯 hou, hou

²⁰⁶⁷ 句町 Gouting, Kou-t'ing, (régí ejtés: Ku-thieng)

ri) hatalom-gyakorlás áldásainak előkelője”²⁰⁶⁸ címet adományozták neki... A második év második hónapjában (Kr. sz. után 10-ben) Wang Mang amnesztiát hirdetett az egész világ számára. 72 tábornok és qu-/k’ü-század/-parancsnok, „az öt világtáj hatalom-gyakorlóit” hazatértek és jelentést tettek a Trónnak a teljesítményeikről. A Han legfőbb fejedelmei²⁰⁶⁹, akik gong-ok /kung/²⁰⁷⁰ lettek, mindannyian leadták a pecsétjüket és a pecsétkendőjüket, és mivel a népből senki sem lázadt fel e parancs ellen, a tábornokok negyedik fokozatú²⁰⁷¹, a qu /k’ü-század/ parancsnokai ötödik fokozatú²⁰⁷² nemesi címet kaptak...

A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kérte a régi pecsétjét (xi /hi/), de Wang Mang nem akarta megadni neki. Erre betöréseket hajtott végre a határmenti prefektúrákban, megölte a hivatalnokokat és elhurcolta a népet.

Ezután azt olvassuk a Qian Hanshu /K’ien Han-su/ 94/b. fejezetében (21. lap)

Hazatérőben a tábornok és a vezetők eljutottak arra a területre is, ahol Gham [Xian, Hien], a baloldali Ljör-uo [Liwu, Li-wu] királya lakott. Feltűnt nekik, hogy ott sok O-ghuan-beli [Wuhuan, Wu-huan] nép lakik. Érdeklődtek Gham-nál [Xian, Hien] ez iránt és ő tájékoztatást adott nekik. Akkor ezt mondták: „Az akkoriban megpecsételt négy rendelkezés alapján nem szabad befogadnod O-ghuan-ból [Wuhuan, Wu-huan] olyan népet, amelyik meghódol. Küldd tehát azonnal vissza őket! Gham [Xian, Hien] azonban így beszélt: „Engedd meg, hogy kívánságodról titokban értesítsem a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, akkor – amint megkapom tőle felhatalmazást – hazaküldöm az embereket.” A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban azt parancsolta Gham-nak [Xian, Hien], hogy a követnek ezt felelje: „Azokat is haza kell küldeni, akik a ti megerősített határaitokon belül vannak, vagy csak azokat, akik azon kívül vannak?” A tábornok a vezetőkkel ebben a kérdésben önhatalmúlag nem dönthetett, ezért a császárhoz fordultak, aki azt parancsolta nekik, hogy csak azokat kell hazaküldeni, akik a megerősített határokon kívül tartózkodnak.

Korábban Xiahou Fan /Hia-hou Fan/ közvetítésével a danhu-tól /tan-hu, tan-gjuo/ az alapterületek egyikének az átadását kívánták, ő azonban elutasította a Han-ház kérését. Ekkor(iban) nem tudott adót behajtani O-ghuan-ból [Wuhuan, Wu-huan], ezért azután kirabolta és elhurcolta ennek az országnak a népét. A szakítás tehát létrejött s ezt csak fokozta a pecsét kicserélése. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/, dühtől és elkeseredéstől eltelve, hadba küldte a jobboldali nagy dzjo-gjo-t [qieju, k’ie-kü], Bhuo-huo-lo-dzjar-t [Puhuluzi, P’u-hu-lu-ce]²⁰⁷³ és még más tíz férfit 10000 lovasból álló haderővel azzal az ürüggyel, hogy a hazatérő O-ghuan-belieknek [Wuhuan, Wu-huan] védő kíséretet adjanak s így ez az erő támadja meg Shuofang /Suo-fang/ határerődöt. Shuofang /Suo-fang/ kormányzója értesítette erről a Trónt.

A rákövetkező évben (Kr. sz. után 10) Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] (Tianshan/T’ien-

²⁰⁶⁸ 德威子 Dewei zi, Tö-wei ce

²⁰⁶⁹ 侯王 hou wang, hou wang

²⁰⁷⁰ 公 gong, kung, (a. m. : herceg, pl. Jü-kung a. m: Jåde herceg)

²⁰⁷¹ 子 zi, ce

²⁰⁷² 男 nan, nan

²⁰⁷³ 蒲呼盧訾 Puhuluzi, P’u-hu-lu-ce, (régí ejtés: Bhuo-huo-lo-dzjar)

san/) mögötti (területének) királya, Szju-dhök-lia [Xuzhili, Hü-cse-li]²⁰⁷⁴ elhatározta, hogy csatlakozik Huniához s ezért lefejezéssel megbüntette Dan Qin-t /Tan K'in/²⁰⁷⁵, (Turkesztán) általános oltalmazó urát. Erre Szju-dhök-lia [Xuzhili, Hü-cse-li] bátyja, Huo-lan-tjeg [Hulanzhi, Hu-lan-cse]²⁰⁷⁶ a lakosságból több, mint kétezer ember élére állt s egész országa, az élő vagyonát maga előtt hajtva, elvonult és megadta magát Huniának. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ befogadta őket s ezután Huo-lan-tjeg [Hulanzhi, Hu-lan-cse], a hunokkal együtt folytatott rablóportyákat és hadjáratokat Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] ellen. Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] hátországi városának a fejét megölték, megsebesítették az általános oltalmazó úr hadügy-igazgatóját²⁰⁷⁷, majd hazatértek Huniába.

Chen Liang /Cs'en Liang/²⁰⁷⁸ és Zhong Dai /Csung Tai/²⁰⁷⁹, az iker központ altábornokának főhivatalnokai²⁰⁸⁰, valamint Han Xuan /Han Hüan/²⁰⁸¹ helyettes hadügy-igazgató és Ren Shang /Zsen Sang/²⁰⁸², Youqu /Ju-k'ü/²⁰⁸³ fejedelme azon a nézeten voltak, hogy a Nyugati Földön nagyon felforgató szellem uralkodik. Amikor azt is megtudták, hogy Hunia nagyarányú betörést tervez, így az életük két oldalról is fenyegetett, összeesküvést szöttek, erőszakkal összegyűjtöttek néhány száz tisztet és harcost, megölték az iker központ altábornokát, Diao Hu-t /Tiao Hu/²⁰⁸⁴, majd ezt Dél Ljör-uo [Liwu, Li-wu]²⁰⁸⁵ hun királyának déli tábornokával közölték. Ennek a tábornoknak akkor kétezer lovasa bevonult a Nyugati Földre, egyesült Chen Liang-gal /Cs'en Liang/ és elvbarátaival, majd ők erőszakkal elhurcoltak Huniába több, mint kétezer tisztet és katonát az iker központ altábornokának emberei közül, férfiakat és nőket egyaránt. Han Xuan /Han Hüan/ és Ren Shang /Zsen Sang/ a Dél tábornokánál maradt, Chen Liang /Cs'en Liang/ és Zhong Dai /Csung Tai/ pedig egyenesen a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvarába indult. Népük a Lieng-nguo [Lingwu, Ling-wu]²⁰⁸⁶ folyó felföldjén telepedett le, hogy földet műveljen. Chen Liang-ot /Cs'en Liang/ és Zhong Dai-t /Csung Tai/ a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ O-ghuan [Wuhuan, Wu-huan]²⁰⁸⁷ (Avar?) tábornokaivá nevezte ki, de ott maradtak lakni a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ rezidenciájában, aki néha meghívta őket asztalához.

Elhíhető, hogy a Lieng-nguo [Lingwu, Ling-wu] folyónév a Szelenga lerövidített átírása. A nguo [wu] írásjegy²⁰⁸⁸ kiejtéséről lásd a 228. oldalt. A Szelenga számunkra ismert öt átírásából²⁰⁸⁹ a második írásjegy mindig ling-nek (lieng-nek) vagy leng-nek olvasandó.

²⁰⁷⁴ 須置離 Xuzhili, Hü-cse-li, Hszü-cse-li (régí ejtés: Szju-dhök-lia)

²⁰⁷⁵ 但欽 Dan Qin, Tan K'in

²⁰⁷⁶ 狐蘭支 Hulanzhi, Hu-lan-cse, (régí ejtés: Huo-lan-tjeg)

²⁰⁷⁷ 司馬 sima, sze-ma

²⁰⁷⁸ 陳良 Chen Liang, Cs'en Liang

²⁰⁷⁹ 終帶 Zhong Dai, Csung Tai

²⁰⁸⁰ 史 shi, si

²⁰⁸¹ 司馬丞韓玄 simacheng Han Xuan, sze-ma-cs'eng Han Hüan, sze-ma-cseng Han Hszüan

²⁰⁸² 任商 Ren Shang, Zsen Sang

²⁰⁸³ 右曲 Youqu, Ju-k'ü

²⁰⁸⁴ 刁護 Diao Hu, Tiao Hu

²⁰⁸⁵ 犁汗 Liwu, Li-wu, (régí ejtés: Ljör-uo)

²⁰⁸⁶ 零吾 Lingwu, Ling-wu, (régí ejtés: Lieng-nguo)

²⁰⁸⁷ 烏桓 Wuhuan, Wu-huan, (régí ejtés: O-ghuan)

²⁰⁸⁸ 吾 wu, wu, (régí ejtés: nguo)

²⁰⁸⁹ 色楞格 Selengge, Szö-leng-ko, 昔令哥 Xilingge, Hi-ling-ko, Hszi-ling-ko, 薛靈哥 Xuelingge, Hüe-ling-ko, Hszüe-ling-ko, 色冷額 Selenge, Szö-leng-o, 習靈靄 Xiling'ai, Hi-ling-ai, Hszi-ling-aj

Abban a címben, amelyet a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ a két lázadónak adományozott, a 96/b. fejezetben, ahol az események részletesebben le vannak írva (II. rész 18. fejezet) az áll, hogy O-puön [Wuben, Wu-pen]²⁰⁹⁰, így valószínűleg semmi köze sincs az O-ghuan [Wuhuan, Wu-huan] néphez.

A Ljör-uo [Lihu, Li-hu]²⁰⁹¹ név itt úgy szerepel, mint egy olyan birodalom neve, amely nyilvánvalóan Turkesztántól északra terült el. Korábban (a 258. oldalon) említésre került Ljör-uo [Liwu, Li-wu] főparancsnoka annak a nagy hadjáratnak a foglyai között, amelyet Shang Hui Bor-kul földjére és a jobboldali gjuk-lua [yuli, jü-li] király udvara felé folytattott. Egy másik helyen (250. o.) úgy említették a Ljör-uo [Liwu, Li-wu] birodalmat, mint amely minden kétséget kizáróan Jiuquan-nel /Kiu-k'üan/ (Suzhou /Szu-csou/) és Zhangyival /Csang-ji/ (Ganzhou /Kan-csou/) határos.

A turkesztáni tisztviselők lázadásáról a 99. fejezet második részében még az alábbi sorok olvashatók.

A második év (Kr. sz. utáni 10) 11. hónapjában Sun Jian /Szun Kien/²⁰⁹² tábornok, a „dinasztia alapításának tábornoka”²⁰⁹³, a következő beadványt intézte a Trónhoz: „Dan Qin /Tan K'in/ hadparancsnok a Nyugati Földön jelentette a császárnak, hogy a kilencedik hónap xinsi /hin-sze/ napján (szept. 15.) Chen Liang /Cs'en Liang/ és Zhong Dai /Csung Tai/, az iker központ altábornokának főhivatalnokai közösen fellázadtak, megölték Diao Hu /Tiao Hu/ altábornokot, elhurcolták a tiszteket és a katonákat s magukat a megdöntött Han-dinasztia vezértábornagyainak kinevezve, elmenekültek Huniába. Ugyanebben a hónapban – nem tudom, hogy gui /kui/ vagy a you /ju/ napján – a gyaloghintóm útját állta egy fiatalember s azt kiáltotta, hogy, ő Yu /Jü/²⁰⁹⁴, a Han-beli Liunemzetség²⁰⁹⁵ fia, Cheng /Cs'eng/²⁰⁹⁶ császár egyik mellékfeleségének a gyermeke, és a Liu-ház (a Han-dinasztia) vissza fog térni és rákényszerít bennünket a palota kiürítésére. Mi elfogtuk és megkötöttük ezt a fiatalembert s úgy találtuk, hogy Chang'an-ból /Cs'ang-an/²⁰⁹⁷ (a birodalom fővárosából) származik, nemzetségneve Wu²⁰⁹⁸, férfitávi neve Zhong /Csung/²⁰⁹⁹. Mindezen férfiak tehát fellázadtak az Ég akarata ellen (vagyis az ellen, hogy Wang Mang császár legyen), felségárulást²¹⁰⁰ követtek el s olyan tetteket vittek végbe, amelyek ellene szegülnek a világrendnek (Tao). Kérem tehát annak elhatározását, hogy ezt a Zhong-ot /Csung/, Chen Liang-gal /Cs'en Liang/ és bűntársaival, valamint vér- és más rokonaival együtt megbüntessék.”

Feltehetően ezeknek az embereknek az egész nemzetségét kiirtották²¹⁰¹.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94/b. fejezetében (22. lap) tovább ezt olvassuk:

Amikor Dan Qin /Tan K'in/, a Nyugati Föld általános oltalmazó ura megírta a Trónnak, hogy a Dél hun tábornoka és a jobboldali jer-dhiet-cjer [yizhiye, ji-cse-je] hordái a

²⁰⁹⁰ 烏賁 Wuben, Wu-pen, (régijéjtés: O-puön)

²⁰⁹¹ 犁于 Lihu, Li-hu, (régijéjtés: Ljör-uo)

²⁰⁹² 孫建 Sun Jian, Szun Kien, Szun Csien

²⁰⁹³ 立國將軍 liguo jiangjun, li-kuo kiang-kün, li-kuo csiang-csün

²⁰⁹⁴ 與 Yu, Jü

²⁰⁹⁵ 劉 Liu, Liu

²⁰⁹⁶ 成 Cheng, Cs'eng

²⁰⁹⁷ 常安 Chang'an, Cs'ang-an

²⁰⁹⁸ 武 Wu, Wu

²⁰⁹⁹ 仲 Zhong, Csung

²¹⁰⁰ 大逆 dani, ta-ni

²¹⁰¹ 夷滅 yi mie, ji mie

(Nyugati Föld) birodalmi ellenrablóhadjáratokat folytatnak, Wang Mang elhatározta Hunia felosztását 15 danhu /tan-hu, tan-gjuo/ között! Elküldte Lin Bao /Lin Pao/²¹⁰² udvari intendást és tábornokot s a hozzá rendelt Dai Ji /Tai Ki/²¹⁰³ altábornokot 10 000 lovassal és mindenféle ajándékkal és drágasággal Hunzhong-ba /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/), ahol a határerődbe hívták Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ fiait azzal a szándékkal, hogy sorban danhu-vá /tan-hu, tan-gjuo/ nevezék ki őket. Tolmácsokat küldtek ki, hogy a jobboldali Ljör-uo [Liwu, Li-wu] királyát, Gham-ot [Xian, Hien], fiaival Deng-gel /Teng/²¹⁰⁴ és Zhu-val /Csu/²¹⁰⁵ egyetemben oda hívják, majd rákényszerítsék Gham-ra [Xian, Hien] az alázatos danhu /tan-hu, tan-gjuo/, azaz a xiao /hiao/²¹⁰⁶ nevet. Megajándékozták őt egy pihenő kocsival, egy dobos kocsival, ezer font arannyal, ezer darab mindenféle selyemszövettel, tíz darab zászlós gyakorló lándzsával. Zhu-t /Csu/ kinevezték shun-nak /sun/²¹⁰⁷, azaz „engedelmes danhu/tan-hu”-nak és adtak neki ötszáz font aranyat. Ezt követően Zhu-t /Csu/ és Deng-et /Teng/ elvitték Chang'an-ba /Cs'ang-an/, ahol Wang Mang Lin Bao-t /Lin Pao/ a „tekintélyt mindenhol kinyilvánító”²¹⁰⁸ fejedelmi címmel ajándékozta meg, majd őt „tigrisfog-tábornokká”²¹⁰⁹ nevezte ki. Dai Ji-nek /Tai Ki/ a „tekintélyt mindenhol érvényesítő”²¹¹⁰ fejedelmi címet adta, valamint „tigrisbátorságú tábornokká”²¹¹¹ emelte.

Amikor erről az eljárásról értesítették a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, dühösen így szólt: „A korábbi danhu /tan-hu, tan-gjuo/ Xuan-tól /Hüan/, a Han-dinasztia császárától számos kegyben részesült s én ezt hálátlansággal nem viszonzhatom, de a jelenlegi Ég Fia nem az ő leszármazottja, tehát milyen jog alapján uralkodik ő?” Harcba küldte tehát a baloldali kut-tuo-ghu-t [guduhou, ku-tu-hou], a jobboldali jer-dhiet-cjer-t [yizhiye, jicseje], Ho-lo-cjor [Huluzi, Hu-lu-ce]²¹¹² királyát és a baloldali bölcs királyt, Glok-ot [Le, Lö], hogy törjenek be Hunzhong /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung) és Yishou /Ji-sou/²¹¹³ megerősített határainál. Ott a hivatalnokok és a nép körében nagy vérfürdőt rendeztek. Mindez a jianguo /kien-kuo/ periódus harmadik évében (Kr. sz. után 11-ben) történt. Ezután a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ kiadta a parancsot a bal és a jobboldali területek főparancsnokainak és a határvidékek királyainak, hogy törjenek át a megerősített határerődökön és büntető- valamint rablóhadjáratokat hajtsanak végre, mégpedig 10 000 főt meghaladó nagy hordákkal, néhány ezer fős közepes nagyságúakkal és néhány száz fős kis hordákkal. Megölték Yanmen /Jen-men/ és Shuofang /Suo-fang/ kormányzóját és főparancsnokát, a hivatalnokokat és a népet elhurcolták, állataik és vagyontárgyaik

²¹⁰² 蘭苞 Lin Bao, Lin Pao

²¹⁰³ 戴級 Dai Ji, Tai Ki, Taj Csi

²¹⁰⁴ 登 Deng, Teng

²¹⁰⁵ 助 Zhu, Csu

²¹⁰⁶ 孝 Xiao, Hiao, Hsziao

²¹⁰⁷ 順 shun, sun

²¹⁰⁸ 宣威公 Xuanwei gong, Hüan-wei kung, Hszüan-vej kung

²¹⁰⁹ 虎牙將軍 Huya jiangjun, Hu-ja kiang-kün, Hu-ja csiang-csün

²¹¹⁰ 揚威公 Yangwei gong, Jang-wei kung

²¹¹¹ 虎賁將軍 Huben jiangjun, Hu-pen kiang-kün, Hu-pen csiang-csün

²¹¹² 呼盧訾 Huluzi, Hu-lu-ce, (régijé: Ho-lo-cjor)

²¹¹³ 益壽 Yishou, Ji-sou

végtelen tömegével együtt s így a határvidékek hamarosan elnéptelenedtek és pusztasággá váltak.

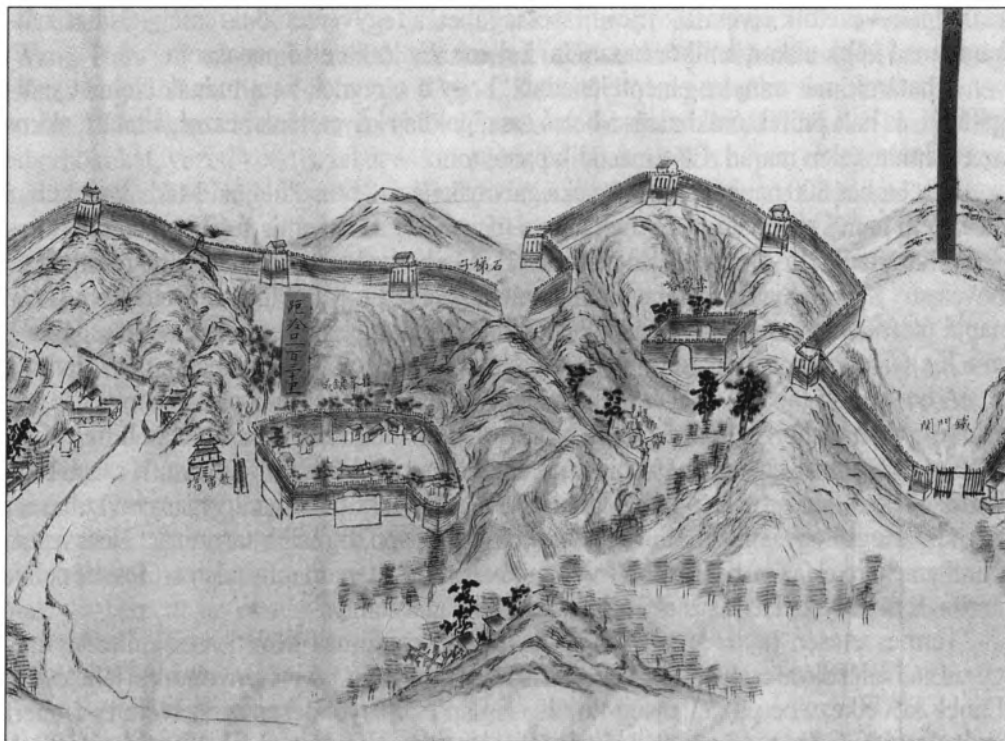
Wang Mang, aki trónra lépése után rövidesen biztonságban hitte magát a kincstárakban és a hadiszertárakban felhalmozott kincs és gazdagság alapján, most helyre akarta állítani a tekintélyét, (ezért) tábornokokat és vezéreket nevezett ki a 12 hadsereg-test számára. A prefektúrákban és a vazallus államokban szabadcsapatokat állítottak fel, s minden fegyverraktárral ellátott kiképzett csapat kapott egy bizonyos területet, hogy azt szállja meg és védelmezze. Élelmiszerrel megrakott szekerek mentek a határvidékekre, mert azt határozták el, hogy nem kevesebb, mint 300 000 ember, 300 napra való élelemmel egyszerre tíz irányban nyomul majd előre, hogy minden hunt felkutassanak és véglegesen Tieng-lieng-be [Dingling, Ting-ling] tereljenek össze. Ezzel összhangban az országukat felosztották és Ho-Han-zja [Huhanye, Hu-han-je] tizenöt fiának mindegyike kapott egy-egy részt.

Yan You /Jen Ju/²¹¹⁴, Wang Mang egyik tábornoka ekkor a következő kritikával állt elő:

„Én, a te minisztered arról ugyan hallottam, hogy a hunok által okozott bajok a messze múltba nyúlnak vissza, de arról soha, hogy a legrégebbi dinasztiák valóban hadjáratokat vállaltak volna ellenük. A három legutolsó fejedelmi ház megtette ugyan ezt, mégpedig a Zhou /Csou/, a Qin /K'in/ és a Han, de egyikük sem követte a legjobb taktikát. A Zhou /Csou/ csak közepes taktikát, a Han a legrosszabbat, a Qin /K'in/ pedig semmilyen sem követett. A Zhou-béli /Csou/ Xuan /Hüan/ király korában, amikor a hjam-jun-ok [xianyun, hien-jün] egészen a Jing /King/ folyótól²¹¹⁵ délre előrenyomultak, a hadvezérek azt a feladatot kapták, hogy büntessék meg őket, de ők csupán a határvidékekig nyomultak előre, onnan azután visszatértek. Ők tehát a rong-ok /zsung/ és a di-k /ti/ betöréseit csak szűnyoginvázióknak tekintették, akiket csupán csak elűzni kell. Az egész világ ezt okosnak és bölcsnek találta, ettől azonban ez mégis csak közepes taktika volt. A Han-dinasztia-beli Wu császár válogatott tábornokok által irányított válogatott csapatai felpakoltak maguknak könnyű élelmet, hogy minél mélyebbre tudjanak behatolni az ellenséges földre és megszállhassák a legmesszebben fekvő földeket is. Az eredmény ugyan győzedelmes volt, zsákmányt is hozott, de a hu népség mindig és újra ugyanolyan módon fizetett vissza, s így a hadjáratok egymásba fonódtak, mint valamiféle lánc, a szerencsétlenségek pedig tömény sorokban jöttek. Ez több, mint harminc évig tartott s a Középső Birodalom egészen kimerült, viszont Hunia elvérzett és legyőzetett. Az egész világ dicséri és dicsőíti ezt a fajta hadviselést, mégis ez a taktika sem volt más, mint a legeslegrosszabb. Ami a Qin Shi Huang-ot /K'in Si Huang/ illeti, aki a legkisebb bántást sem tűrte el s aki egyáltalán nem törődött népe erőfeszítéseivel, megépítette azt a hosszú falat, amely tízezer li-re terjedt ki, a szekérsorok (a harcosok és a munkások ellátására) az óceán partjairól indultak. S amikor ez a határvonal elkészült, a Középső Birodalom belülről olyan kimerült volt, hogy a föld és köles istenei semmivé váltak. Ez tehát semmilyen taktika sem volt! És most, amikor az egész világot egy yang-kilenced csapása sújtja,

²¹¹⁴ 嚴尤 Yan You, Jen Ju

²¹¹⁵ 涇 Jing, King, Csing

A Nagy Fal XVIII. századi ábrázolása Shanghaiguan /Sang-hai-kuan/ és Louwenyu /Lou-wen-jü/ között, mintegy 140 km hosszúságban

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 21. fejezete szerint (23. lap) az idő „hosszúságokra” vagy yuan-ekre /jüan/²¹¹⁶ oszlik, vagyis 4617 éves hosszúságokra, amelyek kilenc-kilenc, 513 esztendő periódusokra oszlanak s ezek közül öt a meleg yang-nak²¹¹⁷, négy pedig a hideg yin-nek²¹¹⁸ felel meg a világmindenségben. Egy yang-kilencedben²¹¹⁹ tehát szárazság által következnek be a csapások évei. Minden nyolcadik yuan /jüan/ 106 ilyen csapásokkal teli évet tartalmaz, minden hetedik 120 és minden hatodik 100, etc. Ennek az univerzalisztikus ostobaságnak az alapján nevezi a tudós tábornok a szárazságot a „yang-kilenced csapásának”.

és az utóbbi években éhínség uralkodott, többnyire éppen az északnyugati határvidékeken, akkor mi 300 000 embert akarunk harcba küldeni s még 300 napi ételmet is össze akarunk szedni a számukra! Ha keleten egészen az óceánig és Dai-ig /Tai/²¹²⁰, délen pedig a Jiang-tól /Kiang/ (=Jang-ce) a Huai-ig²¹²¹ mindent begyűjtünk, akkor eljutunk ezekhez a számokhoz, de a mérföldekből, amelyeket az összeseregletteknek meg kell tenniük, ki lehet számítani, hogy egy év alatt lehetetlen a (határokon) mindezt összehordani. Közben azok a harcosok, akik először érnek oda, az időjárás elleni védelem nélkül

²¹¹⁶ 元 yuan, jüan

²¹¹⁷ 陽 yang, jang

²¹¹⁸ 陰 yin, jin

²¹¹⁹ 陽九 yangjiu, jang-kiu, jang-csiu

²¹²⁰ 代 Dai, Tai

²¹²¹ 淮 Huai, Huai

maradnak, vezetőik elveszítik ifjúi frissességüket, a fegyverzet tönkremegy és használhatatlanná válik akkor, amikor használni kellene. Ez az én első panasom.

A határok már annyira elnéptelenedtek, hogy a seregnek nem tudnak élelmet szolgáltatni, és ha a prefektúrákban és a belső országokban követelünk beszolgáltatást, akkor az eredménytelen marad. Ez a második panasom.

Egy ember 300 napi ételmét 18 véka gabonakalácsra becsülhetjük. Marhák nélkül ez az étel nem szállítható s ezeknek még a maguk takarmányát is szállítaniuk kell, minden állatra még 20 véka teher jut. A hu-k országa homokos és sós, nagyobb részt víz és növényzet nélkül. S a tapasztalatok megtanítottak arra, hogy mielőtt még a hadsereg száz napja úton lenne, a marhák elpusztulnak s mivel már egy sincs, a meglévő eleség még mindig túl sok ahhoz, hogy az emberek maguk cipelhessék. Ez a harmadik panasom.

A hu-k országában ősszel és télen kemény hidegek vannak, a tavasz és a nyár nagyon viharos, több tűzhelyet, tűzifát és faszenet kellene vinni, mint amit el lehet bírni. Mind a négy évszakban csupán a gabonakalácsra és a vízre lennénk ráutalva, a csapatokat betegségek és járványok fogják sújtani. Ezért a korábbi császári kormányzat sohasem engedte meg, hogy a hu-k elleni hadjáratok száz napnál tovább tartsanak. Nem azért, mintha nem akarták volna tovább folytatni, hanem azért, mert – minden erőfeszítés ellenére – sem voltak erre képesek. Ez a negyedik panasom.

Természetesen (a sereggel) súlyos hadtáp megy. Ennek következtében könnyű és gyors támadásokra csak ritkán kerülhet sor s (így) a gyors előrenyomulás lehetetlen. Ennek következtében az ellenség mindig lassan és kényelmesen visszavonulhat, mert mi nem tudjuk őket elfogni. S ha egyszer az a szerencse érne bennünket, hogy rájuk bukkanunk, akkor a hadtáp-egység akadályoz bennünket. Ha szakadékok és sziklafalak mentén haladunk, ahol a lovak pofája és a farka, egymás után, egy vonalba esik, akkor az ellenség elől is, meg hátul is el tudja zárni az utat s ezáltal mi végzetes és kiszámíthatatlan helyzetbe kerülhetünk. Ez az ötödik panasom.

Népünk ereje tehát nagyobb részt elhasználódik anélkül, hogy a siker biztosított lenne. Minisztered, aki a homlokával a földet érinti, sajnálja ezt. A haderőt azonban már mozgósították, engedd meg tehát, hogy ha már a helyszínen van, akkor a te minisztered (azaz én, tehát) Yan You /Jen Ju/ vezetése alatt nyomuljon be (az ellenséges földre) s hogy villámgyors támadással legyőzze és megbüntesse a hu ellenséget.”

Wang Mang nem akarta elfogadni Yan You /Jen Ju/ fenti tanácsait, folytatták a hadinép és a rozs elszállítását s a birodalom mozgásban és izgalomban volt.

Amint Gham [Xian, Hien] megkapta Wang Mang-tól az „alázatos danhu /tan-hu, tan-gjuo/” címet, gyorsan elvágtázott a határerődítményből az udvarhoz és ott közölte a danhu-val /tan-hu, tan-gjuo/, hogy mit kényszerítettek rá. Ekkor a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ o-szjuk-dhök-tjeg-ghu-vá [yuszuhizhihou, jü-szu-cse-cse-hou]²¹²² tette, ami Huniában egy alacsonyabb rendű tisztség. Amikor Zhu /Csu/ megbetegedett és meghalt, Wang Mang akkor a fivérét, Deng-et /Teng/ állította helyére, mint „engedelmes danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/”.

²¹²² 於栗置支侯 yuszuhizhihou, jü-szu-cse-cse-hou, (régí ejtés: o-szjuk-dhök-tjeg-ghu)

Chen Qin /Cs'en K'in/²¹²³, a „fáradalmakat legyűző tábornok”²¹²⁴ és Wang Xun /Wang Hün/²¹²⁵ tábornok, „akitől reszketnek a di-k /ti/”²¹²⁶ Hunzhong /Hun-csung (Yunzhong /Jün-csung/) és Kat-zja [Gexie, Ko-hie]²¹²⁷ megerősített határánál állomásozott. Ekkoriban a hunok ismét rablóhadjáratokat vezettek a határvidékekre, megölték tábornokokat, vezetőket, tiszteket és katonákat és elhurcolták a népet, elhajtották a marhák tömegét. Az élve elfogott ellenségtől azután megtudták, hogy az „alázatos” danhunak /tan-hu, tan-gjuo/, Gham-nak [Xian, Hien] az egyik fia, Kok [Jiao, Kiao]²¹²⁸ gyakran hajtott végre ilyen betöréseket, és a két tábornok erről értesítette a Trónt. Erre Wang Mang a negyedik évben (Kr. sz. után 12-ben) összehívta a főváros barbárjait és Chang'an /Cs'ang-an/ piacterén Deng-nek /Teng/, Gham [Xian, Hien] fiának leüttette a fejét.

Xuan /Hüan/ császár uralkodása óta az északi határvidéken már jó néhány emberöltő óta nem égtek a vést jelentő jelzőtüzek, a lakosság tehát ott gyorsan szaporodott, a földet mindenütt szarvasmarhák és lovak lepték el. Wang Mang azonban most mindent felborított. Hunia háborút indított, megölték a határvidék lakosságát, vagy elhurcolták, mint foglyokat, vagy menekülni kényszerítették. A tizenkét hadsereg-csoport állandóan megszállva tartotta az országot, anélkül, hogy csatába bocsátkoztak volna, amíg aztán sem a tisztek, sem a katonák nem bírták tovább és demoralizálódtak. Néhány esztendő alatt végbement az északi határvidék elnéptelenedésének a folyamata s a szabadban temetetlen holttestek heverték mindenfelé.

A 99/b. fejezetben (a 16. laptól) is azt ecsetelik, hogy milyen súlyos szakadás állt be Huniával, amellyel oly hosszú időn keresztül békés viszonyt ápoltak.

Wang Mang a 12. hónap telén (Kr. sz. után 10-ben) megváltoztatta Hunia danhujának /tan-hu, tan-gjuo/ címét Hang-no [Xiangnu, Hiang-nu]²¹²⁹ fuhu-jára²¹³⁰.

Úgy látszik ez az intézkedés a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ és népének durva kigúnyolását célozta, mert a Hang-no [Xiangnu, Hiang-nu] alávetett rabszolgákat jelent, a fu pedig engedelmességet, alávetettséget. Kérdés azonban, hogy itt a látszat nem csal-e, mert Wang Mang a hu szót miért nem változtatta meg, amelynek a kínai írásban semmi különösebb jelentése nincs? Azt is figyelembe kell venni, hogy Wang Mang újonnan alapított dinasztiáját nem csupán Xin-nek /Hin/, azaz „megújulásnak” hívták, hanem valóban megújulásra törekedett s ezért Kr. sz. utáni 9-ben nagy számban változtatott meg címekeket és földrajzi neveket. Így például a birodalmi főváros (hosszantartó nyugalom) Chang'an nevét Cs'ang-an (állandó nyugalom) Chang'an-ra /Cs'ang-an/²¹³¹ keresztelték át, a prefektúra kormányzója taishou-ból /t'ai-sou/, azaz nagy honvédőből²¹³² dayin /ta-jin/, azaz nagy igazgató²¹³³ lett, a prefektúra főparancsnoka duwei-ből /tu-wei/, azaz általános parancsnokból²¹³⁴ taiwei

²¹²³ 陳欽 Chen Qin, Cs'en K'in

²¹²⁴ 厭難將軍 Yannan jiangjun, Jen-nan kiang-kün, Jen-nan csiang-csün

²¹²⁵ 王巡 Wang Xun, Wang Hün, Vang Hszün

²¹²⁶ 震狄將軍 Zhendi jiangjun, Csen-ti kiang-kün, Csen-ti csiang-csün

²¹²⁷ 葛邪 Gexie, Ko-hie, Ko-hsie (rég. ejtés: Kat-zja)

²¹²⁸ 角 Jiao /Jue, Kiao /Küe, Csiao /Csüe (rég. ejtés: Kok)

²¹²⁹ 降奴 Xiangnu, Hiang-nu, Hsziang-nu (rég. ejtés: Hang-no)

²¹³⁰ 服于 fuhu, fu-hu

²¹³¹ 常安 Chang'an, Cs'ang-an

²¹³² 太守 taishou, t'ai-sou

²¹³³ 大尹 dayin, ta-jin

²¹³⁴ 都尉 duwei, tu-wei

/t'ai-wei/, azaz legfőbb parancsnok²¹³⁵ lett, a rabszolgán²¹³⁶ magántulajdon²¹³⁷ lett etc. Valószínűleg soha nem lesz kideríthető, mi volt az a gondolat, amely az egyes névváltozásokat meghatározta.

Wang Mang megparancsolta: „Di /Ti/, Hang-no [Xiangnu, Hiang-nu] fuhu-ja meg-erőszakolta és figyelmen kívül hagyta az öt elemet...

Ebben a szemrehányásban a szentnek tekintett Shujing-et /Su-king/ használta fel, ahol a Ganshi /Kan-si/²¹³⁸ könyvében az áll, hogy a Hu²¹³⁹ állam birtokosa Kr. sz. előtti XXII. század elején a fenti büntetett követte el s ezzel magára vonta a Xia-dinasztia /Hia/ fegyveres büntetését. Homályban marad azonban, hogy milyen bűncselekményről van szó, talán a világegyetem törvénye elleni bűnökről, amely az öt elemből (fém, fa, víz, tűz, és a föld) tevődik össze.

„Megvetette a négy rendelkezést és fellázadt ellene, mert betöréseket hajtott végre a Nyugati Földre s a határvidékek egész népére bajt hozott. Ezért a bűncselekményéért megérdemli, hogy nemzetsége kiirtassék és megszűnjön. Ezért én elrendelem, Sun Jian /Szun Kien/, »a dinasztia alapításának tábornoka« és még tizenegy más tábornok kiküldését. Nyomuljanak előre egyidejűleg mind a tíz irányba s egyesült erővel adjanak utat a császári Ég erejének, (majd) hajtsák végre ezen a Di-n /Ti/ a fenti büntetést. Én azonban tudom, hogy az ő házának elhunyt öse, Kier-ghu-kiuan [Jihoujuan, Ki-hou-küan], (azaz) Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu /tan-hu, tan-gjuo/, néhány császár uralkodása idején hűségesen és engedelmesen védte és oltalmazta megerősített határainkat. Nem tudom tehát a szívemre venni, hogy ennek a Di-nek /Ti/ a bűnei miatt az ő nemzetsége kiirtassék. A Hun Birodalmat és népét szétaprózom tehát tizenöt részre, s danhu-vá /tan-hu, tan-gjuo/ teszem Kier-ghu-kiuan [Jihoujuan, Ki-hou-küan] 15 fiát és unokáját. Gyors paripákon elküldöm udvari intendánsaimat és tábornokaimat: Lin Bao-t /Lin Pao/ és Dai Ji-t /Tai Ki/ a határerődökhöz, hogy megkeressék és ott hivatalba helyezzék azokat, akik danhu-ként /tan-hu, tan-gjuo/ számításba jöhetnek. Azoknak a hunoknak, akik ellenséggel, Di-vel /Ti/ együtt büntetést érdemelnek, megkegyelmezek tehát, úgy-hogy bűnük ezennel el van törölve.”

Ezután Miao Xin-t /Miao Hin/²¹⁴⁰, az „öt világtáj hatalomgyakorló tábornokát” és Wang Kuang-ot²¹⁴¹, „a tigrisbátorságú tábornokot”²¹⁴² Wuyuan-ból /Wu-jüan/ küldte el a harcmezőre. Chen Qin-t /Cs'en K'in/, a „fáradalmakat legyűrő tábornokot” és Wang Xun-t /Wang Hün/, „akitől reszketnek a di-k /ti/” Hunzhong-ból /Hun-csung/ (Yunzhong /Jün-csung/) küldte hadba. Wang Jia-t /Wang Kia/²¹⁴³, „a megrendítő hadviselés tábornokát”²¹⁴⁴ és Wang Meng-et „a di-k /ti/ hódoltatásának tábornokát”²¹⁴⁵ Dai-ból

²¹³⁵ 太尉 taiwei, t'ai-wei

²¹³⁶ 奴婢 nubi, nu-pi

²¹³⁷ 私屬 sishu, sze-su

²¹³⁸ 甘誓 Ganshi, Kan-si

²¹³⁹ 扈 Hu, Hu

²¹⁴⁰ 苗恂 Miao Xin, Miao Hin, Miao Hszin

²¹⁴¹ 王況 Wang Kuang, Wang K'uang

²¹⁴² 虎賁將軍 huben jiangjun, hu-pen kiang-kün, hu-pen csiang-csün

²¹⁴³ 王嘉 Wang Jia, Wang Kia, Vang Csia

²¹⁴⁴ 振武將軍 zhenwu jiangjun, csen-wu kiang-kün, csen-vu csiang-csün

²¹⁴⁵ 平狄將軍 pingdi jiangjun, p'ing-ti kiang-kün, ping-ti csiang-csün

/Tai/.²¹⁴⁶ Li Chan-t /Li Cs'an/²¹⁴⁷, „a tekintélyről gondoskodó tábornokot”²¹⁴⁸ és Li Weng-et²¹⁴⁹, „a messzeségek legyőzőjének tábornokát”²¹⁵⁰ Xihe-ből /Hi-ho/. Yang Zun-t /Jang Cun/²¹⁵¹, a „mo-kat megbüntető tábornokot”²¹⁵² és Yan You-t /Jen Ju/, a „Huo elleni hadviselés tábornokát”²¹⁵³ Yuyang-ból /Jü-jang/. Wang Jun-t /Wang Kün/, a „haderő kibontakozásának a tábornokát”²¹⁵⁴ és Wang Yan-t /Wang Jen/²¹⁵⁵ a „Hu-t legyőző tábornokot”²¹⁵⁶ Zhangyi-ből /Csang-ji/. A tisztekkel és altisztekkel, valamint alárendeltjeikkel együtt 188 fő volt. A birodalomban mindenütt behívták a foglyokat, a száműzötteket és más férfiakat, amíg a 300 000 felvértezett harcos együtt nem állt. A valamennyi prefektúrából kiküldött összes szekereket a szállítmányozással megbízott öt nagyvezír továbbá a ruházatért, a fegyverekért valamint a tengerpart, a Jiang (=Jang-ce) és a Huai folyók vidékéről származó élelmiszer-ellátmányért felelős hivatalnokok szállították az északi határvidékhez. Lovas hírnökök vitték a parancsokat és gondoskodtak arról, hogy gyorsan és a parancsoknak megfelelően történjék a csapatok indítása. Az egész világ mozgásban és izgalomban volt. Az először érkezők a határmenti prefektúrákban táboroztak le, ott várták meg, amíg mindenki együtt van, hogy egy időben történjék meg a felvonulás. Ekkor azonban Wang Mang pénzeszközei kimerültek és a felvonulásra nem került sor...

A tábornokok a határon álltak és várták, hogy teljesen összegyűljön a nagy haderő. Eközben megszűnt a fegyelem és a kapcsolat mind a tisztek, mind a katonák között. Ami pedig a belső prefektúrákat illeti, a sorozás ott csak bajt és szenvedést okozott. A nép elfutott a városokból, ide-oda kóborolt, eltűnt vagy rablóvá, lázadóvá vált... Lin Bao /Lin Pao/ és Dai Ji /Tai Ki/ a határerődökbe becsalogatták Gham-ot [Xian, Hien], a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ öccsét és Gham [Xian, Hien] fiát, Deng-et /Teng/, (majd) Gham-ot [Xian, Hien] arra kényszerítették, hogy fogadja el az „alázatos danhu/tan-hu” kinevezést. Megajándékozták ezer font arannyal, nagyon sok aranybrokáttal és selyemhímzéssel, majd azután ismét elküldték. Deng-et /Teng/ magukkal vitték Chang'an-ba /Cs'ang-an/, ahol „engedelmes danhu-vá /tan-hu/” nevezték ki s ott maradt az ideiglenes rezidencián²¹⁵⁷.

A negyedik évben (Kr. sz. után 12-ben) nyáron Chen Xin /Cs'en Hin/²¹⁵⁸ tábornok Ezzel a névvel korábban (347. o.) *Chen Qin /Cs'en K'in/ írásmódban találkoztunk. Nem lehet megállapítani, hogy melyik írásmód a helyes.*

„aki legyőri a fáradalmakat”, azt jelentette, hogy az élve elfogott ellenség elbeszélése szerint a határvidékek elleni támadásokat a meghódolt Gham [Xian, Hien] danhu /tan-

²¹⁴⁶ 代 Dai, Tai

²¹⁴⁷ 李 婪 Li Chan, Li Cs'an

²¹⁴⁸ 相威將軍 xiangwei jiangjun, hiang-wei kiang-kün, hsiang-vej csiang-csün

²¹⁴⁹ 李翁 Li Weng, Li Weng

²¹⁵⁰ 鎮遠將軍 zhanyuan jiang-jun, csan-jüan kiang-kün, csan-jüan csiang-csün

²¹⁵¹ 陽俊 Yang Zun, Jang Cun

²¹⁵² 誅貉將軍 zhumo jiangjun, csu-mo kiang-kün, csu-mo csiang-csün

²¹⁵³ 討械將軍 taohuo jiangjun, t'ao-huo kiang-kün, tao-huo csiang-csün

²¹⁵⁴ 奮武將軍 fanwu jiangjun, fan-wu kiang-kün, fan-vu csiang-csün

²¹⁵⁵ 王晏 Wang Yan, Wang Jen

²¹⁵⁶ 定胡將軍 dinghu jiangjun, ting-hu kiang-kün, ting-hu csiang-csün

²¹⁵⁷ 邸 di, ti

²¹⁵⁸ 陳 歆 Chen Xin, Cs'en Hin, Csen Hszin

hu, tan-gjuo/ fia, Kok [Jiao, Kiao] hajtotta végre. Wang Mang dühében most Gham [Xian, Hien] másik fiát lefejeztette Chang'an-ban /Cs'ang-an/ s ezzel a barbárok számára példát statuált.

A 94/b. fejezet most eképpen folytatódik (a 24. laptól):

Miután O-tyu-ljog [Wuzhuliu, Wu-csu-liu] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ 21 évig uralkodott, a jianguo /kien-kuo/ periódus ötödik évében meghalt (Kr. sz. utáni 13). Huniában Szju-puk Tang [Xubu Dang, Hü-pu Tang]²¹⁵⁹, a jobboldali kut-tuo-ghu [guduhou, ku-tu-hou] miniszter gyakorolta a hatalmat, aki Wang Zhaojun /Wang Csao-kün/ leányának s Jer-mök [Yimo, Ji-mo]²¹⁶⁰ kji-ci-jének [jici, ki-c'e]²¹⁶¹, Gjuön-nek [Yun, Jün] volt a férje.

Ezt az asszonyt mutatta be nekünk a korábbi forrás (319. o.), mint Szju-puk [Xubu, Hü-pu] kji-ci-jét [jici, ki-c'e]. Most Szju-puk Tang [Xubu Dang, Hü-pu Tang] feleségének nevezik, így beigazolódik, hogy a Szju-puk [Xubu, Hü-pu] nemzetségnév volt. Nem világos, hogy miért nevezik most Jer-mök [Yimo, Ji-mo] kji-ci-jének [jici, ki-c'e]. Ez az írásjegy²¹⁶² talán szöveghiba a chjō²¹⁶³ helyett, és így Chjō-mök [Shimo, Si-mo] (illetve Chjō-bok) ugyanaz lenne, mint a Szju-puk [Xubu, Hü-pu]? Vagy ez a jel²¹⁶⁴ ennek²¹⁶⁵ rossz írásmódja és akkor a Szju-puk [Xubu, Hü-pu] Juo-puk-nak [Yubu, Jü-pu] olvasandó?

Gjuön-nek [Yun, Jün] mindig az volt a kívánsága, hogy a Középső Birodalomban béke és barátság uralkodjon, ezen kívül baráti viszonyban volt Gham-mal [Xian, Hien] minden téren. Most trónra emelte őt, mint O-lvar zsak-tieg [Wulei ruodi, Wu-lei zso-ti]²¹⁶⁶ danhu /tan-hu, tan-gjuo/, azért mert ő előtte és ő utána is Wang Mang-tól méltóságokat fogadott el. Ezzel azonban megkerülte Zjo-t [Yu, Jü].

Országos Széchényi Könyvtár

²¹⁵⁹ 須卜當 Xubu Dang, Hü-pu Tang, Hszü-pu Tang (rég. ejtés: Szju-puk Tang)

²¹⁶⁰ 伊墨 Yimo, Ji-mo, (rég. ejtés: Jer-mök)

²¹⁶¹ 居次 jici, ki-c'e, csi-ce (rég. ejtés: kji-ci). Érdekességgé megjegyzendő: a kji-ci és a népdalunkban fennmaradt „kece lányom” közötti esetleges kapcsolat. Az említett népdalban is „mátkám asszony”-ról szólnak, a kji-ci is a másik nemzetségbe vagy törzsbe beházasított leányt jelöli. Továbbá, Ballagi Mórnál a következőt olvashatjuk: „Kecel: derekát körül-, v. fejét beköti.” Ballagi Mór, A magyar nyelv teljes szótára. Pest, 1873. Repr: Nap Kiadó Bt. 1998, Második rész, 6. old. S nem utolsó sorban városnévként is tovább él nyelvünkben.

²¹⁶² 伊 yi, ji, (rég. ejtés: jer)

²¹⁶³ 仕 shi, si, (rég. ejtés: chjō)

²¹⁶⁴ 須 xu, hü, hszü (rég. ejtés: szju)

²¹⁶⁵ 預 yu, jü, (rég. ejtés: juo)

²¹⁶⁶ 烏累若鞮 Wulei ruodi, Wu-lei zso-ti, (rég. ejtés: O-lvar zsak-tieg)

**O-LVAR ZSAK-TIEG [WULEI RUODI,
WU-LEI ZSO-TI],
Kr. sz. utáni 13–18**

*Jáde függők egy
Jiangling-i /Kiang-ling/
sírból, Hubei /Hu-pei/
tartományból*

◀ AZ ELŐLSŐ OLDALON: arany
ővdi sz Nagy Péter cár
szibériai gyűjteményéből

Amikor Gham [Xian, Hien], O-lvar [Wulei, Wu-lei] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ uralomra került, Zjo-t [Yu, Jü], az öccsét tette meg baloldali gjuk-lua [yuli, jü-li] királynak. O-tyu-ljog [Wuzhuliu, Wu-csu-liu] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ egyik fia, akit Szo-dho-ghu-nak [Sutuhou, Szu-t'u-hou]²¹⁶⁷ hívtak, már baloldali bölcs király volt. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ most öccsét, Lo-huön-t [Luhun]²¹⁶⁸, a dhuo-ghi [tuqi, t'u-k'i]²¹⁶⁹ (doghri?)-feleség fiát tette meg jobboldali bölcs királynak. Amikor O-tyu-ljog [Wuzhuliu, Wu-csu-liu] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ élt, több baloldali bölcs király is meghalt, így az a nézet alakult ki, hogy ez a cím nem hoz szerencsét, ezért a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megváltoztatta (ezt) és elrendelte, hogy a baloldali bölcs királyt ezután huo-hu-nak [huhu]²¹⁷⁰ kell hívni. Ezáltal ez a huo-hu [huhu] méltóság a legelőkelőbb lett s a viselője mindenki előtt volt jogosult arra, hogy danhu /tan-hu, tan-gjuo/ legyen. O-tyu-ljog [Wuzhuliu, Wu-csu-liu] éppen ezért a legidősebb fiának adományozta (ezt a címet) és huo-hu-vá [huhu] tette, mivel rá akarta hagyni a birodalmát. Gham [Xian, Hien] azonban nem tudta elviselni, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ annak idején az ő rangját megkisebbitette s így nem volt hajlandó ezt a huo-hu-t [huhu] trónutódnak tekinteni, amikor uralomra jutott, dhuo-ghi [tuqi, t'u-k'i] királlyá fokozta le.

Gjuön [Yun, Jün] és (a férje, Szju-puk [Xubu, Hü-pu]-) Tang, Gham-ot [Xian, Hien] a Wang Mang-gal való békekötésre figyelmeztették és a tianfeng /t'ien-feng/ priódus²¹⁷¹ első évében (Kr. sz. utáni 14-ben) követeket küldtek a Xihe /Hi-ho/ prefektúrabéli Humeng²¹⁷² (Huobing /Huo-ping/) járás Zhilu /Cse-lu/²¹⁷³ megerősített határához, hogy a határon lévő tiszteknek megmondják, hogy látni szeretnék a békekötésért felelős fejedelmet²¹⁷⁴. Ez a fejedelem Wang Xi /Wang Hi/ volt, Wang Zhaojun /Wang Csao-kün/ bátyjának egyik fia. A központi seregtest főparancsnoka értesítette erről a Trónt. Erre Wang Mang elküldte Huniába Wang Xi-t /Wang Hi/, egyik öccsével egyetemben, akit Wang Li-nek hívtak s a lovasság főparancsnoka valamint az „erényeket élesztő

²¹⁶⁷ 蘇屠胡 Sutuhou, Szu-t'u-hou, (rég. ejtés: Szo-dho-ghu)

²¹⁶⁸ 盧渾 Luhun, Lu-hun, (rég. ejtés: Lo-huön)

²¹⁶⁹ 屠耆 tuqi, t'u-k'i, (rég. ejtés: dhuo-ghi)

²¹⁷⁰ 護于 huhu, hu-hu, (rég. ejtés: huo-hu)

²¹⁷¹ 天鳳 tianfeng, t'ien-feng

²¹⁷² 虎猛 Humeng, Hu-meng

²¹⁷³ 制虜 Zhilu, Cse-lu

²¹⁷⁴ 和親侯 heqin hou, ho-k'in hou

fejedelem” volt²¹⁷⁵. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ trónra lépése alkalmából szerencsekívánatokat adtak át, majd aranyat, köntösöket és selyemszöveteket ajándékoztak neki s azt a látszatot keltették, hogy a fia, Deng /Teng/, aki az udvarnál volt szolgálatban, még életben van s követelték – fizetség fejében –

A szövegben ez a jel²¹⁷⁶ van, de ez bizonyára így²¹⁷⁷ olvasandó.

Chen Liang /Cs'en Liang/, Zhong Dai /Csung Tai/ és társaik kiadatását. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ elfogatta azt a négy férfit és a lázadó Zhi Yin-t /Cse Jin/²¹⁷⁸, aki saját kezűleg ölte meg Diao Hu /Tiao Hu/ főkapitányt 27 feleségével, gyermekeivel és hozzátartozóival (együtt). Mindnyájukat megkötözték és ketrecbe zárva adták át a követségnek. Fu²¹⁷⁹, Gyu-gyvör [Chuwei, Cs'u-wei] (és?) Kuo-zjak [Guxi, Ku-hi]²¹⁸⁰ királya azt a feladatot kapta, hogy negyven emberrel kísérje el Wang Xi-t /Wang Hi/ és Wang Li-t az úton. Wang Mang ezután bevezette a tűzhalált és Chen Liang-ot /Cs'en Liang/ és társait elevenen elégettette.

Visszarendelte ezután a tábornokait és az ezredeseit a megszálló csapatokkal s a helyükbe mozgékony harci hadoszlopokat rendelt főparancsnokokkal. Mivel a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ Wang Mang-tól még több ajándékra vágyott, kifelé a Han Birodalommal folytatott régi (jó) viszonnal nem hagyott fel, titokban azonban kalandozásokkal és emberrablásokkal gazdagította magát. Amikor a hazatérő követeitől megtudta, hogy fiát, Deng-et /Teng/ valóban kivégezték, olyan elkeseredés töltötte el, hogy a baloldali területeken folytatott betöréseinek és emberrablásainak immáron nem szakadt vége. Amikor pedig Wang Mang követei ezt a szemére vetették, azt szokta mondani: „O-ghuan [Wuhuan] és Hunia nagyon gonoszak, együtt folytatnak rablóhadjáratokat a határerődökön belül, ugyanúgy, ahogyan a Középső Birodalomban rablók és fosztogatók lépnek fel. Én azonban csak nemrég kezdtem el uralkodni s a birodalom kormányzását a kezembe venni. Így a hatalmamba vetett hit még nem gyökerezik mélyen. Mégis minden erőmmel fellépek az ilyen dolgok ellen s eszembe sem jut, hogy két-színűen viselkedjem.”

A 99/b. fejezetben (29. lap) a 14. év eseményei között az alábbi közlések találhatók.

Miután meghalt Hunia danhu-ja /tan-hu, tan-gjuo/, egyik öccsét, Gham-ot [Xian, Hien] tették danhu-vá /tan-hu, tan-gjuo/. Ő békét kért és ezért Wang Mang követséget küldött hozzá s gazdag ajándékokat adott át neki s azt a hamisságot mutatták, hogy a fiát, Deng-et /Teng/, aki az udvarnál volt tisztelgés céljából, vissza fogják küldeni hozzá. Fizetség fejében követelték Chen Liang /Cs'en Liang/, Zhong Dai /Csung Tai/ és társainak a kiadatását is. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonnal elfogatta ezeket az embereket és átadta a követeknek. Ketreces kordéban vitték őket Chang'an-ba /Cs'ang-an/, ahol Wang Mang a városfaltól északra elégettette őket. A hivatalnokoknak és a népnek pedig megparancsolták, hogy gyülekezzenek össze és nézzék végig a kivégzést.

²¹⁷⁵ 展德侯 Zhande hou, Csan-tő hou

²¹⁷⁶ 構 gou, kou

²¹⁷⁷ 購 gou, kou

²¹⁷⁸ 芝音 Zhi Yin, Cse Jin

²¹⁷⁹ 富 Fu, Fu

²¹⁸⁰ 廚唯姑夕 Chuwei Guxi, Cs'u-wei Ku-hi, Csu-vej Ku-hszi (régijegyzet: Gyu-gyvör Kuo-zjak) Kuo-zjak, mint Kurszak; vö. 1757. sz. lábjegyzet.

Akkoriban a határok mentén végig olyan keserves éhínség tombolt, hogy ez emberek egymást ették meg. Ru Pu /Zsu P'u/²¹⁸¹ cenzor, aki utazást tett a határvidéken állomásozó hadseregnél, hazatérése után a következőket jelentette: „A hadinép már meglehetősen régóta rostokol a megerősített határok mentén, és nagy nyomorúságban van. A határmenti prefektúrákban már nincsen semmi élelem. Mivel a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ békét kötött velünk, a háborúskodást be kellett szüntetnünk.” Akkor azonban Han Wei²¹⁸² főkapitány állt elő és így szólt: „Amikor a Xin-ház /Hin/ ekkora erővel rendelkezik, az ellenséges Hu-t semmivel sem nehezebb eltaposni, elnyelni mint egy bolhát vagy egy tetűt, amely már a szánkban van. Bocsáss a rendelkezésemre 5000 bátor és harcra kész férfit s akkor nem kell magunkkal vinni egyetlen véka élelmet sem, hanem éhségünkben csak a foglyok húsát kell megennünk, ha pedig megszomjazunk, a vérüket kell meginnunk. (Így) keresztülmegyek az egész országukon.” Wang Mang bábornak és merésznek mondta e szavakat s Han Wei-t tábornokká tette, de nem kevésbé követte Ru Pu /Zsu P'u/ tanácsát is, és a határvidékekről visszahívta a tábornokokat. Chen Qin-t /Cs'en K'in/ és a 18 tábornokot elbocsájtotta, sőt a birodalmi főváros zárókapuitól mind a négy oldalon visszavonta a főparancsnok alá rendelt csapatokat.

Amikor Hunia követsége ismét hazatért és a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ megtudta tőlük, hogy Deng /Teng/ (nevű) fiát, aki az udvarban szolgált, valóban kivégezték, haderejét a határvidékek kifosztására küldte ki. Wang Mang ekkor ismét megszálló csapatokat küldött oda, de a lakosság elvándorolt az ország belső tartományaiba, ahol rabszolgákká lettek. Wang Mang ekkor megtiltotta a hivatalnokoknak és a nem-hivatalnokoknak is, hogy a határvidékekről való embereket rabszolgává tegyék, mégpedig az utak mentén végrehajtott halálbüntetés²¹⁸³ terhe mellett.

Fordítsunk a figyelmünket ismét a 94/b. fejezet (26. lap) felé.

A tianfeng /t'ien-feng/ periódus második évének ötödik hónapjában (Kr. sz. utáni 15-ben) Wang Mang újra elküldte Wang Xi-t /Wang Hi/, Wang Xian-nel /Wang Hien/²¹⁸⁴, „az öt világrész hatalom-gyakorló tábornokával” együtt, vezetőként Fu Yan-t /Fu Jen/²¹⁸⁵, Ting Ye-t és még négyet (tett meg), azzal a megbízatással, hogy a baloldali Gyu-Gyvör [Chuwei, Cs'u-wei] (és?) Kuo-zjak [Guxi, Ku-hi] királyának kíséretet adjanak és a lefejezett Deng /Teng/ fiúnak koporsóba zárt holttestét, más nagyokéval együtt, hazavigyék. Ezeket (a holttesteket) közönséges kordékon szállították a megerősített határokig, ahol Gjuön [Yun, Jün], Tang és a fiuk, Sja [She, Sö]²¹⁸⁶, a nagy dzjo-gjo [qieju, k'ie-kü], átvette őket a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nevében. Miután Wang Xian /Wang Hien/ elérte utazásának célját, a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ átadta a sok ajándékot aranyban, egyéb drágaságokban és azt a rendelkezést is, mely szerint Hunia

²¹⁸¹ 如普 Ru Pu, Zsu P'u

²¹⁸² 韓威 Han Wei, Han Wei

²¹⁸³ 棄市 qishi, k'i-si

²¹⁸⁴ 王咸 Wang Xian, Wang Hien, Vang Hszien

²¹⁸⁵ 伏黯 Fu Yan, Fu Jen

²¹⁸⁶ 奢 She, Sö, (régí ejtés: Sja)

[Xiongnu, Hiung-nu] neve megváltozott Kung-no-ra [Gongnu, Kung-nu]²¹⁸⁷, a danhu-é /tan-hu, tan-gjuo/ pedig shanhu-ra /san-hu/²¹⁸⁸.

Ezúttal is homályban marad, hogy Wang Mang-nak mi volt a terve ezzel az intézkedéssel. A Kung-no [Gongnu, Kung-nu], amit korábban valószínűleg Hung-no-nak ejtettek, „tisztelet-tudó rabszolgákat” jelent, a shan /san/ (vagy gyam) pedig azt, hogy „jó”. Már korábban (92. o.) megemlégettük azt a feltevést, hogy a kínai tudósoknak ebből az új írásmódból ered az a véleményük, hogy ezt az írásjegyet²¹⁸⁹ shanhu-nak /san-hu/ vagy shanyu-nak /san-jü/ kell ejteni.

Ajándékoztak neki egy megfelelő pecsétet, pecsétkendővel. A kut-tuo-ghu [gudu-hou, ku-tu-hou] Tang-nak a „jövendő nyugalom hercege”²¹⁹⁰, s fiának, Sja-nak [She, Sö] a „jövendő nyugalom fejedelme”²¹⁹¹ címet adományozták. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ annyira vágyott Wang Mang selymére és aranyára, hogy ezen rendelkezés előtt is meghajolt és engedelmeskedett neki. A rablóhadjáratokat és a kalandozásokat azonban tovább folytatta a régi módon. Wang Xian /Wang Hien/ és Wang Xi /Wang Hi/ átadták Gjuön-nek [Yun, Jün] és Tang-nak Chen Liang /Cs'en Liang/ és társai kiszolgáltatásának az árát abban az értékben, amelyet képviseltek. A 12. hónapban a követség ismételtén átlépte a megerősített határt. Wang Mang nagyon megörült küldetésük eredményének és Wang Xi-nek /Wang Hi/ két milliót ajándékozott. Fu Yin és a követség többi tagja számára pedig okiratba foglaltatott egy vazallusi méltóságot.

Erről és még egyéb más ügyekről a 99/b. fejezetben (30, 34. lap) a következőképpen számolnak be.

Miután a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ békét kötött, kérte a fiának, Deng-nek /Teng/ holttestét. Wang Mang követséggel akarta elküldeni neki, de attól tartott, hogy a danhu /tan-hu, tan-gjuo/, bosszúból, kivégezteti őket. Ezért vette elő Chen Qin /Cs'en K'in/ tábornokot, vagyis azt az embert, aki a fiú kivégeztetését tanácsolta neki, s akit ekkor, egy másik bűncselekmény miatt, börtönbe vetett. Akkor Chen Qin /Cs'en K'in/ azt mondta: „Velem akarja a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ kiengesztelni” – és öngyilkos lett.

Wang Mang most egy tudóst választott ki, az egyetlen olyan embert, akit megfelelőnek talált a feladatra, a Zhinan-beli /Cse-nan/ (Shandong /San-tung/) Wang Xian-t /Wang Hien/, akit fő nagykövetté tett és az „öt világtáj hatalom-gyakorló tábornokává” nevezett ki. A követség vezetője a Langya-beli /Lang-ja/ Fu Yan /Fu Jen/ lett, több más vezetővel együtt. Deng /Teng/ holttestét hazavitték és az volt a megbízatásuk, hogy törjék fel a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ sírját és a holttestét tövisekkel korbácsolják végig, továbbá parancsolják meg a hunoknak, hogy a határerődítményektől vonuljanak tovább a sivatag északi részéhez, továbbá rójanak ki a danhu-ra /tan-hu, tan-gjuo/ 10 000 lóból, 30 000 marhából és 100 000 juhból álló büntetést, valamint szólítsák fel, hogy a határvidékről lassanként elhurcolt lakosságot, amennyiben még életben vannak, teljes egészében küldje vissza. Wang Mangnak ennyire a szokásává vált a nagyzolás!

Wang Xian /Wang Hien/ tehát a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ udvarában alapos előadást tartott Wang Mang erejéről és hatalmáról, megrótt a danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ lázongó

²¹⁸⁷ 恭奴 Gongnu, Kung-nu, (rég. ejtés: Kung-no)

²¹⁸⁸ 善于 shanhu, san-hu, (rég. ejtés: gyam-gjuo)

²¹⁸⁹ 單于

²¹⁹⁰ 後安公 Hou'an gong, Hou-an kung

²¹⁹¹ 後安侯 Hou'an hou, Hou-an hou

és rebellis magatartása miatt, amely minden módon mindent ellenségeskedéssel viszonoz. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ nem tudott erre semmit sem mondani. Ezután átadta neki Wang Mang parancsait és hazautazott. A határerőd átlépésekor Wang Xian /Wang Hien/ megbetegedett és meghalt. A fiának azután Wang Mang harmadrangú vazallusi méltóságot²¹⁹² adott, Fu Yan-nek /Fu Jen/ és társainak pedig negyedrangút²¹⁹³.

A harmadik év ötödik hónapjában (Kr. sz. utáni 16-ban) mouchen /mou-cs'en/ napján (június 2-án), az örök béke tisztviselőinek a szállásánál leomlott a nyugati part és elzárta a Jing /King/ folyót, így az nem folyt tovább. A folyó azonban áttörte a gátat és észak felé folyt. A közmunkák legfőbb igazgatóját²¹⁹⁴, Wang Yi-t²¹⁹⁵ küldték oda, hogy tanulmányozza ezt az eseményt. Hazatérése után Wang Mang részére beadványt készített, amely a minisztereket arra ösztönözte, hogy átadják a jókívánságaikat és hosszú életet kívánjanak neki, mégpedig azért, mert a Huanghe /Huang-ho/ atlaszában²¹⁹⁶ az áll: „Ha a folyót föld zárja el, akkor az a hunok megsemmisítésére vonatkozó szerencsét hozó előjel.” Ezért Wang Mang Song Hong-ot /Szung Hung/²¹⁹⁷, Bing /Ping/ tartomány²¹⁹⁸ kormányzóját, Ren Ming-et /Zsen Ming/²¹⁹⁹, a mozgó hadtest főparancsnokát és másokat hadba küldött, hogy támadják meg Huniát. A határvidéken megálltak és elfoglalták a táborhelyeiket.

A 94/b. fejezetben (26. lap) most ezt olvassuk:

A tianfeng /t'ien-feng/ periódus ötödik évében (Kr. sz. utáni 18-ban) öt évi uralkodás után meghalt Gham [Xian, Hien] danhu /tan-hu, tan-gjuo/. Öccse, Zjo [She, Sö], a baloldali bölcs király követte a trónon s ő lett Huo-tuo-nyzsi-si-dhau-kau zsak-tieg [Heduershidaogao ruodi, Ho-tu-er-si-tao-kao zso-ti]²²⁰⁰ danhu /tan-hu, tan-gjuo/. A hunok xiao-nak /hiao/²²⁰¹ vagy „szülőtisztelő”-nek, tehát zsak-tieg-nek [ruodi, zso-ti] nevezték s mivel Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] óta a Han Birodalommal való érintkezés szorosabb lett, megtudták, hogy a Han-ház császárainak a xiao /hiao/ posztumusz megtisztelő címet²²⁰² adják, ezért a danhu-juknak /tan-hu, tan-gjuo/ is ugyanezt a megtiszteltetést kívánták (adni) és így mindegyiküket zsak-tieg-nek [roudi, zso-ti] nevezték.

²¹⁹² 伯 bo, po

²¹⁹³ 子 zi, ce

²¹⁹⁴ 大司空 da sikong, ta sze-k'ung

²¹⁹⁵ 王邑 Wang Yi, Wang Ji

²¹⁹⁶ 河圖 Hetu, Ho-t'u

²¹⁹⁷ 宋弘 Song Hong, Szung Hung

²¹⁹⁸ 并 Bing, Ping

²¹⁹⁹ 任明 Ren Ming, Zsen Ming

²²⁰⁰ 呼都而尸道臯若鞮 Heduershidaogao ruodi, Ho-tu-er-si-tao-kao zso-ti, (régí ejtés: Huo-tuo-nyzsi-si-dhau-kau zsak-tieg)

²²⁰¹ 孝 xiao, hiao, hsiao

²²⁰² 諡 shi, si

**HUO-TUO-NYZSI-SI-DHAU-KAU
[HEDUERSHIDAOGAO, HO-TU-ER-SI-TAO-
KAO], Kr. sz. után 18–?**

Arany lemez a Litoj-kurgánból

◀ *AZ ELŐLSŐ OLDALON: fából faragott dísz a basadári 2. kurgánból*

Amikor Zjo [She, Sö], Huo-tuo-nyzsi-si-dhau-kau [Heduershidaogao, Ho-tu-er-si-tao-kao] danhu /tan-hu, tan-gjuo/ uralomra került, ajándékokra vágyott, ezért elküldte Sja [She, Sö] nagy dzjo-gjo-t [qieju, k'ie-kü] Gjuön-nel [Yun, Jün] és annak nővéreivel, valamint Hjer-dhuk [Xidu, Hi-tu]²²⁰³ királyával, (azaz) Tang-gjuo [Danghu, Tang-hu] kji-ci-jének [jici, ki-c'e] fiával (vö. 319. old.) Chang'an-ba az adóval. A maga részéről Wang Mang Wang Xi-t /Wang Hi/, a „békekötésért felelős fejedelmet” és kíséretét küldte el, hogy Zhilu /Cse-lu/ megerősített határánál találkozzék Sja-val [She, Sö] és követségével, majd azután csatlakozzanak Gjuön-höz [Yun, Jün] és Tang-hoz és ezt az alkalmat használják fel arra, hogy őket fegyveres erővel Chang'an-ba /Cs'ang-an/ vezessék. Gjuön [Yun, Jün] és Tang egyik kisfiának a határerődnél sikerült megszöknie és megtalálnia a Huniába visszavezető utat.

Amikor Tang Chang'an-ba /Cs'ang-an/ érkezett, Wang Mang kinevezte őt Szju-puk [Xubu, Hü-pu] danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ s erős haderőt akart küldeni, hogy őt trónra ültessék. Haditerve és számításai azonban nem akartak igazán beválni, miközben Huniában annyira megnőtt a düh ellene, hogy egyszerre mindenki az északi gyepükre vetette magát s így ez a pusztulás és a megsemmisülés áldozata lett. Amikor Tang megbetegedett és meghalt, Wang Mang az egyik mellékfeleségétől való leányát, Ling Lu²²⁰⁴ hercegnőt adta feleségül Sja-hoz [She, Sö], „a jövő nyugalom fejedelméhez” s ezzel különleges kegyet és megtiszteltetést gyakorolt iránta. Végző soron azt tervezte, hogy neki is ad egy sereget, amelyik trónra ülteti, akkor azonban az történt, hogy a Handinasztia hadserege megölte Wang Mangot, aminek során Gjuön [Yun, Jün] és Sja [She, Sö] is az életét vesztette.

Wang Mang azon terve, hogy az uralmon lévő danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ letaszítja a trónról és Tang-ot ülteti a helyére, természetesen annak a ténynek a fényében szemlélendő, hogy ez a Tang volt Gjuön [Yun, Jün] férje, aki a kínai Wang Zhaojun /Wang Csao-kün/ asszony leánya volt, azé a Wang Zhaojun-é /Wang Csao-kün/, aki felesége volt mind Ho-han-zjanak [Huhanye, Hu-han-je], mind az ő fivérének és utódjának Bjok-tyu-luar-nak [Fuzhulei, Fu-csu-lei]. Ezen kívül látni kell azt is, hogy ez a befolyásos asszony ugyanannak a Wang nemzetségnek volt a tagja, mint Wang Mang, aki ezért biztosra vette hűségét az újonnan megalapított dinasztia iránt.

A 99/c. fejezet erről az ügyről a Kr. sz. utáni 19. évnél az alábbiakat hozza.

²²⁰³ 醯 醢 Xidu, Hi-tu, Hszi-tu (régí ejtés: Hjer-dhuk)

²²⁰⁴ 陵 遠 Ling Lu, Ling Lu

Szju-puk Tang [Xubu Dang, Hü-pu Tang] volt Hunia jobboldali kut-tuo-ghu-ja [gudhou, ku-tu-hou], a felesége (Gjuön [Yun, Jün]) pedig Wang Zhaojun /Wang Csao-kün/ leánya. Mindketten szorosan kapcsolódtak Wang Mang-hoz. Wang Mang elküldte Wang Xi-t /Wang Hi/, Wang Zhaojun /Wang Csao-kün/ egyik bátyját, a „béke és barátság fejedelmét”, aki Tang-ot elcsalta a megerősített határig, majd erőszakkal Chang'an-ba /Cs'ang-an/ vitte. Ott Wang Mang, kényszerítéssel, Szju-puk [Xubu, Hü-pu] shanhu-jává /san-hu/ (danhu/tan-hu)²²⁰⁵ és a „jövendő nyugalom fejedelmévé” tette.

Amikor Wang Mang, Tang elcsalogatásának a tervét szövögette, eléje állt Yan You /Jen Ju/, a hadügyek legfőbb igazgatója a következő szövegű kritikával: „Ha Tang Huniában van, akkor a jobboldali területész hadereje nem tör be határvidékeinkre s akkor mindig tájékoztatja a Középső Birodalmat a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ tevékenységéről. Ő tehát ott a mi legnagyobb segítségünk. Ha azonban ezt az embert a Gao /Kao/ úton mi Chang'an-ban /Cs'ang-an/ telepítjük le, akkor ő ott nekünk nem több, mint egyetlen hu. Előnyösebb tehát nekünk, ha Huniában van.” Wang Mang azonban nem hallgatott rá, majd amikor Tang a hatalmában volt, Yan You-t /Jen Ju/ Lian Dan-nal /Lien Tan/²²⁰⁶ együtt akarta Hunia ellen hadba küldeni. Mindkettőjüknek a Zheng /Cseng/²²⁰⁷ nemzetségnevet adta s „a két Zheng /Cseng/-tábornoknak” nevezték őket. Az volt a megbízatásuk, hogy öljék meg Zjo [She, Sö] danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/ és ültessék Tang-ot a helyére.

A Qian Hanshu /K'ien Han-su/ 94. fejezetének utolsó lapja még a következő közlést tartalmazza.

A gegnshi /keng-si/ periódus²²⁰⁸ második évének telén (Kr. sz. utáni 24-ben) a Han-ház elküldte Liu Li²²⁰⁹ udvari intendánst és tábornokot, Guide /Kui-tö/²²¹⁰ fejedelmét, Chen Zun-nal /Cs'en Cun/²²¹¹, a hadügyek legfőbb igazgatójával és seregvezérrel Huniába. Ők átadtak a danhu-nak /tan-hu, tan-gjuo/ egy pecsétet pecsétkendővel, amelynek ugyanolyan formája volt, mint a Han-dinasztia idejében, és minden rendű és rangú királyoknak és fejedelmeknek is adtak pecsétet, szalaggal. Gjuön [Yun, Jün] és Tang még élő, hátramaradt vérrokonait, egyéb rokonait, nagyjait és kíséretüket is visszahozták. A danhu /tan-hu, tan-gjuo/ azonban felfuvalkodottan és gögösen viselkedett és így beszélt Chen Zun-nak /Cs'en Cun/ és Liu Li-nek: „Amikor A Hun és a Han Birodalom testvérekké lettek, Huniában zűrzavar uralkodott s akkor Xiao Xuan /Hiao Hüan/ császár támogatta Ho-han-zja [Huhanye, Hu-han-je] danhu-t /tan-hu, tan-gjuo/, aki ezért magát az ő alattvalójának nevezte s elismerte a Han-dinasztiát felettesének. Most viszont a Han Birodalomban uralkodnak nagy zűrzavarok. Wang Mang ugyan leküzdötte őket, de Hunia a haderejét hadba küldte Wang Mang ellen és a határvidékeit néptelenné tette, úgy hogy az egész birodalma mozgásba jött és fellázadt, s a Han-dinasztiát kívánták

²²⁰⁵ 須卜善于後安公 Xubu shanhu hou'an gong, Hü-pu san-hu hou-an kung, Hszü-pu san-hu hou-an kung (az első négy írásjegy régi ejtése: Szju-puk gyam-gjuo)

²²⁰⁶ 廉丹 Lian Dan, Lien Tan

²²⁰⁷ 徵 Zheng, Cseng

²²⁰⁸ 更始 gengshi, keng-si

²²⁰⁹ 劉麗 Liu Li, Liu Li

²²¹⁰ 歸德侯 Guide hou, Kui-tö hou

²²¹¹ 陳尊 Chen Zun, Cs'en Cun

vissza. Wang Mangot megdöntötték és a Han-ház ismét felemelkedett. Ez tehát az én művem volt, így most a Han-dinasztiának kell elismernie engem a felettesének.” Chen Zun /Cs'en Cun/ cáfolta ezt, de a danhu /tan-hu, tan-gjuo/ ettől kezdve mindig ehhez a követeléshez tartotta magát.

Amikor a következő év nyarán a követek ismét hazatértek, a vörös szemöldökű²²¹² lázadók bevonultak Chang'an-ba /Cs'ang-an/ és megdöntötték a gengshi /keng-si/ periódus uralmát.

Ennek a záró beszámolónak a megértéséhez álljon itt néhány rövid jegyzet. Liu Xuan /Liu Hüan/²²¹³, a Han-ház egyik sarja, Shenggong-ként /Seng-kung/²²¹⁴ jobban ismert, fellázadt Wang Mang ellen és a Kr. sz. utáni 23. év második hónapjában, újholdkor (március 11-én) a hadserege császárrá kiáltotta ki. Uralkodásának a gengshi /keng-si/ (újrakezdés) nevet adta. Hét hónappal később a lázadók megrohanták Chang'an-t /Cs'ang-an/, majd gengshi /keng-si/ napján (október 6.) megölték Wang Mang-ot, holttestét feldarabolták, és a második hónap 24. -én Liu Xuan /Liu Hüan/ bevonult a városba. A rákövetkező hatodik hónapban azután a „vörös szemöldökű” lázadók a Han-háznak egy másik leszármazottját, név szerint Liu Penzi-t /Liu P'en-ce/²²¹⁵ emelték császárrá és a következő év (25.) kilencedik hónapjában megszállták Chang'an-t /Cs'ang-an/, ahol olyan borzalmasan garázdálkodtak, hogy a nép egymást falta fel s a város hamarosan emberek nélküli pusztaságra hasonlított. Az „újrakezdés” császára odébbállt, de a tizedik hónapban visszatért, hogy leverje Liu Penzi-t /Liu P'en-ce/. De a Kr. sz. utáni 27. év második hónapjában neki is meg kellett hajolnia a Han-ház egy másik sarja, nevezetesen Liu Xiu /Liu Hiu/²²¹⁶ előtt, aki a 25. év hatodik hónapjának juwei /kü-wei/ napján (augusztus 5.) megszerezte a császári méltóságot és ezzel megalapította a Késői (másként: Keleti) Han-dinasztiát²²¹⁷.

Országos Széchényi Könyvtár

²²¹² 赤眉 chimei, cs'e-mei

²²¹³ 劉玄 Liu Xuan, Liu Hüan, Liu Hszüan

²²¹⁴ 聖公 Shenggong, Seng-kung

²²¹⁵ 劉盆子 Liu Penzi, Liu P'en-ce

²²¹⁶ 劉秀 Liu Xiu, Liu Hiu, Liu Hszü

²²¹⁷ 後漢朝 Houhan Chao, Hou-han Cs'ao

A nemzetközileg is rangosnak tartott hazai keletkutatásunk számos adóssággal küszködik.

Idetartozik elsősorban a helyszíni terepvizsgálatok végzése – valójában Körösi, Vámbéry, Stein és társaik kutatásainak a folytatása –, továbbá az eddigi elméleti vizsgálatok másodlagos kritikai újra-elemzése, kapcsolódóan a más országbeli orientalisták vizsgálatainak egybevetése a hasonló magyar kutatásokkal, valamint az egyes érintett tudományágak, problémakörök szerinti szintézis teremtése, s nem utolsósorban az eredeti források, vagy legalább azok külföldi fordításainak magyarra történő áttünetése. Mindez természetesen hosszútávú feladatsor, ennek összehangolása és – szakmai befolyásolás, valamint előítéletek nélküli irányítása – vélhetően központi feladata lehetne olyan tudományos szervezetnek, mint a Magyar Tudományos Akadémia.

A teendők fentebb vázolt sora hazánkban már csak azért is kiemelkedő jelentőségű tudományos tevékenység, mert a keletkutatás szorosan összefügg a magyarság keleti eredetének tisztázásával, pontosabb megválaszolásával. Ebben akarva-akaratlanul kapcsolódik az egyetemes és a nemzeti érdek, e kettős kötődés egymástól el nem választható kiszolgálása.

Nyilvánvalóan nem egyetlen tudományágnak van ebben egyedi, másnak át nem adható szerepe, hanem többen is érintettek. Elsősorban a régészet, a nyelvészet, a történettudomány, a genetika, a néprajz, a zenetudomány, a vallástörténet érintettsége és érdekeltsége említendő meg, de végtelenségig sorolhatók azok a segédtudományok – s itt most ez a szóhasználat nem a szerepük másodlagosságára, hanem a nélkülözhetetlen segítő közreműködésükre kíván utalni –, amelyek értékes adalékokkal erősíthetik meg az említett alap kutatások és tudományok anyagait.

Most az olvasó kezében tartott mű ennek a hatalmas adóssághegynek a törlesztését kívánja szolgálni: egy olyan klasszikus alapműnek a fordítását és magyarázatát adja, ami a hunok legrégebbi ázsiai történetét – de hitelesen mondhatjuk úgy is, hogy az ázsiai hunok legrégebbi történetét – tárja elénk.

Jóllehet a magyarság őseinek, elődeinek és rokonnépeinek kérdésköre meglehetősen tisztázatlan, sokaig heves viták tárgya volt – s netán még marad is egy ideig –, de a hunokhoz való kapcsolódás kihagyhatatlan része a magyar őstörténetnek.

Anélkül, hogy ezt a bonyolult összefüggérendszer most akár bemutatni, akár megoldani kísérelnénk, hiszen ez nem lehet egy szűkre szabott utószó feladata, de néhány kapcsolódó szempontra mindenképpen szükséges utalnunk.

Kiemelkedően fontos annak az előzetes hangsúlyozása, hogy a hun és a magyar népnév soha nem jelölt csupán egyetlen népet, hanem minden időben gyűjtőnévként foglalt össze más, kisebb és nagyobb népcsoportokat.

Így az erősebbhez kényszerűen csatlakoztak a legyőzöttek, önként csatlakoztak a védelmet kereső gyengébb népek és törzsek, időszakosan lazább szövetségi kapcsolattal társultak más, általában peremterületeken lakó országok.

A mennyiségileg és összetétel szempontjából is hullámzóan változó összetételű birodalmakat – tehát az ázsiai hunokét is –, összetartotta a hasonló vagy viszonylag könnyen átvehető nyelv, a hasonló életmód és harcmódor, de leggyakrabban egy-egy erős, kiemelkedő szervezői, hadvezéri képességekkel megáldott személyiség.

Az erősebbhez csatlakozó népek igyekeztek minél jobban hasonlítani a vezér-államhoz, pontosabban annak meghatározó törzséhez/törzseihez, sőt beolvasni annak szokásrendszerébe, hagyományvilágába, majd legalább részlegesen átvenni a nyelvét, de külsőleg is minél jobban idomulni hozzájuk.

Ilyesféleképpen jöttek létre azok a nagy nomád birodalmak – s közöttük természetesen az ázsiai, majd európai hunok nagy állama is –, amelyek eredetükre, belső összetételükre nézve meglehetősen vegyesek, de külső megjelenésüket illetően eléggé egységesek voltak. A külső szemlélő szemében természetesen mindez még jobban egybefolyt (gondoljunk csak a jóval későbbi, de lényegében ugyanerről a kérdésről szóló bizánci krónikák szövegére: „...bejött Konstantinápolyba az avaroknak mondott hunok furcsa, idegen népe...” – Ioannes Malalas ; Chronographia, 488, p. 20–21).

Ezért is van az, hogy az időnként meglehetősen beszűkült értelmezésben használt rokonság fogalmát napjainkban már kívánatosabb, célszerűbb lenne a maga teljességében használnunk.

Egykoron a rokonság alatt egyértelműen két vagy több nép közvetlen vérségi, leszármazási kapcsolattal értették. Ennek végtelen merevsége volt az, amikor később egyetlen tényező – például a nyelvek között kimutatható, netán csak feltételezhető rokonság – alapján máris kimondták az adott népek közötti általános rokonságot, a közös eredetet. Ez az álláspont nem ismeretlen a magyar eredetkutatásnak elsősorban a XIX. századi, sőt azon is átnyúló hivatalos és hivatásos művelői körében, amikor a nyelvtudomány szinte kizárólagos előjogokat, valósággal egyeduralmat próbált magának tulajdonítani.

Ennek a tudományos egyoldalúságnak szembeötlő hiánybetegsége volt, hogy jellemzően elhanyagolta – esetleg még nem is ismerte – a különböző tudományágak megállapításait, sőt egyenesen mellőzte az ettől eltérő, a hivatalos tudánypolitika rangjára emelt kinyilatkoztatásaival össze nem egyeztethető kutatási eredményeket.

Köztudottan ez a merev alapállás bénította meg a megelőző századoktól kibontakozó magyar őstörténeti kutatásokat is.

Kezdetben a nyelvtudomány igényelte magának azt a szerepet, hogy a többiek nevében és helyett mondja ki a végső szót a népek rokonságának összetett kérdésében. Jóllehet a nyelvnek valóban kimagasló a szerepe egy-egy nép múltjának vizsgálatában, de nem lehet egyeduralkodó (s most elég legyen csupán a nyelvcsere ismert jelenségére utalni). Ezért van az, hogy a többi tudomány erőteljes kibontakozásának modern korszakában a megelőző egysíkú, merev keretekbe már nem lehetett beleygőmőszölni egyetlen tudomány kizárólagos, minden vitás kérdést eldöntő, szinte ítélőbírói véleményét.

Idővel polgárjogot nyert a rokonságfogalom árnyaltabb használata: megjelent a nyelvrokonság, a genetikai rokonság, majd ehhez igazodva több hasonló fogalom, így például a zenei anyanyelv is. Miután az életmód számos területe – a gazdálkodás, a családok szerkezete, a ruházat, az eszközök és fegyverek, a mitológia és hagyományvilág ezernyi egyéb társa – ugyancsak beletartozik a végső összegező megállapítások érvrendszerébe; ezért vélhetően a legmegfelelőbb, ha összegezőképpen a civilizációs rokonság integráló kifejezését alkalmazzuk.

Ezenközben elfogadott állásponttá erősödött, hogy a magyar őstörténet számára tovább már nem nélkülözhető háttéranyag a keleti, ázsiai anyagok ismerete. A régészeti leletek feltárásán és elemzésén túl elengedhetetlenné vált a korabeli forrásoknak, így a mongol, az ujjur, illetve a tibeti és szogd, majd szír, arab, örmény anyagok ismerete, de mindenekelőtt az információgazdag kínai írásos anyagoknak a megismerése. Ettől a hazai kutatások egyértelműen új inspirációkat és lendületet remélhettek.

A keleti nomád népek közismerten a nagy népvándorlás elindító, főszereplői voltak. Legrégibb ismert szállásterületük a mai Kína és Mongólia keleti füves pusztáig volt, amit számos régészeti feltárás mellett bőséges írásos feljegyzések is megőrkítettek. A lovasnomád népek legjelentősebbike, a történelemformáló ázsiai hunok, a xiongnu-k /hiung-nu/, Kína legnagyobb északi ellenfeleként számos tárgyi emléket és írásban megőrkített ismeretanyagot hagytak hátra.

A kínaiak, a klasszikus ázsiai hun időszakból kortársaikként, sőt közvetlen szomszédaikként nagy mennyiségű „első kézből” származó információt hagytak az utókorra. Kínának elsőrendű érdeke volt, hogy a tőle puskalövésre, pontosabban nyíllövésre élő szomszédairól minél több és minél pontosabb adatot ismerjen.

A xiongnu /hiung-nu/ népnév első alkalommal – jelenleg ismert forrásaink szerint – Kr. e. 318-ban bukkant fel egy Észak-Shanxi /San-hi/ területén lezajlott csata kapcsán.

Ebben az ütközetben a Hadakozó Államok korának – Kr. e. 475–221 –, a hét állam egyikének, a Zhao-beli /Csao/ Li Mu tábornokkal szálltak szembe, bár akkor még csupán alkalmi segédcsapatként.

Természetesen nem ekkor jelentek meg a történelmi színpadon, mert joggal gyanítható, hogy a kínaiaknál kezdetben gyűjtőnévként alkalmazott hu népnévhez ők is, pontosabban az őseik is beletartoztak. Legfeljebb akkoriban az ázsiai hunoknak, a xiongnu-knak /hiung-nu/ sem a létszáma, sem a gazdasági és katonai ereje még nem szolgált rá, hogy önállóan is megemlítsék őket.

Későbbi, most már több okkal feltételezhető elődeikről, az Északnyugat-Kínában élő proto-xiongnu /hiung-nu/ népekről, a különböző rong-népekről /zsung/ – elsősorban a jiangrong /kiang-zsung/, a tiaorong /t'iao-zsung/, a benrong /pen-zsung/, a quanrong /k'üan-zsung/, a yiqurong /ji-kü-zsung/, a xirong

/hi-zsung/ és a shanrong /san-zsung/ törzsekről – már számos régészeti tárgyi, és azt kiegészítő írásbeli forrás szól.

Ugyanabban az időben az északon élő törzseket di /ti/, vagy beidi /pei-ti/ névvel is emlegették. A mindkét térségben, azaz Észak- és Északkelet-Kínában egyformán előforduló népeket közös névvel rong-di /zung-ti/ névvel jelölték. de a hu névhasználat is gyakori, sőt sokszor, később még a xiongnu /hiung-nu/ népre is alkalmazták Ekkorra azonban már feltűntek, sőt fokozatosan kiváltak egyes – feltételezhetően rokon – törzsek, a xiongnu-k /hiung-nu/, akik egyre figyelemreméltóbb katonai erő is jelentettek már, ezért érdemelték meg nevük önálló említését.

A második híradás Kr. e. 312-ben történt róluk, amikor egy váratlan rajtaütéssel jelentkeztek Loufan térségében.

A harmadik hivatkozás azért érdemel több figyelmet, mert Kr. e. 265-ben már részletesebben is bemutatták a xiongnu-k /hiung-nu/ harci módszereit.

A negyedik említés Wang Xi /Wang Hi/ uralkodása idején (Kr. e. 254–222) azért jelentős, mert a megerősödött xiongnu /hiung-nu/ nép ettől kezdve már folyamatos szereplője lett a kínai történelmi-diplomáciai feljegyzéseknek.

A xiongnu /hiung-nu/ népről szóló híradásoknak a Qin-dinasztia /K'in/ (Kr. e. 221–207), majd a Korai – (Kr. e. 206–Kr. u. 24) és a Késői Han-dinasztia (Kr. u. 25–220) lett a jellegzetes korszaka, amikor a mai értelemben vett történetírás is megjelent.

A kínai császári udvar már a legrégibb időktől kezdve ismerte a hivatásos udvari történész fogalmát; közismert, hogy legnevesebb krónikáírójuk, Sima Qian /Sze-ma K'ien/ – aki kínai szokás szerint apjától, Sima Tan-tól /Sze-ma T'an/ örökölte ezt a magas történelmi rangot –, sőt később a Han-udvar „nagy történésze” lett.

Klasszikus alapműve, a Shiji /Si-ki/ fordítható „Történelmi feljegyzés”-nek, „Történelmi jegyzet”-nek, akár „Történelmi feljegyzések”-nek is – miután kínai nyelven nem lehet elkülöníteni az egyes- és többesszámot –, de figyelemreméltó, hogy Kínában bármely nyelven (!) kiadott, kínaiak által készített (!) fordításnak a címe mindig (!) „A történész feljegyzései”.

A szóhasználatot az indokolja, hogy itt most nem általában vett történelmi feljegyzésekről van szó, hanem egy meghatározott személynek, magának a császári udvarnak a hivatásos történésze, sőt az ottani történészek vezetőjének, a Nagy Történésznek a feljegyzéseiről van szó.

Ugyanígy a többi soron következő császári dinasztia is élt a hivatalos – és az érintett uralkodó halála után hitelesnek minősített – történészek krónikáírói gyakorlatával. Így keletkezett a Ban Gu /Pan Ku/ (Kr. u. 32–92) nevéhez kapcsolódó Qian Hanshu /K'ien Han-su/, a Korai Han-dinasztia könyve.

A krónikát valójában az ő apja, Ban Biao /Pan Piao/ (Kr. u. 3–54) kezdte összeállítani, írni, amit a fia folytatott, s végezetül a leánya, Ban Zhao /Pan Csao/ fejezett be. (A kor gondolkodásmódjára jellemző, hogy a leánygyermek születési és halálozási időpontját nem tartották feljegyzésre érdemesnek.)

A hatalmas terjedelmű munka tulajdonképpen az időbeli folytatása Sima Qian /Sze-ma K'ien/ felülmúlhatatlan történelmi remekművének, a Shiji-nek /Si-ki/. Értékét emeli, hogy a korabeli hivatalos állami dokumentumoknak, valamint a büntető törvénykönyveknek hiteles szövegét is közli. Módszertani szempontból is teljesen újszerű, hogy pontosan mutatja be az akkori földrajzi viszonyokat, sőt a mezőgazdaság, közlekedés és a pénzügyek ismertetésére is kiterjed a figyelme.

A Korai Han-dinasztia természetesen csak utólag kapta ezt a nevet, mert a létrejöttékor még nem lehetett sejteni, hogy a főváros áthelyezésével – Chang'an-ból /Cs'ang-an/ a jobban védhető Luoyang-ba /Lo-jang/ – egy újabb Han-korszak kezdődik, a Késői Han-dinasztia világa. Természetesen ennek az időszaknak is lett újabb hivatalos krónikája, a Hou Hanshu /Hou Han-su/, a Késői Han-dinasztia könyve. Így folytatódott ez tovább a következő dinasztiai életében is, de azok már a hunok történelme szempontjából elhanyagolhatók.

Az innen kiinduló, történelemformáló nagy népvándorlásban – ami végezetül Európában, sőt éppen a Kárpát-medencében, Atila birodalmának központjában ért véget –, a többszörös nemzetszakadáson átment xiongnu /hiung-nu/ törzsszövetségből legvégül az úgynevezett északi xiongnu-k /hiung-nu/ vettek részt, míg a déli xiongnu /hiung-nu/ testvértörzseik helyben maradtak, s lassan beolvadtak a kínai népek hatalmas tengerébe. Az ő utolsó ázsiai történelmi szereplésük a „Tizenhat állam” korában (Kr. u.

304–439) volt, amikor Kína északi részén tizenhat kisebb nomád állam jött létre. Ezek közül kettő volt tisztán xiongnu /hiung-nu/, egy pedig vegyesen han-xiongnu /hiung-nu/ állam, de a többiek többsége is – a feltételezések szerint – xiongnu-rokonnépekből /hiung-nu/ állt, mint elsősorban a xianbei /hien-pej/ (a később xiongnu /hiung-nu/ utódnépnek tekintett xienbi /hien-pi/ nép őse) és a di /ti/.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy az egységes kínai császárság létrejöttét, illetve a Handinasztiát megelőző korokban is keletkeztek fontos történelmi alapművek, hiszen a proto-xiongnu /hiung-nu/, majd a xiongnu /hiung-nu/ nép feltörésének, erősödésének időszakáról van szó. A Tavasz és Ősz korszak (Kr. e. 770–476) idejéről a Chunqiu Fanlu /Cs'un-k'iu Fan lu/ („Tavasz és Ősz tanulmányok”), illetve Lü Buwei /Lü Pu-wei/ „Tavasz és Ősz évkönyvei”, majd a későbbiekben a kapcsolódó kiegészítő magyarázatok, értelmezések, mint Zuo Qiuming /Co K'iu-ming/ „Kommentárok a Tavasz és Ősz évkönyveihez”, majd Gong Yang /Kung Jang/ és Gu Liang /Ku Liang/ hasonló című műve, valamint a „Bambusz krónikák”.

Ezek a legfontosabb elsődleges források, – amelyek kétezer év múltán, napjainkban természetesen sok magyarázatot, illetve forráskritikát igényelnek, – meglehetősen pontossággal adnak számot az egykori ázsiai hunokról, vezetőikről, társadalmuk szervezetéről és szerkezetéről, esetenként szokásairól is.

Mindezt azért volt szükséges most áttekinteni, – elsősorban nem is a tudós történész-társadalom, hanem az érdeklődő nagyközönség számára, – hogy könnyebben lehessen birtokba venni azokat a szerteágazó összefüggéseket, egymást váltó népeket és személyeket, akikről a most megjelent mű, illetőleg az eredeti kínai krónikák írnak.

Ugyanakkor ezeknek a páratlanul sokoldalú, sőt szinte már túl aprólékos forrásoknak egyetlen nagy gondja volt: a nagyvilág, pontosabban a nyugati tudósok és az érdeklődő nagyközönség elől elzárta a kínai nyelv és a kínai írásjegyek titokzatos világa, a valódinál is valóságosabb Kínai Nagy Fal.

Ezért volt annyira fontos, amikor a XVIII. század második felétől megjelentek az első kínai krónikafordítások, így elsősorban a franciák, H. Joseph Deguignes (az 1758-ban), majd sorban egymást követve Brosset (1828-ban), Gaubil, D'Herbelot, Visdelou, majd Édouard Chavannes (az 1890-es évektől a századforduló utáni évtizedig). Sokáig ők jelentették a klasszikus kínai forrásanyag megközelítésének egyetlen nyugati lehetőségét.

Szórványosabban az angolok, így A. Wylie (az 1870-es és 1880-as években), majd Parker (az 1890-es években) is bekapcsolódtak ebbe fontos közvetítő szerepbe, de inkább csak néhány fejezet erejéig.

A XIX. század végén megjelent orosz fordítások köztudott nagy problémája, hogy a fonetikus átírás miatt az eredeti névanyag gyakorlatilag felismerhetetlenül követhetetlen, s miután az eredeti kínai krónikákban valósággal hemzsegek a személynevek, népek, hegyek, folyók, városok, így ez erősen befolyásolja a munkáikat.

Magyar szempontból különösen jelentős lett volna a német fordítások, forrásközlések megjelentetése, bár hazánkban – ismert történelmi okokból – a német valósággal a második anyanyelvnek minősült. Valószínűleg ez volt az oka annak, hogy a magyar tudomány képviselői sokáig nem gondoltak a német nyelvű anyagok lefordítására, hiszen azokat valamennyi valamirevaló tudós kiválóan értette. Később meg volt egy olyan tudománypolitikai alapállás is, hogy minek kelljen vesződni olyan tárgykörökkel, amelyek nem kapcsolódnak a finn-ugor rokonság témájához?

Ezért is annyira fontos tudományos frontáttörés-értékű a most megjelent fordításkötet, amely a legfontosabb elsődleges kínai forrásművek első magyar nyelvű közzétételének minősíthető.

Johannes Jacob Maria De Groot fordítása, a Krisztus előtti korszak távol-keleti történetéből elsősorban a xiongnu-kra /hiung-nu/, az ázsiai hunokra vonatkozó klasszikus kínai krónikaszövegeket válogatta, fordította és magyarázta.

Teljesítménye azért különösképpen jelentős, mert nem csupán egyetlen kínai krónika német fordítását tette közzé, hanem megkereste ugyanannak a témának, eseménynek a többi antik kínai krónikában szereplő párhuzamos leírását is, s ezekkel egybevetve teljesebb, illetve hitelesebb képet kaphatunk a történetekről.

Ő valójában kétféle forrásanyagot használt fel. A legfontosabbnak az ázsiai hunokkal, a xiongnu /hiung-nu/ néppel kapcsolatos – már említett – elsődleges műveket tartotta, így Sima Tan /Sze-ma T'an/, és méginkább annak a fia, Sima Qian /Sze-ma K'ien/ hatalmas krónikáját – abból is elsősorban a xiongnu /hiung-nu/ néppel foglalkozó híres 110. fejezetet –, a későbbiekből pedig Ban Gu-nak /Pan Ku/ a Qian

Hanshu /K'ien Han-su/ – a „Korai Han krónika” – művéből a 94. fejezet – ami csaknem szó szerint Sima Qian /Sze-ma K'ien/ említett fejezetének a másolata, kis toldalékkal – tartozik ide.

Másodjára olyan művekből is merített, amelyekben egyéb nomád népekről is szólnak az ázsiai hunok mellett, így többek között a Chunqiu /Cs'un-k'iu/ (a „Tavaszi és Ősz” évkönyvei, krónikái) anyagából, jóllehet valójában Sima Qian /Sze-ma K'ien/ monumentális művének egyéb fejezetei is bőséggel tartalmaznak a xiongnu /hiung-nu/ népre vonatkozó utalásokat, megjegyzéseket.

Az idestova kilencven éves német nyelvű – eredetileg klasszikus kínai – forrásközlés mostani magyar fordítása mindenképpen kiemelkedő, sőt nyugodt lelkiismerettel tudománytörténeti értékűnek tekinthető. Őszinte elismerés illeti ezért Bakay Kornél áldozatos munkáját, nyelvfejtő vesződségét az ódon német kifejezésekkel, s kapcsolódóan Csornai Katalin rendkívül fontos, kínai fordítását, a nehezen kiolvasható, sokszor elmosódott klasszikus írásjegyek gondos kibetűzését és elemzését.

J. J. M. De Groot művének – tulajdonképpen tehát válogatásának, ázsiai hun szöveggyűjteményének – nagy értéke, hogy abból képet kapunk a hunok – és feltételezhető elődeik – államszerveződéséről, első uralkodóikról, életmódjukról, birodalmuk fénykoráról, rokonnépeikről, belső hatalmi harcaikról, a kínai császársággal vívott harcaikról és békés kapcsolataikról, majd államuk megismétlődő kettészakadásáról. Különösen fontos, hogy sok xiongnu /hiung-nu/ ázsiai hun vezérnek (vitatott, hogy méltóságnévüknek a danhu /tan-hu/, vagy a shanyu /san-jü/, illetve a chanyu /csan-jü/ a helyes olvasata) a nevét jegyezték fel. Rendkívül problematikus, hogy a xiongnu /hiung-nu/ tulajdon- és közneveket már annakidején is a kínai hangrend törvényei szerint írták át – mint mindmáig az összes idegen nyelvű szót –, ezért azok pontos olvasata erősen vitás, néha csupán feltételezhető. Ezt a gondot csak tovább növeli, hogy sok szónak az egykori, klasszikus ejtése nem minden esetben azonos a jelenlegivel; gyakori, hogy egyetlen szónak négy-ötféle kiejtési/átírási változata is ismert.

Miután a kínai írásjegyek latinbetűs átírásának korábban többféle változata volt, s ez rengeteg azonosítási problémát jelentett, ezért fontos, hogy a mostani fordítás az egyetlen hivatalos, úgynevezett pinyin átírást alkalmazza.

Korábban sokan és sokféleképpen kísérleteztek, hogyan lehet a kínai írásjegyeket latin betűkre átírni. Ebben a legfőbb gondot a kínai nyelv 59 hangja jelentette, s a latinbetűs nyugati nyelvek csupán két, vagy jobb esetben három tucatnyi hangot/betűt ismernek.

Ezért alakult ki többféle átírási rendszer, így a Wade, majd ennek továbbfejlesztése, a Wade-Giles rendszer (amit elsősorban az angolszász nyelvterületen használtak), a németek körében népszerű Lessing-Othmer, a franciák által művelt E. F. E. O, de ide sorolhatjuk a Magyar Tudományos Akadémia 1952. évi un. tudományos ill. népszerű átírási rendszerét is. A nem latinbetűs nyelvek, így a cirillbetűs orosz ebben is megtartotta a hagyományos fonetikus átírását, mint minden más idegen nyelv esetében.

A kínai szavak átírásnak ebben az eléggé áttekinthetetlen kavalkádjában végre a legilletékesebb, a Kínai Tudományos Akadémia mondta ki a döntő szót: sokéves vita és nekibuzdulás után 1958-ban hoztak döntést a latinbetűs kínai helyesírásról, a romanizált pinyin bevezetéséről.

Ezt a kínai „Kulturális Forradalom” zavaros évtizede ugyan elhalasztotta, de végezetül 1978-ban kötelező érvénnyel elrendelte egy kormányhatározat. Az egységes érvényű pinyin bevezetése eleinte lassan haladt (rossz nyelvek szerint ugyanis több ország a Kínai Népköztársaság bukására számított; ne feledjük el, hogy az USA is csak harminc évnyi habozás után ismerte el Kínát létező országnak!).

Ezt követően viszont a világ legtöbb országa megértette az egységes átírás jelentőségét, s átvette a pinyin alkalmazását (ahogyan természetes dolognak tartjuk, hogy minden ország saját maga dönti el saját írásának hivatalos helyesírását). Magyarország ebben sokáig húzódott, de napjainkban már egyre általánosabb, hogy még a napilapok is – egyelőre átmeneti megoldásként – közlik a magyar „hivatalos” és a kínai hivatalos átírást.

Felemás, és csaknem nevetséges megoldásnak tűnik, hogy a magyar akadémiai kiadványokban már csak a pinyin átírást használják, tehát maga az MTA sem tartja be önmaga – egyelőre még létező, de szakmailag már elavult – hivatalos előírását.

Tudományos szempontból ugyanígy jelentős, hogy a most megjelent fordítás közli a kínai szavak korabeli – a klasszikus, tehát az úgynevezett nem egyszerűsített – kínai írásjegyeit is. Ez azért egyértelműen fontos, mert ennek hiányában nem lehetne azonosítani az azonos hangzású, de eltérő módon írandó

szavakat. A számunkra kissé monotonnak hangzó kínai nyelvben ennek alapvető fontossága van, tudományos mű enélkül nem is jelenhet meg.

Az átírás közkeletű gondoljai mellett fontosak azok magyarázatok, amikkel maga Johannes M. M. De Groot próbálta meg értelmezni a fordított szöveget. Kommentárjai fontosak, jóllehet ezek egy részét már elmosta az idő, az újabb kutatások felfrissítették, módosították a csaknem száz évvel ezelőtti véleményeket. Ez teljesen érthető, törvényszerű, s ezért is jó, hogy az új magyar kiadás ezeket is újra értelmezte, nem kívánt lehorgonyozni a mára kissé porossá vált, vagy netán meghaladott értelmezéseknél.

De Groot kommentárjaiból érzékelhető az ő korabeli, meglehetősen magabiztos és másokat lekezelő stílusa. Talán a korabeli – egyben ősi – német-francia ellentétnek a vetülete, hogy főleg a francia sinológusoknak a munkásságát teljesen lebecsüli, méltatlanul erős gúnnyal bírálja („...műveik régóta használhatatlan régiségekké válva örök álmukat alusszák...”). Érthető, hogy aztán a külföldi sinológusok – többek között G. Haloun, de még német honfitársai is, mint Otto Frank és E. von Zach – ugyanilyen éles kritikával illették az ő munkásságát, fordításait is.

Lépjünk azonban túl a sok évtizedes vitán, s örüljünk annak, sőt legyünk méltán büszkék, hogy a most kézbe került – alaposan megkészt, de kiemelkedően nagy jelentőségű – forráskiadvány nélkülözhetetlen kézikönyve lesz a keleti nomád népek kutatásának, mindenekelőtt a hunokra vonatkozóan, de mellőzhetetlen a magyar őstörténelem háttérismereteként is.

A történelem művelői, megszállott kutatói és olvasói nevében őszinte elismerés illeti Bakay Kornélt, aki felfigyelt erre a könyvtárakban méltatlanul elheverő fontos alpműre, és vállalta a közzé tétel nagy munkáját, valamint Csornai Katalint, aki végtelenül gondos, lelkiismeretes kínai fordításával méltó munkatársa volt nagynevű régész-történészünknek.

Legyen ez a könyv jogos büszkesége a hazai tudományos életnek, de mindannyiunknak is, akik vágyunk nemzetünk múltjának, őseinknek és rokonainknak alaposabb, hitelesebb megismerése.

Dr. Bárdi László

egyetemi docens,

a Pécsi Tudományegyetem Ázsia Központjának

alapító igazgatója

Országos Széchényi Könyvtár

10. oldal Észak-Kína, Mongólia és Közép-Ázsia áttekintő térképe.
11. oldal Qin Shi Huangdi /K'in Si Huang-ti/ képe. [Xi'an. Kaiszerliche Macht im Jenseits. Bonn 2006, 29. oldal nyomán.]
12. oldal Kínai ábrázolások a hunokról a XIV. és a XVII. századból. [Sz. I. Rugyenko, A hunok kultúrája és a noin-ulai kurgánok. (oroszul) Moszkva-Leningrád 1962, 39. oldal, kép nyomán.]
15. oldal A Qin /K'in/ korabeli Nagy Fal részlete a belső-mongóliai Mazong /Ma-cung/ heggyen. [Foto: Daniel Schwartz]
17. oldal Konfúcius (Kr. sz. előtt 551 – 479). [Xi'an. 2006, 102. oldal nyomán.]
21. oldal Bronz lemez vésett felirata a Kr. sz. előtti XX. századból. [Dr. L. Wiegner, Chinese Characters. N.Y. 1965, 375. oldal nyomán]
22. oldal Zhou Ling /Csou Ling/ király áldozati bronz tájának vésett felirata a Kr. sz. előtti 567-ből. [Dr. L. Wiegner, Chinese Characters. N.Y. 1965, 383. oldal nyomán]
32. oldal Qin /K'in/, Zhao /Csao/ és Yan /Jen/ kori Nagy Fal szakaszai.
59. oldal A Yan-hegységben /Jan/ épült Nagy Fal. [Foto: Daniel Schwartz].
60. oldal Téglá mellvéd Simatai-ban /Szema-t'ai/. [Foto: Daniel Schwartz].
66. oldal Közép-Kína áttekintő térképe, az északi prefektúrákkal.
79. oldal A noin-ulai (Nojon Ul) 24. kurgán feltárása. [Sz. I. Rugyenko id. mű II. tábla nyomán.]
80. oldal Bronz leopárdok egy hercegnő sírjából Mancheng /Man-cs'eng/ városából a Kr. sz. előtti II. századból. [The Genius of China. 1973, 103. oldal nyomán]
84. oldal Fűtülő és jelző nyílak. [A Journey into China's Antiquity II. 98. oldal nyomán]
87. oldal A Yan /Jen/ hegységtől a Bohai /Po-hai/ tó vidékéig a XIV–XVI. században épült Nagy Fal-részlet. [Foto: Daniel Schwartz].
88. oldal Az észak-ordoszi Lingwu /Ling-wu/ melletti falmaradvány. [Foto: Daniel Schwartz].
115. oldal A nomád népcsoportok eloszlása a Hadakozó Fejedelemségek és a Han-dinasztia korában.
123. oldal Fali szőnyeg a noin-ulai 6. kurgánból. [Sz. I. Rugyenko id. mű 98. oldal 68. kép nyomán.]
124. oldal Selyemszövet kínai sárkányos himnussal a noin-ulai 24. kurgánból. [Sz. I. Rugyenko id. mű XLVII. tábla nyomán.]
135. oldal Rátétes nemez szőnyeg a noin-ulai 6. kurgánból. [Sz. I. Rugyenko id. mű XLIII. tábla nyomán.]
136. oldal Könnyű selyem kaftán a noin-ulai 6. kurgánból. [Sz. I. Rugyenko id. mű XIV. tábla nyomán.]
157. oldal Arany övdísz Nagy Péter cár szibériai gyűjteményéből. [Sz. I. Rugyenko, I. Péter szibériai gyűjteménye. (oroszul). Moszkva 1962, IV. tábla 2. nyomán.]
158. oldal Arany övdísz Nagy Péter cár szibériai gyűjteményéből. [Sz. I. Rugyenko, I. Péter IV. tábla 3. nyomán.]
193. oldal A Qin Shi Huangdi /K'in Si Huang-ti/ korában épített Nagy Fal Liupan /Liu-p'an/ hegynél. [Foto: Daniel Schwartz].
194. oldal A Gansu /Kan-szu/-ból Xianjiang /Hin-Kiang/-ba vezető út keresztezi a Nagy Falat. [Foto: Daniel Schwartz].
201. oldal Selyemmel borított nemez kaftán a noin-ulai 6. kurgánból a Kr. sz. előtti V. századból. [Sz. I. Rugyenko, A hunok kultúrája. Moszkva 1962, XV. tábla nyomán.]
202. oldal Női hajfonatok selyem tokban a pazyriki 6. kurgánból és a kondratyevszkiji kurgánból. [Sz. I. Rugyenko, A hunok kultúrája. Moszkva 1962, XIX. tábla nyomán.]
207. oldal Királysírok Xi Xia /Hi Hia/-ban a XI. századból. [Foto: Daniel Schwartz].
208. oldal A dafangpan-i /Ta-fang-p'an/ erődő épülete (magtár szellőző nyílásokkal) a Han-, a Wei- és a Jin /Kin/-dinasztiák korából. [Foto: Daniel Schwartz].
211. oldal Wu császár (Kr. sz. előtt 140 – 87) sírhalmá Maoling-ban. [Xi'an. Bonn 2006, 214. oldal nyomán.]
212. oldal Arany övdísz Nagy Péter cár szibériai gyűjteményéből. [Sz. I. Rugyenko, I. Péter. V. tábla 5. nyomán.]
233. oldal Bronz üst Kizil Adirből (Orenburg környéke, Oroszország).
234. oldal A törtéti bronz üst a Magyar Nemzeti Múzeumban.
247. oldal Arany övdísz Nagy Péter cár szibériai gyűjteményéből a Kr. sz. előtti V. századból [Sz. I. Rugyenko, I. Péter. Moszkva 1962, IV. tábla 5. nyomán.]
248. oldal A Nagy Fal legkorábbi szakasza Yuquanying /Jü-k'uan-jing/-ban, Ningxia /Ning-hia/ tartományban. [Foto: Daniel Schwartz].
261. és 262. oldal A liaodong-i /Liao-tung/ erődtípus tervrajza a Ming-dinasztia uralkodása közep-idejéből. [Sz. L. Tyihvinszkij – L. Sz. Perelomov, Kína és szomszédai. (oroszul) Moszkva 1970, 190-191. oldal nyomán.]
267. oldal Yin /Jin/ korabeli romok Anyang-ban /An-jang/. [A Journey into China's Antiquity II. 117. nyomán.]
268. oldal Chang'an /Cs'ang-an/ főváros alaprajza a Nyugati Han-dinasztia korából.
 1. „Luo” városkapu
 2. „Nagykonyha” városkapu
 3. Oldalsó kapu
 4. A „Harmónia kapuja”
 5. Nyugati piac
 6. Keleti piac
 7. A „Világosság palotája”
 8. A „Békesség Kiterjesztésének kapuja”
 9. A „Tiszta Fény kapuja”
 10. Északi palota
 11. Kasszia-fa palota
 12. Magas terasz
 13. Lakóhely az északi toronynál
 14. Palota-romok
 15. A „Hosszantartó Boldogság palotája”
 16. „Parancsuralom” városkapu
 17. Palota-romok
 18. Fegyvertár.
 19. Északi-palota kapu
 20. Az „Állandóság palotája”

21. Császári Levéltár
 22. A „Feleség Válás kapuja”
 23. A köcsorna pavilonja
 24. Kincstári hivatal
 25. A fűszerraktár csarnoka
 26. Elűlő csarnok
 27. Központi hivatalok
 28. „Azürkék tó”
 29. Saroktorony
 30. „Egyenesség” városkapu
 31. A „Kettős Szél őrtornyai”
 32. A „Rendeletek Megalkotásának palotája”
 33. Vízbe torkolló terasz
 34. A „Nagy Életnedv tava”
 35. „Írások” városkapu
 36. A „Nyugati Béke kapuja”
 37. A „Béke kapuja”
 38. A „Felfordított Tál kapuja”
 39. A Földisten oltára
 40. A Gabonaisten oltára
 41. Az Ősök temploma
 42. Az „Átható Harmónia akadémiaja”. [Xi'an. Bonn 2006, 56-57. oldal nyomán.]
 275. oldal Selyem fátolszövet-darab a Turfan környéki Astana-ból a Tang-korból. [The Genius of China. 1973, 128. oldal nyomán]
 276. oldal Áldozati gödör lótetemekkel Henan tartományban a Kr. sz. e. VI. századból. [Kaogu 2000. II. 98. oldal 3. kép nyomán.]
 293. oldal Nemez nyeregtakaró részlete a pazyriki 2. kurgánból. [Sz.I. Rugyenkö nyomán.]
 294. oldal Lábas bronz üst Kargalinkából, Almati környékéről.
 309. oldal Bronz rúdvég a Paszkevics-gyűjteményből a tagarkultúra idejéből (Kr.sz. előtt VII-VI. század). [L'or des Scythes. Bruxelles 1991, 219. oldal 133. kép nyomán.]
 310. oldal Bronz rúdvég Krasznojarszk környékéről a Tagarkultúra idejéből. [uott 220. oldal 134. kép nyomán.]
 317. oldal Arany lemez a verhnye-pogromojci 2. kurgán 2. sírjából a Kr. sz. utáni I. századból. [uott 236. oldal 154. kép nyomán.]
 318. oldal Ázsiai hun kerámia. A szerző rajza.
 323. oldal Préselt ezüst lemez a noin-ulai 6. kurgánból. [Sz. I. Rugyenkö, A hunok kultúrája. Moszkva 1962, XXXVI. tábla 3. nyomán.]
 324. oldal Bronz lemez Belső-Mongóliából. [Sztyepei civilizációk (kínai nyelven). 79. oldal 73. kép nyomán]
 351. oldal Arany övdísz Nagy Péter cár szibériai gyűjteményéből. [Sz. I. Rugyenkö, I. Péter. Moszkva 1962, V. tábla 5. nyomán.]
 352. oldal Jade függők egy jiangling-i /Kiang-ling/ sírból. [The Genius of China. 1973, 95. oldal nyomán.]
 345. oldal A Nagy Fal XVIII. századi ábrázolása Shanghaigu /Sang-hai-ku/ és Louwengu /Lou-wen-ku/ között. [Die Grosse Mauer Chinas. Weingarten 2001, 211. oldal nyomán.]
 359. oldal Fából faragott dísz a basadári 2. kurgánból a Kr. sz. előtti VI. századból. [Sz. I. Rugyenkö nyomán.]
 360. oldal Arany lemez a Litoj-kurgánból a Kr. sz. előtti 600 tájáról. [L'or des Scythes. Bruxelles 1991, 63. oldal 26. kép nyomán.]
- SZÍNES KÉPEK JEGYZÉKE**
- I. Kína a Hadakozó Fejedelemségek (Kr. sz. előtt 481–21) és a Birodalmat egyesítő Qin /K'in/ dinasztia (Kr. sz. előtt 221–206) korában. Sötétlila jelzi a Qin /K'in/ eredeti területét, a lila a Qin Birodalom kiterjedését Kr. sz. előtt 300 körül, a barnáspiros a Qin Birodalom kiterjedését Kr. sz. előtt 220 táján. [Xi'an. Bonn 2006, 26. oldal nyomán.]
 - II. Kína a Han-dinasztia (Kr. sz. előtt 206 – Kr. sz. után 220) korában. A piros szín jelzi a Nyugati Han Birodalom (Kr. sz. előtt 220 – Kr. sz. után 9) kiterjedését Kr. sz. előtt 140 körül, a rózsaszín a Nyugati Han-dinasztia által meghódított területet Kr. sz. után 9 körül, a narancssárga a Keleti Han-dinasztia (Kr. sz. után 25–220) által meghódított területet, a sárga jelzi a Han protektorátus területét. [Xi'an. Bonn 2006, 32. oldal nyomán.]
 - III. A Góbi sivatag Badain Jaran nevű része. [草原文化 Sztyepei civilizációk. 12–13. oldal nyomán.]
 - IV. Az Ergüne folyó és vidéke. [Sztyepei civilizációk. 211. oldal 252. kép nyomán]
 - V. Arany korona Aluchaideng-ből /A-lu-cs'ai-teng/ a Hadakozó Fejedelemségek korából. Átmérője 165 mm, magassága 71 mm, súlya 1202 gr. [Sztyepei civilizációk. 99. oldal 96. kép nyomán.]
 - VI. Négy öszvér ábrázoló bronz lemez Yikezhao /Ji-k'o-csao/ területéről a Nyugati Han korból (Kr.sz. előtt 206 – Kr. sz. után 9). [Sztyepei civilizációk. 105. oldal 107. kép nyomán.]
 - VII. Párducos bronz lemez Yikezhao /Ji-k'o-csao/ területéről a Nyugati Han korból. [Sztyepei civilizációk. 106. oldal 108. kép nyomán.]
 - VIII. Lovat ábrázoló arany csüngő Kezuo Zhong /K'o-co-csung/ bannerből az Északi Dinastiák (Kr.sz. után 386–581) korából. [Sztyepei civilizációk. 134. oldal 153. kép nyomán.]
 - IX. Bikafejes és lófejes arany lemez az Északi Dinastiák korából Xihezicun-ból /Hi-ho-ce-c'un/. [Treasures on Grassland. Shanghai 2005, 138–139. oldal nyomán.]
 - X. A sztyepei Selyemút jellegzetes képe. [Sztyepei civilizációk. 154–155. oldal nyomán.]
 - XI. Kosfejes bronz botvég Belső-Mongóliából a Hadakozó Fejedelemségek (Kr. sz. előtt 481–221) korából. [Treasures on Grassland. 2005, 86. oldal nyomán.]
 - XII. Talpas bronz üst a Nyugati Han-dinasztia korából (Kr. sz. előtt 206 – Kr. sz. után 9). [Treasures on Grassland. 2005, 89. oldal nyomán.]
 - XIII–XIV. Követek kőszobrai jellegzetes hajviselettel Taizong /T'ai-cung/ császár síremlékéről Yanxia /Jen-hia/ községben, Liqian /Li-k'üan/ járásában a Tang dinasztia (Kr. sz. után 618–907) korából 636 tájáról. [Xi'an. 2006, 272. oldal 187. kép nyomán.]
 - XV. Színes selyem-damaszt stilizált fákkal a Turfan környéki Astana-ból az Északi Dinastiák korából. [The Genius of China, 1973, 33. oldal nyomán]
 - XVI. Nemez nyeregtakaró részlete a pazyriki 1. kurgánból a Kr.-sz. előtti V. századból. [Sz.I. Rugyenkö nyomán.]
 - XVII. Nemez nyeregtakaró részlete a pazyriki 2. kurgánból. [Sz.I. Rugyenkö nyomán.]
 - XVIII. Fából faragott és bőrral borított dísz a Kr. sz. előtti V. századból a pazyriki 2. kurgánból. [Sz. I. Rugyenkö nyomán.]
 - XIX. Fából faragott és bőrral disztett szarvas figura a pazyriki 2. kurgánból. [Sz. I. Rugyenkö nyomán.]
 - XX. Talpas arany csésze Xi'an-ból /Hi-an/ a Tang-korból [The Genius of China, 1973, 34. oldal nyomán]

Tualjdonnevek, méltóságnevek és egyéb nevek jegyzéke

(a nevek mellett azok első előfordulásának jegyzetszáma szerepel)

FÖLDRAJZI NEVEK

An-hi 1293	Cs'ang-p'ing 532	Hien-jang 551	Hun 254
An-hou 852	Cs'ang-sui 1467	Hien-lei 1418	Hun/Jün-csung 498
An-jang 516	Cs'ao-na 714	Hin-k'in 1281	Hun-he 274
An-ku 1399	Cs'e-jang 1814	Hin-wang 963	Hun-hie 1260
An-ting 348	Cs'e-sui 1234	Hing (fala) 1342	Hun/Jün-jang 547
An-t'ao 581	Cs'en 216	Hing (fejség) 231	Hung-ko-er 585
An-t'ou 1126	Cs'eng 1018	Hing-k'iu 391	Huo-csang-kü 1329
Ao-kien 1715	Cs'eng-ki 1065	Hing-t'ai 156	Huo-cso-kü 1350
Ao-ta 1604	Cs'eng-tö 710	Hiu-hün 1782	Hü (település) 268
Cao-jang 521	Cs'u 271	Hiu-jü 484	Hü (fejség) 219
Ce-ling 1129	Cs'u-k'iu 182	Hiu-lu-cs'eng 677	Hü/K'ü-jen 341
Ci-wu 601	Cs'u-wei és Ku-hi 2180	Hiu-t'un 2023	Hüan-hua 464
Co-jün 583	Cs'un/Sun-hua 591	Hiung-ho 1359	I-li 1883
Co-p'ing-ji 589	Fan 250	Hiung-nu he-sui 1392	Jang-san 549
Cö-men-cs'ang 597	Fan-fu-zsen-cs'eng 1575	Ho (körzet) 1247	Jang-wu 637
C'ai-szang 195	Fan-ho 1641	Ho-jang 904	Jao 1550
C'ao 167	Fang-cs'eng 648	Ho-li 1118	Je-lang 1177
C'uan-han 394	Fang-jin 287	Ho-lin-ko-er 685	Jen (körzet) 170
C'ung-ling 1900	Fei-hu 1033	Ho-mu 595	Jen (fejség) 144
Csang 1009	Fen 227	Ho-nan (tart. föv.) 116	Jen-an 297
Csangan 2097	Feng 108	Ho-nan (pref.) 639	Jen-cse 1211
Csang-je 1229	Fu-biao 1243	Ho-nei 1043	Jen-cs'ang 299
Csang-ji 657	Fu-han 1400	Ho-szu 1877	Jen-cs'uan 298
Csao 453	Fu-jang-kou 1574	Ho-tung 1962	Jen-k'ing 531
Csao-cs'eng 462	Fu-jü 2064	Hou 1687	Jen-men 359
Csao-hien 809	Fu-kü 1391	Hu 117	Jen-sui 1490
Cse-an 1139	Fu-si 715	Hu-cs'u 225	Jen-zsan 1581
Cse-ki 1564	Fu-t'ou 1244	Hu-ho-cs'eng 679	Ji (körzet) 1050
Cse-ku 1848	Han (fejség) 458	Hu-jen 794	Ji (folyó) 261
Cse-lu 2173	Han-csung 1171	Hu-jen ku 800	Ji-csu-pi/pök-csö-k'i 1330
Cse-lu-er 1954	Han-hai 1320	Hu-kie 959	Ji-ji 180
Csen-jüan 999	Hang-ai 1371	Hu-ku 974	Ji-ju-zso 1729
Cseng fejség 148	Hao 109	Hu-liu-zso 1730	Ji-k'ü 338
Cseng körzet 399	Hao-szu 1724	Hu-lu-ce 1709	Ji-k'ü-tao 342
Cseng-ting 508	Hei 689	Hu-meng 2172	Ji-li-er 1887
Csi-Kiu 675	Hi 251	Hu-nu 1219	Ji-li-mu 1886
Cso-hie/je 1484	Hi-an 118	Hua 236	Ji-lie 1879
Cso-t'ü 1480	Hi-ho 290	Hua-cs'i 599	Ji-sou 2113
Csö-lu-csang 1450	Hi-hou 1516	Huai (folyó) 267	Ji-wang 645
Csu 230	Hi-liu 1034	Huai (település) 390	Jin (Gun?) 296
Csu-ce 1047	Hi-tu 2203	Huai-k'ing 201	Jin-cs'eng (Gun-cs'eng?) 586
Csu-cs'eng 624	Hi-tun 1769	Huai-nan 1232	Jin-san 495
Csu-tu-han 1970	Hia 438	Huan (folyó) 277	Jing-jin 942
Csung-san 506	Hia-k'iu 1871	Huan (település) 321	Jao 61
Csung-sou-hiang-cs'eng 799	Hiang-jin 393	Huan-jang 291	Ju-pei-p'ing 525
Csung-tu 950	Hiang-p'ing 522	Huan-jin 286	Jung (föv.) 1096
Cs'ang (völgye) 1095	Hiang-wu 336	Huan-tao 330	Jung (körzet) 176
Cs'ang cs'eng 492	Hiao-kuan 992	Huang-sui (Sárga-folyó) 690	Jung (tó) 159
Cs'ang-k'iu 377	Hien 373	Hui-csung 996	Jung/Zsung-jang 953
Cs'ang-lö 1793	Hien-sui 1242	Hui-ki 1737	Jung-ming 898
	Hien-cs'eng 545	Hui-ku 804	Jung-p'ing 1302

Jü 1341	Ko-hie 2127	K'uang 222	Ma-cung 1519
Jü-cse 1868	Kou-csu 455	K'un-hie 1262	Ma-ji 358
Jü-csung 509	Kou-jing 1498	K'un-tu 228	Mi 623
Jü-hun 1161	Kou-t'ing 2067	K'ü-hou 1689	Mi-jün 534
Jü-jang 524	Ku-hi 1757	Kü/Hü-jen 341	Mien-csu 319
Jü-kien 1472	Ku-hui 2014	K'ü-li 1741	Mien-csu-tao 329
Jü-k'i 1128	Ku-jang 672	K'ü-liang 410	Min 572
Jü-lin 289	Ku-jen 1318	K'ü-sö 845	Ming-t'iao 17
Jü-tu-kin 1593	Ku-jüan 350	Lan-csou 360	Mu-ku 1932
Jü-tu-kün 1596	Ku-k'ie 1567	Lan-men 1240	Mu-k'iu 221
Jü-t'ü-k'iu-tan 1974	Ku-nu 1982	Lang-ja 622	Nan-jang 649
Jü-wu 1527	Kua 264	Lang-ki-hü 1314	Nan-ji 1176
Jüan-wu 641	Kuan 636	Lang-wang 2009	Nan-san 1250
Jüe-lö 1639	Kuang-csang 1049	Lao-cs'eng-ho 676	Nei-hiang 643
Jün/Hun-csung 498	Kuang-han 1173	Li (település) 242	Nie-szang 193
Jün/Hun-jang 547	Kuang-lu-cs'eng 674	Li (hgy) 132	Ning 1011
Kan-csou 652	Kuang-wu 896	Li (folyó) 1551	Ning-hia 501
Kan-k'üan 490	Kui 530	Li-cs'eng 424	No 1855
Kao (üt) 1922	Kui-ce 861	Li-si 897	Nou/Zsu (fejség) 1712
Kao-cs'ang 1521	Kui-hua 687	Li-wu 2085	O-jang 935
Kao-lan 1210	Kui-t'ang 803	Liang (hgy) 77	O-ken 1588
Kao-lin 1958	Kung 164	Liang-csou 651	O-lun (-nor) 1509
Kao-k'üe 496	Kung-cs'ang 334	Liang-pei 1130	O-si 1655
Kao-nu 940	Kung-lu 1362	Liao-hi 526	O-tu-nu 2001
Ki (fejség) 368	Kung-lü 1334	Liao-tung 527	Ong-kin 830
Ki (fejség) 1456	Kung-nu 2187	Lien-ku 593	Ou 1408
Ki (folyó) 616	Kuo 171	Lin-hu 351	Pa 1172
Ki (körzet) 533	Kü 56	Lin-t'ao 548	Pa-ling 1051
Ki (település) 411	Kü/Ki-jen (járás) 656	Lin-zsou 500	Pa-sang 1036
Ki-cse 1692	Kü-jen (Kucsá) 1654	Ling 345	Pai-lung-tui 2018
Ki/Kü-jen 656	Kü-jung 692	Ling-ki 1383	Pai-si 1246
Ki-lo 1609	Kü-li 1766	Ling-sou 514	Pai-teng 883
Ki-lu (erőd) 503	Kü-lun 1602	Ling-wu 2086	Pai-t'ü 895
Ki-lu (hgy) 1610	Kü-si 1572	Liu-sa 1238	Pei/Po-hai 1415
Ki-men 1035	Kü-t'ien-lu 2024	Lo (folyó) 110	Pei-kia 550
Ki-nan 1989	Kün-csö 1259	Lo (városa) 270	Pei-liang 774
Ki-pei 628	Kün-k'i (hgy) 1435	Lo-ji 107	Pei-san 1850
Ki-san 428	Kün-k'i (folyó) 1251	Lo-jang 115	Pei-ti 343
Kia /Ka 588	K'ai 367	Lo-tö 1252	Pi 398
Kia-ku 1926	K'ai-feng 149	Lou-fan 352	Pin (a Köles h.székhelye) 49
Kiang 430	K'ang 441	Lou-lan 957	Pin (város) 58
Kiao-kang 442	K'ang-kü 867	Lu (fejség) 213	Ping 2198
Kie 435	K'i (folyó) 55	Lu (hgy) 2010	Po/Pei-hai 1415
Kie-hi-lu 1719	K'i (hgy) 74	Lu (település) 253	Pu-cung 447
Kien-k'un 1845	K'i (fejség) 145	Lu (település? /személy?) 381	Pu-lei 1135
Kin (járás) 578	K'i-csou 1000	Lu-an 422	P'eng-jang 995
Kin (fejség) 190	K'i-lien 1249	Lu-cs'eng 423	P'ing-cs'eng 882
Kin-cs'eng 576	K'i-san 79	Lu-hun 262	P'ing-jang 1119
Kin-jang 878	K'iang 811	Lu-k'ü 678	P'ing-jin 620
King (városállam) 1493	K'iang-ku 1241	Lu-t'ü 1632	P'ing-jüan 1292
King (tart.föv.) 178	K'in (körzet) 335	Lung-cs'eng 825	P'ing-liang 349
King (folyó) 59	K'in (fejség) 134	Lung-hi 333	P'ing-ling 1124
King-jang 1815	K'ing (folyó) 396	Lung-lü 1013	P'ü-csou 1963
Kiu-jüan 546	K'ing (körzet) 600	Lung-san 318	P'ü-fan 1961
Kiu-k'üan 1279	K'ing-jang 344	Lü-k'ü 1442	P'ü-li-hou 1685
Kiung-si 1236	K'ing-jüan 363	Lü-nan 1549	P'ü-lö tö/cső 1688

P'u-nu 1131	Ti-tao 331	Wu-er-ku 854	Csao (Tai fejedelme) 244
P'u-nu 1569	Ting-csou 507	Wu-hun 502	Csao Cui 364
P'u-pan 1960	Ting-hiang 582	Wu-ji-san-li 1890	Csao (császár) 1647
Sa (körzet) 655	Togtoh 686	Wu-jüan (pref) 592	Csao (király) 488
San-jang 1870	Tou-ce 1747	Wu-jüan (helység) 1686	Csao Cs'ung-kuo 1481
San-li-wu-ji 1881	Tou-hien 1565	Wu-kie 1763	Csao Hi 511
San-san 1744	Tou-lai 1876	Wu-ku (folyó) 853	Csao Hin 1179
San-tan (hgy) 1227	Tou-pi 1115	Wu-ku (hgy) 1590	Csao Ku 510
San-tan (járási székhely) 1228	Tu-lo 1601	Wu-k'uan 1059	Csao-kün 1937
Sang 461	Tu-nan-hou 1353	Wu-lan (folyó) 293	Csao Li 885
Sang-ku 523	Tun-huang 265	Wu-lan (helység) 1640	Csao Li-mu 534
Sang-lin 2021	Tunghu 353	Wu-lei 1751	Csao-po 187
Sang-tang 421	Tung-jang 1015	Wu-li 1217	Csao P'o-nu 1266
Sárga-folyó (Huang-sui) 690	Turken 691	Wu-si/csö 340	Csao Si-ki 1316
Sen-mu 292	T'ai-hang 418	Wu-pen 2090	Cse Csung 1710
Seng (körzet) 587	T'ai-jüan 127	Wu-szun 958	Cse Jin 2178
Si-men-csang 673	T'ai-ku 370	Wu-tö-kien 1595	Cse-nang 1025
Si-pi 1114	T'ai-san 621	Wu-t'ai 1492	Cse Tu 1063
Si-wei 1603	T'ang-tou 2035	Wu-wei 1216	Csen Fu 2038
Sou-hiang-cs'eng 1431	T'ao 573	Zsang-csou 644	Cseng (Cao fejedelme) 631
Suo-to 226	T'ao-lin 580	Zsi-csao 625	Cseng (Csou-házi) 204
Sö-an 1139Sö-li-hou 1333	T'ao-san 558	Zso (folyó) 1235	Cseng (a két tábornok) 2207
Su (pref) 1174	T'ao-t'u 1343	Zsu (Nou (fejség) 1712	Cseng Ki 1736
Sun-tö 155	T'eng 165	Zsu-ku 1773	Cseng K'ang-cseng 177
Sun/Cs'un-hua 591	T'i 1721	Zsui 172	Csi-csi (tan-hu) 1784
Suo (körzeti székváros) 465	T'ien-cse 1902	Zsun-csen 1783	Csi-csi ku-tu-hou tan-hu 1786
Suo (körzet) 357	T'ien-hun 1162	Zsung/Jung-jang 953	Cso-je Hou 1423
Suo-fang 128	T'ien-jen 1313		Csou dinasztia 50
Szang-kan 814	T'ien-san 1479		Csou Cao 1012
Sze-k'ü-pei-ti 1611	T'ien-sui 332	SZEMÉLYNEVEK	Csou Cs'ang 100
Szu (fejség) 200	T'ou-man/ban-cs'eng 670	Ai (császár) 1992	Csou Hiang 205
Szu (körzet) 653	T'u-la 1366	An (alkormányzó) 1187	Csou hui 203
Szu-je-wu 1580	T'u-pu 232	An-kuo 1477	Csou Ja-fu 1044
Szu-p'u 1218	T'u-wu 1537	Ang 475	Csou Ju 129
Szui-csou 295	T'un-liu 425	Bator/Mao-tun 693	Csou Ju 1189
Szui-jüan 688	T'un-t'ou 1335	Cao (fej) 470	Csou P'ing 136
Szui-tö 300	T'ung-csou 347	Ce-kung 1869	Csou Sö 1003
Szung 162	T'ung-ti 890	Ce-lou 234	Csö-lan királya 1220
Ta-hia 1204	Wan-jen-fou 63. oldal	Ce-tai 212	Csu (Gham fia) 2105
Ta-li 339	Wang-hiang 1523	C'ao Hiang 1322	Csu Hiang 646
Ta-lu 450	Wang-je-fu 63. oldal	C'ui-Hao 829	Csu Jing 1180
Ta-ming 223	Wei (fejség) 140	Csan-kia 439	Csu-lou-k'i-t'ang 1802
Ta-t'ung 463	Wei (folyó) 57	Csan-si-lu (tan-hu) 1426	Csuang (fej) 152
Ta-wan 1429	Wei-hui 169	Csang (Tai és An-jang fejedelme) 515	Csung-csang 405
Tai 166	Wei-li (helység) 1765	Csang Cö 932	Csung-er 192
Tai-lin 832	Wei-li (folyó) 1884	Csang C'e-kung 1125	Csung-hang Huan-ce 392
Tan-hu-cs'eng 1410	Wei-zsui 173	Csang Hiang-zsu 1014	Csung-hang Jöe 983
Tan-hu-t'ai 1409	Wen 198	Csang Hua 842	Csung-hang Mu-ce 451
Tan-jü-wu 1695	Wen-hun 1599	Csang Jen-sou 1824	Csung-ho hou 1559
Tan-lin 356	Wen-szu 1901	Csang K'ien 1203	Csung-szun 210
Tang-kie 2015	Weng-kin 1505	Csang Meng 1854	Csung-szun K'iu 211
Tao-lan-kan 1495	Wu 1054	Csang-ni 1028	Csung Tai 2079
Teng-csou 642	Wu-an 1091	Csang Seng 922	Cs'ang Hui 1464
Ti 810	Wu-csö/si 340	Csang Sou-kie 309	Cs'ang-lö hou 1291
Ti-han 1513	Wu-csou 1089	Csang Wu 1005	Cs'ang-p'ing hou 1444
Ti-k'iu 366	Wu-csung 447	Csang Zsen-jüan 1434	Cs'ao C'o 1024

Cs'en Cun 2211	Hiang (K'i hercege) 1455	Huo Kuang 1646	Jüan-sze 378
Cs'en Hi 918	Hiang-ce 454	Huo K'ü-ping 1191	Jün 1955
Cs'en Hin 2158	Hiang Jü 719	Hü (fej) 199	Kan 243
Cs'en K'in 2123	Hiao (fej) 471	Hü Ce-wei 1404	Kan Jen-sou 1862
Cs'en Liang 2078	Hiao-cs'eng (Csao kir) 536	Hü-cse-li 2074	Kan/Kien-zsu 386
Cs'en P'ing 900	Hiao Hui (császár) 925	Hü Kia 1924	Kao (császár) 723
Cs'en Pu-lö 1506	Hiao Hün (császár) 1986	Hü kuang 696	Kao-cu (császár) 724
Cs'en T'ang 1863	Hiao Jüan (császár) 1987	Hü Li 1048	Kao Pu-si 1272
Cs'en Zsao 2049	Hiao King (császár) 1052	Hü-li-hu (tan-hu) 1440	Keng Ping 1612
Cs'eng-an hou 1511	Hiao Wang-cse 1821	Hü-li-sze-hou 1969	Ki Ai 1458
Cs'ou-tiao 1300	Hiao Wen (császár) 928	Hü-lu 1058	Ki-cu/kie (kir) 1269
Cs'un-wei 3	Hien (Gham) 1950	Hü-lü-kuan-kü (tan-hu) 1707	Ki-fu 245
Er tan-hu (gyermek tan-hu) 1425	Hien-hien-tan 1556	Hün (császár) 1656	Ki-hou-küan 1732
Fa-kan hou 1156	Hien (fej) 191	Hün (fej) 387	Ki-jü (tan-hu) 980
Fan K'uai 902	Hien-hu 397	Hün (kir) 126	Ki-lu-k'un 1990
Fan Ming-ju 1648	Hien (kir) 614	Hün (kir.né) 489	Ki Kuan 48
Fen-zsu 382	Hin (Han királya) 876	Hün Csi-po 460	Ki Pu 931
Feng Feng-si 1875	Hin (dinasztia) 285	Hün-jü 18	Ki Su-cs'ang 482
Feng King 1060	Hin-cs'eng hou 1778	Hün Lin-fu 409	Ki-zso hou-cs'an 1199
Feng-su 403	Hin-ju 263	Hün Wu 449	Kia-fu 446
Fu (Cs'u-wei és Ku-hi királya) 2179	Hin-tu hou 2030	Jao 28	Kia Tan 1547
Fu-csu-lei zso-ti (tan-hu) 1952	Hing-kü 951	Jao Jen 13	Kiang Cs'ung 1622
Fu-cs'en 235	Hing-wei-jing 1723	Jao Si 314	Kiang Nai-si 1872
Fu Jen 2185	Hiu-t'u királya 1212	Jang Cun 2151	Kiao (Gham fia) 2128
Fu K'ien 888	Ho (Szung fej) 163	Jang Hin 1417	Kiao-huo 133
Fu-li 1993	Ho-k'i hou 1289	Jang Hiung 2007	Kie 14
Han An-kuo 1076	Ho K'iu-t'ao 1369	Jang jün 1825	Kien/Kan-zsu 386
Han Ceng 1681	Ho-tu-er-si-tao-kao zso-ti (tan-hu) 2200	Jen Ju 2114	Kin Si-kai 1826
Han Cs'ang 1806	Hou-ji-lu-hou Nan-si 956	Jen K'ü 1570	Kin Tao hou 443
Han Hün 2081	Hou Jing 1938	Jen Si-ku 700	Kin-zsi-ti 1303
Han Jen-nien 1512	Hou-ki 54	Jen Wang 923	King (fej) 402
Han Jü 1160	Hou-kuan Kan 1510	Ji (kir) 124	King K'o 520
Han K'uang 2022	Hou Kuang 1312	Ji-cs'un hou 1152	Kou-kü 2033
Han Liao 1027	Hu (Csen fejség trónörököse) 150	Ji-jang hou 1779	Kou (kir) 1466
Han Lung 2036	Hu-hai 563	Ji-je-csó 971	Ku Jung 1964
Han-wang 722	Hu-han-je (tan-hu) 1758	Ji-je-mo-jen 1959	Ku Ki 1852
Han Wei 2182	Hu-jen-ti (tan-hu) 1630	Ji-li-mu (tan-hu) 1842	Ku-kou 2034
Hi (fej) 179	Hu-jü-k'i (kir) 1274	Ji-nu-tu 1905	Ku-mao-lou-t'ou 1762
Han Zsung 1984	Hu-jü-t'u (kir) 1273	Ji-ti-hia (tan-hu) 1137	Kuan Csung 208
Hi (Jen királya) 528	Hu-lan-cse 2076	Ji-t'u-cse-ja-si 1943	Kuan Jing 941
Hi (Tai királya) 908	Hu-tu-ni 1284	Jin-an hou 1154	Kui-tö hou 2210
Hi Cs'eng-ce 395	Hu-t'u-wu-sze 1759	Jing-er 401	Kung Cs'eng-jin 1998
Hi-cs'u wang 720	Hua-lung Hua 160	Jing-pi 1286	Kung Ju 1142
Hi-hie-t'u-nu-hou 1953	Huan (Han fejedelmének fia) 487	Jing Sao 1245	Kung Jü 1873
Hi-hu-kien 973	Huang (császár) 30	Jing Zsu 384	Kung Ki 1141
Hi-fu Kung 1999	Huang Pa 1831	Ju-jü 317	Kung-szun Ao 1102
Hi-k'o 432	Hui (fej) 183	Ju-k'ü hou 2083	Kung-szun Ho 1081
Hi-lu hou 1718	Hui (királyné) 206	Jü 23	Kung-szun Hun-je 1068
Hi-p'eng 209	Hui (Wei fejedelme) 189	Jü 68	Kung-szun Hung 1175
Hi-wu-kien 960	Hui-k'ü hou 1287	Jü (Zjo) 1980	Kung-szun Ji-sou 1694
Hia (dinasztia) 2	Hui-wen (fej) 474	Jü Sang 1468	King-szun Lu 2002
Hia-hou Fan 1983	Hün-hie királya 1223	Jü-tan 1138	Kuo Cung 1436
Hia-mo hou 1285	Hung (büntető bíró) 1185	Jü Ting-kuo 1832	Kuo Csung 1643
Hiang (fej) 135		Jüan (Csou fej) 247	Kuo Cs'ang 1421
		Jüan (császár) 1851	Kuo Cs'eng 1149
		Jüan-kui-mi 1849	Kuo-je 197

Kuo Ki 1412	Liu Hün 2213	Po-wang hou (Csang K'ien)	Tiao-t'ao-mo-kao 1948
Kuo P'u 1541	Liu Jü 2094	1205	Ting Je-lin 1997
Kü 53	Liu King 917	Pu-cs'u 51	Ting (kir) 389
Kü-ja zso-ti (tan-hu) 1972	Liu Li (nemzetiségi ügyek irányítója) 1045	P'an Jen-sou 1923	To-cs'en 415
Kü-jü-li-sou 1803	Liu Li (intendáns) 2209	P'ei Jin 355	Tou Hien 1606
Küe Jai 1578	Liu Pang 721	P'ei-li (fej) 1345	Tou-mo 1714
Kün-cs'en (tan-hu) 1030	Liu P'en-ce 2215	P'ing (császár) 2027	Tu (baloldali zsjöt-gyok király) 2026
Kün-k'uang 1867	Lo-ku-pi 1200	P'ing-jiang hou 1323	Tu Hün 1912
K'ai Ling hou 1573	Lou King 919	P'u-hu-lu-ce 2073	Tu Jen-nien 1697
K'ang Liu hou 440	Lö (Glok) 1951	Sang 19	Tu Jen-tien 1965
K'i Huan hou 151	Lu (személy? / település?) 381	Sang Csou 104	Tu-li-hu-ce 1720
K'i-k'üe 369	Lu (mester) 552	Sang-kuan Kie 1627	Tu-lung-ki 1725
K'i Li hou 146	Lu Csao hou 448	Sao-k'ing 1487	Tu-t'u-wu-sze 1761
K'iao-zsu 374	Lu Cs'ung-kuo 1420	Sang K'iu-cs'eng 1557	Tung Cs'e 1017
K'ie-mi-hü 1949	Lu-hou királya 1222	Sen (fej) 130	Tung Csung 1820
K'ie-mo-kü 1946	Lu-hu králya 1221	Sen-cs'a 485	T'a-jin hou 1283
K'ie-ti-hou (tan-hu) 1454	Lu-hun 2168	Seng-cse 1728	T'ai (Wei kir) 302
K'ien-mou 185	Lu K'ing 1008	Seng-kung 2214	T'ai Cung (császár) 303
K'in K'ai 518	Lu Po-tö 1340	Si (mutatványos) 1927	T'ang (Sang 1. fejedelme) 16
K'in-li 1288	Lu-t'u-ce 570	Si-hui 412	T'ang (az ősi Jao császár) 22
K'in Si Huang-ti 529	Lu Wan 921	Sou-hie zso-ti (tan-hu) 1968	T'ao-ce 241
K'in Wu-jiang 519	Luan-ti 727	Sö (Gjuön és Tang fia) 2186	T'i-cs'u-k'ü-t'ang 1716
K'ing Ti 1057	Luan Pu 1023	Sö-lun 1585	T'iao-szui 1299
K'iu-tu 1254	Lun (Hiu-t'u kir. Fia) 1307	Su Cu-lei (fej) 75	T'ien Fen 1092
K'o (Csao fej. fia) 486	Lung Kia 476	Sun 29	T'ien Kuang-ming 1679
K'u (császár) 569	Lung-o hou 1165	Sze-ma Csen 10	T'ien Sun 1683
K'uang Heng (po-si) 1874	Lü (császármé) 920	Szou-man/ban 372	T'ou-man/ban 668
K'ui-k'ü hou 1579	Ma Hung 1635	Szu (baloldali kuo-zjak) 2055	T'u-k'i (tan-hu) 1760
K'ü-lu 1996	Ma Jüan 1563	Szu Hü 305	T'u-k'i-t'ang (leendő tan-hu) 1726
Lao-sang (tan-hu) 981	Ma T'ung 1560	Szu Ji 1040	
Li C'ai 1147	Man/Wan-k'iu Cc'en 894	Szu Kien 1123	
Li Cs'an 2147	Mang Ho-lo 1311	Szu K'in 634	T'u-mo 1906
Li Cs'eng hou 431	Mao (3. rangú Csou fej) 248	Szu Tai 615	T'ui-su 240
Li Hü 1515	Mao Huang 1672	Szu-t'u-hou 2167	T'ung-li 1290
Li Kan 1301	Mao-tun /Bator 693	Szu Wu 1460	Wan 186
Li Kuang 1064	Meng Ao 607	Szui-hui 417	Wan/Man-k'iu Cs'en 894
Li Kuang-li 1427	Meng T'ien 543	Szun Ang 993	Wang Csung 1636
Li-kung (csillagász) 161	Meng Wu 608	Szun Hing-jen 315	Wang Cs'ang 2037
Li-kung (fej) 469	Miao Hin 2140	Szun Kien 2092	Wang Hi (Csao Hin hadvezére) 891
Li Kü 1145	Mín fejedelem 154	Szun Liang-fu 433	Wang Hi (cs'ang-sui altábornok) 2041
Li-k'o 194	Mu (K'in fejedelme) 316	Szung Hung 2197	Wang Hin 2044
Li Ling 1451	Mu (kir) 119	Szung K'i 707	Wang Hien 2184
Li Sze 1085	Nan-k'ai-mo 1908	Szung Wu hou 376	Wang Huang 884
Li Weng 2149	Nang-cse-ja-sze 1947	Tai (Hui kir. Fia) 207	Wang Hui 1074
Li-wu királya 1638	Nie Ji 1088	Tai (fej) 188	Wang Hün 2125
Liang Ju-mi 196	Ning-hu e-si 1942	Tai Cslang-lo 1819	Wang Fu (a"fejedelem apja") 513
Lien Tan 2206	Ou-jen-kü-ti (tan-hu) 1727	Tai Ki 2103	Wang Jen 2155
Lin Pao 2102	Pan Ku 1613	Tan-fu (nagykirály) 73	Wang Jen-tö 1520
Ling Lu 2204	Pao-t'ien 1904	Tan-huan 1253	Wang Ji 2195
Ling Mien 1038	Pei-jüan-ti 1994	Tan K'in 2075	Wang Ken 1985
Liu (herceg) 47	Pei-szö-ce 1907	Tang (jobboldali kut-tou-ghu) 2057	Wang Kia 2143
Liu An 1233	Ping-ling hou 1650	Teng (Gham fia) 2104	Wang Kün 2043
Liu Csung 903	Ping-lu hou 1717	Teng Hung 1607	Wang K'iang 1936
Liu Cs'eng 2096	Po-cung 404Po-hü-t'ang 1735	Tiao Hu 2084	
Liu Hiang 1931	Po Pi (je-csö) 2039	Tiao-k'ü-nan 1026	
Liu Hiu 2216			

Wang Mang 284	cung-cseng 1046	hu-kün tu-wei 760	lang-csung 961
Wang Meng 2042	c'ai-kuan kiang-kün 1087	hu-pen kiang-kün 2111	lang-csung-ling 1006
Wang Li 2048	c'ung-p'iao hou 1270	hu-szu-lei 1777	li 1094
Wang Sang 1925	csan-jüan kiang-kün 2150	huan-wei kung 2108	li-wu kiang-kün 1701
Wang Sun 1966	csan-kiang wang 766	huang-men si-lang 2008	lie hou 1305
Wang Wu 1416	csan-tó hou 2175	hü-pu san-hu hou-an hou 2205	miao hou 1752
Wei (ti kir.né) 245	csang 816	jabgu (hi-hou) 1182	nan 2072
Wei Hiang wang 635	csang ja 1669	jabgu (je-hu) 1206	nei-si 1022
Wei Kiang 444	csang-kü 1347	jang-wei kung 2110	pa-hu kiang-kün 1422
Wei K'ang 1151	csang-li 1097	jen-cse /e-si (tan-hu esküdt	ping-cseng 2032
Wei K'ing 1100	csang-si 1188	felesége) 1255	po 2192
Wei Lü 1469	cse cun 1788	jen-nan kiang-kün 2124	p'i-hiao wang 818
Wei Pu-ji 1153	csen-ti kiang-kün 2126	ji-cse-ce 1470	p'i-kiang 1325
Wei Su 452	csen-wu kiang-kün 2144	ji-cs'eng hou 1933	p'ing-ti kiang-kün 2145
Wei Szu 1010	csu hou 137	ji-csu-pó-csö-k'i 1330	p'iao-jao/kiao 1194-97
Wei Teng 1155	csu hou wang 1834	ji-hing ta-cs'en 762	p'iao-jao kiao-wei 1193
Wei Wang 1437	csu küe 1321	jing-ki sze-ma 1268	p'iao-k'i kiang 1209
Wen (Cseng fejedelme) 239	csu-mo kiang-kün 2151	ji-kuan hou 1278	p'u-ló kiang-kün 1682
Wen (Wei fejedelme) 181	csuan-kü (feleség) 1628	ji-lang 1190	san-hu 733
Wen (kir) 102	csung-kui-zsen 1070	jin-jü kiang-kün 1430	si 2080
Weng-su 1304	csung-lang 1066	ju-ki kiang-kün 1144	si-csu 1615
Wu (császár) 1072	csung-tai-fu 972	ju kiao-wang 1517	si-csu ku-tu-hou 768
Wu (fej) 141	csung-wei 755	jü-li wang 740	si-csung 1192
Wu-csu-liu zso-ti (tan-hu)	cs'ang-sui 2040	jü-si 1157	si-jü-si 1696
1976	cs'e-csung-kian 1703	jü-si tai-fu 1056	si-lang 1742
Wu Csung 2098	cs'eng-hiang 1093	jü-szu-cse-hou 2122	sou-wei 754
Wu-ji-leng 1995	cs'ö-ki kiang-kün 1020	ki-c'e 1700	su-cs'ang 483
Wu-ji-tang 1973	e-si /jen-cse (tan-hu esküdt	kia-li 1465	su-kuo tu-wei 1642
Wu-ji (kir) 346	felesége 1255)	kia sze-ma 1482	suai 2051
Wu-kiu-t'u 1843	er-si kiang-kün 1428	kiang 821	sze-ma 2077
Wu-k'ui 168	fu-po kiang-kün 1497	kiang-kün 1006	sze-ma cs'eng 2081
Wu-lei zso-ti (tan-hu) 2166	fu-hu 735	kiang-t'un kiang-kün 1084	ta cs'en 748
Wu-li-kü 1775	fu-ma tu-wei 1308	kiao (sarok) 763	ta-fu 416
Wu-li-wen-tun 1776	fu-wang 1903	kiao-wei 1104	ta-hing 1075
Wu-ling (Csao kir) 494	fan-wu kiang-kün 2154	kien-csang-kien 1489	ta hung-lu 1822
Wu-san-mu 1733	hi-po 99	kien-kuo 2046	ta-je-csö 933
Wu-si-lu (tan-hu) 1424	hiang 1148	kou-wang 1271	ta-jin 2133
Wu-ti-ja-sze 1981	hiang-feng 819	kuan-kün hou 1201	ta kiang 741
Wu (kir) 103	hiang-kuo 1224	kuan-nei hou 1934	ta kiang-kün 1016
Wu-wei (tan-hu) 1385	hiang-wei kiang-kün 2148	kuang-lu 1441	ta-kiao 1326
Zsan Hung 1693	hiao-ki kiang-kün 1080	kuang-lu-hün 1445	ta k'ie-fang 2025
Zsen Ming 2199	hien wang 739	kuang-lu tai-fu 1309	ta sze-kung 2194
Zsen Sang (alkormányzó) 1384	hien-wei 758	kui-tó hou 1734	ta sze-ma 760
Zsen Sang (Ju-k'ü fejedelme)	ho-k'i hou 1159	kui-zsen 1866	ta tang-hu 743
2082	ho-k'in hou 2174	kung 143	ta tu-wei 742
Zsen Wen 1452	hou 905	kung-k'ing 1073	tai-p'u 1082
Zsu-ji 910	hou-an hou 2191	ku-tu-hou 744	tai-sou 1067
Zsu P'u 2181	hou-an kung 2190	kün-hou 1914	tai-wei 759
	hou-cs'an 1199	kün-hou kia-cs'eng 1913	tan-hu 537
MÉLTÓSÁGNEVEK	hu (felderítő parancsnok) 1438	kün-wei 757	tien-su-kuo 1069
an-jüan hou 1749	hu-cse 1571	k'i-lien kiang-kün 1680	ting-hu kiang-kün 2156
ce (4. rangú vazallusi nemes)	hu-hu 2170	k'iang-nu tu-wei 1446	tó-wei ce 2068
2071	hu-ja-fu 1576	k'ing-cs'ö kiang-kün 1083	tu-hu 1736
co nei-si 1146	hu-ja kiang-kün 1684	k'un-mi/bi 1653	tu-liao kiang-kün 1649
co su-csang 1267	hu-kün csung-wei 901	k'ü 1439	tu-tu (tudun) 796
cui-cseng 1186	hu-kün kiang-kün 1078	lang 1507	tu-wei 994

t'ai-ce 746	kien-k'un 869	Jüan-si 1448	cs'en (alattvaló) 1789
t'ai-csung tai-fu 1086	ko-ku 871	Jüe-ling 1928	cs'eng (város, fal) 505
t'ai-huang t'ai-hou 2028	ko-ku-sze 872	Ki-csung Csou-su 1753	cs'eng-cse (kormányozni) 2029
t'ai-ji cse-si 2062	ko-k'un 847	Kiu T'ang-su 307	cs'eng-kuo (erődítmény) 1713
t'ai-ji-ling 1553	kü-kü 775	Ku-kin Kün Kuo Hien Tao 1548	cs'u-jüan (periódus) 1853
t'ai si-kung 1514	k'iang 1398	Sze-ju Su 1548	fa (balszerencse) 408
t'ai-sou 2132	k'iang-kiu-zsu 434	Ku-liang 1930	fan (védelmezni) 1836
t'ao-huo kiang-kün 2153	k'iu-lin 789	Kua-ti cse 301	fan-pi (rizskanál) 1859
t'eng-li ku-t'u tan-hu 728	k'ü-so 845	Kua-ti P'u 12	fang (sánc) 627
t'ien-wang 1090	k'üan-ji 101	Kung-jang (Cs'un-k'iu komm.) 1457	feng (áldozat) 1315
t'u-k'ü 745	k'üan-zsung 105	K'ang-hi Ce-tien 280	feng (főnix) 1792
un/wen-jü-ti wang 765	lan 782	Li-pu Jün-lüe 1678	feng-sui 613
wan k'i 747	li 406	Liao-si 1589	fu (bűbáj) 566
wang 749	lin-hu 351	Lü-hing 123	fu (kasztálás) 121
wei 753	liu-hu/hü 414	Pei-san-king 1535	fu (körzet) 795
wei kiang-kün 1019	lou-fan 352	Pei-su 977	fu-cseng (igazgató) 815
wei sze-ma 1743	lu 400	San-hai-king 1534	hadbírósg Wang Hui ellen 1099
wei-wei 756	luan-ti 792	Sen-hien-csuan 568	hi (pecsét) 1810
wen/un-jü-ti wang 765	lung-hin-li 875	Si-ki (Shiji) 16. oldal	hi-p'i (övcsat) 970
wu (pap v. papnő) 1625	man 27	Si-ki Cseng-ji 310	hiang (mindent átható befo-lyás) 1838
wu-wei kiang 2059	mao 435	Si-ki Jin-ji 695	hiao (szülőtisztelő) 1977
zsi-csu k'ie-kü 769	mo (bik?) 457	Si-ki Ki-kie 354	hien (bölcs) 750
zsi-csu wang 764	pai-jang 711	Si-ki Szo-jin 11	hin (megújulás) 2054
NÉP- TÖRZS- ill.	pai-ti (fehér ti) 276	Si-king 62	Hin (Skorpió csill.k) 2004
NEMZETSÉGNEVEK	pei-ti (északi ti) 69	Su-king 66	hin-mao (nap) 909
cs'e ti (vörös ti) 275	san-zsung (hegyi zsung) 147	Suo-fang Pei-cs'eng 1367	hing (nemzetségnév) 726
fu-li 1993	tan-lan 538	Suo-wen Kie-ce 40	hing (nemzetség) 767
hi-nan-ji (délnyugat barbárjai) 1168	tang-hu 1956	Szan-kuo-cse 865	Ho-ku (Aquarius) 2006
hi-zsung (nyugati zsung) 65	ti 52	Szui-su 1294	ho-k'ü (egyesült lovasság) 1899
hiang-nu (hiung-nu) 2129	ting-ling 846	Szung-si 1522	ho-p'ing (periódus) 1957
hien-jün 25	tung-hu 353	Ta K'ing Hui-tien T'u 1504	Hou-han cs'ao 2217
hin-li 848	wen-ju-t'u 1988	T'ai-p'ing Huan-jü Ki 313	hou-jüan (periódus) 966
hiung-nu 1	wen-jü 1614	T'ai-p'ing Jü-lan 311	hu (barbár) 361
hu 361	wen-jü-ti 765	Wei-cse 864	huang (főnix) 1797
hu-jen 781	wu-huan 1645	Wei-lüe 863	huang-fu 111
hun-ji 325	zsou-csi /jüe-csi 650	Wei-su 975	hung-kia (periódus) 1967
hun-jü 26	zsuan-zsuan 1586	EGYÉB	hü-p'i (övcsat) 968
hun-jü 844	zsui-zsui 1587	Bator (Mao-tun) levele Kao cs.nének 930	idő jelölése 836
hun-jü 855	zsung 24	ce (adott név) 46	ja /csa (csontzúzás) 833
hun-jün 1328	ÍROTT MŰVEK	cu (nemzettség) 791	ja (fogadni vkit) 1670
hun-zsung 320	Ca-ki 1617	c'ai-kuan (számszerijász) 944	ja-csang (fő szálláshely) 801
huo-mo (hui-bik?) 468	Cseng-ce-t'ung 1668	c'i (áldozat) 823	jang (jin párja) 603
hü-jen 793	Csou-li 174	csa /ja (csontzúzás) 833	jang (-kilenced) 2119
hü-lien-t'i 786	Csou-kuan 175	csang-zsen (após) 1459	jang-wei (lennyűgöző hatás) 1895
hü-pu 782	Csou-su 1594	cseng (igazság) 407	jao-csan (büntetés) 1529
hü-wu 437	Csu-su Ki-nien 269	cseng ji (igazságosság) 1106	jen (fogadni vkit) 1676
hün-jü 76	Csung-hui-cse Hua 70	csou-k'iu (szörmebunda) 43	és 1677
ji-mo 2160	Fei-si (a Si-king része) 266	csung-lao/lo (tejes kása) 985	ji (kötelességek) 42
jüe 560	Hiao-ja 1339	cs'e (botozás) 1624	ji mie (nemzetséget kiirtani) 2101
jüe-csi /zsou-csi 650	Hin T'ang-su 308	cs'e (hosszmérték) 1582	jin (jang párja) 2118
kao-csü/kü 978	Ho-t'u 2196	cs'e-mei (vörös szemöldö-kűek) 2212	jin meng (esküpothar inni) 1629
kia-si 413	Hung-lie-kie 1231		
kia-ka-sze 873	Ji-t'ung cse 584		
kia-ku 870	Jü-kung 67		
	Jüan-ho cse 1411		

jing (fogadni vkit) 1677	k'i-si (nyilvános kivégzés) 1525	nu-pi (rabszolganő) 2136	tou-lo (domborulat, sírdomb) 843
Jing-huo (Mars) 2003		ou-t'o (ordu, udvar) 709	tō (áldás, erény) 1833
jūan (időhossz) 2116	k'ien (ezer) 841	pai-hu (fehér tigris nép, mint haderő) 1897	tu (ívek/táblák) 987
jūan-jen (periódus) 1971	k'ien (önzetlenség) 1837	pao tao (drága kés/kard) 1858	tu-ling (mauzóleum) 1800
jūan-feng (periódus) 1407	k'ien-jūan (periódus) 965	pen-si (periódus) 1652	tu-tu-fu (tuduni rezidencia) 1620
jūan kuang (ügyeletes hatóság) 1378	k'in (madár) 1298	Pi (Hyadok csillagai) 912	t'ai-cs'u (periódus) 1432
jūan-p'ing (periódus) 1518	k'uai-t'i (lőszerű állat) 37	pi-sō (fészű) 967	t'ai-ji (univerzum) 1799
jūan-sou (periódus) 2019	k'un-ce (szőrme) 868	pu (ezrednyi hadegység) 1916	T'ai-pai (Vénusz) 2005
jūan-ting (periódus) 1386	k'ü (századnyi alegység) 1915	p'ien (írásmű) 306	t'ai-si (periódus) 1528
kan-lu (édes harmat) 1798	k'üan (kutya) 86	san (áldozat) 1319	T'ai-szui (Jupiter) 2020
Kao császár levele Han Hinnak 893	lai-hien (adó-ajándék) 1462	Sen (Orion csillagai) 911	t'an-hi (lőszerű állat) 39
Kao császár levele Batornak 934	lan (mellvéd) 802	sen-küe (periódus) 1476	t'ao-t'u (lőszerű állat) 38
keng-si (periódus) 2208	li (életszabály) 41	sen-ling (isteni lélek-erő) 1921	t'ien-feng (periódus) 2171
ki (nap) 835	li (növény) 1812	seng (szent) 751	t'ien-han (periódus) 1461
kiao (hadosztály) 1896	ling (lélek ereje) 567	si (posztumusz tiszteleti név) 1978	T'ien Kie (Egi Út = Tejút) 914
kien-kuo (periódus) 2047	lou (torony) 1910	si (tíz) 840	t'ing (udvar) 812
kien-csao (periódus) 1864	lu sun (nagy és kis pajzsosok) 1909	si-jūan (periódus) 1474	t'ing-wei (udvari bíróság) 1098
kien-p'ing (periódus) 1991	lu t'u (írásképek könyve) 554	sou (pecsétkendő) 1811	t'ok-t'o (teve) 36
kien-si (periódus) 1944	luan (főnix) 1791	sō (földisten, földoltár) 1626	t'u-jūan (földsánc) 1939
kin liu-li (hun arany áldozókánál) 1856	lung-c'i (lung-áldozat) 827	sō ki (a föld és a gabonai istenei) 1029	t'un (katonai szárny) 1711
king-ki (erős és gyors) 1198	lū (kasztrálás) 122	sō-tiao-cse (saslövők) 1071	t'un-t'ien (katonai kolónia) 1852
king-lu (hun kés) 1856	Mao (Plejádok csillagai) 913	su-ki (könyvelés) 986	wu (mutatványos) 1929
king-ning (periódus) 1935	Mao-tun (Bátor) levele Kao cs. nének 930	sui-csung (folyamvidék) 1543	wu (nap) 828
ku (védelmi vonal) 1113	ming (személynév) 44	sun (engedelmes) 2107	wu-feng (periódus) 1780
kuan (zárókapu) 1508	ming (vésett felirat) 1619	szai (határerődtítmény) 497	wu-jen (nem-beszélés) 991
kui-csung (nemesség) 785	ming er (játzógyermekük vkinak) 1310	sze-su (magántulajdon) 2137	wu-kang cső 1324
kuo (kurgán) 839	mo (sivatag) 1183	szui-ho (periódus) 1975	wu-ki (iker központ) 1865
küe (madár) 1790	mo hia (a zászló alatt) 1164	ta-ni (felségárulás) 2100	wu-ku (átok-mágia) 1478
küe (rang) 2060	mu (sivatag) 1374	tan (űrmérték) 1623	wu-wei (nem-cselekvés) 990
kūn (prefektúra) 491	mu-cs'eng (fa sáncmű) 1911	ti (egyenlő {ellen}fél) 1835	zsen-ce (nap) 906
kūn-ce (nemeslelkű ember) 1829	mu-fu (főhadiszállás) 1750	ti (ideiglenes rezidencia) 1817	zsu (tanult ember) 1419
		ti-kie (periódus) 1708	

It is not frequent in historical science that a monograph is noticed eighty-five years after its publication and regarded as worth translating from a foreign language into Hungarian after all that time is amazingly rare at that. The very same thing has happened, however, to the book of J. J. H. De Groot, who devoted long years to compiling the Chinese sources regarding the Asian Huns (Xiongnu), who lived in the centuries Before Christ.

Hardly can Jan Jacob Maria De Groot's name be found in encyclopedia, and in the Hungarian ones it is not included at all. His name and works seem to have been sunk into oblivion. Although he used to be referred to before 1945 and his texts in German have been quoted, but mostly without considerations of any kind. Béla Szász had been using his books as standard works, e.g. *A hunok története*. Attila nagykirály, and I myself happened to meet his name during the reprinting work of the above-mentioned volume in 1993. My attention was especially attracted by his extreme thoroughness, accuracy and genuineness.

His name has hardly been mentioned in the monographs of the past few decades apart from some rare occasions in the field of history of science. This is something beyond comprehension, as the Hungarian history of science did not have any Chinese source-materials meeting the criterion of being translated into Hungarian as complete until the year of 2000. It must be added though, that, according to the mainstream, "we do not have any direct Chinese sources on the Hungarians/Magyars and their ancestors before the time of their conquest (and according to the present state of the researches: until the time of the Mongols)". Apart from a few Chinese literary pieces like the *Book of Odes*, *Summary of the Chinese Literature*, *On the Origin of the Chinese Elegy*, *Canon of the Virtue of the Tao*, *On the Chinese Philosophy*, a real recorded historical source has not been translated as complete into Hungarian, obviously taking the Hungarians/Magyars have nothing to do with the Huns as a basis.

Du Yaxiong and Izabella Horváth took the first step in 1997, when translating the 110th chapter of *Shiji* (Historical Records, or according to other translation: *Records of the Historian*), Sima Qian's work into Hungarian. The monumental work of the "grand astronomer and court historian", who lived in the second and first centuries B.C. (145–86) contains 130 chapters reporting on the history of China from as early as the mythical ages up to around 90 B.C.; the 110th chapter, however, is not the only one dealing with the "barbarians".

Despite the fact that *Shiji* was completely translated into French over 100 years ago and into Russian more than 150 years ago (the latter was first published in printed form in 1945, though), the Hungarian historians have scarcely taken notice of these works. Even these days do they prefer to quote English versions in spite of the great deal of Russian, Japanese and Chinese source-books being available.

It is of course not merely the material of *Shiji* but also the relevant details of other historical books, i.a. mostly [Qian] *Hanshu* (History of the [Former] Han Dynasty) compiled by Ban Gu (32 – 92 A.D.) and Ban Zhao (92 – c. 100 A.D.), *Hou Hanshu* (History of the Later Han Dynasty) written by Fan Ye and Sima Biao (450 A.D.) and *Beishi* (Records on the Northern Dynasties) that the grand work of De Groot contains.

The translations of the Chinese sources embracing the rise and fall of the Asian Hun Empire are precise and fairly commented.

As for the ancient author of the first dynastic chronicle, he was indeed the founder of the Chinese historiography, the Anonymus for the Chinese. His father, Sima Tan was also an eminent historian himself. Sima Qian became the official historian for the Emperor's Court in 108 B.C., but later – in consequence of the Emperor's judgement – he became disgraced, and on top of all, he had to suffer the most grievous humiliation that can happen to a man: he was castrated in prison.

The events, persons, descriptions and features in the Chinese sources are interesting, exciting and wholesome as they are, but for us there is something more in significance to it: among all the peoples of the world it is only the Uigur, the Mongol, the Kazakh and the Hungarian/Magyar, who claim the Huns as

their ancestors. First we must certainly answer the question: Is this tradition, is this supposition grounded on the basis of the available historical, archeological, anthropological, genetic and other (e.g. musicological) data? And is it indeed authentic to identify the Asian Huns (Xiongnu) with the European Huns?

The fact that the majority of the populations living in Central and Inner Asia from the fourth and the third millennia B.C. belonged to the Euroid race has been proved by now, and accordingly, the way the population of this territory took place has turned out to be rather different from the conception dominating for a long time. Otto J. Maenchen-Helfen brought up quite a few anthropological arguments in support of questioning the identity of the Asian and the European Huns. Others, while admitting that the Xiongnu and the Hun are the same ethnic names, deny the ethnic unity; and there are even some others who simply avoid the question. According to the mainstream historians the Hungarian people may at least have been living in a false Hun-consciousness. Typical indeed is the phrasing that an academician of ours applies: (according to Jenő Szűcs) "The Hunnish-Hungarian (Magyar) identity is in fact a fiction spread by Kézai and the Hungarian nationalism can be deduced from this thesis in the long run. We all know that the Hunnish-Scythian origin of the Hungarians/Magyars is a theory living on today affecting the national sensibility, in which theory the view of the public and the view of the world of science are in a strict opposition."

On the basis of our research we prefer the scientifically grounded hypothesis that the Asian Huns were the forebears of the European Huns while they may neither linguistically nor genetically have been fully identical. Somewhere around the southern slopes of the Ural Mountains and the lower reaches of the Volga some powerful proto-Ugrian (Hun-gar, Sabirian) peoples – mentioned under the ethnic names of i.a. Scythian-Sarmatian – joined the Huns of Asian origin migrating westward, and in the course of time (between the second and fourth centuries A.D.) they merged with the Asian Huns, which resulted in evolving a **new** ethnic group, the peoples of which may have comprised our ancestors too.

The peoples of southern origin belonging to the Euroid race populated the Carpathian Basin, Eastern Europe, southern Siberia, Central Asia, the present-day north-western China and the major part of Inner Asia between the eighth and the sixth millennium and between the forth and the second millennium B.C. Archeologically the Afanasievo, the Andronovo and the Glazkovo cultures cover the Asian territory and these cultures played a determining part in evolving the Scythian-Saka-Hu-Di-Dingling-Xiongnu peoples. On anthropological grounds the peoples named Rong-Xianbei-Ruanruan-Avar mentioned in the recorded sources partly belonged to the Mongoloid race. We have no particular knowledge of the languages spoken either by the peoples named Scythian-Saka-Sarmatian or by the peoples named Hu-Hun, and this is far from being enough to regard it as evidence that they should exclusively have spoken some kind of Iranian or Turkic language, all the more because we do not have any kind of authentic linguistic record up to the eighth century A.D.

Starting from the incontrovertible fact that the Hungarian/Magyar and the Turkic groups of languages do exist today, we must consider the existence of an original language that had already been spoken 8-10,000 years ago by certain proto-Ugrian (proto-Hun-gar) and proto-Turkic peoples. As for the so-called loan words, both the Turkish and Mongolian ones in the Hungarian language and the Hungarian ones in the Turkish and Mongolian languages could in fact be the linguistic remains of the peoples joined and merged in.

Since music is as long lasting as language, the original language of music has at least the same importance, which, on the basis of the most up-to-date thus unprejudiced scientific investigations made on the Hungarian folk music and folk song treasure, shows not only the main role of the Hungarian peoples in the Carpathian Basin but also the melody patterns of the folk music in the Volga region and China being present in the Hungarian folk music in a unique plenitude. It is the Carpathian Basin that links up the musical cultures of Eurasia as a whole, that is to say, there used to be an original language of music in common, the basic patterns of which are found in the Hungarian folk music almost intact. The ancestors of the Hungarian/Magyar peoples must have played a fairly influential part in the cross-cultural interaction of music with the Volga valley and the Chinese cultures, which means that certain groups of our ancestors must have lived in the neighbourhood of China for a considerably long time.

For the time being it is an open question when the separation between the groups of people could have taken place and also, when and where the proto-Hun-gar language became Hungarian/Magyar.

According to the Chinese sources the peoples named northern barbarians still lived together with the settled peoples, the Chinese – as we call them today – 4,000 years ago, and it was not until the tenth century B.C. when the savage war between these peoples started with the Xiongnu, the Asian Huns appearing at the southern border of the Gobi Desert – in fact, they became “the first proto-Hun ethnic substratum” as a result of mingling with the Chinese and it is only the period, when – because of the sharp change in the climate (between 2000 and 500 the air turned cold and the weather became drier) – they migrated northward crossing the ocean of sand, i.e. the Hanhai, that we can call them Huns. The life-and-death struggle was for possessing the pasture lands and providing food, since, beside the nomadic stock-raising, agriculture around the settlements of the Huns also became intensive, after they had been receiving or purchasing bread from China for a long time.

The first (legendary) deeds of the Huns known so far are mentioned to be before 1764 B.C. But as the Chinese scarcely recorded anything worth mentioning about the Huns from around 1800 B.C. up to 304 or rather 214 B.C., it is still not clear which ethnic name may refer to the ethnic unit named Hun. This uncertainty reflects in the texts of our sources, e.g. the mountain Rong were not steppe people but mountain people and according to chapter 97 of the (Qian) Hanshu they were only neighbours with the Huns in the west but were not identical with them. Formerly as well as today several scientists held and still hold the view (e.g. the French J. de Guigne /Deguigne/ and Cordier, notables of old days) that the Asian Huns had already organized their own state some time around 1200 B.C.

The Rong may be identical with the Di, in other sources named Ser, who were Europids with their hair blond or reddish, skin white, nose aquiline, figure tall. Although the Eurasian metallurgy, as the latest and most up-to-date examinations have revealed, conformed to the layers of ore and the trade-routes as well as the wondering craftsmen rather than the archeological cultures, it must not be ignored, however, that both the Andronovo peoples and the ones named Dingling (Afanasev peoples) were Europids – they are mentioned as “red-bearded giants” in the sources and later, their descendants (the Tagaric culture and the Karasuk civilization of southern origin) were named Scythian-Saka-Xiongnu, who appeared to bear some Mongoloid features already, while the white skin, tall figure and strongly marked aquiline nose still remained dominant. In 350 A.D., when Shimin, Emperor of the later Zhao ordered the Huns living in his empire to be killed, the ones with big nose, including quite a few Chinese too, were slain. The sources emphasize the stalwart figure and fine features of the Huns.

The Hun Empire was established in the third century B.C., when the territory of Mongolia, southern Siberia, the Minusinsk Basin, Tuva, the Altai, the Sayan, the Tianshan, the Khangay and the Khentiy mountains, the present-day north-western China and the big bend of the Yellow River (Huanghe) or the Ordos came under one rule. The most important settlements and cemeteries of the Huns known so far (about half a hundred sites) are by the sides of the Orkhon, the Selenga, the Onon, the Kerulen rivers and in the Ordos (Ivolga, Duren, Bayan-bulag, Tongwancheng).

As for the Asian Hun people, they evolved out of several groups of people for several hundred years. The neighbours were partly their relatives and the other part comprised some other ethnics: the Rong, the Tibetan, the Wusun, the Yuezhi/Rouzhì, the Dingling, the Boma, the Uigur, etc.

According to the present state of knowledge the aggressive, Hunnish-like peoples are first mentioned in the Chinese sources, the Book of Odes in 822 B.C., when the poets call them “sky-high arrogants” and the novelists call them “savage slaves”. After 209 B.C., when Mode (Maotun or Bator) had united the thirty peoples of bow drawers in one empire founding at the same time the centre of the Hun Empire somewhere around the Khangay Mountains or by the river Orkhon or maybe in the Kerulen valley, there was the age-long struggle between the Chinese and the Huns started, which became extremely savage in the time of Qin Shi Huangdi (Huang, the first Emperor of the Qin) and Han Wudi (Wu, Emperor of the Han). For a long time it was impossible to defeat the Huns because of the fine horses, the shrewd strategies, the brilliant tactics, the offensive arms of the period and the heavy defensive arms that they had. The unified and strong empire of the Asian Huns continued to exist for about 200 years as around 57 or 50 or 48 B.C. it divided into two parts: the Northern and the Southern State. By and by the Southern Huns merged in the Chinese population, until 215 A.D. we know about twenty kings (shanyu or danhu) of theirs, though. Unlike them, the Northern Huns maintained their independence for a time and following

a successive of severe defeats (in the first and second centuries A.D.) they left Central Asia to migrate westward and merging with other peoples the population named European Hun evolved in the third and fourth centuries A.D., although the Huns in the Volga and the Don region were mentioned as early as 158 A.D. in the recorded sources. We maintain the view that the people named Sarmata, which had very early and close connections with the Huns, was a most important component of the proto-Hungarian/Magyar peoples. It must be added though, that we do not know anything closer about their history from 158 up to around 350.

The groups of the Asian Huns that had remained in the Mongolian region must have been the ancestors of the Mongols and the Turks, like certain ethnic groups of the European Huns (and the Sarmatians) were related to the ancestors of the Hungarians/Magyars by genetic, linguistic and traditional lines.

We see and treat the Scythian-Saka-Sarmatian-Xiongnu-Hun peoples as integral parts of each other, but by no means do we suppose the identity and uniformity.

The data, descriptions and features given by the Chinese sources should of course be collate with the materials of other branches of science, first of all, the latest results of archeology, anthropology, philology and genetics, but the present volume is not supposed to realize this large-scale project, in the field of archeology, however, the first steps have been taken.

Kornél Bakay

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

